هەموو بەرهەمی هێمن

بەرگی دووەم

هەواری خاڵی

نووسین

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی رۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان:

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر

س. پ. ژمارە: ١

www.araspublisher.com

هەواری خاڵی

سەرجەمی نووسینی هێمن

بەسەرپەرشتیی:

بەدران ئەحمەد   عوسمان دەشتی

ناوی کتێب: هەواری خاڵی - سەرجەمی نووسینی هێمن
بەسەرپەرشتیی: بەدران ئەحمەد - عوسمان دەشتی
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ١٨٤
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: بەدران ئەحمەد حەبیب
دەرهێنانی هونەریی بەرگ: شکار شێخ عەفان نەقشبەندی
خۆشنووسیی بەرگ: خۆشنووس محەمەد زادە
پیت لێدان: ئاراس ئەکرەم
هەڵەگری: بەدران ئەحمەد، عوسمان دەشتی، شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
هەڵەگریی سەر کۆمپیوتەر: عەزیز عەبدولخالیق - دلاوەر سادق
سەرپەرشتیی چاپ: ئاورەحمان مەحموود
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠٣
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٨٧)ی ساڵی ٢٠٠٣ی دراوەتێ

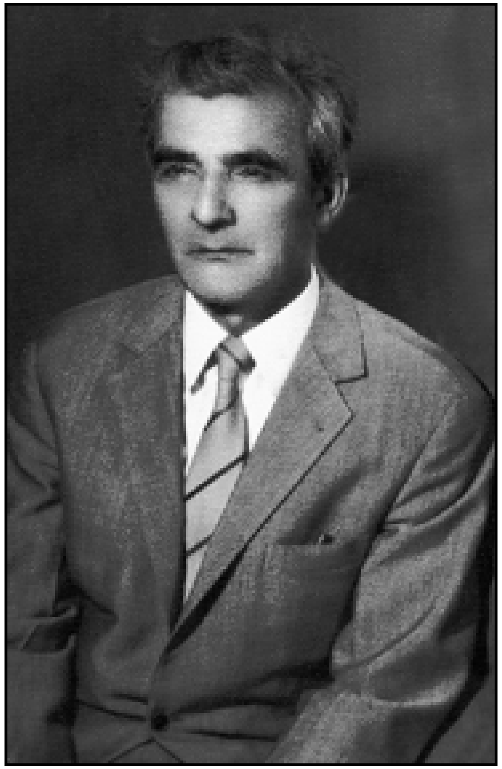

هێمن

شێرەژن

شارەکەمان، شارە بچووک و تووک لێکراوەکەمان (سەقز) یەکێکە لەو شارە کاولانەی کوردستان کە لە مێژووی تاریک و پڕ کارەساتی خوێناویی خۆیدا گەلێک جار تووشی پەلاماری دڕندانەی دوژمن و تالآن و بڕۆ و کوشت و کوشتار و هەڵات هەڵات و سووتمان و خاپوورکران و چۆڵ بوون بووە. ڕووی خۆشی کەمتر بەخۆیەوە دیوە دەتوانم بڵێم هەر نەیدیوە. بەڵێ سەقز شارێکی تووک لێ کراوە تەنانەت پاش تێکچوونی حکوومەتی ڕەزاخان پاش فەوتانی ئەو قازاخە چەکمە ڕەقە و ئەو دیکتاتۆرە خوێنمژە کە خەڵکی ئێران پشوویەکی هاتەوەبەر و ئاهێکی خۆشی لە دڵی گەڕا دیسان سەقز شوومترین و ڕەشترین ڕۆژانی تاریخی ڕابوارد.

ئەرتەشی شاهەنشاهی پەهلەوی کە دەیانگوت ئاسمانی بەسەر نێزەوە ڕادەگرێ و زەوی لەبەر پێیدا دەلەرزی لە ڕاست سوپای هاوپەیمانانداندا بەری فوویەکی نەگرت. دەستی بۆ چەک نەچوو، تاوێکی بەربەرەکانی نەکرد، وەک تۆی هەرزن بڵاو بوو، وەک بڵقی سەر ئاو پووچاوە. چەک فڕێدان، بەجلی ژنانەوە ڕاکردن و خۆ لە تەویلەی ئاغا و دەرەبەگان ئاویتن، تاکتیکی ئەو فەرماندە لووت بەرزانە بوو کە خەڵکیان بەدیل و کۆیلەی خۆیان دەزانی و لە سەردەمی دەسەڵاتی بیست ساڵەی ڕەزاخاندا کاریان زگ دڕین و گیرفان بڕین و هەژار چەوساندنەوە و دارا ڕووتاندنەوە بوو. بەڵام ئەو قارەمانانەی کە لە لێقەومانەکەی شەهریوەردا دەمانچە و شمشیرەکانیان بەچارشێوێکی ژنان دەدا و چەکمە بریقەدارەکانیان بەکەڵاشێکی کەچ و کۆن دەگۆڕییەوە و باقیشیان دەداوە و خۆیان دەشاردەوە و لەبەر دەستی خەڵک، خەڵکی توورە و داخ لەدڵ هەڵدەهاتن. نازانم چۆن بوو؟ پاش ماوەیەکی کەم سەروسەکوتیان لە سەقز پەیدا بۆوە؟ نە حەیا و نە شەرم، وەک نە بایان پێدا هاتبێ نە بۆران، بەبەرگی زەرقی و بەرقییەوە، بەسەردۆشی مەنگوڵە دارەوە، بەچەکمەی ڕەش و خرینگە خرینگی مامزانەوە وەک (ڕۆمیل) لە خەیابانەکانی سەقزدا دەستیان کرد بەگەڕان و خۆ بادان و قەمچی هەڵسووڕاندن و پۆزلێدان.

بێجگە لە ڕۆمیلەکانی خۆوڵاتی و خۆماڵی قیافەی نامۆ و سەیر سەیریش وەبەرچاو دەهاتن. ئەفسەری سوورە زرتە و قەڵەو و درێژ و زەلام، سەربازی ڕەشی، لاوازی مردەلۆخە، وا دیار بوو بێگانەن، هێندێکیان لەوبەری دەریاوە بۆ پاراستنی خۆیان هاتوونە ئێرە ئەوانی دیکەش لە ئاسیای دوورەوە ڕست کراون و بەزۆری زۆردار هێنراونە ئەم وڵاتە کە لە پێناوی سوودی «ساحیب»دا ببنە قۆچی قوربان.

من ئەو دەمی نا کە مێرمنداڵێکی چاو نەکراوە بووم، بەکەڵکە ئێستاش کە هەزار پەند

و گوڵمەزم بەسەرهاتووە و زۆرم چەرمەسەری و کوێرەوەری و دەربەدەری دیوە هیچ سەرم لە زاراوەی لەشکری دەرناچێ. بەڵام لە بیرمە ئەو کەسانەی لەو سەردەمەدا سەریان لە سیاسەت دەخورا و دەمیان لە شتی وا وەردەدا دەیانگوت:

وەزعی ستراتیژیکی سەقز ئەوە هەڵدەگرێ. دەیانگوت هۆی گرنگی چارەڕەشی ئێمە هەڵکەوتنی جوغرافیایی ئەم شارەیە. دەیانگوت سەقز دەروازەی کرماشان و قەسری شیرین و تەنانەت ئەودیوی سنووری ئێرانە کە کانگا نەوتەکانی دەربەست لە دەستی ساحیبدان. دەیانگوت شەپۆڵی توورەیی و بیری دژی ئیمپریالیستی خەڵکی ئێران و جوولانەوەی ئازادیخوازانەی گەلانی ئەم وڵاتە نەترەی ئیمپریالیسمی بردووە و مەترسی گەورەی بۆ ئیستیعمار پەیدا کردووە. زۆر شتی دیکەیان دەگوت کە من سەرم لێ دەرنەدەچوو و تێی نەدەگەیشتم. دەیانگوت هەر بۆیەش ئیستیعمار ناچار بووە ئەم ئەرتەشەی بەدەستی خۆی تەفروتووناى کردبوو سەرلەنوێ زیندوو بکاتەوە و گەورەکانی بکاتە نۆکەری خۆی و لە سەقز مۆڵیان بداتەوە. چونکە مردووی خۆیەتی و بەدەستی خۆی ناشتوویەتی و دەزانی چییە و تێی ڕانابینێ دەس بکاتەوە، ئەم سوورفلانەی هێناوە نەخشەی بۆ بکێشن و ئەم دیلانەی هێناوە پشتی بگرن و خەریکە بەهەموو هێزی خۆی ئەم دەروانە، بپارێزێ.

لەو سەروبەندانەدا کە ئێمەی خەڵکی لێقەوماوی هەژاری سەقز لەژێر جەزرەبە و ئەشکەنجەی ئەرتەشی شاهەنشاهی و ئاغاکانیدا لە ئاویلکەی گیان کێشاندا بووین. جوولانەوەی ئازادیخوازی لە سەرانسەری ئێراندا برەوی ئەستاندبوو بەتایبەتی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان ڕۆژ بەڕۆژ زنجیری کۆیلەتی لە دەس و پێی گەلەکەی دەپساند و بەن کەڵەوەی نێری دیلی هەڵدەبڕی و حیزبی دێموکراتی کوردستان ئاڵا هەڵگری خەباتی گەلەکەمان، بەڕابەری ڕۆڵەی بلیمەت و هەڵکەوتووی کورد پێشەوای خۆشەویست قازی موحەمەدی نەمر، تەنگی بەئیستیعمار هەڵچنیبوو و ڕەگوڕیشەی لەهەموو لایەک داکوتابوو و لک و پۆپی بۆ هەموو مەڵبەندێکی کوردستان هاوێشتبوو.

ڕێکخراوی حیزبی شارەکەی ئێمەش سەرەڕای ئەو هەموو کەند و کۆسپەی لە پێشدا بوو، لەژێر چاوەدێری توندی شا و ئیستیعماردا ئازایانە خەباتی دەکرد و ژیرانە چالاکیی دەنواند و پەیوەندیی نهێنی و بەردەوامی دەگەڵ مەرکەزی حیزب لە مەهاباد نەدەپچڕا و پەیکەکانی حیزب بەشەو و نیوەشەو هەر لەهاتوچۆدا بوون، بەیاننامە و ڕۆژنامەکانی حیزب بەنێو خەڵکدا بڵاو دەکرانەوە.

پاش ئەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەیەکجاری سەرکەوت و کاربەدەستانی تارانی

لە موکریان و ئەولاتریش دەرپەڕاند و جەمهوری کوردستان دامەزرا. هێزی گەل و پێشمەرگە گەمارۆی سەقزی دا ئیتر حکوومەتی تاران بەجارێکی زراوی تۆقی و حەزیای بریندارى ئیستیعمار بەتەواوی ئاروژا و گەزارەی دەرکێشا و ژەهری پیسی خۆی بەسەر ئێمەدا ڕژاند، ڕۆژ نەبوو پۆلێک لاو نەگیرێن، نەخرێنە بەندیخانەوە یا بەرێ نەکرێن بۆ پشتی جەبهە، شەو نەبوو دەستەیەکی دیکە خۆ ڕزگار نەکەن و پەنا نەبەن بۆ کوردستانی ڕزگارکراو کە ئامێزی بۆ هەموو کوردێکی نیشتمانپەروەر و هەموو ئازادیخوازێکی جیهان ئاوالا بوو، لەو لاشەوە ئەو دەرەبەگ و خاین و خۆفرۆشانەی کە حیزب دەرەتانی خەیانەت و خراپەی لێ گرتبوون و ماوەی نەدەدان خوێنی مسکێن و هەژاران چیدی بمژن و ئێسکیان بکرووسنەوە بەپەلەپڕووزە خۆیان لە ئامێزی شاهەنشا دەهاوێشت. ئەم حەمە ڕەزایەی ئەمڕۆ بێ شەرمانە دەڵێ من شای پێخواسانم و بەردی دڵسۆزی بۆ جووتیار و کرێکار لە سنگ دەدا، ئێستاش ئەو دەرەبەگانەی ئەو سەردەمی خەیانەتیان بەگەل و نیشتمانی خۆیان کرد بەزەبری نووکی نیزە دەکاتە نوێنەر و سەناتوور.

بەکورتی سەقز بوو بەکەشتی نوح و لە هەموو تۆ و تەرەمەیەکی تێ خزا. چونکە تەویلەش نەمابوو جاشی تێ بکرێ. ئاغاواتەکانیان وەک گاووگۆل بەسەر خەڵکدا بڕی و بەزۆری لە ماڵان دایان مەزراندن. خاوەن ماڵ ناچار بوو لەو قات و قڕ و گرانییە بەسامەی کە لە کاتی شەڕ لە هەموو جێگایەک بەتایبەتی لە سەقزدا هەبوو لە زاری ژن و منداڵی خۆی بگرێتەوە و گاووگۆلی شا دابەستی. ئەگەر ئاغا بەرچایی ڕۆنی کەرە و هێلکە و هەنگوێن و مرەبا و نیوەڕۆژی چلاو کەباب و شێوی شەوانەی گۆشت و فرووج و قەلەموون نەبوویایە و شەو چەلەشی لێ بڕابا. خاوەن ماڵ پێشمەرگە یا بەقەولی ئەوان «متجاسر» بوو. دەسبەجێ ڕاپۆرتی لێ دەدرا و دەیانبردە دیژبان و تێروتەسەل دەیان کوتا و سەر و گۆپلاکیان دەشکاند و زۆر جاریش بێ سەروشوێن دەچوو.

لەو سەردەمیدا کە لە سایەی خەباتی حیزبێکی شۆڕشگێڕ و ئازادیخواز و زانایی و دڵسۆزیی پێشەوا و ڕابەرێکی بلیمەت بەشێکی کوردستان هەر لە بەستێنی ئاراسەوە تا نیزیکترین گوندی سەقز ئازاد ببوو و گەلەکەمان لەوپەڕی خۆشی و ئازادی و سەربەرزیدا دەژیا و وەک دەڵێن «گورگ و مەڕ پێکەوە ئاویان دەخواردەوە» حاڵی خەڵکی شارەکەی ئێمە لە حاڵی کۆیلەکان گەلێک ناخۆشتر بوو. بۆیە من سەقزم نێو ناوە شاری تووک لێکراو. ڕۆژ نەبوو دیژبان، کاسب لە دوکان نەهێنێتە خوارێ وەبەر شەپانی نەدا یا گزیری ئاغا کەشیدە لە ئەستۆی چەند حاجی نەکا و ئاتەگی چەند مەلا نەبڕێ. خۆ ئەوەی ڕاوێژکاران و کارناسانی بێگانە دەیانکرد ئەگەر لەڕووم هاتبا بیگێڕمەوە مچوڕک بەلەش

هەموو ئینسانێکی خاوەن شەرەف و بەناموسدا دەهات.

ئیستیعمار هەمیشە لە شارەکەی ئێمەوە نەخشەی ڕووخاندنی جەمهوری دێموکراتیکی کوردستانی دەکێشا. چەند جار ئەرتەشی شاهەنشاهی شنگڵی لە خۆی دا و هێرشی بردە سەر سەنگەری ئازادی و، بەرەنگاری پێشمەرگەی کورد بوو. بەڵام دیتمان چۆن بەشڕووڕووی گەڕایەوە و ڕقی خۆی بەئێمەی بێ چەک و بێ دەرەتان ڕشت.

داخی بەجەرگم گەندەڵ فێڵی ئیمپریالیزم کاری خۆی کرد و شای خاین کوتوپڕ هێرشی هێنا سەر حکوومەتی ئازەربایجان و پاش ساڵێک تەورێزی قارەمان داگیرکراوە و سێلاوی خوێنی تێدا جاری بوو. مەهاباد قیبلەی ئاواتی نەتەوەی کورد، لە هەر چوار لاوە ئابلۆقە درا و بێ پشتیوان ماوە. جا ئەمجار ئەرتەشی شاهەنشاهی لە سەقزەوە بەرەو مەهاباد کەوتەڕێ. ئەوەی نەدەبوو ببێ، بوو. کۆمارە خۆشەویستەکەمان ڕووخا، پێشەوا مەزنەکەمان بەخۆی و هاوڕێیەکانیەوە گیران. پێتان سەیر نەبێ ئەو دەمیش یەکەم زەربەتی جەرگبڕ وەشارەکەمان کەوت و هەوەڵ ڕیزی سێدارە لە سەقزی بێ فەڕ چەقی.

بەیانییەکی ساردی زستانی سەقز بوو، کاتێ خەڵک لە ماڵ وەدەرکەوتن چ ببینن؟! کافر نەبینێ، دە سێدارە چەقیبوو، دە ڕۆڵەی نەبەز، دە قارەمانی کۆڵنەدەر، دە پیاوی تێکۆشەری کوردیان پێوە هەڵاوەسرابوون، بەشی زۆری ئەم شەهیدانە لە عەشیرەتی پێشکەوتوو و نیشتمانپەروەری بەگزادەی فەیزوڵڵابەگی بوون کە مێژوو شاهیدە ئەم عەشیرەتە لەپێکهێنانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا چ نەخشێکی گەورە و بەرچاوی هەبووە. لەنێو ئەم شەهیدانەدا (ئەحمەدخانی فاروقی) مەزنی بەگزادان و دوو برا نۆجوانەکەی دەبینران کە هێندە لە مێژ نەبوو بەفێڵ گیرابوون و بەتاوانی کوردایەتی بێ موحاکەمە و لێپرسینەوە حوکمی ئیعدامیان درابوو.

ئەفسەرێک کە ئەو حوکمەی پێ ڕاگەیاندوون لە زۆر جێیان و بۆ زۆر کەسی گێڕاوەتەوە:

(نیوەشەو، کوتوپڕ بەخۆم و چەند گرۆبان لەو ژوورەی ئەو سێ برایانەیان تێدا بەند کردبوو وەژوور کەوتم، چرایان دایسا تەماشام کرد ئەحمەدخان ئانیشکی داوەتەوە و سیغار دەکێشێ و براکانی لە خوارەوە بەئەدەب لەسەر چۆک دانیشتوون. سام گرتمی، بەمینگە مینگ حوکمەکەم پێ ڕاگەیاندن. پێم سەیر بوو هیچیان نەبزڕکان، هیچیان ڕەنگیان نەگۆڕا و، ڕانەچەنین. ئەحمەدخان بەشێنەیی سیغارەکەی کووژاندەوە و گوتی:

«من بیرم لەوە کردبووەوە، ئەمڕۆژەم لەپێش چاو بوو و دەمزانی لەسەر ئەم بیروبڕوایەی هەمە تووشی شتی وا دێم. بەڵێ، من کوردم، دێموکراتم، ئازادیخوازم، من دژی ڕێژیمی

بۆگەنی پاتشایەتیم و دژی دەسەڵاتی شوومی بێگانەم و چارەنووسی پیاوێکی وەک من لە ئێرانی ئێستادا هەر ئەوەیە. هیچ چاوەنۆڕی بەزەییم لەو ڕێژیمە نەکردووە و ناکەم. بەڵام شایەکەی ئێوە کە لافی کۆمەڵناسی لێ دەدا، دەبوو ئەوەندەی زانیبایە، ئێمە عەشیرەتین و لەنێو عەشیرەتاندا تاوان هەر ئی مەزن و براگەورەیە. چونکە برای بچووک بەپێی ڕێوشوێنی عەشیرەتی ناچارە وەدوای براگەورە بکەوێ و لە قسەی نەچێتە دەر، لەبەرئەوە نەدەبوو حوکمی وا زۆردارانە و بێ ڕەحمانە و ناپیاوانە لەسەر براکانم بدا.»

هێشتا ئەحمەد خان قسەی مابوو بیکا کە عەولاخان وە جواب هات و گوتی:

«کاکە گیان! کاکی بەڕێز و بەرزم! مایەی سەربەرزی بنەماڵەکەمان! زۆر جێی داخە کە لە ئاخری ژیانمدا قسە لە قسەی براگەورەی خۆمدا بکەم و ئەم ڕاستییە بدرکێنم کە ئێمە زۆر لەپێش جەنابتدا ئەم بیروبڕوایەمان پەسند کردبوو و چووبووینە نێو ڕیزی حیزبەوە، ئەگەر خودای نەکردە تۆش نەچووبایە نێو ڕیزی حیزبەوە و ئەم بیروبڕوایەت قبووڵ نەکردبایە و ڕێبازی شەڕەف و کوردایەتی و ئازادیخوازیت نەگرتبایە و بۆ پاراستنی موڵک و ماڵ و شتی وا پشتت لە نەتەوەکەت کردبایە ئێمە لە ڕەسمی عەشیرەتیمان هەڵدەدا و قەت شوێنت نەدەکەوتین. بەڵکو پێم وایە یەکەم لوولەی تفەنگ، تفەنگی پێشمەرگەی کوردستان کە بەرەو سنگی تو ڕادێربایە لوولەی تفەنگی براکانت دەبوو.»

حەمەخان کە تا ئێستا بێدەنگ بوو گوتی:

«ئەرێ ئەم کەند و کۆژەی بۆ چییە؟ هەستن هەرسێکمان بڕۆین، بەرەو شەڕەف، بەرەو شانازی، بەرەو مەرگی پیاوانە، یا باشتر بڵێم بەرەو ژیانی ئەبەدی».

ئەحمەدخان هەستا لاچاوی براکانی ڕامووسی و ئەوانیش دەستی ئەویان ماچ کرد و کەوتنەڕێ). تا ئێرە لە زمانی ئەو ئەفسەرە بیستراوە کە خۆشی کورد بووە. بەڵام لە بنداردا زۆر کەس ئاگای لە ئازایەتی و پیاوەتی و نەترسیی ئەوان بووە و شیعاری کوردانە و ئازادیخوازانەی ئەم سێ برا قارەمانانەی بیستووە.

کاتێک ئەم هەواڵە دڵتەزێن و جەرگبڕە بۆ «زێڕ وەشان» خانمی دایکی شەهیدەکان کە لەسەر بەرماڵ خەریکی نوێژ و دوعابوو دەبەن. لە پێشدا عاتیفەی دایکەتی تینی دەدا و بەنینۆک هەر دوو لا ڕوومەتە قەڵەوەکانی وا دەڕنێ کە خوێن لووزەوێ دەبەستێ. بەڵام زوو دێتەوە سەرخۆ و کوڵی دەنیشێتەوە و زۆر بەویقار و ئارامی بەرەو مەیدانی ئیعدام دەکەوێتە ڕێ. لەو ئاپۆڕە نیزیک دەبێتەوە کە بەخەم و پەژارە و گریانەوە کۆبوونەوە. خەڵکەکە بەدیتنی ئەم خانمە بەڕێزە و ئەم دایکە دڵسووتاوە کە بەدەستی شا قەت کەسی

نەماوە و وەجاغی کوێربۆتەوە تێکڕا لە گابۆڕ دەدەن. بەڵام ئەو ناگری، نێوچاوانی گرژ دەکا و لێوی دەکرۆژی و سەربەرزانە دەچێتە پێش. ڕێی بۆ دەکەنەوە تا دەگاتە ئەو ئەفسەر و سەربازانەی کە لە دەورەی سێدارەکان کێشک دەکێشن. ئەوانیش بێ ئیختیار دڕ دەدەن. دەگاتە بن داری کوڕەکانی کەمێک لەژێرلا تێیان دەفکرێ و دەڵێ:

«دەک ڕۆڵە ڕووتان سپی بێ وەک ڕووی دایکی خۆتان سپی کردەوە. من بۆتان ناگرییێم، قوڕتان بۆ ناپێوم، شینتان بۆ ناگێڕم. چونکە ئێوە پیاوانە ژیان و پیاوانە چوونە سەر سێدارە. ئێوە لەسەر دزی و پیاوکوژی و خەیانەت و جاشەتی نەکوژراون. ئێوە لە ڕێگای ئازادیی مەدا، لەسەر کوردایەتی، لەسەر ئابڕوو و شەڕەف و لە پێناوی ڕزگاری ئەم گەلە زۆرلێکراوەدا شەهیدکراون و هەرگیز بەمردووتان نازانم.

لەو حاڵەدا فەرماندە مچ و موڕەکەی سەقزیش تەریق دەبێتەوە و لێی دەچێتە پێش و سەرەخۆشیی لێ دەکا، شێرە ژن بێ ئەوەی سوپاسی بکا پێ دەکەنێ و دەڵێ:

«داخوا ئەم شۆڕە سوارانە دانابەزن؟»

گۆیا ئەمری شاهەنشا وا بوو سێ ڕۆژ تەرمی شەهیدەکان بەهەڵاوەسراوی بمێنێتەوە بەڵام فەرماندە وا لە بەرامبەر ئەم غیرەتەی شێرە ژندا شەرمەزار دەبێتەوە دەستوور دەدا تەرمەکان داگرن. «زێڕ وەشان خانم» کوڕەکانی ماچ دەکا و لەو خوێنەی بەڕوومەتیدا دێتەخوار لە کوڵمەیان هەڵدەسوێ، مەلایەک لەوێندەرێ دەبێ و دەڵێ: «خانم بۆ وا دەکەی» جوابی دەداتەوە «مامۆستا! کوڕێکی لە من بووبێ و شیری منی خواردبێ و لە کۆشی مندا پەروەردە بووبێ دەزانم لە مردن ناترسێ... بەڵام خۆت دەزانی پیاوی بێ گیان ڕەنگی دەپەڕێ. بۆیە کوڵمەیان سوور دەکەم، تا دوژمنان بیرنەکەنەوە کوڕی زێڕ وەشان لە مردن ترساون!».

١- ساڵی ١٩٧١/١٣٥٠ بەبۆنەی ٢٥ ساڵەی کوشتارەکەی سەقز ئەم داستانە لە کۆڕی یەکێتی نووسەرانی کورد لە بەغدا خوێندراوەتەوە و لە ژمارەی (٢)ی گۆڤاری «نووسەری کورد»دا چاپ کراوە.

٢- خەلیل خانی باوکی ئەم شەهیدانە سۆفییێکی بەناوبانگ بوو، ڕەنگە داستانی حوسێنی حەللاجی بۆ خێزانەکەی گێڕابێتەوە. خوێن تێ هەڵسوونی ڕوومەتی شەهیدەکان لە داستانی حوسێن دەچێ. هێمن

یەکەم ڕۆژنامەی کوردی لە کوردستانی ئێراندا

کەم مێژوونووسی ئێرانی هەیە ددانی خێری پێدا هێنابێن، شتێکی وێچووی لەبارەماندا نووسیبێ، کەم یا زۆر سەروسەکوتی نەکوتابێن، سەیرە، بەڕاستی سەیرە، لەوەتی مێژوو نووسراوەتەوە ئێمە وەکەس نەڕزاوین، هەڵمان نەکوتاوەتە سەر ملک و ماشی کەس، دەستمان بەکڵاوی خۆمانەوە گرتووە با نەیبا. هەر دوژمن گەمارۆی ئێمەی داوە، هەر نەتەوەی تر پەلاماری بۆ ئێمە هێناوە، هەر بێگانە بەگژ ئێمەدا هاتووە، هەر زۆردار ویستوویەتی بمانگرێ، بمانکوژێ، بمانکوتێ، تالانمان بکا، خاو و خێزانمان وەدەشتێ بخا و ماڵ و حاڵمان لێ تێکوپێک بدا و ژیانمان بشێوێنێ. هەمیشە هەر داگیرکەران هێرشیان هێناوەتە سەر نیشتمان و زێدەکەمان و ویستوویانە وڵاتی باب و باپیرمان لێ داگیر بکەن. ئێمە ئەگەر دەستەوەکەریمان کردووە، ئەگەر بۆ بەربەرەکانی ڕاپەڕیوین، ئەگەر داومانەتە چیا، ئەگەر ڕۆبووینە چەک، پێشی زۆردارمان گرتووە، بەگژ داگیرکەر داهاتووینەوە، تەنیا و تەنیا بۆ پاراستنی گیان و ماڵ و نامووسی خۆمان بووە.

جا جاری وا بووە قوربانیی زۆرمان داوە، خوێنمان بەلێشاو ڕژاوە، لەشمان بەکەڵەکە لە مەیدانێ بەجێ ماوە و منارە لە سەری شەهیدانمان دروست کراوە. جاری واش بووە بەدەستمانەوە هاتووە بەرسینگەمان لە دوژمن بڕیوەتەوە، دامان پەڵۆسیوە، دابڕ دابڕمان تێ خستووە، تەنانەت جوقەوارمان لێ بڕیوە، بەڵام لە هەموو حاڵێکدا هەق هەر بەلای ئێمەوە بووە. چونکە بەرگریمان کردووە، لە بناری چیا سەخت و هەزار بەهەزارەکانی خۆماندا وەدەست هاتووین. بەرگریش مافی ڕەوای هەموو زیندەوارێکی سەر ئەم جیهانەیە و بەتاوان ناژمێردرێ. کەچی مێژووی زۆرداران بخوێننەوە، تەماشا بکەن، هەر ئێمە تاوانبار و گوناهکارین، هەر ئێمە پیاوخراپ و بەدناوین. بۆ؟ چونکە بێ هێز و بێ دەستەڵاتین. چونکە قەڵەم بەدەس دوژمنانەوە بووە. مێژوونووسەکانی بێگانە کە زۆربەیان بەنانی زۆرداران چاویان پشکوتووە و بەورکەی داگیرکەران بەخێوکراون پێیان لە ڕاستی خستووە و واقیعیان شاردۆتەوە. هەزاران جنێوی سەر بەکوڵکەیان پێداوین و قسەی سارد و سووکیان لە پارسەنگ ناوین و تووک و لەعنەتیان لێ کردووین، کە بۆچی دەستمان لەسەر دەست دانەناوە تا خاوەن شکۆیان بەهاسانی بمانکوژن؟ بۆچی چاومان دانەیەشتووە تا بەکەیفی خۆیانی دەستدرێژی بۆ ماڵ و گیان و نامووسمان بکەن؟ بۆ وەدەست هاتووین؟ بۆ بەرگریمان کردووە و بۆ بەجارێکی نەتواوینەوە؟ سەرانسەری کتێبی ئەو مێژوونووسانە پڕن لە هێرشی ناڕەوا بۆ سەر نەتەوەی زۆرلێکراو و بەشخوراوی کورد. بەڵام لە لابەلای

لاپەڕەکانی ئەم کتێبە پڕ لە تەوس و پلار و لاتاوانەشدا جاروبار دەتوانین ترووسکایی ڕاستی بدۆزینەوە.

بۆ نموونە لە نیوەی دووهەمی چەرخی بیستەمدا لە ساڵی (١٣٥٠)ی هەتاوی (١٩٧١)ی زاینیدا کتێبێک بەناوی «اوضاع ایران در جنگ اول یا تاریخ رضائیه» نووسراوی (محمد تمدن) بڵاوبۆتەوە کە بەڕاستی پەڵەی شەرمە بەداوێنی زانستەوە. ئەم کتێبە کە کابرایەکی ئازەری بەفارسییەکی ناڕێک و نالەبار و پڕ لە غەڵەت و پەڵەت نووسیویەتی، پڕە لە جنێو و قسەی سووک و گاڵتەکردن بەگەلی کورد لە کوردستانی ئێران کردووە و وەک گوتوویانە «کارێکی پێ کردووین با بەدەواری شڕی ناکا». بەتایبەتی هێرشی وای بردۆتە سەر شەهیدی ڕێگای ڕزگاری گەلی کورد، قارەمانی کۆڵنەدەر سمایل ئاغای سمکۆ کە قەت ئەسکەندەر بەگی تورکمان خاوەنی «عالم آرای عباسی» نەیبردۆتە سەر ئەمیر خانی برادۆست، خانی لەپ زێڕین. بەڵام دەکرێ مێژوونووسێکی ورد و وریای کورد زۆر ڕاستی وا کە نووسەر بەراوەژووی نیشان داون لە لابەلای ئەم کتێبەدا بدۆزینەوە. بۆ نموونە ئەم نووسەرە باسی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی دەکا کە پەنجا و چوار ساڵ لەوەی پێش (١٣٤٠ی کۆچی) لە کوردستانی ئێران بڵاوبۆتەوە و ئێمە زۆرمان لەسەر نەدەزانی، کلێشەی ڕۆژنامەکەشی چاپ کردووە. من لێرەدا دەمەوێ ئەوی ئەم کابرایە لەسەر دەرچوونی ئەم ڕۆژنامە نووسیویەتی بکەمە کوردی. لەلاپەڕەی (٣٦٩) لەژێر عینوانی «سمیتقۆ و روزنامە کردی»دا نووسیویەتی:

(ڕۆژێک شێخ عەبدوڵڵا (لە پیاوە تێگەیشتووەکانی سمیتقۆ لە خزمانی سەید تەها» هاتە لای من و لەنێو قساندا گوتی: ئاغا «یانی سمیتقۆ» دەیەوێ لە ورمێ ڕۆژنامەیەک بڵاو بکرێتەوە، ئایا بەڕای تۆ بەچ ئەندازە و تیراژێک دەتوانین ڕۆژنامەیەک لەو شارەدا بڵاوبکەینەوە؟ کە هەم سەنگین بێ و هەم جوان و سەرنج ڕاکێش؟

نووسەر لە جوابی شێخ عەبدوڵڵادا وای گوت:

«بەداخەوە پیتەکانی چاپخانەی ئێمە زۆر کەمن، بەشی چاپی ڕۆژنامە ناکەن. شێخ عەبدوڵڵا کە ئەم وەڵامەی بیست، بەتوندی گۆڕا و حاڵی شێوا. منیش ترسام و لە هەڵەی خۆم گەیشتم و گوتم:

«ئەگەر وێڕای کرێکارانی دەزگاکەی خۆمان تێ بکۆشین لەوانەیە کەم و کورییەکانی نەهێڵین و بتوانین ڕۆژنامەکە بڵاوبکەینەوە. بەڵام دەبێ زۆر زەحمەت بکێشین تا ئامرازی پێویست ئامادە بکەین».

لێرەدا ڕەنگ و ڕووی شێخ عەبدوڵڵا کرایەوە و هیچ جوابی نەداوە. ئەگەرچی ئەو

بەڵێنی دا کە هەقدەستی کاربەدەست و کرێکارانی چاپخانەکە بدا، نەدەکرا لەو ڕۆژیدا پشت بەبەڵێنی کوردەکان ببەسترێ. چونکە سەرپێچی لە فەرمانی سمیتقۆ لەو هەلومەرجیدا گاڵتە بەگیانی خۆکردن بوو. پاش ئەوەی چەند ڕۆژێک لەو بارەدا بیرم کردەوە، عەقڵم بەهیچ کوێ ڕانەگەیشت. ناچار کتێبخانە و چاپخانەکەی خۆم داخست، شەوێ دەگەڵ نۆکەرێکم و چەند بەڵەدی دیکە لە شاری وەدەر کەوتم). لێرەدا نووسەر باسی ڕاکردنی خۆی دەکا و پێوەندی بەئێمەوە نییە و لە ئاخری لاپەڕەی (٧٣٠)دا دەست پێ دەکاتەوە:

(بەڵێ پاش ڕاکردن و ئاوارەبوونی بەناچاری من، سمیتقۆ دەستووری دابوو کە کتێبخانە و چاپخانەکەم داگیر بکەن. مەلا موحەممەدی تورجانی ناوێکیشی مەئموور کردبوو ڕۆژنامەی کوردی چاپ و بڵاو بکاتەوە و ئاغای مەلا موحەممەدی تورجانیش نەیکردبووە ناپیاوی بەشێکی لە کتێبە بەنرخەکانی کتێبخانەی من هەڵگرتبوو و بردبوویەوە ماڵە خۆی. هەر بەوەندەوە ڕانەوەستابوو، ناوی چاپخانەکەشمی گۆڕیبوو. تابلۆی چاپخانەی «تمدن»ی فڕێ دابوو و تابلۆی چاپخانەی «غیرەت»ی هەڵاوەسیبوو. ڕۆژنامەیەکیان بەزمانی فارسی و کوردی بڵاوکردبۆوە کە حەوتووی جارێک دەردەچوو. ناوی «ڕۆژی کورد - شەوی عەجەم» بووە کە دوایە بۆتە «ڕۆژی کورد» و ئاخری بۆتە «کورد».

نووسەر چەند لاپەڕەی دیکەی بەباسی شەڕ و کێشە و کارەساتەکانی نێوخۆی ئەو سەردەمی ئێران ڕەش کردۆتەوە و دیسان بای داوەتەوە سەر باسی سمکۆ و نووسیویەتی.

«خەڵک کە بەهیوا بوون هێزی دەوڵەتی سمیتقۆ ڕام و بەردەست بکا، کە خەبەری ڕاپەڕینی (لاهووتی) و کوژرانی (خالۆ قوربان) و ڕاکردن و بڵاوبوونی چریکەکانی ئەو و هاتنی سەید تەهایان بیست بەجارێکی ناهومێد بوون. لەو لاشەوە کوردەکان بەو زاڵ بوونانە ئازاتر و باو خۆشتر و لەخۆباییتر بوون.

ئەمجار سمیتقۆ بێجگە لە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی کوردی «کورد» لە ورمێ ڕێکخراوێکی بۆ وەرگرتنی گومرگیش دروست کردبوو، لەهەر شتێکی کە خەڵک لە ورمێڕا دەیانبردە شارەکانی تر (مەراغە - خۆ - تەورێز) گومرگی دەستاند و پەتەی چاپی بەکوردی دەدانێ. کوژرانی خالۆ قوربان لە ڕۆژنامەی کوردەکان، کە بەناوی کورد چاپ کراوە و بڵاوبۆتەوە، بەڵگەی بەنرخی تێدا هەن، ئێمەش لێرەدا بڵاوی دەکەینەوە.

نووسەر ئەسڵی پاشکۆی فارسی ڕۆژنامەکەی لە لاپەڕەی (٣٨٠)دا چاپ کردووە. ئەوەتا منیش دەیکەمە کوردی:

کارەساتی کوژرانی خالۆ قوربان

لە پاشکۆی ژمارە دووی ڕۆژنامەی «کورد» چاپی ورمێ «هەواڵنووسی ئێمە دەنووسێ: کوژرانی خالۆ قوربان و شکانی لەشکرەکەی بۆ ئاگاداری خوێنەرانی خۆشەویست ڕوون دەکەمەوە. ڕۆژی (٢٨)ی ڕەمەزانی (١٣٤٠) لە کاتێکدا کە لەشکری کورد لەژێر فەرماندەیی «سەید تەها ئەفەندی» لە دەوروپشتی گوندی «قوزلو»ی خاکی هەوشار خۆی بۆ پەلاماربردنە سەر «سایین قەڵا» ساز دەکرد، خەبەری دەستدرێژی «خالۆ قوربان» لە «میاندواو»ەوە بۆ «شارویران» و «سابڵاغ» بەهۆی دوو سواری سەرداری موکری گەیشت. هەر دەسبەجێ ڕوو لە سابڵاغ کراوە. شەوی (٢٩)ی ڕەمەزان لە «بۆکان» مانەوە، بەیانی زوو ڕۆیشتن. دوو سەعاتی ڕۆژ مابوو مەزنی عەشیرەتەکان لە دەوروبەری گوندی «دەرمان» دەگەڵ سەید تەها ئەفەندی کۆڕی ڕاوێژ و وتووێژیان گرت، نەخشەی پەلاماربردنە سەر خالۆ قوربانیان کێشا، ئاوایان دانا:

«جانگیر بەگ» لە عێلی هەرکی، «ئەسکەندەرخان» لە خەڵکی برادۆست «هەمزاغا» لە عێلی مامەش «ئەمیر ئەسعەد»ی دێبۆکری و «سالار سەعید» لە خەتی «لاچین»ەوە بچن. بڕیاریان دا لە جەنگەی بوولێڵی بانگی شێواندا، لە سەعاتی دیاریکراودا، لە سێ لاوە پەلامار بەرن و تەقە دەست پێ بکرێ. «ئەمیرولعەشایر» و «ئەمیر ئەسعەد» و «سالار سەعید» بەپێی بڕیاری گشتی لە تاریک و ڕوونی بەیانی (٢٩)ی ڕەمەزاندا لەسەر کێوی «زاوا و بووک»ڕا لەشکری خالۆ قوربانیان کە لەسەر تەپکی «داشا مەجید» لەنێو سەنگەراندا دامەزرابوون، دایە بەردەسترێژ. لە هەردووک لاوە شەڕ دەست پێ کرا.

سوارانی کورد نەیانهێشت شەڕەکە درێژەی بکێشێ، لەسەر جڵەوان ڕکێف کوت هەڵیان کوتا سەر لەشکری عەجەمان، خۆیان دەپاڵ هاوێشتن، بەلوولەی تفەنگان وە دەریان نان. هێندێک بەدیل گیران. هێندێک کوژران و سوارەکانی ئەمیر ئەسعەد «مترالیوز»ێکیان وەدەست کەوت. ئەسپ و یەستر و تفەنگێکی زۆریش گیرا. ئەمیرولعەشایر، ئەمیر ئەسعەد، سالار سەعید لەپاش ئەوەی لە کوشتن و بەدیلگرتنی سەربازەکانی «داشا مەجید» بوونەوە، چەند سوارێکیان بەدووی سەربازە ڕاکردووەکاندا نارد. بۆ خۆشیان پەلاماریان دا قۆڵێکی دیکەی لەشکری خالۆ قوربان کە لەسەر کێوی «خەزایی» بوون. ئەوانیش پاش تەقەیەکی کەم سەنگەریان بەتاڵ کرد و هەڵاتن.

هێندێکیان وەبەرهاتن کوژران و هێندێکیش بەدیل گیران. لەوێش ئەسپ و تفەنگێکی زۆر وەدەست کەوت. سوارەکانی سالار سەعید مترالیوزێکیان گرت. دەگەڵ کوو شکەستەی لەشکری ئەو دوو شوێنە وا بەشپڕزەیی گەینەوە ئیندرقاش ترس لەنێو لەشکری

خالۆ قوربان کەوت و پاک هەڵاتن. ئاغایانی مەنگوڕ و هەرکی و زەرزا جلّدانە لێیان وەخۆکەوتن و ئازایانە دایان گژانێ. لەو شەڕەدا خالۆ قوربان و چەند ئەفسەر و سەرباز کوژران. زۆریش بەدیل گیران. پیاوەکانی سەید تەها ئەفەندی (٣) تۆپ، سوارەی مەنگوڕی تۆپێک و سوارەکانی هەرکی (٢) تۆپی گەورە و مترالیوزێک و ئەسباب و تفەنگێکی زۆریان بەتاڵان گرت. هێندێک دەڵێن سوارەی ئەحمەدی گوڵاوی ئاغای مەنگوڕ و هێندێک دەڵێن ئەحمەد خانی هەرکی خالۆ قوربانی کوشتوە.

شکستەی لەشکری خالۆ قوربان زۆربەیان گەڕانەوە بۆ وڵاتی خۆیان و دووسەد کەسێکیش چوونە تەوریز. کۆلۆنێل «نصرالله خان» فەرماندەی ژاندارمریش لە «صاین قلعە»وە بەرەو موکری وەڕێکەوت، بەتەواوی لەو ڕووداوە بێ خەبەر بوو. بۆ ئەوەی دەگەڵ خالۆ قوربان یەک بگرنەوە زۆر بەفیزەوە بۆ لای بۆکان هات. ئەمیر ئەسعەد کە ئەو خەبەرەی بیست زۆر بەپەلە خۆی گەیاندە «ئەمیر ئاباد»ی تەنیشت بۆکان. کۆلۆنێل کە دەگاتە بۆکانێ و خەبەری کوژرانی خالۆ قوربان و شکان و بڵاوبوونی لەشکرەکەی دەزانی، فیزماڵکی دەداتێ، بۆکان بەجێ دێڵێ، بۆ «ساین قەڵا» دەگەڕێتەوە. سوارەکانی بەگزادە و سەرداری موکری وەدوویان دەکەون، ئەمیر ئەسعەد و ئاغاکانی دیکەی دێبۆکری بەرکێف کوت خۆ دەگەیەننە یارمەتی سوارانی موکری و بەگزادە. ئۆردووی ژاندارمری لەکێوی پشت گوندی «ئاڵبلاغ» گەمارۆ دەدەن. زۆران دەکوژن و بەدیل دەگرن دەسکەوتیش گەلێکە. لەو پەلامارەدا «سوڵتان عبدالحمید خان» ئەفسەری ژاندارمری کوژراوە. کۆلۆنێل دەگەڵ پاشماوەی لەشکرەکەی شەوانە لە کێو دێتە خوارێ و بەلاڕێدا هەڵدێ. ئاغایانی بەگزادەی فەیزوڵلا بەگی تۆپێکی گەورەیان گرت و ناردیان بۆ «چهریق». بەڕاستی ئازایەتی و لەخۆ بوردنی گشت ئاغایانی موکری بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکی نیشتمانی و نەتەوایەتی جێگای سوپاسە. هیوادارم لەڕێگای هەق ناسییەوە ئەوەی لەو ڕۆژنامە تاقەکەماندا چاپی بفەرموون. ع. ش».

دیارە ئاغای «تمدن» ئەم باسەی بۆیە نەهێناوەتە گۆڕێ گۆشەیەک لە مێژووی ڕۆژنامەگەری گەلی کورد لە کوردستانی ئێران ڕووناک بکاتەوە، بەڵکو مەبەستی شتێکی دیکەیە و ویستوویەتی ڕق و قینی تایبەتی خۆی بەرامبەر بەسەرکردایەتی ڕاپەڕینی ئەو سەردەمی گەلی کورد دەرببڕێ و بۆمان بگێڕێتەوە کە چۆن چاپخانەکەی لێ موسادەرە کراوە. جا بۆیە هیچ نەینووسیوە ئەو ڕۆژنامەیە چەند لاپەڕە بووە، ئەندازەی چەند بووە، کەی دەرچووە، کەنگی پەکی کەوتووە و لەسەریەک چەند ژمارەی بڵاوبۆتەوە. بەداخەوە ئەم کلێشەش کە چاپکراوە، دەگەڵ ئەوەشدا کە ساڵ و مانگ و ڕۆژی دیارە، ژمارەی بەسەرەوە

نییە. ئێمەش جارێ هیچ بەڵگەیەکی ترمان بەدەستەوە نییە. مەگەر لەبەر خۆمانەوە بێ بەڵگە لێکی دەینەوە و کەمێک لە ڕاستی نیزیک بینەوە.

ئەگەر قسەی ئەم نووسەرە بەڕێزە ڕاست بێ و ئەو ڕۆژنامە سێ جاری ناوگۆڕی کردبێ. ئەوە دەردەکەوێ کە ئەو ڕۆژنامە لانی کەم دەبێ سێ ژمارەی لێ دەرچووبێ. ئەم ژمارەش کە کلێشەکەیمان لەبەرچاوە لە ڕۆژی (١٢)ی شەوالی (١٣٤٠)دا بڵاو کراوەتەوە. ئەگەر دڵنیابین هەموو جارێ لە ڕۆژێکی دیاریکراو لە حەوتوودا چاپ کرابێ، ئەوە دەبێ ژمارەی یەکەمی لە ڕۆژی (٢٧-٢٨)ی ڕەمەزان و ژمارەی دووهەمی لە ڕۆژی (٥)ی شەوال و ژمارەی سێهەمی لە(١٢)ی ئەم مانگەدا بڵاو بووبێتەوە. بەڵام من بۆ خۆم بەچەند دەلیل لەو حیساب و لێکدانەوەیە دڕدۆنگم:

١- هەرچەند من بۆ خۆم نەمدیوە، بەڵام لە گەورە پیاوانی ئەو دیو و ئەم دیوم بیستووە کە مامۆستا مەلا موحەممەدی تورجانی یا قزڵجی زانایەکی گەورە و ئەدیبێکی شارەزای کورد بووە. هیچ وێ ناچێ ناوێکی وا نالەبار «ڕۆژی کورد - شەوی عەجەم»ی بۆ ڕۆژنامەکەی هەڵبژاردبێ، با زۆریشی ڕق لە عەجەم بووبێ. لێرەدا دەمەوێ ئەو نوکتە ڕووناک بکەمەوە کە کوردی ئێران بەتایبەتی خەڵکی موکریان، کە گوتیان «عەجەم» مەبەستیان کاربەدەستانی دەوڵەتە نەک ڕەشوڕووتی میللەت. دوور نییە یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەکە «ڕۆژی کورد» بووبێ، دوایە ناوی گۆڕیبێ و بووبێ بە«کورد».

٢- نووسەر بەڕاشکاوی دەقی ڕیپۆرتاژی کوژرانی خالۆ قوربانی لە پاشکۆی فارسی ژمارە دووی ڕۆژنامەی «کورد» ڕاستەوخۆ نەقل کردووە. لە ڕیپۆرتاژەکەدا نووسراوە شەڕی دەورەی شاری سابڵاخ لە ڕۆژی (٢٩)ی ڕەمەزاندا کراوە و خالۆ قوربان لەو ڕۆژەدا کوژراوە. هەروەها هەر لەو ڕیپۆرتاژەدا هاتووە کە یەکێک لە سەرکردەکانی شەڕی دەورەی سابڵاخ (ئەمیر ئەسعەد» خۆی گەیاندۆتە شەڕی کێوی ئاڵبلاغ. ڕێگای نێوان سابڵاخ و ئاڵبلاغ بۆ لەشکری هیچ نەبێ دوو ڕۆژی دەوێ، کەوابوو دیارە شەڕی کێوی ئاڵبلاغ لە ڕۆژەکانی هەوەڵی مانگی شەوالدا ڕووی داوە. بەینی ئاڵبلاغ و ورمێش بۆ پەیکی سوار چوار ڕۆژ دەبێ. بۆیە وام لێک داوەتەوە کە ئەم ڕیپۆرتاژە بۆ ڕۆژی (٥)ی شەوال نەگەیوەتە ورمێ و لە ژمارەی دووهەمدا کە بەحیسابی سەرەوەمان دەبێ لە(٥)ی شەوالدا بڵاو بووبێتەوە، چاپ نەکراوە. مەگەر وای دانێین کە لە نێوان سابڵاخ و ورمێدا خەتی تەلگراف بووبێ و ئەم ڕیپۆرتاژە بەتەلەگراف ناردرابێ، کە ئەویش جێی گومانە، یان پاشکۆیەکە لە پاشان چاپ کرابێ.

٣- نەک هەر ئەو سەردەمی بەڵکو بەداخەوە ئێستاش ئەم شوێنە ماوە کە کورد سەروبەندی

جێژنان دەست لە ڕەش و سپی نادا و لێی ڕادەوەستێ بۆ پاش جێژن. مەگەر پێمان وا بێ مەلا محەممەدی تورجانی زادە ئەم ڕۆژنامەی وەک جێژنانەیەکی بەنرخ پێشکەشی نەتەوەکەی کردبێ.

بەهەر حاڵ پاش ئەم لێکدانانەوە دەگەینە ئەم ڕاستییە کە ڕۆژنامەی کوردی چاپی ورمێ لە ئاخر و ئۆخری ڕەمەزان یان لە هەوەڵ ڕۆژەکانی شەواڵی (١٣٤٠)ی کۆچیدا بڵاو بۆتەوە. بەڵام جێی داخە کە نازانین چەند ژمارەی لێ دەرچووە و چۆن و بۆچی و کەنگێ پەکی کەوتووە.

---

* سەرنج: نووسەر لە سەرتاسەری کتێبەکەیدا، ناوی (سمکۆ) بە(سمیتقۆ) دەبا.

ڕوونکردنەوەی هەندێک لەو ناوانەی لەم وتارەدا هاتوون:

ئاڵبلاغ: گوندێکە لە نێوان سەقز و بۆکاندا.

ئەمیر ئاباد: گوندێکە لەلای ڕۆژئاوای نیزیکی بۆکان.

ئەمیر ئەسعەد: عەلی ئاغای عەلی یار سەرۆکی عەشیرەتی دیبۆکری.

ئەمیرولعەشایر: قەرەنی ئاغای مامەش سەرۆکی عەشیرەتی مامەش.

ئیندر قاش: گوندێکی زۆر گەورەیە لە شیمالی شاری مەهاباد، نیزیک بەفەخرەقا.

خالۆ قوربان: یەکێک لە کوردە ئازادیخوازەکانی گێلان بوو کە دەگەڵ کوچک خانی جەنگەڵی لە ڕاپەڕینی جەنگەڵدا هاوکاری دەکرد، دوایە بای داوە و لای دا و بوو بەپیاوی دەوڵەتی ئێران.

خەزایی: کێوێکە لە شیمالی شاری مەهاباد هەڵکەوتووە.

داشا مەجید: تەپکێکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

دەرمان: گوندێکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

زاوا بووک: کێوێکی بەرز و سەختە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

سالار سەعید: عەلی بەگی حەیدەری برای شاعیری ناودار عەبدوڵڵا بەگ (ئەدەب).

سەرداری موکری: عەلی خان کوڕی محەممەد حسێن خانی شەهید.

سوارەی ئەحمەدی کولاوی ئاغای: ئاغایەکی بەناوبانگی عەشیرەتی مەنگوڕ.

شارویران: ناوچەیەکی گەورە و پڕ پیت و بەرەکەتە لە دەوروبەری مەهاباد. کەلاوەکانی دریاز پاتەختی موکریان لەو ناوچەدایە.

«صاین قلعە» ساین قەڵا: شارێکە لەبەری هەوشار.

فەیزوڵڵابەگی: عەشیرەتێکی بەناوبانگە کەوتۆتە نێوان سەقز و بۆکان.

لاچین: گوندێکە لە ڕۆژهەڵاتی نێزیکی مەهاباد.

لاهووتی: شاعیری بەناوبانگ و شۆڕشگێڕی ئێران.

هەمزاغا: برای قەرەنی ئاغای مامەش (ئەمیرولعەشایر).

نامەیەکی ئەدەبی

برای زۆر بەڕێز و خۆشەویستم کاک محەممەد مەلا کەریم!

دیارییە بەنرخەکەت گەیشت. ماڵت ئاوەدان بێ وەک ماڵی وێرانی منت ئاوەدان کردەوە. دەستت نەڕزێ وەک ئۆخژنت خستە نێو دڵ و دەروونی ئاگرینم. هەر خۆش بی وەک خۆشیت هێناوە بۆ لای من.

لەمێژ بوو ماڵەکەم چۆل و هۆڵ و بێ هەستوخوست بوو، وەک مەکۆی دزان چرای لێ نەدایسا. وەک دەروونی تاوانباران تاریک و تنووک بوو و وەک بسکی نازداران ئاڵۆز و پەشێو. کەس سەرانسوێی نەدەکردم. کەس دەرکی لێ نەدەکرمەوە ئەگەر میوانێکم هاتبا، خەم بوو، پەژارە و کەسەر و دەرد و ژان و ئازار و خەفەتیشی بەدواوە بوون. هەموو شەوم شامی غەریبان بوو و هەموو ڕۆژ بەرەبەیانی لەداردان. بەڵام لە سایەی ڕەنجی زانایانە و بەفیڕۆ نەچووی تۆوە دیسان شادی بەماڵم وەربۆتەوە. خەم بۆی دەرچووە و دیزەی ڕەشم لە دوو شکاندووە. میوانم هاتوون. شیرینی شۆخ و شەنگ، شیرینی دەلال و چەلەنگ کە بەنازەوە لەسەر تەختی زێڕ دانیشتووە و خودای جوانی وەبیر دێنێتەوە. شەکەر دەبینم، شەکەری دلڕفێن و تۆبە شکێن جامێ شەرابی یاقووتی لەسەر دەستە و مەیگێڕی کۆڕی دڵدارانە. ساز و ئاوازی «باربود»ی هونەرمەندی پەنجە ڕەنگین لە ماڵەکەمدا دەنگ دەداتەوە، کیژە جوان و نەشمیلانەکانی ئەرمەنی و گورجی لە دەستمدا هەڵدەپەڕن و پێ دەکەنن. شاپووری زانا سەرگوزشتە و چیرۆکی کۆنم بۆ دەگێڕێتەوە. دەنگی کوڵنگی فەرهادی بێ موراد لە گوێمدا دەزرینگێتەوە. نەخش و نیگاری (تاق وەسان) شوێنەواری کۆنی وڵاتەکەم وەک پەردەی سینەما بەپێش چاومدا هاتوچۆ دەکەن. شەودێز لەبەر دەرکم نێسکە و سمکۆڵ دەکا و دەگوڕێنێ. بەڵام خوسرەوی بەپشتەوە نییە تا جلیت و تەقڵە و ڕمبازێ بکا. ئاخر خوسرەوان ئێمەمانان ناخوێننەوە و ڕوو لە ماڵە هەژاران ناکەن. نیزامی و خانا بەسەر و سیمای ئاسمانی و شاعیرانەوە لەلای سەرووم دانیشتوون و شێعری تەڕ و ناسکم بۆ دەخوێننەوە، ئەمیان بەفارسی دەڵێ:

پریدختی، پری بگذار ماهی
بزیر، مقنعە صاحب کلاهی

شب افروزی چو مهتاب جوانی
سیه چشمی چو آب زندگانی
کشیده قامتی چون نخل سیمین
دو زنگی بر سر نخلش رطب چین
ز بس کاورد یاد آن نوش لب را
دهان پر آب شکرشد رطب را
به مروارید دندانهای چون نور
صدف را آب دندان داده از دور

ئەویان بەکوردییەکەی خۆمان دەڵێ:

قامەتش قیام قیامەت خێزن
خەرامەش ئاشووب ڕووی ڕەستاخێزن
پێشانیش پرشنگ نوور جێش مەخێزۆ
حوسنش بووم قورس قەمەر مەبێزۆ
موژەش چون خەدەنگ شەهابی ئەنجوم
ئەر بگنۆ وە سەنگ تا پەرمە بۆ گوم

بەڵێ لە دەریای بێ لێوار و کەنار و پڕ شەپۆڵی شێعر مەلە دەکەم و لە گوڵزاری ڕەنگاوڕەنگی ئەدەبدا گوڵ دەچنم، هەر باسی جوانی و ئەوین و دڵداری دەبیسم. دەڵێی تەمەنم لە نوێ نووسراوەتەوە و هاتوومەتەوە سەر حەدی چاردە ساڵە.

کاکی خۆم:

ئەو بەزم و ڕەزمە، ئەو خۆشی و شادییە هەموو شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی بۆ منی هێناون. جا چۆن سوپاست نەکەم و ڕێزت لێ نەگرم؟ کە ڕەنج و تێکۆشانی تۆ بۆتە مایەی خۆشی و شادی من. بەڕاستی بەساغکردنەوە و لەچاپدانی ئەم کتێبە نایابە کتێبخانەی ماڵانت ڕازاندەوە و ئەدەبی کوردیت بووژاندەوە.

ڕاست بڵێم من خانام نەدەناسی زۆر زوو چەند پارچە شێعرم خوێندبۆوە و تێی نەگەیشتبووم. بیستبووم خوسرەو و شیرینی نیزامی وەرگێڕاوە و باشیشی وەرگێڕاوە.

بەڵام بڕوام نەدەکرد. چونکە یەک دوو شاکاری ئەدەبی فارسیم دیون کراونە کوردی و

دەزانم چەند ناشیانە و بێ دەسەڵاتانە وەرگێڕدراون. دەترسام ئەوەش هەر وابێ. هەرچەن دەمزانی «ئەوڕەنگ» چاپی کردووە، هیچ هەوڵێکم بۆ پەیداکردنی نەدەدا. بەتایبەتی لە شێوەی گۆرانیشدا زۆر کۆڵم و بەزەحمەت تێی دەگەم. بەڵام پاش ئەوەی شیرین و خوسرەوت بۆ ناردم زۆر شتم بۆ ڕوون بۆوە و تێ گەیشتم خانا چ نەهەنگێکە لە دەریای شێعر و ئەدەبدا و لەخۆی ڕادیوە بچێتە مەیدانی نیزامی گەنجەوی کە بەخوای شێعری فارسی ناسراوە و ناوبانگی جیهانی هەیە. شاعیرێکی فارس گوتوویەتی:

در شعر سه کس پیمبرانند
هرچند که «لانبي بعدي»
وصاف و قصیده و غزل را
فردوسی و انوری و سعدی

کابرایەک لێی پرسیوە:

«ئەدی بۆ ناوی نیزامیت نەهێناوە؟»

گوتوویەتی:

«باوکم من باسی پێغەمبەرانم کردووە و هەقم بەسەر خواوە نییە».

خانای ئێمە چۆتە مەیدانی ئەو کەڵە شاعیرە. لەوەتی شیرین و خوسرەوی خانام وەگیر کەوتووە. خەوم لە خۆم حەرام کردووە و خەریکی خوێندنەوەی ئەو خوسرەو و شیرینەی نیزامیم. ڕاستە شێوەی گۆرانی بۆ منی موکریانی گرانە. بەڵام بەیارمەتی ئەم فەرهەنگەی تۆ بۆت کردووە و بەکۆمەگی ئەو وشە فارسی و عەرەبییانەی خۆی بەکاری هێناون و بەیاریدەی خوسرەو و شیرینەکەی نیزامی هیچ نەبێ تاڕادەیەک لە مەفهوومی شێعرەکانی دەگەم و چێژی لێ دەکەم. ڕەنگە وەک خەریکم لە داهاتوودا باشتری لێ ڕابێم. جارێ ناتوانم بەتەواوی ڕای خۆم دەرببڕم. بەڵام لەم ماوە کورتەدا ئەوەندەم بۆ ڕوون بۆتەوە ناهەقت نەبووە ناوی شاکارت لێناوە. بەڕاستی خانا کەڵە شاعیرێکی مەزنی کوردە و کتێبەکەشی شاکارێکی ئەدەبی بەرز و نایابە. پێوەم ئەگەر مەرگ بەربینگم نەگرێ و ڕۆژگار بڕستم لێ نەبڕێ، شێعر بەشێعری شیرین خوسرەوی خانا و نیزامی لەبەریەک ڕانێم و بەراوردیان کەم و ئەگەر لە توانامدا بوو شتێکیان لەسەر بنووسم. ئێستا ئەوەندەم بۆ ڕوون بۆتەوە خانا خوسرەو و شیرینی نیزامی ڕاستەوڕاست وەرنەگێڕاوە. بەڵکو ئازادانە چیرۆکەکەی کردۆتە کوردی. بەڵام زۆر لە ئەسڵەکە دوور نەبۆتەوە. نەک نەمدیوە هیچ لە

چیرۆکەکە بپەڕێنێ. بەڵکو هەستم کردووە لەجێ جێیان هەناسەی درێژتر بووە و پتر لەسەر مەبەست ڕۆییوە. جا لە کوێدا سەرکەوتووە و لە کوێدا سەرنەکەوتووە پێویستی بەلێکۆڵینەوەی زیاتر هەیە.

دیارە فەرق لە نێوان دانان و وەرگێڕاندا زۆرە. هەرچەند دەزانین چیرۆکی شیرین و خوسرەو زادەی خەیاڵی نیزامی نییە و لە پێشیشدا گوتراوە. نیزامی سەرچاوەی وەک شانامەی فیردەوسی لە دەسدا بووە و سوودی لێ وەرگرتووە. بەڵام دیسان ئەو دانەرە و، خانا وەرگێڕ، و دەبێ ئەو فەرقەمان لەپێش چاو بێ. ئەوەندەی بەتێگەیشتنی خۆم بەراوردم کردوون، لەباری نێوەڕۆکەوە خانام لە بەرامبەر نیزامیدا بەداماو نەدیوە، بەڵام زمانی نیزامیم پێ ڕەوانتر و شاعیرانەترە. ڕەنگبێ بڵێی لە فارسییەکە باشتر ڕاهاتووی، ڕاستە من خوسرەو و شیرنی نیزامیم زۆر جار خوێندۆتەوە و تەنانەت شێعری نیزامیم بەدەرس خوێندووە و ئی خانام بۆ یەکەم جار دیوە و زۆر شارەزای زبانەکەی نیم. ئەمما هێندێک وشەی عەرەبی خەتیبانە و ناشاعیرانەم لە شێعری خانادا دیون کە لە شێعری نیزامیدا بەدی ناکرێن.

من وەرگرتنی وشە بۆ دەربڕینی مەبەست لە زمانی دەر و جیرانان ئێستاش بەشوورەیی نازانم، چ دەگا بەسەردەمی خانا. نیزامی بۆ کەمی کۆمەگ لە وشەی عەرەبی وەرگرتووە؟ بەڵام هێندێک وشە لە هەموو زماناندا هەن کە وشەی شێعر نین، لەو وشانە تەک و تووک کەوتوونە نێو شێعری خانا وەک ئەم شێعرە:

چۆن بەحوکم ذات «لااحصی» صیفات
جەناب ئەقدەس «جاعل الظلمات»

لە شێعری خوارتردا وشەی عەرەبی زۆر بەکارهێناون. بەڵام وشەکانی وشەی شێعرین و مۆسیقایان تێدایە و شێعرەکانیان دزێو نەکردووە.

سیمای وێنەی شەمع تەجەللای کۆی طوور
مەدە ڕەوشا بەلوطف خوداوەند جە نوور

ئەم کێشەی نیزامی بۆ هۆندنەوەی شیرین و خوسرەو هەڵی بژاردووە کەمێک لە کێشی شێعرەکانی خانا گرانترە. دەتوانی بڵێی ئەوە بەڵگەی بێ هێزی نییە. خانا بەئانقەست کێشی خۆماڵی هەڵبژاردووە. ئەمما من ئیقناع نابم. چونکە دەزانم شێعری خانا ئەوەندەش خۆماڵی نییە و لە دیوانی شاعیرەکانی فارسدا نموونەی هەیە و ڕوون نییە کاممان لەوی دی

فێربووین، حافیزی شیرازی دەڵێ:

گر تیغ بارد از کوی آن ماه
گردن نهادیم الحکم لله

کێشی شێعری نیزامیش ئەوەندە بۆ شاعیرانی کورد ئەویش بۆ شاعیرانی گۆران نامۆ و بێگانە نییە. چونکە یەکەم شاعیری ناسراوی کورد کە بەشێوەی گۆرانی شێعری گوتووە «بابەتاهیر عوریان» چوارینەکانی لەسەر ئەم کێشە داناون. بەلای منەوە خانا لە خۆی ڕانەدیوە خۆی لە قەرەی ئەم کێشە بدا. ئەم لەخۆڕانەدیتنە لەباری ڕواڵەتەوە کەمێک لە نرخی کارەکەی کەم کردۆتەوە. چەند خۆش بوو هەر لەسەر کێشی نیزامی بایە. شتێک کە سەرنجی منی ڕاکێشا و ڕەنگبێ سەرنجی هەموو شێعرناسێکیش ڕاکێشی، ئەمەیە: کە خانا زۆر شاعیرانەتر و ئاشقانەتر دەستی بەکتێبەکەی کردووە و موناجاتەکەی تەڕتر و پڕ سۆزترە لە ئی نیزامی:

بەنام ئەو کەس شیرینی ئەرمەن
پەیدا کەرد (فەرهاد) پەیشی بێ کوکەن
هەر سوب تا ئێوار نەپای بێستوون
تەقەی قوڵنگش یاوا بەگەردوون
نەراش چەندین جەور، چەند جەفا بەردش
ئاخر بەناکام ئەڕوا سپەردش
تعالی جە صونع پەروەردگاریش
جە کاری شیرین شیرین کرداریش

کاکە گیان!

دیسان سوپاست دەکەم کە ئەم گەنجینە دارماڵەت بۆ ناردووم و بەمرواری و گەوهەرانت خەنی کردووم. بەڕاستی ڕەنجێکی زۆرت کێشاوە و کارێکی تەواوت لەسەرکردووە. یا من نەمدیوە یا تا ئێستا کتێبی هیچ شاعیرێکی کورد ئەوەندەی کار لەسەر نەکراوە. پێشەکیت بۆ نووسیوە. هەرچەندە بەبڕوای من کورتە و دەکرا پتری لەسەر بنووسی. ئەم جۆرە پێشەکی نووسینانە لەمێژە لە ئەدەبیاتی فارسدا بۆتە باو و ڕەنگبێ ئەوانیش لە ئەدەبیاتی ڕۆژئاوایان وەرگرتبێ. لە هێندێک بۆچوونیشدا ڕەنگە زێدەڕەویت کردبێ. بۆ نموونە هەر بەوەندەی باسی مۆسیقا لە شێعری خانادا هەیە مەرج نییە بیر بکەینەوە کە ئەو

مۆسیقای زانیوە. چونکە باسی مۆسیقا لە شێعری نیزامیشدا هەیە و وێدەچێ لەوی وەرگرتبێ.

ڕەخنەیەکی ترم ئەمەیە سەرباسەکانت هەر بەفارسی هێشتوونەوە، دیارە مەبەستت ئەوە بووە ڕێز بۆ تێکستەکە دابنێی. بەڵام ئەو کەسەی ئەو سەرباسانەی نووسیوە فارسی باش نەزانیوە و هەڵەیان تێدان. براگیان! خۆ تۆ فارسی دەزانی تۆ خواکەی «تولّد شدن» تەعبیرێکی فارسانەیە؟

دیارە هەر دوو نوسخەی تێکستەکەت لەدەستدا بوون و زۆریش ئەمانەتت ڕەچاو کردووە. دەبوو کاتێک تووشی ناوی شوێن و مرۆڤان دەبووی چاوێکت بەخوسرەو و شیرینەکەی نیزامیدا گێڕابایە تا هەڵەکانی تێکستەکانت ڕاست کردبایەوە. من کە تووشی ئەم شێعرەی خوارەوە هاتم سڵەمیمەوە. چونکە پێم سەیر بوو شاعیرێکی بەرزی خاوەن دەسەڵاتی وەک خانا لە خۆڕا و بێ ئەوەی پێویست بێ قافیەی شایگان لەکاربێنێ و شێعرەکەی پێ دزێو بکا:

هەر جە خوررەم کو تا سەرای بەغدا

نەقش گوڵ کەفتەن چون طوررەی طوغرا

چوومە سەر خوسرەو و شیرینەکەی نیزامی تەماشام کرد لەوێدا وا هاتووە:

زجرم کوه تا میدان بغرا

کشیده خط گل طُغرا بەطُغرا

گومان لەوەدا نییە «خوررەم» و «بەغدا» هەڵەی ئەو کەسەن کە کتێبەکەی نووسیوەتەوە نەک هەڵەی شاعیر. ئەمجار ترسام و تووشی هەر ناوێکی گومان لێکراو ببام سەیرێکی فارسییەکەم دەکرد. دیارە ئی دیکەشی تێدان وەک (مهستان) لەباتی (کهستان) کە دەزانی مانایان تەواو دژی یەکترە.

فەرهەنگەکەی کارێکی باشە و گەلێک یارمەتی خوێنەر دەدا وشە فارسییەکانت ناتوانم بڵێم زۆر باش بەڵام باش مانا لێداوەتەوە. لە دواییدا پیرۆزبایی ئەم کارە گرنگەت لێ دەکەم و هیوادارم خزمەتی گەورەتر بەئەدەبی نەتەوەکەمان بکەی.

برات: هێمن ١٩٧٦/١/١٢

ئەرکی بەیان لە هەلومەرجی ئێستادا

پاش بڕانەوەی شەڕی یەکەمی جیهانی، پاش لەبەریەک هەڵوەشانی دەوڵەتی عوسمانی کەمالیستەکانی تورکیا بەهەڵەهەل و پەلەپەل تێ دەکۆشان خەڵکی وڵاتەکەیان فێری ڕێوشوێنی ئەورووپایی بکەن. توند بەگژ ڕێوشوێنی کۆندا چوون. جلوبەرگی نەتەوایەتییان لە هەموو گەلانی ئەم وڵاتە قەدەغە کرد. خەریک بوون وشەی بێگانە، بەتایبەتی عەرەبی لە زمانەکەیان وەدەرنێن، خەتیان گۆڕی.

کاریکاتۆرێکی ئەو سەردەمیم دیوە کارێکی هونەرمەندانەی زۆر سەیرە. کاریکاتۆریست، زەلامێکی تورکی کێشاوە، پیتەکانی (ص، ض، ط، ظ، ث، ذ)ی لە تێرێکی خستوون، سەریان لە تێرەکە دەرهێناوە، لە وشترێکی ناون، بەتێلا لە وشتر ڕاساوە و تێی ڕاخوڕیوە (گێدن عربستانە!)»

هونەرمەند هونەری نواندووە، هەستی خۆی دەربڕیوە، خەڵکی وەپێکەنین خستووە. بەڵام ئایا کارەکە وا بەهاسانی براوە؟ هەر کەس چ بڕ ئاگای لە نووسینی ئێستای تورکی بێ، ناچارە جواب بداتەوە «نەخێر».

ڕاستە خەتیان کردە لاتین و ئەم پیتانەشیان ناردەوە عەرەبستان. بەڵام هەرگیز نەیانتوانی ئەو وشانەی لەم پیتانە دروست دەکرێن لە زمانی خۆیان دەرباوێژن. پاش ماوەیەک هەڵسووڕ، داسووڕی شێتانە و تەپوتۆزی منداڵانە هاتنەوە سەر ڕەوتەکەی جارانیان. ئێستا نووسەرانی تورک بەزمانێکی تێکەڵاو دەنووسن. بۆ نموونە ئەم چەند دێڕانەم لە تازەترین ڕۆژنامەکانی تورکی دەرهێناون:

«اجتماعی عدالت تامین یاسایش ساغلام محیط یاراتماق ایچون عموم خلق کتلەلری متحدا چالیشمار ایدلار.»

(یا)

«سنین عشقی منی مجنون ایتدی. مشرق و مغربی سیراتیدم آخر داسنی سوییدم عزیزم». قسەی خۆمان بێ، دار و بەرد گوێی کەڕبێ. دوور لە ڕووی کەمالیستەکانی خۆپەرست ئەم دێڕانە بەتورکییێکی زۆر پەتی نەنووسراون! بەڵێ شاعیر و نووسەرەکانی تورک بەم زمانە تێکەڵاوە دەنووسن و ئی واشیان هەیە ناوبانگیان بەدنیادا بڵاو بۆتەوە و نووسینەکانیان بەزمانی زیندووی جیهان وەرگێڕدراون.

پان ئێرانیستی واش لە ئێران پەیدا بوون کە دەیانویست، بەفارسی پەتی بنووسن.

ئەوانیش برێکیان تەپوتۆزکرد، بەم لاو ئەولادا هەڵسووڕان و گێچەڵیان نایەوە. بەڵام فارس گوتەنی: کسی تره برایشان خرد نکرد. «کەس بە ڕبەی نەپێوان»، کەس گوێی نەدانێ، کەس لاسای نەکردنەوە. کەم کەس وێرای ئابڕووی خۆی بەرێ و ڕێبازی سەعدی و حافیز و نیزامی و مەلەوی بەربدا وەشوێن چەند کەسی شێت و شووری بێ مایە و سەرلێشێواو بکەوێ، خۆیان پێ ڕانەگیرا و وەک بلّقی سەر ئاو پووچانەوە و ناویان لەنێو ناواندا نەما.

بیستوومە ئەفسەرێکی سیاسی ڕاپۆرتێکی زۆر گرنگی بەخەیاڵی خۆی بەفارسی (سره) بۆ دوکتۆر موسەدیق نووسیوە، موسەدیق هەرچی خەریک بووە تێی نەگەیشتووە، لە پەراوێزی ڕاپۆرتەکەدا نووسیویەتی: «خواهشمندم کاملاً عربی بنویسید».

ئێستا شاعیر و نووسەری فارسی وا هەن بەم زمانە تێکەڵاوە شاکارە ئەدەبییەکانی بێگانە دەکەنە فارسی و بۆخۆشیان شاکاری تازە و نوێ و پڕ نرخ و جوانی دەخولقێنن و نووسەری وەک: هیدایت، عەلەوی چوبک، ئەفغانی، ساعیدی و سەمەدیان لێ پەیدا دەبێ و شاعیری وەک، بەهار، شەهریار، نیما، پەروین، سیمین و فروغ و شاملوو و نادر پوور و سوپهری کەلێنی شاعیرە گەورەکانی پێشوویان پڕ دەکەنەوە. بۆ ئەوەی بزانن فارسی ئەمڕۆ چۆن دەنووسرێ چاوێک بەم چەند دێرانەی خوارەوەدا بخشێنن کە لە تازەترین ڕۆژنامەکان دەرهاتوون: «تفکیک و تقسیم اراضی کشاورزی ممنوع اعلام شد».

«مالیات خرید و فروش در اراضی بایر خارج از محدوده شهری بطور تصاعدی دریافت میشود. معاملات شرطی و رهنی زمین برای اخذ وام ساختمان یا فعالیت صنعتی از مؤسسات دولتی مجاز بلا مانع اعلام شد.»

ئەو کەسانەی عەرەبی دەزانن بەهاسانی دەتوانن وشە عەرەبییەکان لەنێو ئەم دێرانەدا بدۆزنەوە. بەڵام ئەگەر فارسی نەزانن لە مانای ڕستەکان ناگەن. چونکە لەسەر ڕێزمانی فارسی داڕێژراون و وشە عەرەبییەکانیان لەنێو خۆدا جۆش داوە.

ئازەربایجانی، ئەفغانی، پاکستانی، تاجیک، ئۆزبەکستانی و بلووچیش هەر وا تێکەڵاو دەنووسن. عەرەبیش کورد گوتەنی «بازە دەشگری و بەریش دەدا ئەگەر دەبەخشێ وەریش دەگرێ». زۆر تەبیعییە هەموو گەلی دنیا دەبێ ببەخشێ و وەربگرێ و تا بژی و نەمرێ.

لەم نێوەدا تەنیا ئێمەین وەک کەڵی کۆتانێ لە مەیدان چەقیوین، چاومان لە هەوا بڕیوە، فیزمان ناهێنێ لە کەس وەربگرین و ئاگاشمان لێ نییە چۆنمان لێ وەردەگرن. نازانم ئەم فیز و هەوایە، ئەم بەرزە دەماخییە و ئەم لەخۆبایی بوونە، لە کام پلەمان هەڵدەدێرێ،

نازانم کەی سەرەنگرێ دەبین؟ نازانم چمان بەسەردێ نازانم بەم حاڵە دەگەینە کوێ؟ هەر ئەوەندە دەزانم زیانمان زۆر لێ دەکەوێ و زۆر شتی جوانمان لە کیس دەچێ.

مێژووی ڕۆژنامەنووسی ئێمە زۆر لە گەلانی دەوروبەرمان بەجێ نەماوە، «کوردستان» یەکەم ڕۆژنامەی کوردی کە لە ساڵی ١٨٩٨ - ١٩٠٢دا بڵاو بۆتەوە فەرقێکی ئەوتۆی دەگەڵ ڕۆژنامەکانی گەلانی هاوسێ و دەوروبەرماندا نییە. لە سەرەتای ڕۆژنامەنووسییەوە ڕۆژنامەنووسەکانی ئێمەش وەک ڕۆژنامەکانی تورک و فارسیان نووسیوە و پێیان شوورەیی نەبووە وشەی بێگانە لەکاربێنن.

ڕۆژنامەکانی سەردەمی شێخ مەحموودی نەمر کە لە سایەی ڕەنج و تێکۆشانی لاوی ڕۆژنامەنووسی زرینگ و پیتۆڵی کورد کاک جەمال خەزنەدارەوە سەرلەنوێ ژیاونەوە و ئێستا لەبەر دەستماندان، ئەو ڕاستییە بەتەواوی ڕوون دەکەنەوە.

پیرەمێردی نەمر ڕۆژنامەنووسی هەرە گەورە و شاعیری بەناوبانگی کورد لە «ژین و ژیان»دا ئارام و لەسەرەخۆ گۆڕانێکی باشی بەسەر نووسینی کوردی داهێنا. ئاگایانە و وشیارانە خەریکی بژارکردن و خاوێنکردنەوەی زمانەکەمان بوو و وەستایانە وشەی عەرەبی و فارسی و تورکی لێ هەڵاوارد و وشەی ساکار و ڕەسەنی کوری لەباتی ئەوان بەکارهێنا.

گەلاوێژ، گەلاوێژی گەش و بەرز، بەپرشنگی ڕوون و جوانی ئاسمانی ئەدەب و ڕۆژنامەنووسی کوردی ڕۆشن کردەوە، خەواڵووی ڕاپەڕاندن و شۆڕشێکی پیرۆزی ئەدەبی هەڵگیرساند. ڕێبازێکی ڕاست و ڕەوانی گرتەپێش، نووسەر و شاعیری پێگەیاندن و بەخەڵکی ناساندن و وەک درەختێکی بەبەر و سێبەر ڕەگاژوی کرد و وەچەی وەک «نیشتمان» و «کوردستان» و «هەڵاڵە» و ڕۆژنامەکانی دیکەی سەردەمی کۆماری کوردستان لە مەهابادێ دەرکردن.

ناڵێم ئەویش زۆر تەواو بوو، ناڵێم کەموکوڕی نەبوو، ناڵێم کە ئەویش شتی بێ تامی تێدا چاپ نەدەکرا. بەڵام دەتوانم بڵێم ئەگەر ئەو ئەستێرە گەشە وا زوو ئاوا نەدەبوو تووشی ئەو شەوەزەنگە نەدەبووین کە سەرەدەری تێدا ناکرێ.

بەداخەوە ئەو تەپ و تۆزەی کە پاش شەڕی یەکەم لە تورکیا و ئێران هەستا و لەو وڵاتانە خۆی نەگرت. پاش شەڕی دووەم ڕووی لە کوردستانی عێراق کرد، ڕووی لەو پارچەی نیشتمانەکەمان کرد کە تاڕادەیەک دەرەتانی کوردی نووسینی لێ هەبوو. لەوێدا وەستا، نەڕەوی، نەڕەوی و مەیی تا ڕۆژی ڕووناکی لێ کردینە شەوەزەنگ. شەوە زەنگێکی تاریک و تنووک و ئەنگوست لەچاو.

پیاوی بێ مایە و لەخۆبایی دەرفەتیان هێنا و قەڵەمیان فڕێ دا و ڕۆبوونە (بنووس) و (پێنووس) و (کتێب)یان دڕاند و (پەرتووک)یان بۆ لەبن هەنگڵ نایێن. کاغەزیان بەدەم بادا دا و (تیانووس)یان خستە بەردەس. شێعریان بەدرۆ و هەڵبەست زانی و هەزار ناوی سەیر و سەمەرەیان لە شاعیری کلۆڵ و چارەڕەش نا، تا ئاخرەکەی بەهەستیاری برای بیستیاری ئامۆزای هەقی کەمتیار دەرچوو. قافیەیان بەتەنگی زانی و (سەروا)یان پێ بەراوەڵاتر بوو. لە قانوون دەرچوون و یاسای چەنگیزخانی مەغوولیان بۆ خۆیان بەڕاست زانی. چونکە پۆلیس خزمەتی خەڵکی نەدەکرد (حەیتە...)یان بۆ ڕاژەی گەل هەڵبژارد. ئیمزایان نەخوێندراوە و (واژوو)ی پیرۆزیان لێ دا.

هەرکەس لەبەر خۆیەوە دەستی کرد بەوشە داتاشین و هەرچی بەقەڵەمی چەپەرکی داهات نووسی. بێ ئەوەی هەست بەبەرپرسی مێژوویی بکا. بەتایبەتی پاش ئەوەی ڕادیۆی کوردی لە ئێران و عێراق دامەزران، سەرلێشێواوی پتری پەرەگرت، نووسەری بەرنامەی کوردی ناچارە تەرجەمەی دەقاودەق بکا. ناچارە ئەوەی بۆی دەنووسن موو بەموو بیکا بەکوردی. بۆیە شتێکی لێ دەردەچێ کە کەس نازانێ چییە؟ من بەش بەحاڵی خۆم وەبیرم نایە جارێکیش گوێم دابێتە دەنگوباسی ئەم ڕادیۆیانە چونکە هەر چۆنێک بێ لە فارسی و عەرەبی و تەنانەت تورکی باشتر تێ دەگەم تا ئەم زمانەی ئەوان پێی دەڵێن: کوردی!!!

هەرچەند لەم ساڵانەی دوایی خەڵک وشیار بۆتەوە و تەنووری نەزانانی لەخۆبایی دامرکاوە و بازاڕی بێ چاوڕوویی ئەوان لە برەو کەوتووە و ئیتر نووسەرە لاوە خاوەن بەهرەکان بەشوورەیی دەزانن ڕەوتی مامۆستایانی نەزان هەڵگرن و ئەم وشە نارەسەنە دزێوانە لەکاربێنن. بەڵام داخی گرانم هێشتا بەتەواوی فڕێ نەدراون و جاروبار لەلایەک سەر هەڵدەدەنەوە. ڕاستیان گوتووە، بەردێک شێتێک لە چاڵاوی باوێ بەسەد ئاقڵ نایەتەدەر.

لەمێژبوو بەئاواتەوە بووم شێعرێکی نوێی خۆش بخوێنمەوە، دەزانن ماوەیەکە شێعری شاعیرە لاوەکانمان ئەوەندە وێک دەچن کە پیاو تەنیا بەئیمزای شاعیر لێکیان دەکاتەوە. زۆربەیان بە(ئازیزەکەم) (دڵدارەکەم!) (خۆشەویستەکەم!) دەس پێدەکەن و ئەم وشە ناسک و جوانانە ئەوەندە دووپاتە کراونەوە، پیاو چ چێژی خۆشیان لێ ناکا. تا ماوەیەک لەمەوپێش وا بزانم لە (هاوکاری)دا بوو شێعرێکم خوێندەوە هەرچەند هەر لەسەر ئەم تاقە کێشە بوو کە ئێستا باوە و بۆتە (بەیتی بلە و نابڕێتەوە) و ئەگەرچی دیار بوو، شاعیر لاوە، بەپەلەیە، کەم ئەزموونە، بەڵام شێعرێکی جوان و ساکار و پڕ لە سۆز و هەست بوو. هەر دێرێکم دەخوێندەوە هەزار ئافەرینم بۆ شاعیر دەنارد، ڕۆڵەم! چاوم! کەسی مامی! و

شتی وام لە زاری دەردەپەڕین.

دەمگوت: ئۆخەی ئەگەر شاعیری وامان هەن کە ڕستەی «پێمان خاوس بێ» دەکەنە قافیە، ئەی واشمان هەن کە مایەی هیوای دواڕۆژن. لەپڕ وەک گۆزێک ئاوی ساردم پێ دابکەن ڕاچەنیم، تێکڕا بووم، نەشەکەم شکا. خاوبوومەوە. نازانم ئەم شاعیرە خۆشەویستە چۆنی بێز هاتبوو وشەی داتاشراوی ناشیرینی ئێسکگرانی وەک «پەرتووک» بخاتە نێو شێعرەکەیەوە؟

نازانم بۆ بیر ناکەینەوە، ئێمەمانان کە خۆمان دەکوژین زامی ڕەش دەکەین، ئاوی چاومان ڕۆ دەرژێ تا شێعرێکی بەکوردی دەڵێین. بۆچی ناوبانگمان لە چوارچێوەی شارەکەمان دەرناچێ. بەڵام ئەحمەدی خانی، کە پێویستمان بەقامووسی عەرەبی و کوردی و فارسی هەیە تا بتوانین شێعرە گران و قووڵ و جوانەکانی ساغ بکەینەوە تا ئێستا مەم و زینەکەی بەچەند زمانی زیندووی جیهان تەرجەمەکراوە؟

ئەگەر هێندێک کەسی نەخوێندەواری ساویلکە، بەڵام پاک و بێ فێڵ، هەستی توندی نەتەوایەتی و بیروڕای چەوت و نەزانانەی سیاسی، تووشی هەڵەی کردن و ئەم تەپوتۆزەیان بەرپاکرد. پیاوی فێڵاوی و خۆپەرست و تەنانەت ناپاکی وا هەبوون کە زانیمان فارسی زانی باش لە کوردستانی عێراق کەم بوون. لە فەرهەنگە کۆنەکانی فارسی گەڕان و وشەی سواو و لەکارکەوتە و فەرامۆشکراوی فارسییان لەنێو قامووسە کۆنەکاندا دۆزییەوە و نابەجێ لەکاریان هێنان.

دیارە من پێم وا نییە ئەگەر نووسەرێکی ئێمە لەکاتی پێویستدا بۆ دەربڕینی مەبەست وشەی بێگانە لەکاربێنێ قیامەت ڕادەبێ، دنیا بەقوڕ دەگیرێ، پردی سیرات دەپسێ و رووگە وەردەگەڕێ. بەڵام خۆ فریودان و خەڵک فریودان بەگوناهێکی گەورە و تاوانێکی خراپ دەزانم.

ئێمە نابێ گوێ بدەینە شۆوینستەکانی فارسی کە دەڵێن کوردی شێوەیەکی فارسییە، بۆ خۆمان دەزانین زمانەکەمان زمانێکی سەربەخۆیە و ناترسین و نایشارینەوە کە خزمایەتی دەتەک فارسیشدا هەیە. زۆر باش دەتوانین وشەی فارسی وەربگرین وەک ئەوان کە لە وەرگرتنی وشەی کوردی و هیچ زمانێکی دیکە سڵ ناکەن. بەڵام هەق نییە لەباتی وشەی مەزن و گەورە، زەلام، زل، وشەی «بزرگ»ی فارسی بنووسین. یا لەجیاتی، جوان، چەلەنگ، دەلال و شەنگی خۆمان. وشەی (قەشەنگ) لەکاربێنین کە تورک و فارس کێشەیان لەسەر هەیە.

جگە لەوە ئەگەر پێویست بێ وشە وەربگرین، بۆچی واز لەو وشانە بێنین ک لە مێژە

تێکەڵی کوردی بوون و لە کوردەواریدا بوونە باو و وشەی نامۆ بکەینە باو. لێتان دەپرسم. دنیا، قەڵەم و غەزەلی عەرەبی، زیاتر بوونە کوردی یا گێتی، خامە و چامەی فارسی، سەیر ئەوەیە فارسەکان بۆ خۆیان پتر، وشە عەرەبییەکان دەکاردێنن بەبڕوای من فڕێدانی ئەو وشانەی لە کۆنەوە تێکەڵی کوردی بوون و نەخوێندەوار دەیانزانی کارێکی خۆڕاییە. ڕەنگە بەکوردێکی نەخوێندەوار بڵێی سەماوەر ڕووسییە و تەماتە ئینگلیزییە تێر و پڕ پێبکەنێ. کام کوردی نەخوێندەوار دەزانی پێنووس و بنووس و خامە بەقەڵەم دەگوترێ و پەرتووک کتێبی مەلایە؟ خۆ باسی تەرخان و قاچاغ و ئاغا و خان و خانم و بیگ و بیگمی مەغوولی هەر نەکەین باشترە.

وشەی وا هەن ڕاستە زۆر بەڕەسەن کوردی نین. بەڵام ماڵی کوردن چونکە نەخوێندەوار دەیانزانێ و لێیان حاڵی دەبێ و بشمانەوێ لەبیریان ناچێتەوە.

بەڵای لە وشە داتاشینی نەزانانە کوشندەتر، ڕستە داڕشتنی هەڵەیە، ئەوەیان پتر جێگای مەترسییە. چونکە ڕێزمانەکەمان دەشێوێنێ. بژارکردنی وشەی ناڕەسەن گران نییە بەڵام هێنانەوە سەرەخۆی ڕێزمانی شێواو، ئەستەمە، دژوارە بەڵکو ترسناکە.

دیارە ئەدەبی خۆمان ئەوەندەی خزمەت نەکراوە و پەرەی نەگرتووە کە هەستی فێربوونی ڕووناکبیر و خوێندەوارانی کوردی عێراق ڕازی بکا. ناچارن لە ڕێگای زمانی عەرەبییەوە فێربن و زانستیان بەرەو ژوور بەرن بیانەوێ یا نەیانەوێ دەکەونە ژێر تەئسیری زمانی عەرەبییەوە. بۆیە کاتێک دەنووسن ڕستەکان وەک عەرەبی دادەڕێژن. یا باشتر بڵێیم بەعەرەبی بیردەکەنەوە و بەکوردی دەنووسن. ڕستەی وا دەبینم هەموو وشەکانی کوردی ڕەسەنن کەچی تێی ناگەم. چونکە لەسەر ڕێزمانی زمانی عەرەبی داڕژاوە. ئەویش زۆر لە ڕێزمانی کوردی دوورە. لەم ڕستانەی خوارەوە وردبنەوە کە هەموویانم لە وتارە پەسندکراوەکانی ئەم گۆوارە دەرهێناون، کارتان بەوە نەبێ کێ نووسیونی بزانن ڕاست نووسراون یا ناڕاست:

«وە کاتێک مرۆڤ جێگایەک بۆ خۆی دەگرێ لەناو ئەو جیهانە زەمانییەوە».

«لەبەر ئەوە سەرنەکەوتوون لە هیچ شتێکا لەم بارەیەوە».

«لەو کاتەوە مرۆڤ توانی لە دوورەوە بەکاروباری خۆی هەڵسێ».

«بەخێرایی بوونی مرۆڤ دەرچوو لە دەور و پشتی ئاژەڵی».

«کەڵکی چییە ئەو هەموو باسکردنە لەسەر زمانە».

زۆر ڕستەی لەوانەش شێواوترم دیون کە ئەگەر ڕیزم کردبان جێگایان زۆر دەگرت.

تەنانەت وتارێکم هەر لەم گۆوارە خۆشەویستەدا خوێندۆتەوە کە بەشی هەرە زۆری پاراگرافەکانی بە(وە) دەس پێ دەکەن کە بەهیچ جۆرێک دەگەڵ ڕێزمانی کوردی ناگونجێ.

تا ئێستا هەر زامم دەسنیشان کردوون و دەرمانم بۆ نەدۆزینەوە. بەڕاستی ئەگەر دەرمانێک بۆ ئەم دەردانە نەدۆزینەوە. هەر وا دێن وەبن دەدەن و تەشەنەی دەکەن و دەبنە تیراوێ و بەهەزار شەخس و شێخ و پیر چارە ناکرێن.

بەبڕوای من نووسەری ئەمڕۆی کورد دوو ئەرکی لەسەر شانە و دەبێ هەر دووکی لە پێش چاو بێ. یەک نووسینی شتی چاک و پاک و جوان و بەکەڵک. دوو پاراستنی ڕێزمان و بووژاندنەوەی و بژارکردن و پەرەپێدانی زمانی کوردی. دیارە کەسانێکی بەزمانە زیندوو و خزمەت پێکراوەکان، کە قامووسی گەورەیان هەیە دەنووسن ئەرکی دووەمیان لەسەر شان نییە. بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکی یەکەم من وەرگێڕانم پێ باشترە. بەتەرجەمە هەم شاکارە ئەدەبییەکانی جیهان دەکەینە کوردی و هەم مەیدانی بەرفراوانترمان لەبەر دەس دایە و دەرفەتمان هەیە خزمەتی زمانەکەمان بکەین و بیری خەڵک ڕووناک بکەینەوە. بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکی دووەم دەبێ بەهەموو هێزمانەوە تێ بکۆشین ڕێزمانەکەمان بپارێزین، وشەی ڕەسەنی کوردی بەکاربێنین، وشەی داتاشراو فڕێ بدەین. لەبەر خۆمانەوە وشە دانەتاشین. لە شێوەی شار و نیشتمانی خۆماندا گیر نەخۆین، لەهەر شێوەیەکی کوردیدا وشەی جوانتر و سووکترمان وەپێش چاو هات هەڵی بژێرین. لەبیرمان بێ وشەی کوردی هەتا کورتتر بێ خۆماڵیترە. بۆ ئەوەی ڕستەکانمان کورت بن هەتا دەتوانین (واوی عطف) کەمتر بەدوای یەکدا ڕیز بکەین. لەکاتی پێویستدا لە بەکارهێنانی وشەی بێگانە نەترسین. لە نووسیندا بەپەلە نەبین کەم بنووسین و باش بنووسین. هەرچی نووسیمان بەجارێک و دووجار لە کۆڵی نەبینەوە. چەند جاری دەس تێ وەردەین لەپێش ئەوەی نووسین بۆ چاپ بنێرین، پێمان شوورەیی نەبێ بەچەند کەسی لێزان و پسپۆری نیشان بدەین. ڕەخنە و تێبینی دۆستانەی ئەوان قبووڵ بکەین. خۆپەرست و بەفیز و بەرچاوتەنگ نەبین، لە خەڵک فێر بین و بۆ خەڵک بنووسین. ئەوەی بۆ چاپمان نارد ئەگەر دەسکاری باش کرا ئاگر نەگرین. ئەگەر جارێک بڵاو نەکرایەوە ناهومێد نەبین، چاومان نەچێتە پشت سەرمان، بەرقدا نەچین و دەس لە تێکۆشان و نووسین هەڵنەگرین. ئەرکی سەرشانی هەموومانە بۆ بووژاندنەوەی ئەدەب و خزمەتی زمانی کوردی تێ بکۆشین.

بەڵام ئەرکی بەیان لە هەلومەرجی ئێستادا چییە؟

١- تێ بکۆشێ پاک و خاوێن و بێ غەڵەت چاپ بکرێ.

٢- کورتە چیرۆکی باش و وتاری بەکەڵک و چاکی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و زانستی و

مێژوویی و ڕەخنەی بێ غەرەز و دۆستانە بڵاوکاتەوە.

٣- زانایان هان بدا شتی باش لە زمانەکانی بێگانەوە وەرگێڕنە سەر کوردی.

٤- وتاری هیچ نووسەرێک بۆ خاتری جێ و پایە و ناوبانگ و دۆستایەتی بڵاو نەکاتەوە. خوێنەر ڕازیکردن باشترە لە تۆراندن و دڵ یەشاندنی گەورە پیاوێکی شتی باش یا کوردی ڕەوان نانووسی، خزمەتی گەل لە خزمەتی تاقە کەسێک چاکترە.

٥- پاراستنی زمانی کوردی لە هەموو حاڵێکدا لەبەرچاوبێ و بەگرنگی بزانێ.

٦- هەموو وتارەکانی سەرلەنوێ بەئیملایەکی یەکدەست بنووسێتەوە جا بیاننێرێتە ژێر چاپ و خەڵکی لە پاشاگەردانیی ڕێنووسی کوردی ڕزگار بکا.

٧- لە لاپەڕەی دوایی هەر ژمارەیەکدا چەند شت هەڵبژێرێ و داوا لە زانایان بکا تەرجەمەی بکەن و باشترینیان چاپ بکا. هەروەها هێندێک مەوزوعی خۆمانە بەگرێو دابنێ تا نووسەرەکان لەسەری بنووسن و جوانتریان هەڵبژێرێ.

لە هەمووان گرینگتر ئەوەیە دەستەیەک لە زمانزانەکان پێک بێنێ، ئەگەر بکرێ خەڵکی ناوچە جۆربەجۆرەکانی کوردستان بن، تا ئەم نووسراوانەی دەستەی نووسەران لەباری نێوەڕۆکەوە پەسندیان کردوون لەباری زمانەوە تەماشا بکەن و ئەگەر پێویست بوو دەسکاری بکەن. پێم وایە ئەم کارانە زۆر گران نەبن. بەڵام زۆر بەسوود دەبن. بێگومان ئەگەر نووسەرەکانمان بزانن نووسینەکانیان ئاوا لە بێژینگ دەدرێن و تەتەڵە دەکرێن، بەسەرنجەوە دەنووسن.

مامۆستای شاعیرانی موکریان

وەک ئاگام لێ بێ بەسەرهاتی ئەم شاعیرە مەزنە لەلایەن لاوێکی زانا و ئەدەبدۆست و لێزانەوە بەدوور و درێژی نووسراوە و شێعرەکانی بەوردی شی کراونەتەوە و نەخشی بەرچاوی ئەم گەورە پیاوە لە ئەدەب و سیاسەتی نیوەی یەکەمی چەرخی بیستەمدا، بەتەواوی ڕوون کراوەتەوە. با ئەم نووسراوەش جارێ چاپ نەکرابێ و بڵاو نەبووبێتەوە. من لەخۆم ڕانەدی لەم بارەدا بۆ خاتری دوو شت چ بنووسم. یەک نەمویست ڕەنجی ئەو بەفیڕۆ بدەم، دوو، من لەو بابەتە نووسینەدا شارەزانیم. لەم بڕوایەدام هەر کارێک دەبێ پسپۆڕی خۆی بیکا.

هەتاو هەروا لەبن هەوردا نابێ، کورد هەر وا بەبێ بەشی و چارەڕەشی و لێقەوماوی ناژی. ئەویش هەر وا بەنەناسیاوی نامێنێتەوە ڕۆژێک هەر دێ دیوان و بەسەرهاتی چاپ بکرێ و لەنێو نەتەوەکەیدا باشتر بناسرێ و تەنانەت پەیکەریشی بۆ دروست بکرێ. هەر ئەوەندەم ویست چەند نموونە لە شێعرەکانی بخەمە پێش چاوی خوێنەران.

بەشانازییەوە دەڵێم من بەمێرمنداڵی و لاوەتی زۆر جار ئەم شاعیرە مەزنەم لە نیزیکەوە دیوە. لە قسە خۆش و جوان و بەتامەکانی، لە شێعرە بەرزەکانی لە پەند و ئامۆژگارییە بەنرخ و بەسوود و دڵسۆزییەکانی گەلێکم کەلک وەرگرتووە.

بەش بەحاڵی خۆم و پێم واشە بەهەڵە نەچووم. ئەم شاعیرە بەمامۆستای شاعیرانی نیوەی یەکەمی ئەم چەرخەی کوردستانی ئێران و، بەتایبەتی مەڵبەندی موکریان دەزانم.

شاعیرەکانی پێش ئێمەی موکریان وەک شێخ ئەحمەدی سریلاوا و دوکتۆر شەوقی و خاڵەمین و سەید کامیل، ئەگەر نەشڵێین بیری نەتەوایەتی لەوی فێر بوون دیارە ئوسلووبی لەکارهێنانی وشەی ڕەسەنی کوردی و زمانی شوان و سەپان و جووتیاریان لەوی وەرگرتووە. ئێمەش شاعیرەکانی پاش ئەوان وەک هەژار و عەتری گڵۆڵانی و هێمن پەیڕەوی ئەوانمان کردووە و دیارە شاعیرەکانی لاویش وەک سوارە و هاوار و مەحموودی و مەلا غەفوور، ئەم ڕێڕەوەیان بەرنەداوە.

ئەبولحەسەنی سەیفی قازی کوڕی میرزا قاسمی قازی براچوکەی میرزا فەتتاح و قازی عەلی و مامی پێشەوا قازی موحەممەدی نەمر و سەدری قازی شەهید و باوکی حەمە حوسێن خانی نەبەز و تێکۆشەر بوو. گەورە پیاوێکی زانا و ڕووناکبیر و خوێندەوار و کارامە و بەئەزموونی موکریان بووە. زیاتر خەریکی کاری سیاسی و کۆمەڵایەتی و

کشتوکاڵ و مڵکداری بوو. سووفی و دڵتەڕ بوو، شاعیری پیشەی هەمیشەیی نەبوو. کەچی لە ڕیزی شاعیرە هەرە بەرزەکانی کورد دەژمێردرێ، جگە لە زەوقی شاعیری کۆمەڵناس و مێژووزان بوو.

لە شێعری دڵداریدا کە کەمی بەدەستەوە هەن، شاگردی قوتابخانەی شاعیری بێ وێنەی، پایە بەرزی، هەڵکەوتەی کورد (نالی) بووە. ئەگەرچی غەزەلە تەڕ و پاڕاوەکانی ناگەنە غەزەلی نالی بەڵام بەڕاشکاوی دەتوانم بڵێم شاگردێکی باشی ئەم قوتابخانەیە و، زۆر کەمتر لە شاعیرەکانی دیکەی لاسایی کردنەوەی لە شێعردا هەیە، پێشینیان گوتوویانە: «لە شێر ترسان عەیب نییە» شاگردی باشی نالی بوونیش پایەکی کەم نییە. نالی لەو ئەستێرە پڕشنگدارانەیە کە هەر بەچەند چەرخ جارێک ئاسمانی ئەدەبی گەلێک ڕووناک دەکەنەوە و نموونەیان لەنێو هەموو گەلێکدا هەیە. مەرج نییە هەموو کەس وەک من بیر بکاتەوە. ئەمما منیش بۆم هەیە بڵێم هەرچەند پاش نالی گەلی ئێمە شاعیری زۆر بەرزی هەبوون. بەڵام هێشتا لەنێو کورددا شاعیرێک هەڵنەکەوتووە جێی نالی پڕ بکاتەوە، مەگەر دایکی نیشتمان لەدواڕۆژدا ڕۆڵەیەکی وا شیرین و نازدار و بلیمەتێکی وا گەورە و بێ وێنە لە ئامێزی خۆیدا پەروەردە بکا. بەڵام شاگردی باشی نالی بوون هونەرە. سەیفیش بەشاگردێکی گەورەی نالی دەناسم کە قوتابخانەکەی بەهۆی حەریق لە موکریاندا بۆتە باو. سەیف هاودەم و دۆست و شاگردی حەریق بووە.

سەیفی قازی لە شێعری نیشتمانی و شۆڕشگێڕانەشدا یەکەم شاگردی قوتابخانەی شاعیری نەمر فەیلەسووفی زانا و ڕووناکبیری کورد حاجی قادری کۆیی بووە. لە مەڵبەندی موکریان شاعیرێک ناناسین پێش ئەو شێعری نیشتمانی، ئەویش ئەوەندە حەماسی دانابێ.

سەیفی قازی خۆی قوتابخانەیەکی نوێی لە ئەدەبی کوردیدا کردۆتەوە. بەیەکەم شاعیری کوردستانی دەناسین کە بای داوەتەوە سەر ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی و بەزمانی زەحمەتکێشان و ڕەنجبەرانی لادێ شێعری گوتووە. تێکۆشاوە تەعبیری ناسک و ڕەسەنی کوردانە لە شێعری ساکار و ڕەوان و جوانی خۆیدا بگونجێنێ. وشەی پەتی و ڕەسەنی کوردی لە کاربێنێ و زمانەکەمان بەچەشنێکی وەستایانە و شارەزایانە بژار بکا و، وشەی بێگانە و نامۆی لێ دەرباوێژێ و، بەشایەدی هەموو زماناسێک لەم کارە بەنرخ و بەکەلکەدا زۆر سەرکەوتووە.

ئەم شاعیرە بەرزە بڕوای وا بوو و، بڕوایەکی ڕاستیش بوو، کە دەبێ وشەی پەتی و ڕەسەن لە دێ و لە نەخوێندەوار فێربین و کێشی شێعر لە فۆلکلۆری کۆن وەرگرین و تەعبیر

و ئەزموونی کوردانە بەکاربێنین. بەڵام دەیگوت ئەم وشە بێگانانەی لە کۆنەوە لە کوردیدا جێگای خۆیان گرتووە و نەخوێندەوار تێیان دەگا تازە بوونە کوردی و هەق نییە بیانگۆڕین یا وەدەریان نێین. ئەو دوژمنی بێ ئامانی وشە داتاشینی ناشیانە بوو و ئەو ناشیانەی لە خۆوە نەزانانە، وشە دادەتاشن بەدوژمنی زمانی کوردی دەناسی. لەم ئاخرانەدا کە هێشتا مابوو و وشە داتاشین ببووە باو. بۆ ئەوەی تووڕەی بکەی بەس بوو کە وشەیەکی داتاشراوی ناڕەسەنی نیشان بدەی و بۆ ئەوەی خەنی بکەی دیسان بەس بوو وشەیەکی ڕەسەنی کوردی بۆ بدۆزیەوە. تەنیا ڕەخنەیەکی لەباری زمانەوە لێی دەگیرێ ئەوەیە کە هەر لە لەهجەی موکریاندا زۆر شارەزا بوو و لەبەر نەبوونی قامووسێکی کوردی کەمتر ئاگای لە وشە جوان و ڕەسەنەکانی شێوەکانی دیکەی کوردی بوو.

قوتابخانەی سەیفی قازی لە کوردستانی ئێران بەتایبەتی لە موکریاندا شاعیری ئەوتۆی پێگەیاندن کە زۆریان بەمامۆستای گەورە ناسراون و لە مامۆستاکەیان تێ پەڕاندووە. بەڵام هەقی مامۆستایی بەسەریانەوە هەیە، چونکە ئەگەر ئەو ئەم ڕێچکەی نەشکاندبان دیارە هەر لەسەر ڕێبازی وەفایی و ئەدەب و حەیدەری و ئەو جۆرە شاعیرانە دەڕۆیشتن کە لەباری زمانەوە پڕن لە وشە و تەعبیری بێگانە. دیارە کارم بەپلەوپایەی شاعیرانی هاوچەرخی ئەو نەداوە بەڵکو مەبەستم ئەوەیە ئەوان بۆ بووژاندنەوەی زمانەکەمان هەوڵێکی ئەوتۆیان نەداوە.

بەڵام سەیفی قازی بەخۆی و شاگردەکانیەوە لە ژیاندنەوە و بووژاندنەوەی زمانی کوردیدا نەخشێکی دیار و بەرچاویان هەیە.

تا ڕادیۆ چەپرەکەکانی کوردی بەوەرگێڕانی ناپوخت و دزێو و وشە داتاشەکانی شارنشین و خۆپەرست، بەداتاشینی وشەی ناشیرین و نالەبار و ناڕەسەن زمانی کوردییان وا شپڕێو و شپرزە نەکردبوو. قوتابخانەی سەیف خزمەتی بەکەلکی بەزمانی کوردی کرد. ئێستاش لە موکریاندا شاعیر و نووسەری وا هەن ڕێبازی ئەویان هەر بەرنەداوە و پەرەیان پێ داوە.

ئەوەش چەند نموونە لە جۆرەکانی شێعری ئەم شاعیرە کە پێم وایە ناتەواوییان تێدا هەیە. بەڵام لە دوور وڵات هەر ئەوەندەم بۆ پەیدا بوو بەهیوای ڕۆژێک کە دیوانی تەواوی چاپ بکرێ.

کوردینە

کوردینە! تا کەی ئێمە لە شاخان میسالی دێو
بێین و بچین و بۆمە نەبێ قەت خودان و خێو

خەڵکی هەموو لە شار و لە باخانە کەیفخۆش
ئێمە بڵاو و بێ سەرە ماوین لە دەشت و کێو
بۆ وانە هەرچی جوانە، لە جێ، دێ لە ژن، لە ماڵ
هەر شاخ و داخە بۆمە کوڕی ڕەش، کچی دزێو
بۆ ئاسمان دەڕۆن و لە بەحرا دەکەن سەفەر
هەر هەردە نیشتەگاهی مە، سەنعاتە وەرد و شێو
ڕەشماڵە ماڵ و کەشک و پەنیرە مەتاعی مە
قەسر و سەرایی خەڵکی دێیە پڕ لە زێڕ و زێو
هەر میللەتێک لەلاوە هەقی خۆی بەدەستەوە
کوردێک کە سەر هەڵێنێ دەڵێن بۆتە سەربزێو
بۆ چمانە ماڵ و سەر کە لەسەر سەروەری نەچێ
کوڕ نابی قەت بترسێ لە زیندان و دار و چێو
گوردانی کوردەکان بەخودا ڕۆژی غیرەتە
دەسدەنە خەنجەران و پیاوانە وەرنە نێو
سەرچوونی تەخت ڕۆینی سەرداری پێ دەوێ
خۆشیمە لەو شەهادەتی شێخانە نێو بەنێو
فیکرێ لە حاڵی خۆکەن و بگرین بەحاڵی خۆ
شاهان بەمەحوی ئێمە دەبەستن گرێ و گرێو
ئەو ژینی بەو زەلالەتە بۆچمانە چاوەکەم!
بمرین لە ڕێی نەجاتی وەتەن با بەنێر و مێو
تا کەی لە باخی خەڵکی بەزیزی و بەملکەچی
خۆشە لە باخی مڵکی چنینی هەنار و سێو
هەرچی دەبێ بڵا ببێ حەق هەر حەقە «حەسەن»
نینە لە ڕێی وەتەن خەمی دەرکردن و جنێو

ئەمە نموونەی شێعری نیشتمانی و شۆڕشگێڕانەیەتی وا دیارە شینی بۆ شەهیدانی کوردستانی تورکیا گێڕاوە. جگە لەوەی زۆر پڕ سۆزە، زۆریش هاندەرە. ئاشکرایە وەک

پیاوێکی سیاسی و پسپۆڕ لە گرێکوێرەی مەسەلەی کورد گەیشتووە و ئاگای لە فێڵ و دەهۆی دوژمنان بووە، بەو حاڵەوە نەتەوەکەی بۆ خەبات هان داوە. ئامۆژگارییەکانی لە بنەماڵەی نیشتمانپەروەری خۆیدا پتر کاریگەر بووە. وەک دەزانن جگە لە دوو برازا و کوڕێک، چەند خزمی زۆر نیزیکی لە عەشیرەتی بەگزادەی فەیزوڵڵابەگی لەپێناوی ڕزگاری کوردستاندا چوونە سەردار و بوونە قۆچی قوربانیی ئازادیی گەلی کورد. ئەمەش نموونە شێعری ئاشقانە و دڵداری سەیفە و دیارنییە کەی گوتراوە، شێعرناس دەزانێ چەن وردەکاری شاعیرانەی تێدا بەکار هاتووە و وشەی چەن ڕەسەن و جوانی کوردی تێدایە و قافیەیەکی هەڵبژاردووە وەک قافیەی شێعرە نیشتمانییەکەی ڕەنگبێ پێش ئەو هیچ شاعیرێکی کورد خۆی لێ نەدابن.

داوەڵی دڵ

دایم دڵم بەناڵە و زاری و فیغان دەڵێ:
خۆش بەو شەوە کە ڕۆژی ڕوخی دڵبەرم هەڵێ
زولفت وەلادە ڕووت بنوێنە با دەفعەیە
شەو ڕابرێ، ستارە نەمێنێ، قەمەر هەڵێ
تفڵی دڵم گرووی شەکەری لێوی گرتووە
بەو دوو هەنارە ژێری کەوە بیخە باخەڵێ
بەو زولفی میروەحەت مەکە مەنعم لە شەهدی لێو
تفڵێکە دڵ زەعیف و دەترسێ لە داوەڵێ
ئەو قافیەت بەسانی دڵی موددەعی حەسەن
تەنگە، درەنگە، مەیلی بەجەنگە، هەڵێ، مەڵێ

شاکاری هەرە بەناوبانگی سەیفی قازی بەڵکو یەکێک لە شاکارەکانی شێعری کوردی پارچە شێعری زستانە، بەشی زۆری کوردستان زۆزان و سارد و بەفرگرە، کەچی کەم شاعیری کورد دەناسین وەسفی زستانی کردبێ. مامۆستا لەم شێعرەدا تابلۆیەکی لە زستان و لە ژیانی لادێ نشین و ئاژەڵدار و زەحمەتکێشانی کورد کێشاوە کە بێگومان بێ وێنەیە. جگە لەوە بەزمانێکی سادە و ڕەوان و لادێیانە گوتراوە و فەرهەنگۆکێکە لە وشەی ڕەسەن و پاکی کوردی، پڕە لە ئامۆژگاریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و تەنانەت ئابووری بۆ زەحمەتکێشان و دێنشینانی کورد. وردبوونەوە لەم شێعرە بۆمان ڕوون

دەکاتەوە، شاعیر چەن ڕووناکبیر و ئازایخواز و کۆمەڵناس و گەلپەروەر بووە. سەیر ئەوەیە سەیف خۆی لە چینی تەسەل و دەوڵەمەند بوو و لە کشتوکاڵ و مڵکداری و دار چەقاندن و ماڵ بەخێوکردندا ناوبانگی ئێستاش هەیە و شوێنەوارەکانی هەر ماون، کەچی دەبینین شارەزای ژیانی چینە هەرە هەژارەکانی ئەو سەردەمی کوردستان بووە و دڵی بۆیان سووتاوە و شینی دەگەڵ گێڕاون. ئەم شێعرە وەک بۆ خۆی ئیشارەی کردووە لە ساڵی ١٣١٢ی هەتاویدا گوتراوە کە زستانێکی زۆر درێژ و سەخت و قڕانێکی گەورە بووە و زۆر ماڵ لە ماڵ کەوتوون و زۆر دەوڵەمەند بێڵیان لە بن میچ چەقاندووە. شێعرەکەی وەک نامەیەک بۆ دۆستی خۆشەویستی عەزیز ئاغای عەبباسی کە ئەویش ئەهلی زەوق و حاڵ و سۆفی و دڵتەڕ بووە نووسیوە:

زستان

ئازیز ئارەزووت زۆری بۆ هێنام
فرمێسکم سوور بوو زەردی ڕووی لێنام
دیسان بەئاوری دووریت کەوتمە گیر
دنیام لێ ساردبوو بوو بەزەمهەریر
تا ناهومێد بووم لە هاتنی زووت
جەرگم بووە پولوو هەناسەم بزووت
هەوا بۆ حاڵم وەک شێتان دەگری
بەتەرزە و بەفر و باران و هەوری
هەردیش لەبۆ من هێندەی قوڕ پێوا
بەهاری دەگەڵ زستان لێ شێوا
گیاوگۆڵی مێرگان بۆم سیسو زەرد بوون
بۆ شینی کەوان کەویان هاودەرد بوون
شینی بەهارە ئاسمان هەر دەگری
هەوریش ناڵە ناڵ ڕووی خۆی دەپچڕی
بزن و مەڕ ڕووتن وەک سوورە ساقە
یەک دانوو دەیکوشت یەک بەلەباقە

لەبەر بێ هێزی لە ترسی سەرما
پشتینیان بەستن هەمووی جل کرا
با لە کێو و چۆڵ خۆڵ وەسەر دەکا
گریانی کێوان بەحران پڕ دەکا
داری مێشە و باخ بەفر دایپۆشین
پاک دەڵێی مردوون کفنیان پۆشین
کەوی کوێستانێ لە قاسپە کەوتن
بێهۆش بوون یاخو خەویان لێ کەوتن
جریوە و زریوەی چوڕە و چۆلەکە
نایە و نەیانما هێلانە و هێلکە
لەگلەگ گەل کەوت، نەما تەق تەقی
سێرووش لە سیڕە و فیتە و چەق چەقی
پاک پەشیمانن لەبۆ گەرمێنێ
بۆ دەهاتنەوە عەمرو نەمێنێ
قاز لە شەتاوان قارەی لێ بڕا
دوڕنای چۆماوان زوڕنای لێ دڕا
لە درزی ئەرزی هەوێردە دامان
بێ هۆش بوونەوە سڕبوون لە سەرمان
وشک بوو دووپشک ئەو خواری ناڕاست
مشک کونی خۆی بەئاوات دەخواست
بۆق کە دەی قڕاند دەویی کردەوە
کەریش زەڕینی لەبیر بردەوە
مار پاپۆکەی خوارد خۆڵی وەڕووی کرد
ژووشک ئارەزووی کەولێکی مووی کرد
لاڵ بم نابینم لە چیا و لە ڕازان
سیڕەی هەڵۆیان چریکەی بازان

لەبن بەردان مان هەر سەر مازەڵە
لە باخ و باخچان قەل و قشقەڵە
پووشی داپۆشی داڵدەی پاک بڕی
کەروێشک ڕیشەی پاک کرد و بڕی
بەفری بێ وادە ڕەشانگی بڕی
ڕەشانگ و سپی پاکیان سەر بڕی
سەر بڕا گاشین پاش مانگا بۆرە
لەباتی گاڕان ڕۆیی گابۆرە
ڕۆژ هەتا شەوێ گەورە و بچووکیان
خێزانی ماڵێ گەورە کچ بووکیان
خەریکن لە باخ فریزوو دەردێنن
وەک شەونەمی گوڵ ئارەق دەڕژێنن
ئارەق لە هەنیان بەڕێز بژمێرە
کێ دی لە ئاسمان بەڕۆژ ئەستێرە
لە دەوری سەریان دەسرۆکەی هەوری
وەک مانگی چاردە لەنێوان هەوری
کەوتە سەر پیلان دەسرۆکەی نوێژێ
کەژە هەوری گرت لە دەوری ڕۆژێ
دەسماڵی ملیان پشتێنی شلیان
چنار و لاولاو چاوی بەکلیان
زولفیان لەدوویان وەک ڕەشمار دەخشان
ڕەش بوون وەک شەوە بەڕۆژ دەدرەوشان
بەلەرزە دەچنە فریزوو ڕنین
گریان کاریانە لە جێی پێکەنین
بۆ چنینەوە کەڵەکەی دەکەن
پۆلی کەوانن کە چینەی دەکەن

پاچ و پێمەڕە و بێڵ لەسەر شاندا
وەک فەوجی حازر لەژێر فەرماندا
هێندە لاوازە مەڕ و ماڵاتیان
قوربانی ناکرێ نادرێ زەکاتیان
گا لەبەر لەڕی هەڵناگری نیری
نە مەڕ ماستی ما ، نە مانگا شیری
لۆک چەمبەری بوو ، ماین مشمشە
گا گوێ ڕەپەی گرت گامێش خشخشە
کەڵ و گامێشیان بوونە چەکچەکی
وشتریان عەینی بێچووی لەگلەکی
نایە فیتووی شوان لەسەر شەوینێ
مێگەلی چێشتاو لە کوێ دەنوێنێ؟
کوان شەنگەبێری لە هۆبە و بانان
شڵقەی مەشکەیان بەری بەیانان؟
قۆڵیان هەڵدەکەن دەڵێی بلوورە
سینگیان دەردەخەن پارچەیەک نوورە
دەرزی بەرۆکیان کە دێن دەرێنن
مانگ لە ئاسمانێ بۆ زەوی دێنن
زولفان لابەلا دەکەن بەلادا
ڕۆژ هەوری لەسەر ڕووی خۆی وەلادا
قەد و بالآیان وێنە نەمامان
کێ دی نەمامان بگرن شەمامان؟
کوێربم نابینم خێل بەرەو خواران
تەقڵە و ڕمبازی و هەو هەوی سواران
کوا «پیرووت ئاغا» سەرخێڵی کوردان؟
لە «قوڵەسەنی» ڕا بچێتە کوێستان

له کوێیه (تاغی) ئەو چادری جوانی؟
تیپ تیپ میوانی سەر سفره و خوانی
کوانێ سەید سەمەد ئەو مەردی ڕەشید
بۆ (ماین بلاغی) بچێ بەتەمهید
دێهات لێکی دەی چادر و هۆبانی
گیر ناکەوێ ڕۆن بۆ چەورەسانی
وەگیر ناکەوێ، ماست بۆ هەوێنی
دۆی هەڵگێڕیەوە یا بیکوڵێنی
پەنیر بووە ئیکسیر شیر ئاوی حەیات
هەر وەک ئەسکەندەر کەوتینە زوڵمات
شەماڵ و زریان دایم شەڕیانە
ئاغاوەت شڕن کرمانج قڕیانە
زستانی ئەمساڵ دیارە پێنج مانگە
کا و گیا و مەڕ، بڕا لە دانگە
تەویلە و هۆڵ و هەیوان هەڵوەشان
پووش و قامیش و ئاڵاش دەرکشان
دران بەگاڕان وەک وێنجەی نوخشان
خرانە بەرمەڕ لە دانگە و حەوشان
کرمانج دەوڵەتی پڕ و پاتاڵ بوو
کۆچی دێ بەدێی بەمانگ و ساڵ بوو
ئەویش لە دەس چوو هێندە کۆچ مەکەن
کای سەر و نوێ کەن جووتی زۆر بکەن
حاسڵی عومر و لە زۆر و کەمی
داتان بەکا و گیا لەنێو عەجەمی
ڕێی کاکێشانی وەک کەهکەشانە
قەتاری وشتر وەک ئەستێرانە

کای زەرد و ڕزیو وەک لیرەی سوورە
وێنجەی ڕەش و شین پێستی سەموورە
قیمەتی کایە وەک کارەبایە
بۆتە قووتی ڕووح وێنجەی سەحرایە
باخان دابنێن داران بنێژن
نەجیب و ئەسڵ و کۆن و لەمێژن
حەیفە میللەتێ شەش هەزار ساڵ بێ
نۆکەری مالان ڕووت و ڕەجاڵ بێ
نۆکەری مالان عەیبە لە بۆ مە
کۆلان هەڵگرین بەکۆمە کۆمە
چیدی دوژمنان بەخۆ خۆش مەکەن
بۆ بووزوو و کەپەنک باڵا پۆش مەکەن
تاکەی لە دەرکان کز و داماو بین
بێ مەزن و گەورە و سەر بێ کڵاو بین
هەر کەس ئارەزووی مالانی هەبێ
وەجاغی کوێر بێ منداڵی نەبێ
ئەو بەدبەختیەی لە کورد ڕووی دابوو
لەبەر نەخوێندن کۆزیان ساوابوو
واجبە خوێندن بۆ دنیا و دینی
پێغەمبەر فەرمووی بۆچوونە چینی
بەکوتە و شانامان میللەت دەمێنن
بەمیر و مەزنان شان دەشەکێنن
دەردی دڵ دەکەم کورت و کرمانجی
حەسەن کرمانجی چت لە دیلمانجی؟

***

خوسرەو جوانەگا بۆری مردار بوو
خواردنی فریزوو و گەڵای بندار بوو

دەگەڵ خونچە گیان شینیان دەگێڕا
سالّح و قادریان دەسەر دەگێڕا
کەرە بۆزیشیان لەسەر وەستایە
کولّی گریانیان لە ئەوکی دایە
تازە مالآنی تۆ داخوا چۆنن
ئەوانیش خەریک فریزوو و کا کۆنن
دڵت تەنگ نەبێ تفاقت هەبێ
ئەوی تۆی نەبێ یاخوا هەر نەبێ
عومەر و عوسمان بووبەکری نازدار
بەناز گەورەبن ها نامە چوار یار
جێژنی قوربانە خۆم قوربان دەکەم
خۆم بەقوربانی عەزیز گیان دەکەم
تاریخ هەزار و سێ سەد و دوازدە
بیستی فەروەردین داد و بێدادە

حاجی قادری شۆڕشگێڕ

ژیان ناپسێتەوە، تەبیعەت ئەستێور نابێ، ڕۆژ و مانگ و ساڵ و چەرخ بەدووی یەکدا ڕێچکە دەبەستن. زۆر ئەحمەد، چاو دەکەنەوە، دەگەنێ، ژن دێنن و دەبنە باوک. زۆر فاتێ بەخۆدا دێن، بەبووک دەچن و زگ دەکەن. زۆر قادر لەدایک دەبن، پەڕەوازە دەبن، پیر دەبن و دەمرن. بەڵام کەم قادر بەحاجی قادری کۆیی دەبن، بوونە حاجی قادری کۆیی هەر وا سووک و هاسان نییە. بەخۆ هەڵمساندن، با فیشکردن و لە خۆباییبوون پێک نایە، بەچەند دێر نووسین، چەند قسەکردن و چەند شێعر گوتن تەواو نابێ. فیداکاری، گیانبازی و لەخۆبووردنی دەوێ. دەس لەخۆ بەردان دەگەڵ سوێری و تاڵی ڕاهاتن دەگەڵ سەختی و بەرەنگاربوونی دەوێ. پێویستی بەچاوی نەترس و کۆڵنەدان و نەبەزین هەیە.

حاجی قادر مەلایەکی زانا و شاعیرێکی ناسک خەیاڵ بووە. ئەگەر نیشتمانپەروەرێکی وا دڵسۆز و ڕاست و تێکۆشەرێکی وا گەرم و گوڕ و ئازادیخوازێکی وا کۆڵنەدەر و نەبەزیش نەبوویایە و لە گۆشەی مزگەوتێک یا کونجی خانەقایەک دەرسی گوتباوە و نوێژ و تاعەتی خۆی کردبایە و چەند غەزەلێکی کوردی لەپاش بەجێمایە. دیسان ڕەنگ بوو لەنێو نەتەوەکەی خۆی ناوبانگی بکردبایە. - بۆ ئی وامان کەمن- بەڵام خۆشەویستیی حاجی هەر لەبەر زانایی و شاعیری نییە. حاجی کوردێکی پاک، تێکۆشەرێکی چاک، ڕەخنەگرێکی ئازا و بێ باک بووە. نەترساوە، نەبەزیوە، ناهومێد نەبووە، ماندوویی نەزانیوە، هەلپەرست نەبووە، ئیمانی تەواوی بەم شێعرە بەرزەی خۆی بووە کە دەڵێ:

مەرگ و ژین میسلی سێبەر و تاوە
ئەوی باقی بمێنێ هەر ناوە

حاجی لە قووڵایی دڵەوە نەتەوەکەی خۆشویستووە و نیشتمانەکەی پەرستووە. شارەزای مێژوو و جوغرافیای وڵاتەکەی بووە و بەتەواوی هەستی بەبێ بەشی و چارەڕەشی نەتەوەی زۆرلێکراوی کورد کردووە. دەسەوەستان و تەوەزەل و ترسەنۆک نەبووە، گەڕیدە و کارامە و ئازابووە و هێز و توانای خۆی بۆ ئازادیی نەتەوەکەی تەرخان کردووە.

حاجی لەنێو خەڵکدا ژیاوە، کۆمەڵی خۆی باش ناسیوە، کەم و کوڕییەکانی بەچاوی خۆی دیوە، لە دەرد و ئازارەکانی گەیشتووە و نەک هەر دەرمانی بۆ دۆزیوەتەوە بەڵکو زانایانە و ئازایانە باسکی لە تیمارکردن و چارکردنی هەڵکردووە.

حاجی لەو ڕێگا پڕ خەتەرەدا، بەرەو ئەو ئامانجە بەرزە ڕۆیشتووە. هەموو ڕەنج و کوێرەوەری و تاڵ و سوێری و گیروگرفتێکی بەگیان و دڵ قبووڵ کردووە. نە وەستاوە و نە وچانی داوە و نە ترساوە و نە سارد بۆتەوە. گاڵتەی بەمەرگ کردووە و لە داوەڵێک نەپرینگاوەتەوە و لەبەر هیچ ڕووداوێک چۆکی دانەداوە.

حاجی بەگزادە و شێخزادە نەبووە، بەشیر و شەکر پەروەردە نەکراوە، لەسەر دۆشەگی پەڕی قوو پێ نەگەیشتووە، بەهەژاری و نەداری و بەهەتیوی و هەناسەساردی گەورە بووە. بەپێخاوسی و لینگ ڕووتی وەدووی خوێندن و فێربوون و خۆ پێگەیاندن کەوتووە و دەڵێ:

بەبیرت دێ زەمانێک چووینە باڵەک
بەپێخاوسی نە کەوشم بوو نە کاڵەک

حاجی ئینسانێکی واقیعی، ڕابەرێکی زانا و مەزن و ڕووناکبیرێکی شۆڕشگێڕ و بەجەرگ بووە، ئەو ویستوویەتی شۆڕشێکی قووڵی سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و فەرهەنگی لە کوردستان بەرپا بکا. نەتەوەکەی لە ژێردەستی و کۆیلەتی، لە هەژاری و نەداری، لە نەزانی و نەخوێندەواری نەجات بدا. ئەو ویستوویەتی بۆ بەجێگەیاندنی ئەو ئامانجەی خۆی لە هێز و توانای هەموو توێژ و چینەکانی کۆمەڵ کەڵک وەربگرێ.

حاجی بڕوای تەواوی بەمافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلان هەبووە و کاتێکی دیویەتی کورد لەو مافە ڕەوایە بێ بەشە هاواری لێ بڵیند بووە:

هەر کوردە لە بەینی کوللی میللەت
بێ بەهرە لە خوێندن و کیتابەت

یا:

میللەتی بێ کتێب و بێ نووسین
غەیری کوردان نییە لە ڕووی زەمین

هۆی ئەم بێ بەشییەی زانیوە و ڕێگای نیشان داوە. چونکە تێگەییوە کە بەشی هەرە زۆری لێقەومانی گەلی کورد نەبوونی یەکەتییە. وای گوتووە:

تا ڕێک نەکەون قەبیلی ئەکراد
هەر وا دەبنە خەرابە ئاباد
ئەنواعی میللەل لە گەورە تا چووک
خەملیوە مەمالیکی وەکو بووک

هەر کوردن ئەگەرچی پاکی مەردن
پامالی زەمانە مەحوی کردن

حاجی ویستوویەتی پێ بەپێی شۆڕشی سیاسی و جوولانەوەی ڕزگاریخوازی، شۆڕشی کۆمەلایەتیش دەس پێ بکرێ. کۆت و زنجیرەکان بپسێن، ڕێوشوێنە کۆن و ڕزیوەکان لە نێو بچن. لە زەمانێکدا کە ژن یانی نیوێکی کۆمەڵی کوردەواری وەک پیواز لەبن حەوت توێکڵدا شاردراوەتەوە، لە سەردەمێکدا کە ژن وەکو کۆیلە و ئێخسیر چاو لێکراوە. لە حاڵێکدا کە ئەندەروونی شێخ و ئاغا و بەگەکان بەتەقلیدی «بابی عالی» پڕ بووە لە ناسک و نازداری زێڕ خرید حاجی ڕووناکبیر چ بڵێ باشە؟:

بۆچی فەرمووویەتی نەبی ئەمین
اطلب العلم ولو بالصین
نێر و مێ لەم حەدیسە فەرقی چییە؟
گەر مەلا نەهی فەرموو دینی نییە

حاجی بێ باک و ئازا، حاجی گەلپەرست و نیشتمانپەروەر، حاجی تێکۆشەر و لەخۆبوردوو هەر بەوەندە ڕانەوەستاوە. بەتوندی و تووڕەیی، بەبێ پەروا و سڵکردن، ئازایانە و بێ باکانە بەڕاشکاوی لە چەرخی نۆزدەدا و پلاری وای لە شێخ و خەلیفەی درۆزن و دەسبڕ و سۆفی و دەروێشی بێکارە و خوێڕی و ڕەمماڵ و مارگری تەوەزەل و مفتەخۆر گرتوون، کە ڕەنگبێ دوو پاتەکردنەوەیان لە بەشی سێهەمی قەڕنی بیستەمدا بۆ ڕووناکبیرێکی کورد لە زۆر شوێنی کوردستاندا بەگران تەواوبێ وەک:

خانەقا و شێخ و تەکیەکان یەکسەر
پێم بڵێن نەفعیان چییە ئاخر؟
غەیری تەعلیمی تەمبەڵی کردن
جەمعی ئەملاک و خەزنە کۆکردن

یا:

وشکە سۆفی بڵێ بەشێخی تەرەس
با بەسەرما نەیە میسالی هەرەس
کەر نەبی کام مونەووەری خەڵتان
بەن گرێ دان و تا بڕین و نەفەس؟

ئەم شاعیرە ڕاستگۆیە بەڕوونی لە فەلسەفەی ژیان دواوە و تەوژمی مادییاتی لەسەر بیروبڕوای ئینسان بەڕاست زانیوە و ئەم پەندەی پێشینیانی باش وەرگرتووە: «زگی برسی لە خواش ناترسی» و وەستایانە بەتەعبیرێکی دیکە خستوویەتە ناو شێعری خۆیەوە:

سۆفی وەک خەستەبوو لە زیکری هەناو
سەد نوێژی دەدا بەکاسەیە ئاو
شیعە وەک تەشنە بوو لەسینە زەدەن
بەدە قەترەی دەدا حوسێن و حەسەن

یا:

خواردن و سەتری عەورەت و سوکنا
باعیسی ژینە بۆ گەدا و پاشا
حاڵەتی وایە چی لەسەر خاکە
غەیری عیسا دەڵێن لە ئەفلاکە

حاجی وێڕای نیشاندانی ڕێگای شۆڕشی سیاسی و کۆمەڵایەتی، ڕێگای شۆڕشی ئابووریشی وەک پسپۆڕێکی شارەزا زۆر ژیرانە بەنەتەوە پاشکەوتووەکەی نیشان داوە ڕەنگە ئەم فیکرەی لەم شێعرەی خوارەوەدا هەیە لە قەرنی نۆزدەدا بەبیری کەم زانای ڕۆژهەڵاتدا هاتبێ:

لە بەینی میللەتی خۆتان بەیاری
بکەن تەقسیمی شاخ و داروباری

یا:

ئەمەش تەنیا نییە سووچ و خەتاتان
لە کەسبیش خافڵن میسلی مەلاتان

یا:

لە بەغدا بۆچی خورما بێت و لیموون
لەبۆ دەرمان لە ماڵ بێ ڕۆنی زەیتوون
لە ئێوە کامتان بوو؟ یەک دوو جارێک
بکاتە کیسەیەک یاخۆ خەرارێک

دوو پێی لێدا لە کۆڵا میسلی دۆشاو
وەکو ڕۆن ڕۆنی زەیتوون بێتە سەر ئاو
وەیا پێی نێژراوە چەند نەمامێک
لە نارنج و تورنج و چەند مەقامێک
بزانن شین دەبێ؟ نابێ؟ بەبەر دێ؟
لە جێگای ساردوگەرمی چی بەسەر دێ؟

***

بەراو و دێمی ئێوە کیمیایە
دوڕ و گەوهەر، گەز و مازووی چیایە؟
مەعادین خاتری تۆ بێ لەگەڵ کان
گەنمتان زێڕە، حەتتا زیوە، زیوان
ڕەژووی پاپۆڕ و خوێ و نەوت و گۆگرد
لە کێوی ئێوەدا کۆیە وەکو گرد

حاجی بڕوایەکی تەواوی بەشۆڕشی فەرهەنگی هەبووە و دەردی نەزانی و نەخوێندەواری بەدەردێکی کوشندە زانیوە. تەنانەت خوێندنی کۆنیشی بەدڵ نەبووە و ڕەخنەی لێ گرتووە:

عولەمامان بەقەولی بێ سەر و پا
پاکی خنکا لە بەحری وشکی هەوا
سەنعەتێ فێرنەبوون لەپاش تەحسیل
سەیری چۆن بۆ موناهی بوونە دەلیل

یا:

ئەی خەریکی ڕمووز و ڕاز و نیاز
ئاوروپا فەننی گەیوەتە ئیعجاز
قوللەی ئیقبالی لە ئەفلاکە
عەکسی ئەو گەردیشی لەژێر خاکە

حاجی زۆر بەدرێژی و ڕوونی باسی زانستی تازە و سەنعەتی نوێ دەکا و بۆ نموونەی زاڵبوونی نوێ بەسەرکۆندا دەڵێ:

بەقسەی موخبیر و موئەرخی کۆن
میللەتی چینە چوار سەد میلیۆن
سەربەسەر میللەتی هەموو ژاپۆن
زۆر بەزەحمەت دەگاتە چل میلیۆن
ئەهلی ژاپۆن لە سایەی سەنعەتی چاک
سەیری چۆن چینی گرت و کردیە خاک

لەم شێعرانەوە دەردەکەوێ حاجی هەر خەریکی خوێندنەوەی کتێبە پەڕ زەردەکان نەبووە و زۆر خەریکی پێگەیاندنی خۆی بووە و لە ئەستەمبووڵ ڕۆژنامە و گۆوار و چاپەمەنی ئەو سەردەمی باش خوێندۆتەوە و ئاگای لە وەزعی جیهان و دەنگوباسی هەندەران بووە. ئەمەش نیسبەت بەمەلای قەڕنی نۆزدەی کوردەوە شتێکی سەیرە. بەداخەوە ئێستاش لە کوردستان مەلای وا ماون کە تەماشاکردنی گۆواری وێنەدار بەتاوان دەزانن و شێخی زاهیرسازی وا ماون کە ڕادیۆیان نەچۆتە ماڵ. هەر لەو ساڵانەی دواییدا دیتمان مەلای وای کورد هەیە کە چوونە سەر مانگی «ئاپۆلۆ»ی بەدرۆ دەزانی.

حاجی ئەوەندەی میللەتەکەی خۆش دەوێ وەک باوکێک لە ڕۆڵەی شیرین توورە دەبێ و قسەی سووک لە پارسەنگی ئەو کەسانە دەنێ کە منداڵی خۆیان نانێرنە مەکتەب و باسی بێگانەکان دەکا کە منداڵی خۆیان لەبەر خوێندن دەنێن تا لە ئەنجامدا ببنە گەورەی کوردان:

ئێستەکە ئامیرانی کوردستان
هەر لە بۆتانەوە هەتا بابان
ئەو هەتیوانی مەکتەبن یەکسەر
کوردەکان باردەکەن وەکو ماکەر

حاجی تەوس و پلار دەگرێتە ئەو زانایانەی کە کوردن و بەزمانی کوردی نانووسن و ئەم میسالە بەجێ و جوان و کەمێک توند و تیژەیان بۆ دەهێنێتەوە:

وەک مریشکێ کە ئەقڵی نەیهێنێ
بێتوو جووجکەی مراوی هەڵبێنێ

وەک بگاتە کە ناری جۆگەلەیەک
نایەتە شوێنی بمری جووجەلەیەک
جێی ئەمی وشکە، جێی ئەوی ئاوە
تێدەگا، قوون دڕانی پێ ماوە

حاجی ئەو شایەر و بەیت بێژانەی کە شێعر و بەیتی کوردیان داناوە زۆر خۆشویستوون و ڕێزی لێ ناون و پێی هەڵگوتوون:

دوو عەلین شاعیرن وەکو حەسان
بەردەشان و حەریرە مەسکەنیان

ئەو هێرشی بردۆتە سەر ئەو خوێندەوارە کۆنەپەرستانەی نەخوێندەوارە هونەرمەندەکانیان لەپێش چاو سووکە:

ئێستە مەعلوومە بۆ هەموو میللەت
ئەی مەلای دەرس و موفتی ئوممەت
ئێمە بێ غیرەتین و بێ عارین
ئەوی نەیخوێندووە لەمە عارین

بەمەڕا دیارە حاجی چەند نرخی بۆ ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی داناوە. حاجی ناوی زۆر شاعیر و خۆشخوانی کوردی بەنەمری لە دیوانەکەیدا هێشتوونە، کە داخی گرانم بەشی زۆریان شوێنەوارەکانیان فەوتاون و ناویشیان لە بیر چوونەوە.

حاجی قەدری هۆنەری زانیوە و لە نێوان بەرهەمی هونەرمەند و ژیانی تایبەتی ئەودا فەرقی داناوە و دەڵێ:

مەلکەقۆڕ و حیماری با بەدناویش بن
شێعریان جوانە بەس نییە کوردن
گەرچی بەدناون و گەلێ وردن

حاجی نەمر لە نامەیەکدا کە بۆ دۆستە خۆشەویستەکەی، «جەلی زادەی» نووسیوە باسی میکرۆب دەکا. ئەوە لە زەمانێک دایە کە دەرمانی دەردی منداڵە نەخۆشەکانی کورد بەڵغەم و تفی شێخ و تۆز و خۆڵ و داروبەردی سەر چاک و کوتەشاڵی سەید بووە.

حاجی قادر لە قووڵایی دڵیەوە ئیمانی بەدێموکراسی هەبووە. باسی دێموکراسی لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا دەکا و دیارە ئەوپەڕی ئاواتی ئەمە بووە ڕۆژێک ڕێژیمێکی ئەوتۆ لە

وڵاتە پاشکەوتووەکەی ئەو، دابمەزرێ:

لە تەگبیری ئومووری مڵکی خۆیان
شەریکن پینەدۆز و شوان و گاوان
لە جۆشین و خرۆشین پوورە هەنگن
بەمن چی کافرن یاخو فەرەنگن

وا دیارە حاجی لە بارەی سۆسیالیزمدا شتی زانیوە. ئەوە بۆ من گەلێک جێی ڕامان و بیرکردنەوەیە. ئایا نووسینەکانی (مارکس) و (ئینگلس) و هاوبیرەکانی ئەوان لەو سەردەمەدا بەزمانی عەرەبی و تورکی و فارسی کە حاجی لەو سێیانەدا شارەزا بووە تەرجەمە کراون؟ یا حاجی بەپیری فێری زمانی دیکەش بووە. هیچ کام لەم دوو شکانە دوورنین. چونکە ئەستەمبووڵ لەو کاتەدا ناوەندی ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵات بووە. ئەم شێعرانەی خوارەوە تەماشاکەن تا ئێوەش وەک من بکەونە دوودڵییەوە:

وەکو بیستوومە بۆ دەفعی مەسائب
وەهای تەگبیر کرد ئەو فکری سائیب
هەموو گەورەی ویلایەت بینە ئەحباب
وەکو شەخسێکی واحید بن لەهەر باب
هەموویان بینە یەک تەعلیم و نووسین
وە یەک بەرگ و زمان و ڕەسم و ئایین

ئایا ئەم کەسانەی حاجی بەشاعیرێکی ناسیونالیستی توند دەناسن هیچ بۆنی سۆسیالیستی لەو شێعرانە، ناکەن؟ گوتم حاجی قادر زۆر وریا و بیرتیژ و دووربین بووە دووری بیرکردۆتەوە و باش لە مەسائیل گەییوە. فکری زۆر لەپێش خەڵکی ساکاردا بووە. ئێستا بۆ سەلماندنی قسەکەم دەبێ گەلێک بگەڕێمەوە دواوە و لاپەڕێک لە مێژووی خوێناوی نەتەوەکەمان هەڵبدەمەوە.

وەک دەزانین لە ساڵەکانی ١٩١٤ - ١٩١٨دا ناتەبایی نێوان ئیمپریالیستەکان شەڕێکی جیهانی گەورە و ماڵ وێرانکەری هەڵگیرساند. پریشکی ئاگری بێ ئامانی شەڕ کەوتە کوردستانی خۆشەویستیش و وڵاتەکەمان بوو بەمەیدانی شەڕی نێوان تەزاریزمی ڕووسیا و داگیرکەری عوسمانی لەلایەکەوە و ئیمپریالیزمی فێڵاوی ئینگلیس و عوسمانی لەلایەکی ترەوە.

عوسمانییەکان کە دۆست و هاوپەیمانی ئیمپریالیزمی ئاڵمان بوون، بەئاشکرایی بۆ

قازانجی ئەوان بەشەڕدەهاتن. ئەو شەڕەیان ناو نابوو «خەزا» و بەبیانووی دینەوە شێخ و مەلا و مەزنەکانی کوردستانیان فریو دا و کردە نۆکەری بێ جیرە و مواجیبی خۆیان. لەو شەڕەدا وڵاتەکەمان سووتا و خاپوورکرا. نەتەوەکەمان قڕ بوو و لەبرسان مرد و گەورەترین زیانی مێژووییمان پێگەیشت.

تەنیا لە موکریان چەند کەس بەرابەری سەرداری موکری و شێخ بابا نەچوونە ژێر باری پروپاگەندا و درۆ و دەلەسەی عوسمانی، سەرداری موکری «حەمە حوسێن خان» کە نیسبەت بەزەمانی خۆی پیاوێکی ئاگا و سیاسی و خوێندەوار بووە. لە مەسەلەکە گەیشتووە و زانیویەتی «شەڕ لەسەر لێفەی مەلایە» نەک لەسەر دینی ئیسلام و ویستوویەتی ئەوەندەی بۆی دەکرێ نەتەوەکەی بێ لایەن بهێڵێتەوە. بەڵام ئاڵاهەڵگرانی ئیسلام و خەزاکەرەکانی عوسمانی، ئەو و شێخ بابا و حەمەخانی بانی و سەیفەدین خانی سەقزیان بەو تاوانە ئیعدام کرد.

جا بزانین حاجی نەمر، حاجی زانا و پێشکەوتوو کە لەو سەردەمەدا ئێسک و پرووسکیشی ڕزیون چەند لەوەی پێشدا لە فێڵ و تەڵەکە و خراپەی خەلیفەکانی عوسمانی گەیشتووە کە دەڵێ:

ئەمە کەر میزە دەڵێن واریسی شەرعی نەبەوین
هەموو عەبدی سەنەمن باسی مەکە گەورەکەیان

یا:

تا لەژێر بەندی ڕۆمیان نەگرن
زەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن

یا:

ڕوومی وەکو گرێی موون کەس پشتییان پێ نەبەستی
کەوتوونە داوی خۆیان پەژموردە مان و حەیران

گەورە گەورەکانی ئەو سەردەمی کورد قەدری بەیتی حاجییان نەزانی و دیمان چۆن لەژێر باری ڕوومییان مردن. دیارە مەبەست لە گەورە گەورەکان، شێخ و مەلا و خان و ئاغا و بەگ و پاشاکانی کوردە. چونکە نابێ لەبیرمان بچێ کە لەو سەردەمیدا کۆمەڵانی خەڵک چ ڕۆڵیان نەبووە.

حاجی ئەو هەموو بێ ئاگایی و کەمتەرخەمییەی دیوە. لە نەزانی و نەخوێندەواری و دواکەوتەیی نەتەوەکەی گەییوە، کەچی ناهومێد نەبووە و بەهیوا بووە ڕۆژێک لە

شێعرەکانی بگەن، خەبات بکەن و ڕزگار ببن و قەدری ئەو بزانن. خەمی ئەوەی بووە کە ئەو ڕۆژە بەچاوی خۆی نابینی:

حەسرەتم هەر ئەوە لە دنیادا
حاجی دەمرێ بەدەورەتان ناگا

ئەو چاوەنۆڕی هیچ پاداشتێکی مادی نەبووە و بەڕاستی لە پێناوی گەیشتن بەئامانجی پیرۆز و ئاواتی بەرزی خۆیدا وازی لە هەموو خۆشییێکی جیهان هێناوە و لەو بارەدا دەڵێ:

من لە دڵسۆزی ئەم قسانە دەکەم
وەر نە، پەشمە لە لام، هەموو عالەم

حاجی زانیویەتی نەتەوەی کورد، با پاشکەوتووش بێ، با لە کاروانی شارستانیش بەجێ مابێ، تەوژمی مێژوو پاڵی هەر پێوە دەنێ و بەرەو پێشی دەبا. جا ئەو دەمی خەڵک لە قسەی حاجی دەگا:

ئەم قسەی ئێستە عەیبی لێ دەگرن
ئەو دەمەش دێ زەمانێ بۆی دەمرن
ئەم بەئەو ئەو بەئەم دەڵێ کاکە
سەیری قانوونی حاجی چەن چاکە
هەر چلۆنێ ئیشارەتی فەرموو
وەک کەرامەت هەمووی وەها دەرچوو

بەڕاستی حاجی لەو زەمانیدا قانوونێکی نوێی هێناوەتە کایەوە و خۆشی نرخی کاری خۆی زانیوە و تێگەیشتووە شێعرەکانی لە کوردستاندا شۆڕش بەرپا دەکەن:

حاجییە و شێعرەکانی وەک کاوە
ڕۆژێ دێتن دڕەفشی هەڵداوە

دیسان لە جێگایەکی دیکە بەبەیانێکی شاعیرانە و جوان دەڵێ:

ئیتفاقی دڵبەرێکی بێ کەدەر
حاجی ئەنواعی لیباسی کردە بەر
بێ جیاز و مارەیی دەیدا بەشوو
لەو هەموو کوردانە داخوازی نەبوو

عاقیبەت دەیخوازن و ئەمما دەمی
پیر بووە نازێ، کەل و کۆمە دەمی

حاجی عیشقی گەل و نیشتمانی لێ بۆتە سەودا و بەهیچ جۆرێ خۆی بۆ زەوت نەکراوە و نەیتوانیوە بێدەنگ دانیشی و قسەی چاکی هەر بۆ کردوون و تا مردن وازی نەهێناوە:

بەسە حاجی دووسەد هەزار دەفعە
پێم گوتی: ئەم قسانە بێ نەفعە
چاکە هەر چۆنی تۆ دەڵێی وایە
تێبگە ئەم قسانە خۆڕایە
قوڕی کام جێ بکەم بەسەر خۆمدا
ئەوە لێم بۆتە عیللەتی سەودا
بەقسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرخی ناکەم بەلۆمە تا دەمرم

حاجی زۆر باشی زانیوە کە چوارچێوەی نەزم بۆ دەربڕینی بیروڕای سیاسی و تئوری فەلسەفی تەنگەبەرە. یەکەم شێعر لەبەر دەکرێ و دەپارێزرێ و کەمتر لەنێو دەچێ. دووەم حاجی ویستوویەتی زووتر کورد پێ بگەیەنێ. جارێ هەر ئەم وەسیلە بووە. زۆر ئاشکرایە لەو سەردەمیدا ئیمکانی ئەوە نەبووە هیچ کتێبێکی فەلسەفی و سیاسی بەکوردی بڵاو بکرێتەوە و لەچاپ بدرێ و خەڵک بیخوێننەوە. بۆیە حاجیش لە ئاخری تەمەنیدا بڕیاری داوە هەر بەکوردی بنووسێ ئەگەر چەند دێرە شێعری فارسی هەیە ئی هەرەتی لاوەتی و فەقیایەتی ئەون. بەچی دیارە ئەم ئینسانە خاوەن بیرە، بیروڕای فەلسەفی و سیاسی خۆی نەنووسیبێ. بەڵام پاش حاجی چ میراتێکی ئەومان پێ گەیشتووە و دەس کەوتووە؟

حاجی وەک بەهەتیوی و هەناسە ساردی گەورە بوو و پێ گەیشت هەر وا بەهەژاری و نەداری و بێکەسی لە وڵاتی غەریبایەتی سەری نایەوە و تەنانەت نازانین لەکوێ نێژراوە و گۆڕەکەی پێ نازانین. بەڵام تێکۆشەران و ڕووناکبیرانی ئێستای کورد بەمامۆستای شێعری شۆڕشگێڕانەی دەزانن.

عەلی ئاشق

هێشتا لاو نا، مێر منداڵ بووم، لە کۆنە بەیازێکدا پارچە شێعرێکی فارسیم خوێندەوە و لەبەرم کرد، ئێستاش لەبیرم ماوە، چونکە بەدڵمەوە نووساوە، ئەگەرچی بەداخەوە، نازانم شاعیرەکەی کێیە؟ ڕاستە ئەم پارچە شێعرە لەچاو سەنعەتی شێعرییەوە زۆر پوخت نییە و شاعیری سەنعەتکار هیچ کاتێک «جست» و «گفت» ناکاتە قافیە و «افغان» و «شتابان» بەقافیەی «شایگان» دەزانێ، بۆ خۆشم ئەگەرچی وەک جاری دیکەش گوتوومە و دەڵێم قافیە لە شێعردا مەرج نییە، بەڵام کێش مەرجە و ئەوە کە شێعر لە نەسر هەڵداوێرێ. پێم وایە ئەم شاعیرانەی، شێعری عەرووزی دەڵێن دەبێ بەتەواوی ڕیعایەتی قافیە و ڕەدیف بکەن. ئەمما ئەم پارچە لە باری نێوەڕۆکەوە گەلێک پڕ و دەوڵەمەند و بەهێز و هەست بزوێن و کورتە:

شنیدستم کە مجنون دل افگار
چو شد از مردن لیلی خبردار
گریبان چاک زد با آه و افغان
بە سوی تربت لیلی شتابان
درآنجا کودکی دید ایستادە
بەهر جا چشم عبرت برگشادە
سراغ قبر لیلی را از او جست
همان کودک بخندید و بدو گفت
کەای مجنون تراگر عشق بودی
ز من کی این تمنا می نمودی؟
میان قبرها را جستجو کن
ز هر خاکی کفی بردار و بو کن
ز هر خاکی کە بوی عشق برخاست
یقین دان تربت لیلی در آنجاست

بەناوبانگترین چیرۆکی دڵداری لە ڕۆژهەڵاتدا داستانی لەیلی و مەجنوونە، کەم شاعیری عەرەب، فارس، تورک و کورد دەبینی کە یادی ئەم گراوی و دڵدارانەی نەکردبێ.

کەم کەس هەیە قەیسی عامیری کە بەمەجنوون ناوی دەرکردووە، نەناسێ و نەزانێ ئەو لاوە عەرەبە ئاشقی کچە عەرەبێک بووە، باوکی کچەکە کە لە عێلێکی بەدەسەڵات و زۆردار و دەوڵەمەند بووە، کیژەکەی نەداوە بەمەجنوون و داویەتی بەپیاوێکی وەک خۆی دەوڵەمەند. قەیس لە سوێیان شێت بووە، خێڵ و هۆبەی بەجێ هێشتووە و ڕووی لە چۆل و بیروونان کردووە و لە ئینسانان بێزار بووە و خووی بەگیانداران و دڕندە و وەحشییەکان گرتووە و شێعری بەگراوییەکەی خۆی هەڵگوتووە.

داستانی لەیلی و مەجنوون بۆتە هەوێنی شێعری زۆربەی شاعیرانی ڕۆژهەڵات و، لە ڕێگای ئەدەبی شەرقییەوە چۆتە نێو ئەدەبی غەربییەوە. بەبڕوای ئەدەبدۆستان و شێعرناسان مامۆستای مەزنی ئەدەبی فارسی نیزامی گەنجەوی گۆی هونەری لە هەموو کەس ڕفاندووە و گرەوی بردۆتەوە و ئەو داستانەی لە گشت شاعیران باشتر داڕشتووە.

قەومییەتی نیزامی تا ئێستا بۆ کەس ساغ نەبۆتەوە و کێشەی لەسەرە. فارس دەڵێ فارسە و بەڵگەی بەدەستەوە: «پنج گنج» و شوێنەوارەکانی دیکەی نیزامی وەباڵی بۆ دەکێشن. تورک دەڵێ بەم دەلیلەی کە گۆڕی پیرۆزی دەنێو ئێمەدایە و لە شێعرەکانی ڕا دەردەکەوێ ئافاق خانمی ژنی لە جنسی ئێمەیە دیارە تورکە، هەر بۆیەش گومبەزمان لەسەر دروست کردووە و ڕازاندوومانەتەوە. کوردی دۆ نەدیوی هەژاریش دەڵێ خوشکەزای خۆمە و ئەم شێعرەش بەبەڵگە دێنێتەوە:

چون مادر من رئیسە ء کرد
مادر صفتانە پیش من مرد

درێژدادڕی دەکا و دەڵێ ئەم پەندەی پێشینیان ڕاستە کە گوتوویانە: «خاڵان خوارزا مەزن کرد، مامان برازا بزر کرد». نیزامی لەژێر سێبەری خاڵۆ عومەریدا، پەروەردە بووە و پێگەییوە کەوابوو کوردە. منیش دەڵێم کابرا گوتەنی هیچیان پیاوی درۆیە نین. هەرسێک دەلیلیان هەیە و کەیخوداییان لەنێوان دەکەم و دەڵێم:

نیزامی لەوەی مەزنترە لە چوارچێوەی تەنگی نەتەوایەتیدا بگونجێ و پەیوەندی بەمرۆڤایەتییەوە هەیە: هونەرەکەی مایەی شانازی ئینسانییەتە و بەشاعیرێکی مەزن و پیاوێکی گەورەی بناسن و کێشەی لەسەر مەکەن.

نیزامی بۆ خۆشی هەستی نەتەوایەتی و بەرچاوتەنگی بەشێعرەکانییەوە دیار نییە. بەو هەموو شوێنەوارە جوانە فارسییەوە منەت لەسەر فارس ناکا و ناڵێ: «عجم زندە کردم بدین پارسی». ئەوینی بەتینی ژنەکەی کە دیارە چەندی خۆش ویستووە و پاش مردنی چ

شینێکی بۆ گێڕاوە بەرەو «پان تورکیزمی» نەبردووە. ناز و نەوازیشی دایکی و نان و نمەک و جلوبەرگ و پەروەردەکردنی خاڵی نەیکردۆتە کوردێکی ڕووت. ڕەنگە هەرسێک زمانی زانیبن، شێعرەکانی شاهیدن کە نەک هەر فارسی زانیوە بەڵکو لە ڕیزی گەورەترین شاعیرانی فارسدایە. ئەدی بە چ زمانێک دەگەڵ ئافاق خانم دواوە؟ دەزانین تورک زۆر بەزەحمەت فێری کوردی و فارسی و زمانی دیکە دەبن، ئەو ژنە خۆشەویستەشی خۆ کەڕ و لاڵ نەبووە، دواندن و لاواندنەوە و نازکێشانی ویستووە. ئەم چیرۆکانەی دایکی بەمنداڵی بۆی گوتوون بەئاشکرایی لە شێعرەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە وەک لەم شێعرەدا دەردەکەوێ:

کردی خرکی بەکعبە گم کرد

خر باز بجست و اشتلم کرد

کەوابوو کوردیشی زانیوە.

خانی شاعیری مەزنی ئێمەش داستانی بەناوبانگ و دڕامی کەم وێنەی مەم و زینی لەسەر ئوسوولی نیزامی داڕشتووە، شێعرەکانی لەسەر کێشی لەیلی و مەجنوونەکەی ئەون و دیارە لەژێر تەئسیری نیزامیدا بووە. بەڵام جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەم دوو داستانەدا هەیە. لە باری ڕواڵەت و شێوەدا، نیزامی لە پێشترە، هەرچەندە نەزمی خانی چەپی دەبەر نەزمی نیزامیدا نییە، کێش و قافیەی هەردووکیان تا دەستی لەسەر دابنێی سوار و ڕەوان و پاراوە. ئەمما زمانی نیزامی لە زمانی خانی سواوتر و لێک و لووستر و لەبەر دڵانترە. بەداخەوە کوردییەکەی خانی وشەی عەرەبی ڕەقی نامۆی وای تێدان کە قامووسی فێروزابادیش نەیگرتوون. ئەوەش هەروا بێ بنۆس و عیللەت نییە. خانی لە سەردەمی دەسەڵاتی بنەماڵەی سەفەویدا ژیاوە و هەموو فارسی زانێک دەزانێ لەو سەردەمەدا زمانی فارسی تووشی چ پاشەکشە و تەنگانەیەک بووە و دیارە زمانی کوردیشی دەگەڵ خۆی بەرەو هەڵدێر بردووە. دەنا زمانی کوردی ئەوەندەش هەژار و کەم وشە نییە، هێندە قەرزداری زمانی دیکە بێ.

بەڵام لەباری نێوەرۆکەوە بێ تەعەسووب، دەڵێم: «خانی لە پێشترە» ئەوەش لە خۆڕا ناڵێم. قارەمانی چیرۆکی لەیلی و مەجنوونی نیزامی هەردووک عەرەب بوون. ئەویش هەرچەند زۆر زانا بووە، تەبیعییە نەیتوانیوە وەک عەرەبێک شارەزای ڕێوشوێن و چلۆنایەتی ژیان و فەرهەنگی عەرەبی بێ. خانی چیرۆکە نایابەکەی لە بەیتێکی کوردی وەرگرتووە و قارەمانی کوردی هەڵبژاردووە. بۆیە هەتا پێی کراوە خۆی لە ئەفسانە پاراستووە و بەرەو واقیع چووە. تەنانەت ئەگەر بەوردی سەرنج بدەنە دڕامی مەم و زین بۆتان دەردەکەوێ لەزۆر جێگایان کە هاتووە لە واقیع دووربێتەوە لە ئەستۆی خۆی داڕنیوە

و دەڵێ: «بیستوومە، بۆیان گێڕاومەوە و یا خەونیان دیوە». خانی هەژارپەروەری و دیفاع لە بێ دەسەڵات و چەوساوانی گەیاندۆتە ڕادەیەک کە هێندێک کەسی دیارە نەزانی هێناوەتە سەر ئەم بڕوایە کە ئەو سێ سەد و پەنجا ساڵ پێشتر بیروباوەڕی چەپی بووە!!!

خانی وێدەچێ خەریک بووبێ وەک نیزامی پێنج گەنج بنووسێ. جا توانیویەتی و شوێنەوارەکانی جگە لە مەم و زین بزر بوون و لەنێو چوون، بۆمان ڕوون نییە. هەر ئەوەندە دەتوانم بڵێم ئەو کە لە چل و چوار ساڵیدا مەم و زینی تەواو کردووە، دەبێ پێش ئەو، بەم دڵە پڕ هەستە و بەو تەبعە ڕەوانەوە، شتی دیکەشی نووسیبێ، نەوبەهار بەشی ئەوەندەی مەحتەل نەکردووە تا چل و چوار ساڵی هەر ئەو دوو شوێنەوارەی بێ. چل و چوار ساڵ تەمەنێکی نێونجییە، ئەگەر پتر ژیا بێ کە هیچ ڕوون نییە پاشانیش دەبێ شتێکی دی لە پاش بەجێ مابێ. ئەمما چمان بەدەستەوە نییە دیسان وەک، کوردێک شوکرانە بژێرم، ئەوەندەشمان لەدەسدا هەیە.

بێگومان خانی لە نیزامی فێر بووە کە لە دوایی مەم و زیندا ساڵی تەواوکردنی کتێبەکەی و تەمەنی خۆی بکاتە شێعر و بڵێ:

لەوڕا کو دەما ژ غەیب فەک بوو

تاریخ هەزار و شێست و یەک بوو

ئیسال گەهشتە چل و چاران

وی پێشرەوێ گوناهکاران

پێم وایە مامۆستای خوالێخۆشبوو سەججادی کە پاش مردووان هەر ڕەحمەت باشە، خراپ لەم دوو شێعرە گەییوە بەبۆچوونی من، خانی لە ١٠٦١دا مەم و زینی تەواوکردووە و ئەودەمیش خۆی چل و چوار ساڵی تەمەن بووە. ئەو کەسانەی بەگۆترە شت نانووسن و کەمێکی بیر لێ دەکەنەوە و مێژوو دەخوێننەوە دەزانن ئەو سەردەمە ڕەشترین سەردەمی مێژووی کوردە. چونکە سەردەمی کێشە و شەڕی نێوان دوو دەوڵەتی بەدەسەڵات و زۆردار و لەکنەخۆ مسوڵمانی ئەو کاتە بووە. شەڕی بەینی سەفەوی و عوسمانییەکان زیاتر لە کوردستان و لەسەر زگی کوردی بەستەزمان و لێقەوماو کراوە. زوڵم و زۆری ستەمکاران و لێقەومان و بێ هێز و بێ دەسەڵات لەو سەردەمەدا هەستی نەتەوایەتی خانی بزاوتووە کە لە دیباچەی مەم و زینەکەیدا دەری بڕیوە و دەڵێ:

ئەز مامە د حیکمەتا خودێدا

کورمانج د دەولەتا دنێدا

ئایا بە چ وەجهی مانە مەحرووم

بیلجوملە ژ بۆ چ بوونە مەحکووم

هەستی نەتەوایەتی خانی هەستی کوێری ناسیونالیستی نییە. هەستی ئینسانی شاعیرێکی حەسساس و بەشەردۆستە کە نەتەوەکەی خۆی خۆش ویستووە و بەمەحرووم و مەحکوومی دیوە و زگی پێی سووتاوە و دیفاعی لێ کردووە. خانی ئینسانی خۆش ویستووە و ستەم و ناحەقی ئەم هەستەی تێدا بزواندووە کە لە بەدبەختترین و مەزلوومترین ئینسانی کورد پشتیوانی بکا.

نیزامی و خانی وەک دوو شاعیری موسڵمان لە پێشەکی کتێبەکانیاندا حەمدی بینایی چاوان و ئاودێری دێمەکاران، خودای مەزنیان کردووە و بەخۆشەویستی خودا و پێغەمبەری گەورە و نازدار و پیاوچاکیان هەڵگوتووە و هەر دووک لەو باسەدا سەرکەوتوون.

بەڵام کە وەک شاعیرەکانی پێشوو هاتوونە سەر باسی میر و مەزنان، بەتەواوی لێک جوێ بوونەوە، نیزامی پێی هەڵگوتوون یا ئەوپەڕی گلەیی لێ کردوون، بەڵام خانی بەئازایەتی کوتاونی و تاوانی کوێرەوەری و چەرمەسەری هەژارانی بێ دەرەتانی خستۆتە ئەستۆی ئەوان.

لە باقی مەبەستەکانی پەراوێزی داستانەکەیدا خانی وەک عاریفێکی لێزان و دڵسۆز دواوە و ئەوەندە بەخشندە و بەڕەحم بووە کە تەنانەت بەکرە مەرگەوەڕی بەدفەڕی، پاش کوژران و بوون بەچەقڵی مەم و زینان، بەخشیوە و بەخەونی پیاوچاکێک کردوویە بەدەرکەوانی دەرکی کۆشکی بەهەشتی مەم و زینان. ڕەنگە خوێنەر وەڕەز بووبێ و پێی وابێ زۆرم درێژدادڕی کردووە. بەڵام من پێم وایە زۆرم مێشکی خۆم کوشیوە تا ئەم باسە کورت بکەمەوە و بچمە سەر باسی عەلی ئاشق. ڕاست بێ یا ئەفسانە «دەگێڕنەوە زەمانی زوو لە ئاوەدانییەکی ئەم کوردستانەدا لاوێک ژیاوە کە ناوی عەلی بووە. عەلی گیرۆدەی داوی ئەوینی کچی مەلای ئاوەدانی بووە. مەلازادەی شۆخ و شەنگیش دڵی بەعەلییەوە بووە. ئەوینی ئەو کوڕ و کچە وەک ئەوینی لەیلی و مەجنوون و مەم و زین، ئەوینێکی پاک و خاوێن و ئاسمانی و دوور لە هەوا و هەوەس بووە. خوازبێنیکەری ناردوونە سەر کیژی مەلا. بەڵام شۆفار و ڕیاباز و دووزمان کە هەمیشە بوون و وا زووش بنەبڕ نابن، چوون دەکەڵیشەی مامۆستاوە و نەیانهێشتووە کچەکەی بداتێ و پێیان سەلماندووە مەلازادە بۆ بۆرە پیاو نابێ.

کوڕی سەوداسەر وەک قەیسی عامیری لە سوێی گراوییەکەی کە بەداخەوە ناوی نازانین شێت و دین دەبێ و ئاوەدانی بەجێ دێڵێ و دەس ڕەکێوان دەدا. نەمبیستووە دەگەڵ

کێویان ببێتە هاودەم. بەڵام شەو و ڕۆژ بەشاخاندا گەڕاوە و بەیت و باو و لاوک و حەیرانی کوردانەی بەیارەکەی هەڵگوتووە.

جێی داخە لەوانە چمان وەدەس نەکەوتوون. بە چەقالە، بەڵاڵووکە کێویلکە، گێوژ و کرۆسک و گیا و گۆڵی کوێستانان ژیاوە، جاروبار شوان و گاوان و ڕەوکەوان نانی ڕەقیان بەخێرا خۆیان داوەتێ، چەند وا ماوەتەوە ڕوون نییە. کچە مەلاش هەموو حەڵاڵی دونیای لە خۆی حەرام کردووە و قەت لە ژوور نەهاتۆتە دەر و کەسی نەدواندووە و شەو و ڕۆژ گریاوە.

مەلای موسڵمانی کورد زگی پێیان سووتاوە و بەزەیی پێدا هاتوون و کچەکەی بەزۆرەملێ نەداوە بەکوڕی ئاغا یا کوڕە مەلایەکی وەک خۆی، یا بازرگانێکی دەوڵەمەندی شار، بۆ خۆی وەبەندەنان کەوتووە و عەلی کە ئیتر بەعەلی ئاشق ناوبانگی ڕۆییوە و بەهەزار زەحمەت دۆزیویەتەوە، دڵخۆشی داوەتەوە و بەڵێنی داوەتێ چیدی بەقسەی دووزمان و شۆفاران نەکا و کچەکەی بداتێ.

عەلی ئاشق هاتۆتە ئاوەدانی، مەلا نوشتەی بۆ نووسیوە، دایکی سەری دەپڵاو و گۆشتی گرتووە، دەستە براکانی دەوریان داوە و قسەی خۆشیان بۆ کردووە تا ژیوەڵە بۆتەوە و هۆشی هاتۆتەوە سەرەخۆ. مەلاش بۆ خۆی کچەکەی لێ مارە کردووە و بەجلوبەرگ و جیازی خۆی بۆی سوار کردووە. سواری کورد ڕمبازێنیان لە پێش کردووە، تەقڵەیان داکوتاوە و جلیتیان هاویشتووە. دەستە خوشکەکانی سەمایان لەپێش کردووە، دایکی زاوا و پیرێژنەکان ئاوێنەیان بەرەو ڕووی ڕاگرتووە، بەربووک سواری ئەسپی بارگە بووە، خزم و کەسوکاری پیاوی عەلی لە سەربانەوە شاباشیان بەسەردا هەڵاوێشتووە، منداڵ تێک وەرووکاتوون و شاباش و نوغڵ و نەباتیان کۆکردۆتەوە، بووکیان لەسەر کورسی دابەزاندووە. دوو برازا پیلیان گرتووە و بەرەو پەردوویان بردووە. لەو حاڵەدا عەلی لەبەر بێڵایە ڕاوەستاوە و دەستی لە بناگوێ ناوە و ئەم بەندانەی پێ هەڵگوتوون:

مەجلیسی ئاشقان گیراوە

ساقی لەنێو ڕاوەستاوە

پیاڵەی عیشق نۆش کراوە

بەخێر هاتی پەریزادە

بەخێر هاتی

بەسەر چاوی دەمن هاتی

بەچیم زانی کە تۆ هاتی
بەدەنگی تۆق و خرخاڵان
عەلی عاشق!
ئەگەر عیشقت زمانی بێ
سەد جار عومرت زوو فانی بێ
حەیفە ئیخلاس پەنهانی بێ
مەلازادە بەخێر هاتی!
موتریب! لێ دە بینای سازت
بەختت سووتێ لە بۆ نازت
جووتێ ساقی گوارە زێڕن
مەی لە مەیخانان دەگێڕن
ئاشقان لەڕێ وەردەگێڕن
قوربانت بم ئەی بای وادە
تارا لەسەر لەیلم لادە
بەدەستووری حاکم زادە
مەجنوون یەکی دەردەدار بوو
بەتیری عیشق گرفتار بوو
چونکە لەیلی وەفادار بوو
مەجنوونەکەی لە کێوانم
دایم دڵ پڕ لە هیجرانم
بۆ خاڵی لەیل پەرێشانم
خۆزگەم بەفەرهادی چینێ
خەریکە لە سەنگ تاشینێ
ئەویش بۆ عیشقی شیرینێ
قوربانت بم شەماڵ وەرە
ئەو کاغەزەم لەبۆ بەرە

بیدە بەدەستی دڵبەرە
ساقیم دەوێ شەراب بێنێ
عەکسی خۆی تێدا بنوێنێ
ئیننالیلای لێ بخوێنێ
بەو چاوە گیانم دەستێنێ

کە دەگاتە ئێرە شادی مەرگ دەبێ و گیانی پاکی بەخودا دەسپێرێ و لەبەر دەرکی پەردوو دەکەوێ.

ئەوە بوو سەرگورشتەی عەلی ئاشق مەجروومی کوردەواری. لە بەیتەکانی کوردیدا زیاتر گراوی شینی بۆ کوڕە حەیران گێڕاوە، وەک شینی زین بۆ مەم، شینی خانزاد و خەزاڵ بۆ لاس، شینی خەج بۆ سیامەند، شینی سنجان و ئایشە گوڵ بۆ سواری خۆیان لێرەدا شینی کچە مەلا بۆ عەلی دیار نییە. دەزانن دەبوو چ شینێکی بۆ بگێڕێ؟ بەئاواتەوەم کە دەنگ خۆشە کوردەکان ئەم بەندانە وێڕای ئاهەنگی شمشاڵێکی مەحزوون بلێن و شاعیرە لاوەکانمان ئەم چیرۆکە بکەنە داستانێکی شێعری درێژ. بۆ سەرچاوەی داستانی مەم و زین و لەیلی و مەجنوونی نیزامی هەر بەیتێکی وا نەبووە؟

زۆرزانیش بەهەڵە دەچێ

وتارەکەی مامۆستای مەزن و زانای کورد تۆفیق وەهبی بەڕێزم لە گۆواری پەروەردە و زانستدا وەبەرچاوکەوت و سەرنجی ڕاکێشام. پاش یەک دوو جار خوێندنەوە و چەند جار پێداچوونەوە هەر چۆنێک بوو شتێکم لێ هەڵکڕاند.

خودا مامۆستای گەورەمان ڕاوەستاو و پایە بەرزتر بکا. خۆی ڕێچکەی بۆ شکاندووین و فێری کردووین ڕەخنە بگرین و لە هەڵەی زمان نەبوورین. کەوابوو ئەگەر کوردێکی ساکاریش ڕەخنەی لە مامۆستایەکی زۆرزان گرت. نە بەردی بەکابە داداوە، نە کوفری چوار ئیمامانی کردووە و نە دەبێ سەنگەسار بکرێ. چونکە جاری وایە زۆرزانیش بەهەڵە دەچێ.

پاش شێو و وەردانەوەی پوخت و وردی وتارەکەی مامۆستا هاتمە سەر ئەم بڕوایە کە ماشاڵڵا، هەزار ماشاڵڵا مامۆستا لەو دوور وڵاتە وا لە (زانشتی) خۆیدا سووتاوە و هەڵچزاوە و ئەوەندە توند لەبەر ڕاچووە کە بێ ئەوەی خۆی هەست بکا وەک هەموو ئینسانێک تووشی هەڵە دەبێ، دیارە هەڵەی پیاوی وا بەناوبانگ و جێ گەورەش وەک هەڵەی ئێمەمانان نییە و زیانی گەورە دەگەیەنێ.

لا حیاء فی الدین، پەرژینێکی قایم بێ، وتارەکەی مامۆستام زۆر شپرزە و شپرێو هاتە بەرچاو، ڕەنگە دەریای بێ بەستێنی زانستی مامۆستا وا شەپۆلان بدا کە ئەدەبی تێدا نوقم بووبێ و، مامۆستا هێندە زمانی بێگانە فێربووبێ کە کوردییە ساکارەکەی خۆمانی لەبیر نەمابێ. یا ئەوەیان پتر وێدەچێ، زمانی زانا و زمانەوانان لەگەڵ هی بۆرە پیاو و کەڕە کرمانجان فەرق و جیاوازییەکی زۆری هەبێ.

من وام لێک دابۆوە کە مامۆستا لە کاتی نووسینی ئەم وتارەدا بەفارسی بیرکردۆتەوە و بەکوردی نووسیویەتی. چونکە شێوەی داڕشتنی ڕستەکانی زیاتر وەک فارسی دەچن تا کوردی. بەڵام کوردێکی ئینگلیزی زانی خوێندەوار دەیگوت نا مامۆستا بەئینگلیزی بیر دەکاتەوە و بەکوردی دەنووسێ.

جا هەر چۆنێک بێ قسەی من بێ یا هی ئەو مامۆستا بەفارسی بیر بکاتەوە یا بەئینگلیزی ئەم ڕاستییە ناگۆڕێ کە ڕستەکانی وتارە بەنرخەکەی مامۆستا زۆربەیان کوردانە دانەڕێژراون و تامی کوردی نادەن دەڵێن نا، فەرموون یەز دوورە گەز نیزیکە ئەم

عیبارەتە سەرلەنوێ بخوێننەوە و حوکمی لەسەر بدەن. «لەبەرئەوە دان نەنان بەهەڵەی زمانیدا پاش ئەوە پێ زانرا گوناهێکە لێ نەبووردنی». جارێ با کارمان بەوە نەدابێ ڕستەکە مەبەست بەدەستەوەنادا و (دان نەنان) مانای ئیعتراف نەکردن و پێ لێ نەنانە. نەک چاو لێ پۆشین و خۆ گێلکردن کە وادیارە مەبەستی مامۆستابووە. من دەڵێم ڕستەکە کوردانە دانەڕێژراوە و چاکی سەر نەگیراوە. «گوناهێکە لێ نەبووردنی» وشەکانی هەموو کوردین، بەڵام هەر کەس کەمێک فارسی بزانێ تێدەگا مامۆستا «گناهیست نەبخشودنی» فارسی لە مێشکیدا داڕشتووە و گوناهێکە لێ نەبووردنی بەقەڵەمدا هاتووە. دەنا بۆ خاتری خودا کوردی چۆن وا دەنووسرێ؟ وتارە بەنرخەکەی مامۆستا بەداخەوە وشەی کلک و گوێ بڕاو و ڕستەی شێواوی تری تێدا هەن. بەڵام ناکرێ لەسەر یەک یەکی ئەوان بدوێم. کورد گوتوویەتی «چ کەوێژێک چ مەویژیک؟».

شتێکی ترم بەلاوە سەیربوو ئەویش ئەوەیە مامۆستا کە بەکوردی زانێکی گەورە ناوبانگی ڕۆییوە. چۆنە لەم وتارەدا بێ ئەوەی دامابێ و ناچار بێ وشەی بێگانەی بەکارهێناوە. بۆ نموونە لە باتی نەتەوە کە کوردییێکی ڕەسەنە قەومی عەرەبی و لەباتی نێوان مەیانی فارسی نووسیوە.

دیارە من لەو کەسانە نیم پێم وایە نووسەری کورد هەقی نییە لە کاتی ناچاری و پێویستیدا وشەی بێگانە بەکاربێنێ و هەر کە وشەیەکی بێگانەم لەناو نووسراوێکی کوردیدا ڕەچاو کرد، پێم وابی ئاسمان کولەکەی پەڕیوە و قیبلە کەچ بووە و پردی قیامەت پساوە.

بەڵام بەو حاڵەوە بەهەقی خۆمی دەزانم ڕەخنە لە مامۆستا تۆفیق وەهبی بگرم، چونکە ئەو لەو کەسانەبوو کە ڕێچکەی پەتی نووسینی تەخت کرد.

من لە سەردەمێکدا خەریکی کوردی فێربوون بووم کە پرشنگی گەلاوێژی گەش خەریک بوو وردە وردە ئاسۆی لێڵ و تەماوی زمانەکەمان، ڕوون و ڕوونتر بکاتەوە و فۆلکلۆری ئەدەبیمان ببووژێنێتەوە و ئەدەبەکەمان بەرەو پێش بەرێ و بەردی بناخەی زمانی یەکگرتووی کوردی دابمەزرێنێ.

کوردی ساکار دەڵێ گوناهێکە بۆ لێ بووردن نابێ، گوناهێکە لێ بووردنی نییە، گوناهێکە ناکرێ لێی خۆش بی. بەبڕوای من ئەو کەسانەی ڕستە لەسەر شێوەی زمانی بێگانە دادەڕێژن پتر زیان دەگەیەنن لەو کەسانەی وشەی بێگانە لە کاردێنن. بەداخەوە

دەبێ بڵێم کە ئەم مەترسییە هەڕەشە لە زمانەکەمان دەکا و زۆریشی پەرە گرتووە.

مامۆستای بەڕێز، دیسان نووسیویەتی «من بەم چەند وشە پێشەکییە ویستم زەمین ئامادە بکەم بۆ ئەوە کە گلەیی نەکرێ لێم کە دەس بدەمە کۆڵینەوە لە...»

من جووتیاری کوردم دیبوو زەمین ئامادە بکا بۆ چاندنی توور و گێزەر و چەقاندنی تووتن و تەماتە. بەڵام لە زانای کوردم نەبیستبوو زەمین ئامادە بکا، بۆیە سەرم لێ شێوا و لە دڵی خۆمدا گوتم: خودایا زەمین ئامادە بکەم لێرەدا چ مانایەکی هەیە؟ خودا ڕاوەستاوی بکا مامۆستا لە داوێنی وتارەکەدا مانای لێ دابۆوە.

زەمین ئامادە بکەم: حازر کردن «نەمردین و ئەم جۆرە مانا لێ دانەوەشمان دی» تێگەیشتم مەبەستی مامۆستا دەبێ (زەمینە)ی فارسی بێ کە زۆرجار لە کوردیدا بەکاردەهێندرێ. بەڵام خوا هەقە ئێستاش نەم زانیوە مامۆستا بۆ وەک بەیتاڵی تەڕدەست باسکی لێ هەڵماڵیوە و کلکی پەڕاندووە و نەرگزەی بڕیوە و نژدی کردووە؟

بەڵام هەر لەو کاتەدا مامۆستا و هاوکارەکانی لە دەنگی گێتی تازەدا خەریک بوون فێری کوردی پەتی نووسینمان بکەن. هەر ئەو پەلە پەلە و کوردی پەتی نووسینە بوو بەجارێک ڕایەڵ و پۆی تێکداین و سەری لێ شێواندین و شاعیر و نووسەرە لاوەکانمانی بەهەڵە برد، تا گەیشتە جێگایەک شاعیر ببێ بەهەستیار و شێعر ببێ بەهەڵبەست و قافیە ببێ بەسەروا و خزمەت ببێ بەڕاژە و ئیمزا ببێ بەواژوو و ئێستاش هەر نەبڕێتەوە و تۆزی هەر بکا.

مامۆستا ئەو دەمی ئێمەی فێر دەکرد کە بەهیچ جۆر توخونی وشەی عەرەبی نەکەوین و وامان لێ هات هەرچی عەرەبی نەبوو بەکوردیمان زانی و ئەو خۆ لە عەرەبی پاراستنە سەدان وشەی دزێوی بێگانەی خستە زمانەکەمانەوە کە ئێستا بۆمان لەگێژەو نادرێن. کەچی ئێستا خۆی لەباتی وشەی کوردی ڕەسەن و کۆن وشەی عەرەبی بەکاردێنێ، ڕەنگە مامۆستا بڵێ ئەم وشانەی من لەکاریان دێنم زۆر سواون و بوونە کوردی. بەڵام منیش عەرزی دەکەم بۆچی وشەی دنیا نەسواو بوو؟ نەببوو بەکوردی؟ هەموو پڕوپیرێژنێک نەیدەزانی؟ ئەی بۆ (گێتی) فارسیت لە جێ دانا؟

با بێینە سەر ڕایەکەی مامۆستا لەسەر پەروەردە و زانست، ئەگەر پێویست بێ، (التربیە والمعرفە) ڕاست و ڕاست بکەینە کوردی ئەوە ڕایەکەی مامۆستا ڕاستە نە پەروەردە (التربیە)یە و نە زانست (المعرفە)یە. بەڵام بەداخەوە ئەزیش پێشنیارەکەی ئەوم پێ

ڕاست نییە. چونکە نە پەروەریشت بەکوردی دەزانم و نە شناسایی.

پەروەریش ناوە، چاوگەیەکی فارسییە. ئەم ناوە چاوگانەی کە (ش) دەبێتە پاشگریان لە فارسیدا یەکجار زۆرن و تایبەتی ئەم زمانەن. دیارە هاتوونەتە ناو کوردیشەوە، بەڵام زۆر بەهاسانی دەناسرێنەوە، بڕواناکەم بەو هاسانییەش کە مامۆستا فەرموویەتی بتوانین بیانکەینە کوردی. یانی بەلابردنی ژێر و زیادکردنی (ت) شکڵیان بگۆڕین.

بەڵا لە درۆیەدا من نازانم بەختیاری چۆنیان لەکار دێنن. بەڵام ئەوە چەند ساڵە لە کوردستانی ئێران و عێراقدا وشەی شۆریش بۆتە بنیشتە خۆشکە و لە کەسم نەبیستووە بڵێ شۆرشت. ئەگەر مامۆستا وەک زمانەوانێک ئەم کارەی پێ ڕەوایە کە زمانی گەلێکی تر بڕووتێنێتەوە و زمانی خۆمانی پێ بڕازێنێتەوە لە چی ڕاوەستاوە هەموو ئەم ناوچاوگانە وەبەر دەستوورەکەی خۆی بخا کوردی دەوڵەمەند بکا و فارسی لەسەر ساجی عەلی دابنێ. دەنا ئەم کلک پەڕاندن و کلک لێ نانە بێ سوودە. جا ئەو دەمی مامۆستا دەتوانێ لەباتی پەروەرشت و شناسایی. ئاموزشت و پەروەرشت پێشنیار بکا. هەم خۆی بحەسێنێتەوە و هەم ئێمە. مامۆستا دەزانی لە ئێراندا (آموزش و پرورش) ئەوە چەند ساڵە جێگای (تعلیم وتربیت)ی گرتۆتەوە ئەگەر دەستوورەکەی مامۆستا ڕاست بێ فەرقێک لە نێوان آموزش، گنجایش آلایش، گرایش و پرورش دا نییە.

لە کوردستانی ئێراندا نەک هەر لە ئەردەڵان بەڵکو لە زۆر شوێنان وشەی شناسایی بەکاردەهێنن. بەڵام ئەوە بەڵگە نییە بۆ کوردی بوونی ئەم وشەیە. لە کوردستانی عێراقیش بەشی زۆر ئیش بەکار دێنن لەباتی کار، بەڵام ئیش هەر تورکییە.

مامۆستا نووسیویەتی «وشەی زانست لە پاش جەنگی گێتیگری یەکەمەوە بڵاوبۆتەوە لە ناوماندا. بێ ئەوەی لەکوێوە هاتووە و بەپێی کام مادە دروست بووە، ئێمە ئێستا پەیمان بەوە بردووە کە شکلی زانست غەڵەتێکی دەستوورییە. ئەم وشە غەڵەتە، هەبێ و نەبێ لەلایەن کەسێکەوە هاوێژراوەتە زمانەکەمانەوە کە هەرچەندە ئاگادار نەبووە لە فۆنۆلۆژی کورد و فارسی، زۆر بەپەرۆش بووە بۆ بڵاوکردنەوەی کوردی پەتی لە سلێمانیدا ئەو کەسە یا فەیلی بووە، یا کەلهووڕی یا لەکی»

منیش ئەوەندەی لێ زیاد دەکەم و دەڵێم: ئەو کابرایە هەم زۆر گەڕیدە بووە و هەم زۆر بەدەستەڵات چونکە ئەو وشەی هەر لە سلێمانیدا نەکردۆتە باو و بەشێکی زۆری کوردستانی پێ گرتۆتەوە.

دەگێڕنەوە دەڵێن حەریق شاعیری بێ بەش و چارەڕەشی کورد، جارێک دەردی دڵی دەکرد و دەیگوت: بۆ پاروەنانێک هەموو گوندێکی کوردستان گەڕاوم بەڵام نازانم سەرم بەهەموو ماڵێکدا کردووە یا نا؟ منیش وەک حەریق گەڕیدەم و هەر لەپشت تەپی تەنیشت مەهابادەوە تا دەرگەزنی نیزیکی سلێمانیم دیوە و تەماشا دەکەم ئەو کابرایەش دێ بوێری نەکردووە و بەزەبری کوتک وشەی زانستی بەسەر هەموو دانیشتوانی ئەو مەڵبەندە فراوانە دابڕیوە. بەڵام زۆر پێش شەڕی یەکەم ڕاست یا غەڵەت زانست بەمانای عیلم بەشێکی زۆری لە کوردستان تەنیوەتەوە. بەڵام زانشت پێم وایە جگە لە مامۆستا بەزمانی کەسدا نەهاتووە منیش نازانم زانست بەپێی کام مادەی دەستووری دروست کراوە بەڵام هەرچی کێشام و پێوام هەر سێ نوختەی لە زانشت کەمتر بوو. نازانم بۆ ئەوەیان غەڵەتە و ئەویان ڕاست.

١٩٧٣/٥/٣٠

ئەرکی نەتەوایەتی ئیمڕۆی شاعیر و نووسەرەکانمان

لە خەباتی ڕزگاریخوازی گەلاندا هەمیشە شاعیر و نووسەری ڕووناکبیر و پێشڕەو نەخشێکی گرنگ و بەرچاویان هەبووە و ئەرکێکی مەزن و پیرۆزیان بەجێ گەیاندووە.

یەکەم هاواری ڕزگاری نەتەوەکەمان لە گەرووی شاعیرێکی مەزن و هەڵکەوتوو هاتۆتە دەر و لە چیا بەرز و سەرکەشەکانی کوردستاندا دەنگی داوەتەوە و باپیرە خەوئالووەکانی ئێمەی لە خەو ڕاپەڕاندوون و شیری پێ سوون و ناردوونی بۆ کۆڕی خەباتی ڕزگاریخوازی.

ئێستاش پاش ڕابردنی گەلێک مانگ و ساڵ دەنگی نێر و دلێری (خانی) وەک وەحی ئاسمانی لە گوێی تێکۆشەرانی نەبەزی نەتەوەی کورددا دەزرنگێتەوە و ئەو دەنگە زوڵاڵەیە ناهێڵێ وەنەوز و وێژینگ بدەن و خەو بیانباتەوە و لە کاروانی خەبات بەجێ بمێنن.

خەباتی گەلی کورد لە کوردستانی ئێراندا ئیمڕۆ پێی ناوەتە قۆناخێکی نوێ. خەباتی گەلەکەمان خەباتێکە عادلانە و ڕەوا بۆ ئەستاندنی مافی نەتەوایەتی پێشێلکراوی خۆی. خەباتێکە لە دژی دیکتاتۆری و سەرەڕۆیی ڕژێمی کۆنەپەرستی پاشایەتی و بەشێکە لە خەباتی دژی ئیمپریالیستی و ئازادیخوازی گەلانی جیهان. گەلی ئێمە تێدەکۆشێ بۆ پێکهێنانی ئێرانێکی سەربەخۆ و دیموکراتیک و کوردستانێکی ئازاد و خودموختار لە چوارچێوەی سنووری ئێراندا. گەلی ئێمە وێڕای گەلانی تری ئێران خەبات دەکا بۆ ڕووخاندنی دیکتاتۆری و تاراندنی ئیمپریالیزم لە وڵاتەکەمان.

ئەرکی شاعیر و نووسەرە پێشکەوتووەکانیشمان لە هەلومەرجی ئیمڕۆدا پشتیوانی کردن و هاندانی تێکۆشەرانی ئەم قۆناخەی خەباتەکەمانە. ئەرکێکی گەورە و گرنگە، ئەرکێکی پیرۆز و خاوێنە و ئەرکێکی سووک و هاسانیش نییە.

شاعیر و نووسەرە نیشتمانپەروەرەکانمان لە قۆناخی ئیمڕۆدا بۆ بەجێگەیاندنی ئەم ئەرکە پیرۆزە دەبێ لەناو خەڵکدا بژین، لە کۆمەڵانی زەحمەتکێش و چەوساوەی خەڵک جوێ نەبنەوە. لە پێشەوە ئاگاداری وەزعی ژیان و بەڕێچوون و خەباتی ئەوان بن و هەست بەئێش و ژان و ئازاریان بکەن. لە ژیانی ڕۆژانەی ئەوان ئیلهام وەربگرن و لەگەڵ تەجرەبە و زانستی خۆیان تێکەڵی بکەن و بیکەنە مایە بۆ نووسراو و شێعر.

شاعیر و نووسەری کورد دەبێ ئیمڕۆ قەڵەمی بەقازانجی زۆربەی گەلەکەمان بگەڕێ و

بەزمانێک بنووسێ جوتیار و کاسبکار تێ بگا. دەبێ زمانی شوان و گاوان و سەپان بزانێ، دەبێ بۆ زەحمەتکێشان بنووسن و ئەوان هان بدا بۆ خەبات. نووسین و شێعری ئەورۆمان تا ساکارتر و بێ گرێ و گۆلتر بێ، زیاتر خزمەت دەکا.

شاعیر و نووسەری ئیمڕۆمان دەبێ شوێنەواری شاعیر و نووسەرە، پێشکەوتووەکانی جیهان موتالا بکەن و شتی تازە و نوێ فێربن و لە تەجرەبەی ئەوان کەڵک وەرگرن و بەرگی کوردی تەواوی لەبەر بکەن. شاعیر و نووسەری ئیمڕۆمان دەبێ لە دژی ڕێوشوێنی کۆن و ناپەسند خەبات بکەن و لە کردەوەی دزێو ڕەخنەبگرن و ڕێگای ڕاستی ژیان بەخەڵک نیشان بدەن.

شاعیر و نووسەری کوردستان نابێ ئەوەندە بەرزەفڕ بن کە خەڵک نەیانگاتێ و لەژێرڕا تێیان هەڵبڕوانێ و لە قسەیان نەگا. لەبیریان نەچێ ڕۆڵەی ئەم گەلەن، لە باوەشی ئەو چیا و کەژەدا پەرەوازەبوون و دەبێ پاداشتیان بدەنەوە، پاداشتێکی مەعنەوی و بەکەڵک، پاداشتێکی جوان و ساکار، پاداشتێکی بەنرخ و بێ پێچ و پەنا.

بەداخەوە ئێستاش لە کوردستانی ئێراندا نووسینی کوردی تاوانێکی گەورەیە و بۆیەش ئەرکی گرنگ و گەورەی ئەدەبی لە ئەستۆی شاعیرەکانە. شێعر هاسانتر دەستاودەست دەکا، زووتر لەبەر دەکرێ و چاکتر بڵاو دەکرێتەوە و کەمتر بەڵگە دەداتە دەست دوژمن. نالێین ئەرکی شاعیرە پێشکەوتووەکانمان لە هەلومەرجی ئێستادا کە دیکتاتۆری باڵی ڕەشی بەسەر وڵاتەکەماندا کێشاوە، کارێکی هاسان و بێ مەترسییە. بەڵام هەر ئەو قسەی شاعیری گەورە و ئازادیخوازی تورک (نازم حیکمەت) وەبیر دێنینەوە کە دەڵێ: «ئەگەر من نەسووتێم، ئەگەر تۆ نەسووتێی، ئەگەر ئێمە نەسووتێین چۆن ڕووناکی لە تاریکی پەیدا دەبێ».

شاعیرە نیشتمانپەروەرەکانمان دەزانن گەلەکەمان ئیمڕۆ لە هەمیشە پتر پێویستی بەورینگەی خەمڕەوێن و ئاسمانی ئەوان هەیە. هەستی نیشتمانپەروەری و ئەرکی نەتەوایەتی و ئینسانی ناچاریان دەکا لە سزا و ئازار نەترسن و بێدەنگ دانەنیشن.

* ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ٣٠، سەرماوەزی ١٣٥٢-١٩٧٣

وەڵامێکی دۆستانە

دۆستێکی زانا و ورد و خۆشەویستم کارتێکی بۆ ناردووم و نووسیویەتی:

«ئەم غەزەلە جوانەی بەم شێعرە تەڕ و ناسکە دەس پێدەکا ئی کام شاعیری کوردە؟

هێندە بێزاری کە زانیومە بەزاری نایەوە
دوور لە باڵاکەت سەرینی ناهومێدیم نایەوە

من هێندە بەهۆش و گۆش نیم هەر شێعرێکی لێم بپرسنەوە بزانم ئی کێیە؟ بەڵام بەهەڵکەوت خاوەنی ئەم شێعرە دەناسم و تەنانەت دەزانم بە چ بۆنەیەکەوە گوتراوە.

چونکە ڕەنگبێ زۆر کەسی تریش بن نەزانن ئی کێیە؟ بەم وتارە جوابی دۆستەکەم داوە تا هەم ئەو وەڵامی خۆی پێ بگا و هەم خوێنەرانیش کەڵکی لێ وەربگرن.

ئەم غەزەلە بەهەڵە لە دیوانی نالیدا چاپ کراوە، بەڵام ئی ئەم شاعیرە بەرز و ناسک خەیاڵ و نەمرە نییە. بەڵکو ئی شاعیری ڕەنجەڕۆ و چارەڕەش مەلا ساڵحی حەریقە.

دیارە شاعیری سەر بەنەتەوە بێ بەش و زۆرلێکراوەکان بەختەوەر و کامڕەوا نابن. هیچ شاعیرێکی کورد ناناسین ژیانێکی خۆش و باشی ڕابواردبێ. بەڵام لە هەمووان چارەڕەشتر، لێقەوماوتر و هەژارتر حەریق بووە. ئەم شاعیرە مەزنە کە ئەگەر دیوانەکەی بەڕێکوپێکی کۆکرابایەوە دەمانزانی یەکێک لە شاعیرە هەرە باشەکانی کوردە، ژیانێکی زۆر تاڵ و تفت و پڕ لە کوێرەوەری ڕابواردووە، لە تەواوی ژیانیدا ئاهی خۆشی لە دڵی نەگەڕاوە. لە ساڵەکانی دوایی تەمەنیدا کوێر و کۆڵەوار و گردەنشین بووە و کەم بەختی پاش مردنیش یەخەی بەرنەداوە و بەنەناسراوی ماوەتەوە. بەشی زۆری شێعرەکانی فەوتاون و ئەگەر نەفەوتابن هیچ نەبێ چاپ نەکراون، ئەوی چاپیش کراون ئاداریان بەسەر پادارەوە نییە.

چەند ساڵ لەوەی پێش لاوێکی بەزەوق و شێعردۆست و زانا بەشی زۆری شێعرەکانی حەریقی کۆکردبۆوە، دەتوانم بڵێم ڕێکوپێک بوون و یەکێک لە شاگردەکانی هەرە زانای حەریقیش کە هێشتا مابوو یارمەتی دابوو منیش تەماشام کرد و لێی ڕازی بووم و حەریقیشم ناسی و پێم وابوو، باشترین شاگردی نالییە وەک بزانم نەیتوانی چاپی بکا، بەڵکو لەنێویش چووە. حەریق نەک هەر باشترین شاگردی نالی بووە، بەڵکو قوتابخانەی نالی بردۆتە موکریان و شاگردی باشی لەو مەڵبەندەی کوردستان پێ گەیاندوون، ئەدەب،

سەید ڕەشید، عەلی بەگی حەیدەری و سەیفی قازی کە خۆی خاوەنی قوتابخانەیەکی شێعرییە، هەموو شاگردی حەریق بوون. دەڵێن مشت نموونەی خەرواره ئەوە لە خوارەوە چەن شێعری بەنموونە دێنمەوە. جا دەچمەوە سەر باسەکەی خۆم:

چاوەکەم! دوێنێ لە گوڵشەن گوڵ بەعیشوە خۆی نواند
نەک نمەک گیر بم، بەمەرگی تۆ قەسەم هەر نەم دواند
یا:
ستوونی قامەتی ڕاگرتووە بۆ خێوەتی دینم
خودا بۆ توولی عومری، ئەو تەناف و دارە نەپسێنی
یا:
بەڵەک بوو کێو و سەحرا وەک دەڵەک خۆی دزیەوە زستان
زەیستان چۆن بەری خست ئیتفاقەن هێزی پێی نابێ

حەریق هەر لە هەرەتی لاوەتی و فەقیایەتیدا سۆزی سۆفیگەری لە دڵدا هەبووە، کاتێ شاکارە بێ وێنەکەی نالی بڵاو بۆتەوە کە دەڵێ:

عیشقت کە مەجازی بێ خواهیش مەکە ئیللا کچ
شیرین کچ و لەیلا کچ، سەلما کچ و عەزرا کچ
فەرقی کچ و کوڕ ڕەوشەن، وەک فەرقی مەه و میهرە
ئەم فەرقی شەو و ڕۆژە وەک فەرقە لە کوڕ تا کچ
مەه مەه لە مەهی سادە یەعنی لە قەمەر لادە
هەم شەمس و سووڕەییا کچ، هەم زوهرەیی زەهرا کچ
بیبینە گوڵی ژاڵە، هەم بێ بەرە هەم تاڵە
قەد سەروو و سنەوبەر کوڕ، چاو نێرگسی شەهلا کچ
کوڕ وەک گوڵی گوڵزارە، ئەمما سەمەری خارە
وەک هەنگی چزووداره هەنگوێنی موسەففا کچ
کچ پەرچەمی چین چینە دوو مەمکی لەسەر سینە
وەک شانەیی هەنگوینە بۆ لەززەتی دونیا کچ
جەزلی سەمەروسایە، بۆ سەولەتی ئەعدا کوڕ
نەخلی سەمەری مایە بۆ دەوڵەتی دونیا کچ

کوڕ زیبی دەبستانە کچ شەمعی شەبستانە
بۆ بەزمی تەماشا کوڕ بۆ خەڵوەتی تەنها کچ
موو سونبوولی ئاشوفتە دوڕ دانەیی نا سوفتە
دەم خونچەیی نەشکوفتە تێ فکرە کوڕە یا کچ
کوڕ ئایینەیی حوسنی تا وەک کچە مەنزوورە
گرتی کە غوباری موو چینی کوڕ و مینا کچ
کوڕ تازە و تەڕ مادام سادە، وەکو خوشکی بێ
ئەمما کە ڕوا سەبزە دیبا کوڕ و زیبا کچ
بۆ شەربەت و شیرینی فینجانە لەسەر سینی
مەم توحفەیی توففاحی شەم عەنبەری بۆیا کچ
هەم گوڵبوونی بێ خارە هەم مەزرەعی ئەزهارە
هەم مەخزەنی ئەسرارە ئەسبابی موهەییا کچ
جەننەت پری ویلدانە خادیم هەموو غیلمانە
خانم کە تیان، حۆرین یەکسەر هەموو حەسنا کچ
گەر ئەشرەفی مەحبووبە یووسف کوڕی یەعقووبە
کچ بوو بەخریداری یەعنی کە زولەیخا کچ
سەددیقی عەزیز هەروەک یووسف کە نەبی بوو کوڕ
سەددیقەیی مەعسوومە وەک دایکی مەسیحا کچ
بابێکی هەیە دونیا بۆ عشقی مەجازی و بەس
(نالی) چییە؟ ئەو بابە ئادەم کوڕ و حەووا کچ

فەقێ ساڵحی لاو جوابی داوەتەوە جوابێکی وشکە سۆفییانە کە تەنیا ڕەبەنێکی دێرنشین دەتوانێ جوابە جەنگی ئەم شێعرەی نالی بکا کە لەسەر بناخەیەکی زانستی ڕەوان شناسی داندراوە و فەلسەفەیەکی قووڵی تێدا گونجاوە. جگە لە هونەر و سەنعەتی شێعریەکەی کە گەیاندوویەتە ئەوپەڕی.

من جوابی فەقێ ساڵح بەدرۆ و فریو نازانم. بەڵکە بەناشیانە و لاوانەی تێدەگەم. مرۆڤ لە سەردەمی لاوەتی و بێ ئەزموونیدا زۆر پابەندی بیروبڕوای خۆیەتی با

بیروبڕواکەشی دەگەڵ ئەقڵ و زانست و فەلسەفە زۆر یەک نەگرنەوە. وا دیارە حەریق لەکاتی جوابە جەنگی نالیدا زۆر لاو و بێ ئەزموون بووە و بەتەواوی بڕوای بەم قسانە هەبووە کە کردوونی. بەڵام گوتوویانە، شانامە ئاخرەکەی خۆشە. ئەو فەقێ ساڵحە بەگژ مامۆستایەکی زانا و خاوەن ئەزموونی وەک نالی دا هاتۆتەوە و گوتوویەتی:

عیشقت کە حەقیقی بێ، تالیب مەبە ئیللا کوڕ
هەم حەزرەتی لەولا کوڕ هەم یووسفی ئەولا کوڕ
عشیقێ کە بەقووەت بێ، مایل بەمورووەت بێ
نەمدیوە کە تالیب بێ، ئیللا کە تەلەب کا کوڕ
سەد حەیفە کە تۆ نالی بەم پیرییە منداڵی
«بەم تەرزە لە عیشق ئەدوێی زیبا کچ و دیبا کوڕ»

بەم بیروبڕوای وشکە سۆفیانەوە خوێندنی تەواوکردووە و چۆتە خانەقای شێخی بورهان و بۆتە سالیک. سالیک لە خانەقا بەو کەسانەیان دەگوت کە بۆ هەمیشە لە خانەقا دادەنیشتن و خەریکی تاعەت و سلووک کێشان بوون و دەستیان لە دنیا هەڵدەگرت و ژنیان نەدەهێنا و بەرەبەنی دەمانەوە. تەنانەت ئی وا هەبوون کە دەستیان لە ژن و ماڵ و کەسوکاری خۆیان هەڵدەگرت و بۆ هەمیشە یا بۆ ماوەیەکی درێژ لە خانەقا دەمانەوە.

بۆ کەسێکی وەک حەریق کە تەبیعیترین هەستی ئیسنانی بەعەیب داناوە و خۆشەویستی کچی بۆ پیاوێکی وەک نالی بەکاری منداڵانە ئەژماردووە جێگەی لەوەی باشتر کە قەت چاوی بەچاوی کچ نەکەوێ، باشتر چۆن وەگیرکەوتووە؟ حەریق لە خانەقا ماوەتەوە، لەکن شێخ ماقووڵ بووە، خەڵک ڕێزی لێ گرتووە، تا بۆتە مامۆستای تایبەتی کوڕە شێخەکان. بەڵام هەوەسی پیاوانە و تەبعی شاعیرانەی حەریق ئۆقرەی لێ بڕیوە، نەیتوانیوە وەک سەید ڕەشید، مام وسێن، مەلا حوسێن، مام جەعفەر، یار مەمەد، کاکی شفەلّی و مەحموود دۆشاو و دەیانی تر تا مردن بەرەبەنی بژی و بێ ژن و هاوسەر هەڵکا. بەدزی شێخ ژنی هێناوە و ماڵی پێکەوە ناوە. دوو زمان لە هەموو دەور و زەمانانداهەن. ئەم خەبەرە بەگوێی شێخ گەیشتووە و حەریقی لە خانەقا دەرکردووە.

سەرەتای چارەڕەشی حەریق بەتایبەتی لە باری مادیییەوە لێرەوە دەس پێدەکا، لەسەر کچ تووشی کوێرەوەری و دەربەدەری هاتووە، عیشقی مەجازی ئەگەر بۆ هیچ کەس موجازاتی نەبووبێ، بۆ ئەو هەیبووە. لە زمانی خۆی دەگێڕنەوە کە: «بۆ پەیداکردنی پارووە نانێک

هەموو شار و گوندەکانی کوردستان گەڕاوم جا نازانم سەرم بەهەموو ماڵێکدا کردووە یا نا؟».

پاش ماوەیەک دەربەدەری، پێش نوێژی مزگەوتی حاجی حەسەنیان، کە ئەو دەمی لە قەراغ شاری سابلاخ و مزگەوتی هەژاران بووە داوەتێ. مزگەوتی نێوبراو چ مەلای زانای پێ ڕازی نەبوون. ئێستاش هەر کوڵکە مەلایەکی پێشنوێژی کوێرە دێیەکی بدەنێ، پێشنوێژی ئەم مزگەوتە ناکا.

سەرەڕای ئەم هەموو سووکایەتی پێکردنە حەریق هەر سۆفی بووە و عەقیدەی بەشێخی بورهان هەر ماوە و نەگۆڕاوە. بۆیە ئەم غەزەلەی داناوە و بۆ سەید ڕەشیدی دۆستی گیانی بەگیانی و شاگردی خۆی و دەمڕاستی شێخی ناردووە. سەید ڕەشیدیش لە هەلێکی لەباردا بۆ شێخی خوێندۆتەوە، شێخ بەزەیی بەحەریقدا هاتووە و بەخشیویەتی. بەڵام هەرگیز جێی خۆی نەگرتۆتەوە. ئەوەش غەزەلەکەیە:

هێندە بێزاری کە زانیومە بەزاری نایەوە
دوور لە باڵاکەت سەرینی ناهومێدیم نایەوە
بۆ پیاڵەی مەیلی لەیلی قەلبی مەجنوون قابیلە
شۆڕشی شیرین لە ناڵەی کۆهکەن فامایەوە
بولبولێکی خۆش نەوا بووم، بۆ نەوای دەوری گوڵت
کێ وەکو هود هود حیکایاتی سەبای گێڕایەوە؟
بۆ کەناری سەوزەیی دەوری گوڵی ڕووت شین دەکەم
خاکی کۆی عیشقم بەبێژنگی سەرم بێژایەوە
کەوتە نێو خەرمانی عومرم ئاگری توولی ئەمەل
سەد کەڕەت بارانی وەعزی لێدرا نەکوژایەوە
تیری موژگان، شیری ئەبرۆ، تاق و جووت دەنوێنێ پێم
تا بزانم ڕووحی شیرینەت چلۆن کێشایەوە
جێی نەزەر بوو حاشیەی زولفت لەسەر ئایاتی ڕووت
زۆر موتالام کرد، وەکو دەور و تەسەلسول مایەوە
تاقی میحرابی برۆت جێی نازە بۆ ئەهلی نیاز
سۆفی پێی وابوو کەچە، هێند کەر بوو خۆی گێڕایەوە

شەمعی خووبان پرتەوێکی شەمسی ڕووی تۆی لێکەوت
هێند حەیا و شەرمی بەخۆیا هات بەجارێ توایەوە
گولبژێرێکی زەریفم کرد لەنێو باخی خەیاڵ
خۆزگە مەردێکی «ڕەشید» بۆ شێخی بخوێندایەوە

هیوادارم دۆستەکەم لێی ڕوون بێتەوە ئەم شێعرە ئی حەریقە و بەهەڵە ئاوەکی نێو دیوانی نالی بووە. دیارە بۆ کەسێکی زۆر شارەزای شێعری نالی نەبێ هەڵەکە زۆر زەق نایەتە بەرچاو چونکە وەک گوتم حەریق شاگردێکی زۆر باشی قوتابخانەی نالی بووە. بەڵام بەداخەوە دەبێ بڵێم غەڵەتێکی زۆر گەورە و دزێو لە ئاخر شێعری غەزەلەکەدا کراوە:

«ئەکل و شوربێکی زەریفم کرد لەنێو باخی خەیاڵ» بەڕاستی دەبێ پیاو چەن بێ زەوق بێ تا تووشی هەڵەی وابێ، ئەرێ ئەکل و شوربی نێو باخی خەیاڵ دەبێ چ تامێکی هەبێ.

١- من کچی حەریقم دیبوو کە پیرێژنێکی گۆج و ئیفلیج بوو. لە دیوی ژنانی خانەقا دەژیا و هەموو بەتایبەتی شێخ موحەممەدی کوڕی شێخ و سەید ڕەشید زۆریان ڕێز لێ دەگرت و پێیان دەگوت دێدە.

٢- جارێک حەریق هەجووی یەکێک لە کوڕەکانی شێخ عوسمانی تەوێڵەی کردووە، ئاغایەک بەناوی (اعظام الملک) لەسەر ئەوە ڕیشی تاشیوە. حەریق شکایەتی بردۆتە کن قازی عەلی مەلای وڵات، بەڕابەری قازی خەریک بوون ئاغاکەی تەمێ بکەن. لەو کاتەدا کوڕە کوردێک لە قەباغکەندی کچە ئەرمەنێکی هەڵگرتووە کە باوکی پیاوی ڕووسی تەزاری بووە. ئەم کارە پچووکە زۆر گەورە بۆتەوە و خەریک بووە شەڕی عوسمانی و ڕووس و دەوڵەتە مەسیحییەکانی لێ پەیدا ببێ. ساڵی کچی هەرمەنی مادە تاریخ بوو. مەسەلەکە ئەوەندە گەورە بوو، مەسەلەی حەریق لە بیر چۆتەوە. ڕۆژێک کابرایەک لە حەریق دەپرسێ ئەرێ مەسەلەی ڕیشەکەت چی لێ بەسەرهات؟ حەریق دەڵێ: بابەلێ ڕیشی من لە هینەکەی کچە ئەرمەنیدا ون بوو.

ئەزموونی شاعیریم

بەڕاستی نازانم چۆن هەستی گڕگرتووی دەروونی خۆم دەرببڕم، نازانم بە چ زمانێک شوکرانەی چاکەی ئێوەی خۆشەویست ببژێرم. زمان و قەڵەم لە دەربڕین و نووسینی ئەو لوتفەتان لاڵ و کۆڵن.

ئەگەر لەبیرتان بێ لە بەشی دوایی سەرەتای دیوانەکەم «لە کوێوە بۆ کوێ»دا وام نووسیوە:

«لێرەشدا دەمەوێ شتێک بڵێم بەپێچەوانەی زۆر هونەرمەندی کورد، من لە نەتەوەکەی خۆم ڕازیم کەس تا ئێستا بێ حورمەتی پێ نەکردووم. داوای دراو و ماڵیشم لە کەس نەکردووە تا بزانم دەمداتێ یا نا؟ لە لێقەومانیشدا نانیان داومێ و ڕایان گرتووم، شێعریشم تەنیا بۆ دەربڕینی ئیحساسی خۆم داناوە و هیچ هەقم نییە منەتیان بەسەردا بکەم».

لە قووڵایی دڵمەوە بڕوام بەو قسەیە هەیە «کاتێک گەرای شێعرێک لە مێشکمدا دەگوورێ و ڕووداوێکی جیهان سەرنجم ڕادەکێشێ، کاتێک مەسەلەیەکی ژیان هەستی دەروونم دەهاروژێنێ، من بەپەلەم هەرچی زووترە ئەو هەستە دەرببڕم، خۆم لەو تەنگەژە و گێژاوە ڕزگار بکەم و بحەسێمەوە، کەوابوو چ هەقم هەیە منەت لەسەر خەڵک بکەم و بڵێم شێعرم بۆ داناون».

لە ڕێگەی شێعر و نووسینەوە وەک تاکێک لە کۆمەڵ تەنیا توانیومە ئەرکێکی سەرشانم بەجێ بگەیەنم و لەباتی ئەوەی بەزمانی خوێندنم کە فارسی بووە، بەزمانی زگماکیم نووسیوە و ئەوەندەی لە دەستم هاتووە خزمەتی زمان و ئەدەبی کوردیم کردووە. ئەوەش ئەرکی نەتەوایەتی خۆمە و ئەگەر بەجێم نەگەیاندبا، لەکن ویژدانی خۆم شەرمەزار و ڕووزەرد دەبووم و دیسان هەقم نییە خەڵک منەتبار بکەم و چاوەنۆڕی پاداش بم. کەچی هەست دەکەم و دەبینم زۆر لە ڕادەی پێویست، زیاتر لەلایەن ڕۆڵەکانی گەلەکەمەوە ڕێزم لێ دەگیرێ هەر ئەم کۆڕە گەورە نیشانەی ئەوپەڕی ڕێزگرتنی ڕۆڵە پاکەکانی کوردە لە خزمەتکارانی پچووکی گەلەکەمان و دەبێتە هۆی پتر هاندانی ئەوان بۆ فیداکاری و گیانبازی پتر لە ڕێگای ئامانجی پیرۆزدا. لە (لە کوێوە بۆ کوێ)دا کەمێک ژیان و بەسەرهاتی تاڵ و پڕ لە کوێرەوەری خۆمم بۆ گێڕاونەتەوە.

دیارە لە بنی کوولەکەم نەداوە و لێفەم لەسەر هەتیوان هەڵنەداوەتەوە و ئەسکوێم لە

مەنجەڵ نەگێڕاوە. زۆر نهێنی گرنگ و ڕازی نەگوتراو هەر وا بەسەرمۆری لە سنگمدا ماونەتەوە و دەیانبەمە ژێر گڵ. ئەگەر ڕۆڵەی گەلێکی لێقەوماو نەبوومایە و لە کۆمەڵێکی دواکەوتەدا بەڕێ نەچووبام. زۆرم لەو ڕازانەم دەدرکاند.

بەهیوام ئەگەر مەرگ بەربینگم نەگرێ و ڕۆژگار دەرفەتم بدا (لە کوێوە بۆ کوێ) بکەم بەکتێبێکی سەربەخۆ و پەردە لەسەر ئەو ڕازانە هەڵدەمەوە کە زیان و قازانجیان تەنیا بۆ خۆم دەگەڕێتەوە.

بەبیرم نایە بەمنداڵی قەت بیرم لەوەی کردبێتەوە کە بەگەورەیی ببمە شاعیر و نووسەر و ئەدیب، پێم خۆش بوو ببمە دکتۆر و ئەفسەر و شتی وا.

تا لە قوتابخانەی سەرەتایی بووم فەرقێکم لە نێوان دەرسەکانمدا نەدەکرد و لە ئینشا و ئیملا و حیسابدا دەرەجەی وەک یەکم دەهێناوە. بەڵام کە باوکم هاتە سەر ئەم ڕایە ئەگەر لە قوتابخانەی نوێدا بخوێنم بۆ دینەکەم زەرەرە دەبێ بچمە حوجرەی فەقێیان و ببمە مەلا و جێی باب و باپیرانم بگرمەوە و کەوای ئاودامێن لەبەر بکەم، مێزەری سپی ببەستم و سەڵتە و جوببە بپۆشم. گۆڕانێکی فیکریم بەسەردا هات کە باری ژیانیشمی گۆڕی.

نازانم ئەو زوڵمەی باوکم لێی کردم و نەیهێشت بەئارەزووی خۆم بخوێنم و پێی بگەم و بمکا بەمەندیل بەسەر و عەبا بەشان وای بەسەر هێناوم، یا هاودەمی و هاونشینی لەگەڵ ئەو مەلا و فەقێیانەی شێعری موتەنەببی و سەعدی و نالییان وەک ئاو لەبەر بوو. بەڵام نەیاندەزانی حەوت جار حەوت دەکاتە چەند؟ بەرەو دنیای شێعر و ئەدەبی بردم. بەکورتی بۆم ناچێتەوە سەریەک، بۆچی کە چوومە حوجرەی فەقێیان بەجارێک گۆڕام و ئاشقە شێعر بووم و لەباتی تەسریفی زەنگانی و عوامیلی گورگانی دەستم بەخوێندنەوەی شێعری خاقانی و قائانی کرد؟ بەڵام فەرقی شێعری باش و خراپم نەدەکرد. هەر شێعرێک کێشی سوارتر و قافیەی گرانتر بایە بەباشترم دەزانی.

قەدیم لە وڵاتی ئێمە کە منداڵیان لەبەر خوێندن دەنا لە پێشدا گوڵستانیان پێ دەگوت (دیارە هەر تەقەی لەسەری دەهات) و هیچی لێ تێ نەدەگەیشت. بەڵام من کاتێک دەستم بەخوێندنی ئەم کتێبە بەنرخە کرد، تەواوێک گەورە ببووم و پلەی خوێندەواریشم تا ڕادەیەک بەرەو ژوور چووبوو ماموستاکەشم زۆر باشی دەزانی و خۆی پێوە ماندوو دەکردم. خوێندنی گوڵستان و بۆستان دەرکی ئەدەبی فارسییان لێ کردمەوە.

لە شازدە حەڤدە ساڵیدا دەستم بەشێعر دانان کرد، چونکە زیاتر لەژێر تەئسیری شێعری فارسیدا بووم، بەفارسیم شێعر دەگوت، شێعرەکانم کێش و قافیەی تەواویان هەبوو، وشەی شاعیرانەشیان تێدا دەبینرا. بەڵام لاسایی کردنەوەی شێعری شاعیرانی پێشوو

بوون و هەست و عاتیفەی خۆمیان تێدا نەبوو.

بەمنداڵی ناوبانگی چەند شاعیری کوردی وەک نالی و کوردی و سالم و وەفایی و شێخ ڕەزام بیستبوو. بەڵام نایشارمەوە شێعری کوردیم زۆر پێ خۆش نەبوو و گاڵتەشم بەفۆلکلۆری ئەدەبی دەکرد. چونکە تا ئەو حەلە هەر لە شار و لە حوجرەی فەقێیان بووم. ئەوانەش هەر گاڵتەیان بەگوتەی نەخوێندەوار دەکرد.

ڕووداوێک گۆڕینێکی سەیری بەسەردا هێنام. تووشی زانا و ئەدیبێکی گەورە هاتم، ماموستا ئەحمەدی فەوزی یا مەلای سلێمانی خەڵکی ئەم شارە خۆشەویستە بوو، بەم ئاووهەوا خاوێنە پەروەردە ببوو. نازانم چۆن ئاوارەی وڵاتی ئێمە ببوو. لە کتێبەکەمدا نووسیومە:

«دەبێ بڵێم من دەسکردی فەوزیم ئەو هەڵی وەشاندمەوە و تێکی هەڵشێلام و سەرلەنوێ دروستی کردمەوە، ئەو دەرکی زانین و فێربوونی بۆ کردمەوە. ئەو ڕێگای ژیانی پێ نیشان دام. بێگومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لەکن ئەو ماموستایەم نەخوێندبا ڕێبازی ژیانم ئەو ڕێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێیدا ڕۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە. ئەو فێری کردم زەوقی ئەدەبیم چۆن تیف تیفە بدەم و مشتومالی بکەم، ئەو فێری کردم چۆن بنووسم و چۆن شێعر بڵێم، ئەو فێری کردم وڵاتەکەم خۆش بوێ و پێی هەڵبڵێم. ئەو حاڵیی کردم، کوردی زمانێکی ڕەوان و بەربڵاو و دەوڵەمەندە و دەکرێ ئەدەبێکی گەورە و دنیای پەسندی بێ، ئەو حاجی قادری کۆیی، نالی، کوردی، سالم، مەولەوی، حەریق، مەحوی و ئەدەب و وەفایی پێ ناساندم و شێعرەکانی ئەوانی بۆ شی کردمەوە. ئەو فێری ڕۆژنامە خوێندنەوە و ڕۆمان خوێندنەوەی کردم، ئەو دیوانی شاعیرە شۆڕشگێڕەکانی فارسی بۆ پەیدا کردم و هانی دام بیانخوێنمەوە و شتیان لێ فێربم. بەڵام سوێندی دام قەت بەفارسی شێعر نەڵێم، منیش ئەو سوێندەم نەشکاند».

هەر لەو سەروبەندەدا کە لە خزمەت فەوزی دەمخوێند ماموستایەکی دیکەشم هەبوو کە وشەی ڕەسەنی کوردی فێر دەکردم و بەیت و باوی فۆلکلۆری بۆ دەگوتم. سەید عەولای من لە دەروێش عەبدوڵڵای ماموستا (گۆران) -کە ئەویشم دیبوو هونەرمەندتر بوو، بەڵام من شاگردێکی ناسوپاس بووم و نەمتوانیوە شێعری بۆ بڵێم.

لە تەمەنی بیست ساڵییەوە بووم بەشاعیر زیاتر هەست و عاتیفەی خۆم دەخستە نێو شێعرەوە. بەڵام هێشتا دەستم لە گرانترین و بێ سوودترین جۆری شێعر، واتە تەخمیس شێعری شاعیرە مەزنەکان هەڵنەگرتبوو. ڕۆژێک ئاواڵێکم گوتی دەزانی ئەو تەخمیسانەی تۆ وەک چی دەچن؟ گوتم نا، گوتی: «وەک ئەوەیە نانی خۆت لەسەر خوانی خەڵک

بخۆی». ئەو ڕەخنەیە وشیاری کردمەوە و دەستم لەو کارە بێ سوودە هەڵگرت و ئەو تەخمیسانەی کردبوومن نەمهێشتن هەرچەند هێندێکیان ناوبانگیان پەیدا کردبوو.

یەکەم شێعرم لە گۆڤاری گەلاوێژ دا بەناوێکی موستەعارەوە بڵاوکردەوە. شێعرێکی سیاسی ڕێکوپێک و ڕەوانە. ئەودەمی زۆرم شایی بەخۆ بوو کە شێعرم لە گۆڤاراندا چاپ دەکرێ. کەچی ئێستا خۆم لێ بێ ساحێب کردووە و نامەوێ کەس بزانێ ئەو شێعرە هی منە. جارێک مامۆستایەک دەیفەرموو سەرگروشتە و نموونەی شێعری شەش هەزار شاعیری کوردم (الی ماشاالله) کۆکردۆتەوە و خەریکم چاپی بکەم. ئەو بەشەی کتێبەکەی پێ نیشان دام کە لە بارەی شێعری شاعیرەکانی موکریانەوە دواوە. دیتم شێعرەکەمی بەتەواوی وەرگرتووە و چەند دێرێکیشی لەسەر بیری بەرز و زمانی پاراو و خەبات و تێکۆشانی شاعیر نووسیوە. بەڵام مێژووی لەدایکبوون و مردنی شاعیری نەنووسیوە بەمامۆستام نەگوت ئەوە منم. تا شەش هەزارەکەی نەبێ بە(٥٩٩٩)!!!

دووەم شێعرم لە ژمارە (٢)ی نیشتماندا نیزیکەی (٣٣) ساڵ پێش چاپ کراوە و لەلاپەڕەی (٥٢)ی تاریک و ڕووندا دووبارە چاپ کراوەتەوە تەنیا شتێک لە شێعرەکانی ئێستامی هەڵداوێرێ ئەویش خۆ هەڵکێشانێکی لاوانە و ڕۆشنبیرانەیە. بەکچە کوردێک دەڵێم وەک ژاندارکی فەرانسەوی ڕاپەڕە. ویستوومە بەخەڵک نیشاندەم کە ئاگام لە مێژووی ڕۆژئاواش هەیە. دەنا هێنانی ناوی ژاندارک لێرەدا هیچ جێگای نییە.

هەرچەند لە شێعرەکانی پێشوومدا سۆزی شاعیرانە و خەمناکانە تا ڕادەیەک بەدی دەکرێ، بەڵام ئەو سۆزە لەپاش ساڵی ١٩٤٧ کە توندترین زەبرم لێ درا و گەورەترین موسیبەتم بەسەرهات لەتیفتر و گەرمتر و شاعیرانەتر کەوتە نێو شێعرمەوە، لە (بابردەڵە)دا کە ئەو ساڵی لە وڵاتی غەریبایەتی گوتوومە وا دەگەڵ بلبل دەدوێم:

منیش ئەی بلبلی شەیدا وەکو تۆم
وەها دوورم لە هێلانە و گوڵی خۆم
منیش وەک تۆ لە کیسم چوو گوڵی سوور
منیش هێلانەکەم لێ کراوە خاپوور
منیش بابردەڵەی بەر گێژەڵووکەم
دەمێک لەو قوڵکە، تاوێ لەو چڵوکەم
لە ئامێزی گەرم بێ بەش کراوم
وەکو تۆ تووشی ڕۆژی ڕەش کراوم

ژیانم پڕ لە ڕەنج و دەرد و داخە
ئەوە گیرسامەوە لەو کێو و شاخە
کەسێک ناپرسێ، نازانێ چلۆنم
لە یادان چوومەوە چیرۆکە کۆنم

ئەم سۆزە لە زۆربەی شێعرەکانی پاش ئەو ساڵەمدا هەیە و هەر بەتینتر بووە. لە **فرمێسکی گەش**، **گریانی نیوەشەو**، **بۆسەی ڕۆژگار**، **تەپڵی ئەماندا** بەرەو ژوور چووە. لە **شەوگاری تەنیایی** و **شەوی شاعیردا** بەجۆشترە. لەو شێعرانەی پاش **تاریک و ڕووندا**، لە **ناڵەی جودایی** و **ئێوارەی پایز** و **سازی ناسازدا** گڕی گرتووە. لە **فرمێسکی گەشدا** دەڵێم:

خۆشەویستی گۆشەیی تەنیایی هەر ئەژنۆکەمە
بۆیە ڕۆژ و شەو وەها گرتوومەتە نێو باوەشم
نابینی زەردە لەسەر لێوی کەسێ لەم شارەدا
گەر خەم و دەردی دڵی خۆمیان بەسەردا دابەشم

لە **گریانی نیوەشەودا**:

شەوانە گەر نەکەم ئەم شیوەن و ناڵین و گریانە
دەسووتێنێ وجوودم ئاگری ئەم جەرگە بریانە

لە **خونچەی سیسدا** کە شێعرێکی ڕەمزییە و لە شینی شەهیدێکی لاودا گوتراوە دەڵێم:

ناڵینی من بۆ خونچەیە
بۆ خونچە پەشێوە حاڵم
ئەم داخە لە دڵمدا هەیە
بۆیە هەمیشە دەناڵم
ئەو پێش پشکووتن سیس بووە
بەجوانە مەرگی مردووە

لە **بۆسەی ڕۆژگاردا** دەڵێم:

نیمە ئاواڵێ لە گۆشەی بێکەسیدا خەم نەبێ
چاکە ئەو لێرەش وەفای هەر ماوە سایەی کەم نەبێ
لاپەڕەی ژینم هەموو هەڵدەیتەوە تێیدا نییە
باسی فرمێسک و هەناسە و شیوەن و ماتەم نەبێ

لە هێلانەی بەتاڵدا:

نییە باکم ئەگەر ڕاوچی شکاندوویەتی باڵی من
ئەمە سەختە کەوا ناگاتە گوێی کەس ناڵە ناڵی من

شێعری وام هەن ئەم سۆزەشیان تێدا نییە و بۆ خۆشم لێیان ڕازیم:

من کە ناگاتە هەفتەیەک تەمەنم
بۆچی بگریم و بۆچی پێ نەکەنم؟

***

وەبەر من ناهێڵێ لێرە، مەی و ساقی جەنابی شێخ
دەنا لەولا، شەراب و حۆری با هەر بۆ جەنابی با
هەموو عومری ئەبەد تێدا نییە خۆشی دەمێ مەستی
خدر ئاوی حەیاتی بۆ چ بوو فێری شەرابی با

***

بەمنداڵی لە لێوی ئاڵی تۆم ئەستاندووە ماچێ
بەپیریش لەززەتی ئەو ماچە شیرینەم لەبیر ناچێ

***

پیر و زورهانم و ئێستاش دڵەکەم هەر دەیەوێ
سەر و ماڵم بەفیدای خاڵ و خەت و پەرچەم کەم
داستانی مەم و زین کۆنە کچێکم گەرەکە
شلکە ڕانی بگووشم بۆنی لە سینە و مەم کەم

***

شێعرێک وەک سێبەری بژانگ
وەکو خەرمانەی دەوری مانگ
ڕێکتر لە گەری ڕەشبەڵەک
خۆشتر لە خرمژنی کرمەک
وەک شەراب بگەڕێ لە خوێن
خەمڕەوێن بێ و نەشە بزوێن

شێعرێک وەکو دەریای بێ بن
گەرمتر لە باوەشی ژن

***

هەتا کۆمتر دەبێ پشتم، پتر هەڵدەکشێ مینی ژۆپ
ئیتر دەستم بەداوێنی کچی ئەم شارە ڕا ناگا

من لەمێژە غرووری ئەدەبیم لە خۆمدا کوشتووە و هیچ بەماک و عەیبی نازانم یارمەتی فیکری لە ئاواڵ و دۆستانی خۆم وەربگرم، هەمیشە شێعر و نووسینەکانم بەدۆستانی لێزانم نیشان دەدەم و ڕەخنە و تێبینی بەجێ بەوپەڕی سوپاسەوە قبووڵ دەکەم. لەم ساڵانەی دواییدا بەتایبەتی زۆرم کەڵک لە هاوکاری دۆستانی شارەزام وەرگرتووە.

تا لە دێ دەژیام شێعرەکانم بۆ لادێییە نەخوێندەوارەکان دەخوێندەوە تا لەباری زمانەوەی لێیان دڵنیابم.

یەکێک لە تایبەتییەکانی شێعری من ئەمەیە کە نەرم و ڕەق و سۆزی ئەوین و فیکری سیاسی تێکەڵ دەکەم لە «شەنگەبێری»، «مەتەرێزی شەرەف»، «ئامێزی ژن» و «پەری شێعر» و «یادم بکەن» و «لەبیرم مەکەن» و «بناری هەڵگورد» و تەنانەت «شەوگاری تەنهایی» و «ناڵەی جودایی»دا ئەم کارەم کردووە، جا نازانم تا کوێ سەرکەوتووم!!!

مەسەلەی زمانیش بەگرنگ دەگرم و تێ دەکۆشم کام وشە ڕەسەنە بەکاری بێنم. ئەوەی بەئەرکی سەرشانی خۆم و هەموو ئەدیبێکی کورد دەزانم، بەداخەوە من جگە لە زمانی کوردی و فارسی چ زمانی دیکە نازانم. شارەزاییم لە ئەدەبی دەوڵەمەندی فارسیدا کەم نییە، کاتی خۆی زۆرم شێعری شاعیرەکانی فارس خوێندۆتەوە و کەڵکم لێ وەرگرتوون، شێعری شاعیرەکانی خۆشمان دەخوێنمەوە و کارم لێ دەکەن. پێم خۆشە شێعرێک بخوێنمەوە کە هەم ڕواڵەتی جوان بێ و هەم ناوەرۆک. بەڵام ئەگەر هەر لایەکیشی جوان بێ چێژی لێ دەکەم. وەک ئەم شێعرەی (نالی) کە هەم ڕواڵەتی جوانە و هەم ناوەرۆک:

دەورانییە وەک هێلەگی سەودا سەری گێژم
بۆیە بەدەقیقی مەسەلە هەرچی دەبێژم
هەر پەرچەم و پیشانییە فیکری شەو و ڕۆژم
هەر گەردەن و زولفە ئەمەلی دوور و درێژم

یا ئەم شێعرەی شێخ ڕەزا کە هەر ڕواڵەتی هەیە و قسەیەکی خۆشە:

خواستی لێی ماچێ (ڕەزا)، زاڵمە نەیدایە گوتی:

ئەی خـوا لەم کـوڕە شـێـخـزادەیە چەند بێ ئەدەبە

بۆ خۆم هەمیشە خەریکم شێعرێک دابنێم هەر دوو دیوی جوان بێ، جاری وایە توانیومە تا ڕادەیەک سەرکەوم و جاری واش هەیە بەلایەکیان ڕازی بووم.

ناتوانم لە پێشدا نەخشە بۆ شێعر بکێشم. کاتێک ئیلهام لە شتێک وەردەگرم و (گۆران) گوتەنی خەیاڵێک مەستم دەکا و دەمەوێ بیخەمە چوارچێوەی شێعرێکەوە، ئەمە من نیم چوارچێوە هەڵدەبژێرم. بەڵکو خەیاڵەکەیە کە چوارچێوە و قالبی لەبار بۆ خۆی دەدۆزێتەوە. من قسەی بێ کێش با زۆر جوان و قووڵیش بێ بەشێعر نازانم. شێعر دەبێ کێشی هەبێ تا لە پەخشان جودا بکرێتەوە، جا قافیەی هەبێ یا نا هەر بەشێعر دەژمێردرێ.

ڕاستە قافیە شاعیری بێ دەسەڵات و کەم بین دەخاتە تەنگانەوە و دەبێتە بەرهەڵستی دەربڕینی هەست و بیری، بەڵام هەر قافیەش یارمەتی شاعیری خاوەن بەهرە و بەدەسەڵات دەدا بۆ دەربڕینی هەستی دەروونی بەوشەی جوانتر و شیرنتر. بەکارهێنانی تاقە کێشێک لە پایەی شاعیر کەم ناکاتەوە، بەڵام خوێنەر ماندوو دەکا.

هیچ گومان لە پایەبەرزی مەولەوی ڕۆمی و مەولەوی تاوەگۆزیدا نییە. کەچی من بەش بەحاڵی خۆم هەم لە خوێندنەوەی مەسنەوی و هەم لە خوێندنەوەی دیوانی مەولەوی ماندوو دەبم.

دیوانی شاعیران وەک باخچەی گوڵانن. گوڵی باخچە تا ڕەنگاوڕەنگتر بن تەماشاکەران زیاتر ڕازی دەکەن. منیش وەک مامۆستا (گۆران)ی پایەبەرز پێم وایە کێشە خۆماڵی و فۆلکلۆرییەکان، کە لە باوک و باپیرانەوە بۆمان بەجێ ماون باشتر دەگەڵ تەبیعەتی زمانەکەمان ڕێک دەکەون. هەر لە منداڵییەوە گوێم بەلایەلایەی دایکی کورد کە لەسەر ئەم کێشانەیە ڕاهاتووە و زمانم بە(هەلوور، بەلوور تەکامە) پشکووتوە کە ئێستاش نازانم مانای چییە؟

لە سەرەتای شاعیریشمەوە شێعرم لەسەر کێشی خۆماڵی داناوە (ئەمەگی گوڵان) (بلوێری شوان) (ڕۆژگاری ڕەش) (بەهاری کوردستان) لە شێعرە کۆنەکانی منن، بەڵام وەک خۆم بەوەزنی عەرووزییەوە نەبەستۆتەوە لە کێشە فۆلکلۆریەکانیشدا گیرم نەخواردووە.

گومانم لەوەدا نییە ئەگەر (شەنگەبێری)م لەسەر وەزنی عەرووزی دابنایە ئەم چێژەی

نەدەبوو و ئەگەر (گەرمەشێن)م لەسەر کێشی مەسنەوی مەولەوی نەگوتبایە عالەمێکم دەگەڵ خۆم نەدەهێنا گریان و ناڵە. بەکورتی من بڕیارم نەداوە لە کام قالبدا شێعر بگونجێنم لە شێعر دەگەڕێم خۆی قالب بۆ خۆی بدۆزێتەوە و ئارامی تێدا بگرێ.

ڕەنگە هیچ شاعیرێکی کورد بەزیندوویی سەری بەئەندازەی منی لەسەر نەنووسرابێ، پێم وایە ئەگەر دەزگای (هاوکاری) بێزار نەبووبا و بڵاوی نەکردبایەوە کە هیچی تر لەسەر تاریک و ڕوون چاپ ناکا، تا ئێستاش نووسین درێژەی دەبوو. زۆریان پێ هەڵگوتم، مەمنوونیان کردم، بەڵام خۆم لێ نەگۆڕا. جنێو! بەڵێ جنێویان پێدام، بەڵام نائومێد نەبووم.

زۆر شت لە ڕەخنەکان فێربووم، بەڵام شتی سەیریشم هاتە بەرچاو. ڕەخنەگرێک نووسیبووی لە دنیای تەکنیکدا ئیتر شێعری درێژ باوی نەماوە و بێ ڕەحمانە هەرچی شێعری درێژم هەبوو بەهیچی دانابوو. ڕەنگە ڕاست بێ و لە وڵاتە سەرمایەدارەکاندا کە دراو هەموو شتێکە کەم کەس وەختی هەبێ نەک شێعری درێژ بەڵکو هەر شێعر بخوێنێتەوە. بەڵام لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا کە وەختی کار دیاری کراوە و ساڵ بەساڵ لە دوایی دەدا وەخت بۆ خوێندنەوەی شێعری درێژ زۆرە. لە وڵاتەکانی دنیای سێهەمیشدا کام شێعری من زۆر درێژە وەختی دەستێک دۆمینە ناگرێ، سەیر ئەوەیە لەو سەروبەندەدا نامەیەکم لەلایەن دۆستێکمەوە پێ گەیشت کە لە وڵاتێکی هەرە بۆرژوازیدا دەژی و هەم دەخوێنی و هەم کار دەکا. نازانم ڕاستی کردبوو یا نا، سوێندی خواردبوو کە سێ جاری تاریک و ڕوون خوێندووتەوە. چونکە خەڵکی لادێیە زیاتر ئەو شێعرانەی بەدڵ بووە کە لەسەر ژیانی لادێ گوتراون. (ئارەق و تین)ی بەباشترین شێعری من دانابوو. نووسیبووی تا ئێستا شێعری وەک ئەم شێعرانەم نەخوێندۆتەوە:

من جـووتیـارم مـن جـووتیـارم
مـن دەگــەڵ هەتاو هاوکـــارم
مـن بـەئـارەق و ئـەو بـەتـین
دامـان ڕشـتـووە بناخـەی ژین
باسکی من و تـیـشکی ئەوی
بژێو دەسـتـێنین لە زەوی
گـەر جـووتیـار ئارەق نەڕێژی
گــەر هەتاو تیـشـک ناوێژی

دانیشتووی نێو کۆشک و قەڵا
دەخـــۆن نانی گـــەڵا گـــەڵا ؟

ئارەق و تین شێعرێکی ئاماڵ درێژی منە. کە ڕەخنەگری ئێرە بەتاوانی درێژ بوون ڕەتی کردۆتەوە و لاوێکی کوردیش کە لە وڵاتی ئیمپریالیستیدا دەژی بەباشترین شێعری دەزانێ. کارم بەوە نەداوە قسەی کامیان ڕاستە، دەگەڵ ڕەخنەگری ئێرەم، شێعر تا کورت بێ باشترە، بەڵام ئایا کورتی و درێژی شێعر بەدەستی شاعیرە؟ بێگومان نا. شاعیر دەبێ کوڵ و کۆی هەستی خۆی برێژێ، جا ئەو کوڵ و کۆیەی زوو بۆ دەڕژێ یا درەنگ، بەدەس خۆی نییە.

سی و پێنج ساڵێک لەمەوبەر دەستی کچە کوردێکم لە کەلەبچەدا دی کە لە دڵی خۆمدا خۆشم دەویست بێدادی و ئەوین هانیام دام ئەم ڕووداوە بخەمە چوارچێوەی شێعرەوە. خۆم لام وابوو بەهەزار دێر شێعر ناتوانم هەستی خۆم دەرببڕم. کەچی ئەم گڕە بەتینەی دەروونم بەتاقە شێعرێک دامرکا:

ئەسیری بسکی ئاڵۆزی کچە کوردێکی نەشمیلم
تەماشاکەن چ سەیرێکە بەدەستی دیلەوە دیلم

بەڵام ئێستاش ناڵەی جوداییم بەو درێژییەوە پێ ناتەواوە و دەزانم کوڵ و کۆی دەروونی خۆم نەڕشتووە.

ئیلهامی شێعر بۆ من وەخت و ناوەختی نییە، جاری وایە بەرێدا دەڕۆم یا سواری پاس بووم و شێعرم بۆ دێ زۆر جار لەنێو جێدا شێعرم بۆ هاتووە کە نەمتوانیوە بینووسمەوە و لەبیرم چۆتەوە بەڵام زیاتری شێعرم لە تاریکی و بێدەنگی نیوەشەودا خوڵقاون.

مرۆڤ هەرچەند بژی و هەرچەند فێربێ هێشتا کەم فێر بووە و زۆر شتی نەزانیوە. وردبوونەوە لە شێعری شاعیرێکی باشی کوێر ئەزموونێکی بەنرخی فێرکردم. لە شێعری ئەو شاعیرەدا وەسفی نەرمی سنگ و گەرمی هەناسە و بۆنی بسک و شیرینی ماچ و ناسکی لێو و تەنگی دەمی یارەکەی کراوە. بەڵام باسی چاوی کاڵ و لێوی ئاڵ و کوڵمی سوور و کەزی ڕەش نەکراوە. وەسفی شنەی با، هاژەی باران، بۆنی گوڵ و ڕەقی بەرد و تامی میوە هەیە ئەمما باسی شەپۆلی ڕووبار، بەرزی چیا، گەشی گوڵاڵە و زەردی خەزان نییە زۆر بەهاسانی لێرەدا دەردەکەوێ کە شاعیری واقیعی ناتوانێ ئەوی هەستی پێ نەکا بیکاتە شێعر.

(گۆران)ی مەزنی خۆمان وەسفێکی چیاکانی هەورامانی کردووە لە ترۆپکە هەرە

بەرزەکانی ئەم چیایانە بەرزترە، بەڵام کانی بەر تریفەی مانگەشەوی پێ لە دەریای بێ سنوور جوانترە.

لامارتین وەسفێکی دەریاچە دەکا کە بێگومان - بەزمانی فەرانسە - دیارە لە شەپۆلی دەریا بەتەوژمترە، کەچی کانی بەر تریفەی مانگەشەوی بەبەرچاودا نایە. هەر دوو لاش هەقی خۆیانە نە ئەم لە لێواری دەریا ژیاوە و نە ئەو لە بناری چیا. شاعیر هەر لەو شتانە ئیلهام وەردەگرێ کە لە دەوروبەری هەن، دەیانبینێ یا هەستیان پێ دەکا و لە نێوانیاندا دەژی.

ئەزموونی شاعیریش لە شێعریدا زۆر دیارە. ئەم ڕۆژانە من خەریکی بەراوردکردنی شیرین و خوسرەوی خانای قوبادی و (خسرو شیرین)ی نیزامیم یا ڕاستەکەی بڵێم خەریکم لەژێر سێبەری فارسییەکەدا شێوەی کوردی گۆران بزانم. لە وەسفی شەوێکی مەستی خوسرەودا بۆم دەرکەوت کە خانای کوردی دۆ نەدیو تا ئەو دەمەی ئەو شێعرەی گوتووە قەت دەمی لە شەراب نەداوە و شێخی نیزامی هاونشینی شا و شازادایان زۆر جار لەبەر مەستی و سەرخۆشی بەکۆڵ بردۆتەوە ماڵ.

زۆرم سەر یەشاندن. زۆرم «من، من» بەزاردا هات کە قسەی نەزان و خۆپەرستانە. بەڵام ئەگەر نەزانیش بم خۆپەرست نیم و باسەکە ئەوەی هەڵدەگرت. هیوادارم لێم ببوورن. دیسان لە کانگای دڵمەوە سوپاستان دەکەم و خۆشیتان بەئاوات دەخوازم.

ئاسۆگە

نووسەرانی بەڕێزی ڕۆژنامەی خۆشەویستی پاشکۆی عێراق!

بەداخەوە نەمتوانی زوو داخوازی ئێوە بدەمەوە. هیوای لێبوردنم هەیە. من ئەوەندە بەفیز نیم وەڵامی داخوازی دۆستان وە دوابخەم. بەڵام لەبەر دەردەداری و لەش بەباری قەڵەمم ڕۆناوە، کاغەزم ڕامووسیوە و ماڵ ئاوایيم لە دنیای ئەدەب و هونەر کردووە. زۆر شێعر و نووسینی ناتەواوم هەن کە جارێ وازم لێ هێناون.

کچ و کوڕە خۆشەویستەکانی کورد زۆر نامەی جوان و پڕ سۆزم بۆ دەنووسن کە ناتوانم جوابیان بۆ بنووسمەوە، دەترسم وا بزانن من لە بورجی عاجدا دەژیم و فیزم ناهێنێ دوو دێریان بۆ بنووسم. کەچی من خۆم دەناسم و دەزانم زۆر لەوەی بچووکتر و کەمترم کە ڕۆڵە پاکەکانی نەتەوەکەم ڕێزم لێ دەگرن. بەڵام بێ بڕستی و کەم بڕشتی ڕووزەردی ئەوانم دەکا.

ویستووتانە بیرەوەرییەکی خۆمتان بۆ بنووسم. بەڵام تا ئێستا کام کەسی ڕۆژهەڵاتی لە خۆی ڕادیوە بیرەوەرییەکانی خۆی وەک (ڕۆسۆ) بنووسێ، تا من بوێرم. هەرچەند لام وایە ئەویش ئیعترافاتی تەواوی نەکردووە. چونکە ژیانی هەموو کەس دەمی وای تێدا هەیە کە ڕووی نایە بۆ نیزیکانی خۆی بگێڕێتەوە تەنانەت دەیەوێ لەبیر خۆشی بەرێتەوە.

من ژیانێکی پڕ کوێرەوەری و سەختم ڕابواردووە ئەلئان نامەوێ بەبیرەوەری تاڵ و تفت بتانکەمە شەریکی خەمی خۆم لە شێعرێکمدا نووسیومە:

«شینم گەلێ گێڕا خۆشیم کەم دیوە
شادی دەڵێن هەیە، بەڵام نەمدیوە
هەڵوەدا بووم لە دووی پەری ئازادی
تووشی نەبوم نەلەودیو نەلەم دیوە»

لە (لە کوێوە بۆ کوێ)دا تا ڕادەیەک خۆم بەخەڵک ناساندووە. با بیرەوەری ئەوەتان بۆ بگێڕمەوە. چۆن هاتمە سەر ئەوەی بەسەرهاتی خۆم بنووسم. هێشتا وا پیر و کەنفت و کەلەلا نەبووبووم و ڕەنگی مردووانم لەسەر نەنیشتبوو. جارێک کابرایەک کە نموونەی نووسینم دیبوو و دەمزانی ئەم گومبەزە چ شەخسێکی تێدا؟ هاتە لام و کاغەز و قەڵەمی دەرهێنا و خۆی ئامادەکرد پرسی:

«ناوت چییە؟ باوک و باپیرەکانت ناویان چی بووە؟ کەی و لە کوێ لەدایک بووی؟»

زانیم ئەم کابرایە دەیەوێ لەسەر کەوڵی من نانێ بخوا؟ پێ کەنیم و گوتم:

«مامۆستا! ئەدی بۆ نافەرمووی کەی کۆچی دوایی دەکەی؟»

ئەوە هانی دام سەرگورشتەیەکی کورت و پڕ پێچ و پەنای خۆم نووسی. شەوێک دۆستێکی زۆر خۆشەویستم گوتی: «هێمن! نەحلەتی خوات لێ بێ ئەگەر (لە کوێوە بۆ کوێ) تەواو نەکەی» گوتم برا: «من لەتۆ باشتر دەزانم چەن بۆشایی لە نووسینەکەمدا هەیە، بەڵام وەزعی سیاسی و کۆمەڵایەتی لەوەی زیاتری هەڵنەدەگرت. ئێستاش لەبەر کەم هێزی کارم بۆ ناکرێ. ناهومێد نیم. بەڵکو توانیم زۆر شتی دیکەی لێ زیاد بکەم بەڵام دڵنیام قەت تەواو نابێ».

با ئەوەشتان بۆ بنووسم ئەم ڕۆژانە دەسنووسێکم دی بەسەرهاتی چەند شاعیری کلۆڵی کوردی نووسیبوو. هێندێکیان دەناسم و دەزانم درۆی چۆنی بۆ هەڵبەستوون. منیشی بەسەر کردبۆوە. بڕوام پێ بکەن ئەم نووسەرە بەڕێزە هەرگیز منی لە نزیکەوە نەدیوە و نامناسی. کەچی نووسیویەتی «هێمن لە زمانی عەرەبیدا زۆر شارەزایە». ئەوانەی دەمناسن دەزانن من عەرەبی هەر نازانم. بیرم کردەوە بەزیندی سەری ئاوام لەبارەیدا بنووسن دەبێ کە لاقم درێژ بۆوە چ بنووسن؟

هەلم بۆ هەڵکەوتووە وەڵامی ڕەخنەگرێکی ورد و باش بدەمەوە کە گوتی: پاشماوەی گیانی چینایەتی لێت نەگەڕاوە لە پێشەکی تاریک و ڕووندا ناوی ژنەکەت بنووسی. ڕەخنەیەکی یەکجار ورد و بەجێ بوو کورد گوتوویەتی: «خوویەکی بگری بەشیری تەرخی ناکەی بەپیری» ئێستاش نەچووە بچێ ژنەکەم ناوی «ئایشە»یە یادی بەخێر.

١٩٧٧/١٠/٢١

کورد بۆ گشتی شاعیره؟

ئەم جیهانگەڕ، ڕۆژهەڵاتناس، جوغرافیازان، مێژوونووس و تەنانەت فەرماندە دڵڕەق و خوێن خۆرانە و دیپلۆماتە فێڵەزان و چاونەزێرانەی بۆ هەر مەبەستێکی زانستی و هەر کارێکی لەشکری و سیاسی ڕێیان کەوتۆتە خاپوورە وڵاتی کوردستان، ئەم مەڵبەندە سەیر و سەمەرەی جیهان و کوردی لێقەوماو، زۆرلێکراو و پاشکەوتوویان دیوە و ناسیوە و چاک و خراپ، ڕاست یا درۆ، دوژمنانە یا دۆستانە شتێکیان لەسەر نووسیوە و هەموو لەسەر ئەم دیاردەیە یەکدەنگن کە «کورد گشتی شاعیرە».

من ناوێرم وا بەڕاشکاوی ڕای خۆم دەرببڕم و وشەی گشت بەکاربێنم، بەڵام دەوێرم وەباڵیان بۆ بکێشم و بڵێم ڕاست دەکەن و کەم کورد هەیە شتێکی بەناوی شێعر نەگوتبێ تا خەڵک پێی نەبێژن «شەندە لە مەندە کەمترە».

نابێ وا بەساکاری بڕوانینە ئەم دیاردەیە. ڕەنگبێ هەروا بەخۆڕایی نەبێ کە کورد ئەوەندە شێعر دۆستە. ئەم دیاردەیە پەیوەندی دەگەڵ مەڵبەندی ژیان و چلۆنایەتی باری ئابووری، سیاسی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی دانیشتووانی کوردستاندا هەیە.

ڕاستە کوردستان گەرمەسێری قاقڕ و کڕاڵ و ڕووتەن و دەشتی بەیتوون و بیڕوون و کاکی بەکاکی، بێ ئاو و کەم باران و دزێویشی هەیە. بەڵام بەشی هەرە زۆری ئەم مەڵبەندە، جوان و دڵگر و هەست بزوێنە. چیا سەربەرز و گەردنکێشەکانی کوردستان کە دوندیان دە جەرگی ئاسمان چەقیوە، سەرنجی هەموو ڕێبوارێک بۆ لای خۆیان ڕادەکێشن، ئەم کەڵە پیاوانەی لە گیانی خۆیان ببوورن و بەچنگە کڕکە بگەنە ترۆپکی ئەم چیایانە، گەواڵە هەوران لەژێر پێی خۆیاندا بەدی دەکەن. هەوای سازگار و بێ خەوش و ئاوی زوڵاڵ و سارد و ڕوونی ئەم کوێستان و کەویانە، نواڵە زەنوێرەکان وا دەخەملێنێ، گوڵە جوانەکان وا دەپشکوێنێ و گیاوگژی مێرگە بژوێنەکان وا تێک دەچڕژێنێ کە باشترین شاعیریش لە وەسفی ئەواندا دادەمێنێ. خۆ باسی هۆبە و هەواری باسەفا، شمشاڵی شوان بگرە و بەردەی کابانی نازدار و شەنگەبێری کێل گەردن لە داوێنی کوێستان، کوا بەزمان و قەڵەم تەواو دەبێ، سیڕەی سەقر و هەڵۆ، قاسپەی کەوی کوڕادە خواردوو، وریتگەی بولبولی سەرمەست، جریوەی چوڕە و چۆلەکە، مۆسیقایەکە کە کوێرانیش لە بەزمی بەهار بێ بەش ناکا، لێڕ و جەنگەڵی کوردستان بەو هەموو زوڵمەی لێی دەکرێ هێشتا فێنکایی دڵانە، کێڵگە و دەشت و کانیاو و ڕووبار و زێ و زناوی ئەم وڵاتە وشکەسۆفیش دەخاتە

گۆرانی چ دەگا بەشەوگەڕی دڵتەڕی سەوداسەری دەنگ خۆش.

زارۆکی کورد دەگەڵ هاوێژرا سەر پشتی لانک و بەدەسرازە پێچرا و سەرسینگەی پێ دادرا، گوێی بەئاهەنگی بلاوێنی لایی لایی دایکی زەحمەتکێش و هەژاری کورد ڕادێ. کە گیانی لە چەنگ نەخۆشی منداڵانە کە بۆ خۆتان دەزانن چۆن کۆرپان لەبەر دایکان دەڕفێنن ڕزگار بوو، زمانی بە«حلوور بلوور تەکامە» ڕادێ کە گەورەتر بوو چ کچ بێ و چ کوڕ لەنێو زبڵ و زاڵ و پەین و پاڵ «حیلانە» دەکا و دەڵێ: «ئەمن و تۆ منداڵین، بەجووتەی دەسماڵین، لەنێو پەین و پاڵین» هەر دەستی داری گرت، دەچێتە بەر دەسلەوەڕ، بزن و مەڕی شەل و نەخۆش و ئەم بەر ئەوبەر شەڕە بالۆرە دەکا.

کەم کچی وا هەیە کە گەیشتە دەوروبەری خۆناسین بچێتە بەر ئاژەڵ، هەرچەند بوختانێ ناکەم بەچاوی خۆم دیومە قەیرە کچ نەک هەر بەڕۆژی ڕوون بەڵکو بەشەوی تاریک چۆتە بەر مەڕ و شێوەخوار و شەوێنی داوە و ئاخری مەڕی باوکی لەچەری لەسەر حەوشە بەجێ هێشتووە و ڕەدواکەوتووە. بەڵام شتی وا کەم هەڵدەکەوێ. وەنەبێ کچ کە نەچووە بەر ماڵات بحەسێتەوە، نەخێر شیاکە ڕشتن، حەوشە ماڵین، تەپاڵەکردن، لیژەدەوە لێدان و دەوەڵان دانان کاری هەرە سووکنی، دەسکەنە، کێشە، گێرە، خۆیان ماڵین، باڵەکەو و گێژەو دەگەڵ باب و برایان دەکا. مەڕ و بزن و مانگا دۆشین و پەنیر کوشین و لۆرک و شیرێژ کوڵاندنەوە و مەشکە ژاندنیش دەگەڵ دایک و خوشکان فێر دەبێ. هێشتا ئەستێرە بەئاسمانەوە هەن هەڵدەستێ و ماستی جمک لە مەشکەی گاوس دەکا و وەبەر گوڕمانی دەدا و بەو حاڵەوە دەس لە شێعر هەڵناگرێ و پێی هەڵدەڵێ:

مەشکە بژێ بەیانە
شەدە ڕەشمان میوانە
قەدری لەسەر چاوانە
مەشکە سوورێم نەژاوە
وەکەف و ڕۆن گەڕاوە
کابانم لێ تۆراوە
مەشکەم مەشکەی مانگایە
لۆلەپ لە دار خورمایە
شڵقەی گەییە بەغدایە
مەشکەم مەشکەی گاڕەشی

هەڵمان دا لە گاگەشی
مەشکەم مەشکەی لە بڵیندی
لە دەرکی دەوڵەمەندی
لە خرینگەی بازیبەندی

ئەم شێعرانە و زۆر لەوانەش جوانتر دەڵێ تا مەشکە دەژێ و بەرەمەشکە ڕۆ دەکرێ، ئەم کیژە مەشکەژێنە دەگاتێ، باوکی یا ژن بەژنەی پێ دەکا و یا شیربایی وەردەگرێ، نۆشی گیانی نەبێ، ڕەنگبێ بۆ یەکەم جار شەوی خەنەبەندان دەستەخوشکان خاوێنی بکەنەوە و چڵک و چەپەری لە لاق و لەتەر و مەچەک و زەندی داماڵن و بەقەولی خۆیان بیرازێننەوە و تارای سووری پێ دادەن و کە بووکنی هاتن بیبەن. دیسان شێعر سەرهەڵدەداتەوە و شایەر دەڵێ:

نایەتە دەر نایەتە دەر، بووک یاخییە و نایەتە دەر
لە چیمەنان، لە چیمەنان، بووک یاخییە و نایەتە دەر
دایکی بووکێم دەکورکێنێ، بووک یاخییە و نایەتە دەر

مانگی هەنگوین و شتی وا کە لە شاران ئێستا باوە لە لادێ نییە، بووک ئەوپەڕی سێ ڕۆژان لە کاروباری ماڵێ مەعاف دەکرێ، دووبارە، سەوەی ڕیخ ڕشتن، لۆلەپ و دوژەنگی مەشکە، وێژینگی گێژەو لە خزمەتی دان، سەرباری ئەوە پرتە و بۆڵەی خەسوو، تەوس و لاتاوی دش و چەمۆڵەی هێوەر ژنیشی دێتە سەر، دیسان بووکی تازە پەنا دەباتەوە بۆ شێعر کە پێویست ناکا نموونەیان بێنمەوە.

هێندەی پێ ناچێ ئەویش دەبێتە دایک و بەمنداڵەکەی هەڵدەڵێ، بەپێی تەمەنی ناوی دەگۆڕێ: دێد، خات، یای، پوور، دایکە و نەنەی پێ دەگوترێ. ئەو کچۆڵەی حێلانەی دەکرد و شێعری بەپێکەنینەوە دەگوت کە کوڕیان بەئیجباری دەگرت دەردی دڵی خۆی بەشێعر دەکا و دەڵێ:

هەڵنەگری هەی هەڵنەگری لە پەهلەوی زوڵم و زۆر
ڕەببی شاپوور شای بمرێ هێنامە ئەحمەدی کۆر

یا:

کوڕم گەورە کرد بەقەندی شاری
ڕەزا شا بردی لە بۆ ئیجباری

تەنانەت کە زۆر پیر بوو لە شینگایاندا شینگێڕی دەکا و بەشێعر بەمردوو هەڵدەڵێ: خەڵکی بەتاڵانی دەچۆوە، مەڕە، بەرانە، یەختەیە، شەکە، ئەمن بەتاڵانم چۆتەوە بەژنی باریک و قەدی زراو و چاوی دەبەڵەکە.

کەوابوو ژنی کورد دەگەڵ شێعر دەژی تا گڵەبانی چاوی دەکرێ. هەروەها ئەم کوڕەی کە بەمنداڵی دەگەڵ کیژەکە حێلانە و شەڕە بالۆرەی دەکرد کە دەستی پاشبارەی گرت و توانی هۆگانێک وەسەرەوە بدا دەکەوێتە زەحمەت کێشان. بەدەنگی بەرزی خۆی و باوک و باپیری گاڕەش و گابەش بەنەقیزە تێیان دەوەژێنێ و دەڵێ: بارە، خەتە، هەڵێنە هۆ وەرە بەقوربانت بم، کە گای وچان دا دەنگی خۆش بێ یا ناخۆش گۆرانی دەڵێ:

بریا دەرزی بام تیژ و تەنک بام
دەروازەوانی سینگ و مەمک بام

هەواکەی دەگۆڕێ و دەبێژێ:

هەڵم گرن ئەوبەر ئەوبەر
بمبەنە ماڵە باب نۆکەر
شینم بۆ بکەن شەدە بەسەر

دەیکاتە ئایشیلێ مامان و دەڵێ:

بە هەوران بەهارە
دەیخوێنن کۆلارە
یارکۆڵەم لێ دیارە

***

چەند نوکتەیەک لەبارەی مێژووی ئەدەبی کوردییەوە

ڕۆژێکی هەرە گەرمی هاوینی مەهاباد بوو، دەگەڵ کۆنە دۆستێکی خۆشەویست، قسە خۆش، خوێن شیرین، ڕەزا سووک و ئەدەبدۆست و لێزانم دانیشتبووین، کەس ئاگای لە دڵی کەس نییە. منیش نەمدەزانی ئەم دۆستەم کە ماوەیەک بوو، یەکترمان نەدیبوو چەند بەدیداری من شاد بوو. بەڵام من بەدیتنی ئەو، دڵم فێنک بۆوە، کوڵ و کۆی دەروونم دامرکا و خەم و پەژارەی چەند ساڵی تەمەنم ڕەوی.

لە ژوورە گەرمەکەمدا کە هەرگیز پانکە و کوولێری بەخۆوە نەدیوە، لە تەنیشت یەک دانیشتین و گەرمی قسان بووین، قسەمان لە گرانی، کۆپین، لە کەسادی بازاڕ، لە نەفرۆشانی هێندێک شت و لە ڕمێن و برەوی شتەکانی دیکە نەکرد. باسی ئەنگران و هەڵمسان و دەوڵەمەندبوونی بەعزە کەسێک و داماڵان و هەژاری و نەداری بەعزێکی ترمان بەزاریدا نەهات. تەنانەت لە جووت و گا، جۆگە و جۆماڵ، بەند و بناوان، باخەوانی و شوانی و گاوانی کە تا ڕادەیەک سەرمان لێ دەردەچوو نەدواین.

ماوە تەنگ بوو، ڕۆژ درەنگ بوو، دەبوو زوو لێک جوێ بینەوە. بۆ بیستنی ئەو چەشنە قسانەی لەسەرەوە باسمان کرد ماوە زۆرە، ڕوو لە هەر شوێن و ماڵێک بکەی باس هەر ئەو باسەیە.

دەسمان کرد بەباسی ئەدەبی. چ بکەین هەردووکمان ئاشق بووین، نەخۆش بووین، نا نا گێل و گێژ بووین! کەسێک وەک ئێمە نەخۆش و ئاشق و گێژ و گێل نەبێ، دەزانێ شێعر و شاعیری و ئەدەبدۆستی لە کوردەواریدا بەهیچ دەور و زەمانان نەبۆتە نان و ئاو. بەتایبەتی بۆ ئەو دوو کەسە جگە لە ئاوارەیی و دەربەدەری و چەرمەسەری چ سوود و قازانجی نەبووە.

با فیش و درۆ و دەلەسە نەکەین، ئێمە ئێستاش مێژووی ئەدەبییەکی ئەوتۆمان نییە جێی متمانە بێ. بۆ نموونە نالی شاعیری گەورەی کورد ڕەنگبێ دیوانەکەی لە هەموو شاعیرێکی تری کورد پتر چاپ کرابێ. بەتایبەتی مامۆستا مەلا کەریم و کوڕەکانی ئەوپەڕی زەحمەت و ڕەنجیان لەسەر دیوانەکەی کێشاوە و ئەوەندەی هێزیان پێ شکاوە شێعرەکانیان شی کردۆتەوە، بەڵام بۆ ناساندنی خۆی هیچ بەڵگە و سەرچاوەیەکی بڕوا پێکراومان گیر نەکەوتووە. بەڕاستی من بۆ خۆم زۆر سوپاسی ئەو باوک و کوڕانە دەکەم.

ئەگەرچی لە هەرەتی لاوەتییەوە خەریکی تێگەیشتنی شێعری نالی بووم، بەخوێندنەوەی

کتێبە بەنرخ و نایابەکەی ئەوان پتر مانام لە شێعرە وردەکانی هەڵکراند. ئەوی هێشتا تاریک ماوەتەوە و بەوتوویژی کاک عەزیز و شێخ تەهاش ڕووناک نەبۆتەوە، ژیان و سەرگورشتەی ئەم شاعیرە مەزنەیە. ئەگەرچی دەڵێ: «لێوی تۆ ئاوی بەقا من خدرم» من دوودڵم ناوی خدر بووبێ. چونکە بۆ ئەو کەسەی کە شاعیرە سەد داوی ناوەتەوە. ئەوی شاعیریش بێ دەزانێ ئاوی ژیان و خدر پێکەوە پەیوەندییان زۆرە و بە چی دیارە ئەوەش یەکێک لەم داوانە نەبێ کە ناویەتەوە. گریمان ناوی خدر بووبێ، باوکیشی ئەحمەد شاوەیس بووبێ، ناوی دایکی چییە؟ کام قورئان و کتێبی پەڕزەردمان لەدەس دایە، نەک ڕۆژ و مانگ بەڵکو ساڵی لەدایکبوونی ئەویان لەپشت نووسرابێ؟ دەزانین لە کوردستانی ئازیز تەرەبووە، سەری خۆی هەڵگرتووە و ڕۆیشتووە. ڕوونە بەخۆشی خۆی نەڕۆیشتووە چونکە بەئاشکرا دیارە زۆری پەرۆشی وڵاتەکەی بووە. جگە لەم دوو شێعرانەی کە تاسەی خۆی بۆ دیتنەوەی وڵات و دیداری دۆستان تێدا دەربڕیوە لە شێعرە ئاماڵ درێژ و پڕ سۆز و کوڵەکەیدا:

قوربانی تۆزی ڕێگەم ئەی بادی خۆش مروور
ئەی پەیکی شارەزا بەهەموو شاری شارەزوور

ئەوپەڕی هەست و سۆز و پەژارەی خۆی دەربڕیوە و سەلماندوویەتی دەردی غوربەت چ دەردێکە؟ لەم دوایانەدا بۆتە باو و دەڵێن و دەنووسن لەو قەسیدەدا کە نالی بۆ سالمی ناردووە وای گوتووە. بەڵام چۆن دەتوانن بسەلمێنن ئەم شێعرەی بۆ سالم ناردووە؟ دیسان تەماشای شێعرەکە بکەنەوە بزانن نالی تا قافیە مەودای داوە باسی شارەزوور، بەتایبەتی سلێمانی خۆشەویستی کردووە، تەنانەت ڕیشی زووری کاکە سووریشی لەبیر نەچۆتەوە. بەڵام ناوی سالمی نەبردووە کە وا بوو، ئەوە سالمە ئازایەتی کردووە و جوابی نالی داوەتەوە. بەڵێ بەڕاستی ئازایەتی کردووە: یەک وێراویەتی جوابە جەنگی نالی کردووە کە کاری هەموو کەس نەبووە و پایەی شاعیری خۆی بردۆتە سەر، دوو، پەژارە و داخی دڵی لە نەمان و بنەبڕ بوونی بنەماڵەی بابان دەربڕیوە و سێ ئازایانە زوڵم و زۆری بڵحە ڕۆمییانی ڕوون کردۆتەوە و چەند بەکوڵ و سۆزەوە دەڵێ:

زستانی ئەووەڵێن بوو، دڕا بەرگی شێخ هەباس
ڕۆمی ئەوەندە شوومە، لە شەخسیش دەدا زەرەر

دیارە سالم ئەو شێعرەی ناردووە بۆ شام تا بەدەس نالی بگا. بەڵام ناحەقم نییە بڵێم بەچی دیارە نالی نیشتەجێی شام بووە؟

«بۆ مولکی شامە نامەیی من سوویی نالییە»

وێدەچێ ئەو وەختە نالی لە شام بووبێ. بەڵام چوونی نالی بۆ ئەستەمبووڵ جێگای گومانە، چ دەگا بەوەی لەوێ ژنی هێنابێ و ژیانی ڕابواردبێ و هەر لەوێ مردبێ و لە فلان گۆڕستان نێژرابێ، گومانی تێدا نییە نالی چۆتە حەج و زیارەتی مەدینەی کردووە و شێعرناس دەزانێ و تێدەگا چۆنی بەبیابانی بێروونی بێ ئاو و گیای عەرەبستان هەڵکوتووە، چۆن سەنای خوا و خۆشەویستی خوای بەجێ هێناوە و دەگەڵ ئەوەشدا چەند مەزڵوومانە و هەژارانە و کوردانە چارەڕەشی و بێ بەشی کوردایەتی خۆی هەر لەبیر نەچۆتەوە و دەڵێ: «کوردی دەوری شارەزوورم».

زۆر دوور ڕۆیشتم. بۆ باسی حەریق ئەو شاعیرە مەزنە کە مەکتەبی شێعری نالی هێنا موکریان و لەو مەڵبەندە هەر کەس شێعری کوردی گوتووە یا دەڵێ بێ ئەم لاو ئەولا لەوی فێربووە، نەکەم؟ تا ئێستا چی لێ نووسراوە و گوتراوە بەکەڵک بێ؟ من بۆ خۆم لەسەر ئەو شاعیرە گەورەی کە غەزەلی وەک:

هێندە بێـــزاری کـــە زانیـــومـــە بەزاری نایەوە
دوور لە باڵاکـــەت ســـەرینی ناهومـــێـــدیم نایەوە

یا:

چاوەکەم دوێنێ لە گوڵشەن گوڵ بەعیشوە خۆی نواند
نەک نمەک گیر بم، بەمەرگی تۆ قەسەم هیچ نەمدواند

گوتوە، هەر ئەوەندە دەزانم، ناوی مەلا ساڵح بووە، نیزیکەی چەرخێک لەوەی پێش لەو دیوڕا هاتۆتە ئەم دیوە لە خانەقای لووساوکان یا خانەقای شێخی بورهان گیرساوەتەوە و زۆری عاقیدە بەشێخ بووە. نازانم لە کوێ، بەڵام لەسەر شێعرێک «ئیعزامولمولک» – فێئۆدالی مەشهوور – ڕیشی لووس تاشیوە. ئەوە بۆتە هۆی ئەوە بێتە ساباڵغ و ببێتە مەلای مزگەوتی حاجی سەید حەسەنی خزمی خۆم. ئەو کەسانەی چل پەنجا ساڵ لەوەی پێش چاویان بەو مزگەوتە کەوتبێ، دەگەڵ منن ئەگەر بڵێم برسیایەتی و هەژاری و ناچاری نەبووبا هیچ کۆلکە مەلایەکیش بەپێش نوێژی ئەم مزگەوتە ڕازی نەدەبوو. ڕەنگبێ پێش ساڵی ١٣٢٨ی کۆچی کە ساڵی وەفاتی شێخە، مردبێ و لە گۆڕستانی مەلا جامی نێژراوە و هەر خوا دەزانێ ئێستا گۆڕەکەی بناخەی خانووی کام موسڵمان بێ. خوا بکەم لای سەرووی هاڵ یا میوانخانە بێ و نەکرابێتە حەمام و شتی وا.

مەهابادی ئێمە تاقە شاعیرێکی بەناوبانگی لێ هەڵکەوتووە کە خەیابانێکی خۆشیشی بەنێوکراوە، ئەوە جێگای شانازییە. من با خۆم منداڵ نەکەمەوە. زۆرم لەو کەسانە دیون کە

شاگردی مەکتەبخانەی وەفایی بوون. بەڵام کۆنترین دیوانی دەسخەتی وەفایی لە بەغدا سەری هەڵدا و مامۆستا قەرەداغی زۆری نووسی و کەمی لەسەر ژیان و مردنی وەفایی زانی. ئەگەر گوتم تاقە شاعیری مەهاباد میرزا ڕەحیمی وەفایی بووە، تا ئەو جێگایەی من بزانم ئەو شارە دڵگرە جوانە، قەت شاعیرگر نەبووە. چەند غەزەلێکی میرزا سەلیم ناوێک لە کۆنە بەیازاندا هەبوون کە پێم وایە لەبیر چوونەوە. ڕەنگە ئەو میـــرزایەش ساباڵغی بووبێ. دەنا شاعیرەکانی موکریان وەک ئەدەب، سەید ڕەشیدی شەهید، سەیفی قازی، میرزا لەتیفی قازی، خاڵەمین، حەقیقی، سەید کامیل، هەژار ئەگەر لەم شارەش لە دایک بووبن، لە لادێ ژیاون جا بۆیە دەڵێم، زمانی کوردی خاوێن و ساکار دەبێ لە دێ فێربین نەک لە شار. جا با ئەو شارە، ساباڵغی پێشوو یا مەهابادی ئێستا بێ، کە هەتا بڵێی جوان پەروەرە. جگە لە چەند غەزەل و دوو بەیتی نەبێ لە شێعرەکانی مەلا حیسامەددین زیاتر نەمبیستوون کە خەڵکی بۆکان و دەوروبەری بوو. تو خواکەی ئەو تاقە شێعرە بەس نییە:

لێـوی لەعلی جنێـوی دابوو بە من
قـینی بنیـادەمـە منیش گـەسـتم!

کە بڵێین شاعیرێکی ناسک خەیاڵ و باش بووە؟ هیوادارم دیوانی تەواوی ئەو شاعیرە کۆ کرابێتەوە و ڕۆژێک بکەوێتە بەردەستان.

پێویست ناکا، من خۆم جحێڵ بکەمەوە، نیزامی گوتەنی: لە شەشی شەست ڕزگار بووم و بەرەو حەفتا دەچم و وردە هەنگاوی بەرەو گۆڕ دەنێم. تازە بەهیوا نیم جحێڵایەتی بکەم. گوێ سوانان بگرم. بەڵێ من پیاو بووم کە «شاعیرێک» بەکوێری لە برسان و لە خەمان عەمری خوای بەجێ هێنا. دیبووم دەمزانی چەند زانا و خوێندەوارە، چەند کۆمەڵناسە. لە پێنج خشتەکییە فارسییەکەی و قەسیدە کوردییەکەی: «شاعیر عومووم کەوتنە مەقامات و بۆڵەبۆڵ» دیارە کە چەند جامیعەناسە.

ئەگەر ددان بەوە دابنێین کە ئەدەبیاتی نووسراوی کورد، مەبەستم فۆلکلۆری ئەدەبی نییە، ڕەوتی سەبکەکانی ئەدەبی فارسی گرتووە، ناچارین بڵێین کەم شاعیری وامان هەبوون لە سەبکی خۆراسانیدا بەقەد «شاعیرێک» سەرکەوتووبن. قەسیدەکەی سێڵاوی مەهاباد، ئەو قەسیدەی کە لە زەمانی دەسەڵاتی ڕەزاخانی خوێنڕێژدا ڕەخنەی لە ڕەفتاری نالەباری کاربەدەستانی ئەو زەمانە گرتووە و بەو نیوە شێعرە دەس پێ دەکا: «موددەتێکە نەفسی حیز حوکمی خراوم لێ دەکا» شاهیدی قسەکەمن. ڕەنگبێ ئێستاش ئەو ئاژانانە مابن کە بەئەمری شارەبانی ڕەزاخانی، مەندیلی مەلایان، شەدەی لاوان، چارشێوی ژنان،

نێفەکی ڕانک و پانتۆڵ لەبەرانیان دەسووتاند، فڕێ دەدا، دەدڕی و دەبڕی و ئەگەر کەس دیار نەبا بەبەرتیل ڕازی دەبوون. کە مەلا مارف لەبارەی ئەواندا گوتوویەتی:

دەچمە سەر چۆم و خەیابان یەک نەفەس ئاسوودە بم
شـــەهرەبانی حـــازرە و داوای کـــڵاوم لێ دەکـــا

بێ شک ئەو سجیل نووسانە زیندوون و ئەگەر ئەم شێعرە بخوێننەوە، تک تک ئارەق دەڕێژن کە بۆ خۆیان دەزانن ئەو سەردەم چۆنیان خەڵک دەڕووتاندەوە کە مەلا مارف لەبارەی ئەواندا گوتوویەتی:

سەیری خۆشتر من کە مەعرووفم لەنێو ئەم شارەدا
تازە ئیحسائییە داوای ئیسم و ناوم لێ دەکا

لەبیرمە شەوێکی لە دیوەخانی میرزا ڕەحمەتی شافیعی، ڕەحمەتی خوای لێ بێ، کۆمەڵێک گەورە پیاو و شێعرناس کە ئەوی لەبیرم مابێ یەکیان مامۆستای مەزن تورجانی زادە بوو، تاریفی ئەو شێعرەیان دەکرد. کە مەلا مارف بۆ شافیعی ناردبوو. من بەئەدەب لەسەر چۆک دانیشتبووم و متەقم نەدەکرد تا گەیشتنە ئەم شێعرە:

جـائیـزەی شـێـعرم لە تۆ ناوێ مـەگـەر بارێ ڕەژی
تا سەر و ڕووی دوژمن و بەدخواهی تۆی پێ ڕەش بکەم

ئەو دەم وەدەنگ هاتم و گوتم ئەم شێعرە مانایەکی دیکەشی لە بندا هەیە ئەویش ئەوەیە کە میرزا ڕەحمەت ئەوەندەی دوژمن و بەدخواە هەیە کە بارێک ڕەژیان دەوێ تا مەلا مارف ڕوویان پێ ڕەش بکا. مامۆستا تورجانی زادە تاوێک مات بوو و گوتی: «ئافەریم ڕۆڵە تۆ کێی؟» خۆم پێ ناساند گوتی: «لەکن کێت خوێندووە؟» گوتم: «لە خزمەت مامۆستا فەوزی» گوتی: «ئەوە بۆیە شتی وا دەزانی».

بەڵێ مەلا مارف ئەو کەسە بوو کە بەو هەموو زانست و هونەرەوە بەزگێک تێر و بەدوو زگان برسی بوو. دوایەش کە مرد وەک حەریق لە گۆڕستانی مەلا جامی نێژرا و گۆڕی ئەویش وەک گۆڕی هەزاران مەلا و سەید و پیاوچاک بەدەستی «وەرەهرام» تەخت کرا. ئای ئەوانەی منداڵن قەبرستانی مەلا جامیان نەدیوە کە بێجگە لەوەی گۆڕستانی موسڵمانان بوو، هەزاران کێلی مێژوویی و جوانی تێدا بوون کە هەموو موسڵمانان شاردیاننەوە و لەنێویان بردن. من بۆ خۆم کێلێکم دیبوو کە نەوێکی لوتفعەلیخانی زەند هەڵی کەندبوو و بەخەتێکی زۆر جوان بوو. بەئاواتم گۆڕی مەلا مارف لە حەوشەی ماڵێک دابێ و گوڵکاری و چیمەن بێ.

پێشەکییەک بۆ «پێکەنینی گەدا»ی حەسەن قزڵجی

شەو درەنگانە، بێدەنگییەکی بەسام ژوورە سارد و سڕ و چۆڵ و هۆڵ و نیوە تاریکەکەی داگرتووم. لە خوێندنەوەی ئەم چیرۆکانە بوومەوە، لە حاڵێکدا کە کارێکی زۆریان کردۆتە سەر مێشک و دەمارم و وردە فرمێسکیان پێ هەڵوەراندووم. بەئەسپایی دەفتەرەکە دادەنێم. چراکە دەکوژێنمەوە، لە جێگاکەم دەخزێم و چاو لێک دەنێم بەڵکو سەرخەوێک بشکێنم و خەم و پەژارەم بڕەوێنم.

کەچی خەیاڵ هەڵمدەگرێ، دەمبا... دەمبا... دەوەناو دەوەن و ڕەوەزاو ڕەوەز بەسەر بەفری سەری کوێستاناندا، بەنێو دارستان و لێرە چڕوپڕەکاندا، بەپێدەشت و گۆڕ و نەرمانەکاندا، بەنواڵە زنوێر و بژوێنەکاندا، بەبەستێنی چۆمی (تەتەهوو)دا بۆ شارە خونچیلانەکەی مامۆستا، بۆ بۆکان، بۆ بووکی شارەکانی کوردستان، بۆ کانگای ئەوین و دڵداری، بۆ مەکۆی خەبات و فیداکاری بۆ بەر سەلای سەرداری شەهید، بۆ سەر حەوز و کانیە جوان و بەناوبانگەکەی، بۆ تەماشای بەژن و باڵا و خاڵ و میل و چاو و برۆ و کەزێ و ئەگریجە و پووز و بەلەک و سەر و شەدە و شان و دەسماڵ و قەد و پشتێنی کیژە بۆکانیان، کە دەستە دەستە و پۆل پۆل وەک مێگەلی مامز و ئاسک بەلەنجەولار و تاسکە تاسک دێنە سەر حەوز، وەگۆزە سوور و نەخشاوەکانیان بەناز لە کانی هەڵدەدەن و وێنەیان لە ئاوێنەی ڕوون و بێ گەردی حەوزەکەدا جیلوەیەکی ئاسمانی هەیە کە فریشتە و پەری وەبیر دەێنێتەوە شعوور و زەوق مشتوماڵ دەکا و هەست و خەیاڵ دەبزوێنێ.

گوێم لە دەنگی ئەو منداڵە ڕەزا سووک و بزۆز و ڕووتەڵە هەڵوا فرۆشانە دەبێ. کە تەبەکی هەڵوا دەگێڕن و بەهەوایەکی خۆش پێیی هەڵدەڵێن و هاوار دەکەن:

هەڵوای تەن تەنانی، هەتا نەیخۆی نایزانی

لە جێگاکەمدا ئەم دیو و ئەودیو دەکەم. بەناهومێدییەوە هەناسەیەک هەڵدەکێشم و لەبەر خۆمەوە دەڵێم، خۆزگە و هەزار خۆزگە منیش وا پیر و کەنەفت و شەکەت و کەلەلا نەدەبووم. ئەوەندەم هێز و گوڕ و تین و توانا دەما تا پڕ بەئامێزم لەو چیرۆکانە هەڵگرتبا و بەهەموو شار و لادێ و کووچە و کۆڵان و خەیابان و بازێڕی کوردستاندا گەڕابام و یەک بەخۆم هاوارم کردبا:

خەڵکینە ئەگەر شتی لە هەڵوا شیرینتر و لە گوڵاڵەی نواڵان بەبۆن و بەرامەترتان دەوێ

وەرن، وەرن بخوێننەوە، بخوێننەوە تا ئاهی خۆشتان لە دڵ و دەروون بگەڕێ بخوێننەوە تا تامەزرۆییتان بشکێ، بخوێننەوە تا کوڵ و کۆتان دامرکێ، بخوێننەوە تا کۆمەڵەکەتان باشتر بناسن و لە دەرد و ئازاری بگەن. بخوێننەوە تا پتر شاییتان بەزمانەکەتان بێ. تا نەیخوێننەوە نازانن قەڵەمی سیحراوی مامۆستا قزڵجی چ شوێنەوارێکی بەنرخ و بێ وێنەی خولڵقاندووە. بیری ورد و خەیاڵی بڵیند و هەستی ناسکی ئەم نووسەرە بلیمەتە چ نموونەیەکی ئەدەبی بەرزی دارشتووە و پەنجەی بەهێز و ڕەنگینی ئەم هونەرمەندە گەورە لیزگەیەکی چۆنی لە دوڕ و گەوهەر و مرواریی نایاب بۆ هۆنیونەوە؟

لە موکریان باوە دەڵێن: «بنەماڵەی قزڵجی وەک بێچووە مراوی وان هەر لە هێلکە هاتنەدەر مەلەوانن». مەبەستیان ئەوەیە ئەوی لەم بنەماڵە بێ، هەر لە منداڵییەوە زانا و پیتۆڵە. بەڕاستیش ئەم بنەماڵە بەڕێزە گەلێک ڕۆڵەی بلیمەت و زانای لێ هەڵکەوتووە، کە بێ ئەوەی بۆ خۆیان ویستبیان ناوبانگی زانست و هونەریان لە دنیادا بڵاو بۆتەوە.

مامۆستا حەسەنی قزڵجی ڕۆڵەیەکی هەڵکەوتووی ئەم بنەماڵە گەورەیە، کە مایەی شانازی نەتەوەکەمانە. ئەو ڕێبازی باوک و باپیرەکانی نەگرت و ڕێگایەکی تری هەڵبژارد و، لەباتی خزمەتی ئایین، کە ڕێگای باوک و باپیرەکانی بوو. خزمەتی ئەدەبی وەئەستۆگرت ئەویش چ ئەدەبێک؟ ئەدەبێکی بەرزی کۆمەڵایەتی.

یەکێک لە سیاسەتە شوومەکانی ڕەزا خانی پەهلەوی لە ماوەی دەسەڵاتی ڕەشی فاشیستی خۆیدا هەوڵی بێ وچان و بێ ڕەحمانە بوو بۆ بۆ تواندنەوەی گەلی کورد لە کوردستانی ئێراندا. بۆ جێبەجێ کردنی ئەم مەبەستە شەیتانییە، داب و شوێن و جلوبەرگ و ئەدەب و زمان و مۆسیقا و سەمای کوردی بەسەختی قەدەخە کردبوو.

بەڵام بەو هەموو هێزە شەیتانییەوە. نەک هەر کوردی کۆڵنەدەری بۆ نەبەزی و دەرۆستی نەهات. بەڵکوو ئەم سیاسەتە و ئەم زەبر و زەنگە بوو بەهۆی ڕاپەڕینێکی بەرینی فیکری لە کوردستاندا.

هەزاران پێچ و پشتێن و ڕانک و چۆخە و پەستەی پیاوی کورد و شەدە و هەوری و دەسماڵ و کۆڵوانەی ژنی کورد دڕا و سووتا، بەڵام جلوبەرگی کوردی وەک سوننەتێکی میللی هەر ماوە.

لە قوتابخانە و ئیدارە، تەنانەت لە کووچە و خەیابان هەزاران کورد بەتاوانی کوردی گوتن گیران، ئازاردران و سووکایەتییان پێ کرا. بەڵام زمانی کوردی وەک سەرمایەی

نەتەوایەتیمان هەر پارێزرا. کورد نەتواوە و ئابڕوو تکاوی و ڕیسوایی مێژوو بۆ پۆلیسی ڕەزاخان مایەوە.

لەو سەردەمە تاریک و تنووک و ئەنگوست لە چاوەدا لە مەڵبەندی موکریان بۆ بەربەرەکانی دەگەڵ سیاسەتی تواندنەوەی کورد، کۆمەڵێکی نهێنی لە زانایان و ڕووناکبیران و گەورە پیاوانی کورد بەڕابەریی مامۆستا مەلا ئەحمەدی فەوزی، سەیفی قازی، پێشەوای نەمر، قازیی بۆکان شێخ ئەحمەدی سریلاوا و گەلێکی تر لە ڕووناکبیری ئەو سەردەمە پێک هاتبوو کە ئامانجی ئەساسی و هەرە گەورەیان پاراستن و پەرەپێدان و بووژاندنەوەی زمان و ئەدەبی کوردی بوو. کتێب و ڕۆژنامەی کوردییان کە لە عێراق بڵاو دەبوونەوە بەزەحمەت پەیدا دەکرد و بەئیحتیاتەوە بەسەر لاوانی بڕوا پێکراودا بڵاو دەکردەوە تا فێری کوردی خوێندنەوەبن. ئەوان بەتایبەتی مامۆستا فەوزی دەستەیەک لاوی ڕووناکبیریان پێ گەیاندن کە لە دواڕۆژدا شاعیر و نووسەری زۆر خزمەتکار و بەناوبانگیان لێ هەڵکەوت. یەکێک لەدەس پەروەردەکانی و هاوبیرەکانی ئەوان کاک حەسەنی قزڵجیی خۆمانە. کە هەر لەو دەمیڕا فێری کوردی خوێندنەوە ببوو. ئەوەبوو دەگەڵ سایەی شوومی پەهلەوی لاچوو، تەمومژی چارەڕەشی و نەگبەتی کورد ڕەوی. وەک ئەستێرەیەکی گەش و ڕووناک و پڕشنگدار لە ئاسمانی ئەدەبی کوردیدا درەوشایەوە. لاپەڕەی گۆوار و ڕۆژنامەکانی کوردیی بەنووسراوە جوانەکانی خۆی ڕازاندەوە.

لە سەردەمی کۆماری دێموکراتی کوردستاندا مامۆستا قزڵجی بێ ئەوەی سینگ ڕەپێش خا و خۆ ڕانێ، یەکێک لە خۆشەویستترین نووسەران و نیزیکترین دۆستانی پێشەوا قازی موحەممەدی ئەدەبدۆست و هونەرپەروەر بوو. بێجگە لەوەی لە ڕۆژنامەی کوردستان ئۆرگانی حیزبدا دەینووسی سەرنووسەری گۆوارە جوانەکەی هەڵاڵەش بوو.

پێشەوا لە ئاخرین ڕۆژانی دەسەڵاتیدا خەریک بوو مامۆستا قزڵجی و چەند شاعیر و نووسەری لاو و تازەپێگەیشتوو بنێرێتە دەرەوە تا بەقەولی خۆی چاو و گوێیان بکرێتەوە و شتی تازە فێربن. بەڵام بەداخەوە نەگەیشت و ئەم ئاواتەشی وەک زۆر لە ئاواتە پیرۆزەکانی نەهاتە دی.

وەک ئێستا لەبیرمە و تا گڵەبانی چاوم دەکەن لەبیرم ناچێتەوە. ڕۆژێکی سارد و سەهۆڵبەندانی مەهاباد بوو، خۆم کوزوو کردبوو و بەپەلە دەڕۆیشتم جێگایەکی گەرم و گوڕ ببینمەوە. تەماشام کرد پێشەوا لەبەر بێلاکەی هاتوچۆ دەکا و ڕۆژنامەی کوردستانی

بەدەستەوەیە و یەکێک لە نووسەرانی ڕۆژنامەکەی لەلایە. خەریک بووم فیزماڵکی بدەمێ و خۆم ببوێرم. دیتمی و بانگی کردم. هێشتا دووربووم فەرمووی «دیوتە ئەم قزڵجییە چۆنی نووسیوە؟».

زانیم مەبەستی ئەم پارچە ئەدەبییە جوانەیە کە قزڵجی لەم ژمارەیەدا نووسیویە. گوتم: «بەڵێ دیومە و بەڕاستی چاکی نووسیوە. کاکی نووسەر هەڵی دایە و گوتی: بەڵێ چاک دەنووسی بەڵام کەم دەنووسی. پێشەوا بزەیەکی هاتێ و سەری ڕاوەشاند، ئەم دوو شێعرەی سەعدی خوێندەوە:

خاک مغرب شنیده ام که کنند
به چهل سال کاسهء چینی
صد بروزی کنند در بغداد
لاجرم قیمش همی بینی؟

کە خوالێخۆشبوو مەلا مستەفای سەفوەت ئاوای کردووە بەکوردی:

بیستوومە کەوا لە ڕۆژهەلاتا
بەچل ساڵ ئەیکەن یەک کاسە چینی
لەمەردەشت ئەکەن سەدی بەڕۆژێ
بۆیە قیمەتی وایە ئەیبینی

دیسان ڕووی لە من کرد و فەرمووی: «بریا زۆری وامان هەبان» و پێش ئەوەی من جوابی دەمەوە بۆ خۆی گوتی: «ئەگەر بۆ خۆمان بین زۆری وامان لێ هەڵدەکەون».

داخی گرانم زۆر زوو هێلانەکەمان لێ شێوا، سایەی ئەو پیاوە نیشتمانپەروەر و ئەدەبدۆست و هونەرپەروەر و قەدرزانەمان لەسەر وەلاکەوت.

قزڵجیش وەک زۆر لە نووسەر و شاعیرەکانی کورد بێ ئەنوا و بێ داشدار و دڵسۆز مایەوە و لە دەس زوڵم و زۆری ڕێژیم ئاوارە و پەریوەی هەندەران بوو.

هەر بۆ خۆی دەزانێ لەم ماوە دوور و درێژەی لێقەومان و دەربەدەریدا چەن تاڵ و سوێریی ژیانی چێشتووە، چەندی سەرما و گەرمای دنیا دیوە، چەندی پەند و گۆڵمەز بەسەرهاتووە. چەن گیراوە و ئازار دراوە، چەن هەوراز و نشێوی پێواوە و ئەم دیو ئەودیوی پێ کراوە و بۆ پەیداکردنی پاروە نانێکی بێ منەت ناچار بووە بەو دەستەوەستانیی خۆیەوە، کاری چەن سەخت و گرانی بەدەنی بکا و سەر بۆ ناکەسان شۆڕ نەکاتەوە.

مامۆستا لە کۆڕی خەباتدا قاڵ بووە، خاراوە و لە کڵ هاتۆتەدەر. لەو هەموو کوێرەوەری و دەربەدەری و چەرمەسەرییە، شت فێر بووە، زانستی بەرەو ژوورتر چووە. تەجرەبەی وەسەر یەک ناوە، کۆمەڵی خۆی باشتر ناسیوە، هەستی بەئێش و ئازاری کردووە و دەرمانی بۆ دۆزیوەتەوە و بۆتە فەیلەسووفێکی پسپۆڕ و نووسەرێکی ڕیالیست و واقع بین.

پاڵەوانانی چیرۆکەکانی قزڵجی هیچ کامیان بۆ خوێنەرێکی کورد نەناسیاو نین. هەموویانی لەنێو چین و توێژەکانی کۆمەڵی کوردەواری هەڵبژاردووە. کارەساتی ژیانی ئەوان بەکوردییەکی ساکار، بەو زمانەی هەموو کوردێکی نەخوێندەوار و ساوێلکە لێی حاڵی دەبێ شی کردۆتەوە. خوێنەری ورد تێ دەگا مامۆستا قزڵجی تا چ ڕادەیەک شارەزای زانستی ڕەوان شناسییە و چۆنی ڕووحی پاڵەوانەکان ناسیوە و چۆتە ناخی دەروونیانەوە.

مامۆستا قزڵجی کۆمەڵی کوردەواریی زۆر باش ناسیوە. خوێنەر لەم کورتە چیرۆکانەدا نموونەی ژیانی دەرەبەگێکی چەکمەڕەق، کۆنە بەگێکی بارگین تۆپیو، شێخێکی دەسبڕ، دەروێشێکی زەرک وەشێن، جووتیارێکی زۆرلێکراو، باب نۆکەرێکی زمان لووس، کاربەدەستێکی بەرتیل خۆری بێگانە، تاجیرێکی سووت خۆری تەماعکار، جاسووسێکی نیشتمانفرۆش تەنانەت، ژنێکی چارەڕەش و بێ بەشی کورد دەبینی.

خوێنەر پاش خوێندنەوەی زۆربەی چیرۆکەکان پێکەنین دەیگرێ، بەڵام چ پێکەنینێ؟ پێکەنینێکی تاڵتر لە کەکرە.

ئەوەی بۆ کوردێکی دڵسۆز جێی داخ و خەفەتە ئەمەیە: کە دەگەڵ ئەوەشدا زیاتر ڕووداوەکانی نێوەرۆکی چیرۆکەکان دەگەڕێنەوە بۆ سی ساڵ لەوەی پێش کەچی دەبینی ئێستاش ئاڵوگۆڕێکی ئەوتۆ لە وەزعی کۆمەڵایەتی کورددا ڕووی نەداوە کە ئەم چیرۆکانە تازەیی خۆیان لەدەس بدەن.

ئێستاش جووتیار بەچەشنێکی نوێ دەچەوسێنرێتەوە و لەبەر زۆری ئیجارە و قیست و سوورسات دەس لە زەویوزاری خۆی هەڵدەگرێ و ڕوو لە شاران دەکا. ئێستاش تونی حەمام پڕن لە هەژارە بێ جێوڕێیەکان. ئێستاش بازرگانی سووت خۆر و سفتەباز، شێخی کۆنەپەرست و دەسبڕ، دەروێشی فریودراوی زەرگ وەشێن لە کوردستاندا کەم نین.

ئێستاش دایک و باوکی کورد بۆ چاری دەردی منداڵە نەخۆشەکانیان، دەس و دامێنی

ئامینه خانی نووشته نووس دەبن و زۆر ئامینه خانی بێ بەش و چارەڕەش ماون کە لەبەر وەزعی نالەباری کۆمەڵایەتی، هەوەس ناچاریان دەکا بەفێڵ ڕەشید فێرکەن نووشتەیان دەکۆشی باوێ.

ئێستاش سەرکار ڕەزایی پاسگاکانی کوردستان لە جەنابی سەرهەنگ ئیجارە دەگرێ و بۆ ئەستاندنی بەرتیل و سازکردنی پەڵپ و بیانوو حوسێن قوڵی هەر بەدەستەوەیە.

خوێنەرانی بەڕێز؛ من لەو سەرەتا کورتەدا ناتوانم مامۆستا قزڵجی بەئێوە بناسێنم. خۆتان کتێبەکەی بەسەرنجەوە بخوێننەوە تا ئەم نووسەرە هەڵکەوتووە بناسن و لەبیری بەرزی بەهرە وەرگرن.

با تێکڕا فەرمایشەکەی پێشەوای نەمرمان دووپاتە بکەینەوە و بڵێین: «بریا زۆری وامان هەبان».

پێشەکی بۆ قەڵای دمدم

بەدرێژایی مێژووی نەتەوەی کورد هەر کارەساتێکی گرنگی سیاسی و مێژوویی، هەر ڕووداوێکی کۆمەڵایەتی بەرچاو، هەر چیرۆکێکی تاڵ و شیرینی دڵداری و هەر شایی و شینێکی گەورە لەهەر مەڵبەندێکی کوردستان قەوماوە، خۆوێژ و خۆشخوانە کوردە نەخوێندەوار و نەناسراوەکان لەسەر کێشی بڕگەی خۆمانە بەزمانێکی ساکار، بەڵام پوخت و پاراو و ڕەسەن و ڕەوان هۆندوویانەتەوە و ئاهەنگێکی تایبەتی خۆیان بۆ داناوە و پێیان گوتووە بەیت.

شایەر و بەیت بێژەکان ئەو بەیتانەیان لە کۆڕی دیوەخانی مەزنان، لە لامێردانی گەورە پیاوان، لە گۆشەی مزگەوتی گوندان و لە چایخانە و کاروانسەرای شاران بۆ خەڵکی تینوو و تامەزرۆ گوتووە. بەم جۆرە هەم نەیانهێشتووە ڕووداو و کارەساتەکان لە بیر بچنەوە و هەم زمان و فەرهەنگ و ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییان ڕۆژ بەڕۆژ دەوڵەمەند و دەوڵەمەندتر کردووە.

ئەم بەیتانە سنگ بەسنگ و پشت بەپشت پارێزراون. دیارە بەپێی جێ و کات و وەستایی و ناوەستایی شایەر کەم و زۆر گۆڕانیان بەسەردا هاتووە. زیاد و کەم کراون وشەی تازە و نوێ و باویان هاتۆتە نێو و وشەی کۆن و سواویان لێ دەراوێژراوە. بەڵام نێوەرۆکی مەبەست هەروەک خۆی ماوەتەوە.

لە سەردەمی ئێمەدا کە جیهان ئاڵوگۆڕێکی سەیر و بەپەلەی بەسەردا هاتووە. ئینسان شەپۆڵی هەوای خستۆتە ژێر ڕکێف و ئاوەزنگی خۆی و ئاتۆمی قەڵشاندووە و لەسەر مانگ دابەزیوە. هەرچەند وەزعی کوردستان گۆڕانێکی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتووە و نەتەوەی کورد هەروا لە کاروانی شارستانیەتی بەجێماوە و تەمومژی نەزانی و نەخوێندەواری لە ئاسمانی وڵاتەکەمان نەڕەویوە. بەڵام ئەگەر نووری کارەبا کوردەواری ڕووناک نەکردۆتەوە، ڕادیۆ و گرام و ڕیکۆردەر گەیشتۆتە کوێرە دێیەکانی کوردستانیش و دەتوانین بڵێین تیشکی زانست ناڕاستەوخۆ. کوردستانیشی گرتۆتەوە.

بەرنامەی ڕادیۆکان، ئیستوانەی گرامەکان و شریتی ڕیکۆردەرەکان خەڵکیان لە بەیت و باوی شایەر و هونەرمەندەکان بێ نیاز کردووە. بۆیە مەترسیی ئەوە زۆرە شاکارە بەنرخەکانی ئەدەبی فۆلکلۆریمان وردە وردە لەبیر بچنەوە و لەبیر چوونەوەشیان زیانێکی زۆر گەورە لە زمان و فەرهەنگ و مێژووی نەتەوەکەمان دەدا. هەرچەند زانایان و

ڕووناکبیرانی کورد لە هەموو لاوە هەستیان بەو مەترسییە کردووە و هەر کەس بەپێی هێز و توانا و دەرفەتی خۆی خەریکی کۆکردنەوەیانن. بەڵام بەداخەوە دەرۆست نایەن و پێشگرییان بۆ ناکرێ.

یەکێک لە کارەساتە هەرە گەورە و خوێناوییەکانی مێژووی نوێی کوردستان کە پاش دابەشکردنی ئەم وڵاتە لەنێوان عوسمانی و قزڵباشدا ڕووی داوە، گەمارۆدان و گیرانی قەڵای دمدم و شەهیدبوونی ئەمیرخانی برادۆست، خانی لەپ زێڕین و هاوپەیمانان و دۆستانی ئەم سەردارە مەزنەی کوردە.

ئەم کارەساتە ئەوەندە خوێناوی و بەسام بووە، شا عەبباسی سەفەوی شای خوێنڕێژ و پیاوکوژی ئێران، ئەوەندەی ڕق لە نەتەوەی کورد بووە، ئەوەندە زاڵمانە و زۆردارانە دەگەڵ ئەم نەتەوە بێ دەرەتانە جوولاوەتەوە. ئەوەندەی خەڵک کوشتووە و وڵاتی خاپوور کردووە و ژن و منداڵی بەدیل بردووە. ئەمیر خانیش ئەوەند پیاوانە ڕاپەڕیوە و ئازایانە وەدەس هاتووە و سەری بۆ شۆڕ نەکردۆتەوە و بەرگریی کردووە و ئەوەندە مەردانە شەهید کراوە کە ڕابردنی زەمان نەیتوانیوە تۆزی فەرامۆشی لەسەر ئەم کارەساتە دابێژێ و لەپێش چاوانی ون بکا.

شایەر و خۆشخوانەکان ئەم کارەساتەیان بەشێوەی جۆربەجۆر کردۆتە بەیت، لک و پۆپیان لێ کردۆتەوە و شاخ و باڵیان لێناوە. لە هەموویاندا دوو شت لە پێش چاو گیراوە: ئازایەتی و خۆڕاگریی ئەمیرخان و دڵڕەقی و بێ بەزەیی شا عەبباس.

لە نێو ئەم بەیتانەی من لەم بارەدا بیستوومن هیچیان ناگەنە ئەم بەیتەی کە زانای گەورەی ئاڵمانی «ئۆسکارمان» لە سەرەتای ئەم چەرخەدا لە ڕەحمان بەکری بیستووە و لە(١٩٠٥)دا چاپی کردووە و ئێستا لەدەس دایە. لە هەموو بەیتێکدا خەیاڵاتی شاعیرانە بەسەر واقعییاتی مێژووییدا زاڵ دەبێ. لەم بەیتەشدا ئەمە دەبیندرێ. بەڵام وا دیارە ئەم بەیتە زۆر پاش قەومانی کارەساتەکە نەگوترابێ، چونکە ناوی هێندێک کەس لە کاربەدەستانی قزڵباش و دۆستانی ئەمیرخان لەم بەیتەدا وەک خۆیان ماونەوە.

مێژوونووسەکانی خۆمانە و بێگانەش لەسەر ئەو کارەساتەیان نووسیوە و سەرچاوەی هەموویان «عالم آرای عباسی» کتێبە بەنرخەکەی ئەسکەندەر بەگی تورکمانە.

ئەسکەندەر بەگ هەرچەند نۆکەر و نمەک خوردەی شا عەبباس و دوژمنی نەتەوەی ئەمیرخان بووە و داوای ڕەوای ئەو سەردارە مەزنەی کوردی بەلاساری و سەرپێچی و تەنانەت نمەک بەحەرامی و لەڕێ دەرچوون داناوە و بەئاشکرایی جنێوی داوە و دەڵێ: «ئەرکی سەرشانی شای ئیسلام پەنایە ئاسەواریان لێ ببڕێ» بەڵام پیاو هەق بلێ

مێژوونووسێکی یەکجار ورد و وریا بووە و ڕووداوەکانی مێژووی سەردەمی شا عەبباسی زۆر بەسەرنجەوە تۆمار کردوون. جگە لەوە خۆی لە گەمارۆدانی قەڵای دمدمدا بەشداربووە و ئاگای لە هەموو کەین و بەینێک بووە.

ڕاستە ئەویش وەک هەموو دەسوپێوەندی شایان ڕیاباز و درۆزن بووە و زۆری تەشی لەبەر شا عەبباس ڕستووە و بەبەژن و باڵای ئەو شا بەدفەڕ و خوێنڕێژەی هەڵکوتووە و وای نیشان داوە کە تاوانی کوردان بووە کە دڵی ناسکی خاوەن شکۆیان شکاندووە و هەقی خۆیان بووە قەتلوعام بکرێن و بەو دەردە بچن. بەڵام دەگەڵ ئەوەشدا زۆر زانیاری تێدایە و سەرچاوەیەکی بەکەڵکە بۆ ئەو کەسانەی بیانەوێ لەبارەی قەڵای دمدم و ساڵی موکری قڕانەکەدا شت بنووسن.

کارەساتی دمدم و موکریان کە یەکێک لە بەسامترین ڕووداوەکانی مێژووی کوردستانە، کە هەستی نەتەوایەتیی زانایانی کوردی جۆشاندووە، خانیی نەمر ئەم هەستە ئاگرینەی چل و چەند ساڵ پاش کارەساتەکە دەربڕیوە.

لەم ساڵانەی دواییدا زانای بەناوبانگ و نووسەری مەزنی کورد «عەرەب شەمۆ» چیرۆکێکی درێژی بەناوی قەڵای دمدم لەسەر ئوسلوبێکی نوێ و باوی ڕۆژ نووسیوە. نووسینی چیرۆکی مێژوویی لە مێژە لەناو گەلانی جیهاندا جێی خۆی کردۆتەوە. بەڵام ئەمە یەکەم چیرۆکی درێژە کە من بەزمانی کوردی لەم بارەدا خوێندوومەتەوە.

بەداخەوە من نووسینەکەی ئەوم نەخوێندۆتەوە. چونکە سەرم لە خەتی ڕووسی دەرناچێ و کتێبەکەش بەخەتی ڕووسی چاپ کراوە. بەڵام مامۆستا شوکور مستەفا کە ئەم چیرۆکەی هێناوەتە سەر شێوەی کرمانجی خواروو و خەتی پەسندکراوی کۆڕی زانیاری دەڵێ: «دەستم لە نێوەرۆکی چیرۆکەکە نەداوە و هەر ڕواڵەتم گۆڕیوە».

مامۆستا عەرەب شەمۆ بەخەیاڵی بەرزی هونەرمەندانەی خۆی چیرۆکێکی شیرین و پڕ کارەسات و هەست بزوێنی خوڵقاندووە و خزمەتێکی گەورەی بەئەدەبی نەتەوەکەی کردووە. سەرتاسەری ئەم چیرۆکە بەتامە پڕە لە هەستی پیرۆزی ئینسانی، نیشتمانپەروەری و گەل خۆشەویستی.

چیرۆکی قەڵای دمدم نموونەی ئەدەبێکی ڕیئالیستی ڕەخنەگرانەیە کە لە ئەدەبی کوردیدا ئەگەر بێ وێنە نەبێ کەم وێنەیە. لە لابەلای دێرەکانی ئەم چیرۆکەدا پەردە لەسەر واقیعی نەتەوەی کورد، بەلایەنی باش و خراپدا نیشان دراوە و بۆ ئەو بێگانانەی کورد باش ناناسن زۆر بەکەڵکە.

پاڵەوانانی ئەم چیرۆکە هیچ کام بۆ کوردێک نەناسیاو نین. «شەباب» لاوێکی کوردی

ئاسایی و ڕەزاسووکە کە هەموو ڕۆژێ لە ڕێباز و کووچە و کۆڵانان تووشی دەبین و قسەی دەگەڵ دەکەین. «دلبەر» کچە کوردێکی لەبار و نەشمیلانەیە کە لە هەموو گوند و شارۆکێکی کوردستاندا نموونەی زۆرە و هیچ وێ ناچێ خەیاڵی نووسەرێک خولقاندبێتی. زۆر «هەمزە چاوەشمان» دیون و دواندوون. زۆر وەستای ئەرمەنی و ئاسۆری ئامرازی پێویستییان بۆ دروست کردووین. زۆر «ئەسکەندەرە پیرە» چیرۆکی کۆنیان بۆ گێڕاوینەوە.

کەم لاوی کورد هەیە لە دڵداریدا شەبابێک نەبێ. کەم کیژی کورد هەیە بڕوای بەپڕ و پووچ نەبووبێ و پەنای بۆ پڕ و پیرێژنان نەبردبێ و نوشتەی چەور و شیرینی و دەمبەسی بەمەلا نەکردبێ. چلدانە و شەمۆڵەی نەگریبێتەوە. بن پشک و خوشکی پچووکی وەک (نەنێ)مان زۆر دیون کە دیاری و ڕاسپاردەی کاکیان بۆ دەزگیرانەکەی بردووە.

بەڕاستی مامۆستا شارەزایی تەواوی لە واقیعی ژیانی نەتەوەکەی هەیە و زانیارییەکەی خۆی زانایانە و وەستایانە لە لابەلای دێرەکانی ئەم چیرۆکە شیرینەدا نەخت و پوخت گێڕاوەتەوە.

هەوار و بانەمەڕ و ئاژەڵداری، هەرەوەز و دەستەوا و، لەبەر شانە دانیشتن، خوری پشکنینەوە، تەشی ڕستن، لێک کۆبوونەوەی کچان. تەون هەڵاوەسین، وێنەی مافوورە گرتنەوە، مازوو چنین، ڕابواردن، داوەت و هەڵپەڕین. ژوان و دڵداری، جووت و گا و کشتوکاڵ و ئاشەوانی، نوێژ و تاعەت، سواری و تەقڵە و ڕمبازی و ڕاو و شکار و نێچیرەوانی، نان بدەیی و میوانداری، ژن زۆرهێنان و کچ فرۆشی و شیربایی وەرگرتن، نیشتمانپەروەری و فیداکاری و گیانبازی، خەیانەت و بێگانەپەرستی و ڕووڕەشی، هەموویان بەزمانێکی شیرین و ساکار و لە جێی خۆیاندا باس کراون و نرخی چیرۆکەکەیان زیاتر کردووە. مامۆستا نە لە نیشاندانی کردارە باشەکاندا زێدەڕۆیی کردووە و لە ڕاستی دووربۆتەوە و نەکردەوە دزێو و ناشیرینەکانی شاردۆتەوە. مامۆستا لە سەرتاسەری ئەم چیرۆکەیدا تێ کۆشاوە ئاکاری پاک و کرداری چاک لەنێو کۆمەڵی کوردەواریدا برەو پێ بدا. دەیەوێ لاوانی کوردستان ڕاست و پاک و نیشتمانپەروەر بن و دۆست و دوژمنی خۆیان بناسن. دۆستیان خۆش بووێ و کۆمەک و یارمەتیی بدەن و باربووی لێ وەرگرن و دوژمنیان ناخۆش بوێ و ڕقیان لێ بێ و لەسەریەوە نەچن و فریوی نەخۆن هەر بەوە ڕانەوەستاوە و ویستوویەتی ئوسولی شەڕی پارتیزانی فێری شۆڕشگێڕانی کورد بکا و تەنانەت ئەوەندە لەم بارە دڵسۆزیی نیشان داوە کە ناچار بووە لە واقیع دووربێتەوە. بۆ ئەوەی شۆڕشگێڕانی کورد لە شەڕی شەوێدا فێری خۆشاردنەوە بکا. لە شەڕی شەمزیناندا ڕووداوێک دەخولقێنێ و هەمزە چاوەشی هێدی و هێمن و دڵسۆز کە نموونەی

فەرماندەیەکی هەرە باش و لەسەرەخۆیە وا تووڕە دەکا کە ناچار بێ داگژێتە سەربازێک و لێی بدا. چونکە جگەرەی داگیرساندووە!

بێگومان مامۆستا لێرەدا هێند بەتەنگ فێرکردنەوە بووە زەمان و مەکانی لەبیرچۆتەوە. ڕاستە لە زەمانی شا عەبباسدا پێی ئەوروپاییەکان بۆ ئێران کراوەتەوە و تەنانەت ئەو پادشایە برایانی «شیرلی» وەک ڕاوێژکەری سوپایی هێناوەتە ئێران و باڵیۆزی ناردوونە ئەوروپا. دوور نییە تووتن کە لە ئەمریکاوە هاتۆتە ئەوروپا گەیبێتە ئێرانیش. بەڵام تۆ بڵێی لە کوردستان لەو سەردەمەدا قەنەکێش هەبووبن؟ گریمان تووتنیش بووبێ و قەنەکێش هەبووبن. خۆ ڕەنگبێ مامۆستاش وەک من لەبیری بێ تا ئەم دواییانە کورد بەبەرد و ئەستێ ئاگری هەڵدەکرد و سەبیلە و قەنەیان دەکێشا و جگەرە هەر نەبوو. جگەرەکێشان و ئاگر هەڵکردن بۆ پارتیزان زەرەری هەیە و مامۆستای مەزن دەیەوێ ئەم ئەزموونە بەنرخەمان فێر بکا بۆیە تووشی ئەم هەڵە بووە.

بەداخەوە ئەم چیرۆکە بەنرخە هەڵەی وای تێدا هەن. کە بەهیچ بارێ ناکرێ چاویان لێ بپۆشرێ.

چیرۆکی مێژوویی ئەسڵێکی هەیە و هەمووی زادەی خەیاڵی نووسەر نییە بەڵام نووسەر شاخ و باڵی لێ دەنێ و لک و پۆپی لێ دەکاتەوە. لە چیرۆکە سەرکەوتووەکاندا هەمیشە ناوی قارەمانەکان و شوێنی گرنگی جوغرافیایی دەپارێزرێن. ئەو کەسەی چیرۆکی مێژوویی دەنووسێ. دەبێ شارەزایی تەواوی لە مێژوو و جوغرافیادا هەبێ تا بەهەڵە نەچێ بۆ بەڵگە ئیشارە بەچیرۆکی «شەڕ و ئاشتی» تۆلستۆی دەکەین. بێگومان مامۆستا لە من باشتر ئەم چیرۆکە دەزانێ. چونکە بەزمانی ڕووسی خوێندۆتەوە. ڕەنگبێ چیرۆکی «ئەوەندە قارەمان» زۆر کەم بن. بەڵام چونکە تۆلستۆی مەزن ئاگای لە مێژوو هەبووە و جوغرافیای وڵاتەکەی باش زانیوە ساڵی قەومانی شەڕان و ناوی قارەمانە دەرجە یەکەکانی و شوێنی شەڕگەکانی نەگۆڕیوە و پاراستوونی بۆیە خوێنەر قارەمانەکانی تریش بەقارەمانی خەیاڵی نازانێ و ڕووداوە پچووکەکانی نێو کارەسات کە بەزادەی خەیاڵی نووسەر نازانێ، جێی داخە مامۆستای خۆشەویستی ئێمە زۆر کەمی شارەزایی لە مێژوو و جوغرافیای کوردستان و ئێران هەبووە. سەرانسەری چیرۆکەکەی لەسەر خەیاڵی خۆی داڕشتووە بۆیە هەڵەی زۆر زەق و بەرچاوی لە نووسینەکەدا هەیە.

کەسێک بیەوێ لەسەر قەڵای دمدم بنووسێ ناچارە بزانێ پایتەختی شا عەبباس ئیسفەهان بووە نەک تاران، شا عەبباسێکی لە سەردەمی دەسەڵاتی ڕەش و زۆردارانەی خۆیدا زۆر شاری سووتاندن، زۆر قەڵای ڕووخاندن، زۆر ڕەوەی ڕفاندن، زۆر وڵاتی

خاپوورکردن، ئیسفەهانی وا ڕازاندەوە، وا ئاوەدان کردەوە، کە پێیان گوت: «اصفهان نصف جهان» ئێستاش ئەو خانووبەرە و مزگەوت و باغانەی ئەو دروستی کردوون و بینای ناون، جیهانگەران بۆ ئیسفەهان ڕادەکێشن.

مامۆستا پێش نووسینی چیرۆکەکەی مێژووی ئێرانی نەخوێندۆتەوە، تا بزانێ ئەو شا عەبباسەی ئەو باسی دەکا چ دێوەزمەیەکی خوێنخۆر بووە؟ ئەگەر بەپەلە چاوێکی هەر بە(عالم آرای عباسی)دا گێڕابا، کە مێژوونووسی تایبەتی شا عەبباس نووسیویەتی، دەیزانی ئەو زۆرداره پیاوکوژە نێرینەی لە مەڵبەندی موکریان، لە بەشێکی گەورەی نیشتمانەکەمان بڕیوە و مێیینە وردەی بەدیل بردووە.

پێم وایە ئەگەر دەیزانی کە شا عەبباس ئەوەندە زۆردار بووە کە نەتەنها هەزاران کەسی کوشتووە و هەزاران وەجاخی کوژاندۆتەوە، بەڵکە خۆشی وەجاخ کوێر کردووە و لە سێ کوڕەکانی خۆی دووی چاو دەرێناون و یەکی سەربڕیوە. تابلۆیەکی زۆر بەسامتر و ڕەشتر و نائینسانی تری لە شا عەبباس دەکێشا.

مامۆستا نەک زۆر ئاگای لە مێژووی ئێران نەبووە بەڵکو گوێی نەداوەتە مێژوو و جوغرافیای وڵاتەکەی خۆشی، دەنا هیچ نەبا دەبوو بزانێ «سلێمانی» زۆر پاش کارەساتی قەڵای دمدم دروست کراوە. من بەش بەحاڵی خۆم ناوی عەشیرەتی «بەڕوودارم» نەبیستووە کە مامۆستا دەڵێ خانی لەپ زێڕین گەورەی وان بووە. بۆ ئەوەی بزانین ئەمیرخان کێ بووە؟ و چۆن پێ گەییوە. ناچارین پەنا بەرین بۆ ئەو نووسراوەی دوژمن لەسەری نووسیوە، چونکە بۆ خۆمان سەرچاوەی کۆنترمان نین. خاوەنی «عالم آرا» دەنووسێ:

«پاش نەمانی شای بەهەشتی، کە ڕۆمییەکان مرخیان لە ئازەربایجان خۆش کرد، عێل و عەشیرەتەکانی کوردی سەر بەئەم دەوڵەتە بایان داوە و ڕەگەڵ ڕۆمییەکان کەوتن. شا موحەممەد ناوێک لە میرزادەکانی برادۆست بەفەرمانی خوندکاری ڕۆم کرا بەمەزن و خاوەن دەسەڵاتی برادۆست. ئەمیرخان سەری بۆ دانەنواند و ملی بۆ ڕانەکێشا، هەر دەمە ڕەگەڵ یەکێک لە ئەمیرەکانی گەورەی کورد دەکەوت. ماوەیەک لەکن عومەر بەگی حاکمی «سهران» ڕاییوارد. لە شەڕێکدا کە عومەر بەگ دەگەڵ دوژمنانی کرد، ئەمیرخان دەستێکی لە ئانیشکەوە پەڕی. ناوبانگی بەئەمیرخانی چولاق ڕۆیشت. لەو ساڵەدا کە ئاڵای بەرزی پادشائی لە ئازەربایجان دەشەکاوە و شا بەو پێ و قەدەمە پیرۆزەوە بەرەو نەخچەوان و ئێرەوان دەیاژوا. ناوبراو هاتە بەردەرکی بارەگای پادشایەتی و خۆی بە شاپەرست و خزمەتکار نیشان دا. خاوەن شکۆ ئاوڕی ڕەحمەتی لێداوە. مەزنایەتی و دەستەڵاتداری

تەرگەوەڕ و مەرگەوەڕی پێ بەخشی و نازناوی «خانی»دایە و سەری بەرزکردەوە. مەڵبەندی ورمێ و شنۆی کە سەر بەئازەربایجانە و لە سەردەمی شای بەهەشتیدا لەژێر فەرمانی یەکێک لە گەورە گەورەکانی قزڵباشدا بوو پێ ئەسپارد. لەسەر فەرمانی شا وەستا زێڕینگەرەکان دەستێکیان لە زێڕی سوور دروست کرد و بەگەواهیرات و مرواری بەنرخ ڕازاندەوە و لە باسکیان بەست. چونکە ئازا و مەرد بوو خاوەن شکۆ زۆری ڕوو دەدایە و گەلێکی چاکە دەگەڵ دەفەرموو. ئەویش دەستی خزمەتی لەسەر سینگ دانا. لەسایەی دڵسۆزی و چاوەدێری خاوەن شکۆدا ڕۆژ بەڕۆژ بەپەیژەی مەزنایەتیدا چووە سەر و لە هەموو هاوشانانی خۆی تێ پەڕاند. چەند ناوچە و مەڵبەندی لە ئەمیرەکانی کوردی سەر بەڕۆم ئەستاندەوە. بەپایەبەرزی و لەشکر زۆری ناوبانگی دەرکرد. زۆر لە خێڵەکانی کورد و لە ئەمیرزادەکان لە دەورەی هاڵان و خزمەتی ئەویان ڕەچاوکرد. هێندە پێ نەچوو هەوا و فیز لە سەری دا و لەخۆبائی بوو...»

مێژوونووسێک کە ئەمیرخانی بەچاوی خۆی دیوە و سەرەڕای ئەو هەموو دوژمنایەتییە، ئیعتراف بەئازایەتی و مەردایەتی دەکا و دەڵێ: «ئەمیرخان لە عەشیرەتی برادۆست بوو و لە شەڕدا دەستێکی پەڕیوە و شا عەبباس دەستی زێڕی بۆ دروست کردووە» بەڵام مامۆستا دەڵێ چونکە زۆری زێڕ بەخشیوە پێیان گوتووە: «خانی لەپ زێڕین».

مامۆستا زۆر بەوردی و درێژی باسی قەڵای دمدم دەکا. بەڵام بەو حاڵەوە بەپێویستم زانی ئەم کورتە باسەی ئەسکەندەر بەگ لەسەری نووسیوە، لێرەدا بینمەوە کە دەڵێ: «لەپێش ئیسلامدا لە زەمانی ساسانییەکان (اکاسره)دا هەر لەو شوێنەدا قەڵایەک هەبووە کە پێی گوتراوە (دمدم) و دەسدرێژیی ڕۆژگار خاپووری کردووە».

لە جێگایەکی دیکەدا نەخشەی قەڵاکەمان ئاوا بۆ دەکێشێ:

«ئەم قەڵایە لەسەر دوندی کێوێکی یەکجار بەرز دروستکراوە کە یەکپارچە بەردێکی درێژووکە و تەسکە و وەک پشتی گا هەڵکەوتووە. لای شیمال و جنووبی دۆڵی زۆر قوولن کە لە ژێلا بۆ سەری دەبێ بەپەیژەی خەیاڵ بۆی بچی، لەبەر بەرزی پێویستی بەشوورە نییە و شوورەیان بۆ نەکێشاوە. دوو لایەکەی دیکەی کە پانایی قەڵاکەن، لای ڕۆژهەڵاتی پاڵی وەپانایی چیا داوە و شوورەیەکی زۆر تەواوی بۆ کێشراوە. بورجی زۆر بڵیندی هەن و دەرگایەکی بەرەو جنووب دەکرێتەوە. لە دەروازەوە بۆ عەرزی ڕێگایەک بەنێو بەردیدا هەیە کە ئەوەندە تەنگە بەزەحمەت سوارێکی تێوەدەچێ. سەنگەر بردنەپێش لە لای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواوە نەبێ ناکرێ. لە لای ڕۆژهەڵات تیرهاوێژێکی بۆ دەرکی قەڵای بمێنێ یەکپارچە بەردی سەخت و ڕەقە. لەبنەوە بوودڕی بۆ لێ نادرێ. کە بەردەکە

براوە بورجێکی زۆر بەرز و قایمیان لێ دروست کردووە کە بۆ خۆی قەلایچەیەکە. تا ئەو بورجە بەردەس نەکرێ سەنگەر بردنە بن قەلا محالە. ئاوی قەلا لە حەوزێکی گەورەڕا دابین دەکرێ کە بەباران پڕ دەبێ. بەلام لە لای شیمال لەنێو گەلیدا نیزیکی قەلا، کانییەک هەیە. ئاوی زۆر کەمە ئەمیرخان جۆگەی بۆ کێشاوە و ڕێی بۆ کردۆتەوە و دەحەوزەکەی کردووە. ئاوی ئەم کانییە لە ئێوارەوە هەتا بەرەبەیان، حەوزەکە پڕ دەکا. ئاوەکەی بەشی ڕۆژێکی قەلانشینەکان دەکا. گومبەزێکیان لە ڕێکی عەرزی لەسەر حەوزەکە هەلخستووە کە لەپێش چاوان ون بێ. پێی دەلێن (سولق)، بۆ پاراستنی حەوزخانەکە بورجێکیان بەپاڵ قەلاکەوە هەلچنیوە. لەلای جنووبەوە سەهۆلدانێکیان سازکردووە کە بەبەفر و سەهۆڵ دەئاخندرێ. لە تەنیشت وێ حەوزێک هەیە تا ئەو بەفر و سەهۆڵەی لە هاویندا دەتوێتەوە و دەبێتە ئاو بەفیڕۆ نەڕوا و لەوێدا کۆبێتەوە و لە کاتی کەم ئاویدا بەکار بێ ئەو سەهۆلدانەش قەلایەچەیەکی لەسەر دروست کراوە و پاسەوان و تفەنگچی لەسەر دانراوە. بەوێش دەلێن: (بوزلق) یا (قارلق)، ڕێگای ویش وەک ڕێگای (سولق) لە دەرەوەڕا ونە.

بەکورتی ئەم قەلایە لە پێنج قەلا پێک هاتووە. یەکیان ئەسلی قەلاکە، یەک قەلای خوارێ، یەک قەلای سولق و یەک بوزلق و ئەوی دیکەیان بورجی گەورەی دەرەوەی دەرگای ڕۆژهەلات کە لەپێشدا باسمان کرد. هەر پێنج ئەوەندە بەرز و قایمن کە پەیکی تیژڕەوی بیر و مێرووڵەی خەیاڵ ڕێیان تێ نابا و وێیان هەلناگەڕێ».

پێم وایە ئەگەر مامۆستا هەر ئەوەندەی ئەسکەندەر بەگ وەک دوژمنێک لەسەر قەلای دمدم نووسیویەتی دەخوێندەوە، جا واقیعییەتی مێژوویی بەو خەیالە بەرز و ناسکەی خۆی دەڕازاندەوە. چیرۆکە جوانەکەی دەگەیشتە ڕیزی شاکارەکانی ئەدەبی بەرزی نووسەرە بەناوبانگەکانی جیهان.

لە عالم آرادا ناوی هەموو سەرکردەکانی قزلباش و زۆر لە پالەوانانی کورد هاتوون. چەند خۆش بوو مامۆستا قارەمانی دەرەجە یەکی خەیالی نەخولقاندبان و قارەمانە ئەسلییەکانی ناوبردبان. جا کەیفی خۆی بوو بازرگانی عەرەبی ناو دەنا (ئیبن بەتوتە) یا نا. چونکە دەتوانین تەئویلێک بۆ ئەوە بهێنینەوە کە ئەو بازرگانە بەناوی جیهانگەڕی بەناوبانگ کراوە و مەبەستی مامۆستا ئەو جیهانگەڕە نییە.

نامەوێ باسی ئەوەی بکەم کەوا دیارە مامۆستا لە دوایی چیرۆکەکەیدا ماندوو بووە و پشووی وەک پێشوو درێژ و لەسەرەخۆ نییە. چارەنووسی بەشی زۆری پالەوانەکانی نادیارە. چونکە ئەم شێوەم لە زۆر داستانەکانی ڕووس بەتایبەتی شاکارەکانی تۆلستۆی

مەزندا دیوە و مامۆستاش کەم و زۆر لەژێر تاوی ئەواندایە بۆیە هیچ لەم بارەدا نالێم. بەلام دەوێرم بلێم باسی گەمارۆدانی قەلا و قەلاداری ئەمیرخان و خۆڕاگری کوردان و بێ بەزەیی دوژمنی کورت بڕیوەتەوە. چونکە بەشی هەرە گرنگی کارەساتەکە کە سەرنجی خۆمانە و بێگانەی ڕاکێشاوە و ناوی ئەمیرخانی لە مێژووی کوردستاندا بەنەمری هێشتۆتەوە ئەم بەشەیانە.

لەنێو کوردەواریدا باوە دەلێن ژنی قەلانشینەکان بەتایبەتی ژنەکانی ئەمیرخان لە قەلاداریدا بەشداربوون و لە بەیتەکەشدا ئیشارەی بۆ کراوە. وەک دەلێ:

«کێ بوو لە خاتوون پەروەرێ

گوتی: کاک ئالی ئەتۆ ماوی ئەتۆش هەلێ»

هەروەها مەشهوورە دەلێن ژنەکانی ئەمیرخان و گەورە گەورەکان پاش گیرانی قەلا و کوژرانی پیاوەکانی، خۆیان لە قەلا هەلداشتووە تا نەبنە دیلی دەستی دوژمنی بێ شەرم. لە بەیتەکە گوتراوە:

«کێ بوو؟ لە خاتوونی خانی

قبووڵ ناکەن کافرستانی

خۆمان هەلدەدێرین لە چل کەوانی»

مامۆستاش ویستوویەتی نەخشی ژنانی کورد لە خەباتی ڕزگاریخوازیدا بەرچاو نیشان بدا و جوانیشی نیشان داوە. ئەویش زۆر جوان باسی ئەوەی کردووە کە ژنەکان خۆیان کوشتووە. بۆیە داخم ناچێ نەیزانیوە کە یەکێک لە ژنەکانی ئەمیرخان کە ئەسکەندەر بەگ نەک بێزی نایە ناوی بەرێ بەلکو قسەی سووکیشی پێ دەلێ، شەش ساڵ پاش گیرانی قەلا سەرلەنوێ قەلا دەگرێتەوە. دلنیام ئەگەر مامۆستا ئەوەی دەزانی چیرۆکەکەی دوو بەرگ دەبوو. چونکە ئازایەتی و فیداکاری ئەم ژنە کوردە بەشەرەفە خۆی بەرگێک چیرۆک هەلدەگرێ.

مامۆستا باسی عەشیرەتی شکاک دەکا کە ئێستا لە دەوروبەری قەلای دمدم دەژین، بەلام لەو سەردەمیدا هیچ ناویان نییە. کەچی باسی عەشیرەتی گەورە و بەناوبانگی جەلالی ناکا کە بەداخەوە لەو سەردەمیدا تەنیا عەشیرەتێکی کورد بوون یارمەتی شا عەبباسیان داوە و بەشی زۆریان لەنێو قزلباشدا بوون و ژمارەیەکی کەمیان لە سەنگەری شەرەفدا بەرگرییان کردووە.

مامۆستا ویستوویەتی بەئەنقەست بلێ شەڕی کوردان زیاتر بەتیر و شیر بووە بەلام لە

ڕاستیدا ئەمیرخان تۆپ و تفەنگیشی بووە، لەباری چەک و قۆرخانەوە تەنگاو نەبووە. هەر بێ ئاوی و تینوایەتی شپڕزەی کردووە و وای لێ کردووە لە قەڵا بێتەدەر و شەهید بکرێ.

لە پێشدا گوتم من لە خوێندنەوەی خەتی ڕووسیدا کوڵم و چیرۆکەکەی مامۆستا عەرەب شەمۆم نەخوێندۆتەوە. جا بۆیە ناتوانم لەسەر شێوەی نووسینی ئەو چ قسان بکەم. بەڵام ئەوەکەی مامۆستا شوکور مستەفام چەند جار خوێندۆتەوە و بەڕاستی چێژم لێ وەرگرتووە.

عەیبی کار لەوەی دایە ئێمە تا ئێستاش زمانێکی ستانداردمان نییە کە کەس نەتوانی لێی لادا. هەروا بەهاسانیش ناتوانین ئەم زمانە پێک بێنین و خۆمان لە پاشاگەردانی ڕزگار بکەین. ماوەیەکە هێندێک لە نووسەرە زاناکانمان بەکردەوە بۆ ئەم کارە بەنرخە تێ دەکۆشن.

دەوێرم بڵێم مامۆستا شوکور مستەفا یەکێک لە ئاڵا هەڵگرانی ئەم خەباتەیە و لەڕیزی پێشەوە دایە، مامۆستا وەک پیاوێکی زانا دەستی لە تەعەسوبی ناوچەگەری هەڵگرتووە و لە نووسینەکانی خۆیدا هەوڵ دەدا لە هەموو شێوەکانی زمانی کوردی کەلک وەربگرێ و بەبڕوای من لەم کارە پڕ سوودەشدا سەرکەوتووە.

مامۆستا تێ دەکۆشێ کام وشە ڕەسەن و سووک و ڕەوانە و کام کینایە لەسەر زاران خۆشە بەکاری بێنێ. لە بەرکارهێنانی وشەی داتاشراوی ناڕەسەن و دزێو و ناشیرین خۆ دەپارێزێ. زۆر شارەزای ڕێزمانی کوردییە و لەژێر تەئسیری زمانی بێگانەدا نانووسی.

مامۆستا خوێندەوار و ڕووناکبیرە، زۆر گەڕاوە، گەلێکی خوێندوەتەوە. زەحمەت و کوێرەوەری کێشاوە و ئەزموونێکی تەواوی وەسەریەک ناوە. لە سایەی ئەم ئەزموونەدا گەییوەتە ئەم قەناعەتە کە هیچ شێوەیەکی زمانی کوردی با زۆریش دەوڵەمەند و پڕ وشەبێ بەتەنێ ناتوانێ ببێ بەزمانی ئەدەبی نەتەوەکەمان. جا بۆیە ئەم ڕێبازەی گرتۆتە پێش کە لە پێکهێنانی زمانی ستانداردی کوردیدا بەشداربێ. سەرەڕای ئەوانە هەرگیز وەک پیاوێکی لەخۆبایی لە نووسینەکانی خۆی دڵنیا نییە و بەشوورەیی نازانێ ڕاوێژی بەدۆستان و نیزیکانی خۆی بکا. ئەوەش ئاکارێکی باشە و پیاو دەگەیەنێتە ئامانجی خۆی. مامۆستا شوکور لەمێژە بەنووسەرێکی سەرکەوتوو ناسراوە. بەڵام بەبڕوای من لە نووسینی ئەم چیرۆکەدا خۆی گەیاندووەتە ترۆپکی هەرە بەرزی ئەدەبی کوردی. لەپێشدا گوتم ئەم چیرۆکە لەچاو نێوەرۆکەوە لە ئەدەبی کوردیدا ئەگەر بێ وێنە نەبێ کەم وێنەیە. ئێستاش لە خۆم ڕادەبینم بڵێم لەچاو ڕواڵەت و فۆرمیشەوە هەر وایە.

وتەیەک لە پێشەکیی شەرەفنامەدا

هەژار و شەرەفنامە

تەڕەساڵی وام نەدیبوو، هەوری ڕەش و چڵکن بەرببینگی عاسمانیان بەرنەدەدا، تەم لە سەران نەدەڕەوی، باران هەڵی نەدەبرینگاند. ڕۆژ نەبوو چەند ڕەهێڵەی توند نەهێنێ و شەو نەبوو چەند ڕێژەی بەخوڕڕەم نەبارێ، شریخ و هۆڕی هەوران نەدەپساوە بەبێ نێوبڕ.. بریسکەی دەدان...

لەنگێزە و باسریشک و قوڕوچڵپاو و جڵیتاو بڕستیان لەکەڵ دەبڕی، کەویە بەفر و ڕونوو هەرەسیان دەهێنا، زەوی دەجمی و ڕێویان جمگەیان دەدا.

لەو بەهارە تەڕ و تووشەدا و لەو ڕۆژە گرژ و مۆنانەدا، لە بناری کێوە سەربەرزەکانی کوردستان، لە بنکەیەکی پێشمەرگە تووشی یەک هاتینەوە.

من و هەژار لە منداڵییەوە، هاواڵ بووین، وێکڕا پەڕەوازە و گەورە بووین، هەڕەتی لاوەتیمان پێکەوە لەناو چوار دیواری قوڕماوی پڕ لە جۆلاتەنەی حوجرەی کۆنە مزگەوتاندا ڕابواردبوو... ئێستاش وا بەسەری پیری، پاش بیست و ئەوەندە ساڵ لێک دووری و هەڵبڕان و تامەزرۆیی یەکترمان دەدیتەوە... نەهاتی و لێقەومان هەردووکمانی کەنەفت و کەلەلا و پیر و زورهان کردبوو. ئەو ئەستوور ببوو من لاواز، ئەو لەبەر ورگ و گەد و گیپاڵی پشووی لێ بڕابوو، من لەبەر کزی و بێ هێزی هەر لاکەی سەرم دەهات... دیسان سەرمان گەیشتەوە یەک و بووینەوە: یەکماڵ. ماڵی چی؟ دوو لێفەی شڕ و پەتووڕ، سەرسەرینی پەڕباڵاو و هەڵوەشاو، هەریەکە تەختە شکاوێک و بەهەردووکمان چرایەک و چادانێک و دوو پیاڵەی ڕووکێش و ئاوخۆرەوەیەکی گڵێنە و ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ.

ژوورەکەمان بەوشکەبەرد داندرابوو. دیوارەکانی خوار و خێچ بوون، لە هەموو لایەکەوە زگیان دابوو.

هیچ دیوێکی سواغ نەکرابوو، باگێڕەوەی نەبوو، ئاڵووداەکانی کەڕواوی بوون و چەکەرەیان دەرکردبوو.

هەڵاشەکەی داچوڕا بوو، بۆسادێکی پیسی لێ دەهات... هێندە تەنگ و تەسک بوو بەچیرەچیر جێمان دەبۆوە. هێند تاریک بوو بەنیوەڕۆ چرای دەویست. هێند نەوی بوو، تێیدا هەڵنەدەهاتینەوە...

قسەی خۆمان بێ زۆریش تێر و پڕ نەبووین. دەگەڵ پێشمەرگە جوان و جحێڵەکان لەسەر

خوانێک کۆ دەبووینەوە و ژەمەنانمان یەک بوو، زێدەپارووی چەور و نەرمی پیری چلێس و گردەنشینمان بۆ دیاری نەکرابوو... گوزەرانمان پێکەوە مێخۆش بوو: ترش و شیرن تێکەڵاو بوو، یادی ڕۆژانی ڕابردوومان دەکردەوە و دوارۆژمان بەراورد دەکرد... ئەوەندەمان خۆشی و ناخۆشی بەسەر دڵ و مێشکدا تێ دەپەڕی کە وەک دەروێشەکانی چیرۆکی کۆن دەگریاین و پێ دەکەنین، گریانمان بەپێکەنین سواغ دەدا. یاخود بڵێین زۆر زۆر پێ دەکەنین و قاقا دەگریاین. شەوگار شەق دەبوو، لە بێداری بێزار دەبووم باوێشک دەمیان گەزێک پێدا دەچەقاندم بەوەنەوز و وردەوێژینگانەوە دەبیرەخەو ڕادەچووم و دەلێفە شڕەکەم دەخزام و دەمەویست سەرخەوێک بشکێنم و شەکەتی و کفتیم نەمێنێ. ئەو تازە وەخۆ دەکەوت: چوار مێردەکی لەسەر تەختە بێ بەختەکەی بەپانەوە دادەنیشت، کاغەز و قەڵەمی لەسەر کۆشی دادەنا، کەوڵە تیسکنەکەی بەخۆی دادەدا. ملی خوار و سەری زل و شان و کەوڵی کە سێبەریان دەخستە سەر دیوار، ئەو شەولەبان و غوولی بیابانەی وەبیر دێنامەوە کە دایکم بەساوایی لێی ترساندبووم.

دیارە من لێم نەدەپرسی چ دەکەی؟ ئەویش نەیدەگوت چ دەکەم بەڵام دەمدی: شەرەفنامەی فارسی و عەرەبی لەدەوری خۆی دادەنان و لەبەر یەکی ڕادەنان و بەتێڕامان چاوەکانی بن چاویلکەی بازبازێنیان بەسەردا دەکردن. هەر لەبن لێوانیشەوە پرتە و بۆڵەی دەهات و ورتە ورتی بوو. جار لەدوای جاریش جیڕەی قەڵەمە بۆری دەهات... بەوەدا دەمزانی خەریکی وەرگێڕانی شەرەفنامەیە... کە وەختی خۆی بەفارسی لەسەر مێژووی کورد نووسراوە و بەچەند زمانێکیش تەرجومە کراوە. بەڵام وا دیارە هیچ کوردێک بەپێویستی نەزانیوە - یان دەخۆی ڕانەدیوە - بیکاتە کوردی...؟ چونکە:

شەرەفنامەی فارسی یان بڵێین فارسیی شەرەفنامە زۆر سەخت و گرانە و ئەمڕۆ لەناو فارسی زمانانیشدا هەموو خوێندەوارێک تێی ناگا... بۆ ئەوەی ئەم ڕاستییە ڕوون کەینەوە دەبێ تۆزێک بەرەو پاش وەگەڕێین و سووکە ئاوڕێک لە ئێرانی زەمانی سەفەوی بدەینەوە.

سەفەوییەکان زۆڵە کوردی تازە ترکی لەڕێ دەرچووی دووڕەگ بوون و بەملهوڕی و گەلۆری دەژیان، لەژێر پەردەی ئایین و بەناوی وسێن و هەباسەوە شەڕیان بەخەڵک دەفرۆشت و لە کوشتار و تالان و بڕۆ بەولاوە نەیاندەزانی دنیا چ باسە... گوللە تۆپێکیان بەسەد کتێبی باش نەدەگۆڕیەوە، هونەری جوان و شێعری پڕ مانا و ڕەوان لەلای ئەوان شیر و مەتاڵ و تیروکەوان بوو، ئەگەر کاریان بکەوتبا نووسینیش، نووسەرێکی وایان دەویست کە بەپاروە بەرماوێک و چنگە دراوێک کلکەسووتەیان لەبەر بکا و کێچیان بۆ بکاتە گا و بەکەر بڵێ شێر و کوێر بەچاوتیژ دانێ و دز و بێ ویژدانان بەخدری زیندە قەڵەمداد بکا...

نووسەری هونەرمەند و کارامە و بڕوا بەخۆ شەرمیان لەخۆیان دەکرد و پێیان زۆر شوورەیی بوو ئاوڕوویان بەئاوەڕۆ داکەن و ویژدان بەگیرفان بفرۆشن... بەناچاری خزینە گۆشە و کەنارانەوە و هەڵوەدای شاران بوون و هێندێک لە هیند سەری هەڵدایەوە و گەلێکیش بێ ناوونیشان توایەوە...

خوێڕی و تۆڕیش کە ببوونە گۆشتی سەر چەپەر، بەبلوێری خاوەن زێڕ و زۆران کەوتنە سەما و سەر و گوێلاکی ئەدەبی فارسییان لەبەر پێدا پڵیشاوە و خمی لێ شێواو لەبەر یەک هەڵوەشا و ڕەتێنرا و نسکۆی برد و ئەگەر سەفەوی گۆڕیان گوم نەبووبا... لە مردن نەدەگەڕایەوە. لەپاش ئەوانیش هەتا درەنگ هەر خۆی بەسەر پێوە نەگرتەوە...

شەرەفخان لەو ڕۆژگارە ئەنگوست لەچاوەدا چاوی کردۆتەوە و لەناو تەپ و تۆز و گێژەڵووکەی سەفەویدا بەخۆدا هاتووە، لە ماڵی شادا ئەو فارسییە دزێو و بن شڕەی پێ خوێندراوە! بەڵام ئەو کابرا بلیمەت و هەڵکەوتووە زۆر بەدەخۆ ڕادیوی باسکی لێ هەڵماڵیوە و لەو گێژاوە خۆی پەڕاندۆتەوە و هێناویە ئەدەبیاتە بێ زەلەتەکەی ئەو ڕۆژەی بەبا کردووە و لە کەوی داوە و بەردبژێری کردووە و بەدانستە سپی کردووە و توێکڵی فڕێ داوە و کاکڵێکی پاک و خاوێن و تێرگۆشتی لێ هەڵبژاردووە و لەسەر پەڕی شەرەفنامەی داناوە و بەنموونەی ڕەوانی و جوانی پێشکەش بەفارسی دۆستانی ئەو زەمانەی کردووە. بەڵام لە ڕاستیدا ئەو کاکڵە جوان و بەرچاوەش چونکە بەری داری ئەو دێمەکارەیە، هێندە ڕەق و چیڕە ددان دەشکێنێ... جا من هەرچەندە دەمزانی هەژار فارسی دەزانێ و زۆر باشیشی دەزانێ... بەڵام لە دڵی خۆمدا پێم وا نەبوو دەتوانێ ئەو گابەردە لەسەر شان دانێ و لەو کەل و بەندەنە ڕژد و کوڕە سەرکەوێ!!

وەرگێڕانی ئەو کتێبە ڕەق و زلە پشووی درێژ و جیکلدانەی گوشاد و لە کارنەوەستان و ڕەنجی فەرهادی دەوێ... پیاوی دەوێ بەدرێژایی ساڵ و مانگ سێ سەرەی لەسەر هەڵنەگرێ و هەتا ئەو کەلاوە هەراوە لە هەموو لاوە سەر نەگرێ کاری بەکاری کەس نەدابێ... هەژاری وا شل و شەوێق و پەرژوبڵاو، لە لایەکەوە بەبنکە ڕابگا و لە لایەکەوە دەستە چیلەی گڕی شۆڕش بۆ ئێزگە کۆ بکاتەوە و لە لایەکی تریشەوە کەرستەی ڕۆژنامە و شەونامە ئامادە بکا... سەرەڕای هەمووانیش وەرگێڕانی شەرەفنامەی شەرەفخانیش سەربار بێ و ئەویش ڕاپەڕێنێ؟ هەیهوو!! چی بەسەر چییەوە؟ بڕوام وا بوو هەوایەکە لە کەللەی داوە و کرمێکە لەسەریدا دەجوولێتەوە هەر سەرێکە و لێی وەڕەز دەبێ و وازی لێ دێنێ.

بەهار پیر بوو، باران وەستانەوە، هەور ڕەوین، تاو خۆی نواند، تەم و مژ بوونە هاڵاو و دەگەڵ بەفری پار چوونەوە، گزوگومبەت گەرما شاڵاوی هێنا و جرِوجانەوەر، ژیانەوە و

دوژمنانی کوردستانیش دەگەڵ تینی گەرما بووژانەوە، وەک ژەنگەسوورە هاڕووژان و دە سەروچاوی نیشتمانپەروەرانی کورد هالاّن... ڕۆژانە لەبەر گڕەگڕی فڕۆکە و گرمە و زرمەی بۆمبا و تەق و تۆق و شەوانە لەبەر هاشەهاشی ماران کە بەدرزی دیوار و کون و کەلێنی باندا بۆ ڕاوی مشک و نانی وشک سەریان بەژوورەکەماندا دەکرد... ئۆقرەمان لێ هەڵگیرا و سانەوەمان لێ تۆرا و لە هێلانەکەی تەرە بوو...

بەر لەوەی بزانم شەرەفنامەی کوردی سەری بەکوێ گەیشت، چاری ناچار لێک هەڵبڕاین و هەریەکە بۆ لایەک بازرەبووین و وێڕای کەودەری دەگەڵ بەفران هەڵدەکشاین...

ساڵ پایزێکی درەنگ بوو، سیخوار لەبەر پەساران هەڵی نابوو. ئاور خۆشەویست ببوو، لە دەوری ئاوڕگی پڕ لە پۆلووی داربەڕوو دیسان ژیانی دووبراله دەقی جارانی گرتەوە...

ئێمەی وا سوێر قسە هێشتا لە چەنەچەنی چاک و خۆشی نەوەستابووین و هەژدەر هەژدەر قسەمان لە دەم دەردەپەڕی... هەستا و لەسەر دەلاقەوە لە کۆنە تەوراتێک نەوی و خستیە ئامێزمەوە و گوتی: دەها بیخوێنەوە... بەڵام گەردنت ئازا نەبێ ئەگەر بەچاوی دوژمن سەیری نەکەی و ئۆباڵم بەملت ئەگەر هەر ڕەخنەیەکت بەبیر دادێ، چاوی لێ بپۆشی و پێم نەڵێی... ئەگەر دۆستی بم گریەنە و نامەوێ قانەقدیم دەی... ئەگەر چرووک و پووکت وەبەر چاو بێ و دەنگ نەکەی تووک لە منداڵت نەیە. منیش بەبێ فوو لەدۆکردن لێفەکۆنم لێ ڕاخست و شانم لێ داخست و شەرەفنامەی فارسیشم لەلای خۆم دانا و هەژارنامەی کوردیم زۆر بەوردی خوێندەوە و دەگەڵ ماکەکەیدا لەبەریەکم ڕانان و چۆنم هاتە بەرچاو، ئاوای دەگێڕمەوە:

پیاو هەق بڵێ دەربارەی مێژووی کورد هەرچی شەرەفخان بەدڵ نیازی لێ گرتووە و دەستی بۆ بردووە خستوویەتە سەر کاغەز. نوک و بەدی هەر لە سیر هەتا پیوازی زۆر بەدەسپاکی ڕاگوێزراوە و بەرگە عەجەمییەکەی لێ داڕناوە و جوان و قازاخ شۆراوە و جلوبەرگی زۆر نایابی کوردی دەبەرکراوە و بەخشڵ و زێڕ و سسڵەوپپلە و خرینگە و ئۆیەی کوردانە ڕازاوەتەوە و ئەگەر دەبینی هەزار قوڕعان دەخۆی: کە ئەو کتێبە هەرگیز بەبۆرە خزمایەتیش نەچۆتەوە سەر فارسی و هەر زکماک کوردییە و بەکوردی ڕسکاوە.

هەر کەس بزانێ تەرجەمەکردن دەبێ چۆن بێ؟ تێدەگا کە هەژار لەو هونەرەدا دوانەکەوتووە و بگرە زۆریش لەسەرە...

ئەوانەی ئەم کتێبە دەخوێننەوە لەوانەیە پێیان سەیربێ کە هەژار ئەو کوردییە چۆن فێر بووە؟ بەڵام بۆ من کە لەگەپ و گەمەی سەر سەرانگوێلکانەوە دەگەڵی گەڕاوم و دەزانم چۆن ژیاوە لە کوێ ژیاوە و لە چەند سەرچاوەی هەڵێنجاوە... هیچ شتێکی سەمەرە نییە و

بەلای منەوە باری خۆیەتی:

بەبڕوای هەموو کوردی زانێکی لە ڕاستی نزیک و لە شەڕە گەڕەک بەدوور تەنانەت بەبڕوای زۆربەی ڕۆژهەڵات ناسانی ڕۆژئاواییش لەناو زاراوەی سۆرانیدا شێوەی موکریان لە هەمووان پاک و ڕەوانتر ماوە و وشە و ڕاوێژی دەمی بێگانەی زۆر کەمتر تێ خزاوە. لەناو موکریانیشدا ناوچەی بۆکان لەو بارەوە سەرتۆپە... هەژار، موکریانییە و سەر بەناوچەی بۆکانە و منداڵی ئەو ناوە هێشتا سەریان لە هێلکە نەجوولاوەتەوە لە کوردیدا بلبلن و زمانیان هەتا بڵێی ڕەوانە...

بابی هەژار زانا و کوردپەرەست بوو، هەموو کوردستان گەڕابوو، کرمانجی و سۆرانی زۆر باش دەزانی و لە ئەدەبی کوردی و فارسی و عەرەبی و تورکیدا دەستێکی باڵای هەبوو... هەژار لەسەر کۆشی ئەو بابە زمانی گرتووە و قسەی خۆش فێر بووە و دڵ و مێشکی بەشێعر و چیرۆکی کوردی ڕاهاتووە...

لە دێ گەورە بووە، دەگەڵ منداڵان بەو کوردییە بێ گەرد و ساکارە دواوە، دەگەڵ کیژۆڵاندا لەوبەر لەوبەری چیاوە باللۆرەیان بۆ یەکتر هەڵداوە... شەڕەجنێو و فڕ پێکدادان و تەوس و پلار و توانجی پیرێژنانی بیستووە... شەوانە بەلایەلایەی دایکە کوردی موکریانی دەخەو ڕاچووە، بەیانی بەورینگە ورینگی دڵتەزێنی کیژە کوردی مەشکەژێن وەئاگا هاتووە... لە مزگەوتی لادێ، بەیت و لاوک و حەیران و گەلۆ، شەو و نیوەشەو و درکانە و ئازیزە و پایزە و سوارۆ، گوێچکەیان ئاو داوە...

بەمێرمنداڵی لە خانەقای شێخی بورهانی خوێندووە کە دەتگوت کەشتی نوحە و هەموو توخم و تۆوێکی لێ کۆبۆوە. هەر شێوە و زاراوەیەکت بویستایە دەبەردەست دابوو... لە پەرێز و خێرۆکی پیران و زانایانی وەک: سەید ڕەشید و سەیفی قازی و شێخ محەمەد و مامۆستای فەوزی دەسکەنەی کردووە و گوڵی هەڵگرتوونەوە... کە پێش گەیشتووە دۆست و هاونشینی شاعیران و نووسەران و کوردی زانانی وەک: مەلا مارف و خاڵەمین و قزڵجی و حەقیقی و جەوهەری و کاکە ڕەحمانی موهتەدی بووە کە لەو باوخۆشتر بوون و هەریەکەیان لە ئەدەبی کوردەواریدا دەریایەک بوون... لەبەر دەست و لەژێر چاوەدێری پێشەوا، «قازی محەمەد»ی ئەدەبدۆست و ئەدیب پەروەردا فێری ڕۆژنامەنووسی بووە و شێعری بەکۆماری کوردستان و شۆڕشەکەی هەڵگوتووە نازناوی شاعیری میللی پێ دراوە...

لە ژیانی ئاوارەییشدا بەدەردی خۆی گوتەنی: بەشەقی زەمانە فێری شێوە لێک جیاوازەکانی کرمانجی کراوە. لە ژیانی پێشمەرگەییدا شارەزای شارەزوور و شاربازێڕ و

گەرمیان و بیتوێن و هەولێر و کۆ و خۆشناو و سورچی و باڵەکایەتی و ناودەشت و گەلێک شوێنی تریش بووە و هەر پیرێکی کوردی زان و زیندووی دەست کەوتووە زۆر بەوردی دۆزیویە و هەرچی لە دەمیانەوە دەرچووە قۆزیویەتەوە ئەو هەمووەی کۆکردۆتەوە بەکاوەخۆ لە بێژینگی داون و بنژیلی جودا کردۆتەوە و ساغ و پتەوی هەڵبژاردووە و بەمێشک و دڵی خۆی سپاردووە... ئیدی بۆ سەیرە کە هەژار کوردی زانێکی هەڵبژاردە بێ؟

هەژار بۆ تەونی ئەو کرە لەبار و سفتەی خۆی، شێوەی موکریانی کردۆتە تەخت و بۆ نەخش و وێنەکانی وشەی ڕەنگین و خۆڕەنگ و جوانی هەموو زاراوەکانی تێوەداوە و تا بۆی کراوە خۆی لە رایەڵ و پۆی وشەی نامۆ و بێگانە و کوردی داتاشراوی ناقۆڵا و ناڕەسەنی تازە پێداکەوتوو پاراستووە.

سەیر لەوەدایە دەڵێی شەرەفخان و هەژار لێکیان گێڕاوەتەوە. لە ڕۆژگارێکدا کە هەژار شەرەفنامەی کردووە بەکوردی؟ زمان و ئەدەبی کوردی لەبەر بێ سەروبەرەیی و بەرەڵڵایی خەریکە بەمەرەدی زمان و ئەدەبی فارسی، زەمانی سەفەوی بچێ... لە سایەی نەزانانی خۆپەسندەوە ئاڵۆزی و شێواوییەکی زۆری تێ کەوتووە و مەترسییەکی گەورە هەڕەشەی لێ دەکا!

بێگومان هەژاریش هەستی بەو مەترسییە کردووە و لام وایە مەبەستی هەرە گەورەی لە وەرگێڕانی شەرەفنامە بووژاندنەوەی زمانی کوردی بووە و دەیەوێ لە مردنی بپارێزێ... جا چونکە مەیدانێکی فرت و فرەوان و پان و بەرینیشی بۆ هەڵکەوتووە و توانیویە بەکەیفی خۆی قەڵەمی تێدا باژوێ و خزمەتێکی هێژا بەزمان و ئەدەبی کوردی بکا... هیچ بەدووریشی نازانم کە هێندێک لەو کەسانەی چەند ساڵە دەگەڵ ئەو خم لێ شێوانەی زمانەکەدا ڕاهاتوون نووسینی هەژاریان بەدڵ نەبێ... ئەوانەی لە دەباغخانەدا کار دەکەن بەبۆنی گوڵاو دەپشمن و سەرەگێژە دەگرن و تا فێر دەبن ماوەیەکی دەوێ.

من لەو بڕوایەدام کە شەرەفنامەی هەژار دەبێ بکرێتە بەردی بناغە بۆ کوردی ئەدەبی و زمانی یەکگرتوومان. هیوادارم هەموو کوردێکی، کوردیخواز و دڵسۆز کەڵکی لێ وەرگرێ و هەژاریش هەر بەوەندەوە نەوەستێ و درێژە بەخزمەتکردنی زمانەکەمان بدا و درێخی نەکا...

١٩٧١

پێشەکییەک بۆ دیوانی نالی

هەموو کوردێکی پاک، چاک، دیندار، دڵسۆز و ئەدەبدۆست، ئەگەر بەدڵ و گیان خۆی بەمنەتبار و قەرزداری مامۆستای هێژا و زانای کورد مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس نەزانێ ناهەقی دەکا. چونکە مامۆستا و کوڕە کارامە و لێزانەکانی بەهەموو هێز و توانای خۆیانەوە بەهیچ بارێک لە خزمەتی کوردی چارەڕەشی، دوورە بەشی هەژار درێخیان نەکردووە.

بەڕاستی ئەم خزمەتە بەنرخانەی ئەم بنەماڵە چاکە، بەدین بەفەرهەنگ، بەزمان، بەئەدەب و ئاکاری کوردییان کردووە شایانی ئەوپەڕی ڕێز و سوپاسە. یاخوا لەم لایە لە بەڵای لابەلا دووربن. بەردی سارد و گەرمیان وەبەر پێ نەیە و لەولاش وەبەر ئاڵای پێغەمبەر کەون و حەشریان دەگەڵ حەشری پیاوچاکان بێ. پێموایە خزمەت بەکوردی زۆرلێکراو چاکەیەکە کە لەپێش چاوی بینائی چاوان بزر نابێ و پاداشی دنیا و قیامەتی دەبێ.

گەڕیدەیی و دەربەدەری ئەم سوودەی بۆ من هەبوو کە لە نێزیکەوە بەخزمەت مامۆستا بگەم و دەستی موبارەکی ماچ بکەم و بزانم کۆگای نور و دەریای بێ سنوورە.

جارێک دەگەڵ چەند مامۆستای گەورە و ماقووڵ لە بارەگای حەزرەتی غەوس لە حوجرە تەنگ و چکۆڵەکەیدا لە خزمەتی مامۆستا دانیشتبووین، من ئەو بیرەم بەمێشکدا دەهات ئەگەر هەموو نووسینە بەنرخەکانی ئەم مامۆستا کورتەباڵا، ڕەزاسووکە، خوێن شیرین و قسەخۆشە بێنی و لە تایەکی تەرازووی باوێ و جەستەی لاوازی خۆشی لە تایەکەی دیکە بخەی ئایا سەری وەمیچی حوجرەکەی ناکەوێ؟

دیارە ئەوینێکی پڕ سۆز، ئیمانێکی پیرۆز و ئیرادەیەکی قەوی و پتەو ئەم پیرە خاوێنە و ئەم زانا کەم وێنەی هان داوە کە لەو تەمەنەدا لە خزمەت بەزانست، بەئەدەب، بەئیسلامییەت و ئینسانییەت خافڵ و بێ ئاگا و شەکەت و ماندوو نەبێ.

باسی یەک یەکی نووسراوەکانی مامۆستا وەک تەفسیری قورئانی پیرۆز و شەریعەتی ئیسلام و... نە بەمنی بێ دەسەڵات دەکرێ و نە لەو کورتە باسەدا دەگونجێ، ئەم ئەرکە لە ئەستۆی مامۆستایانی ئایینی و شارەزایانی ئەدەب و پسپۆڕانی زانستە کە هیوادارم کەمتەرخەمی نەکەن و شوێنەوارە بەکەڵک و باشەکانی مامۆستا پتر بەخەڵک بناسێنن. لەبارەی شەریعەتی ئیسلامیدا ڕای مامۆستایەکی شارەزام پرسی، فەرمووی هەر کەسە بۆ

خۆی بۆچوونێکی هەیە، من بەڕاشکاوی دەڵێم تا ئێستا کتێبی وا تەواو لە بارەی فیقهی شافیعیدا نەنووسراوە.

من لێرەدا دەمەوێ بەکورتی لە بارەی ئەم دیوانە شتێک بنووسم. بەبڕوای شارەزایانی شێعر و ئەدەب نالی یەکێکە لە گەشترین و پرشنگدارترین ئەستێرە بەرزەکانی ئاسمانی ئەدەبی کوردی. تەنیا ڕەخنە یا بەئەدەبتر بڵێم دەردی دڵێکی لە شێعری نالییان بوو ئەوەبوو کە تێگەیشتنی شێعرە ناسک و وردە جوان و ڕەوانەکانی زۆر هاسان نەبوو، پێویستی بەشیکردنەوە، لێتوێژینەوە و وردبوونەوەی تەواو بوو. کەسێک سێ زمانی عەرەبی، فارسی و کوردی نەزانیبایە چاک لە شێعری نالی نەدەگەیشت. مامۆستای مەزن هەستی بەو کەم و کوڕییە کردووە بۆیە بەخۆی و بەکوڕانییەوە، هەستاون، تێکۆشاون ڕەنجیان کێشاوە و بەهەزاران زەحمەت نوسخەی دەستنووسیان پەیداکردوون لەبەر یەکیان ڕاناون و ئەم دیوانە بەنرخەیان شەرح کردووە. لە هەوەڵەوە پێشەکییەکی زانایانەیان بۆ نووسیوە کە خۆی کتێبێکی سەربەخۆیە و خوێندنەوەی بۆ هەموو ئەم کەسانەی سەریان لە شێعر و ئەدەب دەخورێ پێویستە. لەدوایە شێعرەکانیان ڕاست کردۆتەوە. ماناکانیان لێداوەتەوە، هەڵسەنگاندووە و لەپێش خوێنەریان داناوە.

تا ئێستا کاری وا لە نێو کورداندا نەکراوە. زۆر کەس لەسەر نالییان نووسیوە، بەڵام کەس ئەوەندەی خۆ پێوە ماندوو نەکردووە. ئەوانی باش بوون، ناتەواوبوون ئەوانەی نەزانانە نووسرابوون هەر نەبان باشتر بوو. هیچ کارێک ئەویش کاری وا ئەستەم و گران بێ کەموکووڕی نابێ، ڕەنگە ئەو کارە گەورەش نەختە نەقسێکی هەبێ، بەڵام بێگومان هاوتا و وێنەی نییە.

من بۆ خۆم پتر لە نیو چەرخە سەر و کارم دەگەڵ شێعری نالیدا هەیە ئەو سەردەمە کە وەک سوختەیەکی نەزان لە خانەقای شێخی بورهان بووم دەمدی مەلا زاناکان و موستەعیدە باشەکان لەسەر شێعری نالی دەڕۆن، ئەگەر نیوە خوێندەواری وەک منیان بۆ حاڵی نەبووبان، هیچ نەبێ سەرنجیان بۆ لای مەلە، لەو دەریا مەند و بێ بەستێنە ڕادەکێشان، چاپ بوونی نالی لەلایەن کوردی و مەریوانی وە دەروێکی بۆ کردمەوە ئەگەرچی ئەم دیوانە نازدارە، بێ ئازارە دێو و دوژمنی پۆلیسی دەورانی ڕەشی پاشایەتی ڕەزاخان بوو بەدەس هەر کەسەوە گیرابایە هاواری سەر وماڵی بوو، بەڵام من پەیدام کردبوو بەدزییەوە دەمخوێندەوە. موقبیل بەچاپکردنەوەی دیوانی نالی سەرەڕای ئەم کەموکوڕیانەی لە کاریدا هەبوو پتری بەرەو تێگەیشتنی شێعری نالی بردم. نێو و نرکە و هێرشی گیو لە نالیی نەتۆراندم تەنانەت چاپەکەی مووەفەقیشم نەک جارێک دەیان جار

خوێندەوە. خوالێخۆشبوو حاجی مەحموودی وەتەمیشیم کە بازرگان و مڵکدارێکی پیر و خۆشزەوق بوو، باش دەناسی و بەو حاڵەوە دیتنی بۆ من هاسان نەبوو چونکە ئەو هاوین و بەهار لە دێ بوو، منیش هەر لادێیی بووم و کەمتر دەچوومە شار کە زستانان بەخزمەتی بگەم زۆرم کەڵک لە شێعر ناسیی ئەو پیاوە گەورە وەرگرت کە ڕەنگبێ کەم کەس مابن لە بیریان بێ ئەدیبێکی چەند بەئینساف و پیرە پیاوێکی چەند قسەخۆش بوو. ئێستاش بۆم ڕوون نەبۆتەوە ئەو بازرگانە زرینگە کە سەروکاری دەگەڵ گەز و جاو و کەتیرە و مازوو و خوری و مافوورە بوو چۆن ئەو هەموو شێعرە کوردییە جوانانەی لەبەربوون. ئایا بەیاز و دەستنووسی باشی بوون و دەری نەدەخست یا حافیزەی وا بەهێز و قەوی بوو کە چی لەبیر نەدەچۆوە. بەڕەحمەتی خودای شادبێ. ئاخ و داخ چەن گەورە پیاومان بوون و حاجی قادر گوتەنی: «لەبەر بێ دەفتەری گوم بوون و فانی».

شەقی ڕۆژگار هەڵی داشتمە کوردستانی عێراق لەوێ زۆر نالی ناسم دیتن و باشترم نالی ناسی تا سەرم لە بەغدا هێنا دەر و بەخزمەت مامۆستا مەسعود محەمەد گەیشتم. تا ئێستا کەسم نەدیوە وا لە شێعری نالی بگا. گفتولفتێکی خۆشی بوو کە بەبەیانی سیحراوی خۆیەوە دەهاتە شیکردنەوەی شێعری نالی خۆی مەست و سەرخۆش دەبوو و گوێگری وەجۆش دەهێنا. داخم ناچێ ئەم مامۆستایە ئەوەندەی لەسەر شێعری نالی دەدوا ئەوەندەی نەدەنووسی تا کۆمەڵ پتری کەڵک لێ وەرگرێ. لە بیرمە لە دانیشتنێکدا کە مامۆستا بەعادەتی خۆی شێعری نالی شی دەکردەوە، یەکێک لە دانیشتوان لە منی پرسی بەبڕوای تۆ مامۆستا لەبارەی نالیدا زۆر زێدەڕەوی ناکا؟ گوتم: من لە تەنیشت مەهابادەوە لەلایەکەوە تا سەرچاوەی (زەڵم) و لەلای دیکە تا هاوینەهەواری سەرسەنگ گەڕاوم و دەگەڵ زۆر مامۆستای گەورە دانیشتووم کەسم نەدیوە ئەوەندە شارەزای شێعری نالی بێ. کەچی دەوێرم بڵێم ئەو گەورە پیاوەش بەتەواوی لە شێعری نالی نەگەییوە. مامۆستا مەسعود فەرمووی بەخوا ڕاست دەکەی. من ئەو مەلەوانە نیم بینم ئەوەندە درێژبێ کە بتوانم لە دەریای بێ بنی شێعری نالی ئەو هەموو دوڕ و مرواریبیانە بێنمە دەر هەروا پەلەقاژەیەکی ناشیانەیە دەیکەم. بەڵکو شتێکم وەبەر دەسکەوێ. زۆری پێ نەچوو ڕۆژێک لە خزمەت مامۆستا مەسعود لە کۆڕی زانیاری کورددا خەریکی کاربووم. کاکە حەمەی مەلا کەریم هاتە ژوور و گوتی: «ئێمە مانای وشەی (نەی سەوار)مان لەو شێعرەدا نەزانیوە ئێوە چۆنی بۆ دەچن» زۆرمان بیر لێ کردەوە و نەمانزانی. بێ ئەدەبیم کرد و گوتم: «مامۆستا ئەو کاتە من گوتم جەنابیشت دیوانی نالیت بەتەواوی بۆ ساغ نەبووەتەوە و تۆ گوتت ڕاست دەکەی من پێم وابوو تەوازوع دەفەرمووی بەڵام قسەکەم

وەڕاست گەڕا... گوتی: «ماڵە نالیت نەشێویٚ کیٚ سەرەدەر لەو هەموو وردە داوانە دەردەکا کە ئەو ناویەتەوە؟ من چوزانم نەی سەوار چییە؟» ئیجازەم لیٚ وەرگرت و چوومە ژووری کاکە حەمە، هەرچی فەرهەنگی فارسی و کوردی لە کۆڕدا هەبوون سەنگ و سووژنمان دان و سەرەوبنمان دان و سەراوبنمان کردن و ئەو وشەمان نەدۆزیەوە. دیارە پاش ناهومێدبوون لە پەراوێزی لاپەڕە ٣٣٤دا گوتوویانە دوور نییە نیزەدار بیٚ کە لە شێعرەکەدا بیٚ مانا نییە. ئەو ڕۆژەی من گوتم کاکە حەمە حەیف فەرهەنگی دەوڵەمەندی دوکتۆر (موعین)مان بەتەواوی لەدەسدا نییە. وێدەچیٚ ئەو ئەم وشەی گرتبیٚ. ئێستاکە ئەم دێرانە دەنووسم فەرهەنگی دوکتۆر موعینم لەبەر دەسدایە. ئەو فەرهەنگە گەورەش ئەم وشەی نەگرتووە. بەڵام وشەیەکی تێدایە کە پیاو دەخاتە گومانەوە کە مەبەستی نالی ڕەنگبیٚ ئەم وشە بیٚ و ئەوانەی دیوانی نالییان نووسیوەتەوە بەهەڵەیان تۆمارکردبیٚ. فەرهەنگی موعین وشەی «نیساری» گرتووە بەمانا سوپاهی و لەشکری و دەڵیٚ. فیردەوسی لەبارەی تەبەقەی دووەم لە چوار تەبەقەی جەمشیددا دەڵیٚ:

صفی بر دگردست بنشاندند
همی نام نیساریان خواندند

و هەروەها زیادی دەکا و دەڵیٚ وشەی (نیساریان) لە زمانەکانی ئێرانیدا سابیقەی نییە و بیٚ شک موحەرەفی (artistar)ی پەهلەوی (ئوستایی raeslara) بەمانای (شەڕکەر و سوپاهی) هاتووە و ئەم وشەیە لە فارسیدا بووەتە (ارتیشدار).

دۆزینەوەی ئەم وشە منی خستە سەر ئەم باوەڕە کە (نەی سەوار) (نەی سیار)بیٚ، بەغەڵەت نووسرابێتەوە چونکە زۆر ڕوونە و بەهاسانی لە شێعرەکانی دەردەکەویٚ کە نالی زۆر ئەهلی خوێندنەوە و موتاڵا بووە. دەسەڵاتێکی زۆری بەسەر ئەدەبیاتی عەرەبی و فارسیدا هەبووە. وەک بەئیشتیا لەسەریان نووسیوە گەڕیدە بووە و بەکوردستاندا گەڕاوە. ئەگەر واش نەبیٚ ئاشنایەتی ئەو دەگەڵ بابانەکاندا حاشای لیٚ ناکریٚ. ئەوانیش کتێبخانەی ئەمیرانەیان بووە کە نالی کەڵکی لیٚ وەرگرتووە. تەماشای ئەو چەند شێعرە بکەن تا بزانن من بیٚ بەڵگە وا نالێم.

نالیا ئەم غەزەلە تازە کە تازەت گووتوە
بە دووسەد مەسنەوی لوبی لوبابی نادەم

***

نییە دەخلم لە شانامە و مەسافی غەیری ئەم نوکتە
کە کوشتەی بەندی تۆیە هەر کەسی ئازاد و ئازابیٚ

***

کە دیتم ڕەنگی سەد ڕەنگی، گوتم بابایی عەییارە
کە بیستم لەفظی بێدەنگی گوتم شیپووری شاپوورە

بەڵیٚ بەم شێعرانەڕا کە ئەگەر ڕیزم کردبان زۆر پتریان جیٚ دەگرت دیارە کە نالی هەموو جۆرە کتێبێک کە دەخڵی بەمەلایەتییەوەش نەبوویٚ خوێندوەتەوە. کەسێکی ئەسکەندەرنامەی ئەفسانەیی خوێندبێتەوە و نەسیمی عەییار و شاپووری عەییار بناسیٚ، ئاشکرایە کە شانامەی فیردەوسی زۆر جار سەرەوبن کردووە و ئەم وشەی لە شانامە وەرگرتووە و ئەگەر ئەوەی زانیبیٚ کە نەی سیاری بەتەبەقەی دووەم لە چوار تەبەقەی زەمانی جەمشید گوتراوە ئەوە دەبیٚ شێعرەکە لە ئەسڵدا ئاوابوویٚ.

دیدە نیگهبانی یار، ناڵەی دڵ نەی سیار
تیپی سریشکم هەزار ئاهە عەلەمداری من

یانی چوار تەبەقەی زەمانی جەمشیدی ڕیزکردبن و لەباتی تەبەقاتی لەشکری تورکان کە لە مەغوولییەوە وەرگیراون، (ئون) (یوز) (تومان) بەکاری بردن چونکە گومان لەوەدا نییە کە هەزار پڕ بەپێستی (تومان)ی مەغوولییە. ئایا تاقمە مومتازەکەی ئەحمەد پاشای دۆستی وا تەبەقەبەندی نەکردووە و ئەو شێعرە پڕ ڕەمزەی پاش نەمانی تاقمەکە نەگوتووە؟ جوابی بەمن نادرێتەوە. بەڵام دەغدەغەی لەدڵمدا پەیدا کردووە.

ماوە شتێک لەبارەی نالیدا باس بکەم کە تا ئێستا کەس لەو بارەدا نەدواوە. ئەویش ئەوەیە، جگە لەوەی نالی خەریکی پێکهێنانی زمانی یەکگرتووی کوردی بووە، شۆڕشی ئەدەبیشی کردووە. ئەم ڕەسمە نالەبارەی لە دیوانی شاعیرەکانی پێشوودا هەبووە کە لە ئەلفەوە تا یا بکەنە قافیە لە دیوانی نالیدا نییە. کوا قافیەی (ض) (ظ) (ذ) (ع) (خ) (ع) لە دیوانەکەیدا؟ کە دیوانی شاعیرە هەرە باشەکانیشی دزێوکردووە. لە باتی ئەوانە شێعری وا هەیە کە پیتە تایبەتییەکانی کوردی بۆ کردوونەوە قافیە وەک (ێ). «تەشریفی نەوبەهارە کە عالەم دەکا نویٚ» نالی بەپێچەوانەی بۆچوونی هێندێک شێعر نەناس کە گوتوویانە هەر خەریکی دوو کار، شێعر و وشە ئارایی بووە و گوێی نەداوەتە نێوەڕۆک، شاعیری بەتەواوی مەعنای کەلیمە بووە. شێعری تەنیا بۆ دەربڕینی ئیحساسی ناسکی ئینسانی گوتووە جگە لە چەند پارچەی وەک وەسفی حوجرە و گوێدرێژەکەی و وەسفی

تەبیعەت کە ئەوانیش لە ئیحساسی شاعیرانە بێ بەش نین. شێعرەکانی دیکە پڕن لە سۆزی ئاشقانە و کوڵوکۆی دەروونی خۆی. بۆیە گوێی نەداوەتە ئەو قاعیدە و ئوسووڵەی کە زانستی عەرووز شاعیری ناچار کردووە ڕەچاوی بکا. یانی غەزەڵ لە حەوت شێعر کەمتر نەبێ و حەتمەن دەبێ تاق بێ. باشترین غەزەلی نالی ئەو غەزەلانەن کە لە حەوت شێعر کەمترن یا جووتن. یانی نالی لەهەر جێگایەک کوڵوکۆی دامرکاوە قەڵەمی ڕۆناوە و تا ئیحساساتی دانەمرکاوە قەڵەمی تاوداوە. ئەگەر لە پارچە شێعرەکەی مەستوورە وردبینەوە، تێ دەگەن ئەو نالییەی کە وەستای قافیە بووە. لێرەدا ڕیعایەتی قافیەشی لە چەند جێگا نەکردووە. دیارە دۆزینەوەی ئەو جێگایانە کاری ئەو کەسانەیە کە دەزانن ڕەدیف قافیە چن؟ بەڕەحمەتی خودا شادبن ئەو مامۆستایانەی بێ وردبوونەوە و بێ ئەوەی بزانن شێعر چییە؟ فەرموویانە ئیحساسی شاعیرانە لە شێعری نالیدا نییە یا کەمە، توخودا خوێنەری خۆشەویستی شێعر ناس سەرنجێکی بدە ئەم دیوانە تا بزانی ئەو هەژارانە چەند لە شێعر ناسیندا کوڵەوار بوون.

لە جێگایەکەی تریش باسم کردووە کە قوتابخانەی نالی بەهۆی مەلا ساڵحی حەریقەوە لە کوردستانی ئێران بەتایبەتی لە موکریاندا برەوی پەیدا کردووە.

لەم ساڵانەی دواییدا کتێبێک بەفارسی بەناوی (ایران امروز) بڵاوبۆتەوە کە لە نووسینی (ئۆژێن ئوبێن) سەفیری وەختی فەرانسە کراوەتە فارسی. ئەم دیپلۆماتە لە ساڵەکانی ١٩٠٦-١٩٠٧ بەسابڵاخدا تێپەڕیوە و چەند لاپەڕەیەکی ناشیانەی لەسەر ژیانی کوردی ئەم مەڵبەندە نووسیوە کە سەرنج ڕاکێش نین. تەنیا ئەوەندەی سەرنج ڕاکێشە کە لەبارەی نالیدا نووسیویەتی:

لە نێوەڕاستەکانی چەرخی ڕابردوودا شاعیرێک لەنێو کورداندا هەڵکەوت کە ناوبانگی لە چوارچێوەی هۆز و خێڵ و زێدی خۆی زۆر وێوەتر ڕۆیی، نالی مەلایەکی خەڵکی سلێمانییە کە ئەمڕۆ شێعرەکانی لە دوورترین خڕ و شیو و دۆڵەکاندا ویردی زمانی کوردانە ئەم شێعرانەی، موفتی سابلاخ، (کە لە جێگایەکی تر بەناوی مەلا محەمەدی موفتی ناوی بردووە) بۆ ئێمەی وەرگێڕان.

دیارە ناوبانگی نالی هەشتا پترە گەیوەتە سابلاخ کە موفتی وای بەسەفیر ناساندووە. نازانین شێعرەکانی بە چ زمانێک بۆ سەفیر وەرگێڕاون. بەڵام پاش ئەو هەمەوو بەردەشۆڕ و دەسکارییە هێشتا تام و خوێ و بۆن و بەرامەی شێعری نالییان پێوە دیارە. ئەوەش جوابێکە بۆ ئەو کەسانەی دەڵێن نالی زیاتر بەشکل و وشە ئاراییەوە خەریک بووە تا نێوەڕۆک و مەزموون. جارێک هەر لەو بارەدا لە کۆڕێکی ئەدەبیدا کە خوشک و برای

عەرەبیشی لێ بوون گوتم توخوا ئەم شێعرەی نالی بۆ ئەم برا و خوشکە خورمانێژ و خورما خۆرانە کە فرچکیان بەخورما گرتووە بکەنە عەرەبی بزانین بۆ خۆیان یاری شیرینی خۆیان وا بەخورمای خۆماڵی شوبهاندووە کە کوردێکی شارەزووری کەڵاش لەپێی مێوژخۆر شوبهاندوویەتی.

دەخیلت بم نەخیلی یا ڕوتابی
وەها شیرین و سینە نەرم و دڵڕەق

هەموویان کە مەزموونی شێعرەکەیان بیست گوتیان تا ئێستا شێعری وا لەتیفمان لە عەرەبیدا لەو بابەتەوە نەبیستووە. هەموو دەزانین شێعر کە وەرگێڕدرا جوانی شێوە و شکل لەدەس دەدا.

لەپێشدا گوتم ئەم کتێبەش بێ کەموکووڕی نییە. بەڵام تا ئێستاش بێ وێنەیە. لە چەند جێگا نەزەری خۆم لە پەراوێزدا نووسین. بەڵام چونکە ئینتیشاراتی سەلاحەدینی ئەیوبی لە چاپکردنەوەی ئەم دیوانەدا بۆ ئەوەی کوردەکانی ئێرانیش دیوانێکی کەم غەفڵەت و شەرح لێکراویان لەدەسدابێ بەپەلە بوو هەقیشی دەدەمێ منیش نەمتوانی چاکی پێ ڕابگەم.

دیسان لەلایەن هەموو کوردێکی ئەدەبدۆستەوە سوپاسی مامۆستا و کوڕەکانی دەکەم.

نازانم کێ بوو نووسیبووی هەر ماڵێکی ئێرانی کە قورئانێکی پیرۆزی لەسەر تاقە دانابێ پێویستە دیوانێکی حافیزیشی لەبن بێ.

منیش دەڵێم خۆزگە هەموو ماڵە کوردێکیش دیوانی نالی لەژێر قورئانی پیرۆزدا دانابایە.

بەهاری ١٣٦٤

ڕاوە تاژی

ساڵ درەنگ بوو، پایز داهات، زەوی ڕەنگی بزرکا، شینایی نەما، تینی هەتاو کەم بۆوە، ڕۆژ چیان بەبەرەوە نەما، شەو درێژ و درێژتر بوون، هەوا فێنک بوو، ڕەز ڕندران، مشتاخ هەڵخران، بێستان لەبەرکەوتن، بڕکە هەڵکێشران، جێ تووتن شێو کرانەوە، ئاویژە لە بەراو دەرچوون، ئەستێر داریان لێ ڕاکێشرا، سەرچاوە، قەوزەیان گرت، بناوان هەڵدێران، دەراو بۆگە و لێڵ بوون، پاوان و هەڵەسوون پێخوست و بۆژە بوون، پێورە وێنجە داس پەڕێن کران، ڕەپستە کۆڵە پنج بوون، نەوەندە تیشەیان چەند پەلکە بوو، سارده کێڵ دندووکەیان دا، کا و گزرە لە کادێن کران، کۆدە و پۆڵکە و نەرمەگیا لە تایە و گیشە دران، تفاقی زستان داخرا، دێم کێڵ بەهیوای بارانی ڕەحمەت و هەقەپەڵەی پایز، دێمەکار و ئیشکەکەندیان داچاند، جارجار هەوری سپی و تەنک بەدەم باوە بەپەلە بەئاسماندا تێپەڕین، چەند پڕیشکی بڵاویان وەراند، دڵی شکارتەکەیلی بێ زەوییان داخورپاند و ترسان نەوەکو ئەوەندوکە دەغڵەی ئاو ماڵان بۆیان داچاندوون گەندەنێ بن و بەجارێک قووت بڕاو و بێ سەڵات بکەونەوە، دار و دەوەن خەزەڵیان دا، مێرگ و چیمەن بێ دیمەن بوون، لاپاڵی بژوێن بوونە ڕێچکە، نواڵەی زەنوێر کاتۆر کران، تەلان و بەندەن ڕووتانەوە، ڕووباری خوڕێن لە خوڕین کەوتن، ڕێبواری خوڕێن لە تەنکاویان دا، سوار بۆ بوار نەگەڕان، گیابەرزە بوونە ئیشکەڵ، دڕوو بوونە نەشتەر، تیکان بوونە پەیکان، پێکوڵ و کونجی بوونە بزمار و دەرزی و لە پێی گالەوەڕێنی پێخواس هەڵچوون و گردەنشینیان کرد، بابردەڵە وەک لەشکری بەزیو و شکاو ڕەتێنرا، خۆی بۆ نەگیراوە، بڵاو بوو، پووش و پەڵاش وەک ترسەنۆک و دوورە پەرێزان خۆیان لە خوارە بایان گرت، لە نەدیو و پەسیو و بوودڕ و کەندالان خزین، هەوار خاڵی بوون، چادر و چیغ پێچرانەوە، سێپەک هەڵپەسێران، مەشکە بەرچیغیان تێ هەڵکێشرا و لەبن میچی قوڕماوی نران، دۆدانە و شیر مەشک لە خەرارە کۆنان پێچران و لەبەر هەیوان و بێلا بەسینگ داکران، نێرەی بێ خێر هەڵاوەسران، گوریس و پەتک هەڵوێزنران، شەنگەبێری قوڵچاغەیان داڕنی، بووزەڵە و بەربێنکەیان شانەوشان کرد، جامی مەڕدۆش و گادۆشکەیان لەبن پێڕک و هەرزاڵان ئاخنی، بێژینگ و دەستاڕیان وەکار خست تا زمهەڕ بۆ زستانی دوور و درێژ گێژەو بکەن، ساوار بهاڕن، بڕوێش بەبا کەن، بۆ دراو لێ بکەن. کاکی شوان کە لە کوێستانی مەزن و هەواری سازگاری مەڕی لە چڕگەن دەچەقاوە و دەمی دەلەوەڕی پڕ و تەڕ و ناسک دەنا و یەکی لە یەکی دەرنەدەچوو، بۆ خۆشی لەسەر بەردێک دادەنیشت و قامکی لە بلوێر

دەبزاوت و ئەوی لێی دەدا لێی نەدەداوە و پاشای بەسەپانی خۆی نەدەگرت، ئێستا بلوێری لە ماڵ داناوە، چونکە مەڕی کوێستان کە لەنگ و لۆر و دەغەزداری تێدا نەماوە و بێ چاوێنی بێ سمڕە و ساکەتەی دووگی دەڵێی لینگە دەستاڕە و پشتی گرێی لێ بڕاوە. کوا لە ئارانی قاقڕ و کڕاڕ دادەمەزرێ و دەچەقێتەوە؟ لە دەشتی کاکی بەکاکیدا پەڕ هەڵداوێ، پەڕەم پەڕەم دەبێ، هەر کرتکەی ڕوو لەلایەک دەکا، شوان ئەگەر وەک ددانی ماریش بێ، پێ ڕاناگا پێشی بگرێ، تێکی بکاتەوە، مەڕی قەڵەو و ساغ لە ئارانی بێ لەوەڕ چۆن چێشتاوان مۆڵ دەخوا، پاڵێنان کۆڕ دەبەستێ، شێوەخۆران ڕادەوەستێ و شەوێنان لە حەوشەدا گیر دەبێ؟ شوان دەبێ چاوێکی ببێتە چوار چاو و خەو و خواردن لەخۆ حەرام بکا، گورگی فێڵباز و دز هەمیشە لە کەلێندایە شوان بخافڵێنێ، سەگ بخیچێنێ، تا کەلاک بستێنێ، کام مەڕی شاز و قەڵەوە بڕفێنێ و ئەگەر خودای نەخواستە شوان لەخەو بمێنێ و دەزبێنی نەگرتبێ مێگەل ڕابدا و یەکی نەهێڵێ و هەمووی بخنکێنێ، جا لەو حاڵەدا شوان کوا مەجالی هەیە لە بلوێر بتووڕێنێ و عالەمێک وەجۆش بێنێ؟

ساڵان لەم وەرزەدا کە کاری دێهات کەم دەبوو، سواغ و پینە و پەڕۆی بان و دەرک و دیواران تەواو دەبوو و ئاوردوو دادەخرا، جەنگەی ڕاوە تاژی دەهات. ڕاوەتاژی لە مێژە لە کوردستاندا باوە. تا نیوەی دووەمی ئەم چەرخە زۆر بەداب و دەستوور دەکرا، هەرچەند ئێستاش کەم تا کورتێک ماوە، بەڵام بەرەو نەمان دەچێ. دیارە هەر ڕێوشوێنێک بەسەر چوو، ئەم وشە و زاراوە و ئامرازانەی پەیوەندییان بەم ڕێوشوێنەوە هەیە، لەسەر زار و زمانان نامێنن و وردە وردە لەبیر دەچنەوە، تەنیا لە بەیت و باواندا دەمێننەوە کە تێگەیشتنیان بۆ بەرەی داهاتوو دژوار و ئەستەم و گرانە، خۆ بەناشکوری ناڵێم فەرهەنگ نووسێکی ئەوتۆمان نەبووە و قامووسێکی وامان نییە ئەم وشە و زاراوانەی تۆمار کردبێ و لە نەمانی پاراستبێ، ئەم ڕۆژانە بۆ نووسینی ئەم وتارە پەنام بۆ فەرهەنگی تاقانەی کوردی بۆ کوردی «خاڵ» برد، لەژێر وشەی ڕاو و تانجی و تاژیدا شتی وای نووسیبوو کابرا گوتەنی: «ئەزی تێدا شەرمەزار بوومەوە». بۆیە ویستم ئەوی لەبیرم ماوە و لێی دەزانم لەو بارەدا بنووسم تا قامووس نووسی دوارۆژمان کەڵکی لێ وەربگرن و ئەو لاوانەی کە وەک من ئەدەبی فۆلکلۆریکی کوردی بەخەزێنەی زمان دەزانن سوودی لێ وەربگرن.

تاژی یا تانجی و تاجی تۆرەمە سەگێکی درێژ، ناسک، شووش و لەسەر لینگە. پێستی تەنک و ئاماڵ ڕووتەیە، جوان و ژیکەڵەیە، گوتوویانە: «تاژی ئازادەی سەگانە» توند و تۆڵە، باش لینگ دەدا و بەدەوامە و بەکەڵکی ڕاو دێ، تاژی تا زەنگەی بەرزتر، تەنگەی گورجتر، کەفەڵی بڵیندتر، پشتی ڕاکشاوتر و ئامال کوورتر، پەنجەی شووشتر، سەر و

کەللە و دەم و لەمبۆزی باریکتر و ڕەقتر و درێژتر بێ پەسندترە.

وەک هەموو تۆرەمە سەگێک بەنێری دەڵێن گۆڵ و بەمێی دەگوترێ دێڵ، گۆڵ هەمیشە بۆ جووتبوون ئامادەیە، بەڵام دێڵ جارێک یا دوو جار وەبا دێ، زۆر پێشتر نیشانەی وەبا هاتنی دیاری دەدا، جا ئەگەر خاوەنەکەی بخوازێ زووتر با بگرێ باشتری تێر دەکا تا قەڵەوبێ و ئەگەر بەپێچەوانە نەیەوێ ئاوس بێ ئەوە لە ژوورێکی تاریکدا دەیبەستێتەوە تا لەڕ و لاواز بێ و لە با بچێتەوە. جووتبوونی تاژیش وەک هەموو جسنە سەگێک «پێوەڕوانی» پێ دەڵێن، دێڵ و گۆڵ پێکەوە دەنووسێن و تا ماوەیەک لێک جوێ نابنەوە، تەنانەت ئەگەر لە زمانی کوردیدا بەزایینی هەموو نینۆکدار و گواندارێک «جگە لە مالۆس کە سمدارە» دەڵێن ترەکێن - لە شێرەوە تا مشک - ڕەنگە بۆیە بێ کە زۆریان بێچوو دەبێ. تاژیش و سەگیش لەوان هەڵناوێرن، دەڵێن دێڵە تاژی بەحەفتا شەو و ڕۆژ دەترەکێ. بەوەندە تووتکەی بەزگێک دەبێ دەڵێن کۆخێک، دێڵێک لە سێوە تا یازدە تووتک دەینێ، دێڵە تاژی هەشت گوانی ئەم بەر ئەوبەری هەیە، تووتکە تاژی لە پێشدا چاوی نووساوە و نابینێ، پاش چەند ڕۆژ چاوی دەپشکوێ، بەقسەی کۆنە ڕاوکەران هەوەڵ تووتک و ئاخر تووتکی کۆخێک لەوانی دیکە باشتر دەردەچن، تووتکە تاژی زوو فێری تێکوشین خواردن دەبێ و ئیتر نیازی بەشیری دایک نامێنێ، دێڵە تاژیی ترەکیو پێویستە زۆر باش بەخێو بکرێ و تێر بێ، دەنا زیانی خورۆ و مالانگەڕ دەبێ و پەکی ڕاوکردنی دەکەوێ، تووتک کە ژیوەڵە بوو، گوجووکی پێ دەڵێن و لەخۆیەوە فێری ڕاوێچکە دەبێ، ڕاوێچکەکردن تەمرینی ڕێکەوتن و ڕاو فێربوونە. گوجووکێک بۆ ئەوانی دیکە هەڵدێ و ئەوی تریش ڕێی دەکەون. ڕاوکەری کۆن دەڵێن هەر گوجووکێک هەڵات دیارە... لە خۆی ڕادەبینێ و بەگەورەییش لەوانی دیکە چێتر و خێراتر و بەکارتر دەبێ، گوجووکێک بەساڵەوەختێک سونوو یا سوونی دێتەوە و پێی دەڵێن شەک، نیشانەی سوون هاتنەوە ئەوەیە کە گۆڵ لە کاتی میزکردندا لاقی هەڵدێنێ، پاش ساڵێک دەبێتە خەرت و ئەمجارە تەمەنی بەخەرت حیساب دەکرێ. خێرایی و خوێڕیایەتیی تاژی تا نەبێتە خەرت دیاری ناکا، وا دەبێ شەک نۆرەش ناکا و کەچی بەخەرتی زۆر چێ دەبێ و بەپێچەوانە شەکی خێرا خوێڕی دەردەچێ.

ڕەنگەکانی تاژی:

تاژی ڕەنگی جۆر بەجۆری هەیە، سپی، ڕەش، سوور، نەباتی، شێ، خەزاڵ، بۆر، تاڵە، شڵە، خورمایی، خەنەیی، گورگی، پڵینگی، قەزوانی، بازوو، بۆزقاجی و بەڵەک، ڕەشبەڵەک، سووربەڵەک و شین بەڵەک.

دەنگەکانی تاژی ئەمانەن:

لووراندن، نووڕاندن، قرووسکاندن، نووزاندن، مڕاندن و ناسکاندن.

سیفەتەکانی تاژی:

چێ، خێرا، تیژ، پەل، ڕەشکوژ، خۆشڕست، بەدڕست، هەرزە، قڕخەمەڕەس، دەمسارد، دەمگەرم، بەهەڵم و بەدەوام.

تاژی بەکاری ڕاوی ئاسک و کێوی و کەروێشک دێ، چێترین و باشترین و بەکارترین، تاژی ئاسک کوژە، من کوێستانیم و ئاسکیش لە دەشت و گەرمیان دەژی و لە ڕاوە ئاسک شارەزانیم. مامۆستا عەلای ڕەحمەتی لە کتێبی «کوردواری» باسی ڕاوە ئاسک دەکا من بەنەزانی خۆمەوە بەدڵم نەبوو، پێم وابوو هەڵەی تێدایە، ئەمما پیرە بەگێکی جاف جارێک باسی ڕاوە ئاسکی بۆ کردووم ئەوە بۆتان دەگێڕمەوە، ڕاست و درۆی وەباڵ بەستۆی خۆی دەیگوت: زەمانی دەسەڵات و باوی بەگ و پاشاکانی جاف کە کۆچەر و ڕەوەند بوون باشترین تاژی و ڕەسەنترین ئەسپ لەنێو جافاندا هەبوو، لە موکریانیش ناوبانگی ئەسپی جافان بووە -ڕەنگبێ ڕاست بێ چونکە لە عەرەبان نیزیکن و جسنە ئەسپی عەرەبیش لە دنیادا مەشهوورە- دەیگوت: «پاشاکان تیپە سوارێکی باشیان هەڵدەبژارد، تاژییەکانیان وا فێرکردبوو کە ڕاویان دادەبەست و ڕستەیان هەڵدەکێشا و تاژی خۆی داویتە پێشکۆی سوار و مات دەبوو، کە ئاسک هەڵدەهات سواران بەو ئەسپە خۆشبەز و بەکارانەوە دیان ڕەتاند تا دەیانزانی شەکەت بوون ئەمجار تاژییەکانیان بەردەدایە تا لە خۆڵی دەگەوزاند، هەموو ڕاوکەرێک خەنجەری دەبەردابوو و، کێردی دەبان و تیژی لە دیوی ژووری خەنجەردا لە کالان چەقاندبوو بەو کێردە سەری ئاسکیان دەبڕی و ڕفیسکەیان کون دەکرد و لە بەن سامورتەکەیان هەڵدەکێشا و بەتەڕیزەی ئەسپەوە هەڵیانداوەسی.

کورد بەهەموو گیاندارێکی گواندار و سمدار کە کەوی و ڕام نەبێ دەڵێ کێوی، لە کێوە سەرکەش و شاخە سەخت و ڕژد و هەڵەمووت و زەرد و ماهەکانی کوردستاندا کێوی دەژین، کەڵەکێوی، گاکێوی، شوور، یەکجار کەم بوون و لەوانەیە ڕەگەزیان لەم حاڵەدا لە مەترسیدا بێ و هەر نەمێنن و نەمبیستووە ئەوانە بەتاژی ڕاو بکرێن، بیستووتانە کە کێوی بەتایبەتی ڕۆژانە لە شاخی هەرە سەخت و ڕەوەزی ئەستەم نابێتەوە، دەڵێن هەر جێگایەکی شاخ بارانی وێ بکەوێ کێویش دەتوانێ پێیدا بڕوا، دیارە تاژی لە جێگای وا کار ناکا.

بۆ ڕاوە کێوی بەتاژی بەرەگە دەنێننەوە. کێوی کە لەم شاخەوە بچێتە شاخێکی تر تیرەگ بەرنادا، یانی بەجێگایەکدا دەڕوا کە هەردووک دیوی کێوی لێ دیار بێ، جا ڕاوکەری

شارەزا، تیرەگێکی ڕەچاو دەکەن و حاشارگەی لێ دروست دەکەن، ئەگەر گوێنی و گیابەرزی لێ هەبێ، کۆختەیەکی دوو میتری یا کەمتر ساز دەکەن و خۆیان و تاژییەکانیان لەوێدا مەڵاس دەدەن، ئەگەر ئەوەیان بۆ نەلوا وارشی بەرد دروست دەکەن، کێوماڵ بەرێکی شاخ بەهەرا و هۆریا و تەق و ڕەق و چەقە چەق دەتەقێنن تا حەیوان بترسێ و، بەتیرەگدا بپەڕێتەوە شاخی ئەوبەر و لەوبەرەگە هەڵەنگوێ، ئەگەر مەودای نێوان دوو کێو بەرین بێ لە دوو جێگاوە بەرەگەی بۆ دەگرن. تا ئەگەر تاژی پێشەوە ڕاستی بکەن بەسەر بەرەگەی دووەمدا بکەوێ و ڕزگاری نەیە، تاژی قایم و بەهەڵم و فێڵاوی نەبێ نە دەگاتە کێوی و نە دەوێری خۆی لێدا، بەران و نێری قەیرە دەس دەکەنەوە و بەگژ تاژیدا دێنەوە و بەشەقۆن تێی هەڵدەدەن و بریندای دەکەن، وا دەبێ دەشیتۆپێنن. بەڵام تاژی کە فێڵاوی بوو، هەر لە پاشڕا لە کێوی ڕۆ دێ و کە بۆی هەڵکەوت، باتووی دەگرێ و بڕستی دەبڕێ، ڕاوکەر دەڵێن هۆی ئەوەی تاژی دەگاتە کێوی، ئەوەیە کێوی لە هەڵاتندا زۆر ئاوڕان دەداتەوە و مەحتەل دەبێ، دەنا زۆر بەباز و بردترە، کێوی بەتەڵە و شتی دیکەش دەگرن کە دێرەدا جێی باس نییە.

نەخۆشییەکانی تاژی:

سەگ بایی، شانەڕەقە، شەکگە، سەبنێسی، هاری، سووزەنەک.

ڕاوە کەروێشک بەتاژی:

کەروێشک گواندارێکە کە نینۆکی هەیە، گیا خۆرە، کلکی زۆر قوڵەیە، تووکی نەرمە، درێژایی لە بەرزایی پترە، پێشووی لە پاشووی کورتترن، بەباز و قنە دەڕوا، گوێی زۆر درێژن، سەری لەچاو لەشی زۆر گەورەیە، چاوی زەق و لەڕوون و نانووقێن. زیاتر بەچاوان دەبیندرێتەوە، دەڵێن مێیەکەی حەیز دەشوا، دەترەکێ و زەو و زووی زۆرە، لە جێگای سارد و گەرمدا هەیە. لە بژوێنترین کوێستانی کوردستاندا و گەرمترین و کراڕترین بێروونی عەرەبستاندا دەژی، بەبێچووی دەڵێن بەچ و کە پەڕەوازە بوو و توانی توند ڕابکا «سەپسێن»ی پێ دەگوترێ، بەڕواڵەت یەکجار بەستەزمان و بێ دەسەڵات و ترسنۆکە و لەبەر هیچ گیانداری چوارپێ و باڵندەی پچووکی ڕاوێ دەس ناکاتەوە، کەچی دوژمنی وەرزێر و ڕەزەوان و بێستانچییە. تا دەستی لەسەر دابنێی بەزەڕ و بەدفەڕە، بەڕۆژ لە لاندا خۆی مەڵاس دەدا و بەشەو دەگەڕێ و دەلەوەڕێ، هیچ ناپارێزێ. بۆ باغ، بێستان، شیناوەرد و، ڕەپستە تەنانەت خۆیان و خەرمان وەک بەڵا وایە. بۆیە وەرزێر و باغەوان ڕقیان لێیە و بەتەپکە و تەڵە و خوردە و داو دەیگرن. گۆشتی دەخورێ، دەڵێن تەمەنی

بەوەڕا دیارە کە هەر ساڵە کونێکی لەبن کلک دەبێ.

نیزیکەی سی، چل ساڵ لەوەی پێش کەم ساحێب ملک و ئاغا و مەزنی کورد هەبوو، ڕمووەدەی ڕاوە کەروێشک نەبێ، دیارە ئەم کارەش بەستە بەدەست ڕۆین و نەڕۆینەوە بوو، ئاغای دەوڵەمەند ڕستەیان لە ئاوریشمی ڕەنگاوڕەنگ دەهۆنییەوە و گولێنگی سیم پێچی جوانیان وێ دەخست. سەری گولێنگداریان لە باسکی ڕاستە یا ڕاست و چەپ لە شان دەکرد. قەڵادەیان لە قایشی باش دروست دەکرد و بەئاوریشم دەچنی، زەنگوڵەی زەرد، زێو تەنانەت زێڕیان لێ دەدروو، سەری دیکەی ڕستەیان لە ئاڵقەی قەڵادە هەڵدەکێشا. ئاغای دێ بەخۆی و باب نۆکەر و ڕەعیەت و سوارەوە دەچووە ڕاو، لەو جێگایەی زانیبایان کەروێشکگرە ڕاویان دادەبەشی و سوار سەفیان دەبەست، لەکێو یا بانوو سوارێک بەتاژییەکی کارامەوە سەرڕاوی دەگرت، سەرڕاو دەبوو لەپێش سواراندا بێ و چاوی لەلای خوارێ بێ تا ئەگەر کەروێشکیان لە داوێنی تێبەردا وریا بێ و بزانێ ڕوو لە کام لا دەکا، ئەو دەبوو ڕاستە و ڕاست لە پێشدا بێ، ئەگەر تاژی خوارەوە نەیانکوشت و بەماندوویی گەیشتە سەرڕاو ئەو تاژییەکەی خۆی بەرداتێ، دەبوو تاژی سەربەرەوژێر بەرنەدا و ڕاوەستێ تا کەروێشک کەمێکی لێ ڕەت دەبێ، بەرڕاو سوارێک بوو کە باشترین و چێترین تاژی پێ بێ و کەمێک لە دوای سوارانەوە بێ تا ئەگەر کەروێشک پاش ڕاو بکا، تاژی خۆی تێبەردا، سوارەکانی دیکە کە نێوانیان پێنج شەش گەز پتر نەبوو، چ تاژییان پێ با یان نەبا، دەبوو لە ڕێکی یەک بڕۆن و هەر کەسە لەلای سەرووی خۆی ورد بڕوانێ و هەوڵ بدا هیچ بنچک و بەردێک نەبوێرێ، تا سەف ڕاستتر و نێوانی سواران کەمتر بایە، کەروێشک چاکتر دەبیندرا وە یا زووتر هەڵدەهات، لانی تازە و کوێرە و لانی شەوێ دینێ نیشانەی ئەوەبوو. کەروێشک هەر لەو دەوروبەرەیە، جا دەبوو بەفیتوو یەکتر حاڵی بکەن سەف ڕاستتر و سوار خوردتربن، ورد بڕوانن و نەیبوێرن. کەم وایە کەروێشک لەبەر سەفی ڕاست و ڕێکوپێک و سواری ئارام، بوێرێ ڕا بکا، خۆی لە لاندا مەڵاس دەدا و لە عەرزی دەخا. ڕاوکەری لێزان بەتەماڵ دەیبینێتەوە.

ئەو سەردەمی داب بوو ئەگەر نۆکەرێک یا ڕەعیەت سوارێک تەماڵی دیباوە دەیگوت: «نۆکەری ئاغای خۆم و ڕاوکەرانم پێ دەڵێن هۆی تەماڵە!» عادەت وابوو ئاغا و خزمەکانی تەماڵانە بدەن بەو ڕاوکەرە و خەڵاتی بکەن، سوار لە دەورەی تەماڵ کۆدەبوونەوە، پایزە، ئازیزە، گولێ گولێ، حەیران و گەلۆیان لەسەر دەگوت و جاروبار دەهۆڵ و زوڕنا و سێ تەپڵێشیان لەسەر لێ دەدا، ئەگەر بۆ خاتری سەیر نەبا بەهاسانی بەدەستی دەگیرا، بەڵام ئاغای گەورە بۆ سەیر دەچوونە ڕاو نەک بۆ ڕاوەگۆشت، جا بۆیە

ئەسپیان وەسەر دەپەڕاند کە هەڵێ و تاژیی تێ بەردەن، دوو یا سێ تاژییان تێ بەردەدا، ئی وابوو چێ و دەمگەرم بوو گوریسێکی نەدەبرد و لە سەفی سوارانی دەرنەدەکرد و هەڵی دەگرت و ئی وابوو خێرا و پەل و دەمسارد بوو، چەند جاری دەگێڕاوە، لێی دەدا، تێی ڕۆدەهات تا هەر خۆی یا تاژییەکانی دیکە دەگەینە نۆرە و هەڵیان دەگرت، تاژیی ڕەسەن کە کەروێشکی هەڵدەگرت نەیدەشەمزاند یا بەددەمیەوە دەگرت یا چەمۆڵەی لەسەر دادەدا، سوارێک دادەبەزی و سەری دەبڕی و وەبەن ساموڕتەی دەخست، ئەگەر تاژی خوێڕی بایە نەیدەشکاندەوە و خوارەی پێ نەدەکرد و کەروێشک ڕزگار دەبوو، ئەگەر باشتر بایە ڕاستی دەکرد و دەیگەیاندە سەر ڕاو یا لە کونی دەکرد، کەروێشک هەمیشە بۆ لێقەومان کونێک ڕەچاو دەکا، بەڵام تا زۆری بۆ نەیە ناچێتە کونەوە. سەرڕاوی شارەزا لای کونێیان لێ دەگرت وا دەبوو لە زارکی کوندا دادەنیشتن و ئەویش خۆی لە باوەش داویشتن. ئەگەر چوو لە کونیشەوە بەپێچەک دەریان دەهێنا، لە هێندێک مەڵبەند بەتەماڵ دەڵێن «دیاردی».

خۆشترین کاتی ڕاوە کەروێشک پاش بارانە. چونکە کوێرە و لانی تازە لە دوورەوە دیارە. وا دەبێ کەروێشک لەو کاتەدا کۆنەلان دەکاتەوە کە ئەویش دۆزینەوەی بۆ ڕاوکەری شارەزا هاسانە، جگە لەوە بەر پێیی تاژی کە ڕووت و بڵە، نەرم دەبێتەوە و ترسی کاڵە دڕانی نامێنێ، بەرپێی کەروێشک کوڵکنە و قوڕ دەگرێ و باشیش ناتوانێ ڕابکا و پێی دەڵێن کەلاشە کردن، ئەو سەردەمە زۆری پێ ناچێ و وەختی نینۆک شکێن دێ. کە وشکەبەند پەیدابوو و کەروێشک لان بەرەژێری کردەوە و ڕەپستە و باغی پاوانی داوە بەر پەلامار هێند قەڵەو دەبێ کە دەڵێن گورچیلەی دەبەزیدا ون بووە، ئەمجار بەسەر زەوی بەستراو و ڕەقدا وا هەڵدێ هەر ویزەی لەبەر پێیی دێ، تاژی لە ترسی هەڵخلیسکان و نینۆک شکان ناوێری توند ڕابکا، هەر تاژییەکی لەکاتی نینۆک شکێن و سیخوار لە پشتدا بگاتێ نایابە. کە نوابەفری هەوەڵ کەوت و بارِنی نەکرد باسی سەری کەروێشکە، چونکە شوێنی دەگەڕێ و بەپێشووی کورتەوە هەر دەرناچێ. ئەو گیاندارە بەڕواڵەت گێل و گێژە کە زانی شوێنی دەگەڕێ زۆر فێڵەزان دەبێ، شوێنی جووتەیە، پاشووی بەجووت وەپێش پێشووی دەخا، ڕاوکەر کە تووشی ڕاستە شوێن هات دەزانێ کەروێشک یا چۆتە شەوگەڕ یا گەڕاوەتەوە و بەپەلە دەیگێڕێ تا دەگاتە «دوولایی»، دوولایی ئەوەیە کەروێشک بەسەر شوێنی خۆیدا دەگەڕێتەوە، لە جێگایەکی بازێکی بڵیند داوێ و لەسەر کەڵەکێک یا قەدی ڕەوەزێک دەکەوێ، دەبێ ڕاوکەر بەقەراغ دوولاییدا بڕوا و نەیشێلێ تا بزانێ کەروێشک لەکوێ بازی داوە و وریا بێ پاش ڕاو نەکا و بازرە نەبێ، «هەزارە» هەر وەک دوولایی وایە، بەڵام کەروێشک چەندین جار بەشوێنی خۆیدا هاتوچۆ دەکا، وا دەبێ

هەر لەنێو هەزارەدا دەکەوێ، وا دەبێ دیسان بازێکی دوور داوێ و لەهەر جێگایەک کەوت مات دەبێ. شوێنگێڕی باش لە فێڵ و هەزارە و دوولایی کەروێشک دەگا و دەیدۆزێتەوە.

«کورتە» ئەوەیە کە کەروێشک دوای هەزارە و دوولایی بەقەد جێ جێخوونێک بەدەورە دەگەڕێ و ئەوەندەی پێدا دێ و دەچێ کە کەس سەرەدەر لە شوێنی ناکا، ڕاوکەری شوێنگێڕ دەبێ زۆر بەسەرنجەوە دەورەی کوتە بدا، کە نەڕۆییبوو ئەوە دیارە لەنێو کوتەدایە ئەودەم دەبێ وەنێو کوتە بکەوێ، تا یا بیدۆزێتەوە یا ناچاری بکا هەڵێ. کە بەفر زۆر بوو و بەفر بەسەریش نەبوو کەروێشک ڕونوو بەفر دەکۆڵێ و دەچێتە نێو بەفرەوە، بەوە دەڵێن «خوزە»، کەروێشک لە خوزەدا بەوە دیارە کە جێیی هەناسە هەڵکێشانی زەرد دەبێ و دیارە لێرەدا فێڵێک دەکا بەبن بەفردا ڕەهەندێک دەکۆڵێ و لە چەند جێگا خوزە دیاری دەدا. بۆ ئەوەی ئەو فێڵەشی لێ ببڕن، یەکێک بەتاژییەوە لە نێوەڕاست ڕادەوەستێ و ئەوانی دیکە خوزەکان دەشێلن، کەروێشکی خوزە زیاتر ناوێرێ ڕابکا و بەدەستی دەگیرێ. لە پێشدا گوتم کەروێشک تا زۆری بۆ نەیە ناچێتە نێو کون کە چووە نێو کون و دیاربوو و دەستی نەگەیشتێ، دارێکی نەرم و درێژ دێنن سەری لەلە دەکەن و لە تووکی کەروێشکی بادەدەن و بەم دارە دەڵێن «پێچەک». ئەگەر بەوەش نەهاتە دەر، ئەمجار تەڵەی لێ دادەنێنەوە و دەیگرن، لە مانگی ڕەشەمەدا ڕاوە کەروێشک دوایی دێ، هەم لاواز دەبێ و بۆ خواردن نابێ هەم با دەگرێ، بەناوبانگترین چێشتێکی لە گۆشتی کەروێشکی دروست دەکەن «سەنگەسیرە»، لە کابانان بپرسن چۆن ساز دەکرێ!!!

ڕاوە ڕێوی بەتاژی

کام منداڵی کوردە ناوی ڕێوی نەبیستبێ، سەدان ئەفسانە لەسەر ڕێوی لە فۆلکلۆری کوردیدا هەیە، خۆ لە پەندی پێشینیانیشدا ئەوەندە باسی ڕێوی کراوە هەر مەپرسە وەک:

ڕێوی خۆی لە کونەوە نەدەچوو قانگەلاشی بەکلکیەوە دەبردە ژوور، ڕێوی دەمی نەدەگەیشتە ترێ دەیگوت ترشە، ڕێوی کێچی دە کەوڵی کەوتووە، ڕێوی خۆی لە ئاوی خوڕ نادا، ڕاوی ڕێوی بۆ کەوڵییە و سەیری لە ڕاوە ڕێوی خۆشترە، وەک ڕێوی سیرمە خۆرە...

ڕێوی بەڕاستی جانەوەرێکی فێڵاوی و مەکربازە، نەوسن و بەزەڕە، هەموو شت دەخوا میوە و گۆشت و شتی وا، دوژمنی کەروێشک و مشک و باڵندەیە بەتایبەتی باڵندەی پێرۆیە. ئەوەندەی کەروێشک بۆ باغەوان و وەرزێر خراپە ئەویش ئەوەندە بۆ ئەوانەی باڵندەی کەوی و ماڵی ڕادەگرن جێگای مەترسییە، تووشی ڕەوە قەلەموونێک بێ تاقی لێ دەبڕێ، مریشک و جووچک هەر ناهێڵێ، لە کێویش هەمیشە لە کەو و سوێسکە و

زڕەکەو و هەوێردە لە کەمیندایە، تەنیا کاری چاکی خواردنی مشکی کێوی و بەچە کەروێشکە، بەڵام ئینسان فێڵی لەویش دەبڕێ، بەڕاستی ڕاوە ڕێوی سەیری خۆشە، ڕێوی لە کوردستاندا زۆرە، وەک دەڵێن ڕاوی بۆ کەوڵییە، دەنا گۆشتی ئەگەرچی دەیخۆن، زۆر دزێو و ناشیرینە، دەڵێن وەک گۆشتی ژووشک بۆ باداری دەرمانە.

بەڕاستی هەقیانە ئەو کەسانەی دەڵێن «سەیری لە ڕاوە ڕێوی خۆشترە» ڕاوە ڕێوی زیاتر بەپیادە دەکرێ، ڕێویش وەک کێوی کە ترسا هەمیشە تیرەگی کێو دەگرێ و بۆ کێوێکی دیکە دەپەڕێتەوە. دیارە لە کێو و شاخی ئەستەمدا ناژی. لە هەموو جێگایەک تەنانەت لە دەشتی نەرمانیش هەیە، دوو دەستە کێومالّ کێوێک دەتەقێنن و هەرا و هۆریایەکی زۆر دەکەن تا ڕێوی بترسێ، ڕاوکەرێک لە حاشارگەدا بەرەگەی لێ دەگرێ تا کێومالّەکان ڕێوی وا دەتەقێنن بەسەر بەرەگەدا بکەوێ، ئەودەم بەرەگەگر تاژی تێبەردەدا. تاژی دەرناچێ، بەڵام دەستی دەگەڵ دەکاتەوە، گازی لێ دەگرێ، بەنینۆک دەیڕنێ، تاژی کارامە هەوڵ دەدا لە پشت ئەستۆی ڕۆبێ و ڕایوەشێنێ تا لە کاری دەخا یا لە قەفەزی پشتی ڕۆبێ و هەڵیدێرێ تا بڕستی لێ دەبڕێ. بۆ ڕاوە ڕێوی پێویست ناکا تاژی خێرابێ، ئەسڵەن تاژی ڕەشکوژ و چێ لە ڕێوی بەرنادەن تاژی ڕێوی کوژ ئازا و قایم بێ باشترە نەک تیژ و گورج.

دوڕە یا «دووڕەگ» بۆ ڕاوە ڕێوی باشترە. دووڕەگ وەک لە ناوەکەیەوە دیارە جسنە سەگێکە لە جووتبوونی سەگ و تاژی پەیدا بووبێ، جا فەرق ناکا گۆڵ، سەگ بێ یا تاژی، هەرچەند ئەگەر گۆڵ تاژی بێ دووڕەگ جوانترە. دووڕەگ لە باسکە سەگ ڕووتەتر و بەرزەلینگتر و لە پاش تاژی لە هەموو جسنە سەگێک توندتر ڕادەکا، ئی زۆر خێرایان لێ هەڵدەکەوێ کە بۆ ڕاوە کێوی و کەروێشک تەنانەت گورگیش بەکاردێ، تۆرەمەی دووڕەگ و تاژی، پێی دەگوترێ «قەدەم».

خوێنەری خۆشەویست! بەم باسە دوور و درێژە ماندووم کردی با نەقلێکی خۆشت بۆ بگێڕمەوە، کەمێک بێیەوە سەرەخۆ، دەڵێن ڕۆژێک ڕێبوارێک تووشی ڕاوکەرێک هات، تاژییەک و تولّەیەکی کونێ و دارێکی درێژ و تەڵەیەکی پێ بوو، گوتی: کاکە ئۆغر بێ، چ دەکەی؟

– دەچمە ڕاوە ڕێوی.

– ئەوانە چن پێتن؟

– کاکە ئەگەر ڕێوی لەبەرم هەڵات، ئەوە تاژییەکەی تێ بەردەدەم، ئەگەر کوشتی باشە، دەنا لە کونێی دەکا، کە کونەکە زۆر قووڵ نەبوو ئەم دارەی لێ پێچەک دەدەم، دەیهێنمە دەر، ئەگەر زۆر قووڵ بوو، تولّەکەی لەباڵ دەکەم.

ئەگەر ئەویش بۆی نەهاتە دەر تەڵەی لێ دادەنێمەوە ئاخری پێوە دەبێ.

ڕێبوار گوتی:

– کەوابوو، بۆ ڕێوی خودا ماوە و بەس!

نەورۆز

لەبارەی نەورۆزی پیرۆزدا زۆر شت گوتراوە و نووسراوە. مێژوونووسان دەڵێن ئەو ڕۆژە کە ئاور دۆزراوە خەڵک کردیە جێژن و ناوی نا نەورۆز، یا دەنووسن ئەو ڕۆژە کە کاوەی ئاسنگەر لە زەحاکی خوێنخۆر و زۆردار ڕاپەڕی و دوایی بەدەستەڵاتی زۆردارانەی هێنا، کرا بەنەورۆز.

تەنانەت لە هێندێک برادەری شیعەم بیستووە کە حەزرەتی عەلی سڵاوی خوای لێ بێ لەو ڕۆژەدا لەدایک بووە. هیچ کام لەم بۆچوونانە بۆ ڕەتکردنەوە نابن. دۆزینەوەی ئاگر ئەو نیعمەتە گەورەی خودا، ڕاپەڕینی کاوە و لەناخ ڕۆکردنی زەحاکی زۆردار و لەدایکبوونی حەزرەتی عەلی ئەو سەردارە بەناوبانگەی ئیسلام هەموو بۆیە دەبن جێژنیان بۆ بکەی، بەڵام بۆچوونی من لەبارەی نەورۆزدا بۆچوونێکی لادێییانە و کرمانجانەیە. لەوەش ناترسم مێژووزانەکانی شارستانی پێم بڵێن کەڕە کرمانجی مێژوونەزان و نەخوێندەوار ئەوەت لە کوێ هێناوە.

من پێم وایە ئەم ڕۆژە پیرۆزە و ئەم جێژنە گەورەی زۆربەی گەلانی ڕۆژهەڵات پێوەندیی بەئابوورییەوە هەیە.

جا ئیجازە بدەن بەکورتی لەو بارەوە بدوێم. تا بزانن منی کەڕە کرمانج کەنگێ و لە کوێم دەرسی ئیقتساد خوێندووە تا قسەی وا زل بکەم.

بابە با نەخوێندەواریش بم! خۆ ئەوەندەم لە خوێندەواران بیستووە کە ئەو گەلانەی بەزمان گەلی ئێرانی دەدوێن لە ڕۆژگارێکدا کە نە من دەزانم کەنگێیە و نە ئەو کەسانەی خۆیان بەمێژووزان و مێژووناس دەژمێرن بۆیان ساغ نەبۆتەوە چەند هەزار ساڵ دەبێ لە قەفقازەوە سەرەوژێر بوونەوە و هەر یەک بۆ لایەک ڕۆیشتن.

ئەم گەلانە هەموویان شوانەوێڵە و مەڕدار بوون و ژیانیان بەپێست و گوانی ئەم گیانلەبەرە خوێن شیرین و بەستەزمانە کە زۆر زوو دەستەمۆ بووە، دابین کردووە.

ڕوونتر بڵێم خۆراکیان لە شیر و پۆشاکیان لە خوریی ئەو حەیوانە بووە. جا بۆیە خۆشیان ویستووە و گەرمێن و کوێستانیان دەگەڵ کردووە و بەدوای هەوار و لەوەڕگەدا وێڵ بوون و گەڕاون. نە زۆر شارەزای نووسینەکانی «هیرۆدۆت»، «تەبەری»، «گزنفۆن»، «فردۆسی»، «مینۆرسکی» و «زێرنۆف» و ئەوانەم کە بنەچەکەی کورد بەرمەوە سەر کاردۆخ و ماد و نازانم کێ و کێ؟...

بەڵام دەزانم کوردیش یەکێک لەو گەلانەیە لەپێشدا شوانەوێڵە بووە ئێستاش ئەگەر کارەساتی ڕۆژگار لێگەڕێ کەیفی لە شوانەتییە و وڵاتەکەشی بۆ ئاژەڵداری یا بەزمانی ئیمڕۆ دامداری و دامپەروەری دەناڵێ.

ئێستاش هەرچەند مەڕداری لە کوردستاندا بەداخەوە زۆر کەم بووە و دامپەروەرەکان کاتی بەران تێبەردانیان گۆڕیوە، بەڵام ئەو دابە هەر نەگۆڕاوە، هەر کەس کەرتکە مەڕێکی بێ ئەو ڕۆژە بەران دەمەڕی دەکا، میوانداری لە جیرانان دەکا، مێوژ و خورما و شیرینی دەدا بەمنداڵان و ئەگەر خەڵاتێکی زۆر باش بۆ شوان لە ئەستۆی بەران نەکا، کاکی شوان نایەڵێ بەرانی ڕەنگاو بچێتە نێو مێگەل.

بەڵام زۆر دوور نییە هەر بەبیری من مەڕدار لە ئاخر و ئۆخری مانگی میهر بەرانیان دە مەڕ کردووە و جێژنی میهرەگانیان بۆ کردووە. دیارە ئەو جێژنە ئەوەندە، گەورە بووە کە عەرەب وەریان گرتووە و کردوویانە بەمیهرەجان و بەهەموو ڕۆژی خۆش دەڵێن میهرەجان.

مەڕ بەپێنج مانگ دەزێ پێشینیان دەڵێن بەرخ پاش سەد ڕۆژ ڕووحی وەبەر دێ و مەترسی بەر ئاویتن کەم دەبێتەوە. جێژنی سەدە کە ئێستاش لە زۆر شوێنی کوردستان دەیکەن و پێی دەڵێن «بێلن دانا» پێوەندی دەگەڵ ئەم باسە هەیە. دوو مانگ پایز و سێ مانگ زستان دەکاتە پێنج مانگ و لە شەوی ئەوەڵی بەهاردا زەوی مەڕ دێ و جێژنی هەرە گەورەی مەڕدارە.

پێم وانییە پێویستی بەڕوونکردنەوە بێ بەرخی مەستە شیر پاشی سێزدە ڕۆژ دەبێ لە کۆز دەرکرێ و بەزاوەماک بیبەیە لەوەڕ. ئەوەش سێزدە بەدەرەکەمان.

ئەوەیە بۆچوونی منی کەڕە کرمانج کە لە ژیانی باوکم بەسەر مەڕ ڕادەگەیشتم و گەرمێن و کوێستانم دەکرد و بەپسپۆڕی ناوبانگم هەبوو. بەڵێ ماوەیەکی زۆر وێڕای شوانی شەوگەڕ و شەنگەبێری توند و تۆڵ لە کوێستانە جوانەکانی کوردستانی ڕەنگین ژیانم ڕابواردووە.

زۆر پاڵێنیان لە مندارە مانگدا بۆ ئەوەی شوانەکانمان نیوەڕۆ، خەوی بۆ بکەن و شەوانە مەڕ بڕەتێنن بۆ خۆم دەستم داوەتە گۆچان و چوومە بەر مەڕ و لەو وەختانەدا بووە شێعرم بەتەبیعەت و خۆڕسک و ژیانی کوردەواری هەڵگوتووە.

جوانترین دیمەن

نەدی و بدی نیم، وەک کارگ بەشریخەی هەوری بەهار هەڵنەتۆقاوم، ئەگەر هەڵۆی بەرزەفڕ نەبم بازی چاو دووراویش نیم، ئەگەر شێری خەوتوو نەبم خۆ ڕێوی گەڕیدەم.

نازپەروەردە و هەتاو نەدیو نیم، جەفاکێش و جیهان دیدەم. گەرمێن و کوێستانم لێک داوە، هەوراز و نشێوم بڕیوە، دەشت و بێروونم پێواوە، بەڕکە و ڕژد و تەرت و تەلانی ئەستەمدا سەرکەوتووم، بەخڕ و شیو و دۆڵاندا تێ پەڕیوم، لە گەوە و کوێرەڕێ و لاپاڵان هاڵاوم.

لە کێوی سەرکەش و شاخی هەڵەمووت و هەزار بەهەزار ئارەقی ماندوویی و شەکەتیم ئەستڕیوە. لە زێی خوڕ و چۆمی مەندم داوە. لە دەروو و گەرو و گایان ئاوابووم.

لە بناری کێوێکی بەرز و ڕەقەن و سەخت و قووچ لە دایک بووم، بەژەکی شێرە ژنێکی کورد ڕۆژووم کراوەتەوە و فرچکم گرتووە، لەسەر بێژینگ لە فێڵی ئاڵ و شەوە پارێزراوم، گوێزەبانەم بۆ کراوە و لە لانک نراوم، سەر سینگم پێ دادراوە و بەدەسرازە پێچراوم، لایە لایەی کوردیم بۆ کراوە و گوڵزاری موت و مووروو و کووژەکە و گوێ ماسیلەم بۆ هەڵاوەسراوە، دارە دارەم کردووە، بەڕەوڕەوە پێم گرتووە.

بەشیر و ماست و توێ شیر و پەنیر و مەیلە و لۆرک و شیرێژ و ڕۆن بەخێو کراوم، ئاوی سارد و زوڵاڵ و ڕوون و بێ خەوشی کانیاوم خواردۆتەوە.

ژیوەڵە و پەڕەوازە بووم، لە نێو باخ و باخچە ئاڵووباڵوو، گێلاس، شێلانە، هەرمێ، سێو، ترێ، بادام و سنجووم ڕنیوە، لە بێستان، هاروێ، ترێزوو، کالیار، شووتی، کاڵەک، گڕکە و فاتە بۆرم خواردووە.

لە دارە گوێزان جۆلانەم هەڵاوەسیوە، بەسپی چناری بەرز و لووس هەڵچووم، شەوی مانگەشەو، قەرەقەرێ و خۆشاردنێکی و هەیجۆیەنم کردووە.

بەڕۆژ هەلووکێن، تۆپەڕاکردنێ و هەمزەلم کردووە، گەورەتر بووم فێری مێشێن و جگێن و ئەسکەملە بووم. بەجورابێن و کاڵەمستێن و فەنەی بێدەنگ و گەڕەلاوژە، شەوانی درێژی ساردی زستانم گەیاندۆتە ڕۆژ، مژ و تەم، هەور و هەڵا و کڕێوە و باران و بەفری سپی و خاوێنی یەک نوام دیوە.

گەییومە تەمەنی مێرمنداڵی، فێری سواری و ڕاو بووم، ڕمبازی و شەڕانخێوی و تەراتم کردووە تەقڵەم داکوتاوە، جلیتم هاوێشتووە و پێدادراوە.

دەستم بەجڵەو جەمام بووە، بەڵام ئەسپم لەسەر گوڵی مافوورە گێڕاوەتەوە، شوێنم گێڕاوە، شینکەی مات و مەلوولم لە خوزە و گەرمەلانێ دەرپەڕاندووە و تاژی چێ و خێرام تێ بەرداوە.

سیاسووتی بەهارێ، کۆلکەڕەش و مێرۆژان چوومە ڕاوەکەو و داوم چەقاندووە و تفەنگم تەقاندووە. لە نێوەوە چووم و سەرەڕای ئەو وەرزیش و یارییانەی لادێیانە خەریکی کار و کاسبی بووم، ئاوم داشتووە، کەشاوم کێڵاوە، مەڵەغانم گێڕاوە، گێرەم لێ خوڕیوە، خۆیانم هەڵداوەتەوە و لەبەر شنەی زریانی فێنک شەنم کردووە، مالووسکم زرینگاندۆتەوە، باڵەکەوم کردووە و، خەرمانم هەڵگرتووە.

ئاژەڵداریم کردووە، لە تەڕ و قوڕی بەهارێدا، لەکاتی «بخۆ و بلەرزە»دا چوومە هەواری زەنوێر و سازگار و چادر و ڕەشماڵم لەسەر کانی سارد و زوڵاڵ هەڵداوە، لەبن چادر دانیشتووم و خوناوەی بارانی نەرمم دیوە، مەڕم لەبێر داوە و لابێرم گرتووە و زۆر جاریش خۆم لەسەر بەردەبێر دانیشتووم و مەڕم بۆ شەنگەبێرییان گرتووە، هاوێرم کردووە و زاوەماکم لێ خوڕیوە، مەڕی نەبانم گرتووە و بەرخی مێچکەم مێژاندووە.

پاڵێنان مەڕم لە بەندەنی فێنک هەڵکردووە، مەڕم لەوەڕاندووە و بەرخم چەلاندووە و لەبەر خۆمەوە بەیت و لاوک و حەیرانم گوتووە، لە نواڵەی بژوێن و زەمەند، مەڕم شیوەخوار داوە و لە حەوشەی گەرم و بانەگردا ڕام گرتووە و دەزبێنم گرتووە و سەگم لە ورگی دز و چنۆک و دڕندە بەرداوە و گیانی ئاژەڵی ترسەنۆکی بێ ئازاری فەقیرم پاراستووە.

شەوێنان بەبزووتنی مەڕی دەسبێنی ڕاپەڕیوم و بەوریایی چ تاریکەشەو بووبێ و چ مانگەشەو تا مەڕ تێری خواردووە و کەوتۆتەوە بەدوایدا ڕۆیوم و پاش سەرخەوێکی خۆش وەک شوانێکی باش پێش گزنگی هەتاو مەڕم لەبەر ڕۆژێکی کاتۆر هەڵکردووە و چێشتاوێ لە دەراوێکی خاوێن چێشتانگاوم داوە و هەڵم کردۆتە بەر ڕۆژێکی باگر بۆ نووستن و سانەوە و خۆشم لەبەر سێبەری گابەردێک سەرخەوێکم شکاندووە. پاش ئەوەی مێگەلەکەم ساوەتەوە، بەرەو تاوڵ نێری کێشم کردووە.

ئەوە ژیانی من بوو لە کوردەواری. بەڕواڵەت ژیانێکی ساکار و خۆش بوو بەڵام وەک پەزەکانم قەت ترسی گورگم لە زگ دەرنەدەچوو، چونکە جاروبار گورگە مێشەکانی خۆماڵی، گورگە برسییەکانی بەرتیلخۆر، بەدفەڕ، پیاوکوژی سەردەمی تاغووتیان تێ بەردەدام و ئەوی خواردبووم لە بن ددانیان دەردێنام. ئاخری دەریان پەڕاندم و هێلانەیان لێ شێواندم، پەنام بردە بەر ئەوانەی کە گیانیان لەسەر بەری دەس دانابوو، لەوێش نەسامەوە

زۆرم ناپاڵم و ڕاکێت بەسەر سەریدا باری، زۆرم خانووی ڕووخاو و گوندی سووتاو دین. گەلێکم تەرمی شەلاڵی خوێنی شەهیدان دیت و کڕووزەی هەتیوی بێ دایک و باب و شینی دایکی ڕۆڵە کوژراو و هەناسەی هەژاری لێقەوماو بیست، گرمەی تۆپ دایانچلەکاندم، ویزەی گوللە لە پەسیوانی خزاندم.

لەو ماوەدا وەک حەریق دەڵێ: «گوند و شاری کوردستانی ئەودیو نەبوو نەیگەڕێم جا نازانم سەرم بەهەموو ماڵێکدا کردووە یا نا» لە سوونێ ڕا تا قەڵادزێ ڕاپەڕیوم و تێ هەڵبوومەوە بۆ بەرزاییەکانی پشت هێرۆ و داگەڕاومەوە بۆ لای ماوەت و شینکایەتی. لە سەرچاوەی زەڵم ئاوم خواردۆتەوە... (وا دیارە ئەم وتارە ناتەواوە).

بووکی یەکشەوە

هەستا چووە دیوە تایبەتییەکەی خۆی، زوو جلە کوردییە جوانەکەی داکەند و جلی ئیدارەی لەبەر کرد تا بچێتە بیمارستان. دایکی خەریکی هەڵوێژاردنی دیوی بەر دەستان بوو کە دیتی، بەپێکەنینەوە گوتی:

– ئەیڕۆ پەری بەو جلانەوە دەڵێی باڕۆکەی کلک کێشراوی!

پەری وەڵامی دایەوە:

– دایە بەو جلانەوە لە بیمارستان باشتر دەتوانم هەڵسووڕێم، دەنا لیباس ئازادە و دەتوانم بەجلی کوردیشەوە بچمە بیمارستان. دایە دەمەویست عەرزت بکەم ئەگەر ئێوارێ درەنگ هاتمەوە نیگەران مەبە و دنیات لێ نەبێتە چەرمی چۆلەکەی، خاترجەم بە، نە ون دەبم نە گورگ دەمخوا، لە ماڵە کاک شەهابی خۆمان بانگ کراوم نەهارێ لەوێ دەخۆم و پاش نیوەڕۆ دێمەوە. ڕەنگە باپیریش بێتەوە. دوێنێ تەلەیفوونی لێ کردم و گوتی، کارەکەم تەواو بووە.

دایکی گوتی:

– ڕۆڵەگیان! بڕۆ بەخوا و پێغەمبەر و پیاوچاکانم ئەسپاردی. دەزانم نە گورگ دەتخوا و نە لەو شارە گچکەدا ون دەبی. بەڵام وڵاتەکەمان ئاڵۆز پڵۆز و هەرچی و پەرچییە. بەخوای تا دەگەڕێیەوە هەموو ڕۆژێ دڵم لە مستیدایە. ئەمما ڕۆڵە تۆ قەبرێکی بابت تێی چووە هێندە نێرگس عەزیەت مەدە، زۆرم خۆش دەوێ، ژنێکی سەنگین و لەسەرەخۆ و بێدەنگ و بەستەزمانە. سەری ماوێژە سەر، فەقیرە، بەخۆیدا دەشکێتەوە و دڵی دێشێ، گوناحت دەگاتێ.

– دایەگیان ئەتۆ ئەو گێلە دەبنەوە بڕەت نەناسیوە. بەقەستی لە مەجلیسان خۆی وا نیشان دەدا، دەنا وەک ماری سوججە بەگژ ئێمەدا دێتەوە و گەزارەی نیو گەز دەردەکێشێ و شورت و شۆمان دەردێنێ و کارێکمان پێ دەکا با بەدەواری شڕی ناکا. نازانی کاک شەهابی هەژاری چۆن کوندە جەرگ کردووە؟

– کچێ دە مەیڕێسە ئەو ژنە فەقیرە مێشی لەبەر دەمی نافڕێ چۆن بەری نێو نرکە و تەوس و لاتاوی دیل بیلان و چەختی وەک تۆ دەگرێ؟

– دایەگیان بۆ خۆت دەزانی لە منداڵییەوە دەگەڵ نێرگسی دەستە خوشکم قەتمان دڵ لە یەکتر نەیەشاوە. دەزانێ قسەکانی من هەمووی گاڵتەی دۆستانەی نێو خۆمانە دەنا ڕاست

دەکەی نێرگس بەڕاستی ژنێکی چاک و دڵپاکە.

ئەوەی گوت و خودا حافیزی لە دایکی کرد و ڕۆیشت. تا گەیشتە دەرکی حەوشە دایکی لە پەنجەرەوە تێی دەفکری و دەیگوت:

«دەک دایکت بەقوربانی ئەم گفتولفتە خۆشە، ئەم بەژن و باڵا بەرزە و ئەم ڕەوت و لەنجە جوانە بێ. یارەبی ڕۆڵە ئەوەندەی منت لێ ڕازییە خوداش ئەوەندەت لێ ڕازی بێ. یا خودا ڕووسووری دنیا و قیامەت بی. بەبەختی چاک بی، دایکت مەرگت نەبینێ. خودایە شوکرانە بژێرم ئەگەر سوارەت وا زوو لێ ئەستاندمەوە، ئەم جووتە گوڵە، ئەم کچ و کوڕە باشەت داومێ.

کاک سوارەی مێردی دێد ئەستی و باوکی پەری و باپیر، پیاوێکی باش، خێرەومەند، قسەخۆش و تێگەیشتوو بوو. ئەگەرچی نەخوێندەوار بوو، بەڵام بەقەد حەوت مەلایانی دەزانی. چونکە بۆ خۆی زۆر زرینگ و وریا بوو و هەمیشەش وەختی بێکاری خۆی لە حوجرەی فەقێیان یا لە خزمەت مەلایان ڕابواردبوو، تا لە دێ بوو، زستانان هەر ئەو بانگی دەدا و قامەتی دەکرد. شەوانەش بێ شەوبوێر دەچۆوە حوجرەی فەقێیان و بەو دەنگە خۆش و زوڵاڵەوە لاوک و حەیران و بەیت و باوی کۆنی بۆ دەگوتن و شت لەوان فێر دەبوو. بەیانان پێش مجێور دەچۆوە مزگەوت، چرای هەڵدەکرد. کوورەی پێوە دەنا و بەرماڵی ڕادەخست و کە نوێژ دەبوو بانگی دەدا. کە جەماعەت سەفی دەبەست ئەویش قامەتی دەکرد.

کاک سوار دەوڵەمەندترین ئامپای ئاوەدانی بوو، بەڵام چڵکن دەوڵەمەند نەبوو، سەخی و بەدڵ و دەس بڵاو بوو، حەوتووی جارێک مامۆستا و فەقێکانی بانگهێشتن دەکرد. لە هەموو کارێکی خێردا پێشەنگ و پێشقەدەم بوو، کەیخودایەکی باش بوو، خەڵک ڕێزیان لێ دەگرت و قسەیان قەبووڵ دەکرد، کێشە و نێوان ناخۆشی ئاومالانی عادلانە جێبەجێ دەکرد. ئیرەیی بەکەس نەدەبرد.

کاک سوار هەمیشە خاوێنترین و باشترین کەوا و پانتۆڵی دەبەر دەکرد. مام وسووی برای بەسەر کشتوکاڵ و مەڕ و پاتاڵ ڕادەگەیشت و کاکە سوار کاری زۆر سووکی وەک پاراو و شتی وا نەبا چی نەدەکرد.

کاکە سوار پیاوێکی کەڵەگەت، بەشان و باهۆ و سوارچاک بوو. هەمیشە ئەسپ و ماینی زۆر ڕەسەن و باشی ڕادەگرت و لە جلیت و ڕمبازی و شەڕانخێویدا کەس نەیدەگەیاندێ. کە مەدرەسەیان لە گوندەکەیان دانا کوڕ و کچەکەی خۆی ناردە فێرگە. مودیری هان دەدا کە دەرس باش بڵێ و هێندەی ئیحترام دەگرت و چاکەی دەگەڵ دەکرد کە

مودیر شەرمی دەکرد بەقسەی نەکا. منداڵەکانی زۆر زیرەک و هۆشیار بوون و چاکیان دەخوێند. ساڵی ١٣٤٧ کە «ئووەیسی» کوشتارگای لە جەڵدیان دانا و مام وسووی بەستەزمانی بەتاوانی ئەوەی کە دەستەیەک چەکداری شەوێک لە تاوڵێ ڕاگرتبوو گرت و پاش چەند ڕۆژ تیرەبارانی کرد، کاکە سواریش مەڕ و پاتاڵ و ئەسپ و ماینەکانی فرۆشت و دەستی لە جووت و ئاژەڵداری هەڵگرت و لەنێو شار خانوویەکی گەورە و خۆشی دروست کرد و دووکانێکی بەققاڵی دانا. لەوێش لە خێر و چاکە و هاتوچۆی مەلا و فەقێیان کەمی نەکردەوە. هەر پێنج فەرزەی بەجەماعەت دەکرد. بەڵام دەستی لە گوتن هەڵگرت. دووکانەکەی بوو بەمەکۆی ئەدەبدۆستانی شار. ئەو کەسانەی ئاشقە ئەدەب بوون، ئێواران لە دووکانی کاکە سوار کۆ دەبوونەوە، ئەو نوکتەی شیرین و قسەی خۆشی بۆ دەگێڕانەوە و بەیت و لاوک و گەلۆ و حەیرانی فێر دەکردن ئەوانیش شێعری شاعیرەکانی کوردیان بۆ دەخوێندەوە. سەیر ئەوە بوو، ئەو پیاوە نەخوێندەوارە مانای زۆر بەڕێوجێی لە شێعرە جوانەکان دەداوە و ڕەخنەی زانایانەی لە شێعری هێندێک شاعیر دەگرت کە بەڕاستی جێی سەرسوڕمان بوو.

کاک سوار تانوپۆی لە سەروڕیش کەوتبوو. بەڵام هیچ شوێنەواری پیریی پێوە دیار نەبوو. دووکانەکەی زۆر بەڕمێن بوو چونکە هەموو کەس تێ گەییبوو کە ڕاست و دروست و بێ فڕوفێڵ و هەرزان فرۆش و دەس خاوێنە. هەموو خەڵکی دێهاتی دەوروبەر و ڕووناکبیری شارەکەمان سەودایان هەر لەوێ دەکرد. کاکە سوار دەیگوت ڕاستە ئیعدامی مام وسوو پشتی شکاندم، ئەوەی ئەو لە کشتوکاڵ و مەڕداری دەیزانی من نەمدەزانی، بەڵام هۆی دەس لە جووت و گا و ئاژەڵداری هەڵگرتنم ئەوەبوو کە بتوانم بەمنداڵەکانم بخوێنم تا پێ بگەن و تێ بگەن.

خوا هەڵناگرێ کچ و کوڕەکەشی جگە لەوەی ئیستیعدادی باشیان هەبوو چاکیشیان دەخوێند. تا ئینقلابی پیرۆزی ئێران دەستی پێ کرد. هیچیان زۆر ناسراو نەبوون، بەڵام لە سەروبەندی ئینقلابدا خۆیان دەرخست. بەتایبەتی پەری کە هەزاران شێعری حەماسی کوردیی لەبەر بوو. هەمیشە لە ڕیزی پێشەوەی خۆپیشاندانداندا بوو و بەخوێندنەوەی شێعری شاعیرە شۆڕشگێڕەکانمان خەڵکی هان دەدا. دەنگخۆشی و زمان پاراوی لە باوکی بەمیرات گرتبوو. تۆڵەی مامیشی لەو ڕێژیمە بۆگەنە لەبیر نەچووبۆوە.

پاش ئینقلاب بۆ درێژەدان بەخوێندن چووە تاران و بوو بەنێرس و گەڕاوە بۆ شارەکەمان کە ژیان لێرەدا بێ مەترسیش نەبوو. بەڵام پەری خزمەتی خەڵکی بێ دەرەتان و هەژاری بەلاوە گرینگ بوو. لە بیمارستان کەس نەبوو دوعای بەخێری بۆ نەکا و خۆشی نەوێ،

چونکە بەدەرد و مەرگی هەموو کەسەوە بوو.

باپیر ساڵێکی مابوو زانستگە تەواو بکا و ببێتە موهەندیس کە کاکە سوار لە بۆمبارانی شارەکەماندا لەبەر دەرکی مزگەوت شەهید کرا و خەڵکی شار بەتایبەتی کەسوکاری خۆی تازیەدار و ماتەمبار کرد.

بیست دەقیقەی بۆ وەختی ئیداری مابوو کە پەری گەیشتە بیمارستان، حەوشەی بیمارستان لە نەخۆش و برینداران ژاوەی دەهات. تەماشای کرد جەندەکێک لەسەر دارەمەیت لەبەر دەرکی بیمارستان داندراوە، سڵاوێکی کرد و پرسی:

– ئەم جەندەکە چییە؟

پیاوێکی قەیرەڵاو هاتە پێش و گوتی:

– بیلامانێ ئەوە خێزانی منە و لەسەر تەراکتۆر هەڵدێراوە و هەموو لەشی هاڕدراوە و بێ حاڵە.

پەری بزەی لەسەر لێو نەما و بەکابرای گوت بیهێنە ژوور بزانم چی لێ قەوماوە؟ بەچوار کەسان دارە مەیتەکەیان هەڵگرت و بردیانە دیوی چاوەنۆڕی دوکتۆر. لێفە و سیپاڵەکانیان لێ کردەوە و لەسەر نیوە تەختێک ڕایان کێشا. پەری تەماشای کرد و تێگەیشت بەحاڵ ماوە و بەزەحمەت پشووی دێ. لە مێردەکەی پرسی:

– ئەوە بۆ وای بەسەر هاتووە؟

– خانم گیان، دوێنێ ئێوارێ بەتەراکتۆر دەچووینەوە، تەراکتۆرەکەم کەمێک چەپەی کرد و ئەوەش وای بەسەرهات، بەنۆکەرت بم عیلاجێکی بکە. سێ منداڵی سەر و پێچکەم هەیە و کەسم نییە چاوەدێرییان بکا.

پەری لێوی خۆی گەست، بەڵام چی نەگوت. لەو حاڵەدا دوکتۆر هات و ئەویش چاوێکی لە بریندارە نیوە گیانەکە کرد و گوتی:

– زوو بیبەنە دیوی عەمەل.

پەری هاتەوە نێو خەڵک شەهابی پزشکیاری دەگەڵ بوو، گوتی:

– شوکر ئێوە چاکن و ئەوە کاک شەهاب تەماشاتان دەکا. ئەوەی زانی پێویستی بەموعاینەی دوکتۆرە ڕای دەگرێ و ئەوەی بۆی دەرمان کرا دەرمانی دەکا، دەبێ ببوورن ئەو ژنە حاڵی باش نییە و ڕەنگ بێ عەمەلی بوێ و وەختی دوکتۆر زۆر بگرێ.

پاش سەعاتێک پەری هاتەوە نێو خەڵک، بزەیەکی شیرنی لەسەر لێوان بوو، مێردی ژنە بریندارەکەی بانگ کرد و گوتی:

– مزگێنیم دەیە ژنەکەت لە مردن ڕزگاری هات و ڕەنگبێ پاش دە ڕۆژی دی بگەڕێتەوە ماڵێ. بەڵام کاکەگیان! ئەو دەمی کە لە ژیانی ژنەکەت دڵنیا نەبووم دڵم نەهات سەرکۆنەت بکەم. ئێستا کە شوکر مەترسی و نیگەرانیم نەماوە پێت دەڵێم تەراکتۆر بۆ زەوی کێڵان دروست کراوە نەک بۆ مسافیرکەشی. ئێوە تا کەی دەس لەو تەماعە هەڵناگرن و ژیانی خۆتان و خەڵکی دەخەنە مەترسییەوە.

کابرا زۆری دوعای خێر بۆ پەری کرد و بەڵێنی دا کە لەوەودوا موسافیر سواری تەراکتۆری نەکا.

نیزیک سەعاتی سێ لە بیمارستان نەجاتیان هات و وێکرا بەرەو ماڵی کاک شەهاب کە زۆر لە بیمارستان دوور بوو وەڕێ کەوتن. خوشکە نێرگس چارشێوەکەی لە خۆی وەرگرتبوو و چاوەڕوانی ئەوان بوو. کە نیزیک بوونەوە، خوشکە پەری بەدەست ئیشارەی بۆ کاک شەهاب کرد و ئەم شێعرەی بەدەنگێکی بەرز خوێندەوە:

هێند مونتەزیری تۆ بوو هەتا چاوی سپی بوو
نێرگس کە لەسەر یەک قەدەم و دیدە چەقیبوو

ئەم شێعرە ئەوەندە جوان و بەجێ بوو کە هەموویانی سەرەڕای ماندوویەتی و برسیایەتی وەپێکەنین خست. نێرگس چەمۆڵەیەکی لە پەری نا و گوتی:

– جەرگت ڕەش بێ کچەتیوە دەم هەراشە هەر دە قسەی زەلامت کردووە. خۆڵت وەتڕ و تیتۆڵان، بۆیە تەشک و داوێنت وا جوانە... پەری پێکەنی و گوتی:

– بەسی بڕێسە، وەرە پارووەیەکمان نان بدەیە هەموو لە برسان لاتڕەی دەبەستین، بۆ خۆت تا ئێستا حەوت جەمت کردووە. ڕەنگە ئەوەی خەزوبەز بێ بۆ خۆت لرفت دابێ. دەک نەوست دەبەر پێت کەوێ.

پاش ئەو شەڕە دندووکە کە چوونە ژوورێ، ئەوان دەستیان، دەستۆی یەک کرد وەک دە ساڵ بێ یەکتریان نەدیبێ کەوتنە ڕامووسینی یەک. پاش ماوەیەک نێرگس ڕووی لە پەری کرد:

– باجە پەری توخوا ئەم شێعرە جوانە ئی کام شاعیرە؟... پێکەنی و گوتی:

– ئەگەر پێتان دەڵێم زیاتر موتاڵا بکەن بۆ ئەوەیە. ئەگەر کەمێک شارەزای ئەدەبی کوردی بای دەتزانی ئەم شێعرە جوانە ئی «نالی» شاعیری مەزن و بەناوبانگی کوردە.

تا نەهاریان کرد و پێکەوە بوون هەر لەسەر شێعری کوردی دوان، هەموویان لە شارەزایی و شێعرناسی و زەوقی ئەدەبی ئەم کچە سەریان سوڕما، زەردەی هەتاو بەحاڵ

لەسەر ترۆپکی کێوە بەرزەکان مابوو کە خواحافیزی لە خوشکە نێرگس و کاک شەهاب کرد و لە حاڵێکدا هێشتا پەری گاڵتەی بەنێرگس دەکرد و ئەویش جوابە جەنگی دەکرد بەپێکەنین لێک جویێ بوونەوە.

پەری کە گەیشتە بەردەرکی خۆیان و شوێنی تەگەرە ماشێنی دی زانی کە ئەوە ماشێنی خوازبێنیکەرانە کە موهەندیس پیرانی ناردوونیە سەر پەری. دوو مانگ لەوەی پێش موهەندیس کاغەزێکی بەئەدەب و جوانی بۆ پەری نوسیبوو و داوای لێ کردبوو ئەگەر پێی خۆش بێ دەنێرێتە سەری. پەری کە دووجار زیاتر موهەندیسی نەدیبوو لە وڵامدانەوە پەلەی نەکردبوو و کاغەزەکەی بەکاک شەهاب کە دەیزانی دۆستێکی باش و بەئەزموونیەتی نیشان دابوو. کاک شەهاب بێ ئەوەی ئەم رازە لەکن کەس بدرکێنێ تەحقیقی تەواوی لەسەر موهەندیس کردبوو و بۆی دەرکەوتبوو کە موهەندیسیش وەک پەری خەڵکی لادێیە و لەسایەی وریایی و زانایی خۆیەوە بۆتە موهەندیسی کشتوکاڵ و ماڵی باوکی هێشتا هەر لە گوندن و وەک خۆیان کرمانجن و لە هەموو بابەتەوە لایقی هاوسەری کچێکی وەک پەرییە و چەند ڕۆژ پێشتر وای کردبوو کە بەحوزووری ئەو لە جێگایەک یەکتر ببینن و قسەی خۆیان ڕووبەڕوو تەواو بکەن و هەردووک یەکتریان پەسەند کردبوو و قەراریان دانابوو، لەو ڕۆژەدا دایک و پووری موهەندیس بچنە خوازبێنی و تامی زاری دێدئەستی و موهەندیس باپیر بزانن. کاک شەهاب ئەو میوانییەی بەو مەبەستە کردبوو کە پەری ئەو ڕۆژە لە ماڵ نەبێ.

بەئەسپایی دەرکەی کردەوە و چۆوە تەماشای کرد دایکی و خاڵە خدری و باپیر لە دیوی بەردەستان دانیشتوون، خاڵە خدری پاش شەهیدبوونی باوکی بەسەر دووکانەکەیان ڕادەگەیشت – کە وەژوور کەوت هەرسێک لە قاقای پێکەنینیان دا و دایکی گوتی:

– بی بی جان خانم چۆن کەڵەکی واشت لە بن سەریدان؟

پەری شەرمێکی کچانە دایگرت و سوور هەڵگەڕا و سەری داخست و یەکسەر چۆوە دیوەکەی خۆی و جلەکانی گۆڕین و بەخەیاڵ بوو ئەمشەو لە دیوەکەی خۆی وەدەر نەکەوێ. بەڵام زۆری پێ نەچوو دایکی هەرای کرد:

– پەری گیان! ماڵی بابم لەوێ بەتەنێ چ دەکەی وەرە ئێرە.

پەری بەشەرمەوە چۆوە دیوی بەردەستان و بەئەدەب دانیشت. دایکی گوتی:

– ڕۆڵەگیان دەتزانی ئەمڕۆ خوازبێنیکەر هاتبوونە سەرت؟

– بەڵێ دایەگیان ئاگام لێ بوو.

– وەڵڵا کچم دایکی ژنێکی وێچوو و کەیخودا ژنە، بۆ خۆشی کە هەر لە ماشێندا دیم زۆر قۆزە. جا نازانم بۆ خۆت دەڵێی چ؟ بەیانی دێنەوە تا جوابیان بدەینەوە. باپیر هەڵی دایە و گوتی:

– خوشکێ گیان! من پیرانی باش دەناسم کوڕێکی زۆر بەئەدەب و پاک و چاکە، مەدرەکی تەحسیلاتی بەرزیشی هەیە، جا دڵی خۆت دەزانێ.

پەری لەبن لێوان گوتی:

– بۆ خۆتان دەزانن.

دایکی گوتی:

– ئەوە بۆ دەڵێی مانگی شەرمێتە. لە کەنگێوە وا شەرمێون بووی ڕەپ و ڕاست بڵێ مێردی پێ دەکەم و ڕزگارمان بکە.

هەموو پێکەنین و ئیدی باسی ئەو مەوزووعەیان نەکردەوە. چەند ڕۆژ پاش، باپیر، کاک شەهاب و چەند کەسی دیکەی بانگهێشتن کردبوو. لە پڕ مەلا و دوو فەقێ و پیرەپیاوێکی خاوێن و ڕەزا سووکی دێهاتی وەژوورکەوتن، یەکێک لە دوو فەقێیەکان دەفتەرێکی گەورەی لەبن هەنگڵدا بوو. لەبەریان هەستان، وەلای سەروویان خستن و لەسەر چۆکان دانیشتن. مامۆستا سیغارێکی داگیرساند و ڕووی لە موهەندیس باپیر کرد و گوتی:

– ئاغا میرزا! مام سمایل بابی ئاغای پیرانییە و وەکالەتی شەرعی داوەتێ کە پەری خانم مارە بکا. ئێستا چ دەفەرمووی؟

باپیر گوتی:

– مامەگیان پڕ بەدڵ سوپاست دەکەم و ئێمە لە ئێوە هەر خزمایەتی گەرمان دەوێ و ئیحترامی خوشکم و هیچی دیکە.

کورتی ببڕینەوە، ئەوێ ڕۆژێ پەرییان لە موهەندیس پیرانی مارە کرد. چەند ڕۆژ پاشان خەنەبەندانێکی خۆش بوو. باو باوی نێرگس بوو. وەک کەوی شەڕانی پەڕبازی لە دەوری پەری دەکرد و دابوویە بەر هێرشی لاتاو و تەوس و پللار. پەری دەستی لەبەر نەدەکردەوە، ڕۆژی پێنج شەمۆش هەموو لە ماڵی بووکی بوون. نێرگس وەک خولخولە هەڵدەسووڕا و پەزیرایی لە خەڵک دەکرد و جارجارە چەپۆکێکی بەپەریدا دەدا یا چەمۆڵەیەکی لێ دەنا و هەموویانی وەپێکەنین دەخست، لای بانگی شەوان تارای سووری جغ جغەداریان بەسەر پەری دادا و بووکیان سواری ماشێن کرد و بەداب و دەستوورێکی کوردانە و موحتەرەمانە

بەڕێیان کرد.

ئێوارەی جومعە بوو و ئیدارە نەبوو. لە ماڵێ دانیشتبووم و تەماشای تەلەویزیۆنم دەکرد. لە پڕ گرم و هۆڕ پەیدا بوو و تۆز و خۆڵ بەری ئاسمانی گرت. هەواپەیماکانی بەعسی شارە خونچیلانەکەیان دا بەر ڕاکێت و بۆمب. ئێمە بەپەلە خۆمان لە ژێرزەمین هاوێشت. هاڕە و زرمەی فڕۆکەی دوژمن و تەقەی دەسڕێژی دژی هەوایی خۆمان زراوی دەتۆقاند و گوێی کەڕ دەکرد. وەک ڕۆژی قەرەوەیس باب ئاگای لە کوڕی نەبوو. پاش نیو سەعات کە هاتمە دەر دووکەڵەشینکە لە هەموو لایەکی شار هەڵدەستا و لەبەر بۆنی باروت و تۆز و خۆڵ پشوو هەڵنەدەکێشرا. بەتاڵووکە خۆم گەیاندە ماڵی کاکە سوار. دیار بوو سەدەمەی نەدیبوو. بەڵام دەرکی داخرابوو، کەس لە ماڵ نەبوو. بەنێو خەڵکی سەرلێشێواو و چاو بەگریاندا بەغاردان چوومە ماڵە موهەندیس پیرانی. بەداخەوە خانووە تازە و جوانەکەی ئاداری بەسەر پادارەوە نەمابوو. کاک شەهاب و نێرگس و دێد ئەستی و باپیر، لە حاڵێکدا بانگ لەسەر بانگیان لێ دەدا، خەریکی لابردنی خشت و بەرد و گڵ بوون، منیش وەک ئەوان لە گابۆڕم دا و خەریکی کار بووم. وردە وردە خەڵک هاتە یارمەتیمان. لەلای نیوەشەودا جەنازەی زاوای تازە و بووکی یەکشەوەیان لەبن خاک و خۆڵ دەرێنا.

هەواری خاڵی

شەو ڕاشکابوو، موسەجەلەکەمان کاری دەکرد، شریتەکە ئارام ئارام هەڵدەوێزندرا. گۆرانییە کوردییە خۆشەکانمان یەک لە دوای یەک دەبیستن. هەر من و ئەو بووین. کەسی دیکەمان بەدەورەوە نەبوو. پیرە مات و بێدەنگ بوو، چاوە لێڵ و سیسەکانی لێک نابوون، جگەرە لەنێو ئەنگوستە ڕەق و تەقەکانیدا دووکەڵی دەکرد و بەخۆڕایی دەسووتا. دەنگی حەسەن زیرەک و خالەقی و مەلا حوسێنمان گوێ لێ بوو.

شریت گەیشتە سەر دەنگی «مامڵێ» کە دەمزانی زۆری پێ خۆشە. کەچی لەپڕ وەک گۆزێکیان ئاوی سارد پێدا کردبێ. تێکڕا بوو، داچڵەکی چاوی هەڵبڕی، دەوروبەری خۆی بەسەرکردەوە و بەدەنگێکی نووساو و لەرزۆک کە دەتگوت لە بنەبانی ئەشکەوتەوە دێ گوتی:

«کاکە بەسە تۆ خوا بێدەنگی بکە».

دەسبەجێ ئەنگوستم لەسەر دوگمەی موسەجەلەکە داگرت. بەڵام سەرم سوڕما و لە دڵی خۆمدا گوتم:

«یانی چی؟ بۆ وای بەسەرهات؟ بۆ ڕەنگی بزڕکا؟ بۆ پەشۆکا؟ بۆ تکای لێ کردم موسەجەلەکە بکوژێنمەوە؟ خۆ ئەو دۆستی نیزیکی مامڵێیە، مامڵێی زۆر خۆش دەوێ و گۆرانییەکانی گەلێک پێ خۆشن. جاران کە گۆرانییەکانی مامڵێمان لێ دەدا سەرتاپای دەبوو بەگوێ و مووی لێ نەدەبزووت، دەبوو ئێمەش ورتەمان لەبەر نەیەتەدەر، دەنا لێمان تووڕە دەبوو، دەیگوت: دەنگی زوڵاڵ و ئاسمانی ئەم هونەرمەندە خەمم دەڕەوێنێ، کوڵ و کۆم دادەمرکێنێ ئۆخژنم دەخاتە نێو دڵ و دەروون».

ئەدی چۆنە ئەمشەو گۆڕاوە؟ بۆ نایەوێ گوێی لە دەنگی ئەم خۆشخوانە مەزنە بێ؟

دوو مژی توندی لە جگەرەکە دا دووکەڵی بەزار و تفنکدا هاتەدەر، بەتووڕەیی لەژێر جگەرەکەیدا کوژاندیەوە و هەڵی پرواند. دیسان مات بۆوە، هەناسەیەکی سارد و درێژی هەڵکێشا، لێوی کرۆشت، دەستی وەبەر چەنەی دا و چاوی بێ تروکان لە سووچێکی ژوورەکە بڕی خەمێکی قووڵ، ئازارێکی بێ ئامان و دەردێکی گرانی لە سیمادا بەدی دەکرا. وەک پیرە هەڵۆیەکی باڵ وەریوی چەنگ شکاوی لە ڕاو کەوتووم دەهاتە پێش چاو. وێ دەچوو بیر لە ڕۆژانی خۆشی و هەرەتی لاوەتی خۆی بکاتەوە کە تازە بەهیوا نییە بگەڕێتەوە. لەمێژ بوو هاودەم و هاودەنگ بووین، باشم دەناسی و دەمزانی ئەو کاتەی

کۆنە برینەکانی دەکولێنەوە و ناسۆرەکانی تەشەنە دەبنەوە و ژان لە دەروونیدا پەنگ دەخواتەوە، تووشی ئەم حاڵە دەبێ و پێی خۆش نییە بیدوێنن.

جاری وا بەجێم دەهێشت، لێی دەگەڕام بەتەنێ لەنێو خەمەکانیدا بتلێتەوە و خۆی دەرمانێک بۆ دەردەکەی بدۆزێتەوە. بەڵام ئەمجارە لێم بوو بەوەسوەسە نەمدەزانی بۆ وای بەسەرهات؟ دەمەویست هەرچۆنی بێ لەم ڕازە بگەم، جگەرەیەکم بۆ داگیرساند و دامە دەستی.

بزەیەکی تاڵ لێوە وشک و بەبارەکانی لێک هەڵپچڕین ئەم بزە غیرەتی لەبەر نام بڵێم:

«مامە گیان! پێم سەیرە ئەوە بۆ لە ماملێ زیز بووی، خۆ تۆ جاران ماملێت بەهونەرمەندێکی گەورە ناو دەبرد و گۆرانییەکانت زۆر پێ خۆش بوون».

کەمێک بەتووڕەییەوە گوتی:

«من لە مامڵێ زیز بووم؟ نا ئەم تاقە گۆرانییەم پێ خۆش نییە».

گوتم: «نەکا هەوای گۆرانییەکە ناڕەسەن بێ».

– لەبیرم بوو دەگەڵ ئەو هەموو ڕێزەی بۆ ماملێی دادەنێ ڕەخنەشی لێ دەگرێ و پێی ناخۆشە جار جار هەوای ناڕەسەن دەڵێ کە مایەی مۆسیقای بێگانەیان پێوە دیارە.

زۆر جار دەیگوت چونکە ماملێ خۆشخوانێکی گەورە و بەناوبانگە و دەنگی داخوازی زۆرن و لاوەکان وەدووی دەکەون زیاتر لەو کەسانەی ناشیانە و نەزانانە ئەم کارەی دەکەن، بەڵام خەڵک پێشوازیان ناکا زیان لە مووزیکی نەتەوایەتیمان دەدا.

گوتی: «کارم بەڕەسەنی و ناڕەسەنی هەوایەکەی نەداوە، دەنگی ماملێم لە هەموو حاڵێکدا پێ خۆشە، بەڵام تەعبیرێک لە شێعری سەربەندی گۆرانییەکەدا هەیە کە ئازارم دەدا و گەلێکم ئازار دەدا».

گوتم کام تەعبیر؟ «دەمەویست بەوردبوونەوە لە تەعبیرەکە ڕازەکە بدۆزمەوە و مەتەڵەکە هەڵێنم».

گوتی: تەعبیری گەییمە هەواری خاڵی. «ئەم تەعبیرە بیرەوەریەکی کۆن و تاڵم دێنێتەوە یاد، کە ڕابردنی ڕۆژگار و تاڵ و سوێری ژیان تا ئێستا نەیتوانیوە ژێلەمۆی فەرامۆشی بەسەردا بکا.

هەوداکەم هێندەی دیکە لێ ئاڵۆز بوو، دڵم هێندەی دیکە کەوتە خرت و پرت خوایە! دەبێ ئەم چەند وشە ساکارانە چ بیرەوەرییەک بخەنەوە یادی ئەم پیرە، زورهانە، ڕەنجەڕۆیە؟ کە لە ژیانی درێژ و پڕ مەترسیی خۆیدا تووشی کارەساتی گەلێک گەورە و

گران و ڕووداوی فرە بەسام و تاڵ هاتووە. زۆری ڕەنج و کوێرەوەری و ئاوارەیی و دەربەدەری دیوە سارد و گەرمی ڕۆژگاری چێشتووە و شەو و شەونخوونی کێشاوە و لەگژ بەدکاران ڕۆچووە و لەبەر زۆرداران دای نەنواندووە و لەپێناوی ژیاندا زۆر جار تا لێواری گۆڕ ڕۆیشتووە. نەمدەوێرا بیهاروژێنم، لە خۆم ڕانەدەدی لێی پرسم، دڵنیا نەبووم وەڵامم دەداتەوە، کەم وا بوو پرێسکەی دڵی بۆ کەس بکاتەوە و ڕازە کۆنەکانی بدرکێنی، ناچار بێدەنگ بووم و چاوم لە سەروسیمای پیاوانە و پیرانەی بڕی، ئەویش کڕ و مات بوو. دیار بوو دەریای دەروونی شەپۆلان دەدا و کوورەی لە جۆشی هەناوی ئاورینگان داوێ.

پاش ماوەیەک بێدەنگی شریتەکەم لەدوو دا تا گۆرانییەکی دیکەی مامڵێم دۆزیەوە، دەنگم دایە، پیرە هۆشی هاتەوە بەرخۆی، سوورایی خۆشی و شادی لە کوڵمە سیس و چرچ و بێ ڕەنگەکانیدا پەیدا بوو. بەتاسەوە گوێی بۆ گۆرانییەکە هەڵخست تا تەواو بوو.

بەزەردەخەنەوە گوتی:

«برا تۆ ئەوەم بۆ لێدە بزانە پێم خۆشە یا نا؟»

هەستا خەریک بوو بڕوا بەڕوو هەڵماڵاوی پێشم لێ گرت و گوتم: «پێت نەگوتم ئەم گۆرانییە چ بیرەوەرییەکت دەخاتەوە یاد و ئەوەندەت ئازار دەدا؟».

چرژا، لێوی لەرزین، نێوچاوانی گرژکرد و گوتی: «لەم دنیا پان و بەرینەدا هەموو کەس هێندێکی ڕازی ئەوتۆ لە سینەدا هەن کە بۆ نیزیکترین کەسیان ناگێڕێتەوە و دەگەڵ خۆیان دەباتە ژێر گڵ. ئەم ڕازەی منیش لەوانەیە، تا ئێستا کەس لێی نەبیستووم. تۆش بیزانی چ قازانجت پێ ناگا و نەیزانی چ زیانت لێ ناکەوێ».

زانیم زۆر قەڵس نییە، بۆیە گوتم:

«نازانم بۆ ئەوەندەم پێ خۆشە لەو ڕازە بگەم، بەڵام ئەگەر درکاندنی زیانی بۆ تۆ هەبێ گرنەت لێ ناگرم».

زۆر توند کۆکی، دەستی بەسنگەوە گرت و دانیشتەوە و گوتی:

«پیاو واز ناهێنی، لە کۆڵم نابیتەوە، دەوەرە بۆت بگێڕمەوە: ئەو سەردەمەی من لە تافی لاوەتیدا بووم، هێشتا شەڕی دووەمی جیهانی نەقەوما بوو. دنیا ئەو هەموو ئاڵوگۆڕەی بەسەردا نەهاتبوو، ژیان زۆر ساکارتر بوو بەتایبەتی وڵاتەکەی ئێمە لە ئێستاش پاشکەوتووتر بوو. هیچ شارێکی کوردستان بەرق و کارەبای نەبوو، هێشتا لە دێهات چرای ڕۆن گەرچەک و چۆڵە چرا مابوون و ئاگر بەبەرد و ئەستێ هەڵدەکرا. هەرچەند تاک و تووک ئۆتۆمبێل بەڕێگا ناخۆش و ناهەموارەکانیدا ڕادەبردن. بەڵام هێشتا باشترین ماڵی

سواری ئەسپ بوو. شازدە، حەڤدە ساڵە بووم کە دەستم لە خوێندن هەڵگرت و چوومەوە دێ. باوکم ئەسپێکی زۆر جوان و باش و تفەنگێکی ڕاویی دامێ، وەک هەموو دنیام هەبێ وا بوو، زۆرم شایی بەخۆ بوو.

هەموو ڕۆژێ بەیانی زوو سوار دەبووم و بەدەشت و مەزرادا دەگەڕام، پاش نیوەڕۆیانیش دەستم دەدایە تفەنگ و دەچوومە ڕاو.

پایز داهات کاروبار لە کەمێی دا، ڕاو خۆشتر بوو، ڕۆژێک پیرە ڕاوکەرێک پێی گوتم کەو ڕەو دەستی پێ کردووە، کەوێکی زۆری تەرەکەمە لە فلان کێو کۆبوونەوە کە هەم ماندوون و هەم ناشارەزا ڕاویان خۆشە و کوشتنیان هاسانە، ئەگەر زوو لێیان وەخۆ نەکەوی، بەرەو گەرمێن دەڕۆن و لە کیس دەچن. بەیانی دەستم دا تفەنگ و لە لاقانم وەرێنا و خۆم گەیاندە چیا. ڕاستی دەکرد وەک خیز و خۆڵی کەو لێ بوو، هەرچەن ناشی بووم و ڕاوم نەدەزانی و باشم نەدەنگاوت، دیسان زۆرم کوشت. ئێواری ماندوو و شەکەت، بەڵام شاد و بەکەیف بەرەو ماڵ بوومەوە یەکەم جار بوو توورەکەی ڕاوێم ئەوەندەی نێچیر تێدابێ، لام دا سەر کانیاوێک کەمێک بحەسێمەوە. تەماشام کرد ڕەشماڵێکی گەورە لەسەرچاوە کانیەکە هەڵدراوە. ڕێگام بەبەر دەرکی تاوڵەکەدا بوو، دیتم کیژێکی باڵابەرزی، بەژن باریکی، گەندومی کوڵمە سووری، چاو و برۆ ڕەش و کەزێ شۆڕی زۆر جوان و ڕەزا سووک لەبەر دەرکی چادر ڕاوەستاوە و تەشی دەڕێسێ. لێی نیزیک بوومەوە، بەڕاستی حەپەسام و پێم لە بەند چوون، بەشەرمەوە سڵاوم لێ کرد. لام وابوو جوابم ناداتەوە و خۆی لە ژووری داوێ. کەچی بەڕووخۆشی جوابی دامەوە، بەگەرمی بەخێرهاتنی کردم و گوتی: فەرموو لادە چامان سازە پیاڵەیەک چا بخۆوە. گوتم: ڕۆژم لێ درەنگە، ناگەمەوە، بەزیاد بێ. بەڵام لە دڵی خۆمدا زۆرم پێ خۆش بوو لادەم و هیچ نەبێ تاوێک لە بەژن و باڵا و ڕەنگ و ڕووی ئەم کیژە ناسک و نازدار و شۆخ و لەبارە بفکرم، کە هەر ئەمجار چاوم پێ کەوتووە و نازانم خەڵکی کوێیە و کچی کێیە؟ خەریک بووم بڕۆم و تێپەڕم دەستی بەسوێندان کرد و گوتی: نابێ بڕۆی. چوومە ژوور لە لامێردانی، لێفەیەکی خاوێنی بۆ لەسەر لبادان ڕاخستم. چووە کولێنێ هێندەی فووی لە قەننەی کەی کەوڵێک نان و جامێک شیرێژ و ڕۆن و تاسێک دۆی ترشی ساردی لەپێش دانام. بۆ خۆشی شانی وە دیرەگی تاوڵێ دا و ڕاوەستا. تا پتری تێ دەفکریم زیاترم پێ جوان بوو نەمدەتوانی چاوی لێ بتروکێنم. ئەویش چاوی لە من نەدەتروکاند، گوتم بۆ ڕاوەستاوی دانیشە. بێ پەروایانە زۆر لە نیزیکم دانیشت، ئەو لە من باو خۆشتر بوو، ڕەنگبوو یەک دوو ساڵ لە من بەتەمەنتر بێ، ئەو گەورە کچ بوو و من مێرمنداڵ، دیاربوو لە دڵداریشدا

ئەزموونی زیاترە. وردە وردە، شەرمم شکا و لێم پرسی: ناوت چییە؟ کچی کێی؟ بەڕاشکاوی و بەدەنگێکی سیحراوی گوتی. ناوم هەمینە، کچی پیاوێکی مەڕداری دەوڵەمەند بوو ماڵیان ڕێگای چوار ڕۆژی کاروانێ لێرەوە دوور بوو بەدوای لەوەڕگەدا گەیبوونە ئێرە. گوتی: چوار بێریم دەگەڵن ناردوومنە ئاوردووان. خۆم پێ ڕانەگیرا و گوتم: خۆشم دەوێی. بەنازەوە پێکەنی و گوتی ئەیەڕۆ! (کەنگر و قوماش نابنە وێڵداش). کورتی ببڕمەوە لە ماوەیەکی کورتدا نامۆییمان لە نێواندا نەما.

بەڵێنی پێدام هەموو ڕۆژێ پاڵێنی بۆم بێتە بن بەردێک کە لەودیوی چادرەکەیان بوو. هەموو ڕۆژێ بێ نێوبڕ بەبیانووی ڕاو دەچووم یا باشتر بڵێم دەفڕیم بۆ ژوانگەکەمان. هەموو جارێ کە دەچووم ئەو لەوێندەرێ چاوەنوارم بوو. بەهیچ زمانێک ناتوانم خۆشی و شادی ئەو ماوەت بۆ بگێڕمەوە کە پێکەوە ڕامانبوارد. بەڵام خۆشترین دڵداریم بووە. ڕۆژێکیان بەعادەتی ڕۆژان دەستم دا تفەنگ و لە بەندەن هەڵبووم. هەوراز و سەربەرەژێرم نەدەزانی. وەک با دەفڕیم، دەمەویست زووتر بگەمە جێ ژوان، دەمەویست زووتر چاوم بەچاوی (هەمین) بکەوێتەوە، دەمەویست لەشە نەرم و نۆڵ و گەرم و گوڕەکەی لە ئامێز بگرم. چاو لە چاوە جوانەکانی ببڕم. لێوە، ناسک و ئاڵەکانی بمژم. مەمکە تورت و خڕەکانی بگوشم. دەمەویست گوێم لە دەنگە خۆش و ناسک و خەمڕەوێنەکەی بێ. خۆی بەقوربان و سەدەقە بکەم هەرچەن ڕێگاکەم زۆر نیزیک نەبوو. بەڵام زۆر زوو خۆم گەیاندێ. پشووم سواربوو هەناسە بڕکەم گەیشتێ. چوومە بن بەردەکە کەسی لێ نەبوو دڵم داخورپا، بۆ نەهاتووە؟ بۆ دیار نییە؟ لێم نەتۆرابێ؟ نانا دوێنێ بەخۆشی لێک جوێ بووینەوە. ئاگام لێ بوو تا ئاوابوو چەند ئاوڕی ئاسکانەی لێ دامەوە. باوکی بەکەین و بەینەکەی نەزانیبێ؟ ئەو پرسیارانەم لە خۆم دەکرد و وەڵامێکم بۆ نەدەدۆزرایەوە، دەتگوت: لەسەر پۆلوان دانیشتووم، حەجمینم لێ هەڵگیرا، ئۆقرەم لێ بڕا چیدی خۆم بۆ زەوت نەکرا. بەسینگە خشکە لە بستۆکە ئاوابووم، ئەودەمی زانیم چم لێ قەوماوە؟ ڕەشماڵ لە جێی خۆی نەمابوو داگەڕام بۆ جێ هەوارەکەی، لەوێ دانیشتم. لێت ناشارمەوە تێر و پڕ گریام و شینێکی باشم گێڕا، قەت هەمینم نەدیتەوە. نازانم ماوە یا مردووە؟ ئەگەر مابێ دەبێ ئەویش وەک من پیر و کەنفت بووبێ، بەڵام هەرگیز فەرامۆشم نەکردووە و ئێستاش لە خەیاڵدا وەک کچە جوانەکەی ئەودەمیم دێتە پێش چاو. ناتوانم بەخۆمی بسەلمێنم پیربووە و پیری دزێو و ناشیرینی کردووە. سی ساڵ بەسەر ئەو ڕۆژەدا ڕابواردووە. منیش دنیام زۆر قوونەکەو کردووە و لە تاڵی و ناخۆشییان ڕاهاتووم و ڕۆژگار خاڕاندوومی. بەڵام هەرچەن جارێک بەسەر هەواری خاڵیدا کەوتووم بەخۆم نەبووە

گریاوم». مامە پیرە هەستا بڕوا لە حاڵێکدا کە گریانی لە ئەوکی گیرابوو و فرمێسکی لە چاواندا قەتیسما بوون، چەند هەنگاوێک ڕۆیشت و ئاوڕێکی لێ دامەوە و گوتی: «بۆیە گوتم ئەم گۆرانییە لێ مەدە!»

مەهاباد

لەوەتی تووشی ئاوارەیی بووم، لەوەتی وڵاتی خۆشەویستی خۆم بەجێ هێشتووە، لەوەتی لە یار و دیار و کەسوکاری خۆم هەڵبڕاوم. هەموو ئێوارەیەک بێ نێوبڕ خەمێکی گران، ئاوازێکی بێ ئامان و ژان و بڕکێکی بێ دەرمان، ڕوو لە دڵ و دەروونم دەکا، ئۆقرەم لێ هەڵدەگرێ، ئارامم پێ ناهێڵێ و برستم لێ دەبڕێ.

ناتوانم لە ژووری دانیشم، پێم خۆش نییە کەس بەدەورەمەوە بێ، حەز بەتەنیایی دەکەم، بێدەنگیم پێ خۆشە، پێم خۆشە ماوەیەک دەگەڵ خۆم، دەگەڵ هەستی خۆم ڕاببوێرم. هەور بێ یا ساماڵ، گەرم بێ یا سارد، خۆش بێ یا ناخۆش وەدەردەکەوم. کەمێک بەپێیان دەگەڕێم و بیردەکەمەوە. خۆ ئەگەر بتوانم لە ئاوەدانی وەدەربکەوم، کە لە گوێی کەنداڵێک، لەدەم ڕووبارێک، لەسەر بەردێک، لەبن دارێک دانیشم و لە ئاسۆ ڕامێنم، زۆر زوو سووک دەبم و دڵم دەکرێتەوە و جاری وایە هەست بەشادیش دەکەم.

لەم ڕۆژانەدا وەک هەموو ڕۆژێک پەژارە سواری شانم بوو، خەفەت دایگرتم، ئازار هێرشی بۆ هێنام، حەجمینم لێ هەڵگیرا و ناچار بووم وەدەرکەوتم. هەوا نەرم و خۆش بوو، لە ئاسمانی ساوی زستانیدا پەڵەهەورێکی پچووکیش بەدی نەدەکرا. هەتاوی بێ تیشک و تین وەک تەشتێکی پڕ لە خوێن لە ئاسۆیەکی دوورە دەست بەرەو ئاوابوون دەچوو. کێ دەزانێ ئەمڕۆ لەو دنیا پڕ شەڕ و کێشەدا خوێنی ڕژاوی چەند کەسی بێ تاوانی دیوە و ناڵەی چەند بریندارێ بەجێماوی بیستووە؟

جگەرەیەکم داگیرساند. بەجادەدا ڕۆیشتم. ئەوەندەی با نەدەهات دووکەڵی سیغارەکەم داڕفێنێ و گەڵای دارەکانی ئەم بەر و ئەوبەری جادەکە ببزوێنێ. لام دا کۆڵانێک کە لە جادەکە ڕاستتر و ئارامتر و بێدەنگتر بوو. چەن ژن بەجلی ماڵێوە لەبەر دەرکێک لێک هاڵابوون، هەژدەر هەژدەر قسەیان دەکرد، قاقا پێ دەکەنین. بەکێ؟ بەچی؟ بۆچی؟ نازانم -بەڵام خۆ هەموو کەس وەک من ئێواران خەمبار نییە. تا پتر هەڵدەکشام بێدەنگی زیاتر دەبوو.

سەگێکی گەڕۆکی، وریا و قووت و ڕەوەک کلکی لە گەلۆزی گرتبوو، مڵ و مۆی دەکرد. قەپە گۆلێکی گەورە لەولاتر لەسەر چینچەکان هەڵترووشکا بوو، گوێی خشت بڕابوون پیر و کەنەفت بوو، لەبەر لاوازی هەموو پەراسووی دەبژێران، لەمبۆزی بۆزی و بناگوێ و نێوچاوانی شوێنی کەڵپ و کۆنە برینانی پێوە بوو، دیاربوو ڕۆژگارێک دڕ و شەڕانی بووە.

دێڵە بەبای لە گەماڵان بڕیوەتەوە، بەچی مەعلووم گورگی نەخنکاندووە، هێلکە و ڕۆن و کولیچەی نەخواردووە و خۆشەویستی خاوەنەکەی نەبووە؟ بەڵام کە لە ڕەو کەوتووە و کەلاکی داوە، ئینسان، ئینسانی بێ وەفا، بەڕەڵڵای کردووە!

چاوە پرووشکەکانی لەسەر یەک دانابوون، دەتگوت بیر لە سەردەمی گوجووکی و جحێڵی و خۆشەویستی و بەدەسەڵاتی خۆی دەکاتەوە. تێی ڕامام، زگم پێی سووتا، خەمی ئەویش بوو بەسەر باری خەمانم. ژنێک لە پێچی کووچەیەک وەدەرکەوت، ژنێکی شۆخ و شەنگ و جوان و چەلەنگ و کۆک و پۆشتە، قژ زەرد و چاوکاڵ و سوور و سپی و ڕوومەت پان، باڵابەرز و بەژن باریک، مەمکە خڕەکانی، بلووزە تەنگ و تەنکەکەی هەڵدا بوو، بەلەنجەولار دەڕۆیشت ئەو هیچ ئاوڕی وەمن نەدەدا. بەڵام من چاوێکی کڕیارانەم بەسەرتاپای داگێڕا، هیچ ئەندامی لەشیم نەبوارد. دەڵێن «بەندەی بێ عەیب نییە» بەڵام من نەمتوانی هیچ عەیبانی لێ بگرم. دەرفەتم هەبوو تێی فکرم، من لە ڕۆیندا پەلە ناکەم، دەگەڵ ئەوەشدا ئەو نەیدەتوانی جێم بێڵێ. چونکە دەستی کچێکی پچووکی زۆر ڕەزا سووک و ژیکەڵە و پاک و خاوێنی بەدەستەوە بوو و پێ بەپێی ئەو دەڕۆیشت.

پشیلەیەکی سووربەڵەکی کوڵکن و قەڵەو لەماڵێک هاتەدەر. دیاربوو خۆشەویستی کابانە، تێروتەسەلە، جێی گەرمە و پارووی نەرمە. کلکی قەف کردبوو، بەفیزەوە ڕاوەستا لووتی بەرزکردەوە. لە پڕ کچەکە دەستی ژنە جوانەکەی بەردا و ڕای کردێ. پشیلە نەبزووت، دەیزانی، پەنجە نەرم و نۆڵەکانی ئەم کیژە ئازاری نادەن.

ژنەکە وەپەلەکەوت، بەدەنگێکی زۆر ناسک و خۆش هاواری کرد، ناوێکی ئەوەندە خۆش و پیرۆز یا هیچ نەبێ بەلای منەوە، خۆش و پیرۆزی بەزار داهات کە وەک برووسکە لێم بدا لە جێی خۆم وشک بووم. بەچاوترووکانێک نیزیکەی نیو چەرخی ژیانم، ژیانی پڕ تاڵی و سوێری، پڕ لە ڕەنج و کوێرەوەری، پڕ هەوراز و نشێوی خۆم وەبیرهاتەوە.

(گوێم بەهەڵە نەیبیست؟) ئەمە پرسیارێک بوو لە خۆم کرد. بەڵام شۆڕە ژنەکە نەیهێشت چیدی دوودڵ بم. هەرای کرد: «مەهاباد ڕۆڵە مەچۆ دەترنێ!» ئیتر خۆم پێ ڕانەگیرا، وەک شێتان ڕام کرد. پشیلەکە لەبەر من هەڵات، کچکەم لە ئامێز گرت و تێر تێرم ماچ کرد. باش بوو ئەم فریشتە پاکە لێم نەترسا و نەگریا بەسەیرەوە چاوە جوانەکانی لە چاوم بڕی. دایکی بەزەردەخەنەیەکی پەرییانەوە لێم نیزیک بۆوە باوەشی بۆ کچەکە کردەوە، پێی گوت: «شەیتان»؛ ئەمجار بەزمانی خەڵکی شارەکە سوپاسی منی کرد، بەکوردی گوتم: «من سوپاسی تۆ دەکەم کە ناوی وا شیرینت لە کچەکەت ناوە».

ئیتر ئەو پیاوە پیرە هەوەسبازەی چەن دەقیقە لەوەی پێش نەبووم، بوومەوە ئەو لاوە تازە

پێگەیشتووەی سی ساڵ پێش کە سۆفیگەری سیاسیم دەکرد، کە بەچاوی برایانە تەماشای هەموو کچە کوردێکم دەکرد. ئیدی بەچاوی هەوەس تەماشای ئەم ژنە جوانەم نەدەکرد و وەک خوشکی خۆم دەهاتە پێش چاو. حەیف ئەو نەیهێشت زۆر بەپاکی بمێنمەوە وەک هەموو ژنێکی بەپرسیار لێی پرسیم: «مامە خەڵکی کوێی» بەدرۆ جوابم داوە. درۆکەم هیچ زیانی بۆ ئەو نەبوو. بەهاسانی بڕوای کرد بەڵام من پێم خۆش نەبوو لەم دەمەدا درۆم بەزار دابێ و پاکییەکەم گەردی لێ بنیشێ، چەن هەنگاوی تر پێکەوە ڕۆیشتین دەرکێکی کردەوە.

– نافەرمووی؟

– ئاوەدان بێ.

– خوا حافیز.

– بەخێرچی.

ئەو چۆوە ژوورێ، منیش ڕێی خۆم گرت چوومە بن ئەو تاقە دارەی کە زۆر ئێوارەی تریش لە بنی دانیشتووم. ئەم دارەی لە دوور وڵات بۆ من بۆتە «سنگ صبور» و زۆر جار پرێسکەی دڵم لەبن کردۆتەوە. ئەم دۆستە بێ زمانەی ئاگای لە زۆر ڕاز و نهێنی ژیانی ئاوارەیی من هەیە و دڵنیام کە کەس لێی نابیسێ.

جگەرەیەکی دیکەشم داگیرساند. مژێکی توندم لێدا و کەوتمە نێو دەریای خەیاڵ. مەهابادە پچکۆڵانەکەی دەمێ دیم وەبیرهاتەوە، خەیاڵم زۆر بەئەو نەگیرساوە. چووە بۆ لای شاری مەهاباد. ئەو شارە خۆشەویستەی کە نیشتمانپەروەرانی کورد تەنانەت لە وڵاتی غەریبیش کچی بەناو دەکەن. ئەو شارەی نیزیکەی پەنجا ساڵی تەمەنم لەوێ و لە دەوروبەری ڕابواردووە، ئەو شارەی شارەزای هەموو کووچە و سیلە و پەسیوێکی ویم. ئەو شارەی کە زۆر ڕۆژی خۆشم تێدا کردووە بەشەو و زۆر شەوی تاڵم تێدا کردووە بەڕۆژ.

سەرم بەماڵە هەموو خزمەکانمدا کرد. سەری هەموو دۆست و ئاشناکانم دا، هەموو شوێنە بەناوبانگەکانی شار گەڕام. گومبەزان، دەشتی عەلی ئاباد، کانی مام قەمبەران، تەپکی گڕاوان، تاقەدار، باغی سیسە و سێ ئاشانم وەک خۆیان هاتە بەرچاو.

کە ڕوانیمە خەزایی بەخەیاڵ لە بن ئەم تاقەدارە فڕیم و لە بن تاقەدارە پیرەکەی مەحموود کانی نیشتمەوە. لەپڕ شتێکم وەبیرهاتەوە کە لەمێژ ساڵە نەلێی دەترسم و نەبیری لێ دەکەمەوە. «مردن!» ئەو شتەی پیاوە هەرە ئازاکان لێی تۆقیون. ئارەزووم کرد پاش مردن لە بن ئەم دارە بنێژرێم.

هەودای خەیاڵم پسا، هاتمەوە سەرەخۆ، بەخۆمدا شکامەوە، ڕەخنەم لەخۆم گرت و گوتم:

«ئەمە چ ئاواتێکە مەگەر ئەتۆ نەبووی دەتگوت پاش مردن پیاو هەر چۆنێک بنێژرێ و لەهەر جێگایەک بشاردرێتەوە فەرق ناکا. تەنانەت دەتگوت هەق نییە مردوو زەوی لە زیندووان داگیر بکا. ئەگەر لەباتی هەر مردووێک نەمامێک بنێژرێ و کەلاکی مردووەکە بسووتێنرێ و خۆڵەمێشەکە لەبن نەمامەکە بکرێ تا پێی بەقەوەت بێ خزمەتی مرۆڤایەتی زیاتر تێدایە».

جوابی خۆم داوە:

«ڕاستە من وام گوتووە و ئێستاش پاش ئەوەی بەلێڕەوارەکانی کوردستاندا گەڕاوم و ئەم ڕاستییەم بۆ ڕوون بۆتەوە کە بەداخەوە مردووەکان لە زیندووەکان باشتر دارستانەکانمان بۆ دەپارێزن، دیسان لەسەر بڕوای خۆم هەر ماوم. بەڵام ئەم ئاواتەشم هەیە. پاش مردن خۆڵەمێشی من دەبن داری مەحموود کانی بکرێ تا بەخۆڵەمێشی من ئەم دارە بەقەوەت بێ کە کەس نازانێ چەن ساڵە بەقەدی کێوە ڕووتنەکەی خەزاییوە دیارە؟»

لە ڕۆژێکی پاییزیدا

بۆ مامۆستا شڵماشی

پاییزە ساردە، ڕەشەبای پاییز وەک قەدیمیان گوتوویانە چ بەسەر دەواری شڕ دێنێ! وەک هەمیشە باری سەفەر دەبەستم، توورەکەیەک پڕ لە کاغەز و قەڵەم و دوو سێ نان... کوڕگەل پێم دەڵێن نەوسن، وەک پیرەمێرد کە لێی دەگێڕنەوە هەمیشە بابۆڵەی نان و کەبابی لە گیرفاندا بووە. منیش لە دەرەوە بابۆڵەی نان و پەنیرم لە گەڵدایە گەرچی دەزانم هێندێک دوورتر، لە لادێ، دەرگای هەر ماڵێک بکەیەوە پێڵاوت لەسەر چاوی خاوەن ماڵە. نانی گەرم و پەنیر، یان ماست و هەر خواردەمەنییێکی دی کە شک بەرن لە میوان شاردراوە نییە.

خەڵکی ئێمە دەڵێن میوان حەبیبی خوایە و تەنانەت هێندێکیش لەسەر ئەو بڕوایەن ئێستا میوان دانەبەزیوە، ڕۆزی ئەو لەلایەن پەروەردگارەوە هاتۆتە ماڵەکەوە. دوای هێندێک ڕێ ڕۆیشتن، چەند لاپەسێو و هەوراز و نشێوێک و دیتنی ڕوانگەی سروشت و دیمەنی جوانی ئاو هەوەڵێن قۆناغم گوندێکە کە خۆم ناوم ناوە مەڵبەندی ئازایان. (شڵماش) بەڵێ شڵماش. لە داوێنی زنجیرە چیای هومل چەند ڕەشماڵ لە پەنا یەک دان و هێندێکیش جیا لە یەک، وێنەی گوندەکانی لێک بڵاوی هۆڵەند و دانمارک و بێروت. لەگەڵ خەڵکێکی ئازا و نەبەزیو و هەوڵدەر، ساڵ دوانزەی مانگ لە هەوڵ و تێکۆشاندان. لە هۆڵەند و پاریس و لبنان و وارشەو، هەرچی شوێنی جوان و بەدیمەنە بۆم مەڵێن! کە دڵگیر دەبم، چونکە شڵماش لە سەرووی هەموانە و لە هەمووی ئەوانە جوان و ڕازاوەتر و بەدیمەنترە.

لەوانەیە هێندێک کەس بەوە تاوانبارم دەکەن کە لە نووسین زیادەڕەویم کردووە و وەک دەڵێن قەڵەم لە دەستی دوژمندایە، بەڵام من بۆ ئیسپاتی ئەو داوایەم چەند شاهیدێکم هەن، کە یەکێک لەوانە بولبولێکی مەهجورە و بەداخەوە ئێستا دەستم پێ ناگا ئەو ئێستا لەگەڵ هێندێک لە یاران لە وڵاتی غوربەت دایە... چاوەڕوانی ڕۆژێکە ئەو سەرماوسۆڵ و ڕەشەبایە لەعنەتییە لە وڵات بارکا و سڕ و سیپاڵی تێک نێ و بۆ ئەبەد لەو وڵاتە گۆڕی گوم بێ، ئاخر ئەو پەروەردەی ئەو خاکە جوانەیە.

ئەو بولبولە دەنگ خۆشە لە (سەربانە و سابنێ و هۆمەرە و دارنیشان و چۆم پەمو) لەگەڵ گوڵاندا هاوئامێز و دەس لە مل بووە و ئەغیار وەک گورگی چاوبرسی بەغیلیان پێ

بردووه، وەک بۆ خۆی پێی لێ ناوە لە (سەربانە) زۆر خۆشی ڕابواردووە.

لەو بولبولە دوور وڵاتە کە بگوزەرێین، ئەو باڵندانە کە لە کاتی گەڕانەوە بۆ گەرمێن بەسەر شلّماشدا تێ دەپەڕن شاهیدن. سەرقافڵەکەیان وچانێک دەگرێ و هاواری هاواڵەکانی دەکا و دەڵێ: نیوەی ژیانی ئێمە لە سیاکێو بەفیڕۆ چووە، هاوالان دەڵێن بۆچی، سەرقافڵە دەڵێ سەردانەوێنن و تەماشاییێکی خوارەوە کەن و ئەو دیمەنە جوان و ڕازاوە ببینن. وا چاکە بچینە خوارەوە و پشوویێک بدەین. بەڵام بەداخەوە و دیسانیش بەداخەوە، کاتێک دێنە خوار و نزیکی زەوی دەبنەوە بۆیان دەردەکەوێ کە سەرما و سۆڵێکی چۆن بەسەر ئەو مەڵبەندەدا زاڵ بووە و لەوەش خراپتر ئەو ڕاوچییە بێ بەزەییانە کە دەستیان لەسەر ماشەی تفەنگە و ها ئێستا گرمەی لێ بێنن ها تاوێکی دی، ئەوەیە کە بەگورجی تێ دەپەڕن و لەچاو گوم دەبن و بەرەو گەرمێن دەڕۆن و دەڕۆن...

بەڵام بەهیوای ڕۆژێکن کە لە گەڕانەوەدا دوور لە چاوی ڕاوچی و سەرما و سۆڵ و ڕەشەبا تاوێک لەو مەڵبەندە وچانێک بدەن. بەڵام ئێستا ڕۆژ بەڕۆژ تووشتر دەبێ و دەرەتانی ئەوە نییە.

بەڵام بەهار... ڕۆژی مەوعود... ڕۆژی دیداری یاران، ڕۆژی یەکتر دۆزینەوە و چاو لێکەوتنی هاواڵان، ڕۆژێک کە سەرما و زمهەریری زستان دەڕوا و گۆڕی گوم دەکا، خۆزگە بۆ ئەبەد بایە! گوڵەکان سەرلەنوێ سەر لە زەوی دێننە دەرێ، لە جاران چاتر و زۆرتر و بۆن خۆشتر، ڕێواس و مەندۆک و بیزا و کەما و گوڵە مێلاقە و وەنەوشە... هەریەک لەلایەک.

ئەو کاتە شلّماشیش وەک هەموو مەڵبەندێکی کوردستان دەبێتەوە مەکۆی یاران، بولبولی دوور وڵاتیش دێتەوە ماڵ و سەرلەنوێ بەدیداری گوڵ شاد دەبێتەوە.

دەڕوانمە دەوروبەرم لەژێر چنارە گەورەی سەرچاوی لە پێشەوەم هێندێک بەولاوەتر گۆڕی پیرۆزی خوالێخۆشبوویێک دەبینم کە بێ شک ئەهلی ئیمانە. مورشیدی گەورە مەلا حەمەدەمینی هەمەوەند، هەزاران فاتیحە و ڕەحمەت پێشکەش بەڕۆحی پیرۆزی و هەزاران هێندەش لە کوڕە قارەمان و نەبەزەکەی، دەمەوێ قەڵەمەکەم بشارمەوە و... چی دی نەنووسم تا ئەو ڕۆژە... بەهار... بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا و بەشاردنەوەی قەڵەمیش سێڵاوی ئەسرینم بۆ ناشاردرێتەوە. چونکە دەڵێن کاسە کە پڕ بوو لەسەریەوە دەڕژێ، سەرم دادەنوێنم و بەدزیەوە فرمێسکەکانم پاک دەکەمەوە، هەتا ئەغیار لە ڕازی دەروونم تێ نەگەن و بەترسنۆک و بێ ورەم دانەنێن. نا ئەمن... هەرگیز ترسنۆک و بێ ئیرادە نیم وەک ئەو کێوەی پشتم پۆڵایین و سەرکەشم. بەڵام ئێستا لێم گەڕێن بەو فرمێسکانە کە لە نووکی خامە دەڕژێنە سەر کاغەز، بەفرمێسکی چاوم بڵێسەی ئاگری دەروونم بۆ ماوەیەک

خامۆش کەم و وەک ئاگرێک لەژێر خۆڵەمێشدا لە کورەی دڵم ڕای گرم، چونکە دەزانم بەکزەبایەک دیسان ئەو ئاگرە بڵێسەی لێ دێتەوە و سەرلەنوێ گڕ دەگرێتەوە.

هەتا بەهاری مەوعود، کە زۆر جوان و بەدیمەنە و دڵڕفێن، هەتا ئەو ڕۆژە خواتان لەگەڵ. ڕەفیقان هیچم لێ بەجێ نەماوە و توورەکەکەم هەر لە شاندایە و کاغەز و قەڵەم و بابۆڵە نانەکە. دەرۆیشم و دەڵێن دەرۆیش لەهەر جێگایەک شەوی بەسەردابێ، لێی دەنوێ.

بەڵام لە خەویشدا هەر لە بیری هاتنی بەهار و دیتنی هاواڵانم... و بێ دەرپێم و دەڵێن بێ دەرپێ هەر دوو گەزی جاو لە خەوێ دی...

١٣٥٦/٨/٣٠

---

* ئەم نووسینەی هێمن موکریانی لە بنەڕەتدا نامەیەکە لە ٢٠ی خەزەڵوەری ١٣٥٦ی هەتاوی (٩ی تشرینی دووەمی ١٩٧٨) بۆ مەلا محەمەدی شلّماشیی ناردووە. بڕوانە: سدیق ساڵح، گۆڤاری ئێستا، ژمارە ١٢، ئایاری ١٩٩٨

شێری بەدەستێکەوە بوو هەتاوی بەدەستی دیکەوە

نووسینی: دوکتۆر سادق جەلالی

چیرۆک لە ماڵێکەوە لە کۆڵانی (دو دختران) لە بن پیرە چنارێکدا کە گەلێک مۆمی سووتاوی لە دەورە کەوتبوون دەس پێ دەکا.

(هۆمیرۆس) تەنیا هەر حەماسە بێژێک بوو، بەڵام فیردەوسی حەماسە بێژی فەلسەفە، مرۆڤایەتی و مێژووی گەلێک بوو، حەماسە بێژی بیری پاکی ئینسانان: پاڵەوانەکانی مێرخاس بوون لە سەرانسەری ئیلیادیدا هەرگیز تووشی قسەیەکی ئەوەندە ئینسانانە نابین:

شەرابی ئاڵ بخۆوە خوێنی خەڵک مەڕێژە
تۆ خاکی، وەک ئاگر توند و تیژ مەبە
ئەم ئاوە ڕەنگینەی بخۆیەوە باشترە
لەوەی پیـــــــرێژن تووکت لێ بکا

نەزەری (برتراند راسیل) لە هەڵسەنگاندنی شانامە و ئیلیادەدا.

ناوی مەنسوور کونیەی ئەبولقاسم فیردەوسی بووە: لە هەڕەتی لاوەتیەوە دوو هەتاو لە دڵیدا بەجووت تیشکیان داوێشت. خۆشەویستی نیشتمان و ئەوینی کتایونی. ئێرانی دەپەرست کە نیشتمانی لە مێژینەی بوو، کتایونی خۆشدەویست کە وەک گورد ئافەرینی ڕۆستەم نەشمیل و شێر دڵ بوو.

زەردەپەڕی، ڕۆژێکی بەهاربوو لە بەستێنی ڕووباری (باژ) لەسەر گابەردێک دانیشتبوو. هەتاوی جەنگەی زەردەپەڕی تەماشا دەکرد. خوێنی خوڕ دەڕژایە نێو ڕووبارەوە. لاوی خوراسانی لەبن لێواندا دەیپرتاند:

– دەڵێی خوێنی سیاوەشە لە تەشتی زێڕیندا.

ئەمجار لە ڕێگایەکی چۆل و پێچاوپێچ کە بەکێوەکەوە دیار بوو ڕاما، نەسوارێک ڕادەبرد، نە هەستی پێی ڕێبوارێک دەهات. ڕێگا چۆل و بەتاڵ بوو، لاوکۆڵەی خوراسانی کە مێزەرێکی سپی بەسەرەوە بوو و لفکەکانی بەنێو شاناندا بەردابۆوە، لەبەرخۆیەوە گوتی:

– ئەدی بۆ مێرخاسان و شۆڕەسواران بەو ڕێگایەدا بەپرتاو لێ ناخوڕن؟ بۆ کوڕژنی ئەسپان لەو شێو و وەرد و لانەدا دەنگ ناداتەوە؟ بۆ هەرا هەرایان کپە؟

پرسیارەکانی بێ وەڵام مانەوە، لەباتی وەڵام دەنگێکی ناسک و ژنانە گوێی زرینگاندەوە:

– ئیتر مێرخاس و شۆڕەسواران نابینی، پاڵەوانان لە شیرینی خەودان، هەڕەتی لاوەتی بەفیڕۆ مەدە شێعرت پێشکەشی بەژن و باڵای من بکە.

فیردەوسی ڕووی وەرگێڕا کیژێک بەکوڵمەی ئاڵەوە، بەبرۆی کەوانیەوە، بەچاوی ڕەشی وەک چاوی کارمامزەکانی (دەشتی ئاهوان) بەرەوڕووی پێ دەکەنی، دڵی گەشایەوە:

– ئیتر مێرخاسێک نەماوە.

– کتایون چەند تەنیا بووم!

کتایون دەستی لەژێر چارشێو دەرهێنا، دەسبەندێکی زێڕ لە مەچەکە سپی و قەڵەو و پڕەکانیدا دەبریسکایەوە:

– ها مەنسوور ئەمە ئەو کتێبەیە کە دەتویست.

فیردەوسیی لاو بەپەلە کتێبەکەی لە دەستی ڕفاند، بەرگێکی چەرمی کۆنی تێ گیرابوو، لەبەر پرشنگی مانگ کە تازە سەری لەکەڵ دەرهێنا بوو و دارستانی چڕ و پڕ و چیای بەرز و سەوزی دەنگاوت. چاوێکی بەلاپەڕە زەردەکانیدا خشاند، بەزەحمەت چەند دێری بۆ خوێندرایەوە:

«کاتێک بیژەنیان لە چاڵاوا هاوێشت،
مەنیژەی کچی ئەفراسیابی پیر،
ئاگادار بوو – و...
بەخەم و ئەسرینەوە هاتە سەر چاڵاو، شەو تاریک بوو. تاریک و بێ مانگ بوو.
ئەفراسیابی پادشای توورانی لە غوڕابی خەودا بوو».

کتایون گوێی هەڵخستبوو، دەیەویست بزانی پاش ئەوەی مەنیژە چووە سەر چاڵاو چ ڕووی دا؟ لەسەرەخۆ گوتی:

ئەم کتێبە چیرۆکی چەند خۆشی تێدا هەن.

فیردەوسی لەچاوە پڕشنگ تێ چەقیوەکانی کچەکە ڕاما:

– چاوڕەشی خۆم! ئەم کتێبە چیرۆکی ژیان و ئازایەتی و تێکۆشانی کەسانێکە کە لەسەر ئەم خاکە ژیاون. تۆ نازانی زوو ئەم خاکە هەڵاڵە و شلێر و سوێسن و بەیبوونی لێ

دەڕوا، ڕۆستەم لە سیستانەوە بەرەو مازندەران ئەسپی ڕادەدا ئارەش لەسەر ترۆپکی ئەلبورز زێی کەوانی دەکێشا ئاگری ئاورگەکان نێڵەیان دەهات و...

کتایون بەپاڵ لاوی سەوداسەری خوراسانیەوە ڕوونیشت:

– دەزانی ئەمڕۆ خەڵک چیان دەگوت؟

فیردەوسی دەستە نەرمەکانی لەنێو دەستی خۆی گرت و گوتی:

– ئاسکۆڵەی دەستەمۆی من دە بڵێ! بزانم خەڵک چیان دەگوت؟

– دەیانگوت باوکت لە خەودا دیتوویەتی تۆ لە سەربانێکی بڵند هاوار دەکەی و دەنگت دەگاتە هەر چوار لای جیهان.

فیردەوسی دەستی بەرەو ئاسمان هەڵێنا و گوتی:

– سەیرە، دەی چی دیکەش؟

– تۆ بڕوا ناکەی؟ باوکت لە مزگەوتی گەورە تەعبیری خەونەکەی لە (نجیب الدین) پرسیوەتەوە، ئەویش وەڵامی داوەتەوە و گوتوویە:

«ئەبولقاسمی تۆ ناوبانگ دەردەکا لە هەموو جیهاندا و لە هەموو ڕۆژگارێکدا». لاوەکە گوێی لەو قسانە گرت و کەوتە بیرکردنەوە.

لەو ڕۆژەوە کە دەچوو بۆ فێرگە ئاگرێک لە دەروونیدا بڵێسەی ئەستاندبوو، ئەم ئاگرە دەیسووتاند، دەیبرژاند، دەیکردە ژێڵەمۆ، ئەم ئاگرە ئەستێرە بارانی دەکرد، ئەستێرە و ئەستێرە...

فیردەوسی خۆی دەخواردەوە، ڕەنجی دەکێشا، هەستی ئاگرینی دەمێک دانەدەمرکا. لاو بوو، داوێن پاک بوو، نیشمانپەروەر بوو، زانا و بەرزەفڕ بوو.

ئەگەر لەنێو شاعیرەکانی ئێراندا بگەڕێین، کەس لە فیردەوسی مەزنتر نادۆزینەوە. حەماسە بێژێک بوو کە تابلۆی دڵپاکان و مێرخاسانی دەکێشا. شیری بەدەستێکەوە بوو و هەتاوی بەدەستی دیکەوە. شیرەکەی جەرگی ناپاکانی دەنجنی و هەتاوی دەروونی پاکانی ڕووناکتر دەکردەوە.

وەنییە هەر من و تۆ بیناسین، کتێبە نەمرەکەی فیردەوسی لە سەرانسەری جیهاندا ناسراوە. لێرەدا کە برتراند راسیل، پاش لەبەر یەک ڕانانی حەماسەکانی فیردەوسی و «هۆمیرۆس» ڕاستگۆیانە دەڵێ:

«هۆمیرۆس تەنها حەماسە بێژێک بوو، بەڵام فیردەوسی حەماسەی مرۆڤ و مرۆڤایەتی دەژیاندەوە».

فیردەوسی فەلسەفەی گەورەی ئینسانی دەرازاندەوە لەپێناوی ژیاندنەوەی مێژووی گەلێکدا تێ دەکۆشا و دەگەڵ جەبری زەماندا بەربەرەکانی دەکرد.

با بچین لەسەر گۆڕە پیرۆزەکەی فرمێسک بڕێژین، کوڵ و کۆ دامرکێنین. لە بەرامبەر ئەودا چۆک دابدەین. بەپیاوێک هەڵبڵێین کە پاک بوو، مەزن و لە دوایی ژیانیدا تەنیا و دەس تەنگ بوو، داخدار و ملتەبار بوو کەچی بەو حاڵەوە گەورەترین حەماسەی خوڵقاند.

فیردەوسی بەوپەڕی ئەوینەوە خەریکی هۆندنەوەی شانامە بوو. هەرچەند پێش ئەو (دەقیقی) دەستی بەو کارەی کردبوو. بەڵام تازە دەستی پێ کردبوو کە بەدەستی کۆیلەکەی خۆی کوژرا و کارەکەی بەناتەواوی بەجێ ما و فیردەوسی درێژەی بەو کارە دا.

ئیتر کەم کەس ڕۆڵە وەرزێری تووسی لە کووچە و کۆڵانان دەدی ئەو لە دەریایەکی قووڵ و بێ بندا، لە باوەش شەپۆلان باسکی داویشتن. هەرچی لە کاری شانامەدا پتر دەچووە پێش وەک پشکۆیەکی شنە بیگەشێنێتەوە زیاتر گڕی دەگرت، بڵێسەی بەتینتر دەبوو، دنیا و ژیان و هەبوون و نەبوونی ئەو لە وشەیەکدا کۆکرابۆوە ئەویش «ئێران» بوو...

ڕۆژێک کتایون کچی چاوڕەشی خوراسانی کە کوڵمەکانی خڕ و خاڵ و چاوەکانی بادامی بوون و دوو گۆی بلوورین لەسەر سینگی دەلەرینەوە بەئەسپایی لە پلیکانی ئەو باڵاخانەی فیردەوسی تێ خزابوو سەرکەوت. پەردەی هەڵداوە کەمێکی تێ فکری. فیردەوسی خەریکی کاری خۆی بوو هیچ ئاگای لە دەوروبەری خۆی نەبوو، کتایون بەتەوسەوە گوتی:

– تۆ...؟! خۆزگە قەت ئەم کتێبەم بۆ نەدەهێنای. فیردەوسی بەو دەنگە ناسک و شیرین و پڕ توانجە ڕاچەنی و گوتی:

– ئاخ کتایون ئەوە ئەتۆی؟ گوڵی سەد ڕەنگم، دەگەڵ ئەم کتێبە کۆنە کە دوو هەزار ساڵ لە تەمەنی دەگوزەرێ وا خەریکم کە بڕوا بکە خۆشم لە بیرچۆتەوە. ئاخ تۆ نازانی چ خەزنەیەکی دارماڵە؟

شادی لە ڕوخساری فیردەوسیدا بەدی دەکرا. کتایون سوور هەڵگەڕابوو، بەشیرینی لێوە ئاڵەکانی دەگەست و بەناز گوتی:

– مەنسوور، بەهار دەشتی (تابران)ی گوڵباران کردووە. شینکە دەڕوێ، گوڵ دەپشکوێ هەور دەگری، هەموو لایەک پڕ لە جوانی و لە چریکە و گۆرانی و سترانە، بەڵام تۆ تەنانەت ئەوین و دڵداری و ژوانیشت لەبیر کردووە.

کتایون ئەم قسانەی دەکرد و هات لەکن دۆشەکچەی فیردەوسی دانیشت و بەتووڕەیی و

نازەوە کاغەزەکانی تێک وەردان، دیار بوو ئیرەیی پێ دەبردن. دیسان بەتەوسەوە پێی گوت:

– تۆ لە بیرت چۆتەوە بەهار هەرەتی شادی و دڵداری و خۆشی و ئاهەنگە.

فیردەوسی لە چاوە ڕەشەکانی کیژۆڵەی تووس ڕاما و بەئارامی گوتی:

– گوڵەکەم! سوێند دەخۆم بەخاڵی ڕەشی گۆشەی لێوت کە دەڵێی جادووە لەسەر کانی ژیان ڕۆنیشتووە. دنیا لەبەر پێی تۆدا دەبینم، سەرتاپات بەزێڕ و زیو دەڕازێنمەوە، تۆ نازانی شەوی ئەو شەو خەو بێ و لە چاوی من نەکەوتووە، چاوم وەک چاوی ئەستێران خەوی نەدیوە ئەوینێکی بەتین لە مندا دەگوورێ، حەماسەیەکی نەمر لە مندا چەکەرەی دەدا. ئەی کچی باڵا بەرزی بەژن باریک تۆ نازانی، تۆ نازانی.

کتایون ئارام ئارام سەری فیردەوسی لەسەر ڕانی خۆی دانا، دەستێکی بەکاکۆڵە ئاڵۆزەکانی داهێنا و گوتی:

– ئێستا ئارام بگرە بنوو سەر وەسەرینی ڕانە نەرمەکانی من بکە.

فیردەوسی بەنارە نارە گوتی:

– کە پەردەیان لەپێش هەتاو لادا.

– بەیان ئەنگوت و خەو زڕا،

دیسان گوتی:

– کتایون ئەو کتێبە تۆ دات بەمن دەریایەکی مەند و قووڵە ئەو شانامەی بەدەستی منەوە، ئاسمانێکی بەرزی پڕ ئەستێرەیە.

ئاگری ئێرەیی لە چاوە جوانەکانی کتایوندا بریسکایەوە و بەتووڕەیی گوتی:

ئەدی ئەستێرەکانی چاوی من؟

فیردەوسی کەزیە نەرم و درێژەکانی لە چەنگی گرت و بۆ لای خۆی ڕاکێشا و گوتی:

لە ئاسمانی چاوە ڕەشەکانی تۆدا هەزار ئەستێرەی گەش دەدرەوشێتەوە. ڕووناک، پاک و بێ گوناه.

چاوەکانی تۆ دوو چرای ڕۆشنی منن کە لەبەر ڕووناکی ئەواندا مرواریيە نەسماوەکانی شانامە دەسمم و دەیانهۆنمەوە و بەرمووریێکی نایاب دروست دەکەم و لە ئەستۆی بووکی شێعر و خەیاڵ نا، لە ملی مێژووی ئێرانی دەکەم.

کتایون بەناز و شەرمەوە گوتی:

– ئەدی بووک و زاوایەتی ئێمە؟

فیردەوسی پێکەنی:

– بیست ڕۆژی دیکە مانگی محەرەم دوایی دێ، جا پەنجە بلوورینەکانت لە خەنە دەگرم، تارایەکی حەریری، سووری تەنکت بەسەر دادەدەم، پەردووت بەگوڵ و وەنەوشە دەخەملێنم.

کتایون لە خۆشیان وەک منداڵان شاگەشکە بوو و گوتی:

– دەی قسان بکە دەی، ئەو قسانەی تۆ چەند جوانن چەنە شیرینن.

فیردەوسی لە دوورە دەستەکانی دەشتی خوراسان ڕاما و گوتی:

– چاوە جوانەکەی تۆ دەڕوانێتە بەرەبەیانێکی دوور، دوور دەڕوانێتە ئەو ڕۆژانەی کە گزنگ کەوت. ئیتر من نەماوم مەنسووری تۆ ئیتر بۆتە خاک و خۆڵ، بۆتە تۆزی ڕێگای ئەو کاروانانەی کە شەودرەنگان لە دەروازەی تووس دەردەکەون بەڵام شانامەی من نەمرە. ناکتایون من نامرم، نامرم لە دوارۆژدا دەزانن ئەو پیاوەی لە خوراسان ڕابوو، مەشخەڵێکی لە ئاگری زەرتەشت بڵێسەدارتری داگیرساند، لەبەر ڕووناکی ئەو مەشخەڵە، تۆوی ئەدەب، نا مێژووی ئێرانی چاند. هەتا هەتایە زیندووە و نامرێ.

کتایون! ئەو کاتی خەڵک دەڵێن: ئەو پیاوە لە ساڵی **٢٢٩**ی کۆچی هاتە سەر دنیا. ڕۆڵە وەرزێرێکی پاک بوو. نیشتمانی خۆی دەپەرست بای نەورۆزی لە شنەی بەهەشت پێ خۆشتر بوو. بێ پەروایانە لە دەریای شێعردا مەلەی دەکرد، بەئیرادەیەکی مەحکەم، مەحکەمتر لە چیا بەدۆڵ و شێو و ڕکە و بەردەڵاندا ڕادەبرد، لە سەرما و گەرما لە دێو و درنج نەدەترسا: نەبەزی تا گەنجینەی شێعری دۆزیەوە و پێشکەشی خەڵکی جیهانی کرد!

– من ئیدی نامرم زیندووم، تۆوی شێعرم چاندووە.

ڕۆژ هاتن و ڕابردن، ساڵ بەسەرچوون، چۆن ساڵانێک؟ ئەو ساڵانەی ژیان و تەمەن و ماڵ و سامانی فیردەوسییان وەک حەزیا هەڵدەلووشی.

ماڵ و سامان و زێڕ و زیوی نەمابوو، بەرەو پیری دەچوو بێ هێز و کەنەفت بوو، گنج و چین ڕوخساریان داگرتبوو. بەڵام بەدەستی ئەو شوورەی کۆشکێکی بەرز داڕێژرابوو کە بەخەتێکی نوورانی لەسەر دەرکەکەی نووسرابوو:

«کۆشکە بەرزەکان وێران و خاپوور دەبن، بەری با و باران و گەرما و سەرما ناگرن، من کۆشکێکی بەرزم لە نەزم دامەزراند کە با و باران زیانی پێ ناگەیەنن».

وردە وردە، تەمەنی فیردەوسی بەرەو ژوور دەچوو، پیری پەلاماری دەهێنا، هیچی نەما

بوو، بەڵام بەو حاڵەشەوە شەو و ڕۆژی لەکن نەبوو هەمیشە سەری بەسەر شانامەی (ئەبو مەنسوور)دا دادەگرت و چیرۆکە کۆنەکانی دەخوێندنەوە و دەیهۆندنەوە تا پیری و دەستەنگی بەجارێکی شپرزەی کرد:

– ئەی ئەوەی ئەو چەرخە بەرزەت ڕاگرتووە!

– بۆچی بەسەری پیری منت هەژار کرد.

– تا لاو بووم چاکترت بەخێو دەکردم.

– بەپیری سووکت کردم.

– ڕۆژگار لەباتی جڵەو، وەکازی لەدەست نام.

– ماڵەکەم بڵاو بوو و حاڵەکەم شێوا.

فیردەوسی پەنجا و هەشت ساڵە بوو کە بیستی سوڵتان مەحموودی غەزنەوی چۆتە سەر تەختی پادشایەتی، بەبیری داهات شانامەی بەناوی ئەوەوە بکا، بەڵام نەیدەزانی ئەو پادشایە زۆر بەدفەڕ و خراپ و هەق نەناسە.

لەو سەردەمەدا ئاسمانی بەرزەفڕی فیردەوسی بەرەو تاریکی دەچوو، ئەستێرەکانی یەک یەک ڕادەخوشان بەردەبوونەوە و دەکەوتنە سەر خاکی نەهاتی و داماوی.

کارەساتێکی تاڵ و ناخۆش بوو، پیرە وەرزیری خوراسانی لەسەر ترۆپکی ناوبانگ ئەوەندە هەژار و نەدار بوو کە ئیتر دووکەڵی لە ماڵی هەڵنەدەستا و ئاورگی لە دڵی ناهومێدان ساردتر بوو، لە پێناوی نیشتماندا تۆزکاڵ تۆزکاڵ دڵ و گیانی خۆی خستە ژێر پێی مێژوو و حەماسەوە تا تواوە.

لە کاتێک کە زمان لووسی بێ مایە، لە بارەگای سوڵتاندا زێڕ و زیویان وەسەر یەک دەنا، ئەو لە ئاگری نیشتمانپەروەریدا دەسووتا و جگە لە خەم و فرمێسک و هەناسە بەشێکی نەبوو، بەو حاڵەشەوە هێشتا دوودڵ بوو:

– چ بکەم ئایا شانامەی بەدیاری بۆ سوڵتان مەحموود بەرم؟

– ئایا داچێندراوی سەوز و شین و جوانی خۆم بەکێ بسپێرم؟ ئەوانە نەقەدری زانست دەزانن و نەهەست دەکەن چ ئاگرێکی نەمر لە دڵی مندا بڵێسەی ئەستاندووە.

لەو سەروبەندەدا دەردێکی گرانی دیکەی وەک نەشتەر، لە دڵ ڕاچوو. ڕۆڵە سی و حەوت ساڵەکەی نەخۆش کەوت. نەخۆشییەکەی درێژەی کێشا، لەسەر سەرینی ئەو لاوە دوو دڵ دەکوڵێن و دەیانکورکاند. دڵی کتایون و دڵی ئەبولقاسمی فیردەوسی.

شەوێکی ڕەش و تاڵ و گڕژ و مۆن بوو، سێبەری مەرگ بەسەر سیمای لاوەکە کشابوو،

کتایون یەک بەخۆی قیژاندی:

– تەماشای کە هیچ دەنگ نایە، هەموو بێدەنگن هەموو خامۆشن، هەموو مردوون، ئێمە برسین، تەواوی ماڵ و سامانی خۆت دانا تا چیرۆکی ڕۆستەم و سوهراب و بیژەن و مەنیژە و سوودابە و سیاوەش و کیوەمەرس و هۆشەنگت کردە شێعر، تۆ چت پێگەیشت؟ چت بۆ ماوەتەوە؟

فیردەوسی هیچی نەگوت هەر چاوێکی لێ کرد، لە نیگای ئەودا تێشکان و لێقەومان و دەرد و ژان پەنگی خواردبووەوە. ئەو چی بەو ژنەی کە لەگەڵی پیر ببوو و بەو لاوەی کە مەرگ دەستی لە ئەوکی نابوو گوتبایە؟

هێشتا شەو پەڕ و باڵی ڕەش و شوومی هەڵنەوێزنیبوو کە کوڕ پشووی لێ بڕا و پیرەمێرد داخدار و تازیەبار بوو:

«من تەمەنم لە شێست و پێنجی هەڵبوارد،
ڕەوا نەبوو بەزێڕ و زیوی بگۆڕمەوە،
مەگەر سوودێک لە پەندی خۆم وەرگرم،
بیر لە مەرگی ڕۆڵە خۆشەویستەکەم بکەمەوە
نۆرەی من بوو بڕۆم ئەو لاوە ڕۆیشت
لەبەر دەردی ئەو لاشەی بێ گیانم».

لێرەدا بوو کە ناچاری تەنگی پێ هەڵچنی و قورسایی باری کارەسات شانی چەماند، شانامەی کە ئاوێنەی ڕەنج و ئەوین و هەستی بەتینی خۆی و ئازایەتی و مێرخاسی دلێرانی ئێران بوو بەناوی سوڵتان مەحموود تەواو کرد. لەو کارەدا ئەبولعەباسی فەزلی کوڕی ئەحمەد نەخشێکی گرنگی هەبوو.

لە کۆڵانی (دو دختران) لەژێر پیرە چنارێک کە گەڵێکی مۆمی نیوەسووتاوی لەبن کەوتبوون، پیاوێک کە سەر و ڕیشی هەموو سپی ببوو شەوێک دەستی کتایونی بەدەستە لەرزەکانی گرت و گوتی:

– شانامە تەواو بوو هەتاوی لاوەتی من و تۆش ئاوا بوو!، کتایون کە کوڵمەکانی چرچ و بێ ڕەنگ و چاوەکانی پرووش ببوون گوتی:

– لەو ماڵەدا هێشتا مۆمێک دائیسێ.

– هێشتا ژیان درێژەی هەیە.

– هێشتا دڵێک لێ دەدا.

فیردەوسی زەردەیەکی خەمناکانەی هاتێ، خەمناکانە بەڵام بەرزەفڕانە و گوتی:
– ئەو مۆمە هێشتا ڕۆنەمرکاوە، ئێستا هەزار شێعر، شێست هەزار زێڕی پێ دەدەن.
بەیانی پیری چیرۆک بێژ بەرەو غەزنەین کەوتە ڕێ. فەزلی کوڕی ئەحمەد لەسەر کار نەمابوو و دەرکرابوو، خاوەنی شانامە لە بارەگای سوڵتان مەحموود دۆست و پشتیوانێکی نەبوو کێ ئەو چارەنووسە دەناسێ؟ ئایا پیاڵەی بەرزەفڕی و خۆڕاگری پیاوە نەمرەکان بەدەستی کێ دەشکێ؟ بۆ چارەنووسی کەڵە پیاوان، زانایان و هونەرمەندان هەر تاریکی و تاریکییە؟

فیردەوسی بەپلیکانی مەڕ مەڕی کۆشکی سوڵتان مەحمووددا سەردەکەوت، سەربەرز بوو وەک هەڵۆکانی دوندی چیا، شانامەی وەک خەزنەیەکی دارماڵ لە گەوهەر و دوڕی نایاب لەبن هەنگڵدا بوو، شانامە نەبوو، ئاوێنەیەک بوو کە دیمەنی ئاوات و ئارەزووەکانی لاوەتی و ڕەنج و ژان و دەرد و کوێرەوەری پیری خۆی تێدا دەبینی. تەمەنی لە هەشتا نیزیک ببووەوە، دەستی دەلەرزین و شانامەش گران بوو بەقەد گرانایی مێژووی کۆنی ئێران. هێزی کەم بوو، ئەژنۆی دەلەرزین، چاوێکی بەدەوروبەری خۆیدا گێڕا:
– کوان قارەمانەکانی من؟ پاڵەوانەکانی شانامە لەکوێن؟ کوان گیو و گودەرز و ڕۆستەم و تووس تا باسکی من بگرن؟
حەکیم ئەبولقاسمی فیردەوسی لە بارەگای سوڵتان مەحموود ڕاوەستا بوو. سوڵتان بەڕێزەوە تێی ڕاما شانامەی کە لە حەوت بەرگدا بەخەتی عەلی دەیلەمی نووسرابوو لێ وەرگرت و چەند شێعرێکی خوێندەوە و ڕووی گرژ کرد و گوتی:
– ئەوەیە شانامە؟
– فیردەوسی وەڵامی دایەوە:
– ئەوەیە چیرۆکی کۆنی مێرخاسان و گەورە گەورانی ئێران.
– بەڵام من جگە لە باسی ڕۆستەم هیچ لەو کتێبەدا نابینم، لە لەشکری مندا هەزار پیاوی وەک ڕۆستەم هەیە.
فیردەوسی سەری هەڵێنا، ملی قەف کرد، سینگی دەرپەڕاند، ڕاستەوخۆ و بێ پەروا چاوی لە سوڵتان مەحموود بڕی و گوتی:
– نازانم لە لەشکری سوڵتاندا چەند پیاوی وەک ڕۆستەم هەیە؟ بەڵام ئەوەندە دەزانم دایکی ڕۆژگار ڕۆڵەیەکی لە وێنەی ڕۆستەم نەدیوە.
ئەوەی گوت و ئیزنی وەرگرت و ڕۆیی، سوڵتان مەحموود بەوەزیرەکەی گوت:

– ئەو پیاوە بەمنی گوت درۆزن، بەڵام من بەو حاڵەشەوە لەسەر ئەوەم جایزەکەی بدەمێ.
زۆر شەوان شانامەیان لە کاتی خەودا بۆ سوڵتان مەحموود دەخوێندەوە. بەڵام ئەو نارەحەت دەبوو، ئێرەیی ئازاری دەدا، ئازایەتی و پاڵەوانی و داوێن پاکی قارەمانانی شانامە دەیرەنجاند هێندی ڕق هەڵدەستا وەختابوو شێت بێ.
لە ئەنجامدا دووزمانی پیاوخراپان کاری خۆی کرد. ئایا ئەوە خواجە حەسەنی میمەندی بوو کە ئەو کارە دزێوەی کرد و بەسوڵتان مەحموودی گوت: «قوربان! شاعیرێکی وا هەر دەبێ چەند درەمی بدرێتێ» ، سوڵتان مەحموودیش بیست هەزار درەمی زیو جایزە بۆ نارد.
ئاگری ڕقی فیردەوسی بڵێسەی سەند، هەستی کرد ناپیاوان دەیانەوێ بیشکێنن بەڵام ئەو وەک کۆنە شوورێکی قایم خۆی ڕاگرت و هەرەسی نەهێنا. لە تووڕەیی سوڵتان نەترسا بەماندوویی و ڕق هەستاوی چووە حەمام. تەواوی دراوەکەی دا بەکیسەکێش و ئاوگر و حەمامچی و لە غەزنەین وەدەرکەوت و سەری خۆی هەڵگرت.
ئەو گەورە پیاوە شار بەشار ڕای دەکرد و سێبەری شوومی پیاوەکانی سوڵتان مەحموودی بەشوێنەوە بوو. تا خۆی گەیاندە مازندەران ئەو مەڵبەندەی کە زۆر لاپەڕەی شانامەی پڕ کردۆتەوە.
شەوێکی تاریک بوو، زەنگی کاروان دەشتی بێدەنگی پڕ زرینگە زرینگ کردبوو، فیردەوسی لە مازندەرانڕا بەرەو خوراسان دەچۆوە. کە گەیشتە دەروازەی (تابران) لەرزی و فرمێسکی گەرمی بەرپشی سپیدا هاتە خوار و لەبن لێواندا گوتی:
– کوا لاوەتی من؟ بۆ کوێ چوون پاڵەوانەکانی من، هەموو ئاوابوون. ئاسمان بێ ئەستێرەیە و وجوودی من بەتاڵ و بێدەنگە. ئێستا تەمەنم نیزیک هەشتا ساڵە، هیوام بەجارێک با بردی.
ڕۆژی دیکە تێپەڕبوون، ساڵی تر بەسەرچوون، تا لە بەرەبەیانی ساڵی ٤١١ یا ٤١٦ی کۆچیدا، باڵندەی زامدار، ئەستێرەی شکاو و ئاوێنەی تۆز گرتوو و هەتاوی گیراو، خراپە و دووڕوویی و فێڵبازیەکانی ئەم جیهانەی لێ ون بوون و مرد. دەنگێک لە ئاسمانی خوراسانەوە هات: فیردەوسی مرد، خودای شێعر مرد!.
یاری ڕۆژگار ببینن، هەر لەو ڕۆژانەدا بوو کە سوڵتان مەحموود پەشیمان بۆوە و فەرمانی دا تا شێست هەزار دیناری زێڕ بۆ فیردەوسی بنێرنە تووس.
ئەمە گاڵتەی دزێوی ڕۆژگار بوو، زێڕەکانیان گەیاندە بەر دەرکی فیردەوسی کچەکەی کە

له شینی باوکیدا فرمێسکی دەڕشت و مووی دەڕنیوە که جایزەی شانامەی چاو پێکەوت وەک شێتان پێکەنی و بەتووڕەیی گوتی:

– بڕۆن، بڕۆن نامەردینە، ئەو بەخششە بەرنەوە خەزنەی سوڵتان، من هەرگیز وەری ناگرم! لێ گەڕێن با گیانی باوکم لە ئاسمانانَدا هەروا بەرزەفڕ بێ هەروا بەرزەفڕ بێ... بەرزەفڕ.

ئەو جۆرەی بتەوێ

شەکسپیر

ڕۆژگارێک بوو ولاّتی جوان و دڵگر و کانگەی ئەوین و دڵداریی فەرانسە، بەرەڵلا و هەرکەس هەرکەس بوو، کەس سەری بۆ کەس دانەدەنواند، کەس بەڕێەی کەسی نەدەپێوا، هەر لایەی بەدەس میر و مەزن و دەرەبەگێکەوە بوو. لە ناوچەیەکی ئەم ولاّتە میرێکی زۆرداری، داگیرکەری، دڵڕەش فەرمانڕەوایی دەکرد. کە دەسەلاّتی مەزنایەتی لەدەست براکەی خۆی دەرێنابوو، ملک و ماشی لێ بریبوو.

ئەو میرە لەدەس پیسی و ناپاکی و ماڵپەرستیدا وێنە و هاوتای نەبوو. براکەی خۆی کە تا ڕادەیەک لەنێو خەڵکدا ناخۆشەویست بوو. دەرکردبوو. برای زۆر لێکراوی، لێقەوماوی وەدەرنراو پەنای بۆ لێرەواری دوورە دەست و چڕ و پڕی «ئاردن» بردبوو. لەوێ دەگەڵ چەند دۆست و ئاشنا و لایەنگری خۆی ژیانێکی شاد و ئازاد و بێ دەردی سەریان ڕادەبوارد.

وردە وردە ئۆگری ژیانی ساکاری جەنگەڵ بوو، خەم و پەژارەی بەدیتنی دیمەنە جوانەکانی خۆڕسک دەڕەواند. ئاوی سارد و ڕوون و بێ خەوشی کانیاوی دەخواردەوە. هەوای خاوێن و سازگاری زەنوێرانی هەڵدەمشت، کارگ و ڕێواس و گوارەدە و شیر و پەنیر و لۆرک و کەرە و هەنگوێنی کوێستانی لە چێشتە چەور و سوێر و تیژەکانی کۆشک باشتر پێ دەکەوت. دەرد و دەغەزی دەپەڕاند و ئازار و نەخۆشیی نەدەهێشت ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەی، لێقەوماو و دەرکراو و ڕاونراوی پتر لێ کۆ دەبوونەوە و دەورەی قەوغاتر دەبوو، وەرەزی زیاتر دەشکا و، مەترسی کەمتر دەما.

ئەو میرە دەرکراوە کیژێکی هەبوو، تا حەز بکەی نازدار و لەبار و وریا و زانا و وشیار بوو. ئەوەندە گفت و لفت خۆش و خوێن شیرین بوو کەس نەبوو بەدڵ خۆشی نەوێ، نێو «ڕوزلیندا» بوو.

ڕوزلیندا لەو ڕۆژەوە باوکی بۆ پاراستنی گیانی پەنای بردبووە «ئاردن» لە ماڵە مامە بەدفەڕەکەیدا مابۆوە. تا ئاودەنگ و هاودەمی «سلیا»ی کچی مامی بێ. ئەو گلدانەوە هەرچەند ڕۆژەکانی هەوەڵ سەخت و تاڵ و ناخۆش بوو، بەلاّم ئەو جووتە کچە زوو ئۆگری یەک بوون و بوونە دۆستی چاک و پاک و گیانی یەکتر.

چیرۆکی ئێمە لێرەوە دەس پێ دەکا، «ڕوزلیندا» ڕۆژێک وەک ڕۆژانی پێشوو، لەبەر پەنجەرەی ژووری «سلیا» بەوەرەزی دەستی وەبەر چەنەی هەڵدابوو و بیری لە ژیانی پچڕاو

و هەڵوەشاوەی خێزانی خۆیان دەکردەوە و «سلیا»ش بەپەنجە نەرمۆڵەکانی دۆستانە پرچە خاو و جوانەکانی دادەهێنا.

لەو کاتەدا خزمەتکارێکی ئەمیر هاتە ژوور و پەیامی ئەمیری بۆ هێنان و گوتی:

ئێستا ئەمیر دوو پاڵەوانان بەگژ یەکدا دەکا دەفەرمووێ ئەگەر وازیان لێیە ئەوانیش بێنە تەماشا.

لەو سەردەمەدا باو بوو کە پاڵەوانان لە پێش چاوی میر و گەورە گەوران زۆرانبازی بکەن و ئەوانیش بەفیزەوە لە سوێیان ڕاوەستن و ئەم کارە دزێوە و ناپیاوانە مایەی ڕابواردن و سەرگەرمی و دڵخۆشی ڕەسەنزادە بەدەسەڵاتەکان بوو. «ڕوزلیندا» و «سلیا»ش کە زۆر وەڕەز و دڵتەنگ بوون بۆ تەماشا چوون. بەڵام بەداخەوە دیمەنەکە لەباتی وەڕەزیان بشکێنێ پتری خەمبار کردن. چونکە دیتیان مێر منداڵێکی ریوەڵەی، باریکەڵەی شووش و گشت خەریکە ئامبازی لەندەهۆرێکی مل ئەستوور و سینگ پان و دێوەزمەیەکی بێ کلک و شاخ و بەشان و باهو و بێ ڕەزا بێ.

جیاوازیی تەمەن، وێک نەچوونی لەش و ئەندام، نیشانەی کارامەیی و ئەزموون، دیار و بەرچاو بوو. هەموو کەس دەیتوانی بەهاسانی ئەنجامی ئەم بەگژیەکداچوونە نابەرامبەرە خەفەتبارە پێشبینی بکا. کەچی لاوەکە هیچ نیشانەی ترسان و بزرکان و تێشکانی پێوە دیار نەبوو دەتگوت، لێی ڕوون و ئاشکرایە، زاڵ دەبێ و سەردەکەوێ و، ڕووسوور دەردەچێ و بزەی هەر لەسەر لێوان بوو.

«ڕوزلیندا» زۆر پەشێو و خەمبار بوو، ئارام ئارام لە کوڕەکە چۆ پێش، نیگای دڵڕفێن و سیحراوی تێ بڕی. بەزمانێکی نەرم و شیرین پێی گوت:

«دەس لەم کارە منداڵانە و شێتانە هەڵگرە، چونکە ئەم کابرا زل و زەبەلاح و بەهێزە لەوانەیە نەتهێڵێ و ژیانی لاوەتی تۆ بخاتە مەترسییەوە».

لاوە نەناسیاوەکە بەئەدەبەوە گوتی:

«داخی گرانم ناتوانم پەند و ئامۆژگاری ئەم کچە نازدارە لە گوێی بگرم. من بڕیاری خۆم داوە، بەرەنگاری دەبم، ئەگەر سەرکەوتم شانازییە و ئەگەر تێداچووم، لەم دنیا پان و بەرینەدا تاقە کەسێک نییە دەنکێک فرمێسکم بۆ بڕێژی!» لە حاڵێکدا چاوی بەتاسەوە لە چاوە پڕ شەرم و جوانەکانی کچەکە بڕیبوو گوتی:

«تەنیا ئاواتم ئەوەیە دڵسۆزی و خەمخۆری تۆ پشتیوان و هاندەرم بێ».

زۆرەوانێ دەس پێ کرا، «سلیا: بەئاواتەوە بوو لاوی نەناسیاو سەرکەوێ. ڕوزلیندا

دەس بەدوعا بوو و دەپاڕاوە خودا لاوەکە لە شەڕی ئەم لوزەندەرە بپارێزی. بەتایبەتی ترسی جوانەمەرگی ئەو پەرێشان و هەراسانی کردبوو. تێ گەیشتبوو ئەم لاوەش وەک ئەو بێکەس و بێ پەنایە دڵەکوتەی گرتبوو، بۆ یەکەم جار لە ژیانیدا هەستی بەشتێک لە دڵی خۆیدا کردبوو، ئەویش هەستی ئەوین بوو.

بەپێچەوانەی بۆچوونی تەماشاکەران لاوی مێر منداڵ کە لەبەر کابرای بەگەد و گیپاڵ نەک هەر خۆی لەبەر ڕاگرت و چەقی، بەڵکو بەرسینگەی لێ بڕیەوە، مەچەکەی لێ ئەنگاوت، سەر سمتەی دا و باو لەسەر باوی هێنایە. تا کابرا بڕستی لێ بڕا شل بوو و فیڵی پێ نەما. ئەمجار بەهەردوو دەست بەرزی کردەوە و بەرقەوە وای لە تەختی هەردی ڕاکێشا کە چوار پەلی هاوێشت و لەجێی نەبزووت و پشووی لێ بڕا.

چەپڵەڕێزان، هۆریاکێشان، دەنگی ئافەریم، دەستت نەڕزێ، باوکم دەبەرت مرێ، ڕووی دایک و باوکت سپی بێ بەرز بۆوە. میر خۆی پێ ڕانەگیرا لاوەکەی بانگ کرد و لە ڕەسەن و بنەچەکەی پرسی:

«وەڵامی داوە کوڕە گچکەی (سیر رولاند بز)م. ئەمیر چرژا، گرژ بوو، ڕووی لێ وەرگێڕا. باوکی دەناسی و دەیزانی یەکێک لە دۆستانی نیزیکی براکەی بوو».

بەڵام پلەی خۆشەویستی «ڕوزلیندا» بەرزتر بۆوە و لە حاڵێکدا کە لە بنەوە دەستی «سلیای» دەگوشی گوتی:

«باوکم باوکی ئەم کوڕەی زۆر خۆش دەویست و متمانەی تەواوی پێ هەبوو». ئەگەر دەمزانی ڕۆڵەی ئەو پیاوچاکەیە بەهیچ بارێک نەمدەهێشت توخوونی ئەو غوولە بکەوێ. بەپاڕانەوە بەئاه و فرمێسک داوێنم دەگرت و وازم پێ دەهێنا».

هەردووک چوونە لای کوڕەکە کە لە بێ مەیلی میر دڵی یەشا بوو، زۆریان لاواندەوە و دڵخۆشی دایەوە. کە هاتن بڕۆن «ڕوزلیندا» زنجیرێکی لە گەردنی بلوورینی دەرهێنا و لە مستی نا و گوتی:

«ئەم یادگارە پچووکەم لێ وەرگرە. من لە ماڵی دنیا چیدی شک نابەم، دەنا تۆ بۆیە دەبووی دیاری زۆر بەنرخترت پێشکێش بکەم».

٢

(فرەدریک) فەرمانڕەوای داگیرکەر کە وەفای «ڕوزلیندای» دەگەڵ لاوەکە بینی و لەلای دیکەوەش باسی چاکی و پاکی و بەبەزەیی و بێ ئازاری پێ ڕاگەیاندبوو. بەرقدا چوو و

هاتە سەر ئەوە برازاکەی لە ماڵی خۆی دەرکا.

ڕۆژێک کە دەگەڵ «سلیا» دانیشتبوون وەڕوور کەوت و بێ شەرمانە و ناپیاوانە پێی گوت: هەر ئێستە دەبێ لێرە بڕۆی! هەرچی «سلیا» پاڕاوە و لاڵاوە و گریا و دەست و داوێنی باوکی بوو سوودی نەبوو. ناچار تکای لە باوکی کرد مەودا بدا ئەمشەوەش پێکەوە ڕابوێرن.

شەوێ تەگبیریان کرد و هاتنە سەر ئەوە بەجووت ڕابکەن و خۆیشارنەوە. بەیانی زوو یەک لە جلی لاوێکی توند و تۆڵ و ئەوی دیکە لە بەرگی لادێییدا بەدەرکی نهێنی کۆشک دەربازبوون و بەنەشارەزایی ڕوویان لە جەنگەڵی «ئاردن» کرد.

هیچ کام نەیاندەزانی چییان بەسەردێ و ڕۆژگار چ بۆسەیەکی بۆ ناونەوە. ڕێباز نادیار و دواڕۆژ ون بوو. تەنیا ئامانجیان ئەوەبوو. ڕێگای دوور و درێژ ببڕن و زوو خۆبگەیەننە لێری «ئاردن» کە بەشکو میر لە وێندەرێ بدۆزنەوە ژیانی تاریک و تنووک و سارد و سڕیان لەبەر تیشکی بەتین و لاواندنەوەی ئەودا گەرم و ڕووناک بێتەوە.

«ڕوزلیندا» بەجلی پیاوانە و «سلیا» لە بەرگی کیژێکی لادێییدا بەنێو سەدان ڕێبواردا تێپەڕین و کەس نەیناسین. کاتێ ڕۆژئاوا بوو لە یەکەم حەسانەوەدا چونکە خشڵ و دراوی زۆریان پێ بوو توانییان ژووری پاک و خاوێن بگرن و خواردنی باش بخۆن و ڕاحەت بنوون.

٣

«ئۆرلاندو» گچکەترین و لاوترین کوڕی «سیر رولاند» بوو. هەر لە سەرەتای ژیانەوە ڕۆژگار ژەهری ناکامی لە جامی کردبوو، هێشتا زارۆکێکی پچووک بوو کە باوکی هەمیشە بەجێی هێشتبوو و چارەنووسی بەبرا گەورەکەی «ئلیور» ئەسپارد بوو. «ئلیور» لاوێکی سووک و خۆش ڕابوێر و لە خۆبایی بوو. بەپێچەوانەی وەسیەتی باوکی هیچ ئاگای لە براکەی نەبوو و باشی پێ نەگەیاند. «ئورلاندو» دەگەڵ ئاواڵی گەڕۆک و سووکەڵە و خوێڕی و هیچ و پووچ گەورە بوو. بەڵام چونکە بۆ خۆی چاک و دڵپاک بوو بەبێکارە و دەستەوەستان دەرنەچوو، باش پێگەیشت. لاوێکی بوێر و نەترس و بەهێزی لێ دەرهات. ئەوە هەستی ئیرەیی و بێزاری کاکی بزواند و خەریک بوو بەهەر جۆرێک بێ سەری لە ناخی ڕۆکا و لەنێوی بەرێ.

بەم مەبەستە شوومە هانی دەدا بەرەنگاری پاڵەوانانی بەهێز و بێ ڕەزا ببێ بەڵکو

بەدەس ئەوان بچێ. بەڵام بەختەوەرانە هەموو جارێ زاڵ دەبوو و ئەوانی دەشکاند و دەبەزاند. کە لەم کارە ناهومێد بوو، شەوێکی ژووری نووستنی ئاگر تێ بەردا کە بەهەزار زەحمەت و ناری عەلی ڕزگاری هات.

«ئادام» کۆنە خزمەتکاری باوکی کە بەشی زۆری تەمەنی لە خزمەتی ئەم بنەماڵەدا بردبووە سەر، لەم ڕازەی گەیاند و واداری کرد پێش ئەوەی نەخشە ناپاکەکانی کاکی جێ بگرن، ڕابکا و خۆی دەرباز بکا و وڵات بەجێ بێڵێ. چونکە دەیزانی چ شک نابا و هیچ دراوی نییە، پاشەکەوتی چەند ساڵەی خۆی دایە و بۆ خۆشی ڕەگەڵی کەوت.

کە گەیشتە جەنگەڵی «ئاردن» پیرە پیاوی کەنفت و زورهان لە پێ کەوت، «ئورلاندو» ئەوی لەبن سێبەری دارێک دانا و بۆ خۆی بەباریکە ڕێیەکی لێرەواردا ڕۆیشت تا گەیشتە جێگایەک کە میر و دۆستانی خەریکی خواردن بوون. شیری لە کاڵان دەرکێشا کە بەزۆری خواردنیان لێ بستێنێ، بەڵام میر فەرمووی دا و بەڕووخۆشی گوتی:

«وەرە دەگەڵمان بخۆ».

«ئورلاندو» لەکاری خۆی پەژیوان بۆوە و داوای لێبوردنی کرد، پاشان سەرگوزشتەی خۆی بۆ گێڕاوە و گوتی: «ناوی (ئۆرلاندو) و کوڕی چووکی (سیر رولاند)ە».

میر کە بیرەوەری زۆر خۆشی لە دۆستایەتی باوکی هەبوو گەلێکی بەخێرهاتن کرد و لە ناسینی ئەو زۆر شاد بوو ناردی پیرە پیاوەکەشیان هێنا و لەژێر باڵی خۆی گرتن.

٤

هێشتا حەوتوویەک بەسەر ژیانی «ڕوزلیندا» و «سلیا» لە جەنگەڵدا ڕانەبردبوو، ڕۆژێک «ڕوزلیندا» بەبن پیرە دارێکدا تێپەڕی و دیتی ناوی ئەو لە بەژنی دارێکی هەڵکەندراوە. بەلایەوە سەیر بوو...

هەروا دەگەڕا و تەماشای کرد ناوی بەدارێکی دیکەوەش هەیە، هەرچی سەری هێنا و برد بۆی نەچووە سەر یەک ئەوە چییە؟ ئاخری هاتە سەر ئەوەی لەم لێرەوارەدا فریشتەیەکی ئەفسانەیی هەبێ کە هاوناوی ئەو بێ لەو خەیاڵەدا بوو کوتوپڕ تووشی لاوێک هات کە خەریکی ڕاو بوو، کە باشی تێڕاما «ئورلاندو»ی ناسییەوە، دڵی کەوتە لێدان و ڕەنگی بزرکا، لێی نیزیک بووەوە و گوتی:

«ناوت چییە؟»

گوتی: «ئورلاندو»

ئەویش ئەوینێکی شورت و گوم و ئاواتێکی بابردەڵەی لەڕەنگ و ڕووی ئەودا بەدی کرد و گوتی:

«ئەدی تۆ ناوت چییە؟»

– «کانیمد»

پێکەوە گەڕان «ئورلاندو» بۆی گێڕاوە کە چۆن جارێکی لەوپەڕی ناهومێدیدا لەکاتی ملانەدا کچێکی جوانچاک و دڵپاک هومێدی وەبەر ناوە و شێت و شەیدا و گیرۆدەی خۆی کردووە لەو دەمەوە لە بیری نەکردووە و هەمیشە گۆرانی پڕ سۆزی پێ هەڵدەڵێ و ناوی لە داری جەنگەڵ هەڵدەکەنێ. «ڕوزلیندا» وەختا بوو لە هۆش بچێ و خۆی لە ئامێزی باوێ.

بەڵام خودای ئەقڵ تێی ڕاخوڕی، جارێ وەختی خۆ ناساندن نییە، چاکی تاقی بکەوە و بزانە ڕادەی وەفاداری و فیداکاریی چەندە؟ گوتی:

«من نەک (ڕوزلیندا) دەناسم، بەڵکو خزمایەتیشم دەگەڵ هەیە. وا چاکە هەرچی لە دڵت هەیە بۆ منی هەڵڕێژی تا هەمووی پێ ڕابگەیەنم».

«ئورلاندو» هەموو ڕۆژێ دەچووە کن دۆستە تازەکەی و وێکڕا دەچوونە نێو دار و دەوەن و گوڵ و گوڵزار و تەنیشت کانیاو و جۆبار و خەمی دڵی خۆیان دەڕەواند.

بەرە بەیانێکی زوو تازە گزنگ کەوتبوو. کە «ئورلاندو» هەستا و بەرەو دیداری دۆستەکەی ڕۆیشت. تەماشای کرد کابرایەک لەسەر چەقی ڕێگا ڕاکشاوە و خرپ خەوی لێ کەوتووە. تێی فکری و برا گەورەکەی «ئیلور»ی ناسییەوە. پێی سەیر بوو ئەو فێڵباز و ترسنۆکە لێرە دەبینێ؟ ئەو زۆر لەوە ئازاتر و پیاوتر بوو کە تۆڵە لە دوژمنی خەواڵوو و بێ دەسەڵات بستێنێتەوە. بەڵام بەبێزاری لێی لادا و ڕووی وەرگێڕا و خەریک بوو تێپەڕێ و بڕوا و تەماشای کرد مارێکی شینی ئەنگێوی وەک دۆدانە دۆ، ملی قەف کردووە و گەزارەی دەرکێشاوە و دەهاژێنێ و بەرەو ئەو دەخوشێ. هەستی ئینسانی و خوێنی برایەتی هەموو ڕق و قینی لەبیر بردەوە، شیری هەڵکێشا و ڕای کردە ماری، لە پڕ نەڕەی دێڵە شێرێکی سەر تووتکان جەنگەڵی لەرزاندەوە، ئەو دەستە پاچە نەبوو، لەپێشدا مارەکەی بەزەبرێکی دوو لەت کرد و پاشان بەگژ شێردا هات. شەڕێکی خوێناوی ڕووی دا، شێری تووڕە پەلاماری دایە. ئەویش دای نەنواند، وەبەر شیرانی دا و شپرزەی کرد. شێری ڕق هەستاوی بریندار ئامبازی بوو و بەچەنگاڵە تیژەکانی لایەکی شانی تا پەنجەی دادڕی، بەڵام نووکی شیری ئەویش جەرگ و ڕیخۆڵەی شێری وە دەشتێ خست و خستی و حەیاتی ڕەشی لێ بڕی.

«ئلیور» کە ئەو دیمەنەی دی ئەسرینی پەشیمانی بەچاواندا هاتە خوار. ئەوەندە بەخۆی

داشکاوە و شەرمەزار بۆوە کە خۆی خستە سەر پێی براکەی و داوای کوشتن یا بوردنی لێ کرد. «ئورلاندو» کە دڵێکی پاک و بیرێکی ڕووناک و خاوێنی بوو لە باوەشی گرت و ڕابردووی لە بیر بردەوە و بەخشی. بەڵام خوێنڕێژی باسک و ماندوویی بڕستی لێ بڕیبوو، نیشانەی مەنزڵی دۆستەکانی پێ گوت. ئەویش لەکۆڵی کرد و بردیەوە ماڵە «ڕوزلیندا»و کارەساتەکەی سەرلەبەر بەتەواوی گێڕاوە. «سلیا» و «ئلیور» خەریکی برژاندنەوەی باسکی و حەساندنەوەی کفتوکۆی لەشی بوون «ئورلاندو» شەرمەزار بوو کە بۆ ئەوەندە شەکەتە. «سلیا» بەپێکەنینەوە گوتی:

«پێت وایە دەگەڵ بێچووە پشیلە گەمەت کردووە، هەتیو! تۆ دێڵە شێری سەر تووتکانت کوشتووە» لەم حاڵەدا «ئلیور» چاوی لە چاوە جوانەکانی «سلیا» نەدەترووکاند. دیاربوو «سلیا»ش بێ مەیل نەبوو و جارجار بەناز پەنجەی «ئلیور»ی دەکوشی و وەڵامی داخوازییەکانی دەداوە «ڕوزلیندا» پاش تاوێک گوتی:

«ئورلاندو بێننە لای من باشترم ئاگا لێ دەبێ، بەڵام باسی پەرێشانی منی بۆ مەکە».

ئلیور کە دڵ و دینی لە پێناوی ئەوینی ئەم کیژە نابوو بەپەلە هاتەوە لای «ئورلاندو» و ئەوی لە ڕازی خۆی ئاگادار کرد و گوتی:

«لەخودای دەوێ (سلیا) بێتە ژنی ئەو».

ئورلاندو بزەیەکی هاتە سەر لێوان و گوتی:

«بچۆ لای و هەموو قسەی خۆتی بۆ بگێڕەوە. نازانی ئێستا تەنیایە و «کانیمد» دێتە لای من.

دوو دڵدار کە بەڕواڵەت دوو دۆستی گیانی گیانی بوون بەتەنێ مانەوە. «ئورلاندو» باسی ئەوینی «ئلیور» و «سلیا»ی بۆ گێڕاوە. پاشان گوتی:

«خۆزگە و هەزار خۆزگە ئێستا ڕوزلیندای خۆشەویستی منیش لێرە دەبوو».

«ڕوزلیندا» پێکەنی و گوتی:

«هیوابڕ مەبە سۆزی جوانترین بەرگی خۆت لەبەر بکە، وەرە بنکەی میر. ناردوومە خۆشەویستەکەت بێ تکای لێ دەکەم بێتە ڕەزا و شووت پێ بکا».

سۆزی میوانداریێکی باش و جوان لە بنکەی ڕازاوە، میر، ئلیور «ئورلاندو» و ئەوانی دیکە چاوەنۆڕ بوون. لە پڕ دوو کچی جوان و چەلەنگ بەجلی خۆوڵاتییەوە دەس لەنێو دەستی یەکتر دەرکەوتن.

«ڕوزلیندا» خۆی بەسەر پێڵاوی باوکی دادا و تکای لێ کرد ئیزن بدا مێرد

بە«ئورلاندو» بکا، میر لە خۆشی دیداری کچەکەی وەختا بوو باڵ بگرێ، دەستی دوو نۆ بووکانی لە دەستی دوو تازە زاوا نا.

لەولاشەوە میری داگیرکەر کە تەنانەت کچەکەی خۆشی لە دەستانی ڕای کردبوو. بەری شەپۆڵی تووڕەیی خەڵکی نەگرت و پەنای بۆ دەیر برد، میری پێشوو سەرلەنوێ چۆوە سەر جێگای خۆی.

خەستەخانە - ١٩٧٨/١١/١٠

ڕێزی نان بگرن

پیاوێکی باڵا بەرز، موو کەژ و چاو کاڵ بوو، نموونەی پیاوێکی ئاڵمانی، پزیشک بوو، زۆر هێدی و لەسەرخۆ بوو، نیشانەی ئەندامەتی حیزبی بەیەخەیەوە دەدرەوشاوە.

ڕۆژێک بەمیوانی هاتە ماڵی ئێمە لە کاتی خواردندا ورکە نانێکی زۆر وردی لێ کەوت بەسەر سوڕمانەوە دیتم داهاتەوە و هەڵی گرتەوە و پێش ئەوەی من چ بڵێم خستیە زاریەوە.

ئەگەر جاران کارێکی ئەوتۆم بەئێرانییەکەوە دیبا کە لە هەموو تەمەنیدا نان و خواردنی بەنیعمەتێکی ئاسمانی زانیوە و ڕێزی لێ گرتووە، زۆرم بەلاوە سەیر نەدەبوو، بۆچی ئێستاش خۆم ئەگەر لە کۆڵان و ڕێباز تووشی ورکە نانێک بم کە فڕێ دراوە یا وەریوە، هەڵی ناگرمەوە و فووی لێ ناکەم و لە کونە دیوارێکی ڕا ناکەم؟ تا نەبێتە پێخوست. بەڵام ئەو دوکتۆرە ئاڵمانییە کە هەمیشە تێر و تەسەل بووە و لە ئێروو و خۆشیدا ژیاوە. بۆ وای کرد؟ بیر کردنەوەکەم بوو بەپرسیار و گوتم:

«بۆچی ئەم ورکەت کە ڕەنگبێ پیسیش بووبێ خوارد؟»

بزەیەکی هاتێ بەڵام بزرکا و نیگای تاریکی و پەژارەی لێ باری. پاش تاوێک ڕامان گوتی: «دەزانم خواردەمەنی هەیە و دەزانم ئێستا لە زۆر وڵاتان گەلێک شت وەگیر دەکەوێ و تەنانەت لە هێندێک ماڵان بەپێی فیلانە. ئێمەش لێرە لە ئیرووودا دەژین، بەڵام من مەرجم کردووە هەتا ماوم هەرگیز هیچ خواردەمەنییێک فڕێ نەدەم و خەسار نەکەم».

دوایە ئەم سەرگوزەشتەی بۆ گێڕامەوە:

«لاو بووم تازە لە زانستگەی پزیشکیدا دەستم بەخوێندن کردبوو، یەکێک لە دۆستانی کۆنم دۆزییەوە کە لە منداڵییەوە ئاشنا بووین. دەگەڵ خۆی بردمە کۆڕی لاوانی کۆمۆنیست ئەگەرچی دەترسام بەڵام چالاکی و هەڵسووڕانی ئەم لاوانە سەرنجی ڕاکێشام و ویستم بەم ئاگرەی لە دەروونی ئەواندا بڵێسەی گرتبوو خۆم ببووژێنمەوە و نەک هەر خۆم گەرم کەمەوە بەڵکو گڕێک لە دەروونی خۆم هەڵگیرسێنم.

ئەو دێوەزمەم ناخۆش دەویست کە وردە وردە سێبەری شوومی بەسەر وڵاتدا کێشابوو و هەموو کەلێن و قوژبنی تەنیبوو. ئەم لاوانە دەیانویست دەگژ ئەو ڕاچن. کەم کەم لەوان نیزیکتر دەبوومەوە و ئەو تاعوونە ڕەشەم کە بریتی لە هیتلەر و حیزبی نازی بوو، باشتر دەناسی و لە جاران پتر ڕق و قینم لێ هەڵدەگرت و تێ دەگەیشتم چ تارماییيەکی ڕەش و

بەسام و مۆتەیەکی خوێنمژ هەڕەشەمان لێ دەکا و چ چارەنووسێکی شووم و دزێومان لە پێشدایە و دوارۆژێکی چەن پڕ مەترسی چاوەڕوانمان دەکا.

ژیان و کار منی لەم لاوانە هەڵبڕی، ترس وای هەموو کەس داگرتبوو کە من نەمتوانی دۆستانی خۆم بدۆزمەوە. ئەوەندەی پێ نەچوو شەڕ هەڵگیرسا و منیش کە ئیتر پزیشک بووم ناردرامە جەبهە. دەڕۆیشتین و پێمان لەهەر جێیەک دەنا. چارەڕەشی، ماڵوێرانی، برسایەتی و ئازار و جەزرەبە و ئاگر و سووتمان و کێم و خوێن و نەخۆشی و مەرگمان دەگەڵ خۆمان دەبرد. من بەتاقی تەنێ لەنێو ئەو هەموو ئەفسەر و سەربازانەدا کە بەکردەوەی خۆیان دەنازین، خەفەتم دەخوارد. تەنیا کارێکی نەختێک باش کە لە دەستم دەهات ئەوەبوو بەنهێنی یارمەتی گرتووەکان بدەم. یا ئەو کەسانەی بەزۆری و بەبێگار خزمەتی خۆمان پێ دەکردن ئازار نەدەم و پارووە نانێک یا تۆزە دەرمانێکیان بەدزی و فزی بدەمێ.

زۆر زوو گەیشتینە وڵاتی پان و بەرینی شوورەوی، لەوێ جاری وا بوو چەند مانگ لە جێگایەک دەماینەوە، من خەریک بووم لە فەرماندەکەم نیزیک ببمەوە. تا لە سایەی دۆستایەتی ئەودا ئازادی پترم هەبێ و بتوانم خواردن و دەرمان بدەم بەو ژن و کچانەی خزمەتمان دەکەن و ئەوەشم بۆ کرا. ئیتر هەموویان خوویان بەو کاری من گرتبوو جاروبار سەریان داوێشتە سەرم پێیان دەگوتم دڵتەڕ، جاری واش بوو ناویان دەنام دوکتۆری سوور. منیش بەکاوەخۆ کاری خۆم دەکرد و گوێم بەو گاڵتە و گەپانە نەدەبزووت. چونکە کارم باش دەکرد و لە کارکردنم ڕازی بوون ئەفسەرە بەرزەکان دەگەڵم دۆست بوون. منیش ئاگام لە دزی و دەسپیسی ئەوان بوو، بۆیە کەس وێم نەدەڕست و ئازاری نەدەدام و دۆسیەی بۆ دروست نەدەکردم. دەنا شۆفار و دووزمان و جاسووس یەکجار زۆر بوون وردە وردە زمانی ڕووسی فێربووم.

«ڕۆژێک یەکێک لەو کچانەی دەمناسی بەپەشۆکاوی و سەرلێشێواوی لێم وەژوور کەوت و گوتی: دوکتۆر دەستم بەداوێنت ئەگەر دەتوانی یاریدەم بدە. گوتم چ قەوماوە؟ چ کارێک لەدەس من دێ؟ گوتی: دایک و باوکم سەریان دێشێ و زۆر سەخڵەتن و ئێمە نازانین چ بکەین و چمان لە دەس نایە، ماڵەکەیان بەپەنا ماڵی ئێمەوە بوو. کارەکانم تەواوکرد و دەگەڵی چووم بڕێک دەرمانیشم برد. باش دەمزانی ئەم ژانە سەرە لە برسانە، چووینە نێو ماڵێک ئیتر چی تێدا نەمابوو چەن سیپاڵ، چەن تەختەی لەت و پەت چەند قاپەشکاو و کۆنە سەماوەرێک و، چادانێکی گاوکراو و، چەن پیاڵە نەبێ، خانوویەکی بچووک بوو کە شەڕی شووم و ئێمەی داگیرکەر بێ ڕەحم گەسکمان لێ دابوو. لە تەنیشت تەندوور پیرێژن و پیرە پیاوێکی نیوە زیندوو تخێڵ ببوون. لە ڕوخساری ئەواندا تەنیا

دوو چاوی ڕۆچوو بریسکەیان دەدا. بەپەنا یەکەوە ڕاکشابوون. وەک مردووان زەرد هەڵگەڕابوون. بێ هێز و لەڕ و لاواز بوون، نەیاندەتوانی قسە بکەن یا ببزوون. دوو سێ زارۆکی ڕەشوڕووت و کز و مردەلۆخە بەترسەوە تەماشای منیان دەکرد. تەماشام کردن پرسیم: چەند ڕۆژە چییان نەخواردووە؟ کچەکە بەکوڵی گریانەوە گوتی: حەوتوویەکە زەوادیان نەبڕیوە، بەنیگەرانییەوە گوتم: چما چتان نەبوو؟ بۆ زووتر بەمنت نەدەگوت؟ من ئەوشەو لە بەشی خۆم شتێکت دەدەمێ دەرخواردیان بدە.

کچەکە گوتی: دوکتۆر تۆ زۆر دڵسۆزی، بەڵام هەرچی دەکەم ئەم دووانە هیچ ناخۆن تەنیا جار جارە چۆڕێک ئاو نەبێ. نووزەی پیرێژنەکەم گوێ لێ بوو چوومە سەرینی تا باشتر، گوێم لێ بێ. دەیگوت ئێمە بەشی خۆمان ژیاوین نابێ پاروو لە زاری ئەم زارۆکانە بگێڕینەوە. هەرچی هەبێ با ئەوان بیخۆن، تا بژین، تا گەورە بن تا ڕۆژی خۆشتر ببینن دایکە بێدەنگ بوو، دیتم ئەم دوو پیرە فیداکارانە دەستی یەکتریان گرتووە و چاویان لێک ناوە، دەتگوت بەم کردەوە دڵی یەک دەدەنەوە و پێشیناڵەی خۆیان دەگرن. ئەوکم گیرابوو، زمانم لە بەند چووبوو، لە بەرامبەر ئەم هەموو خۆڕاگری و پێداگرییەدا چم پێ نەبوو بیلێم. ئەوان بەگیان و دڵ بەپیر مەرگەوە دەچوون. چەند حەبی ئیسپرینم دانێ تا کەمێک ژانە سەرەکەیان کەم بێتەوە. تەنیا ئاواتم ئەوەبوو وەک ئاڵمانییەک بن ڕێسمەی دەرکی ئەم ماڵە خاپوورە ماچ بکەم و لە ڕاست ئەم هەموو زیبک و غیرەتەدا چۆک دادەم، بەڵام بەداخەوە هەر ئەوەندەم توانی لەبەر ئەواندا کە ئیتر نەمابوون سەردانوێنم.

لەو ڕۆژەوە مەرجم کردووە خواردەمەنی هەرچی بێ نرخیش بێ زایە نەکەم و تا هەم لەسەر مەرجی خۆم ڕادەوەستم. من لە نیزیکەوە بەڵێ زۆر لە نیزیکەوە دێوەزمەی برسایەتیم دیوە.

١٩٧٣/١٣٥٢

کورتەی ئۆدیسە

هومێر

شاری ئەستەم و شوورەداری «ترۆادا» پاش گەلێک قەڵاداری و دەستەوەکەری و بەرگری و شەڕ و کێشە و خوێنڕێژی و قات و قڕی بەدەس دەگیرێ و بەجارێکی تەخت و خاپوور دەکرێ.

هێرشبەرانی کۆڵنەدەر، پاڵەوانان و مەردانی گەمارۆدەر و دلاوەرانی نەبەز، سەرخۆش لە بادەی زاڵبوون و ئازایەتی دەگەڕێنەوە بۆ نێو ماڵ و منداڵ و کەسوکار و خاووخێزانی خۆیان.

لەم نێوەدا تەنیا «ئۆلیس»ی کەللەڕەق، سەربزێو و چاونەترسی پاتشای «ئاتاک» لە ترسی هەڕەشەی «نپتۆن» خوای دەریایان هەڵوەدا و ئاوارە دەبێ. «پنلوپ» ژنە جوانەکەی و (تلماک) ڕۆڵە تاقانەکەی هەر چاوەڕوانن و چ سەر و سۆراغی نییە. ساڵ و مانگ تێپەڕین و ئەو هەر بێ سەروشوێنە. دوژمنانی «ئۆلیس» و گیرۆدەکانی ئەوینی «پنلوپ» دەرفەتیان هێناوە و مرخیان لەو نازدارە شۆخ و شەنگە و لەو ژنە جوان و چەلەنگە خۆش کردووە و هەریەکە خەریکن بەفێڵێک ئەم ژنە پاک و خاوێنە بەدەس بگرن. بەڵام «پنلوپ» ژیرانە هەر کامەی بەچەشنێ تەفرە دەدا و بۆ گەڕانەوەی مێردەکەی ڕۆژ ئەژمێری دەکا. لەلایەکی دیکەوە بەیارمەتی «مینروا» خوای ئەقڵ، کوڕەکەی وەدوای شووەکەی خستووە گێژاوی توند و تیژ و بێ بەزەیی دەریا جارێکی دیکەش پەلاماری شێتانەی بردە سەر کەشتی سەرگەردان و بێ پەنای «ئۆلیس» و پێش ئەوەی کەشتییەوانەکانی وەخۆکەون و چارەیەک بدۆزنەوە. کەشتییەکەیان لە بەستینی «ئوژیژی» لە قوڕ دەنیشێ ئەم دوورگە بنکەی ژنە جادووگەرێکی زۆرجوان بوو کە ناوی «کالیسپو» بوو. هەر لە یەکەم نیگادا دڵی چوە سەر «ئۆلیس» و ویستی دەستی دەگەڵ تێکەڵ بکا و دەگەڵی بمێنێتەوە. بەڵام سەرداری مەزن دڵی لە جێگایەکی دیکە بوو. ئاواتی گەڕانەوە بۆ نیشتمان و زێدی خۆشەویست و دیداری ژنە وەفادارەکەی و ڕۆڵە نازدارەکەی دەیتواندەوە. بۆیە هیچ ڕووی نەدایە و خۆی تێ نەگەیاند. جادووگەریش بەڕق داچوو و سوێندی خوارد تا مابێ لەم دوورگەدا زیندانی و دەسبەسەری بکا.

«ئۆلیس» ماوەی هەشت ساڵ لەم دوورگەدا دەسبەسەر بوو. ڕۆژانە لە کەنار دەریا لەسەر گاشە بەردێکی دادەنیشت و فرمێسکی هەڵدەڕشت و بەخەمناکی لە ئاسۆ ڕادەما.

پەرێشانی و لێقەوماوی گەییبووە ڕادەیەک کە خودایان هەموو بەزەییان پێدا دەهات بەڵام «نپتۆن» خوای دڵڕەق و رق ئەستووری دەریا، بڵێسەی قینی دانەدەمرکاوە. ئاخر ئەو چۆن لە کەسێکی یاخی و سەرکێش و نەترس دەبوورێ کە خۆی لەو بەکەمتر نەدەزانی؟

ڕۆژێ «مینروا» خودای ئەقڵ پێی زانی کە «نپتۆن» سەفەرێکی دوور و درێژی لەپێشدایە و وا زوو ناگەڕێتەوە بەهەلی زانی و ئۆلیسی سواری تەختەیەک کرد و ناردیەوە بۆ وڵاتی خۆی. بەڵام بۆ بەدبەختی نپتۆن ئەوەندەی پێ نەچوو و گەڕایەوە کە ئەوەی دی چاوی چووە پشتی سەر. یەک بەخۆی نەڕاندی و فەرمانی بەگەواڵە هەوران دا. پاڵ وێک بدەن و شۆرابە بەر بدەنەوە و یارمەتیش لە ڕەشەبا و گێژەلووکە وەربگرن. بەم جۆرە فەرتەنەیەکی نایەوە کە بەچاوتروکانێک تەختەی ئۆلیسی چارەڕەشی تێکوپێک شکاند و ورد و خاش کرد. ئۆلیسی بێچارە کەوتە نێو نێرینەی دەریای بێ ئامان و وەپەلەقاژەکەوت. بەڵام لەم جەنگەدا (ئینۆ) پەری دەریایی بەچاوی ئەنگاوت و زگی پێ سووتا و تیتوڵێکی لە ڕووپۆشەکەی خۆی دڕاند و بۆی هاوێشت و گوتی:

«لە نێوقەدی خۆتی ببەستە دەتگەیەنمە وشکایی»

ئۆلیس کە لە سەرەمەرگدا بوو بەقسەی کرد. بەڵام بوورایەوە و ئاگای لە خۆی بڕا. کاتێ وەخۆ هاتەوە خۆی لە بەستێنی دوڕگەی (فیناس) دی.

ئەمشەوە «نازیکا» کچی فەرمانڕەوای (فیناس) خوای خوایانی خۆیانی لەخەو بینی:

کە فەرمانی پێ دا بەیانی زوو هەستی جلی باوک و براکانی بەری لە دەریا بشوا. بەیانی زوو دایکی چێشتێکی باشی بۆ دروست کرد و گۆزەیەکی شەرابی کۆن و دەفرێکی پڕ زەیتوونی دایە و خزمەتکاری دەگەڵ ناردن بۆ لێواری دەریا.

کیژەکان تازە لەسەردەمی کەناری دەریا دەستیان بەیاری و گاڵتە و گەپ کردبوو. کە دیتیان کەڵەپیاوێکی بەشان و باهۆ و بەدار و بار و کەڵەگەت، بەڵام شپڕزە و خوێناوی و بریندار لەبن گابەردێک هاتە دەر. خزمەتکارەکان کە چاویان پێ کەوت ترسان، زیڕاندیان و هەڵاتن. ئەمما نازیکا ئازایانە بەپیرییەوە چوو و ماندوو نەبوونی لێ کرد ئۆلیس کە لەبەر بێ هێزی و شەکەتی و برسایەتی توانای نەمابوو. بەسەرهاتی خۆی بەکورتی بۆ گێڕاوە. نازیکا، نان و چێشت و شەرابی بۆ دانا. تا تێر و پڕی خوارد و ئاهێکی هاتەوە بەر. ئەمجار پیلی گرت و بردییە کن باوکی «ئالینووس» فەرمانڕەوای دڵپاک و پیر و زوڕهان پێشوازێکی گەرم و بەخێرهاتنێکی زۆری لێ کرد و لە حاڵ و ئەحواڵی پرسی. ئۆلیس پاش ڕۆژێک حەسانەوە سەرگورشتەی خۆی وا بۆ گێڕاوە:

(من ناوم ئۆلیس کوڕی «لائیرتیس» پاتشای ئیتاکم لە سەرانسەری یۆناندا کەسێ

نەبوو ناوبانگی منی نەبیستبێ و داستانی ئازایەتی و نەبەزی و تاریفی هێزی باهۆی منی نەزانیبێ. شوورەتی دلێری و بوێری من هەر لە دنیادا نەما و گەیشتە حەوت تەبەقەی ئاسمان. بۆیە خودایان لێم تووڕە بوون و تووشی ئەو هەموو بەڵایانەیان کردم. نەیانهێشت بگەڕێمەوە زێد و نیشتمان و نێوماڵ و خێزانی خۆم.

کاتێک گەمارۆی ترووادا دوایی هات. من لەشکرەکەی خۆم گێڕاوە و ڕووم لە وڵاتی خۆم کردەوە. بەڵام هەر لە یەکەم ڕۆژدا دەریا بەگژماندا هات. چوار شەو و ڕۆژ ئێمەی وەک زلە کایەک خستە بەر شەپۆلە بێ ئامانەکانی خۆی. ڕۆژی پێنجەم شەپۆڵەکان هێوربوونەوە. خۆمان گەیاندە دوڕگەیەک کە ئی هۆزی «سیکۆن» بوو لە پێشدا ئێمە هێرشمان بردە سەر ئەو هۆزە وەحشییە و تاڵان و دەسکەوتێکی باشمان وەگیرکەوت. بەڵام بەیانی کوڕەی هۆزەکە لێمان وەخۆ کەوتن و کوشتارێکی باشیان لێ کردین و بەزەحمەت خۆمان ڕزگار کرد.

کاتێک کەشتیی ئێمە کەوتەڕێ هەوا نەرم و خۆش بوو و هەتاوی بەتین و گەرم تیشکی زێڕین و جوانی خۆی بەسەر دەریای شین و هێمندا بڵاو دەکردەوە و چاو لە دیتنی تێر نەدەبوو. بەڵام ئەوەندە پێ نەچوو هەوا ئاڵۆز و تووش بوو. با و تۆفان و گەردەلوول، گێژەنەیان نایەوە. پاش نۆ ڕۆژ خەبات و بەرەنگاری ئازایانە لە بەستێنی دوڕگەی «کنار خۆران» لەنگەرمان گرت. لەم دوڕگەدا هۆزی «کنار خۆران» دەژین. بەشێکی ئێمە دابەزین و چوونە ئاوەدانی بەشکم نان و ئاوێک پەیدا بکەن. ئەوان لەوێندەرێ بەخواردنی میوەیەکی شیرین کە پێی دەڵێن «کنار» سەرخۆش و گێژ و وێژ بوون و لەبیرەخەو ڕاچوون و هێزی وەیان نەما لە جێگای خۆیان ببزوون. بەزۆرەملێ و پاڵەپەستۆ هەرچۆنێک بوو گەیاندماننەوە کەشتی و بەپەلە دوورکەوتینەوە نەوەک فێری خواردنی ئەم میوە بین و هەتا دەمرین لەوێندەرێ دایکوتین.

سەفەری ئێمە لە دەریای تۆفانیدا هەروا درێژەی بوو تا گەیشتینە وڵاتی «سکلوپ» یا سەرزەمینی غوولانی یەکچاو. لەنگەرمان گرت و دەگەڵ دوازدە هاوڕێ بۆ پەیداکردنی تێشووی ڕێگا بەڕکە و هەورازەکاندا هەڵگەڕاین. لەوێ تووشی ئەشکەوتێکی زۆر گەورە بووین. کە بەڕێز، مەشکەشیر، پێستە پەنیر، خیگە ڕوونی لێ داندرابوون. لە خۆشیان شاگەشکە بووین و هەڵپەڕین و چاوەڕێی خاوەن ماڵی دەوڵەمەند بووین. تا بگەڕێتەوە و ئازووخەیەکی زۆری لێ وەرگرین.

کە زەردە پەڕی و ڕۆژ ئاوابوو پیاوێکی زل و زەبەلاح و خوێنتاڵ و دزێو کە تەنیا چاوێکی لە نێوچاوان بوو. دەگەڵ ڕانێک مەڕ گەڕایەوە ئەشکەوت. پەزەکان هەموویان لە

خۆی قەڵەوتر بوون کە چاوی پێمان کەوت و بەدەنگێکی وەک هەورە تریشقە کە هەموو ئەندامانی لەشمانی لەرزاند گوتی: ئەی بێگانە کێن؟ لە کوێوە هاتوون؟ لێرە چ دەکەن؟ ئێمە لەسەرەخۆ وەڵامان داوە: ئەی خانەخوێی مەزن ئێمە پۆلێک لە لەشکری یۆنانیانین لە شەڕی ترووادا دەگەڕێینەوە. ماوەیەکە ڕێگامان لێ گۆڕاوە و ئازووخەمان لێ بڕاوە و چمان نەماوە و ئێستا پەنامان بۆ ئێوە هێناوە کە لە ڕێگای «زئوس»دا ئەمشەو پەنامان بدەی و بەیانی کەمێکمان ئازووخە پێ کەرەم بفەرمووی. وەڵامی ئەو بەڕقەوە بۆ ئێمەی لێقەوماو ئەوەبوو: ئەی چارە ڕەشینە ئێوە بەهەڵە چوون کە پێتان وایە ئێمە بەندەی زئوسین خوای ئێمە نپتۆنە. ئەمجار هەستا و بەردێکی یەکجار گەورەی بەزارکی ئەشکەوتەکە وەنا. پاشان دوو کەسی لێ هەڵبژاردین و بەهاسانی پچڕ پچڕی کردن و لەپێش چاوی ئێمە زۆر بەئیشتیاوە خواردنی و پێکەنی گوتی شێوی ئەمشەوم ناخۆش نەبوو. دوایە لەسەر لۆدە کایەک کە لە قوژبنی ئەشکەوتەکە هەڵدرابۆوە لەسەر گازەرای پشت ڕاکشا و خرپ خەوی لێ کەوت. لەپێشدا ئارەقەیەکی ساردم ڕێ نیشت. بەڵام دوایە غیرەتم بزووت و ئاگرزی تووڕەیی هەموو لەشی داگرتم و مووم لێ بوونە نەشتەر. نیازم وابوو شیرەکەم هەڵکێشم و بەهەموو هێزی خۆم لەسەر دڵی ڕۆکەم. بەڵام دوایە بیرم کردەوە ئەگەر بیکوژم دەبێ هەموومان لەم ئەشکەوتەدا بمرین و بڕزین. چونکە دەمزانی جگە لە خۆی کەس ئەم بەردەی بۆ لە دەرکی ئەشکەوت ناکرێتەوە.

بەیانی زوو هەستا ئاگری کردەوە، پەزەکانی دۆشین ڕسقەکەی ڕەعەمەل هێنا و دوو کەسی دیکەی ئێمەی برژاندن و خواردنی و دەم و لەوسی لستەوە و مەڕەکانی دەرکردن و بەردەکەی بەزاری ئەشکەوتەوەنا. ئەو ڕۆژەی هەر ئەوەندەمان پێ کرا شینی دۆستانمان بگێڕین. دوای زۆر لێکدانەوە بیرێکم بەمێشک داهات. لە گۆشەیەکی ئەشکەوتەکەدا دارێکی زۆر گەورەی زەیتوون هەڵپەسێردرابوو. دەگەڵ دۆستان بەزەحمەت نووکمان تیژ کرد و لە ئاگرمان نا تا باش داگیرسا. شەو کە غوولی یەکچاو هاتەوە. چوومە لای و گۆزەیەکی شەرابی توند و کۆنمان پێ مابوو بۆم برد و گوتم قوربان! ئەو دیارییەت دەدەمێ بەو مەرجە بەرم بدەی. غوول وەری گرت و یەک بین بەسەریەوە نا و گوتی: شەرابێکی زۆر باش بوو. ئەی بێگانە ناوت چییە تا من وەبیرم بێتەوە. گوتم: قوربان ناوم هیچکەسە دۆستان هەر پێم دەڵێن هیچکەس. گوتی: ئافەرین هیچکەس بەڵێنت پێ دەدەم تۆ لە دوای هەمووان بخۆم.

شەراب کاری خۆی کرد، خاوی کردەوە، گێژ بوو و بەپشتەوەدا کەوت و لە غورابی خەوێ ڕا چوو. ئیتر خۆگنخاندن کەڵکی نەبوو بەیارمەتی شەش کەس لە یاران دارە

زەیتوونمان لە ئاگردا سوور کردەوە و بەهەموو هێزی خۆمان لە تاقە چاوەکەمان ڕۆ کرد. چاوی سووتا و یەک بەخۆی نەڕاندی کێو و دەشت دەنگی دایەوە و ئەشکەوت لەرزی، هێندەی پێ نەچوو ئەو غوولانەی لەم دەوروبەرە بوون داوەڕووکان. ئێمە هەموو خۆمان شاردەوە و چاوەڕوانی چارەنووسی خۆمان بووین. غوولەکان لێیان پرسی: چ بووە؟ کێ وای لێ کردی؟ ئەو کە لە تاوی ئێش و ژان وەک مار جینگڵی دەدا لە وەڵامدا دەیگوت هیچکەس، هیچکەس، دۆستەکانی وای بۆ چوون ئەم بەڵایە «نپتۆن» بەسەری هێناوە و هیچ لە دەس ئەوان نایە و ڕێی خۆیان گرت و ڕۆیشتن.

غوولی بریندار و کوێر و کوتر بەردی زارکی ئەشکەوتی لابرد. تا مەڕەکان بڕۆن. دەستی بەپشتی هەموویان دادەکێشا تا بزانی خۆمان بەپشتیانەوە قایم نەکردووە؟ تا بمانگرێ و تۆڵەمان لێ بکاتەوە. بەڵام ئێمە کە خۆمان بەبەر زگی بەرانەکاندا هەڵاواسی بوو ڕزگاریمان هات. مەڕەکانیشمان وەپێش خۆماندا و خۆمان گەیاندەوە کەشتی. من گاڵتەم پێ کرد و گوتم: من پاتشای ئاشتاکم. غوولی نیوەگیان بەردێکی گەورەی هەڵکەند و تێی هەڵکردین. باش بوو دوورتر لە ئاو کەوت، دەنا لەوانەبوو کەشتییەکەمان غەرق بکا.

لەوێوە بەرەو ماڵ گەڕاینەوە. بەڵام سەفەرەکەمان چەند ڕۆژ لەبەر تۆفان درێژەی کێشا. ڕۆژێک گەیشتینە دوڕگەیەکی پان و پۆڕ. کە زانیمان بنکەی «ئایوولووس» پاسەوانی بایەکانە. کە بەسەرهاتی سەیر و سەمەرەی خۆمانم بۆ گێڕاوە. هەمبانەیەکی پڕ لە بای دامێ. گوتی: بەهێزی خۆم بایەکانم تێدا بەندکردووە، بەڵام نەکەی زاربێنە زێڕینەکەی بەهیچ بارێک بکەیەوە. کە بایەکان بەرەڵڵا دەبن و دەسبەجێ پاپۆڕەکەت تێک دەشکێنن زۆرمان سوپاس کرد و بەتیشوو و ئازووخەیەکی تەواوەوە کەوتینە ڕێ بەڵام دوو ڕۆژ لە سەفەری ئارام و ئاسوودەی ئێمە تێ نەپەڕیبوو کە: هاوڕێکانم بیریان کردبووەوە کە «ئایوولووس» بێگومان گەنج و گەواهیراتێکی زۆری بۆ من لە هەمبانەکە کردووە و ڕەنگبێ، بەشی وانی لێ نەدەم. خۆیان پێ ڕانەگیرابوو و زاربێنەکەیان کردبۆوە. لەپڕ هەوا گۆڕا با هەڵی کردێ تۆفان پەیدا بوو. دیسان گەمیەکەمانم کەوتەوە فەرتەنە و داڵی مەرگ بەسەرماندا دەخولاوە. بەهەزار ناری عەلی گەیشتینە دوڕگەی «سیرسە»ی جادووگەری بەدفەڕ. لەوێش گوڵمەزی وامان بەسەرهات لە گێڕانەوە نایە. هەر چۆنێک بوو لەو مولّەکەش ڕزگاریمان هات. پاشان چووینە دوڕگەی «ترزیاس» شوانی مێرخاس زۆر پیاوانە و بەڕووخۆشانە دەگەڵمان جوولاوە. بەڵام هاوڕێکانم ئەوەندە تامەزرۆ بوون. چەند مەڕی ئەویان کوشتەوە و خوارد. «هیلوس» خوای هەتاو ئەو نامەردییەی بەدڵ نەبوو گازندەی بردبووە بەر «زئوس» خودای خودایان بڕیاری دابوو تۆڵەیان لێ بکاتەوە. بۆیە کە ئەو

دوڕگەمان جێ هێشت تۆفان کەشتییەکەمانی تێک شکاند و بەتەنێ من دەرچووم. ماوەیەک لەنێو دەریادا مەلە و پەلەقاژەم کرد تا گەیشتمە دوڕگەی «ئوژیژی» هەشت ساڵ لەوێ دەسبەسەر بووم تا بەتەختەیەک نەجاتم بوو و ئێستا ئەوە لێرەم دەبینن).

کاتێک سەرگوزشتەی ئۆلیس دوایی هات هەموو زگیان پێ سووتا. پاتشای فیناس کەشتی بۆ ئامادە کردن و پیاوی دەگەڵ خستن و بەڕێی کرد. کە گەیشتە بەندەرگە خودای ئەقڵ خۆی گەیاندێ و پێی ڕاگەیاند کە هەر ئێستا تەواوی دوژمنانی لە کۆشکەکەی ئەون و ئەگەر بەئاشکرایی بچێتەوە. لەوانەیە بەهەمووان سواری سەری بن و بەخۆڕایی بیکوژن. وا چاکە جلی هەژارانە لەبەر بکا و بچێتە کۆخی کۆنە دۆستەکەی «ئۆمائوس» ئۆلیس بەقسەی کرد و لەوێ لاوێکی جوانچاک و ڕێکوپێک و بەشان و باهۆی چاو پێکەوت بەدرۆشم زانی کوڕەکەی خۆیەتی. باوک و کوڕ پێک شاد و شوکر بوون و پاش نیزیکەی بیست ساڵ یەکتریان لە ئامێز گرت و ماچ کرد.

شەوێ بەجلی شڕەوە چووە کۆشکی خۆی. کە لە دەرکی وەژوور کەوت سەگە پیر و نەخۆشەکەی «ئارتوس» کلکەسووتەی لەبەر کرد، سواڵکەرێکی خوێڕی زانی ئەو ڕێبوارە، هەژارە، ڕووتەڵە جگە لە ئۆلیس نابێ کەسی دیکەبێ. دەسبەجێ خەبەری بۆ (ئاینتووس) کە یەکێک لەسەرداران بوو برد. ئەو ئەگەرچی بڕوای بەسواڵکەرەکە نەکرد. هەستا و چوارپایەکی بەهێزی خۆی لە تۆقی سەری ڕاکێشا. ئۆلیس تێک هەڵگلا و بەتووڕەیی هەستاوە و خەریک بوو تۆڵەی بکاتەوە. بەڵام خودای ئەقڵ تێی ڕاخوڕی. ناچار لە سووچێک خزا. (ئاینتووس) دڵنیا بوو کابرا بەهەڵە چووە.

لە ژووری تالار هەرا بوو. (پنلوپ) کەوانە گەورەکەی ئۆلیسی بەدەستەوە بوو و دەیگوت:

«دوا هەلتانە هەر کەس توانی کەوانی مێردەکەم بکێشی و تیرێکی پێ باوێ شووی پێ دەکەم».

هەموو ئەم پێشنیارەیان قبووڵ کرد و بەفیزەوە ئامادەبوون. بەڵام هەرچی قەوەیان دا بەخۆ و هەوڵیان دا نەیانتوانی کەوان بکێشن. تا لە دواییدا ئۆلیس هاتە پێش هەموو بەوە پێکەنین کە هەژارێکی پیر و زورهان دەیەوێ هێزی خۆی دەگەڵ هێزی لاوانی بەناوبانگ تاقی بکاتەوە. بەڵام بەپێچەوانەی بۆچوونی ئەوان کەوانی تا ئاخر کێشا و تیرێکی توندی هاوێشت.

ئەمجار جلە شڕەکانی لەبەر خۆی داڕنی و نەڕاندی:

«ئەی زۆردارانی خۆپەرست ئەو کەسەی لە بەرامبەر ئێوەدا ڕاوەستاوە کەس نییە،

ئۆلیس نەبێ کە پاش گەلێک ساڵ دەگەڕێتەوە ماڵی خۆی و دەبینی دۆستانی خەیانەتی پێ دەکەن»

تلماکیش بەجلی زێرکفت و ڕەنگاوڕەنگەوە هات و لە تەنیشت باوکی ڕاوەستا. ئۆلیس کەوانەکەی ڕاکێشا و تیرێکی لە ئەوکی ئاینتوو دا و لە حاڵێکدا کە جامی شەرابی زێڕینی بەدەستەوە بوو لە خوێنی خۆی گەوزی.

کە ئەو کوژرا ئەوانی دیکە وەخۆ هاتنەوە. بەڵام هەرچی لەنێزە و شیر و مەتاڵی خۆیان گەڕان نەیاندۆزینەوە. چونکە تلماکی ژیر و وریا لێی شاردبوونەوە مێزیان شکاندن و کورسییان دەس دانێ و ڕاماڵیان بۆ ئۆلیس برد. بەڵام لە بەرامبەر هێزی باهۆ و تیری گرچووبڕی ئەودا خۆیان نەگرت و توانایان نەبوو هێندە پێ نەچوو هەموو لە خوێنی خۆیاندا تلانەوە.

پاڵەوانی مەزن ژنە خۆشەویستەکەی لە ئامێز گرتەوە و پاش بیست ساڵ ئاوارەیی، بەختەوەری ڕووی تێ کردنەوە.

١٩٧٨/١٢/٤

وشە ونبووەکان

کاتۆل مەندیس

سەردەمێک لە مەڵبەندێکی زەنوێر و سازگار وەک بەهەشتی بەرین پەریزادێک ڕای دەبوارد کە لە شۆخ و شەنگی و جوان و چەلەنگیدا وێنەی نەبوو. بەڵام لە بێ بەزەیی و دڵڕەقی و دەسڕەشیدا کەس دەسکی لەدوو نەدەکرد. لە مەڵبەندەکەی ئەودا خەڵک ژن و پیاو، پیر و لاو، وردە و زارۆک هەموو بەشێکی باشیان لە پیتی خۆرسک پێ بڕا بوو.

کەس نەیزانی پەریزاد بۆ ڕقی لە پڕ و لە نەکاو لە دانیشتوانی ئەم مەڵبەندە پڕ خێر و بێرە هەستا؟ بۆ ئاورگی تووڕەیی بڵێسەی بەرز بۆوە؟ بۆ هاتە سەر ئەوەی بەگژیاندا بچێ؟

لە پێشدا بیری کردەوە تۆفانێکی توند و بەسام بەرپا بکا، کۆشکان بڕووخێنێ خانووبەران برمێنێ، کۆخان تێک تەپێنێ، کەپران ڕابێنێ، تاوڵ و ڕەشماڵ و چیغ و چادران ڕاڕفێنێ تا شوێنەواری ژیان و مان و بوون و گوزەران لەو نێوە نەمێنێ.

پاشی خەریک بوو، هەموو گوڵەگەش و بۆنخۆشەکان بپرووکێنێ، هەموو گیا شلک و تەڕەکان، هەموو دارە سەوز و بەرزەکان، سیس و ژاکاو و کلۆر و هڵۆڵ بکا. تا کەس خۆرسکی دڵگر نەبینی، تا کەس دیمەنی خەمڕەوێن نەبینێ و هەموو لایەک بکا بەبیابانێکی کاکی بەکاکی و بێ ئاو و شینایی و ئیشکارۆیەکی زوورک و ڕەق و بیروونێکی چۆل و هۆل و شۆرەکاتێکی خۆیڵێن و سووتاو.

دوایە هاتە سەر ئەوە ناسک و نازدارەکان، تەسک و لەبارەکان، ڕەزا سووک و خوێن شیرینەکان بکاتە ڕمووزنەی دزێو، پیرێژنی سەر بەسۆدرە، یاڵ یابووی لاجانگ بەڕشک، پورە گوڵنەتەڵەی ئەفسانەیی تا ئەوین و دڵداری، ژوان و شەوگورد و چاو بڕەکێن و تاسکە تاسک، دەسبازی و ڕاز و نیازی دڵداری دوایی بێ.

بەوەشەوە زەرد نەبوو ویستی گێژەڵووکە و ڕەهێڵە و لەنگیزەیەک، لە بەرد، لە ئاگر، لە مشکی و خۆڵەمێش، لە ژیلەمۆ و پزیلک بەسەر وڵاتدا ببارێنی و هەموو زیندەوارێکیان وەبن دا.

پاش ئەوە، خەیاڵێکی وای بەدڵی داهات هەتاو داپۆشێ و تیشکی گەرم و بەتین و ژیانبەخش بتارێنێ تا تاریکی و سەرما و زوقم و سیخوار و سەهۆڵبەندان کاری خۆیان بکەن و گیانلەبەر نەهێڵن.

ئاخرەکەی وەک کۆنە دزێکی دەس پیس و دیواربڕێکی چاوچنۆک کەلێنی دۆزییەوە،

پاش وردبوونەوە و بیر لێکردنەوە بڕیاری دا ڕستەیەکی ئینسانی و سێ وشەی ئاسمانی لەبیر هەمووان بەرێتەوە:

«تۆم – خۆش – دەوێ».

لە هەوەڵەوە خەڵک نەیاندەزانی چییان لێ قەوماوە، چ ڕووی داوە، تووشی چ بەڵایەک بوون، چۆنیان تانوپۆ لێ تێک چووە؟ تەنیا هێندێک دەیانزانی لەم نێوەدا شتێک بزر بووە. بەڵام هەستی پێ ناکرێ، کیژە جوانەکان کە جاروبار وێڕای دەزگیرانەکانیان دەچوونە سەیران و گەڕان و بووکە نازدارەکان کە دەگەڵ تازە زاواکان، دەچوونە نێو پەردە هەستیان دەکرد کە دەبێ ڕستەیەکیان پێ بگوترێ و بەشەرم و نازەوە وەڵامی بدەنەوە بەڵام کام ڕستە؟ هیچ لەبیریان نەمابوو، دەیانزانی ئەم ڕستە تەعبیرێکی شاعیرانەیە، لە چەند وشەی زۆر ناسک و شیرین دروست بووە کە پڕە لە تاسە و ئاوات و ڕاز و نیاز و هەست دەبزوێنێ و ئەوین دەجوولێنێ. ئەمما زمانیان گرێ درابوو. پەشۆکابوون، سەرسام بوون دەیانویست بپرسن، یارمەتی لە یەکتر بخوازن. بەڵام هەموو بێ هۆش و سەرگەردان بوون و چیان بەبیردا نەدەهات.

زەمان تێ دەپەڕی، کەچی خەم و پەژارەی خەڵک هەر زێدەتر دەبوو. گشت ئەوەندە هەراسان و پەرێشان بوون. دەتگوت: خوڵیان بەسەردا دابێشتوون. دەتگوت: هەموو جگەرگۆشەی شیرینی لەدەس داوە و ڕۆڵەی لێ ون بووە. هەرچی دەیانکرد ڕەمزی بەختەوەریی جاران و ڕازی شادیی پێشوویان بدۆزنەوە نەدەکرا و نەدەلوا.

وردە وردە هەودای دۆستایەتی پسا، بڵێسەی خۆشەویستی دامرکا. پشکۆی ئاشنایەتی ژیلەمۆی نامۆیی بەسەردا کرا. لە هەموو لاوە ئینکەبەری، ئیرەیی، دڕدۆنگی و دوژمنایەتی سەری هەڵدا، وشە باو و شیرین و خۆشەکانی وەک: گیانەکەم، جەرگەکەم، ئازیزەکەم، چاوەکەم، باوکم، دایکم، ڕۆڵەم، کچم، کوڕم، مامە، کاکە، دادە، بەتەواوی لەبیر چوونەوە.

گراوی لە کوڕە حەیرانان تۆران چونکە دەیانویست ڕستە خۆشەکەیان لێ ببیسن و ئەوانیش چاریان بێچار بوو. کابان مێردانیان ڕێ نەدەدا سەرجێ چونکە پێیان وابوو، سارد بوونەوە. بۆیە ئەم چەند وشەیان بەزاردا نایە. ڕێگای کانی و دەراوان نەدەگیران و ژوانگە چۆل بوون و بەقوڕ گیران.

خوایا! ئایا لەم جیهانەی تۆدا، بێ هەستی ئەوین، هیچ شت تام و بۆنی هەیە؟ ئایا ئەگەر ئەو پەریزادە ڕق ئەستوور و خۆپەرستە، ئەو مەڵبەندەی بەیەکجاری وێران و خاپوور کردبایە باشتر نەبوو لەوەی هەستی ئەوینی تێدا بمرێنێ؟

لەو مەڵبەندەدا شاعیرێکی لاو و دڵتەڕ و خاوەن هەست دەژیا. حاڵی وی نەک لە خەڵکەکە خۆشتر و باشتر نەبوو بەڵکو پەشێوتر و تاڵتر بوو. بۆ دەربڕینی هەستی ئاگرینی دەروونی خۆی، لە ڕستە ونەکە دەگەڕا. بەتایبەتی پێش ئەوەی پەری دڵازاز و بەدئاکار. ئەو بڕیارە ناهەموارە بدا و ئەو کارە نالەبارە بکا. ئەو غەزەلێکی ناسک و پڕ سۆزی دەس پێ کردبوو. کە هەموو قافیەکانی بەوشە ون بووەکان تەواو دەبوو. غەزەلی شاعیری لاوی، داماوی، دڵسووتاو، ناتەواو مابۆوە چونکە ڕستە پیرۆزەکەی نەدەهاتەوە بیر.

بەرەبەیانێک شاعیری خەمناک و دڵتەنگ لە دەرەوەی ئاوەدانی لەبن دارێک لەسەر جۆبارێک دانیشتبوو و بیری دەکردەوە:

خوایا! بۆ وام بەسەر هاتووە؟ بۆ بیرم شێواوە؟ بۆ وشک بووم؟ بۆ من ئاورگی هەست، دەریای شێعر و خودای قافیە نەبووم. بۆ ئێستا ناتوانم غەزەلەکەم تەواو بکەم؟ بۆ؟ بۆ؟

بەهەڵکەوت لەم بەیانە دڵڕفێنەدا پەری تیژباڵ و بێ خەیاڵ و، دڵڕەق و بەدفەڕ هاتە ئەم شوێنە، تا شنەی بەیان هەڵمژێ، تا بۆنی گوڵان بکا، قاسپەی کەوانی گوێ لێ بێ، وڕینگەی بلبلان ببیسێ، خوڕە و هاژەی شەپۆلی چۆمی خوڕێن دڵی شاد بکا.

لەپڕ چاوی بەشاعیری دڵتەنگی تێگیراو کەوت. دڵی داچڵەکی، تەزووی بەلەش داهات، دەریای ئەوینی خرۆشا، شێت و وێتی شاعیری لاو بوو. خۆی هێنا سەر ڕەنگی کیژۆڵەیەکی خونجیلانە و نەشمیلانە و خوێن شیرین و ڕەزا سووک و بەپاڵێیەوە دانیشت. بەنیگای پڕ هەوەس و بەناز و عیشوەی دڵڕفێن بەلەنجە و لاری شۆخانە، دڵی تەڕ و ناسک و جوانی پەرستی ڕفاند، دەستی ئاویشتە ئەستۆ و لێوی بەلێویەوە نا، تیری ڕامووسی و لە دەریای خۆشی و کامەرانیدا نوقمی کرد. شاعیری بێ بەش و ناکام، بەم ئەوینە کوتوپڕە. بەم لاواندنەوە و لەزەت وەرگرتنە. یەکپارچە بوو بەکۆی ئاگر. دەتگوت: لەباتی خوێن، مسی داخی لە دەماران دەگەڕێ. پەری لە ئامێزی گەرم وەرێنا گیان و لەش و دڵ و دینی پێشکێش کرد.

بەفەرمانی پەری دەروازەی ئاسمانی شین کرایەوە، پەری و شاعیر وەک جووتە کۆترێکی سپی تیژباڵ بەرەو ئاسۆی بێ سنوور هەڵفڕین. ئەستێرە گەش و پرشنگدارەکان، وەک خەرمانێک ئەڵماس بەگرشە گرشە بەدەوریاندا سووڕان و سووڕان. گالیسکەیەکی زێڕی مرواری کوت کە ئەسپێکی سپی باڵداری تێ کرابوو. ڕاگیرا، سواری بوون و بەپانایی ئاسماندا گێڕانی. بۆ خۆشیان نەیانزانی ئەم گەشت و گەڕانە ئەم شادی و سەیرانە چەندی درێژە کێشا؟

بەجووت هاتنەوە سەر زەمینی خاکی و هەر لەو مێرگ و چیمەنە ئارامیان گرت،

شاعیری لاو وێڕای جریوەی مەلانی سەرمەست غەزەلی ئاشقانە و پڕ سۆزی وای بۆ پەری خوێندەوە کە ئاگری لە دەروون و هەناو بەردا و ئۆقرەی لێ بڕی پەری هەرگیز دەنگی وا زولاڵ و قسەی وا خۆشی نەبیستبوو. کەچی بەو حاڵەوە گەردی خەم و پەژارەی لەسەر ڕوخسار نیشتبوو و پۆلی فرمێسکی وەک مرواری لە چاوان هەڵوەری، شاعیر بێدەنگ بوو، سەری سوڕما و، بەشڵەژاوی بەسەر پێیانی داکەوت و گوتی:

(ئەی فریشتەی جوان، ئەی ئارامی دڵان! چت لێ قەوماوە، چ ڕووی داوە؟ پاش ئەو هەموو خۆشی و ڕابواردنە بۆ دەگری و دەبارێنی؟ ئایا کەس لە گوڵ کاڵتری پێ گوتووی ئایا کەس دڵی ناسکی شکاندووی؟ ئایا کەس خەیاڵی ئارامی شێواندووی؟)

پەری لە حاڵێکدا کە فرمێسکی لەسەر کولمەی لە گوڵ ناسکتری دەسڕیەوە گوتی:

(بەڵێ خۆشەویستم، بەڵێ! لەم ماوەدا کە ئێمە پێکەوە ڕامانبواردووە تۆ هەموو شتێکت گوت مەگەر شتێک نەبێ کە هەر لە هەوەڵەوە گیانی من تینووی بیستنی بوو. تۆ لەنێو ئەم هەموو قسە خۆشانە و شێعرە تەڕانەدا، جارێک نەتگوت تۆم خۆش دەوێ).

هێشتا پەری قسەکەی تەواو نەکردبوو کە شاعیری دڵتەڕ هەرای شادی لێ بڵێند بوو و دەستی کرد بەهەڵپەڕین و سەما، ون بووەکەی دۆزیەوە کە ئەو هەموو ڕەنج و ئازار و مەینەت و کوێرەوەرییەی لە پێناودا کێشا بوو. وەک مەلێکی بەرزەفڕ بەسەر مێرگ و چیمەن و گوڵ و گوڵزار و باخ و دارستاندا فڕی گەیشتە شار و لە گۆشەیەک دانیشت و غەزەلەکەی تەواو کرد. ئەمجار بۆ خەڵکی خوێندەوە، خەڵک بەبیستنی شێعرەکە کەوتنە سەما و هەڵپەڕکێ، ژیان دەستی پێ کردەوە، ئەوین لە دڵاندا پەیدا بۆوە. دڵبەر و دڵدار، گراوی و کوڕە حەیران دۆست و دەزگیران پێکەوە ئامێزیان بۆ یەک کردەوە. کیژە سرک و ڕەوەکەکان بەرەو ژوانگە بوونەوە، هەتاوی بەختەوەری تیشکی هاوێشت و تاریکی و سەرمای نەهاتی و ناهومێدی نەهێشت.

بەڵێ لەم دنیایەدا ئەگەر شێعر نەبووبا، هیوا، خۆشی، ئەوین، دڵداری و پێک گەیشتن مانای نەبوو و ئەگەر شاعیر نەبووبا تا پەیامی ئاسمانیان بداتێ سەرما و سۆڵی ژیانی جیهان ڕەقی دەکردین.

لە فارسی تەرجەمە کراوە
١٩٧٨/١١/١٥

لامەزەبی خێرەوەمەند

بلزاک

دوکتۆر (بیانشوون) شاگرد و پزشکیاری جەڕڕاح و توێکاری هەرە بەناوبانگ پرۆفیسۆر (دیپلۆن) بوو. ڕۆژێک بەرێکەوت بەمەیدانی (سین سوولپیس)دا تێ دەپەڕی. مامۆستاکەی خۆی دی کە بۆ کلیسا دەچێ، سەعات نۆی بەیانی بوو، پرۆفیسۆر (دیپلۆن) کە هەمیشە بەگالیسکەی تایبەتی دەگەڕا، بەپێیان بوو و لەلای کۆڵانی (پووتی لیوون) ڕا دەهات کە کۆڵانێکی بەدناو بوو، ڕاست وەک کەسێک دەچوو کە بیەوێ خۆی لە یەکێک لەو ماڵە سووک و بەدناوانە ڕۆکا.

بیانشوون مامۆستاکەی خۆی باش دەناسی و دەیزانی پیاوێکی ماددی و لەخوا بەدوورە. بڕوای بەئایین و مەزەب و زیندووبوونەوە و دنیای دی نییە. هەر بۆیەش سەری لەم کارە سوڕما و بەئەسپایی شوێنی کەوت و چووە کلیسا دیتی مامۆستاکەی کە بەقەدەر نووکی دەرزی بڕوای بەدین و ئایین و کلیسا و کەشیش و نوێژ و دوعا نەبوو، ئەوا لە سووچێکی کلیسا لە بەرامبەر کۆتەڵی حەزرەتی مریەمدا چۆکی داداوە و وا خەریکی نوێژ و پاڕانەوەیە ئاگای لە خۆی و دەوروبەری نەماوە. بەڕاستی پێی سەیر و سەمەرە بوو.

ترسا نەوەکو مامۆستاکەی بیبینێ و لای وا بێ شاگردەکەی شوێنی دەگێڕێ و کێشکی دەکێشی. هەروەک بەئەسپایی چووبووە ژوور ئارام و بێدەنگیش دەرکەوت و ڕێی خۆی گرت و ڕۆیشت. ئەم ڕێکەوتە چاوەڕوان نەکراوە بیری ئاروژاند بەڵام گوێی نەدایە و فەرامۆشی کرد.

سێ مانگێکی پێ چوو ڕۆژێک مامۆستایەکی زانستگا کە هاوکاری دیپلۆن بوو هاتە سەردانی و لەکن بیانشوون دۆستانە دەستی لەسەر شان دانا و گوتی:

«هاوڕێ! تۆم لە کلیسای سین سوولپیس دی و بەلامەوە سەیر بوو؟ بۆم نەچووە سەریەک لەوێندەرێ چ دەکەی ئاخر تۆ و کلیسا؟»

دیپلۆن وەڵامی دایەوە: «چووبووم تەماشای قەشەیەک بکەم کە ئەژنۆی ئاوی هێناوە و دەبێ عەمەل بکرێ و شازادە خانم (ئانگوولیم) بەمنی ئەسپاردووە».

بیانشوون بەوە دڵی ئاوی نەخواردەوە، دەیزانی نەخۆشی وا لە کلیسا تەماشا ناکرێ بەخۆی گوت: «دیسان بۆ نوێژ و پاڕانەوە چووە».

لەو کاتەوە بڕیاری دا هەر چۆنێک بێ سەرەدەری لەم گرێ پووچکە دەربکا. لەبیری بوو

چ ڕۆژێک مامۆستاکەی لە کلیسا دیبوو. ساڵی دواتر ڕاست لەو ڕۆژەدا چووە وێ و خۆی لە پەنایەک حاشار دا. چی وای نەکێشا دیپلۆن لە پێچی کۆڵانی (پووتی لیوون) لە گالیسکە دابەزی و بەپەنامەکی ڕێگای کلیسای گرتە پێش و خۆی تێ کوتا. بیانشوونیش بەدوای ئەودا چووە ژوور و ڕوانی مامۆستاکەی بەچۆکدا هاتووە و خەریکی نوێژ و پاڕانەوەیە. واقی بردەوە و لەبەرخۆیەوە گوتی:

«سەیرە؟ لەلایەک بێ بڕوایی و بێ دینی و خوانەناسی و لەلای دیکەوە چۆک دادان و نوێژکردن و دوعا خوێندن؟»

کە نوێژ و پاڕانەوە دوایی هات و کلیسا بەتاڵ بوو و مامۆستاکەی دەرکەوت بیانشوون خۆی گەیاندە سەرپەرشتی کلیسا و پرسی:

«ئەرێ ئەو پیاوە ماقوولەی لەو سووچە نوێژی دەکرد و دەپاڕاوە دەناسی و ئایا زۆر دێتە کلیسا؟»

وەڵامی داوە:

«ئەوە پێ لە بیست ساڵ دەنێ من بەسەر ئەم کلیسایە ڕادەگەم. دیومە کە هەموو ساڵێ دوکتۆر دیپلۆن چوارجار بێتە ئێرە و خێر و خێرات بکا بەڕاستی خێرومەندە.»

دەورەی شاگردی بیانشوون تەواو بوو دیسان ڕۆژێک بەبەر کلیسای گۆریندا ڕادەبرد. بەدڵی داهات کە ڕەنگبێ مامۆستاکەی لەوێ بێ. چووە ژوور، بەڵێ دیپلۆن وەک جاران چۆکی دادابوو و خەریکی نوێژ و پاڕانەوە بوو.

بیانشوونیش لە تەنیشتی چۆکی دادا. کە نوێژ بەتاڵ بوو سڵاوی لێ کرد و خۆی پێ ناساند. پێکەوە لە کلیسا هاتنە دەر گوتی:

«مامۆستا! جەسارەت نەبێ ڕازێک لەمن بۆتە مەتەڵۆکە و بۆ خۆشت نەبێ کەس ناتوانی هەڵیبێنێ»

نەقڵەکەی لە سەرەتاوە بۆ گێڕاوە و لەسەری ڕۆیی:

«تۆ کەسێکی لە کاتی دەرس گوتنەوە و کارکردندا بەڕاشکاوی و ئاشکرایی دەڵێی بڕوات بەو خودایەی کە خەڵک دەیپەرستن نییە. ئەدی چ بۆتە هۆی ئەوەی بەپەنامەکی دەچی بۆ کلیسا و نوێژ دەکەی و دەپاڕێیەوە و تەنانەت خێر و خێراتیش دەکەی؟»

دیپلۆن گوتی:

«دۆستە لاوەکەم! من تازە پیر بووم و پێم لەسەر لێواری گۆڕە و هیچ پێویست ناکا ئەم ڕازە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی لاوەتی و دەورانی خوێندنم لە تۆ بشارمەوە».

بیانشوون شان بەشانی جەڕڕاحی مەزن و زۆر بەناوبانگی پاریس کەوتەڕێ. وردە وردە گەیشتنە کۆڵانی کاتروان (چواربا) کە لە کۆڵانە هەژارنشینەکانی پاریسە. دیپلۆن لە بەرامبەر خانووبەرێکی تەنگ و تاریکدا کە وەک قەڵایەکی پڕ پێچ و لابەلا دەچوو، ڕاوەستا و گوتی: «وەرە سەر» و خۆی بەپلیکاناندا هەڵگەڕا، تا نوهوومی شەش سەرکەوتن لەوێ گوتی:

«چیرۆکی چوونە کلیسا و نوێژ و پاڕانەوە و خێر و خێراتی من لێرەوە دەس پێ دەکا. ئەو کاتە ڕۆژگارێکی یەکجار سەخت و ژیانێکی زۆر تاڵم ڕادەبوارد. هەم نامۆ و غەریب بووم و هەم برسی و ڕەشوڕووت. کەوش و پێڵاوێکی باش و جلوبەرگێکی خاوێنم، نەبوو. ئەمرۆ کە چل پەنجا ساڵ لەو سەردەمە تێ پەڕیوە. بیردەکەمەوە کە چۆن توانیم بژیم و بۆ لەنێو نەچووم. لە پاریسدا تەنیا و بێکەس بووم و بۆ خەرجی خوێندن و کڕینی کتێب هیچ بەهیوا نەبووم لە چ لایەک تەنانەت یەک شایی چییە پێم بگا. دەسکورتی و برسایەتی تووڕە و تۆسنی کردبووم دۆست و ئاواڵێکم پێوە نەمابوو و سەر و وەزعێکی واشم نەبوو کەس ئارەزووی دۆستایەتی من بکا. لەوماڵەی لەپێش چاوتە نیشتەجێ بووم و دەرسی پزیشکیم دەخوێند و خۆم بۆ یەکەم ئەزموون ئامادە دەکرد، وام گوریس گەیبووە هیچکان، کە نە دەمتوانی بچمە پێش و نە بگەڕێمەوە دواوە و بڕیارم دابوو یا بمرم یا خۆم بگەیەنمە لای سەروو. قەرار وا بوو کەسوکارم مانگانە سی فرانکم بۆ بنێرن، بەڵام زۆر جار ئەم پوولە کەمەشەم پێ نەدەگەیشت. باش دەمزانی پەیداکردنی ئەوەندووکە دراوەش بۆ ئەوان چەند دژوارە. پوورێکی پیرم بوو. سندووقێکی کۆنی جلوبەرگی کۆن و نوێ لە سندووقخانەکەیاندا دۆزیبووەوە و بۆی ناردبووم. هیچ نەبێ خاوێن و پاگژبوون. بەڵام چونکە دراوی کرێیارم شک نەدەبرد نەمدەتوانی ئەم جلانە وەربگرمەوە. هەمیشە لەم دەرک و ئەو دەرکم دەدا بەڵکو بتوانم سندووقەکە وەربگرمەوە و خۆم کەمێک کۆک و پۆشتە بکەم. تەنیا چارەم ئەوەبوو، بڕێک لە شتومەکەکان هەرزان فرۆش بکەم و ئەوانی دیکەم بۆ دەرچێ. لەم ژوورەی هاوسێمدا پیاوێکی ئاوفرۆش خەڵکی (سێن فلوور) دەژیا ناوی (بووژارت) بوو ئاشنایەتی ئێمە هەر ئەوەندە بوو کە تووشی یەک دەبووین وەک دوو هاوسێ سڵاوێکمان لێک دەکرد و چیدی. ڕۆژێک هەر ئەو پیاوە پێی ڕاگەیاندم کە خاوەن ماڵ ڕای ئەسپاردووە چونکە سێ مانگە کرێم نەداوە. دەبێ ژوورەکەی بۆ چۆڵ بکەم. کە نیگەرانی و پەشێوی منی هەست کرد گوتی: خەم مەخۆ بەتەنێ نی، منیش دەردەکا و بیانووی ئەوەیە کاری ئاوفرۆشی دەگەڵ وەزعی ئێرە ڕێک ناکەوێ و دانیشتوانی خانووەکەی وەزاڵە هێناوە. ئەو شەوە سەختترین شەوی ژیانی من بوو، بەیانی زوو لە خەو

هەستام، بیرم دەکردەوە خوایا ئەم سر و سیپاڵە بۆ کوێ بەرم؟ خەریکی خواردنی نان و شیر کە تەنیا خواردنی من بوو، بووم لە پڕ بووژارت وەژوور کەوت و گوتی: ئاغا گچکە! تۆ دەخوێنی و دەچییە زانستگە. من منداڵی سەر ڕێگام لە هەتیوخانە گەورە بووم و دایک و باوکی خۆم ناناسم و قەت ئەوەندەم دراو نەبووە بتوانم ژن بێنم و ماڵ پێکەوە نێم. بۆیە وەک تۆ بێکەس و تەنیام داشقەیەکم هەیە بێ شک دیوتە لەبەر دەرک ڕای دەگرم و ئاوفرۆشی پێ دەکەم ئەم خرت و پرتەی من و شتومەکەکانی تۆی تێدا جێ دەبێتەوە. ئێستا کە لێرەمان دەردەکەن دەڕۆین، بەڵکو بتوانین پەسیوێک بۆ خۆمان بدۆزینەوە و سەر پێکەوە نێین. کوڕە خۆ ئێمە کۆشکی پاتشایەتیمان ناوێ هەر هێندە تێیدا بحاوێینەوە بەسە و نوایەک بێ لە با و بارانمان بپارێزی شوکری خوا دەکەین. گوتم زۆر سوپاست دەکەم، بەڵام من سێ مانگ کرێی ئێرە قەرزدارم و جگە لەمە سندووقێکیان کۆنە بۆ ناردووم کە دەبێ کرێیاری بدەم و وەری گرمەوە و هەموو نەغدێنەم لە پێنج فرانگ تێپەڕ ناکا. گوتی: گوێ مەدەیە خوا شوکر کیسەم بەتاڵ نییە بەشی ئەوانم هەیە، خەم مەخۆ خوا گەورەیە، هەستە خۆت خڕ بکەوە تا بڕۆین.

قەرزەکانی دامەوە و خرت و پرتەکانمان لە داشقە نا و تەنافی هاوێشتە شانی و ڕۆیشتین لە هەر جێگایەک نووسرابوو (ژوور بۆ ئیجارە) ڕادەوەستا و پرسیاری دەکرد. کرێی ژوورەکان زۆر گران بوون و بۆ ئێمە نەدەبوون هەرچی هەوڵمان دا لە گەڕەکی (کارتیە لاتین) کە گەڕەکی خوێندکاران بوو ژوورێکی هەرزان پەیدا بکەین گیرمان نەکەوت ناچار بووین چاو لەوێندەرێ بپۆشین درەنگانێ، ئێوارێ لە پاساژی بازرگانی لە بەشی (حەوشەی ڕووهان) دوو ژوورمان کە لەم بەر و ئەوبەری پلیکان بوون بەشێست فەرانگ ئیجارەی ساڵانە بەکرێ گرت و بووینە ئاوماڵ. بووژارت هەرچۆنێک بوو ڕۆژانە سەد شایی پەیدا دەکرد و سەد (ئەکۆ)یەکیشی پوولی نەغد بوو و ئاواتی ئەوەبوو کە بتوانێ ئەسپێک و چەلەنگێکی ئاوفرۆشی پەیدا بکا و ببێ بەئاوفرۆشێکی ئابڕوومەند. کە لە حاڵ و باڵی من ئاگادار بوو وازی لە ئاواتەکەی هێنا و گوتی: تۆ دەبێ. بخوێنی و کاری تۆ لە کاری من واجبترە. ئیتر لەو ڕۆژەوە خەرجی منی وەئەستۆ گرت. هەر پێی دەگوتم ئاغا گچکە. شەوانە کە لەکار دەگەڕاوە لە ژوورەکەی من دادەنیشت و بەتاسەوە سەیری خوێندنەوە و موتالای منی دەکرد. ئەو پیاوە باشە کە تەمەنی خۆی لە چل ساڵ دەدا سەر تا پێ هەست و عاتیفە بوو، نەیدەزانی هەستی خاوێنی خۆی چۆن دەرببڕێ، دەیگوت لەم دنیایەدا هیچ زیندەوارێک منی خۆش نەویستووە سەگێکی بەرەڵڵا نەبێ، ئەویش پێش ئەوەی دەگەڵ تۆ ئاشنایەتی پەیدا بکەم لەبەر پیری تۆپی. بووژارت وردە وردە، هەموو ئاواتی ژیانی لەسەر

من ساغ بۆوە بەجۆرێکی وا کە تەواوی کەسوکار و هیوا و ئارەزووی بەتەنێ لە مندا کۆبۆوە. بۆ من لەدایک دڵسۆزتر و بەبەزەییتر بوو. ئەوی باش بایە بۆ منی دەویست. حازر بوو خۆی هیچ نەخوا و هیچ لەبەر نەکا تا پێداویستییەکانی دەرس و کتێب و ژیانی ساکاری من جێبەجێ بکا. ئێمە پەیڕەوەکانی ئایینی مەسیح هەمیشە لەبارەی خۆپارێزی و چاکی و پاکییەوە دەدوێین. ئەم پیاوە ئاوفرۆشە هەموو ئەم سیفەتانەی تێدا کۆببوونەوە. بەڕۆژ کە لە کۆڵان و خەیابان تووشی یەک دەبووین لە حاڵێکدا کە تەنافی داشقەکەی بەشانەوە بوو و بەدوای خۆیدا دەیکێشا بەوپەڕی مەزنایەتی و دڵسۆزییەوە بزەی دەهاتێ دیاربوو کە چەند بەساغی و سەلامەتی و پاک و خاوێنی من دڵخۆش و شادە.

کەم کەم خوێندنم تەواو بوو و دەستم بەکاری پزیشکی و جەڕڕاحی کرد. دەبوو وەک پزیشکیارێک لە نەخۆشخانە بمێنمەوە. ئەم دووربوونەوەی بەلاوە گران بوو. بەڵام وەسەر خۆی نەدەهێنا و باسی نەدەکرد. پتری زەحمەت دەکێشا و خەریک بوو دراوی پەیدا بکا و بمداتێ تا من بتوانم - تێزی - دوکتۆرام تەواو بکەم و لەچاپی بدەم، بەڵێنی دابوو هەر دەرفەتی بێ، سەرم بدا.

کە چیرۆک گەیشتە ئێرە پرۆفیسۆر بەشاگردی پێشووی گوت: بیانشانوون ئەگەر ریسالەی دوکتۆرای من تەماشا بکەی دەبینی کە ئەوم بەناوی ئەو پیاوە جوامێرە نووسیوە و پێشکێشی ئەوم کردووە. کەم کەم لە نەخۆشخانە داهاتێکم پەیدا کرد و توانیم دراوێک بۆ هێنانەدی ئاواتی لەمێژینەی ئەو پاشەکەوت بکەم و ئاخری ئەسپ و چەلەنگم بۆ کڕی لەلایەکەوە دەتگوت دونیایان داوەتێ کە بۆتە ئاوفرۆشێکی ئابڕوومەند. بەڵام لەلای دیکەوە لەحاڵێکدا ئەوپەڕی ڕاستی و دروستی و پاکی و خاوێنی پێوە دیاربوو پرتە و بۆڵەی بەسەرمدا دەکرد و دەیگوت: ئەمە چت کردووە؟ تۆ تازە سەرەتای کارتە و پێداویستت بەهەزار شت هەیە و دراوت پێ دەوێ و لە ڕاستیدا ئێستا تۆ لە من موحتاجتری. شوکر لەشم ساغە و شانم زامی نەهێناوە و نیازم بەئەسپ نییە. کەچی دیاربوو لە خۆشیان خەنی بووە و لە پێستی خۆیدا ناحەوێتەوە کە دەبینێ من، منی بێ دەسەڵات و ڕووت بۆ خۆم بوومە پیاوێک و داهاتی خۆم هەیە. ئەمجار وازی لە من هێنا و بۆ لای ئەسپەکە چوو، دەستی بەیاڵ و بژ و شانی و بدەوگە و پشت و کەفەڵ و لاق و لەتەریدا دەکێشا و چاوی لەخۆشیان گرشەگرشی بوو. جارێک دەیڕوانیە من و جارێک لە ئەسپەکەی دەفکری ئامرازی جەڕڕاحی من ئێستاش هەر ئەو ئامرازانەن ئەو بۆی کڕیبووم و بەیادگارێکی خۆشەویست هەڵم گرتوون. وردە وردە ناوبانگم دەرکرد و بەگەورەترین جەڕڕاحی فەرانسە و جیهان ناسرام. بەڵام ئەو پیاوە جارێک بەڕووی دانەدامەوە و لەکن

کەس بەزاریدا نەهات کە لەسایەی پیاوەتی و جوامێری و فیداکاری ئەودا گەیشتوومە ئەم پایە. هەر خۆم باشم دەزانی ئەگەر دڵسۆزی ئەو نەبایە من نەک نەدەبوومە پیاو و نەدەگەییمە هیچ بەڵکو لەوانە بوو هەر نەشمێنم.

ڕۆژێک خەبەرم پێ گەیشت نەخۆش کەوتووە، دەستم لە هەموو کار و پیشەی خۆم هەڵگرت و خۆم گەیاندە سەری و دەرمان و پەرستاریم کرد. جاری یەکەم توانیم لە چەنگاڵی مەرگ ڕزگاری بکەم بەڵام بەداخەوە پاش دوو ساڵ نەخۆشییەکەی هەڵی داوە و برووزی ئەستاند. ئەوی بۆم دەکرا کردم، دەرمانی ئەوتۆم بۆ پەیدا کرد لە قوتووی هیچ عەتتارێکدا نەبوو، کاری وام بۆ ئەنجام دا لە چ کتێباندا نەنووسراوە. ئەوەندەم قەدر گرت لە هیچ پاتشا و خاوەن دەسەڵاتێک نەگیراوە. بەڵام داخی گرانم سوودی نەبوو. سەر تا پێم پڕ بوو لە قەدرزانی و نمەک ناسی و بەڕاستی حازربووم لە عومری خۆم کەم بکەمەوە و لەسەر عومری ئەوی دانێم. ئەمما بەداخەوە هەموو کار و زانستم، هەموو ڕەنج و تێکۆشانم، هەموو شەو و شەونخوونیم بەفیڕۆ چوو، بووژارت، بووژارتی خۆشەویست باوکی دووەمم یا باشتر بڵێم باوکی ڕاستیم لە باوەشمدا گیانی دا. وەسیەتنامەکەی بەخەتی عەریزەنووسێکی گشتی سەر شەقام نووسرابوو بەپێی ئەو بەڵگە هەرچی لە پاشی بەجێ مابێ ماڵی من بوو و تەنیا میراتگری من بووم دیارە ئەو وەسیەتنامە ئەو کاتەی ئامادە کرابوو کە لە گەڕەکی حەوشەی ڕووهان تازە ببووینە ئاوماڵی یەک. ئەو پیاوە نەخوێندەوارە خێوی ئیمان و بڕوایەکی یەکجار پتەو بوو حەزرەتی مریەمی گەلێک خۆشدەویست و لەبەر نەزانی و ساکاری ئەوی بەدایکی خوا دەزانی. دەگەڵ ئەوەشدا ئەو لە ئەوینی خوا و مەزەبی کاتۆلیکی خۆیدا سووتابوو و دەشیزانی من بیروبڕوام دەگەڵ ئەو جیاوازە و ئیمانم بەخوا و کلیسا و ئایین سستە، هەرگیز لەو بارەدا نەیدەدواندم و سەری نەدەهاوێشتە سەرم و وای دەنواند کە هیچ دەربەستی بیروبڕوای من نییە. لە قووڵایی دڵمەوە دەڵێم: ئەی ئەو کەسەی پێت دەڵێن خوا ئەگەر لە عالەمدا شوێنێک هەیە پاش نەمان پیاوچاکی بچنێ، بووژارتی من لەبیر مەکە ئەگەر لە ژیانیدا تووشی گوناه و تاوانێکی وا بووە کە دەبێ سەزا بدرێ. لە سەرەمەرگدا داوای لێ کردم بەپێی ئایینی مەسیحی بینێژم. دڵنیام کرد کە داواکەی بێنمە جێ و ئەسپاردم کە لە کلیسا بۆی بپاڕێنەوە و نوێژی بۆ بکەن. لە نەخۆشیدا هەمیشە دەیگوت: دەترسم بمرم و نەمتوانیبێ، وەک پێویستە ئەرکی سەرشانم ئەنجام بدەم. بێچارە لە هەموو ژیانیدا ئازاری بۆ کەس نەبوو و لە بەرەبەیانەوە تا بوومەلێڵ ڕەنجی دەدا و ئارەقی دەڕشت و هێشتا لای وابوو خوای لە خۆی ڕازی نەکردووە. نازانم ئەگەر لە ڕاستیدا بەهەشتێک هەبێ و بووژارتی

نەچێتێ ئەدی کێی لێ دەبێ؟ لەو پەڕی ساکاریدا مرد تەنیا کەسێکی دەگەڵی چووە سەر قەبران من بووم. منیش کاتێ گەورەترین دۆست و دڵسۆزترین سەرپەرشتی خۆمم بەخاک ئەسپارد بیرم کردەوە کە چۆن چاکەی بدەمەوە. ژن و زارۆک و کەسوکار و خزم و نیزیکی نەبوو کە بیانخەمە ژێر چاوەدێری خۆمەوە. وەبیرم هاتەوە زۆر جار باسی ئەوەی بۆ کردبووم خۆشە پیاو پاش مردن نوێژ و دوعا و خێر و خێراتی بۆ بکرێ. بەڵام بۆ ئەوەی بیر نەکەمەوە پێی قەرزدارم و دەبێ بۆی پڕ بکەمەوە هەرگیز خواهیش و داوای لێ نەکردبووم پاش مەرگی کارێکی بۆ ئەنجام بدەم. بەڵام خۆم هاتمە سەر ئەم بیرە کە تەنیا لەم ڕێگایەوە دەتوانم هەق ناسی خۆم دەربخەم و ئەو چاکەی بدەمەوە کە هەرگیز و هەرگیز فەرامۆشی ناکەم کە ئەو ڕێوشوێنەی پاش مردنی بۆ جێبەجێ بکەم. بۆیە دەگەڵ کاربەدەستانی کلیسای سێن سوولپیس قەرارم دانا کە هەموو ساڵێ چوار جار وەک باوە، نوێژ و دوعای گشتی بۆ بکەن ڕۆژی یەکەمی هەر چوار فەسڵی ساڵ خۆشم دەچمە کلیسا و بەیادی دۆستی گەورە و لەدەسچووم نوێژ و دوعا دەکەم و من بەگیان و دڵ حازرم لەباتی ئەو سەزا بدرێم. تا ئەو زووتر بچتە ئەو جێگایەی پێی دەڵێن بەهەشت.

کە چیرۆک گەیشتە ئێرە دیپلۆن تاوێکی بێدەنگ بوو و دوایە سەری بەرزکردەوە و گوتی:

«دۆستی خۆشەویست! کەسێک کە خاوەنی بیروبڕوایەکی وەک منە لەوەی زیاتری لە دەستی نایە. لەو بیرەدا نیم کردەوەی من لەلایەن خواوە پەسند نەکرێ. من بەهەرچی خۆشم دەوێ سوێند دەخۆم کە ئامادەم هەموو دار و نەداری خۆم بدەم تا بتوانم ئەو بیروبڕوایەی بووژارت لە مێشکیدا بوو لە مێشکی خۆمدا بگونجێنم».

پاش ماوەیەک دوکتۆر بیانشوون لە ژوور سەرینی مامۆستای پایەبەرزی پرۆفیسۆر دیپلۆن حازر بوو و ئەویش بەنۆرەی خۆی مرد. کێیە بتوانێ بڵێ مامۆستا دیپلۆن کە ڕۆیی بەئیمانەوە نەڕۆیی.

---

* ئەم چیرۆکە لە نووسینی بلزاک، گەورە نووسەری فەرانسەیە. من لە ڕووی گۆڕینی فارسی مامۆستا جەمالزادە بەدەسکارێکی کەمەوە کردوومەتە کوردی.

تەنیا هەمیشە تەنیا

گی دو موپاسان

پاش خواردنی ژەمێکی تێروپڕ هەموو شاد و دڵخۆش بوون، یەکێک لەوان دۆستێکی کۆنم گوتی:

«پێم خۆشە کەمێک لە شانزەلیزە بگەڕێین».

وەڕێ کەوتین بەبن ئەو دارانەدا کە هێشتا تاک و تووک گەڵایان پێوە مابوو، رابردین هیچ دەنگێک نەدەهات جگە لەو زەنا زەنایەی هەمیشە لە پاریسدا هەیە و نابڕێتەوە، شنەبایەکی فێنک روومەتی ئێمەی دەنگاوت. کۆمەڵە ئەستێرەکان بەئاسمانی شین و سامالەوە گرشە گرشیان بوو و پرشنگی زێوینیان داوێشت. دۆستەکەم گوتی:

«نازانم بۆ شەوانە لێرەدا لە هەموو جێیان زیاتر بەئاسوودەیی هەناسەم دێ و دەچێ؟ بیرم پان و بەرین دەبێوێ، لەپڕ برووسکێک مێشکم رووناک دەکاتەوە کە بۆ تاوێک دەمەوێ لە هەموو ڕازەکانی جیهان بگەم».

پاشان ڕۆچنە دادەخندرێ، هەموو شت دەبڕێتەوە. هەر وا دەڕۆیشتین جار جار دوو سێبەرمان دەدی کە لە سیلەی دیوارێک دەلەرزین یا بەلای تەختێکدا تێ دەپەڕین کە دوو ئینسانی لەسەر بوون و پێکەوە نووسابوون و دەتگوت دوو پەڵەی ڕەشن. ئاواڵەکەم دەیگوت: «بێچارانە، نام ئارووژێنن، هەر ئەوەندە هەیە هەست بەبەزەیەکی توند و قووڵ دەکەم».

لەنێو ڕازەکانی ئەم جیهانەدا تەنیا لە یەکیان وردبوومەوە، چارەڕەشی هەرە گەورەی ئێمە لە ژیاندا ئەوەیە تا هەین تەنیاین، هەمیشە هەموو تێکۆشانمان ئەوەیە لە دەس ئەو تەنیاییە ڕابکەین «ئەوانەی لەسەر ئەم تەختانە دانیشتوون وەک ئێمە و وەک هەموو کەسی دیکە دەیانەوێ تەنانەت بۆ تاوێک بەتەنێ نەژین، کەچی هەتا هەتایە تەنیان، هەموو کەس کەم تا کورتێک لەوە گەیشتووە».

من ماوەیەکە ڕەنجی تەنیایی دەکێشم دڵنیاشم هیچ شتێک ناتوانێ دوایی بەم ڕەنجە بێنێ. گوێت لێیە هیچ شتێک، هەر کارێک بکەین هەر چەندی تێ بکۆشین قسەمان چەند نەرم بێ و باوەشمان چەند گەرم! هەمیشە هەر تەنیاین. من ئەمشەو تۆم بۆیە دەگەڵ خۆم گێڕا تا بەتەنێ نەچمەوە ماڵ. چونکە زۆر لە تەنیایی بێزارم. بەڵام قازانجی چ بوو؟ من قسانت بۆ دەکەم تۆش گوێم بۆ ڕادەدێری، پێکەوەین کەچی تەنیاین، تێ دەگەی دەڵێم

چی؟ لە کتێبی پیرۆزدا هاتووە: «چەند بەختەوەرن ساویلکەکان، ئەوان خۆ بەبەختەوەر دەزانن، ئەوان هەست ناکەن تەنیان. ئەوان لەو تەنیاییە شوومەی ئێمە ناگەن. ئەوان وەک ئێمە سەرلێشێواو نین» ڕەنگ بێ پێت وابێ کەمێک شێتم وا نییە؟

گوێ هەڵخە لەو کاتەوە هەستم بەتەنیایی کردووە. پێم وایە هەموو ڕۆژێ بەرەو تاریکخانەیەک دەچم کە دیوارەکانی نابینم و نازانم بنەبانی لە کوێیە؟ بەو تاریکخانەدا دەڕۆم، بێ ئەوەی کەس ڕابەرم بێ کەس بەدەوروبەرمەوە بێ و کەس وەک من ئەم کوێرەڕێ باریک و تاریکە بپێوێ.

لەم تاریکخانەدا جگە لە دەستی خۆم هەست بەهیچ دەستی دیکە ناکەم. دەزانی چ دەڵێم؟ چەند کەسێک لەو ژیانە بێ ئامانە گەیشتوون. ئالفیرد دوو مووسە دەڵێ:

«کێ دێ؟ کێ بانگ دێڵێ؟ هیچ کەس تەنیای تەنیام. ئەی تەنیایی ڕەش و شووم».

بەڵام ئەوەی بۆ من بڕوایەکی تەواوە بۆ ئەو گومانێک پتر نەبوو، ئەو شاعیر بوو، ئەو تاپۆ و تارمایی دەخولڤاندن ئەو بەڕاستی قەت بەتەنێ نەدەماوە کەچی من تەنیای تەنیام.

(گوستاو فلۆبیر) کە یەکێک لە چارەڕەشترین مرۆڤی جیهان و ڕۆشنبیرترین کەسی سەر زەوی بوو ئەم ڕستە کورتەی بۆ دۆستێکی خۆی نووسیوە:

«ئێمە لە چۆڵێکدا دەژین کە کەس کەس ناناسێ».

ئایا زەوی دەزانێ لەو ئەستێرانەدا کە ئەوەندە لە ئێمە دوورن هەر پرشنگیان دەگاتە ئێمە؟ چ ڕوو دەدا؟ بەڵێ ئینسان زۆر لەوەش کەمتر لە هەستی ئینسانێکی دیکە ئاگادارە. ئێمە وەک ئەم ئەستێرانە لێک دوورین. زیاتریش تەریک بووینەوە. چونکە ناتوانین بیرکردنەوەی یەکتر شی بکەینەوە لە ڕازی یەکتر بگەین. تۆ هیچ شتێک لەو ئینسانانەی خۆ تێک هەڵدەسوون بەڵام ناتوانن یەکتر بناسن چارەڕەشتر دەبینی؟ ئێمە ئەوەندەمان یەکتر خۆش دەوێ دەڵێی زنجیر کراوین. بەئامێزی ئاوەڵاوە لە پەنا یەکترین بێ ئەوەی بەیەکتر بگەین. تاسەی نیزیک بوونەوە بەتەواوی هەست دەکەین. بەڵام هەموو بێ کەلکە. هەموو پەلەقاژەیەکمان بێ سوودە، دەردی دڵمان، لە باوەش گرتنمان، لاواندنەوەمان خۆڕاییە. دەمانەوێ ئاوێزانی یەکتربین، لێک هاڵێین. خۆ لە ئامێز هاویشتنمان تەنیا دەبێتە هۆی ئەوەی تێک هەڵنگوین.

من هیچ کاتێک لەو کاتە خۆم بەتەنیاتر نازانم کە ڕۆچنەی دڵم بۆ دۆستێکم دەکەمەوە. چونکە باش ئەم پەرژینە بێ کەلێنە دەبینم کە لە نێوانماندا هەیە. ئەم دۆستەی بەرامبەرمە،

چاوە ڕووناکەکانی دەبینم کە لە منی بڕیون. بەڵام گیانی لە پشت ئەم چاوانەوە نابینم. گوێم دەداتێ، بەڵام بیر لە چ دەکاتەوە؟ بەڵێ بیر لە چ دەکاتەوە؟ تۆ هەست بەم ئازارە ناکەی؟

ڕەنگ بێ لێم بێزاربێ، ڕقی لێ هەڵگرتبم، یا گاڵتەم پێ بکا؟ ئایا بیر لەوانە دەکاتەوە دەیانڵێم، تیزم پێ دەکا، یا بەگێژم دەزانێ؟ چۆن بزانم چۆن بیر دەکاتەوە؟ چۆن بزانم لە چی بیر دەکاتەوە؟ چۆن دەتوانم تێ بگەم ئەوەندەی خۆش دەوێم کە خۆشم دەوێ؟ و لەو سەرە پچووکە خڕەدا چ لێکدانەوەیەک هەیە؟ چ ڕازێکی سەر بەمۆرە بیرەکانی نەناسراوی ئینسانێک. بیری بزر و ئازاد، بیرێک کە ناتوانین سنوور و ڕێبازی بۆ دیاری بکەین. ناتوانین بەسەریدا زاڵ بین یا بیبەزێنین.

هەموو شتێک لە قووڵایی تاریکی (من)دا ڕادەگرین، لەو قووڵاییەدا کە کەس دەستی ناگاتێ، کەس ڕێی تێ نابا، کەس بۆی نادۆزرێتەوە. چونکە کەس نییە وەک من بچێ، کەسیش نامناسێ.

هیچ نەبێ تۆ ئێستا دەمناسی؟ نا بەشێتم دەزانی، تاقیم دەکەیەوە، دوورم لێ ڕادەوەستی لە خۆت دەپرسی:

«ئەمشەو بۆ وای بەسەرهاتووە؟ ئەرێ تێت گەییوم؟» ڕەنگە بتوانی بۆ تاوێک بەختەوەرم بکەی. ژنن ئەوی دوورەپەرێزی خۆم باشتر نیشان دەدەن.

چارەڕەشی، داماوی، حەپەساوی، ئای چەندم ئەوانە لەدەس ژنان دیوە چونکە زۆر لە پیاوان پتریان هەستی تەنیا نەبوون بۆ پەیدا کردووم.

کاتێک پیاو تووشی ئەوین دەبێ هەست دەکا لە جاران بڵاوترە، هەست بەبەختەوەرییەکی بەرزتر لە بەختەوەریی ئینسانی دەکا. ئەم هەستەی لە کوێوە پەیدا دەبێ. لەوێڕا کە پیاو هەست دەکا ئیتر تەنیا نییە، تەرەکەمەیی دوایی هاتووە، چ هەڵەیەک؟

ژن کە تاسەی ئەوین لە ئێمەدا تین دەدا درۆیەکی گەورەیە، بیرەخەوە. من ئەوکاتە شیرینەی دەگەڵ ئەو کەزەیە درێژە، کولمە سوورە، چاو جوانە کە نیگای هۆشی پیاو دەفڕێنێ ڕای دەبوێرم. دەزانی چۆنە؟ چ تراویلکەیەک چاوم فریو دەدا؟ چ بیرەخەوێک دەمباتەوە؟ وا دەزانم من و ئەو بۆ تاوێکی دیکە دەبینە تاقە کەسێک بەڵام ئەو دەمە قەت نایە. پاش چەند حەوتو چاوەڕوانی، هیوا، شادی، خۆشی، ڕۆژێک خۆم لە هەمیشە تەنیاتر دەبینم. پاش هەر ماچێک، پاش هەر دەستەملان بوونێک، پاش هەر لەئامێز گرتنێک تەنیایی پتر دەبێ. شاعیرێکی (سوورلی پرودهام) دەنووسێ:

«لاواندنەوەیان، دڵخۆشی دانەوەیان، جگە لە تاسەیەکی بەسام و پەلەقاژەیەکی ناکام نین کە دەیانەوێ یەکەتی نامومکین لەنێوان گیان و لەشدا پێک بێنن». پاشان خواحافیز، تەواو بڕاوە، پیاو هێشتا ئەوەی بۆ ماوەیەک هەموو شتی ژیانی بووە، نەناسیوە و لە هەستی دەروونی بێ خەبەرە. لەوپەڕی نیزیک بوون و تێکەڵاویدا لە قووڵایی گیانی بێ خەبەرە. وشەیەک تاقە وشەیەک، هەڵەی پیاوی ڕوون دەکاتەوە. وەک بریسکێک کە لە تاریکیدا ببریسکێ ئەم کەندالە ڕەشەی کە لە نێوانماندا هەیە نیشان دەدا. دەگەڵ ئەوەشدا جوانترین دەمی ژیان ئەو دەمانەن کە شەوێک لە پاڵ ژنی خۆشەویستماندا بێ دەسبزێوی ڕای دەبوێرین. با بەرزەفڕ نەبین، زێدەڕەویی نەکەین، چونکە هەرگیز دوو ئینسان نابن بەیەک. بەڵام بۆچی ڕۆچنەی دڵم ئاخنیوە، هەرگیز ئەوی لە دڵمدایە، مێشکمی خەریک کردووە، باس ناکەم چونکە باش دەزانم حوکمی تەنیایی هەتا هەتایەم دراوە. سەرنج دەدەمە هەموو شت بیروڕای خۆم دەردەبڕم. بیروڕاکان، کێشەکان، دیمەنەکان بۆ من گرنگ نین. ناتوانم لە هیچ کام لە زەمینەکانی فیکریدا دەگەڵ هیچ کەس هاوبەش بم. چەند وشەی زۆر ساکار و کورت بۆ وەڵامی پرسیارەکانی ڕۆژانە بەکاردێنم جاری واشە زەحمەتی وەڵامدانەوەش ناکێشم و هەر بزەیەک لێوەکانم لێک هەڵدەپچڕن. تێم دەگەی؟ لە مەبەستم حاڵی دەبی؟

شەقامی درێژمان تا تاقی نووسرەتی «ئەتواڵ» پێوا. چونکە دۆستەکەم ئەم قسەی بەپەراوێزەوە - کە من ئێستا لەبیرم نەماون بۆ کردم - ئەویش زۆر بەکاوەخۆ. دوایە ڕاوەستا لە پڕ دەستی بۆ لای ستوونی (کرانیتی) میسری کە سەرگوزەشتی وڵاتەکەی بەخەتێکی سەیر لە پایەی نووسراوە و لە پاریس لەنێو ئەستێرەکاندا بزرە، ڕاداشت و قیژاندی «ئێمە هەموو وەک ئەم بەردەین».

بێ دەنگ و بێ ماڵاوایی بەجێیی هێشتم. مەست بوو، زانا بوو شێت بوو یا ژیر بوو هێشتا نازانم. جاری وایە بیردەکەمەوە هەقی بوو جاری واشە پێم وایە ئاقڵی شێوا بوو.

چیرۆکی کوولەکە

یەکێ بوو، یەکێ نەبوو، کابرایەکی گاوان بوو، لە دەرەوەی شار لە ئەشکەوتێکدا دەژیا. وا هات ژنەکەی ئاوس بوو پاش نۆ مانگ و نۆ ڕۆژ و نۆ سەعات و نۆ دەقیقە خودا لەباتی زارۆکێکی ژیوەڵە و خڕپنە کوولەکەیەکی دانێ، ئەوانیش کوولەکەیان لە کەلێنە بەردێک ڕۆکرد و لێیی گەڕان.

ڕۆژێ گاوان ماندوو و مردوو لە بەندەنێ هاتەوە و لە تەنیشت ژنەکەی ڕۆنیشت، لە پڕ کوولەکە وەزمان هات و گوتی: «باوکە!» گاوان تێکرِا بوو و ترساو گوتی: «خودایە ئەوە چییە؟» کوولەکە گوتی: بۆ هەترەشت[1]» چوو؟

سبەینێ بچۆ کچی ئەمیرم بۆ بخوازە. کچی ئەمیر زۆر جوان و لەبار بوو بەناوبانگ بوو.

کوولەکە گوتی: «لە بارەگای ئەمیر کورسییەکی زێڕ لەم بەر و یەکێکی زیو لەوبەر داندراون، ئەوی بۆ ماڵی دونیا یا نیازێکی دیکە بچێ لەسەر ئەوی زیو و، ئەوی بۆ خوازبێنی بچێ لەسەر ئەوی زێڕ دادەنیشێ».

کابرای گاوان زۆر پاڕاوە گوتی: ڕۆڵە من زۆر دەسکورتم، زۆر نەدارم داوای وا لە ئەمیر بکەم دەسبەجێ لەسەرم دەدا.

کوولەکە بەتووڕەییەوە گوتی: «من دەڵێم برۆ کچی ئەمیرم بۆ بخوازە».

سبەینێ گاوان گاڕانی ئاوەدانی بەرەڵڵا کرد و ڕووی لە کۆشکی ئەمیر کرد لە تالار و سەرسەرایان وەسەرکەوت و چوو لە بارەگا لەسەر کورسی زێڕ دانیشت و گوتی: چش با ئەمیر لەسەرم دا و ڕزگاربم.

ئەمیر بەفیزەوە هاتە بارەگا و دیتی گاوان لەسەر کورسی خوازبێنیکەران دانیشتووە زگی پێ سووتا و گوتی: «کاکی گاوان دەزانم تەنگدەست و بێ ئیرووی[2] دەڵێم بێ بەشت نەکەن. گاوان گوتی: «هاتووم کچەکەت بۆ کوڕەکەم بخوازم» ئەمیر گوتی: زۆر باشە مەرجێکی هاسانت دەگەڵ دەبەستم، ئەگەر بردتە سەر کچەکەمت دەدەمێ.

– فەرموو

– سۆزی چل سواری سوورپۆش بەچل ئەسپی سوورەوە و، چل نێزەی سوور دەبێ لە حەوشەی سەرا ڕابگری!

– بەسەرچاو!

گاوانی داماو بەدڵی شکاو و چاوی پڕ ئاو گەڕاوە دیتی ژنەکەی بەهاوار و بانگ دەگری، پاڵی بەپاڵیەوە دا و، ئەویش لە بانگی دا و گوتی: «هەر ئەمڕۆم لەسەر ئەم دنیام ڕوونە ماوە، بەیانی ئەمیر کام لە پێستی سەری داخنێ» ژنەکەی پرسی: چی گوت؟! گاوانەکە گوتی: «چل سواری سوورپۆشی بەچل ئەسپی سوورەوە و[3] لەگەڵ چل نێزەی سووردا لێ ویستم!».

– بابانم وێران بێ!

کوولەکە گوتی: «ئەوە چ شین و شەپۆڕێکە دەیکەن؟! لە فلان جێ تاتە بەردێک هەیە زۆر گەورەیە، پێیی دەزانی؟»

– بەڵێ.

– کونێکی تێدایە، بچۆ دەم بەکونەکەوە بنێ و بڵێ: «ئەحمەد خان! موحەمەد خانی برات سڵاوت لێ دەکا و دەڵێ: سبەی پێش گزینگ چل سواری بەو حاڵ و ڕەنگەوە بنێرێ بۆ حەوشەی سەرای ئەمیر، هەر نیو سەعاتیان پێ دەچێ!».

گاوان چوو، ڕاسپێری بەجێ هێنا، بەڵام کەس وەڵامی نەدایەوە و گەڕاوە! کوولەکە گوتی: «چووی؟»

– بەڵێ، چووم.

– دەبڕۆ بسرەوە، خودا کەریمە. گاوان تێ خزا، بەڵام خەو چییە لە چاوی نەکەوت تا شەو بڕاوە ئەم دیو و ئەودیوی کرد و گینگڵی دا.

ئەمیر بەجەللادی گوت: «بەیانی دەچی سەری گاوانی گۆشاوگۆش دەبڕی چونکە ئەو مەرجەی دەگەڵ ئەوم بەستووە نەک هەر بەئەو، بەکەس جێبەجێ نابێ». تاریک و ڕوونی بەیانی جەللاد شیری سوو و دەرکەوت، تەماشای کرد چل سواری سوورپۆش بەچل ئەسپی سوورەوە و چل نێزەی سوور ڕێزیان گرتووە. ئەمیریان هەستاند و گوتیان: «بزانە گاوان چۆن مەرجی لێ بردیەوە و کچی لێ ئەستاندی»، ئەمیر هاتەدەر بەچاوی خۆی دیتنی.

لەولاشەوە گاوان کازیوەی بەیانی لە ترسان دەرپەڕی و چوو بۆ کۆشکی ئەمیر، ئەگەر چوو چ ببینێ؟ هەرچی داوای کردووە ئامادەیە، لەخۆشیان شاگەشکە بوو و بەهەڵەداوان گەڕاوە.

کوولەکە پرسی: «ها باوکە سوارەکان هاتوون؟»

– بەڵێ، هاتوون.

«ئەدی لە چی ڕاوەستاوی؟ هەستە بچۆ کچی ئەمیرم بۆ بێنە». گاوان چوو و گوتی

«میرم مەرجی خۆم بردە سەر». ئەمیر کچەکەی سوارکرد و گاوان جڵەوی کێشا و بووکی هێنا بۆ ئەشکەوت. ئێوارێ گاوان و ژنەکەی چوون بۆ ئاوەدانی، کچ بەتەنێ و بەخەمناکی لە ئەشکەوتدا مایەوە. لەپڕ کوولەکە شاتلۆرەی بەست تا بەرپێی کیژەکە. کچ ڕاچەنی و گوتی: «خودایە ئەوە چییە؟» پاش تاوێک کوولەکە قەلشی و لاوچاکێکی لێ هاتە دەر. کچ نەک بەدڵێک، بەسەد دڵ ئاشقی بوو. موحەمەدخان گوتی: کچی ئەمیری دڵت دەمگری؟. کچ بەشەرمەوە گوتی: «بەڵێ». لاو گوتی: دە هەستە قاوەم بۆ لێ بنێ بەڵام وریابە هەڵنەچێ، هەڵبچێ پێک نابڕێین. کچ گورجانە هەستا قاوەی وەسەرنا، بەڵام وای چاو لە لاوەکە بڕیبوو هۆشی نەما و قاوە هەڵچوو لەپڕ موحەمەدخان بزر بوو، کچ حەپەسا و ئەو شەوی تا بەیانی بەبانگ و سەڵا گریا و لە خۆی دا.

بەیانی کاڵەی ئاسنی لە پێ کرد و گۆچانی ئاسنی بەدەستەوە گرت و ڕۆیی و گوتی: «پاش موحەمەدخانی حەڵاڵی دنیام لێ حەرام بێ، حەوت ساڵ بەو دنیایەدا گەڕا و گەلێکی کوێرەوەری و چەرمەسەری دی، کاڵەکانی سوان و گۆچانەکە شکا و سۆراغی دۆستەکەی نەکرد. ڕۆژێک بیری کردەوە و گوتی: دەگەڕێمەوە و بەباوکم دەڵێم کۆشک و میوانخانەیەکم لەسەر حەوترێیانێک(٤) بۆ دروست بکا، هەر ڕێبوارێک هات سەرگوزشتەی خۆی پێ دەگێڕمەوە بەشکم ئەو کەسانەی دنیا گەڕاون خەبەرێکی موحەمەدخان بزانن و ڕەنجەڕۆ نەبم.

کچی ئەمیری گەڕاوە. باوکی کە وا کز و کەلەلای دی گوتی: «کچم گیان! بۆ خۆت تووشی ئەم ڕۆژە کرد؟».

باوکە گیان! گەڕانی ڕۆژگار و سووڕانی دەوران دەگەڵ ئازادان یەک نییە».

ئەمیر گوتی: «کچم چت دەوێ؟».

باوکەگیان چم لەتۆ ناوێ ئەوە نەبێ کە لەسەر حەوترێیانێک لە دەشتێ کۆشک و میوانخانەیەکم بۆ دروست بکەی تا هەر ڕێبوارێک بەوێ داهات چیرۆکێکم بۆ بگێڕێتەوە.

– «هەی بەسەر چاو کچم گیان!» ئەمیر وەستا و کرێکاری وەکار خستن و کۆشک و میوانخانەیان دروست کرد. غولام و قەرەواشیشی(٥) دانێ.

کچ هەموو ڕۆژێ لە بەیانەوە تا ئێوارەی درەنگ لە هەیوانی دادەنیشت و بەدووربین تەماشای دەکرد، هەر ڕێبوارێک بەوێندەرێدا ڕابردبا بەزۆر یا بەخواهیشت ڕایان دەگرت و میوانداریی دەکرد و چیرۆکی پێ دەگێڕایەوە.

ڕۆژێک لە ڕۆژان پیاوێکی کوێر، کە کوڕێکی حەوت ساڵەی خۆی دەسکێشی بوو، لەم گوندەوە دەچوو بۆ ئەو گوند، ئێوارە بوو گەینە ڕووبارێک کە تاتەبەردێکی گەورەی لێ

نیزیک بوو، پیرەپیاو بەکوڕەکەی گوت: «ڕۆڵەگیان! خەوم دێ سەرخەوێک دەشکێنم وریابە مار پێمەوە نەدا» کوڕەکە لەکن باوکی دانیشت و ئەویش خەوبردیەوە لە ناکاو دەنگێک لە تاتەبەردەکەوە هات و کوڕەکە لەخەو ڕاپەڕی، ترسا و گوتی: «ئەوە چییە؟» بینی وا مەنجەڵێک لە بەردەکە بەربۆوە و سەربەژێر هاتە خوار و لە ڕووبار کەوت و پڕ لە ئاو بوو و تێ هەڵبۆوە و چووەوە نێو تاتەبەردەکەوە، هەتیو چوو لە قەراغ ڕووبار ڕاوەستا و بیری کردەوە: ئەگەر جارێکی دیکە مەنجەڵ هاتەوە خۆی تێڕادەکەم و دەچم بزانم نێو ئەو تاتەبەردە چی تێدایە؟!

کوڕ یەشکی کێشا تا دیسان مەنجەڵ خلۆربۆوە، لەنێوی دانیشت و چووە نێو تاتەبەرد، تەماشای کرد ئەشکەوتێکی زۆر جوانە و دیوارەکانی هەموو بەردی مەڕ مەڕن و چل تەختی خەوی لێ داندراوە. چوو لە بن تەختێک خۆی شاردەوە. پاش بەینێک چل کۆتر لووربوونەوە ئەشکەوت، پەڕ و پاڵی کۆترییان داماڵی و هەموویان بوونە لاوی جوانچاک، هەریەکە لەسەر تەختێ ڕاکشا، یەکیان خەمناک بوو تەنبوورێکی دەس دایە و لێی دا و گۆرانی زۆر ئاشقانە و بەسۆز و کوڵی گوتن.

دایکی شیوی بۆ هێنان هەر کەسە بەشی خۆی بۆ دانان، بۆ موحەمەد خانیشی هێنا و گوتی: «ڕۆڵە! ئەوە حەوت ساڵ پترە بۆ خاتری پیرەژنێک خۆت بەو دەردە بردووە و هەموو شەوێ دەکڕووزێیەوە و ئێمەشت وەتەنگ هێناوە، بۆ خاتری خودا شتێک بخۆ».

– دایە! شیوەکەم بۆ لەبن تەختەکەم دانێ کە هێور بوومەوە دەیخۆم.

دایکی شیوەکەی بۆ وەبن تەختەکە نا.

بەیانی هەر چل لاو بوونەوە کۆتر و ڕۆین. کوڕەکە وەڕەز بوو و بیری کردەوە: خودایە! دەبێ مەنجەڵ کەی بچێتەوە بۆ ئاو تا من خۆم ڕزگار بکەم؟ بێ شک باوکم هەستاوە و دەمکوتێ.

کوێرەش وەخەبەر هات. بانگی کوڕەکەی کرد چ جواب نەبوو، وای خەیاڵ کردەوە کە لە ئاو کەوتووە و خنکاوە. هەر هەرای دەکرد و دەگریا. بەیانی کە مەنجەڵ لە تاتەبەرد دەرکەوت کوڕ خۆی تێ هاویشت، دیتی باوکی بەکوێرە کوێرە لێی دەگەڕێ و هەرای دەکا. بانگی کرد: باوکە! چییە؟

– لە کوێی؟

–من چوو بوومە ئەم گوندە گۆشت بکڕم. باوکی هەڕەشەی لێ کرد و گوتی: «منت لەو چۆلە بەجێ هێشتووە و بەئەستۆی شکاوت چووی گۆشت بکڕی؟! تۆ لە خودا ناترسی؟!» کوڕەکە زۆر شەیتان بوو. دڵخۆشی داوە و خاوی کردەوە، دەستی گرت و ڕۆیشتن. کە

گەیشتنە ڕووبار بواری دۆزیەوە و باوکی لە کۆڵ کرد و لە ئاوی پەڕاندەوە و ڕێی خۆیان گرت، لە حەوت ڕێیان کوڕەکە کۆشکێکی دی، بوولێڵی ئێوارە بوو، کچی ئەمیر بەدووربین دەیڕوانی کوڕێکی وەبەر چاو هات کە دەستی پیرێک دەکێشی پیاوەکە زۆر پیر بوو هەشتا ساڵ دەبوو و کوێریش بوو کچی ئەمیر گوتی: «بەخودای ئەوە بێگومان زۆر نەقل و نەزیرە دەزانێ ئەمشەو هەر چیرۆکانی پێ دەگێڕمەوە. کە ڕێبوارەکان نیزیک کۆشک بوونەوە هەرای کرد: «مامە پیرە! لەم نیزیکانە ئاوەدانی نییە ئەگەر ناتەوێ لە چۆلی ڕاببوێری وەرە ئەمشەو میوانی من بە».

کوێرە گوتی: ئاوەدان بێ خاتوون! وەسەرکەوتن دۆشەگیان بۆ ڕاخستن، دانیشتن.

وەختی شیوێ خواردنیان هێنا خواردیان قاوەیان هێنا خواردیانەوە، کچی ئەمیر بەکوێری گوت: «مامە پیرە، تۆ دنیات زۆر دیوە، وڵاتان زۆر گەڕاوی، نەقلێکی خۆشم بۆ بگێڕەوە، من زۆر وەڕەزم و دڵم گیراوە. کوێرە گوتی: خاتوون! بەخودای من هیچ نازانم، کوڕی کوێرە گوتی: لەباتی ئەو من عەرزت دەکەم، باوکی ئانیشکی لە کەلەکەی کوتا و گوتی: «تۆ چیرۆک چووزانی؟» کچی ئەمیر گوتی: پیرە! ئێستاکە بۆ خۆت بۆم ناڵێی دەلێگەڕێ با ئەو شتێک بلێ! کوێرە گوتی: «زۆر باشە خاتوون! با بۆت بگێڕێتەوە».

کوڕ بەباوکی گوت ئەوە چتە باوکە؟ کچی ئەمیر گوتی: «خوا بتپارێزی دەم و کاوێژت چەند خۆشە» کوڕ گوتی: «کە گەیشتینە نیزیک ئاو دانیشتین باوکم خەوبردیەوە، من گوێم لێ بوو دەنگێک لە تاتەبەردێک هات»، کچی ئەمیر گوتی: «ڕۆڵە وەرە لە پەنام دانیشە و ڕاستەکەم بۆ بگێڕەوە»، کوڕی هێنا لە تەنیشت خۆی دانا ئەویش گوتی: «خاتوون! من دیتم مەنجەڵێک لە تاتەبەردەکە هاتە دەر سەر بەژێر خلۆر بۆوە و لە ڕووبار کەوت و پڕ ئاو بوو و دیسان لەکێو هەڵبۆوە، من چوومە لێواری ڕووبار دانیشتم کە مەنجەڵ هاتەوە من خۆم تێ هاویشت و چوومە ناو تاتەبەرد، ژووری ئەو تاتەبەردە ئەشکەوتێک بوو کە چل تەختی خەویان لێ دانابوو بوولێڵی ئێوارێ چل کۆتر هاتنەوە پەڕ و باڵیان وەراند و بوون بە چل لاوی جوانچاک هەریەکە لەسەر جێ و بانێک دانیشت یەکێک لەوان ناوی موحەمەدخان بوو زۆر خەمناک بوو لەسەر تەختەکەی دانیشت، تەنبوورێکی دەس دایە لێی دا و گوتنیشی گوت دایکی شیوی بۆ هێنا، بەڵام نەیخوارد، دایکی هاتە کنی و گوتی: «حەوت ساڵ پترە بۆ خاتری پیرەژنێک خەم دەخۆی، تۆ ئێمەشت بەخۆتەوە تووشی پەژارە کردووە. ئەو گوتی: دایەگیان خواردنەکەم بۆ لەبن تەخت دانێ دوایە دەیخۆم. دایکی وای کرد، بەڵام ئەو دەستیشی بۆ نەبرد. بەیانی هەستان و بوونەوە کۆتر و لە شەقەی باڵانیان دا. من چاوەنۆڕ بووم تا مەنجەڵ بەرەو ئاو چوو خۆم تێ هاویشتەوە و لەوێ هاتمە دەر،

دیتم باوکم لێم دەگەڕێ، دەستم گرت و ئەوە ئێستا لێرەین».

کچی ئەمیر بەکوێرەی گوت: «بێڵە کوڕەکەت بێ ئەو تاتەبەردەم پێ نیشان بدا ئەو کۆشکە و هەرچی تێی دایەماڵی تۆ و گەردنت ئازابێ» بەیانی کوڕ وەپێش کچی ئەمیر کەوت و بردیە پەنا تاتەبەردەکە. تا نیوڕێ[٦] لەوێندەرێ دانیشتن، لەپڕ دەنگێک لە تاتەبەرد هات و مەنجەڵ هاتەدەر و بەرەو ڕووبار خلۆر بۆوە، کچی ئەمیر خۆی تێ هاویشت و چووە نێو تاتەبەرد و کوڕیش بەرەو کۆشکی باوکی گەڕاوە.

کچی ئەمیر لەبن تەختی دەزگیرانەکەی خۆی شاردەوە و چاوەنۆڕ بوو. ئێوارێ چل کۆتر هاتنەوە و پەڕ و باڵیان لەخۆ کردەوە. کچ دیتی موحەمەدخان زۆر لاواز بووە. لەسەر تەخت دانیشت و تەنبووری بەدەستەوە گرت و گۆرانی بەسۆزی تێ هەڵکرد، دایکی شێوی بۆ هێنا و گوتی: ڕۆڵەگیان! دەبخۆ حەوت ساڵە لە سوێی پیرەژنێک ئاوات لە خۆت کردووە!

دایەگیان! لەبن تەختی بنێ دوایی دەیخۆم. نیوەشەو کچ دەستی موحەمەدخانی گرت، تەماشای کرد گراویەکەی[٧] خۆیەتی گوتی: لەکوێوە هاتووی؟

– حەوت ساڵە من دەوری دنیات لێ دەگەڕێم. سبەینێ موحەمەدخان بەدایکی گوت: ئەمڕۆ نەخۆشم ناچمە گەڕان. ئەو ڕۆژەی نەچووە دەر و خۆشیان ڕابوارد.

موحەمەدخان بەکچی ئەمیری گوت: دایکم نایەڵێ تۆ بێنم هەستە ڕابکەین! بەڵام لەوێ کەڵەشێرێک بوو هەر شتێک قەومابا دەیخوێند. کە قووقەی بەرز بۆوە. دایکی ڕای کرد و گوتی: دەبێ شتێک لە موحەمەدخان قەومابێ کە ئەمڕۆ دەگەڵمان نەهات، کە دیتی موحەمەدخان نەماوە وەشوێنی کەوت. موحەمەدخان وێردێکی خوێند بۆ خۆی بووە شوان و ژنەکەی بوو بە مەڕ.

پیرێژن لێی پرسی: «شوانە ژن و پیاوێکت نەدیوە ڕاببرن؟».

– بەڵێ پێش پێی تۆ ڕابردن، ڕێی گرت و ڕۆیشت، بەڵام کەسی نەدی دیسان گەڕاوە بۆ لای شوان، بەڵام شوان ون ببوو ئەمجار موحەمەدخان خۆی کردە ئاشەوان و ژنەکەی کردە ئاشێڕ. دایک کوڕەکەی ناسیەوە و گوتی: ڕۆڵە! تۆ ناتوانی لە چنگی من دەرچی بەخودای ئەگەر ژنەکەت لەتۆ جوانتر نەبێ سیحرێکتان لێ دەکەم هەردووک ببنە تۆز و خۆڵ، ئەگەر جوانتربێ پیرۆزت بێ. موحەمەدخان دەستی ژنەکەی گرت و هێنای، پیرێژن تەماشای کرد بووکەکەی لە کوڕەکەی جوانترە، گوتی: «پیرۆزت بێ پێکەوە بژین».

ئیشاڵڵا وەک ئەوان بەمراد گەیشتن ئێوەش بەمراد دەگەن.

---

(١) هەترەش چوون: زەندەق چوون، ترسان.

(٢) ئیروو: مەعیشەت، گوزەران.

(٣) بەکوردی بەئەسپ نالێن: «سوور»، بەڵکو ئەگەر ڕەنگی تاریک و کلک و یالّی ڕەش بوو پێی دەڵێن: «کوێت»، خۆ ئەگەر ڕەنگی کاڵ بوو کلک و یالّی لە ڕەنگی خۆی یا کاڵتر بوو پێی دەڵێن: «شێ».

(٤) لە فۆلکلۆری کوردیدا زیاتر چوارێیانم بیستووە.

(٥) قەرەواش: وشەیەکی لێکدراوی تورکی و کوردییە، (قەرە) تورکییە، یانی ڕەش، (واش)ی کوردیش یانی ڕەنگ، واتە: کەنیزەکی ڕەش پێست.

(٦) نیوڕێ: نیوەڕۆژ، نیمەڕۆ.

(٧) گراوی: یار، دۆستی کچ.

مامۆستا هێمن و دیوانی تاریک و ڕوون و چەند پرسیارێک

شنە ئامادەی کردووە

مامۆستا هێمن مامۆستاییێکی گەورەی شێعری کوردییە هەروەها لە پاڵ شاعیرێتی بەرزی خۆی وەکو ڕۆڵەییێکی کۆڵنەدەر و خەباتگێڕی کورد ناسراوە، وەهەڵکەوتنی شاعیرێکی وا بەتوانا و لەناو میللەتەکەمانا مایەی شانازی هەموو کوردێکە لە هەموو لاییێکی کوردستان. شاعیری نەبەزمان هەمیشە ژیانی خۆی لەپێناوی ئازادیخوازی میللەتەکەیدا بەگران نەزانیوە، تەنانەت وازی لە هەموو خۆشییێکی ژیانی تایبەتی خۆی هێناوە، وەک لەو ماوەیەی ژیانیدا کە دەستی لە خۆشەویستەکەی خۆی هەڵگرتووە بۆ ئەوەی زیاتر خۆی بۆ خزمەتکردنی بزووتنەوەی ئازادیخوازی میللەتی کورد تەرخان بکات (هەروەکو لە سەرەتای دیوانەکەیدا ئەڵێ). ئەوەی ڕاست بێ بەهەر شێوەیەک باسی مامۆستا هێمن بکەین لەم لایەنەوە ناتوانین بەتەواوەتی مافی خۆی بدەینێ، بەڵام بەباوەڕی من ئەو دێرەی کە نازم حیکمەت وتوویێتی تا ڕادەیەک بەسەر هێمنی ئینسان و شاعیردا ئەچەسپێنرێ... نازم حیکمەت ئەڵێ: «شاعیریان برد بۆ بەهەشت وتی: ئاخ نیشتمانەکەم»، ئەوەش لێرەدا بەئاشکرایی دیارە کە چۆن مامۆستا هێمن وازی لە ژیانی خۆشی و ماڵ و منداڵ هێناوە و ژیانێکی ئاوارە و ساکارانەی لەدوور وڵات بۆ خۆی هەڵبژاردووە. هێمن (سەید موحەممەد ئەمین شێخەلئیسلامی موکری) بووە و دایکی ناوی (زەینەب) و کچی شێخی بورهان بووە. لە (١٩٢١ز) لە گوندی (لاچین) نیزیکی سابلاخ لەدایک بووە.

خوێنەری ئازیز، ماوەیەک لەمەوبەر مامۆستا هێمن گوڵبژێرێکی لە هەڵبەستە تەڕ و پاراوەکانی کردە چەپکە گوڵێک و لەژێر ناونیشانی (تاریک و ڕوون) لە دیوانێکی قەشەنگدا بڵاوی کردەوە و خستییە بەردەستی خوێنەران. جا بۆ ئەوەی زیاتر مامۆستا هێمنی شاعیر و ئینسان و ئاوارە بەخوێنەرانی هاوکاری بناسێنین بەپێویست زانرا چاومان پێی کەوێت و گفتوگۆیەکی لەگەڵا بکەین... بەڵام دوای گەڕان و بەڵێنی و چاوەڕوانی کردنێکی زۆر، بەهەزار حاڵ مامۆستا هێمنمان بۆ دۆزرایەوە و ئەو دانیشتنەمان لەگەڵا کرد، جا وا پێشکەش بەخوێنەرانی بەڕێزی هاوکاری ئەکەین:

* لە ژیاننامەکەتا دەڵێی ئەو قازانجەی کە لە شاعیریم کردووە ناوی دوور و درێژم لە کۆڵ بۆتەوە... کەچی لە شوێنێکی تری ژیاننامەکەتا دەڵێی ناوی نهێنی حیزبیم بوو... ئایا پەیوەندی شاعیرێتی بەحیزبێتیتەوە هەبوو؟

– لەو کاتەی کە بووم بەحیزبی من هەر شاعیر بووم وەلەبەر تەبیعەتی شاعیریم ناوی نهێنیم کرد بەهێمن کە بەتەبیعەت حەز لە بێدەنگی و سولم و ڕابواردنم پێ خۆشە بۆیە ناوی هێمنم هەڵبژاردووە.

* بەڵام شاعیر هیچ کاتێک هێمن نابێت...؟!

– بەتەبیعەت حەز لە هێمنی ئەکەم بەڵام ئەگەر هێمنی بۆم نییە ئەوە جیایە.

– یا وەک سالم لەبەر نەخۆشی ناوی خۆی ناوە سالم... تۆش لەبەر ژیانی ئاوارەییت ناوی خۆت ناوە هێمن.

* دوای دەرچوونی دیوانەکەت، ئایا هیچ شێعری ترت وتووە؟

– پاش دەرچوونی دیوانەکەم شێعرێکی درێژم وتووە کە کەم جار شێعری وا درێژم وتووە، وە ئەم شێعرە تەئسیری شێعری فارسی تێدایە وە هۆی وتنی ئەوەبوو کە هەستم بەجودایی و غوربەت ئەکرد وە توانیم لەم شێعرەدا ئەو هەستە دەربڕم کە تیایا دەڵێم:

بشنو از نی چون حکایت میکند
واز جدائیها شکایت میکند
ساقیا وا بادەوە وا بادەوە
ڕوو لە لای من کە بەجامی بادەوە
نابێ قەت ناڵەی جودایی بێ ئەسەر
جا چ نەی بیکا چ پیاوی دەربەدەر
بۆیە ناڵەم تێکەڵی نەی کردووە
شیوەنێکم کرد کە نەی نەیکردووە
شیوەنی من شیوەنی ئینسانییە
بانگی ئازادی و گروی یەکسانییە
شیوەنی من شینی کوردی بێ بەشە
ئەو گەلەی حاشا دەکەن لێی و هەشە

دوای ئەوەش شێعرێکم وتووە لە مناجاتی مانگدا کە لەژێر ناوی (تریفەی سارد)ە دەڵێم:

بەڵێنی ڕاگەیاندێ ڕاسپاردە
گوتی بۆت دێتە بن ئەم پاردە غاردە

لە جێژوانی لەمێژە چاوەڕێتم
نەهاتی کیژی جوانی هەڵبژاردە
تەزووی گەرمم بەلەشدا دێ ئەگەرچی
تەزاندی شان و پیلم بەردی پاردە
وەرە با ڕەنگ و ڕوخسارت ببینم
بەمن چی تیشکی داوێ مانگی چاردە
گڕی ئەم ڕوومەتەی تۆ جوان و گەرمە
تریفەی مانگەشەو جوانیش بێ ساردە

* لەگەڵ ئەوەی دڵداریت نەکردووە تەنیا ماوەیێکی زۆر کورت نەبێ بەڵام شێعرە دڵدارییەکانت وەکو ئەوەی کە تەجرەبەیەکی دوور و درێژت هەبێ، ئەمە بەچی لێکی ئەدەیتەوە؟

– هەرچەند لەو ماوەیەدا دڵدارییەکەم لێ تێک چووە بەڵام هەستی ڕاستەقینەی ئەو ماوەیە لە ناخمدا ماوە، چونکە بێ بەش بووم لەم نیعمەتە، (حرمان) وای لێکردم کە شێعرەکانم بەم جۆرە بێت.

* ئەگەر ئەدیب نەبوویتایە حەزت ئەکرد ببیت بە چی؟

– زۆر دڵم خۆشە کە ئەدیبم وە ئەگەر نەبوومایە بەئەدیب حەزم ئەکرد ببم بەئەدیب.

* بەڕای تۆ ئەدیبی ئێستای کورد تا چ ڕادەیەک لە مستەوای مەسئولیەت دایە؟

– زۆریان توانیویانە بگەنە ئەنجام بەڵام کەمان توانیومانە مەسئولیەتی خۆمان جێبەجێ بکەین، زۆربەی ئەدیبانی کورد باری سیاسی ڕێگەی گرتوون واتا هەر خەریکی ئەو دۆخە نالەبارەن کە کورد تیای بووە و وە ویستوویانە لەم لایەنەوە بگەنە ئەنجام بۆیە باری کۆمەڵایەتییان لەبیر چووە کە لایەنێکی گرنگی ژیانە و ڕەنگە بەلامەوە عەیبە کە بڵێین لەم سەردەمە لەباری کۆمەڵایەتیدا دواکەوتووین. بەڵام ئەبێ بەرەو باشتری بەرین.

* شنە نەبزێوی سەری بسکی ڕەشی
کە لەسەر ڕوومەتی ئارامی گرت
گوێ مەدە ئەو قسە کۆنەی کە دەڵێ
لەشکری کافرە ئیسلامی گرت
ئەم شێعرەت بە چ مناسەبەتێک وتووە؟

– ڕۆژێک لە کۆڕی زانیاری دەگەڕامەوە و سواری ئۆتۆمبێل ببووم لەگەڵ کیژێکدا وەبایەکی توند ئەهات کە هەر قژی تێک ئەدا ئەویش هەر خەریکی چاککردنەوەی بوو و بۆی نەئەکرا وەجوانی ئەو کیژە منی مەست کردبوو بۆیە ئەم شێعرەم بەدڵا هات.

* ئایا ئێمە ئەتوانین سنوور بۆ تەواوبوون و دەستپێکردنی قۆناغی ئەدەبی دابنێین؟ وە ئایا قـۆناغی پاش گـۆران دەسـتی پێ کـردووە؟ وە چۆن ئەدەبی ئەو گـەنجـە تازە پێگەیشتووانەی ئێستا هەڵدەسەنگێنی؟

– ئێمە ناتوانین سنوور لە نێوان قۆناغی ئەدەبیدا دابنێین تەنیا تەبیعەت شاعیرێک دێنێتە ناوەوە کە تازەکردنەوەیەک یا داهێنانێک لە شێعریا ئەبێ کە جیاواز دەبێ لەگەڵ شاعیرانی پێشوو. بەڵام بەنسبەت قۆناغی گۆرانەوە تەواو نەبووە و هەر بەردەوامە چونکە تا ئێستا شاعیرێک پەیدا نەبووە کە لە مستەوای گۆراندا بێت وە تازەکردنەوەیەکی جیاوازی کردبێ لە هی گۆران. وە تا ڕادەیەک ئەم جیلە تازەیەی هەڵنەسەنگاندووە، زیاتر لەوەش گۆران لە کوردستانی ئێراندا زیاتر خۆشەویستترە و شێعرەکانیشی لەوێ بڵاوترە کە بەداخەوە تاکو ئێستا بەڕێکی کۆنەکراونەتەوە. من وەکو خەڵکی تر سەیری گۆران ناکەم کە تەنیا شاعیرێکە تازەکردنەوەیەکی بەسەر شێعر هێناوە، چونکە ئەو شێعرە کۆنە کلاسیکییەکانی کەمتر نییە لە هی تازەکانی، «گۆران گەڕاوەتەوە دواوە بەڵام گەڕانەوەکەی پێشکەوتووانەیە».

* ئایا کێشە هەیە لە نێوان شاعیرانی نەوەی کۆن و تازە، وە تا چ ڕادەیەک تازەکان پاش (١٩٧٠) توانیویانە هەنگاو بنێن؟

– بەڵێ کێشە لە نێوان شێعری کۆن و تازەدا هەیە بەڵام شاعیرانی تازە نەیانتوانیوە هەنگاو بنێن تەنیا زۆر کەمیان نەبێت لەبەر کەمبوونی تەجرەبەیان وە لەبەر مەغرووری.

* ڕات چییە بەرامبەر بەو شاعیرەی کە بڵێ قۆناغی تازە دەست پێ دەکەم وە قۆناغی گۆران بەجێ دەهێڵم وە هەنگاوی تازە دەنێم؟

– ئەگەر توانی ئیقناعم بکات بەڕێزەوە سەیری دەکەم.

* هەتا ئێستا هەندێ کەس شێعری (حوڕ) بەشێعر دانانێ... ئایا تۆ ڕات چییە بەرامبەری؟ وە هەوڵدانت بۆ دانانی هەیە؟

– شێعری (حوڕ) بەلای منەوە شێعر نییە، بەڵام ئەگەر جوان بێ لەزەتی لێ وەرئەگرم وەکو پارچەیەکی ئەدەبی بەرز. چونکە ئەبێ شێعر چوارچیوەیەکی تایبەتی هەبێ وە ئەگەر بەشێعری نەزانم هەوڵدانیشم نابێ بۆ دانانی، وە من ناڵێم شێعر هەر ئەبێ لە قالبی کۆندابێ بەڵام ئەبێ وەزن موراعات بکرێ، بەڵام قافیە زۆر گرینگ نییە.

* بەس بەلای خۆیانەوە وەزنی هەیە.

– من بەلامەوە وا نییە و کەسیش ئیقناعی نەکردووم.

* ئەگەر ناوەڕۆکی شێعر گۆڕا مەرجە ڕوخساریش بگۆڕێ؟

– بەلامەوە شێعر تەنیا ناوەڕۆکەکەی بەرەوپێش بڕوات باشترە هەتا ئەگەر لە ڕوخساری کۆنیشدا بێت، بۆ نموونە ئەم دوو شێعرە فارسییە هەرچەند لە کۆنترین قالبە بەڵام بیر (فکر)ی تازەترین ئینسانی تێدایە وە ئەتوانین بڵێین زۆر تازەیە:

ساحلی افتادە گفت گرچی بسی زیستم
هچ نەمعلوم شدە کە من چیستم
موجی فرو فوضتەء نرم بجنبیدو گفت
هستم اگر میروم گر نروم نیستم

واتای دێری یەکەم:

ڕووباری بەختی من زۆر مەعلوم نەبوو کە من چیم

دێری دووەم:

شەپۆڵی ئارام بووەوە دەڵێ وجوودی من ئەوەیە ئەگەر نەبم نیم

* ئافرەتی کورد لە نووسین و ئەدەبیاتدا دواکەوتووە هۆی چییە و چۆن چارەسەر دەکرێ؟

– من تەجرەبە وا فێری کردووم کە جیاوازی لە نێوان کوڕ و کچدا نییە، بەڵام لەبەرئەوەی کە جنسیان جیاوازە بەرهەمیشیان جیا ئەبێ، وە کەم دیاربوونی ئافرەت لە کۆڕی ئەدەبیاتدا ئەوە ناگەیەنێ کە لە پیاو بێ تواناترە بەڵکو کۆمەڵ ڕێگای نادا کە ئەو هەستەی هەیێتی دەری بڕێ وە نووسەریش ئەو کاتە سەرکەوتوو ئەبێ کە هەستی ڕاستەقینەی خۆی بنوێنێ بۆیە هەتا کۆمەڵ ڕێگە نەدا ناتوانێ بێتە ئەم کۆڕەوە چارەسەرکردنیش لە خەباتێکی تونددایە دژی پیاو.

* ئایا جگە لە شێعر بابەتی تری ئەدەبیت نووسیوە؟

– گەلێ چیرۆکی کورتم نووسیوە بەڵام چاپ نەکراوە وە ئێستاش لام وانییە بڵاوی بکەمەوە هەروەها وتاری سیاسیشم هەیە وەهەوڵدانی تەرجەمەشم هەیە وە ئێستا ڕۆمانێکی فارسیم وەرگێڕاوە کە ئامادەیە بۆ چاپ لە نووسینی (مارک توین)ە بەناوی (شازادە و هەژار).

* ئەدیبی سەرکەوتوو ئەبێ چۆن بێ؟

– ئەبێ سەهلی مومتەنیع بنووسێ، واتا شتێک بنووسێ کە خەڵکەکە تێی بگا و بەرهەمەکەی ئەبێ جوان بێ و تەرخانی بکا بۆ کۆمەڵی خۆی وە لە گیروگرفتی کۆمەڵی بدوێ و چارەسەری بۆ بدۆزێتەوە، وەنابێ زۆر بڕوای بەبەرهەمی خۆی هەبێ بەڵکو ئەبێ تا رادەیەک دوودڵ بێ لێی، وە بەرهەمەکەی هەرچەند بەلای خەڵکەوە پەسند بکرێ و لەلای ڕەخنەگر سەرکەوتووبێ نابێ لە خۆی بایی بێ چونکە ئەگەر لەخۆی بایی بوو ئەوە بەرەودوا ئەچێ و ئەوەستێ.

* کام شێعر لە شێعرەکانت لەوانی تر بە بەرزتری دەزانی و بۆچی؟

– ئەوەی لە خەیاڵم بێت (کاروانی خەبات)م لە شێعرە هەرە چاکەکانمە لەبەرئەوەی هەستی ڕاستەقینەی خۆمم دەربڕیوە بەرامبەر بەڕەفیقێکی خۆشەویستم وەلام وایە تیایدا سەرکەوتووم.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (٢٣٤)- ١٩٧٤/٩/١٣

وتووێژ دەگەڵ مامۆستا هێمن

لەبەهاری ئەمساڵدا (١٣٧٦ی هەتاوی - ١٩٩٧ی زایینی) لە شاری نەغەدە، لەلای دۆستانی بەڕێز، کاک سەلاح بەیگی، کاک یوسف فازلی و... نەواری شەوی شێعرێکم وەدەست کەوت کە لە ڕۆژی پێنجشەممە ٣٠ی خاکەلێوەی ١٣٥٨ی هەتاوی - ١٩٧٩ی زایینی)دا، لە شاری مەهاباد بەڕێوە چووبوو. لەم شەوە شێعرەدا مامۆستا هێمن، سەید کامیلی ئیمامی، مەلا غەفوور دەبباغی، حوسێن شەریف پەناهی و ژمارەیەکی دیکە لە شاعیرانی کوردستانی ئێران بەشدارییان کردبوو. لە ماوەی ئەو سێ ساعاتەی کە شەوی شێعرەکەی تێدا بەڕێوە چووە، هێندێک پرسیاری ئەدەبییان لە مامۆستا هێمن کردووە و هەمیشە بەوپەڕی دڵسۆزییەوە وەڵامی داونەتەوە.

لەژێرەوە چاوتان بەپرسیار و وەڵامەکان، دەکەوێ و لەگەڵ هێندێک بیروڕای مامۆستا هێمن ئاشنا دەبن.

دوای ئەوەی خوالێخۆشبوو مەلا غەفووری دەبباغی (حافز) شێعر دەخوێنێتەوە لە مامۆستا هێمن دەپرسن کە بیروڕای سەبارەت بەم شاعیرە چییە. مامۆستا هێمن دەفەرموێ:

بەڕاستی مامۆستا مەلا غەفوور، جێی شانازییە بۆ شارەکەمان، یەکێک لە هونەرەکانی کە دە مامۆستادا دەبینم ئەوەیە کە سەرەڕای ئەوەی کە بۆ خۆی شارستانییە و بەناشکوریش ناڵێم کوێر و ڕۆشندڵە، بەڵام لە شێعرەکانیدا، وشەی زۆر جوان و ناسک و ڕەسەنی کوردی دەبینم. حەتتا جێی تەعەجووبە بۆ من! من جارێکی لێیان پرسیم کە مامۆستای شێعری تۆ کێ بووە؟ گوتم: ڕوودەکی. من لە ڕوودەکی فێربووم، کاتێ شاعیر شتێک نەبینێ و لەمسی نەکا ناتوانێ شێعری لەسەر بڵێ. پێم وایە هەموومان خوێندوومانەتەوە. منیش بەمنداڵی ئەو شێعرەم خوێندووە:

«بوی جوی مولیان آید همی
یاد یار مهربان آید همی
ریگ هامون و درشتیهای او
زیر پایم پرنیان آید همی»

تەماشا دەکەن هەموو حیسی کوێرانەیە تێیدایە، لەمسە. هیچی تر نییە، بۆنی دەکا، حیسی دەکا لەبەر پێیدا. کەوابوو باسی دیتنی تێدا نییە. بەڵام مامۆستا دیارە لە

ئەسەری مومارەسەی زۆردا، یانی لە ئەسەری زۆر خوێندنەوەی شێعری شاعیر، گوێ لێگرتنی شێعری شاعیرەکانی دیکەدا، ئەو شتانەی کە ناشیانبینێ دەتوانێ جوانیان وەسف بکا. کە ئەوە بەعەقیدەی من هونەرێکی یەکجار گەورەیە. لێرەدا دەمەوێ نوکتەیەکتان عەرز بکەم. دوکتۆرێکی ڕۆشندڵمان هەیە لە کوردستانی عێراق. کە دوکتۆرە دە ئەدەبیاتی عەرەبیدا، کەچی بەڕاستی بێ یارمەتی ژنەکەی هیچی بۆ ناکرێ، ژنێکی خوێندەواری هەیە کە هەم ژنیەتی و هەم مونشییەتی... ئەگەر شێعر بڵێ بۆی زەپت دەکا، ئەگەر نەقد یا ئینتیقاد دەکا، ئینتیقادەکانی بۆ دەنووسێتەوە. ئەو دەیڵێ، ئەو دەینووسێتەوە. مامۆستا بەداخەوە لەوەش مەحروومە (هەموو خەڵک پێدەکەنن) نوکتەیەکی خۆشم لەسەر ئەو دوکتۆرە هەیە. ڕۆژێکی پێکەوە دەگەڕاین، ژنەکەشی دەگەڵ بوو، دیارە ژنەکەی خوێندەوارە. ژنێکی زۆر ماقووڵیشە، چاوساغێتی. ڕەفیقێکی کوردی ئێرانی یادی بەخێر لێی پرسیم ئەرێ ئەوە کێیە؟ ئەو ژنە چییە دەگەڵ ئێوە دەگەڕێ؟ گوتم ئەوە عەسای مووسایە بۆمە.

لێرەدا کاک شەریف حوسێن پەناهی شێعرێک دەخوێنێتەوە و پاشان مامۆستا هێمن دەفەرموێ:

شێعری ئەو برایەمان درێژ بوو، شێعری (ملوانکەی شین)، وە ئەغلەب شاعیرە لاوەکانمان دەیانەوێ شێعریان درێژبێ. پێیان وایە بەدرێژ و کورتیی چاکە. ئەم شێعرە بەعەقیدەی من ئەگەرچی درێژ بوو و وەختیشی زۆر گرت بەڵام کورت بوو، چونکو پتری دەبوو وەسفی زرێبار و شتی وا کردبا. بەوەی شێعرەکەی عەیبدار نەدەبوو. دەمەوێ لێرەدا ئامۆژگارییەکی شاعیرە لاوەکان بکەم، پێیان وانەبێ شێعر بەدرێژیی چاک دەبێ، شێعر ئەوەیە کورتیش بێ وە شاعیری چاک ئەو کەسەیە بتوانێ مەتڵەبی گەورە لە شێعرێکی بچووک دابڕێژی. ئەمما ئەو مەوزووعە دەبێ درێژبێ، وە بەعەقیدەی من کورتە. دەنا دوێنێ ئەو شاعیرە لە منی پرسی کوتی: تۆ کام شێعری خۆت خۆش دەوێ؟

من کوتم: نزیک بەچل ساڵ لەوەی پێش شێعرێکم گوتووە، تاقە شێعرێک تاقە بەیتێک و بۆم زیاد نەبووە هەتا مام، چونکو پێم وابوو تەواوی ئیحساسی دەروونی خۆم لەو شێعرەیدا کوتووە. هەر یەک شێعرە، مەنزوورم ئەوەیە شێعر فێربن، دەڵێم:

«ئەسیری بسکی ئاڵۆزی کچە کوردێکی نەشمیلم

تەماشاکەن چ سەیرێکە، بەدەستی دیلەوە دیلم»

دەوەیدا ئەوەی ئیحساسم بووە کوتوومە ئیدی چیدیکە نەماوەتەوە. کچی کورد بۆ خۆی دیلی ئیجتماعی کوردەوارییە، منیش ئەسیری ئەوم. تکا لە شاعیرە لاوەکان دەکەم گوێ

مەدەنە شێعری درێژ و کورت.

لێرەدا بەڕێوەبەری کۆڕەکە دەڵێ بڕیاربوو بەپێی تەمەن، مامۆستاکان شێعر بخوێننەوە، ئێستا کە دەمەوێ داوا لە مامۆستا هێمن بکەم کە شێعرمان بۆ بخوێنێتەوە، دەترسێم پێی وابێ کە بەپیرمان داناوە. مامۆستا هێمن دەفەرموێ:

– وەڵڵا پێم وایە من زۆر لە پیری ناترسێم، مامۆستای گەورەمان سەید کامیل ئیمامی لە پیری دەترسێ، چونکو لێیان پرسی شاگردەکانت کێ بوون؟ هێمنی بەشاگردی خۆی قبووڵ نەکرد. ئەو وەختی ئەو شێعری دەگوت ئەمن منداڵ بووم. «پێدەکەنێ» عەرزت دەکەم کەوابوو منیش یەکێکم لە شاگردانی ئەو مامۆستا گەورەیە.

ئەوشۆکە ڕەفیقێک باسی ئەوەی دەکرد کە ئێوە بۆ ئەوەندە ئەهمیەت بەشێعر دەدەن. بەهونەرەکانی تر نادەن؟ من پێم وایە ئەوە لەبەروەی نییە ئەمە هونەرەکانی دیکەی کوردمان لەبەرچاو نەبێ بەڵکو لەبەر بێ دەرەتانییە. کورد پەنای بردووە بۆ شێعر کە زووتر بەگوێی خەڵک بگا. ئەوی بەشێعر دەیلێین ئەگەر بەمەقالە نووسیبامان نەدەگەیشتە گوێی خەڵکی. ئەمە ئیحتیاجمان بەڕۆژنامە هەیە هەتا بتوانین هونەرەکانی دیکەشمان نیشانی خەڵک بدەین. بریا ئەمەش چیرۆکنووسێکی وەک سەمەدی بێهرەنگیمان هەبا، دەبوو ئەوپەڕی ئیفتیخاری پێ بکەین. بڵێین چی؟ ڕەنگە هەشمان بن، ڕەنگە لەنێو ئەو عالەمەیدا ئی وا هەبێ چیرۆکی چاک بنووسێ. ئەمما لە ڕابردوودا لە کوێی بڵاوکردباوە؟ چۆنی بڵاوکردباوە؟ ئەوەیە کە دیسان پەنامان بردووە بۆ شێعر کە زوو لەبەر دەکرێ و زوو دەچێتە ناو خەڵکەوە.

من زۆرم کۆڕی شێعر و شاعیری دیون، چونکە شەقی ڕۆژگار گێڕاومی بە وڵاتاندا و دیومە، عادەتەن ئەگەر شێعرێک گوێگر پێیان چاک بوو (ئەوە بۆیە ناڵێم داوای چەپڵە بکەم ها لە بیرتان نەچێ!) چەپڵەی بۆ لێ دەدەن بۆوەی دوو جاری بخوێنێتەوە. یەکێک لە شێعرەکانی مامۆستای کە زۆر بەرز بوو چەپڵەتان بۆ لێ دا، بەڵام بەداخەوە ئەو کەمتری ئەو کۆڕانە دیوە دەنا دەبوو جارێکی دیکەشی خوێندباوە تا چاتری لێ حاڵی بن. تکا دەکەم شێعری هەر شاعیرێکتان لەوەی پاش پێ چاک بوو پێی ڕابگەیەنن دوو جاری بخوێنێتەوە، با بێتە حیفزتانەوە. من بۆ خۆم شێعری تازەم نییە بەڵام پەنا دەبەمەوە بۆ دیوانەکەی کۆنم یانی بۆ ناڵەی جودایی کە لەوێدا شێعرێکتان بۆ دەردێنم.

بێگومان مامۆستای هەموو شاعیرە نیشتمانییەکانی کورد ئەحمەدی خانی بوو کە حەقمانە پێی بڵێین نابیغە چونکو زۆر لەپێش شاعیرەکانی دەوروبەری خۆشماندا حیسی میللییەتی تێدا بزووتووە، بەڵام هەر دەردی کوتووە دەرمانی نەکوتووە. دەڵێ کورد

میللەتێکی لێقەوماوە و چیتر، ئەمما ئێمە شاعیرێکمان هەبووە بەناوی حاجی قادری کۆیی کە دەبێ هەمموو بەحەق ئەم شاعیرە بناسین. ئەوەڵ شاعیرە کە ئەلحەمدولیللا موجەسەمەی بۆ دروست کرا. من هەرچەند شاعیری موناسبات نیم و، لە موناسباتدا شێعر نالێیم بەڵام ئەو کەسانەی تاریک و ڕوونیان خوێندۆتەوە دەزانن کە شێعرێکم بۆ موجەسەمەی حاجی قادری گوتووە. بەڵام بەداخەوە جارێکی پاش موجەسەمە کە چوومە کۆیێ و دیتم سەری موجەسەمەی حاجی قادری گوللەیکی وێ کەوتبوو و کونی کردبوو. ئەوە حیسی منی زۆر بزواند و غەزەلێکم گوتووە کە ڕەنگ بێ زۆری ڕەمز تێدابێ. بۆیە لە سانسۆر دەرچووە و لە نالەی جوداییشدا چاپ بووە. ئەگەر زۆری ڕەمز تێدا نەبووبا پێم وایە دەرنەدەچوو. بەئیجازەی ئێوە ئەو شێعرە دەخوێنمەوە.

لەکۆ ئەسرین دەبارێنم لەبۆ کوردی پەڕاگەندە
لە گەرمێن غەرقی ئارەق بووم و چاوم هەر لەسامڕەندە
منی زنجیر پسێن لێرە ئەسیری بسکی جوانێکم
زەمانە گەرچی ئالۆز و پەشێوە، کەڵ بەموو بەندە
کوتی ئێوارە بازاڕێ وەرە ماچت دەمێ نەم ویست
هەڵۆی کوێستانی کوردستانم و ناژیم بەدەستەندە
دڵم سەد هێندی دیکانە بەناز بشکێنی دەنگ ناکەم
چ سوودێکی هەیە، کێیە بپرسێ داد و گازەندە
جیهان و هەرچی خێر و خۆشییە بۆ هەڵبژاردانە
بەقانوونی تەبیعەت پاشەرۆکخۆرە ئەوی گەندە
ئەگەر تاوانی بێ هێزی نییە بۆچی لە دنیادا
بەشی من ماتەم و شینە، بەشی خەڵکی زەماوەندە؟
بەمردوویش نیشانەی گوللەیە ئەو کەللە پڕ شۆرە
ئەوێستاش دەرسی سەربازی دەڵێ ئەو شاعیرە ڕەندە
سەری تەعزیم لەبەر تۆ دانواندن فەخرە بۆ هێمن
بژی حاجی کە کێوی هیممەتت سەد هێندی ئەلوەندە

لێرەدا بەڕێوەبەری کۆڕ پرسیارێکی لە مامۆستا هێمن دەکا و دەڵێ:
مامۆستا تکایە بفەرموون کە جەنابتان زۆرتر دە چ حاڵێکدا، یانی زۆرتر لە چ کاتێکدا

شێعر دەڵێن؟ هێندێک وەدەزانن شێعر لە وەخت و سەعاتێکی تایبەتدا دەگوترێ دەمانەوێ ئەوەی بۆ شاعیرە لاوەکان ڕوون بکەیەوە؟

ئەو وەختی منیش لاو بووم، پێم وابوو شێعر یەعنی قسەیەک کە وەزن و قافیەی هەبێ. منیش دادەنیشتم و کاغەز و قەڵەمێکم بەدەستەوە دەگرت و وەزن و قافیەیەکم دەنەزەر دەگرت و شێعرم دەکوت. زۆر مەمنوونی باوکی خۆمم کە دیوانەکەی مندالّی لێ سووتاندم دەنا ئەلعان بەدەست خەڵکییەوە مابا گاڵتەیان پێ دەکردم. بەڕاستی شاعیری هەروا وەزن و قافیە نییە، شاعیری دەبێ سۆز و دەروون و کوڵ و کۆی ئەو شاعیرە بێ بخرێتە قالبی نەزم و ئاهەنگەوە. من زۆر جارم گوتووە هەرچەند بۆ خۆم بڕێکیش قافیە سازم بەڵام زۆر ئەهمیەت بەقافیە نادەم دەشێعردا، بەڵام بۆ وەی شێعر و نەسر لێک بکەمەوە موعتەقیدم بەمۆسیقا و ئاهەنگ و وەزن دە شێعردا. من وەختێ شێعر دەڵێم کە بەڕاستی شێعر زۆریم لێ بکا. تا زۆریم لێ نەکا، تا لە خەوم هەڵنەستێنێ، تا خەو و خواردنم لێ نەتۆرێنێ، من شێعر نالێم. چونکو من دەتوانم مەقالەیەک بنووسم، ئەگەر بمەوێ وتارێکی سیاسی بنووسم بەنابەرین شێعر شتێکی دیکەیە کە کوڵ و کۆی دەروونی خۆمە دەو وەختەدا دەیلێم. نازانم توانیومە لاوەکان حاڵی کەم یا نا؟ بەڵێ، شێعر شوعار نییە، ئەوڕۆ بیلێی و سبەینێ بمرێ. شێعر ئەوەیە کە هەرنەبێ پاش شاعیرەکەی بەینێک بمێنێتەوە. زۆر شاعیری وام پێ شک دێ شێعرەکانیان دەپێش خۆیاندا دەمرن. ئەمما زۆر شاعیری وا هەبووە هەروەکو نالی، ئێمە تازە دەزانین، تازە تێ گەییوین ئەو نامرێ و قەتیش هەتا تاریخ هەیە نامرێ، کەچی هەر شێعری عاشقانەشی کوتووە، شێعری نیشتمانی و شتی کەمتر کوتووە، ئیللا شێعرێکی زۆر گەورە نەبێ کە بەشارەکەی خۆی هەڵکوتووە:

«قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور
ئەی پەیکی شارەزا بەهەموو شاری شارەزوور»

کە ڕەنگبێ دە کەم زبانانـدا قەسیدەی هێندە وەسیع و جوان هەبێ.

لێرەدا بەڕێوەبەری کۆڕەکە داوا لە مامۆستا هێمن دەکا کە لە بارەی ئەو شاعیرە لاوانەی کە لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا کە کۆڕەکە بەڕێوەچووە، شێعریان بۆ کۆ بەرکێی ئەدەبی ناردووە، قسان بکا «مامۆستا هێمن، مامۆستا هاوار (عەلی حەسەنیانی) و کاک مەجیدی نانەوا داوەری ئەم شێعرانە بوونە». مامۆستا هێمن دەفەرموێ:

ئەو سێ کەسانەی کە ئێوە هەڵتان بژاردوون، شێعری شاعیرە لاوەکان تەماشاکەن، ئەو سێ کەسەن کە موعتەقید بەشێوەی نوێ و کۆنن. ئەگەرچی ئەو ئیستلاحە ڕەنگە بڕێکیش غەڵەت بێ «کۆن و نوێ» شێعر ئەگەر چاک بوو هەمیشە تازەیە قەت کۆن نابێ. بەڵام

وەزنی عەرووزی یا غەیرە عەرووزی وا چاترە. من بۆ خۆم پێم وایە شێعر دەهەر قالبێکیدا شێعربێ، شێعرە، چ دە قالبێکی نوێدا و، چ دەقالبێکی کۆنی عەرووزیدا. ئەگەرچی بەئیجازەی مامۆستا شێخ کامیل ئەوەی دەڵێم هەر شتێکی مەوزوون دەم دنیایەدا تۆ بخوێنییەوە بەهەر زمانێک، لە فەعوولوون فەعوولوونەکانی عەرەبی دەرناچێ، یا مەوزوون نییە یا دەتوانی وەبەر فاعیلاتون فاعیلاتێکی بخەی. کەوابوو من دەمەوێ شێعر ئاهەنگێکی هەبێ کە وەختێکی خوێندتەوە دەبیسەردا تەئسیری هەبێ. یەکێک لەو شاعیرانە کە شێعری هێنابوو، بەعەقیدەی من پڕ خەیاڵترین شێعر بوو خەیاڵێکی شاعیرانەی زۆر جوانی تێدابوو بەڵام ئاهەنگی مۆسیقای نەبوو. لەبەروەی داوام لێ کرد کە پتر حەول بدا مۆسیقایەک دەو شێعرەدا دروست بکات با کارە شاعیرانەکەی بەخۆڕایی نەچێ. ئەوەیە نەزەری من. شاعیرێک کە موعتەقیدە بەوەزن و قافیە، دەبێ هەموو ئوسوولی کۆن ڕەعایەت بکا، دەنا بەنەزەری من شاعیرێک کە فەرقی ڕەدیف و قافیە نەکا و بەوەزنی کۆن شێعر بڵێ، بەعەقیدەی من دەبێ پتر بخوێنێتەوە جا ئەوەدەمی شێعر بڵێ. لەبەروەی هێندێکیان بۆیە ڕەدبوونەوە کە فەرقی ڕەدیف و قافیەیان نەکردووە. هێندێکیان بۆیە ڕەدبوونەوە کە ئاهەنگیان دەشێعردا نەبووە. هێندێکێشیان بۆیە قەبووڵ کران کە هەموو شتێکیان هەبووە. بەڕاستی من شاعیرێکی دی کە هیوای دوارۆژم یەکجار زۆر پێیە، خەڵکی شارەکەی خۆشمان نییە، منەتیشی نییە، نە نانم دەداتێ و نە ئاو، نە مومکینە جارێکی دیکە ببیینمەوە، کەچی پێم شاعیرە، ئەویش کاک شەریفە کە بەڕاستی خەیاڵی شاعیرانە یەکجار دە شێعرەکەیدا هەن، وە ئەو تەوازوعەم تێدا دی. وەختێکی داوەرەکان دەیانکوت ئەو شێعرە ڕەنگبێ نەقسێکی تێدا هەبێ بۆ خۆی بێ وەی نارەحەت بێ، بێ وەی کێشە لەسەر شێعرەکەی بکا، بەقسەی داوەرەکانی دەکرد. شاعیر دەبێ موتەوازع بێ هەتا بتوانێ ببێتە شاعیرێکی بەرز. دەبێ لەوەی نەترسێ سبەینێ یەکێک ڕەخنەی لێ دەگرێ. هیچ شتێک دەو دونیایەیدا تەواو نییە و هەموو شتێک جێگای ئینتقادە. هونەر قەت تەواو نابێ و قەتیش تەواو نابێ و لەبەر وەی لە ڕەخنە نابێ بترسێین ئێمە. ڕەخنەشت لێ دەگرن دەڵێن ئەو شێعرەشت خراپە، بەڵام نابێ بترسێی. کەسێکی حیسی شاعیرانەی هەیە دەبێ حەول بدا چاتر خۆی نیشانی ئەو خەڵکە بدا.

گۆواری سروە، ژمارەی تایبەتی (بێ تاریخ)

دەگەڵ مامۆستا هێمن

پێشەکی: ئەحمەدی شەریفی

ئامادەکردن: سەید سمایلی حوسێنی

پێشەکی: *لە ساڵی ١٣٦٢/١٩٨٣وە، زەمزەمەی پێکهێنانی ناوەند و پەخشخانەیەکی چاپەمەنی و دەرکردنی گۆڤارێکی کوردی، وەک کەڵە مێشکی مامۆستا هێمنی تەنیبوو. بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە گرینگە، سەرەڕای وتووێژی دوور و درێژ لەگەڵ کاربەدەستانی کۆماری ئیسلامی، چەند کۆڕ و کۆبوونەوەی دەگەڵ کەسەیلی فەرهەنگی، بنووس و شاعیر، قەڵەم بەدەست و ئەدیبی کورد وەک یەزدانبەخش، عەلی حەسەنیانی (هاوار)، موهەندیس فارووقی کەیخوسرەوی، سەید حەمەدەمینی بەرزنجی (خاڵە مین)ی خوالێخۆشبوو، هەژاری ڕەحمەتی، خوالێخۆشبوو مامۆستا سەید تاهیری هاشمی، خالیدی حیسامی (هێدی) و... پێک ئانی و لەم بارەوە یەک دوو جار نامەی بۆ من نووسی و چەندین ڕا تەلەفۆنی کرد و، دەیگوت: کوڕینە قەت دەرفەتی وا لەبار هەڵناکەوێ، با کات بەفیڕۆ نەدەین و بکۆشین گۆڤارێک دەرکەین. دەیانفەرموو ئەگەر ئەو کارەی بکەین و مەیسەر بێ، بۆ هەوەڵین جار لە مێژووی کوردستانی ئێراندا، ئێمە دەبین بەئاڵاهەڵگری گۆڤارێکی کوردی، کە میری (دەوڵەت) بەڕەسمی ئیزنی وەشانی پێ دەدا، دەبینە خێوی وەشانخانە و گۆڤاری کوردی و دەکارین خزمەتێکی فرە بەفەرهەنگ و ئەدەبی گەلە بێ بەشەکەمان بکەین.*

دەبێژین خوا کاران وەڕاست ئەگێڕێ و هەرکەسێ لەسەر سەبران بێ، خێری وەڕێ دێ. ئەوەش لە مام هێمن ڕووی دا و پاش خۆ ماندووکردنێکی فرە، سەرەنجام زۆربەی کەسەیلی کە لەم بارەوە پێوەندی لە تەکا گرتبوون و ڕووی تێ کردبوون، بەگیان و دڵ بەهانایەوە هاتن و بڕیاری هاوکاریان پێ دا، کە یەک لەوانژی منی ڕەبەن بووم.

قۆڵ هەڵماڵدران، قەڵەم وەگەڕکەوتن، وتارگەل نووسران، شێعری جۆر بەجۆر ناردران بۆ گۆڤارێکی بێ ناو کە بڕیار بوو هێمن سەرپەرشتی بکا. پاش چەند دانیشتن و قسەوباسکردن. تەگبیر و ڕا هاتە سەر وەی کە گۆڤاری بێناو وەرزانە بێ و جارێ ساڵی چوار هەژماری لێ بوەشێ هەتا بزانین خوا لە داهاتوودا چ دەروویەکی تر وەدەکا. بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکەش، مامۆستا هێمن تاقمێکی لە کوڕگەلی خاس و ژیر و ژێهاتیی ورمێ و مەهاباد لە دەوری خۆی

گردوکۆ کردن. یەک وتاری دەخوێندەوە، یەکی تر تایپی دەکرد، یەکی تر بەرگ و ڕووبەرگی بۆ گۆڤاری بێناو چێ دەکرد، ئەوی دی ژی خۆشخەتیی وەئەستۆ دەگرت... مام هێمن خۆشی بەسەری پیری، خورتانە دەکۆشا و شەو و ڕۆژی لێ گۆڕابوون، نان و چای ببووە سیغار و، گوتار و نووسراوەی هەڵدەسەنگاندن بەسەریاندا دەچۆوە، شێعری باشی شاعیرانی هەڵدەبژارد و بۆ هەوەڵین ژمارەی گۆڤارێک کە بڕیاربوو بێتە وەشان، ئامادەی دەکردن. هەرکات تەلەفۆنت لێ دەکرد دەیفەرموو: سەرن قاڵە و کاروبارن زۆرن.

پایزی ئەوێ ساڵێ، لە کرماشانەوە بۆ چەندەمین ڕا هاتمەوە مەهاباد و چوومە ورمێ و سەردانی مام هێمن، هەتا بزانم کاروباری گۆڤاری گۆرین بەکوێ گەییوە؟

گشت دامودەزگای گۆڤاری بێناو و دەرنەچوو، دوو سێ هۆدە بوو. مێز و سەندەڵی و مویل و شتی وا لە ئارادا نەبوون. لە هەر هۆدەیەک تەختە موکێتێک ڕاخرابوو و کوڕگەل لەسەر زگ لێی ڕاکشابوون و ملیان لێ قوت کردبۆوە و خەریکی خوێندنەوە و هەڵبژاردنی وتارەیل و شێعرگەل بوون. مامۆستا باڵنجێکی وەبن شانی دابوو و لەسەر تەنیشت پاڵی دابۆوە و خەریکی سیغارکێشان و بەوتار داچوونەوە بوو. سەرەڕای ئەوەی ژێر سیغارێکی گەورەی لەپێش بوو بەڵام دەوروبەری پڕ لە سووتووی سیغار بوو. هەر سلاوم کرد و منی دی هەستا سەر پێ و یەکدین دەباوەش گرت و سەروچاوی یەکن ڕاموسی و پاشان فەرمووی کاکە کوانێ؟ عەرزم کرد، چی قوربان؟

بەڕوو تەڵخییەوە فەرمووی نەکا نەتنووسیبێ؟ مەگەر نەمگوت دەبێ لەسەر گۆرانی ناوچەی کرماشان شتێ بنووسی؟

دەستم دەگیرفانی پان و بەرینی دمرقۆپان ڕاکرد و وتارەکەم لەپێش دانا بەپەلە چاوێکی پێداخشاند و فەرمووی دەیدەم بەکەریم (کەریمی قەییوومی)یش بەسەریدا بچێتەوە.

گوتم مامە ناوتان نا؟

پێکەنی و فەرمووی کوڕە منداڵ هەتا حەوتووی نەچێ نێوی نانێن. با جارێ ئێمەش هەموو کاروبارێکی ئامادەکەین و پاشان خۆ نێو قات نییە، خودا بۆ نێوێک کەریمە.

عەرزم کرد مامۆستا دۆستانی کرماشان سەرەڕای سلاوی بێ پایان، زۆر

ئارەزوومەندی دیدارتن، دەیانەوێ بەرەو باشووریش بێی.

فەرمووی: کاکە ئەحمەد بەسەری تۆ. منیش دە تاسەی دیتنی سەید تاهیر و مامۆستا مەلا محەمەد (خوالێخۆشبوو مەلا محەمەدی ڕەبیعی) و کاک مووسا (خوالێخۆشبوو مووسای گەرمیانی) و شێخ لەتیف (سەید عەبدولباقی هاشمی) و دۆستانی تردام. خودا کارسازبێ زستانێ، یان سەرە بەهارێ دێمە زیارەتی ئەو زاتانە.

زستان هات و هێمن نەهات. بەهاری ساڵی ۱۳۶۳/۱۹۸٤ داهات، لە سەرەتای مانگی گوڵان، ڕۆژێک لە ڕۆژان مامۆستا تەلەفۆنی کرد و فەرمووی دێمە سنە و لەوێڕا دێمە کرماشان، بڕیارمان وا دانا ڕۆژانی (۱۱ و ۱۲) لە سنە بێ و ڕۆژی (۱۳) بێتە کرماشان. فەرموویان ئێوارەی ڕۆژی (۱۲)ی مانگی گوڵان لە سنە (شەوە شێعر)ێک پێک دێ. ئەگەر توانیت ئەتۆش وەرە و سەرلەبەیانی ڕۆژی دواتر لەگەڵ من بگەڕێوە کرماشان. بەڵێن وا داندرا پاش نیوەڕۆی ئەوێ ڕۆژێ لە سنە یەکتر ببینینەوە.

شەڕی داسەپاوی ڕێژیمی بەعسی و بۆردومانی پەیتا پەیتای شاری کرماشان، ئەوێ ڕۆژێی لێ کردینە شین و گریان. هەرکەس بەلا یەکدا پەڕەوازەی گوندەیلی ناوچەی گۆران و هەورامان بوو، منیش ڕۆژی ڕوونم لێ بووە شەوی تار و بەرەو پشت چیای بێستوون و ناوچەی نەژیاوەران بۆی دەرچووم و نزیکەی حەوتوویەک نەمتوانی بگەڕێمەوە شار و لە دیداری مامۆستا لە سنە و کرماشان بێبەری بووم. بەڵام مامۆستا پاش تەواوبوونی شەوە شێعری سنە، سەرەڕای ئەمە کە دۆستانی وێ زۆری پێ دەڵێن مەچۆ کرماشان، دێتە ئەوێ و ڕەحمەتی سەید تاهیری هاشمی دەبینێ.

با ئەوەش بڵێم، ساڵی داهاتوو، یانی سەر لە بەهاری ساڵی ۱۳٦٤ مامۆستا جارێکی تر هاتەوە کرماشان و ژمارە ۱ی گۆڤاری «سروە»ی وەک دیارییەکی گرانبەها بۆ هێنااین. لەم سەفەرەدا دەرفەت هەموارتر بوو و توانیمان پێکەوە، دیدار و سەردانی زۆر زانای گەورەی کرماشان بکەین و سەر لە شوێنەوارە مێژووییەکانی تاقی بوستان و بێستوون بدەین. مامۆستا بڕیاری دا لە دەرفەتێکی تردا، جارێکی تر بێتەوە کرماشان و بچینە ناوچەی هەورامان و گۆران و قەڵخانی و سەرپێڵی زەهاو، بەڵام مەرگ مۆڵەتی نەدا و ئەم سەفەرەی تر هەرگیز ئەنجام نەدرا. مامۆستا بەدیتنی شاری گەورەی کرماشان پڕ بەدڵ شاگەشکە ببوو، دەیگوت: کوڕە قەت باوەڕم نەدەکرد شارێکی وا گەورە هەبێ کە خەڵکەکەی هەموو کوردبن و هەموو شێوە زاراوەیەکی تێدا بئاخێڤرێ و

هەموو جۆرە جلوبەرگێکی کوردی تێدا بەدی کرێ. ئارەزوومەندی ئەوە بوو دەفتەرێکی گۆڤاری سروە لە شاری کرماشان دابندرێ لەگەڵ زۆر ئاواتی تر کە بەدی نەهاتن. پاش کۆتایی هاتنی شەوە شێعرەکەی سنە برای شاعیر و نووسەرم کاک سەید «سمایلی حوسێنی» ، ئەم وتووێژەی لە تەک ئەنجام دەدات و پاشان نەوارەکەی دەدا بەمن و ، منیش ئێستا سەرەڕای سپاس لە کاک سمایل، دەقی ئەم وتووێژە پێشکەش بەرەوانی پاکی مامۆستا هێمنی خۆشی نەدیو دەکەم.

ئەحمەدی شەریفی

وتووێژێکی بڵاونەکراوە دەگەڵ مامۆستا هێمن

- لەبارەی شێعر و شاعیریدا

- سەبارەت بەزمانی یەکگرتووی ئەدەبیی

- چۆنیەتی دامەزراندنی گۆڤاری ((سروە))

سەید سمایل: ئێستاش پێمان خۆشە لەم فرسەتە کە دەستی دا و ئەم هەلە کە کەوتە دەستمان (بەختەوەرانە لە خزمەت تاقمێک لە ئەدەبدۆستاندا کۆبووینەوە و بەتایبەت مامۆستا هێمن ئەستێرەی پڕشنگداری ئاسمانی ئەدەب و شێعری کوردی) کەڵک وەرگرین، لام وایە ئەمانەی کە سەروکاریان لەگەڵ ئەدەب و ئەدەبیاتدا بێ، کەم تا فرە، گومانم نییە هیچ کەس هەبێ ناوی مامۆستا هێمنی نەبیستبێ، شێعرێکی لە مامۆستا لەبەر نەبێ و بەتێکڕایی ئەم شاعیرە پایەبەرزەمان نەناسێ...

ئەمانەی لە خزمەتیان داین: بریتین لە ئاغای کەریمی قەیبوومی و ئاغای جیهانی کە بەزاراوەی کوردی شیمال بەحسمان لەگەڵ ئەکا و ، هەروەها ئاغای ئەسەدی کەرەمی لە مەنتەقە و ناوچەی کرماشان.

مامۆستا هێمن لەگەڵ بەخێرهاتنتان، ئەگەر ئیجازە بفەرمووی یەکەمین پرسیارمان وا مەترەح بکەین کە جەنابتان لە چەند ساڵییەوە دەستتان داوەتە شێعر؟

مامۆستا هێمن: لە تەمەنی ١٠ - ١٢ ساڵیدا دەستم کرد بەشێعر گوتن. بەڵام شێعرم نەدەناسی کە شێعرم دەگوت، پێم وابوو شێعر ئەوەیە کە وەزن و قافیەیەکی لەباری هەبێ و ئەوی دیکە هیچ نییە. خۆشبەختانە ئەو شێعرانەی لەو تەمەنەدا گوتبوومن بەدەستی باوکم دە ئاگر خران و ئەگەر مابان ئێستا خۆم دە ئاگرم دەخستن. بەڵام دە بیست و یەک ساڵیدا هەستم کرد کە شاعیر دەبێ چۆن بێ؟ لە بیست و یەک ساڵیدا، یەکەم شێعرم دە گۆڤاری

«نیشتمان»دا بڵاوبۆوە، کە پێم وایە شێعرە. ڕەنگبێ لەباری شێوەوە نەگەیبێتە باری شێعرەکانی ئێستام، بەڵام لەباری ناوەرۆکەوە کوڵوکۆی دەروونی خۆم بووە و دەرم بڕیوە. چونکە من پێم وایە، شاعیری واقیعی کەسێکە کە ئیحساس و کوڵوکۆی دەروونی خۆی دەربڕێ و بیهێنێتە سەر کاغەز. دەنا قافیە ڕێکخستن و وەزن دروست کردنم پێ شاعیری نییە. دیارە وەکو کەلامێکی زیبا بەلامەوە خۆشەویستە، بەڵام دە ئیستلاحی خۆمدا پێی دەڵێم نەزم، نەزمی جوان، شێعر بەشتێکی دیکە دەزانم. ئەوە نەزەری منە، لەبارەی شێعرەوە. وەک عەرزیشم کردی لە دە دوازدە ساڵی ڕا دەستم پێ کردووە، بەڵام شێعری کرچ و کاڵم دەگوت.

سەید سمایل: مامۆستا! کەوابوو بەمرووری زەمان، ئینسان هەرچی دە زەمینەی شێعردا کار بکات ئەو کرچ و کاڵی و بەئیستلاح ئەو خامییە، پوختە ئەبێ و ئەگەیەتە مەرحەلەی تەکامول و ڕەخسان. نەزەرتان لەم بارەوە چییە؟

مامۆستا هێمن: وەڵڵا نەزەرم لەم بارەشەوە فەرقی هەیە، شاعیریش وەکو هەموو ئینسانێک فەرقی هەیە، هێندێک شاعیر، بەجەوەڵانێک لە ژیانیاندا دەگەنە تەکامول. وەنەبێ هەر تەجرەبە بێ. دەورانێک لە ژیانیاندا دەگەنە تەکامول و تەواوبوون، وەکو مامۆستا گۆرانی گەورە، کە لە دەورانێکی عومری خۆیدا پێم وایە شاعیری وا بەرز هەر نەبووە و نابێتەوە. ئەگەر بڕوا بفەرموون، زۆر جەسارەتە ئەوەی عەرزدەکەم، شێعرەکانی دەورانی ژیانی ناگاتە شێعرەکانی ناوەڕاستی ژیان...

سەید سمایل: مامۆستا شێعر هەیە کە بۆ مەقتەعی خاس لە زەمان وتراوە، یانی بەدەرد مەقتەعی خاس لە زەمان ئەخوات، نەزەرتان لەم بارەوە چییە؟ باش وا نییە شاعیر شێعرەکەی بۆ هەموو زەمانێک باش بێ، یانی واقیعیەتێکی مەلموس بێ کە هەموو زەمانێک قابیلی دەرک بێ؟

مامۆستا هێمن: عەرزت دەکەم، ئەمن ئەو شێعرەی کە بۆ زەمانێکی تایبەتی دەگوترێ بەشێعری نازانم، بەشوعاری دەزانم. ئەمن پێم وایە کە شێعر ئەوەیە کە پاش مردنی شاعیریش زیندوو بێ. هەروەکو دەزانین سێ سەد ساڵ لە وەفاتی ئەحمەدی خانی مە ڕابردووە، ئێستاش شێعرەکانی هەر بەتام و خوێن. هەروەک بۆ ئەو ڕۆژەی گوتبن وایە، قەتیش کۆن نابن. شێعرێک کە ئیحساسات و عەواتفی ئینسان بەیان بکا ئینسانی واقیعی، ئەوە شێعرە، ئینسان ئەو شێعرەی دەوێ. هەتا شێعرمابێ و ئینسان مابێ، ئینسان ئەو شێعرەی دەوێ. زۆر شاعیری وا هەن، پێش ئەوەی بۆ خۆیان بمرن، شێعرەکانیان مردوون. زۆر شاعیری واشمان پێ شک دێ - با هەر باسی کورد نەکەین -

وەک حافزی شیرازی کە تازە ئێمە دەزانین کە شێعرەکانی چەندە لەگەڵ ژیانی ئەوڕۆی ئێمەن. ئەگەر ئیجازە بدەی دوو شێعری حافیزی بخوێنمەوە تا قسەکەم وەڕاست بگەڕێ:

بیا تا گل برا افشانیم و می در ساغر اندازیم
فلک را سقف بشکافیم و طرح نو در اندازیم
اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد
من و ساقی بهم سازیم و بنیادش براندازیم

ئایا ئەو شێعرە کۆن دەبێ؟ بەعەقیدەی من کۆن نەبووە.

سەید سمایل: بەڵێ، مامۆستا ئەوەڵین شاعیری کورد کە بەکوردی شێعری وتبێ کێ بووە؟

مامۆستا هێمن: تەعبیری ئەوە بڕێک گرانە. بەڵام تا ئەو جێیەی ئەمن متالەعەم لەسەر ئەدەبی کوردی کردبێ، پێمـوایە ئەوەڵ دەنگێکی شێعری کوردی لە هەورامانەوە بەرزبۆتەوە، ناشزانم شاعیرەکەی کێ بوو. بەڵام سەیرە لە هەورامانەوە لەوپەڕی جنوبەوە، پەڕیوەتە شیمال... شێخ ئەحمەدی جزیری و فەقێ تەیران، ئەو شاعیرە ناسراوانە پێش ئەحمەدی خانی بەزاراوەی شیمال شێعریان گوتووە. بەڵام ئەحمەدی خانی ئیتر دنیایەکی بۆمە کردۆتەوە، کە بەڕاستی دەبێ خەڵکی کورد بۆ ئەبەد ئیفتیخار بەو شاعیرە بکات.

سەید سمایل: مامۆستا گیان، هەروەک خۆت ئەزانی لە مەنتەقەی کوردستانا لەهجەی فرە هەیە، کە ئەم لەهجانە، هەروەک خۆتان ئەزانن، بەعزێکی جەرەیاناتی تاریخی و بەهەرحاڵ مەوقەعیەتی جوغرافیایی بۆتە باعیسی مانی و بەعزێ لەو لەهجانە بەمروری زەمان قابیلی ئەوەن نەمێنن، بەعزێکیشیان بەهەوڵ و تەقەلای خەڵکی لائەچن... جا بۆ شێعر لەناو لەهجە کوردییەکانا کامت پێ باشە؟

مامۆستا هێمن: ئەگەر بۆ خۆم موکریانی نەبام، پێم وابوو، لەهجەی موکریان باشترین لەهجەیە بۆ زمانی کوردی. بۆ زمانی یەکگرتووی کوردی، بەڵام دەترسێم ئەوەی بەتەعسسوب دابنێن، کە ئەمن و تەعەسسوبیان نەگوتووە. مامۆستا جەمیل ڕۆژبەیانی دەفەرمووێ، موکریان بەمانای (موغ ڕێیان)ە، یانی ڕێگای ئەو موغانە بووە کە لە هەورامانەوە هاتوون، یا لە جێگای دیکەڕا، بە(دریاس/دریاز) کە کۆنە شاری موکریانە، بەوێدا ڕابوردوون و هەریەک لەوانە هێندێک وشەی کوردیان بەجێهێشتووە. هێندێک تەعبیری شێعریان بەجێ هێشتووە، ئەوانە ئێستاش لە موکریانا حیفز کراون (پاراستراون). ئەم لەهجە دەڕوا تا دەگاتە نزیک سولەیمانی. دیارە لەهجەی سولەیمانی تا حەددێکی لەگەڵ لەهجەی موکریانی، یانی لەهجەی شاری سولەیمانی – نەک لەهجەی

دێهاتەکانی – فەرقی هەیە، یانی لەهجەی موکریانی ناوەڕاستە لە کوردستاندا. بەعەقیدەی من چاکترین لەهجەیە کە ئێمە بیکەینە بناغە بۆ ئەوەی زمانی یەکگرتووی کوردی لێ دروست بکەین.

سەید سمایل: بەڵێ، کەوابوو هەم بۆ پەخشان و هەم بۆ شێعر؟

مامۆستا هێمن: بەڵێ...

سەید سمایل: مامۆستا گیان لەناو شاعیرە کوردەکانماندا، قەدیمەکان، یانی کلاسیکەکان، کامیانت بەلاوە باشتر و پاراوترە؟

مامۆستا هێمن: عەرزت دەکەم من زاراوەی کلاسیکم لەبارەی شێعری شەرقیدا بەکەیفێ نییە. بەڵام شێعری عەرووزی و هیجایی بڵێین باشترە...

سەید سمایل: یان شێعری تەقلیدی!

مامۆستا هێمن:... بەڵێ شێعری تەقلیدی! عەرزت بکەم، بەعەقیدەی من، ئێمە شاعیرێکمان نەبوو لە نالی بەکارتر. ئەو شاعیرە بەبڕوای من هەر لەو وەختەدا دە بیری دروستکردنی زمانی یەکگرتووی کوردیدا بووە. ئەتۆ دیوانی ئەو شاعیرە بەدیقەت بخوێنەوە، تەماشا دەکەی وشەی هەریەکە لە لەهجەکانی کوردی تێدایە، جا ناسک خەیاڵیشی چ عەرزکەم، چ بڵێم؟! بەتایبەتی یاریی بەوشەکردنی مامۆستا نالی قابیلی موقایەسە نییە لەگەڵ هیچ شاعیرێکی تر. ئەگەر ئیجازە بدەن، دوو شێعرم ڕەنگە لەبەر بێ بۆتان بخوێنمەوە:

دەورانییە وەک هێلکەگی سەودا سەری گێژم
بۆیە بەدەقیقی مەسەلە هەرچی دەبێژم
هەر پەرچەم و پێشانییە فکری شەو و ڕۆژم
هەر گەردن و زولفە ئەمەلی دوور و درێژم

ئەو شێعرانەی بڕێک قووڵن، کە مانا لێکدانەوەیان وەختی دەوێ... بەڵام نالی بەڕاستی شێعری (سەهل و مومتەنیع)یشی هەبووە.

ئەوەم زۆر گێڕاوەتەوە، جارێک کۆڕێکی ئەدەبی بوو، برای عەرەبی لێ بوو، پێم گوتن برا عەرەبەکان، ئەی ئەو کەسانەی بەخورما فرچکتان گرتووە، ئەی ئەو کەسانەی دەبن سێبەری دارخورمادا پەڕەوازە بوون، ئایا بۆ خۆتان شێعرێکی وا جوانتان لەبارەی خورمادا هەیە کە نالی دەفەرمووێ:

دەخـــیلت بم نەخـــیلی یا ڕووتابی

وەها شـیـرین و سـینە نەرم و دڵڕەق

بڕوا بکە، هەموویان گوتیان نیمانە...

سەید سمایل: ئەگەر ئیجازە بفەرمووی شێعرێکی هەیە کە مەتلەعەکەی: «چییە گوارە گوناهی وا بەنەستەق/ بەگوێ هەڵتاوەسیوە، سەر موعەلەق؟!»...

مامۆستا هێمن: لەبارەی گوارەدا، شتێکی دیکەی جوانتری هەیە زۆر کوردانەیە: «سەراپای گوارە زەردی ترس و لەرزە/ دەڵێی عاسیی بووە لەو جێگە بەرزە»

(بەپێکەنینەوە) ئەوە کوردانەترە.

سەید سمایل: بەتێکڕایی نالی لە سەنعەتی بەدیعی ئیمتیازێکی زیاتری لە شاعیرانی تر هەیە. شێعرەکانی فرە بەدیعی هاتێیا، مامۆستا گیان... نیما، قسەیەکی هەیە، ئێژێ ئەشێ ئینسان موسەلەت بێ بەسەر قافیەدا، نەک قافیە موسەلەت بێ بەسەر ئینسان. من وا دەرک ئەکەم لەم قسانە، کە حەتمەن وەزن و قافیە ئەبێ هەر هەبێ، مونتەها نەک حاڵەتی تەقلیدی و عەرووزی هەبێ، بۆچوونی جەنابتان لەم بارەوە چییە؟

مامۆستا هێمن: منیش قسەیەکم هەیە، دەڵێم شاعیر دەبێ شێعر ئازاد بکات کە خۆی بۆ خۆی قالب بدۆزێتەوە، لە «ئەزموونی شاعیریمدا» کە پێم وایە چاپکراوە لەوێدا دەڵێم ئەگەر من نالەی جودابیم لە وەزنی مەسنەویدا نەگوتبایە، نەمدەتوانی کوڵوکۆی خۆم دامرکێنم، بەڵام ئەگەر «پەری شێعر»م دە وەزنی هیجاییدا نەگوتبایە هیچ تامی نەدەبوو، ئەوەیە بڕوای من. من شاعیرێکم دە پێشدا چوارچێوە دروست ناکەم بۆ ئەوەی شێعرێک دە چوارچێوە و وەزن و قافیەیەکدا بڵێم، لێدەگەڕێم شێعر بۆ خۆی دەیبینێتەوە. ئەگەر شێعر بێ دەتوانێ بیبینێتەوە، وەزنیش ببینێتەوە، قافیەش ببینێتەوە. مامۆستا گۆران شێعری کوردیی نوێ کردەوە، گۆران پەنای بردەوە بەر فۆلکلۆری کوردی. کام شێعری گۆران تۆ هەڵدەبژێری، کە ئەو دەناو فۆلکلۆری کوردیدا وەزنی نەبێ؟ بۆ نموونە، شێعرێکی کە زۆر بەدڵمە، نازانم لەبیرمە یان لەبیرم نییە. «کوردستان گەڕام، دۆڵاودۆڵ پێوام، نە لە شار و نە لە دێ، نەمدی کەس، وەک تۆ جوان بێ، تۆیت و بەس، کچە کوردێک دڵ پێی شادبێ، وەک فریشتە و پەریزاد بێ...». بەڵام تۆ تەماشا دەکەی لە بەیتەکانی کوردیدا ئەم وەزنە هەیە.

کەریم قەیبوومی: بەیتی خەزێمێ...

مامۆستا هێمن: بەڵێ، بەیتێک هەیە بەنێوی خەزێم، ئەوانەی هەموو تێدایە. نازانم لە

بیرمە یان نا؟ کەریم ئەتۆ لەبیرتە؟ بەڵام ئەگەر هەمووشم لەبیر نەبێ، شتێکم لەبیرە کە دەڵێ:

سـەد وەسـتـام بۆ بێ لەلای شـیـرازێ

دووسـەد وەسـتـا بێ لەلای دریازێ

کـــراسێ بدروون بۆ بووکـــە نازێ

دە بڵا تەنک بێ، نەرم و شلک بێ

بۆ بووکە نازێ...

ئایا ئەوە هەر ئەو وەزنە نییە؟ ئەمما دە فۆلکلۆری کوردیدا ئیتیفاقەن قافیەش مەترەح بووە. ئەگەرچی ئەمن بۆ خۆم پێموایە مەترەح نییە قافیە بۆ شێعر. وەزنم پێ مەرجە، قافیەم پێ مەرج نییە. ئەگەر ئەتۆ فۆلکلۆری کوردی چاتر متالەعە بفەرمووی دەزانی کە ئەوان قافیەیان ڕەعایەت کردووە. تیکراری قافیەیان، وەکو لە شێعری عەرووزی یا تەقلیدیدا کە ئێوە دەفەرموون، کردووە. ئەوەیان پێ عەیب نەبووە، بۆ دەربڕینی مەتلەبی خۆیان، زۆر جاریان تیکراری قافیە کردووە.

ئومێدەوارم ڕۆژێک (توحفەی موزەفەرییە) کە پێشکەش کراوە بەکەرترین شای ئێران یانی موزەفەرەدین شا (گشتیان پێ دەکەنن) و هەر بۆیەش ناوی توحفەی موزەفەرییەیە، بەدەستتان بگا و بزانن کە بەڕاستی فۆلکلۆری مە چەند دەوڵەمەندە.

ئەم ڕۆژانە ئەدەبدۆستێکی کورد بۆی گێڕامەوە گوتی: «دەگەڵ جەلالی ئالی ئەحمەددا چووبووینە دەماوەند. من ئەو شێعرەی گۆرانییە کوردییەم گوت: من و دەماوەند هەردوو هاودەردین»...

کەریم قەیبوومی: ... شەرتێکمان بەست.

مامۆستا هێمن: بەڵێ، شەرتێکمان بەستەن... نا، (من و دەماوەند، شەرتێکمان کەردەن/ ئەو تەم و من غەم تا وەڕووی مردەن)

جەلالی ئالی ئەحمەد گوتی: ئەی خاک بەسەرمان، ئێمە لە داوێنی دەماوەند دەژین و وەک بەچکە کوردێک ناتوانین باسی دەماوەند بکەین.

سەید سمایل: باسی وەزن و کێش و قافیەمان دەفۆلکلۆری کوردیدا کرد. مەسەلەیەکی تر کە بەنەزەرم لێرەدا ماوە، مەسەلەی هۆرەیە کە ئەویش هەروەکو بەیت ئەخوێندرێ (دەگوترێ). ئاهەنگێکی تایبەتی هەیە. مونتەها سەر بەئەوێستایە، بەشێک لە گاتاکانە.

گاتاکانی ئەوێستا لە کۆنا بەئاهەنگی تایبەت خوێندراوە بەناوی (هۆرئامەنان)، کە دوایە تەسحیفی بەسەردا هاتووە و وشەی هۆرئامەنان بووە بەهۆرە. کەلیمەی هەورامانیش هەر لە هۆرئامەنانی ئەوێستاییەوە بووە. جا حەز دەکەین کە بیروڕای جەنابیشت سەبارەت بەهۆرە و مەنشەئی هۆرە بزانین کە ئەمڕۆش بەهەرحاڵ بەسوورەتی ئاهەنگێکی قەدیمی هەر ماوە.

مامۆستا هێمن: من لە زمانەوانیدا شارەزاییم نییە. بەڵام لەبارەی ئەم کەلیمە تایبەتییەدا، بڕوام هەروەک بڕوای مامۆستای گەورەمان «زەبیحی»یە، کە پێموایە ڕاست دەکا کە دەڵێ هۆرە هەریەکێک بووە لە گاتاکان و، زۆر بەئاشکرایی دیارە کە کەلیمەی هۆرە وەکو ئەهۆرومزا، ئەهۆرامزدا دێتە بەرچاو. پێموایە ئەو کەلیمە هەر ماوەتەوە.

سەید سمایل: بەڵێ، ئەلعانیش دە فارسیدا کەلیمەی «هوڕا» بۆ دەنگێکی مومتەد (کشاو) هەر بەکار ئەبرێ. ئەڵبەتە هۆرەش هەر دەنگێکی مومتەدە. ئەمن لەم باوەڕەدام کە «هۆڕای» ئێستای زمانی فارسیش هەر پاشماوەی هەمان «هۆرئامەنان» یان «هۆرا»بێ کە لە ئاوێستادا بووە.

مامۆستا هێمن: بەڵێ، خراپی بۆ نەچووی، بۆچی؟ دەکوردی خۆشماندا «هەرا» ماوە. «هەرا» یانی بانگکرن بۆ لای خوا. کەوابوو هەرچی ئەم «هێ»یانەی لە پێشەوەبێ و ئەو حەرفانەی تێدابێ، پێموایە مەربووتن بەگاتاکان. ئیتر ماون و تەحریف (سوان و جێگۆڕکێ)یان بەسەر داهاتووە و وایان لێهاتووە.

سەید سمایل: مونتەها، ئەو هۆرە یان هۆرئامەنانی ئەو وەختە لە گاتاکاندا، بەعینوانی موناجات، بەعینوانی گاث و ستایش هاتووە.

مامۆستا هێمن: بەڵێ بەمانای دوعاکردن هاتووە. مومکینە هەر بەمانای دوعاکردن بێ.

سەید سمایل: ئەمڕۆ هۆرەش هەر ئەو حاڵەتی قەدیمییەی هەیە، یەعنی لە حاڵەتی شێوازی ئەمڕۆیدا نییە و هەر حاڵەتی کۆنی قەدیمییە.

کەریم قەییوومی: شێوازی گوتنی هۆرە و خوێندنی هۆرە بۆ خۆی موشەخەسە کە جەرەیانی ئەو چۆنە، یەک نەوع عیبادەتە، یەک نەوع لاواندنەوەیە، یەک نەوع پاڕانەوەیە، ئەسڵەن لەحنی سیستیمی گوتنەکەی موشەخەسە.

سەید سمایل: مامۆستا گیان! ئێستا ئەگەر ئیجازە بفەرمووی لە زەمینەی کاری ئەدەبی خۆتان پرسیار بکەین. ئێستا بەچییەوە مەشغوڵن، خەریکی کام کتێبن؟

مامۆستا هێمن: عەرزت بکەم وەڵڵا ئەمن ئەلعان کاری تایبەتیم نووسینی کتێب نییە.

ئەمن ئێستا خەریکم لە موجەلەیەکدا کاردەکەم کە بەزمانی کوردی خەریکین لە ورمێ بڵاوی کەینەوە. بەداخەوە کادرمان کەمن. زۆرمان هاوارکرد بۆ براکانی هەموو جێگایەک کە یارمەتیمان بدەن و، بەڕاستی یارمەتیشیان داین. بەڵام بۆ خۆتان دەزانن کە وەزعێکی ناخۆش لەو وەختە ڕووی دا. بەداخەوە ئەو کەسانەی کە نامەیان بۆ ناردووین لە سەردەشتەوە، لە پیرانشارەوە، لە سەقزەوە، ئێمە کە جوابمان بۆ دەنووسینەوە، بەرگەشت دەبوونەوە. چونکە نازانین بۆ کوێ ئاوارە بوون. ئەمما ئەوەی کە ئێمە ئارەزوومانە ئەوەیە کە موجەلەیەکی فەسڵی لانی کەم بڵاوکەینەوە. دیارە ڕەنگە دوایە ڕەخنەگرانی کورد ئەو مەسئوولیەتەش باوێنە سەر ئەستۆی من. بەڵام دەمەوێ من ئەو موجەلەیە بەزمانی ئەدەبیی کوردی بڵاوکەینەوە. ئەمما ئەوە دەلیل نییە کە ئێمە لە موجەلەدا، لەهجەکانی دیکەی کوردیمان لەبیر بچێتەوە. ئێمە تکا لە هەموو قەڵەم بەدەستان دەکەین کە شێعر و پەندی پێشینیان، ئاداب و ڕسومی کوردی بەلەهجەی خۆیانمان بۆ بنێرن کە ئێمە لە گۆڤارەکەماندا بڵاوی بکەینەوە. بەتایبەتی زۆرمان پێ خۆشە کە وێنەی دیمەنەکانی کوردستان بڵاوکەینەوە. ڕەنگ بێ خوا یارمەتیمان بدا یەکەم موجەلە یا گۆڤاری کوردی بێ کە مسەوەر (ڕەنگی) دەبێ، جا ئێوە و هیمەتی ئێوە.

سەید سمایل: بەڵێ، مامۆستا گیان موجەلەکە ناوێکی تایبەتی هەس؟

مامۆستا هێمن: نەخێر، خەریک نین ناوێکی تایبەتی بۆ دروست کەین، ئەگەرچی هێندێک لە برایان ناویان بۆ دۆزیوەتەوە، بەڵام چونکە موجەلەیەکی فەسڵییە جارێ ناومان بۆ دانەناوە، ئومێدەوارم بگاتە جێگایەکی گەورەتر لەناو.

سەید سمایل: مامۆستا گیان، مەجمەعە عیلمییەکەتان، یا ئینتشاراتی سەڵاحەدینی ئەیووبی جگە لەو موجەلەیە کاری تری فەرهەنگی ئەکا؟

مامۆستا هێمن: بەڵێ، تا ئێستا پێنج کتێبمان ناردۆتە ژێر چاپ و ئەلعان لەژێر چاپدان، کە یەکێک لەوان دیوانی نالی ئەو شاعیرە گەورەیە بەشەرحەوە کە مامۆستا مەلا کەریمی مودەڕیس و کوڕەکانی لە سەریان کردووە. ئەوی دیکە دیوانی وەفاییە کە شاعیرێکی مەهابادییە. دوو کتێبی نەسری هەن، یەکیش فارسییە (کرد در تاریخ بیگانگان) کە بەعەقیدەی من هەر دەبوو بەفارسی بێ هەتا برا فارسەکانمان بزانن ئێمە چ زەجرێکمان کێشاوە لە توولی تاریخدا. لەبەروەی ئەو کتێبەمان بەفارسییە. دەنا باقی دیکەمان ئەوەی دەژێر چاپدان کوردین. پێموایە زۆر زوو دەکەونە دەستی خوێنەران ئینشاڵڵا.

سەید سمایل: نیازتان هەیە کە ئیدامەی بدەن و کۆڕەکە هەر کاری ئەدەبی بکا؟

مامۆستا هێمن: عەرزم کردی، لەم ڕۆژانەدا لێیان پرسیم تۆ بۆ لە ورمێی، چەدەکەی؟ گوتم ئەمن گەر کارمەندێکی ڕەسمیش بووبام ئەلعان بازنشستە بووم. بەڵام عیشق بەزمانی کوردی، عیشق بەئاداب و ڕسومی کوردی، عیشق بەخەڵکی کورد، منی وادارکردووە بەو پیرییە و بەو نەخۆشییەوە بچم و دەو موجەلەیدا کارێ بکەم، لەو کۆڕەدا کارێ بکەم. ئومێدەواریشم زۆر پتر سەرکەوتوو بێن. بەڵام شتێکی کە لێرەدا دەمەویست بیڵێم ئەوەیە کە ئێمە کەشف و کەڕامەتمان نییە بزانین «ئاغای حوسێنی»یەک لە سەنەندەج هەیە و شاعیرە. دەبێ ئەو خۆی بەمە بناسێنێ جا ئێمە بزانین شاعیرە یان شاعیر نییە.

ئێمە دەفکری وەی داین کۆڕێکی زۆر گەورەتر تەشکیل بدەین. جا لەهەر جێگایەکی بوو. دەبێ بزانین کێ دەعوەت دەکەین بۆ ئەو کۆڕەی، بزانین کێ دەبێ لەو کۆڕەدا خاوەن نەزەربێ. لەبەروەی تکا لە هەموو ئەو قەڵەم بەدەستانە دەکەم کە کوردییان خۆشدەوێ، کە ئەو میللەتە بێ بەشەیان خۆشدەوێ، کە ئەو میللەتە لێقەوماوەیان خۆشدەوێ لە ناردنی ئاساری خۆیان درێغی نەکەن.

سەید سمایل: ئینشاڵڵا، هیواداریـن کە هەمـوو لایەک بێـن بەدەنگتانەوە. ئەوانە کە مایەیان هەیە و دەتوانن خزمەتێ بکەن بەکورد و فەرهەنگی کوردی بەدەنگتانەوە بێن و یارمەتیتان بدەن. ئەگەر ئیسە کەموکوڕییەکتان بێ، بەهەرحاڵ چون سەرەتای کارە، هیواداریـن بەمروروری زەمان ئەم کەموکوڕییانە لابچن و جەنابت لەو مەجمەعە عیلمییەدا هەر بمێنێ ئیشاڵڵا بۆ داهاتوو.

مامۆستا هێمن: مان و نەمانی من موهیم نییە، ئێوە بمێنن، زمانی کوردی بمێنێ، من دەبێ ڕۆژێک هەر بمرم، بەڵام نە کورد دەمرێ و نە زمانەکەی.

سەید سمایل: مامۆستا گیان، من وەک بزانم ناڵەی جودایی کە ئاخرین دیوانی ئێوە بووە کە گەیوەتە دەستمان، خەڵکیش حەتمەن چاوەڕوانن کە لە ئایندەدا کارێکی ترتان بڵاوبێتەوە ئیشاڵڵا، ئایا خۆشتان بەتەمای ئەوە نین کە لە ئایندەدا دیوانە شێعرێکی ترتان بڵاوبێتەوە؟

مامۆستا هێمن: (بەپێکەنینەوە) وەڵڵاهی ئێمە تا ئێستا هەر قسەی جیدیمان کردووە، بەڵام با شۆخییەکیش بکەین. مریشک ئەگەر پیر بوو لە هێلکە دەچێتەوە، پێم وایە شاعیریش ئەگەر پیر بوو لە هێلکە دەچێتەوە. پێم وانییە دیوانە شێعرێکی تری منتان بەدەست بگا، بەڵام هەتا دەمرم دەنووسم، نەسر دەنووسم.

سەید سمایل: مامۆستا، ئەو شێعرانەی کە بەبەهانە داتان ناوە بۆ بۆمبارانی بانە، بۆ بۆمبارانی پیرانشار، هەر ئەوانە بەشێوەی کتێبێک بڵاوبێتەوە باشتر نییە؟

مامۆستا هێمن: زۆرم کتێبی بچووک خۆش ناوێ، ون دەبێ لەنێو قامکاندا. ڕەنگە شتێکی وەک تاریک و ڕوونیشم تازە بۆ دروست نەبێتەوە.

سەید سمایل: مامۆستا شێعری فارسیت هەیە یان نا؟

مامۆستا هێمن: نەخێر.

سەید سمایل: تا ئێستا شێعری فارسیت نەبووە؟

مامۆستا هێمن: بەمنداڵی شێعری فارسیم دەگوت، زۆر خراپیشم دەگوت، چونکە بەعەقیدەی خۆم تەسەلوتم بەسەر زمانی فارسیدا نەبووە. بڕواشم وایە قسەی حاجی قادری کۆیی زۆر بەجێیە، لەبارەی ئەو شاعیرانەی کە بەزمانێکی تر شێعر دەڵێن کە دەفەرموێ:

وەک مریشکێ کە عەقڵی نەهێنێ
بێت و جوجکەی مراوی هەڵێنێ
ناگا کە هاتوو گەیشتە جۆگەلەیەک
ناچێتە شوێنی کە بمرێ جوجەڵەیەک
جێی ئەوی ئیشکە، جێی ئەویش ئاوە
تێدەگا هەر قوون دڕانی پێ ماوە

کەریمی قەیوومی: ببوورە مامۆستا، زۆر بەجێیە کە ئاغای «حوسێنی»یش شێعرێکمان لە شێعرەکانی خۆی بۆ بخوێنێتەوە.

سەید سمایل: شێعرەکانی من ئەڵبەتە بۆ ئەوە ناشێن کە لە خزمەت مامۆستا هێمن و جەنابتانا بخوێندرێنەوە، بەڵام بەسەرچاو منیش لە شێعرەکانی خۆم قەتعەیەکتان بۆ دەخوێنمەوە، بەڵام ئەگەر ئیجازە بدەن سوئالێکی تر لە مامۆستا بکەم کە تا ئەندازەیەکیش خاریج لە بەحسەکەمان نییە.

مامۆستا هێمن: فەرموون.

سەید سمایل: بەڵێ، مامۆستا هەژارت لە نەسرا پێ بەقەوەت ترە یان لە شێعرا! یان لە هەردووکیانا؟

مامۆستا هێمن: بەعەقیدەی من سوئالێکی بڕێک گرانە. هەژار لە نەزم و نەسردا، لە هەردووکیاندا زۆر قەوییە. بەڵام ئەوەی ئەمن پێی دەڵێم شێعر زۆر کەم لە شێعری هەژاردا هەیە، ئیلا لە (بەرەو موکریان)یدا نەبێ کە سۆزی ئاشقانە و شاعیرانەی تێدایە و تێییدا دەبینی.

سەید سمایل: عیدەیەک لایان وایە کە مامۆستا هەژار لە نەسرا باشترە لە شێعر. لە

نەسرا بەقەوەتترە. لەبەر ئەمە بوو ئەم سوئالەم عەرز کردن.

مامۆستا هێمن: بێگومان، عەرزت دەکەم کە هیچکەسمان نییە لە مامۆستا هەژار کوردیزانتر بێ، قەڵەمێکی زۆر جوانی هەیە، هەم لە نەسردا و هەم لە نەزمدا، بەتایبەتی دە تەرجەمەدا. یانی من تەرجەمەی خەیامی مامۆستا هەژارم پێ لە ئەسڵەکەی کەمتر نییە. جا ئەگەر حەملی نەکەن بەسەر تەعەسسوبەوە، پێموایە لە ئەسڵەکەی خراپتر نییە، چونکە هەم مەفهوومی شێعرەکانی خەیامی هێناوەتەوە و هەم خزمەتی بەزمانی کوردی کردووە کەوابوو دوو خزمەتی کردووە ئەو لەوێدا.

سەید سمایل: خەڵکیش تا ئەندازەیەک لەو باوەڕەدان کە خوێندنەوەی هینەکانی هەژاریان لا خۆشترە لە فارسییەکە. باوەکو عەلاقەشیان پێیەوە هەیە، بەڵام لەبەر پاراوی شێعرەکانی مامۆستا هەژار، حەز ئەکەن ئەو بخوێننەوە.

جا ئەگەر ئیجازە بفەرموون لە شێعرەکانی خۆشم هەرچەند قابیلی نییە، قەتعەیەک ئەخوێنمەوە:

کوڵی گریان و ئەسرینم وەکو چۆم دایە ناق ئیمشەو
لە خەڵوەتخانەیی غەمدا من و چاوێکی زاق ئیمشەو
لە کونجی نائومێدیدا لە پێمە کۆت و بەندی غەم
چلۆن ڕێگەی ئومێد ببڕم کە ماوم پێ لە فاق ئیمشەو
کە ڕۆیی، دین و دڵمی برد بەجارێ ئەو بەبێ ڕەحمی
لە دڵدا لێ ئەدا تاسەی دیار و ئیشتیاق ئیمشەو
لە مەیدانی ژیانمدا بەرەو ئاوات و ئامانجم
چییە ئەسپی مرادی من کەوا نادا وزاق ئیمشەو
لە هیجری ئەو مەلەک شێوە بەشم هەر دەرد و ناڵینە
خودا کەی بێ، نەجاتم بێ لەدەس دەردو فەراق ئیمشەو
غەریب و مەنزڵی هێوام نشێو و پڕ لە هەورازە
چلۆن ئەم ڕێگەیە ببڕم، بەبێ تۆشە و تفاق ئیمشەو

مامۆستا هێمن: پێموایە ئاغای حوسێنی تەوازوعەکەت بێ جێ بوو، ئەو شێعرە لە ڕیزی غەزەلە هەرە جوانەکانی کوردی حیساب دەکرێ.

سەید سمایل: تا ئێستا شێعرم قوربان بۆ کەس نەخوێندۆتەوە، یانی لای هیچ کەس نەم

وتووە کە شێعرم هەیە. مەنزووریش لە خوێندنەوەی ئەوە، ئەمە بوو کە جەنابتان ئیزهاری نەزەر بکەن کە پەسندی جەنابتان بێ.

مامۆستا هێمن: بەڕاستی جوان بوو کاکە.

سەید سمایل: ئەگەر ئیجازە بفەرموون، ئەمجار نۆرەی جەنابتانە کە بەدەنگی خۆشی خۆتان شێعرێکمان بۆ بخوێنیەوە.

مامۆستا هێمن: شێعرێک کە بۆ خۆم خۆشمدەوێ، شێعرێکە بەنێوی (ئێوارەی پایز). هەرچەند بەداخەوە لەگەڵ ئەم فەسڵە یەک ناگرێتەوە، دەبێ ببوورن لێم کە شێعری ئێوارەی پایز لە بەیانی بەهاردا دەخوێنمەوە، بەڵام خۆم پێم خۆشە:

لە ئاسۆیەکی دوورە دەست
ئاوابوو زەردی پایزی
دەتگوت بووکێکی بێ نازە
پەردە جێ دێڵێ بەزیزی
پەڵە هەورێکی چڵکنە
گرتی سووچێکی ئاسمان
گەڵای زەردی دارێک وەری
زریان بردی بەرەو نەمان
(هتد)

سەید سمایل: خۆش بی مامۆستا گیان، بەڕاستی فرە بەتین و تەئسیر بوو، هیواداریین سەرکەوتووبی. مامۆستا هەروەک خۆت ئەزانی بۆ ڕێزلێنان بەبۆنەی حەفتەی موعەلیمەوە، بەشداریتان کردبوو لە ئاهەنگی شەوی شێعرێکا کە لە هونەرستانی سەنعەتیا ڕێک خرابوو، حەز ئەکەین بفەرموون نەزەرتان لەو بارەوە چ بووە؟ ئەو شەوە شێعرتان بەدڵ بوو یان نا؟

مامۆستا هێمن: بەڵێ بەڕاستی زۆرم بەدڵ بوو. بۆ هەموومان خۆش بوو، ئەوە پێشڕەفتێکی زۆر گەورەیە، ئێمە دەبێ قەدری بزانین.

بەڵام لەبارەی شێعری شاعیرەکاندا، بەڕاستی شێعری وایان هەبوو لە ئەوجی شێعریدا بوو. هەروا شاعیری چاکیشمان دی کە شێعری خۆیان لەوێدا نەخوێندەوە، بۆمەیان خوێندەوە کە بەڕاستی شێعری زۆر چاکیان هەبوو.

بەڵام هەر ئەو شەوە، کە دەو بەرنامەیەدا دوو شێعری زۆر درێژی من خوێندرانەوە، وەسیەتێک دەکەم بۆ شاعیرە لاوەکان، تا پێیان دەکرێ شێعری کورت بڵێن با خوێنەر و گوێگر ماندوو نەکەن. چونکە ئەو برا کاشانییەی کە شێعری هەوەڵێی بەڕاستی سەرنجی منی ڕاکێشا، کە داوای شێعری دیکەیان لێکرد ئیدی ئەو تام و خوێیەی نەما...

هەر ئەوە بەسە بۆ ئەوەی ئێمە عادەت بکەین شێعری کورت بڵێین. چ لەوەی چاکترە کە گوێ نەدەینە قەواعیدی عەرووزی و نازانم قەواعیدی شێعر و لەهەر جێگایەکی ئیحساسی خۆمان بڕاوە، قەڵەمەکە دانێین و چیدیکە نەڵێین.

دیسان نالی نەمر موبتەکیری ئەو شتەیە کە غەزەلە جوانەکانی ئەغڵەبیان چوار یا پێنج شێعرن. ئەوە وەسیەتێکمە بۆ شاعیرە لاوەکان کە حەشو دەشێعریاندا نەبێ، دیارە شێعر بەپیاوی نییە، ئیحساس بەشاعیر نییە، وا دەبێ نابڕێتەوە و درێژ دەبێ. ئەمما ئەگەر پێیان کرا کورتی بکەنەوە.

ئەوە وەسیەتی منە بۆ شاعیرە لاوەکان.

سەید سمایل: زۆر تەشەکور دەکەین لە ڕاهنومایییتان هەروا لە وتووێژەکەتان مامۆستا گیان.

تێبینی:

١- لەکاتی ئەو وتووێژەدا، هێشتا گۆڤاری «سروە» ناوی لێ نەندرابوو.

٢- کەریمی قەیبیوومی کە لەم وتووێژەدا ناوی هاتووە. نووسەرێکی کارامەی خەڵکی مەهابادە و ماوەیەکی زۆر پیاوانە شان بەشانی مامۆستا هێمن بەنانەزگی سروەی هەڵسووڕاند. کاتێ مامۆستا هێمن کۆچی دوایی کرد، تەلەفۆنم لە کەریم کرد و پرسیم سروە چی لێ دێ؟ گوتی خوا یاریکار بێ هەتا چەند ڕۆژی دیکە وتارەکانی ژمارەی ٥ی ئامادە دەکەم و دەیانهێنمە کرماشان و نیشانی مامۆستا سەید تاهیر و مەلا محەمەد و تۆیان دەدەم، ئەرخەیان بن ناهێڵم نەمانی هێمن ببێتە هۆی نەمانی سروە. لە زەمانی مامۆستا هێمندا، گۆڤاری «سروە» چوار ژمارەی لێ بڵاوکرایەوە.

٣- سەید سمایلی حوسێنی، شاعیر و نووسەری مەریوانییە و ئێستا لە سنە دەژی.

لە گۆڤاری «گزینگ»ی ژمارە ٢٣ بەهاری ١٩٩٩ بڵاوکراوەتەوە.

لە بەهاری شیلاناوێوە تا پاییزی ورمێ

هاوینی ١٩٨٥، دوای نیزیکەی دە ساڵ دوورکەتنەوە، بۆ یەکەم جار گەڕامەوە بۆکوردستان. لە ورمێ چوومە ئینتیشاراتی سەڵاحەددینی ئەییوبی و گۆڤاری سروە، کە ئەو دەم تازە دامەزرابوون، بۆ سەردانی مامۆستا هێمن، کە دە ساڵی ڕێک بوو چاوم پێی نەکەوتبوو. دواجار کە یەکمان بینیبوو هاوینی ١٩٧٥ بوو. ئەوەش چیرۆکێکی خۆشی هەیە، هیوادارم لە دەرفەتی دیکەدا بتوانم باسی بکەم.

ئێوارەی ڕۆژی ١٩٨٥/٧/٢٥ لەگەڵ دۆستێکدا میوانی ماڵی مام هێمن بووین. ئەو شەوە تا درەنگێ دانیشتین و قسە و باسێکی یەکجار خۆشمان کرد. ئەم گفتوگۆیەشمان هەر لەو دانیشتنەدا ئامادەکرد. ڕۆژی دواتر ٧/٢٦، ماڵاواییم لە مام هێمن کرد و چووم بۆ سابڵاغ. مامۆستا زۆری تکا کرد کە لە گەڕانەوەدا دوو سێ شەوی دیکە لەلایان بمێنمەوە، بەڵام بەداخەوە هەرگیز ڕێک نەکەوت و ئیدی چاوم پێی نەکەوتەوە. لەم ژمارەیەدا بەشی یەکەمی گفتوگۆیەکە بڵاودەکەینەوە. بەو هیوایەی پاشماوەکەی لە یەک یا دوو بەشی دیکەدا، لە ژمارەکانی داهاتوودا، بکەوێتە بەرچاوی خوێنەران.

فەرهاد شاکەلی مامۆستای کورد

* لای میللەتانی دیکە، دەزانی شتێک هەیە پێی دەڵێن فەرهەنگی ناوداران.

- بەڵێ...

* ئەگەر لە فەرهەنگی ناودارانی کوردا ناوی هێمن بنووسرێ. دەتەوێ چی لەسەر بنووسرێ، چۆن بنووسرێ؟!

- بڕوا بکە، بنووسن شاعیرێکی لادێیی کورد بووە کە فەرهەنگی میللەتەکەی خۆی لە چارچێوەی شێعردا بەخەڵک نیشان داوە. من بۆ خۆم پێم وایە هونەرێکی دیکەم نییە (جگە لەوەی) کە ژیانی میللەتەکەی خۆم نیشان دەدەم، ئەوەندەی توانیبم، ئەوەندەی شێعر ئیجازەی دابم، ئەوەندەی دەتوانای شاعیریمدا بێ...

* یانی لە ڕیزی شاعیراندا باس بکرێی...

- ئەگەر کورد نەبام، بەعەقیدەی من دەبوو لە ڕیزی نووسەرانمدا باس بکەن. بەڵام چونکە کورد هەلی وای بۆ هەڵنەکەوتووە کتێبی گەورە بنووسێ، یا ڕۆمان بنووسێ، یا

داستان بنووسێ، حەتتا مەقالەی سیاسی بنووسێ... دەنا من بۆ خۆم پێم وابوو ئەگەر لە وڵاتێکی پێشکەوتوودا بام نووسەر دەبووم، لەپێش وەیدا شاعیربم.

* ئێستا بەهەر حاڵ تۆ شاعیری.

– بەڵێ ئەلئان شاعیرم.

* باشە بەلای تۆوە شێعر چییە؟!

– بەلای منەوە، شێعر کوڵ و کۆ و هەستی دەروونی ئینسانێکە. لەهەریەک لە حیسسەکانی ئینسانییەوە، یانی چ لە حاڵی شادیدا، دەربڕینی ئەم هەستە دەبێتە شێعر، چ لە حاڵی ناخۆشیدا، کە بەداخەوە، من بەشاعیری غەم مەشهوورم، چونکو ژیانیشم هەر سەرتاسەر پڕ بووە لە غەم و داخ و، ئەویش هەر ئیلهامم لە نەتەوەکەم وەرگرتووە، چ بکەم؟! وەختێکی من شاعیری نەتەوەیەکی بووم کە هەمووی بۆ خۆی غەم و داخە، منیش هەر غەم و داخم دیوە. لەبەر وەی شێعرەکانم هەمووی بۆنی غەمی لێ دێ. زۆر کەمە، هەر نییە، لە تەواوی شێعرەکانی مندا خەڵک وەپێکەنین بخەن. هەر وە گریانیان دەخەن.

* تۆ باسی ئیلهامت کرد. بەلای تۆوە ئیلهام، بەو مەعنا کۆنەی کە دەگوترا، بەڕاستی هەیە؟!

– نازانم، ئەو ئیلهامەی کە پێت وابێ فریشتەیەک، یا پەرییەک، باوجوودێکی من ئەوەم گوتووە، یا شەیتانێک دێتە بن هەنگڵی پیاوی، وە شێعری پێ دەڵێ، من بڕوام بەوان نییە. بەڵام پێم وایە، دیتنی دیمەنێک یا بیستنی داستانێک، شتێک لە دڵی یا لە خەیاڵی – شاعیردا بەدی دێنێ، کە ئەوە تەعبیری ئیلهام، لەبارەی ویدا دروستە و من بۆ خۆم، هەر ئەوەبووە، وەختێکی، مەسەلەن بۆ نموونە دەیگێڕمەوە، من بەشارێکی گەورەی وەک سولەیمانیدا، ئێوارێکی پایز ڕۆیشتم، چۆڵ چۆلم دیوە. ئا ئەمە منی هان دا شێعری (ئێوارەی پایز) بڵێم. وە خۆت دەزانی نە باسی سولەیمانی تێدایە و نە باسی کوردیشی تێدایە. بەڵام ئێوارەییێکی پایز بوو کە من دیتم شاری سولەیمانی چۆڵ بوو. هەر ئەمە بوو بەباعیسی ئیلهامی وەی ئەو شێعرە بڵێم. بەڵێ من ئەوە بەئیلهام دەبینم. لە ڕاستیدا، دەناسم...

* تۆ لێرەدا بۆ تاکە تێکستێ، با بڵێین بۆ تاکە شێعرێ باس دەکەی. بەڵام بۆ دەست پێکردن، بەشێعر نووسین، هەر کابراکە دەبێتە شاعیر، ئەوەیان چۆن تەفسیر دەکەی؟!

– بەعەقیدەی من، شاعیری واقیعی هەر ئەو کەسەیە کە وەکو وێنە هەڵگرێک وێنە لە شت هەڵگرێ، بیخاتە ناو خەیاڵی خۆی و بەخەیاڵی خۆی بیرازێنێتەوە. بەبڕوای من شاعیری واقیعی کەسێکە کە لە ژیان ئیلهام وەرگرێ لە ژیانی ئینسانی، لە ژیانی

دەوروبەری خۆی. یەکێک لە نەزەرییەکانی من لەبارەی شێعرەوە گوتوومە و هێندێ کەس تەئییدی دەکا و هێندێ کەس تەئییدی ناکا، من پێم وایە شاعیر ناتوانێ لە چوارچێوەی دەوروبەری خۆی بچێتە دەرێ. یانی ئەلئان من شێعرێک لەسەر سوێدێکی، کە نەمدیوە، بیلێم، پێم وایە شێعر نییە، خەیاڵێکە بۆ خۆم کردوومە... شتێکی بێتامی لێ دەردەچێ، بەڵام وەختێکی من لە وڵاتێکی دەرەوەی کوردستان دەمەوێ شێعر بڵێم، تەماشا دەکەم کوردستانم دێتەوە یاد. هەر وەکو لەبیرمە، لە جێگایەکی شاخاوی و بەردەڵان و جەنگەڵدا، شەوێکی نیوەشەو، من گوێم لە دەنگی بولبولان دەبوو، لای بەیان، کوردستانم هاتەوە بیری، وڵاتێکی دووریش بوو لە کوردستان، ئەو شێعرەم گوت:

بەیان ئەنگووت و شەو ڕابرد و من هێشتا خەوم نایە
دەخوێنن بولبول و قومری، بەڵام قاسپەی کەوم نایە
خەیاڵ دەمباتە جێژوانی شەوانی لاوەتی ئەمما
خرینگەی بازنە و خرخاڵ و بەرمووری ئەوم نایە

هەرچی کردم، نەمتوانی لەو موحیتە، لەو دەوروبەرەی خۆم ئیلهام وەرگرم بۆ ئەو شێعرەی گوتوومە، هەر خەیاڵ بردمیەوە کوردستان و بازنە و خڕخاڵی کچە کوردێک.

* تۆ پێت وایە بۆچی بووی بەشاعیر. بۆ نەبووی بەشتێکی تر؟

– بەڵێ... ڕەنگبێ ئەگەر پێشەکی تاریک و ڕوون بخوێنیتەوە، لەوێدا نووسیومە، من تا لە مەدرەسەی سەرەتاییدا دەمخوێند، هیچ پێم وانەبوو ئەدەبیات چییە. لە هەموو دەرسەکانیشمدا هەر وەک یەک بووم، یانی دەرسی ڕیازیش و ئەدەبیشم هەر وەک یەک بوو. بەڵام وەختێکی چوومە حوجرەی فەقێیان بۆ دەرس خوێندنێ، لەوێ زۆر باسی شێعر و ئەدەب دەکرا و، من لە پێشدا ئەوە شیفتەی کردم بۆ لای شێعر و ئەدەب. لە پێشدا پێم وانەبوو شێعر چییە؟!

پێم وابوو وەزنە و قافیەیە و هەرچی وەزنەکەی لەبارتر و قافیەکەی گرانتر بێ، شێعری چاتر ئەوەیە. بەڵام زۆری پێ چوو تا تێگەیشتم، شێعر بەیانی ئیحساساتی شاعیرە. وە بەختەوەرم کە ئەغلەب لەو، یانی سەدی نەوەد و پێنج لەو شێعرانەی کە لەو وەختیدا، پێش وەی بزانم شاعیری چییە (نووسیومن) بەتاڵاون، وە شکور نەبوونە بەڵا بەسەرمەوە، ئەلعانەکانێ، حاشایان لێ بکەم!

* ئەوانەی کە باوکت سووتاندنی...

– ئەوانە کە باوکم سووتاندنی... دەستی خۆش بێ...

* ئێستا، بەهەرحاڵ، ئەگەر خۆت ویستبێت یا نا، یەکێکی لە شاعیرە گەورەکانی کورد. بەڵام کە ئێستە ئاوڕ بۆ دواوە ئەدەیتەوە سەیری شیعری خۆت ئەکەی، پێت وایە چیت خستۆتە سەر شیعر، چیی تازەت هێناوە؟!

– لەبارەی قالبی شیعرەوە پێم وا نییە شتێکی تازەم هێنابێتە گۆڕێ... وەکو بۆ خۆم لە جێگایەکی دیکەشم گوتووە و ئەلعانیش تیکراری دەکەمەوە، وەختێکی خەیاڵێکی شاعیرانە بەربینگم پێ دەگرێ شیعر ئازاد دەکەم بۆ خۆی قالب بۆ خۆی بدۆزێتەوە. من قەت دەپێشدا قالبم بۆ شیعر نەدۆزیوەتەوە تا شیعر لەو قالبەدا بڵێم... لەبەر وەی لەباری قالبدا تەنیا شیعرێکی، پارچە شیعرێکی کە من پێم وایە پێش من هیچ شاعیرێکی کورد دەو قالبەیدا شیعری نەگوتووە (شەنگەبێری)یەکەمە، پێم وایە لەپێش مندا هیچ کەس دەو قالبەدا شیعری نەگوتووە... با ئەوەشت لەپێشدا بۆ تەشریح کەم، کە هیچ یەک لە شاعیرەکانی مە، قالبێکی نوێیان نەهێناوەتە گۆڕێ، من دەتوانم بەدرێژی بۆت سابیت بکەم، کە مامۆستا گۆران، کە ئێمە بەشاعیرێکی نوێی دەزانین، هونەرەکەی ئەوەبوو گەڕاوەتەوە بۆ وەزنی هیجایی، کە وەزنی هیجایی وەزنێکی فۆلکلۆریکی زۆر کۆنی کوردە، یانی گەڕاوەتەوە بۆو وەزنەی.

* هەموو وەزنەکانی گۆران...؟!

– تەقریبەن، هیچی نییە لە فۆلکلۆردا نەبێ... یانی نەهەموو وەزنەکانی دیوانەکەی، ئەوەی پێی دەڵێن شیعری نوێیەکەی. ئەوی شیعری نوێیەکەی، ئەتۆ توحفەی موزەفەرییەی چاک بڕوانە، هەموو وەزنەکانی تێدایە. بەڵام ئەو بڕێکی کورت و درێژ کردوونەوە. مامۆستا گۆرانێکی دەڵێ:

کوردستان گەڕام
دۆڵا و دۆڵ پێوام
نە لە شار و نە لە دێ
نەمدی کەس
جوان بێ وەک تۆ
تویت و بەس
کچە کوردێ وەک گوڵ وابێ، کوردستانێ پێ ئاوابێ...

بڕۆ تەماشای توحفەی موزەفەرییە بکە، دەڵێ:

سەد وەستام بۆ بێ

لە لای شیرازێ
دووسەد شاگرد بێ لای دریازێ
کراسێ بدروون بۆ بووکە نازێ
دەبلا تەنک بێ، دەبلا شلک بێ
بۆ بووکە نازێ.

هەر ئەو وەزنە نییە؟! مولاحەزە بفەرموو هەر ئەو وەزنەیە. مامۆستا گۆران هونەرێکی کردووە، گەڕاوەتەوە بۆ وەزنی هیجایی. ئەمن تەئیدی دەکەم کە دەفەرمووێ ئەم وەزنە لەگەڵ تەبیعەتی زمانی کوردی پتر ڕێک دەکەوێ. وە بەعەقیدەی من پتریش ڕێک دەکەوێ. ئەمنیش عەقیدەم هەروەک وی وایە لێرەدا. ئەمما من پێم وایە مامۆستا گۆرانیش، ئەو کەسەی کە پێم وایە قەڕنی بیستەم شاعیری لەوی چاتری تێدا نەبووە لە بیرت نەچێ، ئەوە دەلیل نییە کە من نەقد دەگرم یان باس دەکەم، لە ئیرادەتی من نیسبەت بەمامۆستا گۆران کەم ناکاتەوە مامۆستا گۆران، بەعەقیدەی من، بڕیاری خراپی دا لە ژیانی خۆیدا، کە دەفەرموێ ئیدی تازە من ناچمەوە سەر قالبی کۆن، پێم وابوو دەیتوانی شیعری دیکەی وەک دەروێش عەبدوڵلاش هەر لە قالبی کۆندا بڵێ و میللەتەکەی ئەلعان ئیستفادەی لێ بکا. خۆ مەحدوود کردنی شاعیر دەقالبێکدا، یا دە چەن قالبدا، پێم وایە کارێکی ئاقڵانە نییە، بەڵێ...

* من پرسیارەکەم ئەوەبوو کە چیت هێناوەتە شیعری کوردییەوە، چیی تازەت هێناوە، تۆ باسی شەکڵت کرد، بەڵام ئەی شتی تر؟!

– چی تازەم هێناوە؟! وەڵڵاهی... ئاخر من بۆ خۆم بڵێم چی تازەم هێناوە... بەڵێ شتی تازەم هێناوە ڕەنگبێ لەپێش مندا هەبوون، شاعیرە غەریبەکانی کوردستان، کە بەداخەوە هەریەکەی کەس نازانێ لە کوێ مردوون، وەک حاجی قادر، یا وەک نالی، کە باسی دەردی غوربەتیان کردووە، بەڵام من پێم وایە زۆر نوێترم لەوانە لە(ناڵەی جودایی)دا باس کردووە... ڕەنگبێ، بێ تەئسیر نەبووبێ شیعری بەهارەکەی حاجی قادر یا شیعرەکەی نالی بۆ سولەیمانی ناردۆتەوە، ڕەنگە ئەوانە هیچیان بێ تەئسیر نەبووبن دەمێشکمدا جووڵەیان کردبێ، بەڵام منیش دەردی غوربەتی خۆمم لە ناڵەی جوداییدا پێم وایە زۆر چاک تەشریح کردووە. ئەوە شتە نوێییەکە کە من هێناومە. زۆر شتی نوێی دیکەشم هەیە کە نازانم، ئەلعان لەو وەختەیدا، نە کتێبم لەپێشە و نە چی... بۆ خۆم ئەلعانەکانێ، بیر دەکەمەوە کە هیچ ناتوانم شیعر بڵێم، چونکە هەرچی دەبوو بیڵێم گوتوومە، وەختێکی من گەرمەشێن

دەڵێم بۆ شەهیدێکی کورد، ئیدی تازە هەرچەند دەکەم لەوەی چاتر ناتوانم، پێم وایە، بڵێم.

* لەوە گەرمتر...

– لەوە گەرمتر ناتوانم شین بگێڕم... وەختێکی من باسی بەهاری کوردستانم کردووە، پێم وایە ئیدی نەقشاشییەکم کردووە لە بەهاری کوردستان، لەوەی چاتر ناتوانم تازە نەقشاشی بکەمەوە. وەختێکی باسی تەبیعەتی کوردستان دەکەم... هەموو... ئیدی لێم براوە، وشەم لێ براوە. تازە چی دیکە بڵێم؟! هەرچی بیڵێم تیکراری موکەڕەرە. وە لەوانەدا بەعەقیدەی من، نوێ... شتی زۆر نوێم هێناوە... نوێیان تێدا هەیە.

* باش بوو باسی زمانت کرد، کە دەبوو زووتر بتگوتایە، بەڵام وا درەنگتر باست کرد. ئێستە زۆر کەس پێی وایە تۆ لە زماندا زۆر شتت تازە کردۆتەوە، یانی ئەو زمانە شێعرییەی کە تۆ بەکاری دەهێنی، چ وەکو وشە، وشەی تەنهای سەربەخۆ وەری بگری، چ وەک دەربڕین. هەندێ دەربڕین هەیە، ڕاستە، کۆمەڵێ وشەی ئاساییە و لەناو خەڵکا هەیە، بەڵام کە بەشێوەیەکی تازە پێکەوەت نا، دەربڕینێکی تازەش دروست دەکا. تۆ ئەوەت زۆر وەستایانە کردووە. بەڵام ئەمەت چۆن کردووە؟ ئەمەت چۆن بۆ دێ؟!

– ئەوە هۆی ئەوە بووە کە من بێچووە لادێیی بووم، وە زانیومە ئەو وشەیە خەڵکی نەخوێندەوار لە لادێدا چۆنی بەکاردێنن. وەختێکی من لە لادێدا دەژیام زیاتر شێعرەکانی خۆم لە پێشدا بۆ پیرێژنێک دەخوێندەوە تا بۆ ڕۆشنبیرێکی بخوێنمەوە، بزانم زمانەکەم چاک پێکەوە هاتووە، یان نە. و من لێرەدا مەمنوونی دێنشینی خۆم بووم. یەکێک لە شێعرناسەکانی مەهاباد لەبارەی مندا دەڵێ: هێمن شاعیر نییە، شیلاناوێ کردوویەتە شاعیر. بەڵێ من لە شیلاناوێیەکدا دەژیام کە هەر چی لە شێعرەکانمدا هەیە، لەوێشدا هەیە. ئاو هەڵدێر دەڵێم، نازانم چ دەڵێم، ئەوانە هەموو لە دێیەکەدا هەن، دیومن. ئەو گوڵانەی کە باسیان دەکەم لەنێو شێعرەکانی خۆمدا، هەموو لەو دێیە هەن و من عەقیدەم وایە ئەگەر برایەکی زەوقی شاعیری هەبێ، بەقەد من گەڕیدە با، کوردستانی گەڕابا، ئەویش دەیتوانی وشەکان وا جێبەجێ بکات. ئەلعان من، نووسەرێک کە ڕەنگبێ تۆش بیناسی و هەر لەو وڵاتەش بێ کە تۆ لێی، دیم، نووسینێکم دیوە، ئەو وشانەی کە من لە شێعری خۆمدا بەکارم هێناوە، ئەویش بەکاری هێناوە. ئەو بەکارهێنانەش هەر ئەوەیە عەرزم کردی، دێهاتی بەکاری دێنێ. مامۆستای من دێهاتی بووە.

* لە پرسیارێکی پێشتردا باسی ناڵەی جودایێت کرد. هەڵبەت بەلای منەوە، ڕەنگە بەلای زۆر خەڵکی دیکەشەوە، وەک ئەو ڕۆژەش بۆم باس کردیت، تۆ ئەگەر تەنیا ناڵەی

جودایێشت هەبێ، بەستە. بەڵام ناڵەی جودایی چۆن دروست بوو، یانی بڵێین بەرهەمی ساتێکی عاتیفی بوو، بەکورتی چیرۆکی ئەو شێعرە خۆی چییە؟

– ڕەنگبێ برێک گران بێ بەڵام باوەڕم پێ بکە ئەم شێعرە وەک برووسکێک بەمێشکمدا هاتووە و، لە ئانێکیشدا کە من هاوارێک بۆ غەریبی خۆم بکەم. ئەویش، بەڵێ، عیللەتێکی هەبوو. من لە بەغدایەکی گەرمی هاویندا، بەتاقی تەنێ، لەگەڵ یەک دوو ڕەفیقی زۆر فەقیر بەجێ مابووم و، ڕەفیقەکانی دیکەم، کە ئەو دەمی لە بەغدا دەبوون، هەمووی چووبوونە ئەوروپا بۆ گەڕان، منیان لە بەغدایە بەجێ هێشتبوو. وە ڕەفیقەکانی لە بەغدایەشم پەیداکردبوون، کوردەکانی عێراقی، ئەویش هەموو وە شاخ کەوتبوون. من بەتەنێ مابوومەوە. ئەو غەم و داخ و دەردە وەک برووسکێک دە یەک ڕۆژدا بەمێشکمدا هات، بەڵام بۆ ساز و پەرداخ کردنەکەی شێعرەکە ماوەیەکی زۆری توول کێشا.

* یەکەم جار کە نووسیت، هەموویت نووسی؟!

– نا هەمووم نەنووسیبوو. بەڵام تەقریبەن، دەتوانم بڵێم ئیسکلێتەکەم داڕشتبوو، بەڵام دوایە زۆری پێدا هاتم و چووم و، ئێستاش بڕواناکەم کە هەمووی بەدەستی خەڵک گەیبێ. با ئەو حەقیقەتە بڵێم، ئەگەر من لەو وەختەیەدا کە خەیاڵی ئەم شێعرە لە مێشکمدا هەبوو، ئەگەر من مەسنەوی مەولەویم لە ئیختیاردا با، ڕەنگ بوو ئەو شێعرە بەوجوود نەیە، ئەگەر مەسنەویم خوێندباوە...

* ئەو کەف و کوڵە.

– ئەو کەف و کوڵەم دەنیشتەوە. هەر ئەوەندە شێعرەم لەبەر مابوون کە لەوێ ئیستینادم پێ کردوون...

* بەکارت هێناوە...

– بەکارم هێناون... دەنا مەسنەویم دە ئیختیار دابا ئیدی کەف و کوڵەکەم دەڕۆیی. ئەوەم بیستووە کە دەڵێن بەمامۆستا گۆرانیان گوت، گوتیان: بۆ شینت بۆ ڕەفیق حیلمی نەکردووە، بۆ ئەو پیاوە گەورە. گوتی: وەڵڵا گریام. لەبەرئەوەی هەست و کەف و کوڵەکەم بوو بەفرمێسک، نەبوو بەشێعر. من بڕوام بەو حەقیقەتە هەیە کە ئەگەر پیاو بۆ شتێک گریا، ئیدی شێعری بۆ ناگوترێ.

* ئەم باسەی کە دەیکەی زیاتر پیاو بۆ ئەوە ڕائەکێشێ کە بیر لە تەکنیکی شێعر نووسین بکاتەوە، چۆنی دەنووسی... یانی کەف و کوڵێک دێت، جاری وا هەیە بەخوێندنەوەی مەولانایەک دەڕوا هیچی لێ نامێنێتەوە، جاری واش هەیە بەگریانێ

قەرەبووی دەکەی...

– بەڵێ...

* بەڵام جاری وا هەیە ئەوانە هیچیان دادت نادەن، دەبێ بینووسی...

– دەبێ بینووسی...

* دەمەوێ زیاتر لەوە تێ بگەم، تەکنیکی نووسین لای تۆ چۆنە؟! دەنووسی و چاکی دەکەی؟! دەنووسی و وەکو خۆی دەیهێڵیتەوە، چۆنی دەنووسی؟!

– بەڵێ... من لەپێشدا کەف و کوڵەکەم دێنمە سەر کاغەز... بەڵام زۆر کەس وا بووە ئینتیقادی لێ کردووم کە تۆ زۆر دەست لە شێعری خۆت دەدەی. من تا جێگایەک کە لێی بێزار دەبم هەر دەستی لێ دەدەم، هەر کەلیمەی دەبەمە پێشەوە، دەیهێنمە پاشەوە، قافیەی جوان دەکەم، قافیەی ناهێڵم، نازانم... یەکێک لە ڕەفیقانی قەدیم، کە ڕەنگبێ ئەلعان، ئەو دەعیەی نەهێنێ من بەڕەفیق بزانێ، دەیگوت جاری وا هەیە تۆ شێعری خۆت خرادەکەی. هێندەی دەست لێ دەدەی، خرای دەکەی. من بەخۆم نییە ناتوانم دەس لە شێعری خۆم نەدەم. پێم وایە، بۆ خۆم پێم وایە چاکی دەکەم، خەڵکی واش هەیە پێم دەڵێن خراپی دەکەی. زۆری دەس لێ دەدەم، بەڵام...

* پیاو کە «لەکوێوە بۆ کوێ»کەت دەخوێنێتەوە و، ئەو پێشەکییەی کە بۆ تاریک و ڕوونت نووسیوە، یان ناڵەی جوداییەکەت دەخوێنێتەوە، وا هەست ئەکا تۆ زۆر لە وڵات دوورکەوتوویتەوە... یانی وەک بڵێی هەزاران میل کەوتۆتە نێوان تۆ و وڵاتەوە، کوردستانەوە... بەڵام لەهەر لایەنێکەوە لێکی بدەیتەوە، تۆ لە کوردستانی عێراق بوویتە، نەک تەنیا لە عێراقی عەرەبا، کە ئەوەندە هەست بەغەریبی بکەیت. ئەی بۆچی ئەو هەستەی کوردستان وای لێ نەکردووی کە کەمتری بکاتەوە بابڵێین ئەوەندە هەست بەغەریبی نەکەی، وەک پیاو لە شێعرەکە و لە پێشەکییەکەدا دەیبینێ؟!

– وەڵڵاهی، کاکە، من بەڕاستی با ئەو هەقیقەتە بڵێم، من نە تەنیا لە کوردستانی عێراق هەستم بەغەریبی نەدەکرد. بەڵکە پێم وابوو لە ماڵە خۆمم. وە بەتایبەتی ئەگەر دەچوومەوە شارەکانی کوردستان، ئەوە زۆر دەردی غوربەتی لە مندا دەکوشت. بەڵام عاتیفەی ژن و منداڵ... من شاعیرێکی ڕەبەنی وەک حاجی قادر نەبووم... تاقانەیەکم بەجێ هێشتبوو کە زۆرم غەم بوو... دیارە هەر کوڕە کوردەکانم زۆر خۆش دەویستن، بەڵام جێی وییان بۆ پڕ نەدەکردمەوە. خوشکم بەجێ هێشتبوو، برام بەجێ هێشتبوو... ئەوانەش... پیاو با زۆر درۆزن نەبێ، هەرچی کوڕە کوردێکم زۆر خۆش ویستبێ، پێم وانییە بەقەد کوڕی خۆم خۆش ویستبێ. بەڵام ئەو شێعرانەی کە زۆریان بۆنی غەریبی لێ

دێ هەر ئەو شێعرانەن کە من دەساڵی ٧٤-٧٥دا کوتوومن... ناوێرم... بۆچی بەنێو بڵێم... تەنیا موسەکینێکی هەمبوو، ناوەکەی نابەم، کابرایەک بوو، کوردێکی کە پێم وایە نەوێرابوو بچێتە شاخی، دەنا کێ هەبوو نەچووبێتە شاخی...

* ناوی مەحموود زامدار بوو.

– بەڵێ... وەڵڵاهی... ئیدی ئەوە تۆ دەیڵێیی... دەچووم دەردی دڵی خۆم لەکن ئەو کەسەی هەڵدەڕشت. بەڵێ مەحموود زۆری زەرەر لە خۆی دا، ئەگەر مەحموودیش لە شاخی بایە شێعری چاتریشم دەکوت... ڕۆژێ دەچووم لەکن وی خۆمم دەخافڵاند... ئەو مەلعوونە نەیدەهێشت ببێتە شێعر (پێ دەکەنێ). با خاترەیەکی خۆشی خۆم و مەحموودت بۆ بگێڕمەوە. ڕۆژێک لە یەکیەتی نووسەرانی کورد دانیشتبووم... مامۆستا عەبدوڕەزاق بیماریش لەوێ دانیشتبوو، بۆ خۆیشی لەوێ بوو... سێ چوارێک لەو بیمار و نازانم زامدار و شتانە لەوێ بوون. ئەو کابرایە دەستی کرد بەکەرنامە خوێندنەوەی. دەپێش هەموو شتێکدا گوتی: کەر گیانلەبەرێکی هێمنە... کوڕە گوتم، هەتیوە بۆ هەژار نییە، بۆ زامدار نییە (هەموو پێ دەکەنن)، ئاخر، بۆ بیمار نییە، بۆ هەر هێمنە...؟! یەکجار زۆر خەجاڵەت بوو (هەموو پێ دەکەنن).

* بەشێکی زۆری تەجروبەی غەریبیت پێوەندی بەو ماوەیەوە هەیە کە لە عێراق، یا لە کوردستانی عێراق بووی... ئێستا ئەو تەجروبەیە چۆن دەبینی؟!

– مولاحەزە بفەرموو، شێعرەکانم تاریخیان هەیە. من ئەو موددەتەی کە لە کوردستان بووم، لەژێر ناپاڵم و تیزابی دوژمندا بووم، یەک شێعرم نییە کە باسی غەریبی تێدابێ... مەتەرێزی شەڕەفم لە شەڕدا گوتووە، بەڵام دەڵێم ئاوارەنیم، وا دەزانم لە ماڵم... بەڵام ناڕەحەتیەکەی من هەر ئەو وەختە بوو... ئەگەر تاریخی شێعرەکانم بخوێننەوە، هەر ئەو وەختەیە کە من هەست بەغەریبی دەکەم، کە لەبەغدا بەتەنێ بەجێ مابووم...

* کەوابێ ئەم غەریبییە، ئەم غوربەتەی لێرەدا باس دەکرێ، غوربەتی زمانە، یانی پێوەندی بەزمان و فەرهەنگەوە هەیە، فەرهەنگی نەتەوایەتی میللەتی...

– بەڵێ...

* یانی تۆ غەریبییەکەت زیاتر لەوە دابوو کە لە وڵاتێکدا بووی، لە ڕووی زمانەوە لە ڕووی فەرهەنگەوە لێیەوە دووری... وا نییە؟!

– بەڵێ... ئەوە کامیلەن وایە... من کە نێزیک بە... نازانم دە ساڵ... یا هەشت یا نۆ ساڵ لە بەغدا مام، وێستا ئەوەندە عەرەبی فێر نەبووبووم کە بتوانم ئیحتیاجاتی ڕۆژانەمی پێ ڕەفع بکەم. دیارە ئەوەش موحتاج نەبووم. ڕاستییەکەی ئەوەبوو کە دەمتوانی هەمیشە

بەشی ئەوەندە کوردێک پەیداکەم کە ئەگەر قاتێک بکڕم ببێتە دیلمانج و بۆم بکڕێ. دەنا پێم وانییە هێندەش نازیرەک بم کە زمان فێر نەبم... بەڵام... وەڵڵاهی ئیستعدادی زبان فێربوونیشم کەمە... ها... ئەوەت پێ بڵێم وەدوایە بەڕاستی من نەمدەویست ئەدەبی عەرەبیش فێرببم، چونکو تەماشام کردبوو کە قەت نابمە ئەدیبێکی چاکی عەرەب، ئەدەبی عەرەبی، ئەدەبیاتی عەرەبی بخوێنمەوە، یا نووسینی عەرەبی بخوێنمەوە، مەگەر خەبەرێک زۆرم ئیحتیاج پێ بووبێ، خۆمم عەزیەت دابێ، دەنا قەت گۆڤار و شتی وام نەدەخوێندەوە. عیللەتیشی ئەوەیە کە بۆ خۆت دەزانی ئەدەبی عەرەبی چەندی زەرەر لە زبانی کوردی داوە. با حەقیقەتێک بڵێم، دیارە ئەو دەمی من نووسینە کوردییەکانی عێراقم زۆر دەخوێندەوە. تا لە کوردستان دەبوون، بەئیستلاحی ئێرە دەبیرستان، یا بەئیستلاحی وێ سانەوی و شتی واتان دەخوێند، هەموو کوردییەکی خالیس و جوان دەنووسرا. لەگەڵ دەبوونە دوکتۆر، ماشاڵڵا عەرەبیتان فکر دەکردەوە و کوردیتان دەنووسی. وای چ بەدبەختێک بەسەر زبانی کوردیدا هاتبوو... ئەو عەرەبی فکر کردنەوە، هەستام بەو کارە (پێ دەکەنێ)... یەقوومو بیهازە لعەمەل... بەڕاستی زەرەری گەورەی داوە.

* با جارێکی دی بێینەوە سەر مەسەلەی دەربەدەری، یا ئاوارەیی و دوورکەوتنەوە لە وڵات... ئایا پیاو دەتوانێ بڵێ یەکێ لە هۆیە هەرە سەرەکییەکان لە شێعری تۆدا دەربەدەری و ئاوارەبوونە؟!

– نا عەرزت دەکەم ئەوە بۆ زەمانێکی مەحدوودە. شێعری من ئەگەر غەمناکە، هەموو لەبەر لێقەوماوی، چارەڕەشی، بەدبەختی میللەتەکەمە تێیدا مونعەکیس بووە، نە ئی خۆم، وەختێکی من لە تەمەنی بیست و دوو ساڵی دەڵێم:

گەرچی تووشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن

باوەڕ بکەن کوڕە دەوڵەمەندێکی زۆر تێر و پڕ و پاک و خاوێن بووم، بەڵام میللەتەکەم تووشی ڕەنج و دەرد و حەسرەت بوو... (ئەمن) لێرەدا (هێمن) نییە، (ئەمن) میللەتی کوردە.

* بەڵام ناتەوێ ئەوەش بڵێی کە جوانترین شێعرت ئەوانەن غەریبی پێی گوتووی!!

– با... نە ئەوە لەبەر وەش بووە کاکە، لەبەر وەی بووە من تەجروبەی شێعرم زۆرتر ڕۆیوەتە پێشێ... هەر غەریبی نەبووە، من تەجروبەی شێعریشم زیاتر بووە... ئەزموونی شێعرم هەتا تەمەن بەرەو ژوورتر چووە، بەرەو پێشتر چووە.

* ئەی کەواتە سەرچاوەی شێعر، لای تۆ، جگە لەوەی وتمان، کە ڕەنگە دەربەدەری

جوانترین شێعری پێ گوتبی، چی دیکەیە؟!

– وەڵڵاهی... جوانیش زۆری تەئسیر لە من کردووە، جوانی دیارە بەهەموو مەعنای کەلیمەوە. بەڵام جوانترین شتیش لە نەزەر مندا ژن بووە، یان ئینسان بووە، کە دیارە جینسی موخالیفە، لە هیچ شێعرێکی مندا، تۆ پێم وایە، بۆنێکی وا ناکەی کە من تەمایولێکی غەیرە ئینسانیم تێدا بووبێ... بەڵێ... بەڵێ... تۆ هەر ناڵەی جودایی دەبینی لە شێعرە غەریبییەکانی مندا، ئەدی... شێعری وام هەیە کە ناڵەی جودایش نییە، بەڵام بۆنی غەریبی لێ دێ، کە دەڵێم: یادم بکەن، زۆر سەیرە... بەڕاستی ئەو شێعرەی من کەم کەوتۆوەتە بەر لێکۆڵینەوە و ئینتقاد. من پێم وایە لەو شێعرەیدا زۆر شتی نوێم هێناوەتە گۆڕێ. کە لە پێش مندا هیچ شاعیرێکی کورد لائەقەل – نەیکوتبێ. من دەڵێم:

لەو دەمەیدا گڕ دەگرێ مەیل و تاسە

لەو دەمەیدا تێک هەڵدەنگوون هەناسە

پێم وایە «تێک هەڵدەنگوون هەناسە» ڕەنگبێ ئەو تەعبیرە زۆر کەم بێ لە شێعری شاعیرانێ کە من بیانناسم. ئەوەش هەر نەوعێک لە دەردە غوربەتەکەم... بەڵێ... جوانی لە هەموو شتێکی دی... جوانیش یەکێک بووە لەو شتانە کە منی هان داوە بۆ شێعر گوتن... جوانی تەبیعەت... دیارە پتر لە جوانی تەبیعەت، جوانی ئینسان... ئینسانی جینسی موخالیف.

* تۆ بڵێی لێرە باسی تەعبیرت کرد... لەو دەمەیدا تێک هەڵدەنگوون هەناسە...

– بەڵێ...

* ئەمە ئەگەر بەراوردی بکەی لەگەڵ ئەو دەربڕینە ئیحساساتیەی کە لە ناڵەی جودایيدا باست کردووە، ئەوەیان زۆر بەئاشکرا پێوە دیارە کە زیاتر شتێکی ئیحساساتییە و ڕەگەزێکی ماددی تێدا بەدی ناکرێ. بەڵام «تێک هەڵدەنگوون هەناسە» شتێکی زیاتر ماددی نیشان دەدا. ئەمە بەڕەئی تۆ، دوو تەجرەبەی جیاواز نیشان نادا؟!

– با... با... بەڵێ... بەڵێ دوو تەجرەبەی جیاوازە. بەعەقیدەی من لێرە مەحروومییەتێکی دیکە نیشان دەدا، لەوێ مەحروومییەتێکی دی. ئیدی پێم وایە زۆریش شکافتر نەڵێم... (پێ دەکەنێ)... چونکو هەر ماچی کچە سولەیمانیان تێری نەدەکردم بەتەنیا (پێ دەکەنێ)... چونکو باوکانە بوو... وەکو عەرزم کردی، ماچیان نەئەدا بەشاعیرە لاوەکان، دەیاندا بەمن، چونکو پێیان وابوو بێ ئازارم (پێ دەکەنێ). بێ ئازار نەبام بۆ دەیاندا (پێ دەکەنێ)... نازانم تۆ ئەو شێعرەی منت دیوە، کە خەڵک ڕەنگبێ زۆری فکر لێ نەکردبێتەوە:

وەرە ماچم دەیە ماچی خودایی
کە بێزارم لە ماچی سینەمایی

لێرەدا ماچی سینەمایی ئەو ماچانەن کە وەکو بابێک ئەو خەڵکە منیان ماچ دەکرد... پێم وایە ماچی بابانە بوو (پێ دەکەنێ) کردوومەتە ماچی سینەمایی...

* جگە لە دەربەدەری جگە لە خۆشەویستی نیشتمان، دیارە ئافرەتیش ڕۆڵێکی زۆری لە شێعری تۆدا هەیە... تۆ چۆن سەیری ئافرەت دەکەی... بەلای تۆوە ئافرەت بۆ شاعیر دەبێ چی بێ؟!

– پرسیارێکی زۆر گرانە، ڕەنگە گوێیان لێ بێ (پێ دەکەنێ) بەڵام چ بکەم، دەبێ جوابت بدەمەوە. من پێم وایە ئافرەتێک بەڕاستی بۆ ئینسانێک... یا ژنێک... من کەلیمەی ئافرەتیشم قبووڵ نییە، لە بیرت نەچێ، پێم وانییە لە «خودای جوانی» را هاتبێ، پێم وایە لە (عەورەت)ی.

* منیش لەم کاغەزەدا هەردوو وشەکەم نووسیوە...

– بەڵێ... با تۆ خواکەی ئێمە برێک لەسەر وەی بڕۆین... کێشەم زۆر لەسەر وەی بوو، دەمکوت ئافرەت «عەورەت»ە کە لە ئەدەبیاتی فارسیدا فەوقولعادە بەکارهاتووە، بەمانای ژن و منداڵ، بەمانای... حەرەم... یەعنی ئەم کەسانەی کە نابێ خەڵک بیانبینێ... کەوتۆتە زمانی کوردییەوە. لە کوردستانی ئێراندا تەنیا ئەو کەسانەی پێیان عەیبە باسی ژنەکانیان بکەن، ئەوان بانگی دەکەن ئافرەت... دەنا ئەگەر ناوی ژنەکەی بوێرێ بڵێ: فاتم، ئایش، نازانم... گوڵێ... چی... ناڵێ ئافرەت، ئیدی بانگی ژنەکەی دەکا.

زۆر سەیرە... ڕۆژێکی دەگەڵ یەکێک لە مامۆستاکان کێشەم بوو. دەیکوت ژن بەمەرحەلەیەک لە ژیانی ئافرەت دەڵێن کە کچێتی نەمێنێ... گوتم یانی ئەگەر کەسێک بچێتە حەمامی ژنانە، حەتمەن دەبێ کچایەتی نەمابێ (پێ کەنین)... یا کابرایەک کە دەڵێ کەوشی ژنانە دەفرۆشم، ئیدی ئەمە هەر دەبێ بەکچی نەفرۆشێ... نا وانییە... ژن کەلیمەیەکی دژی پیاوە. کەوابوو ژن هێندەی کەلیمەکە ناسکە، هێندەش بۆ خۆی لەلای من ناسکە... بەڵام بەو حاڵەوە بەلای منەوە موحتەرەمە. یانی ئەوەندە بەلای منەوە موحتەرەمە کە دەگەڵ ئەو هەموو خۆشەویستییەی من دەگەڵ ژنم هەیە، خۆت لە من باشتر دەزانی، یازدە ساڵ من دەربەدەر بووم، ژنێکی دیکەم نەهێنا، چونکو پێم وابوو ژنێک بۆ ئینسانێک بەسە. دەنا پێت وانەبوو ئەمن لەو کوردستانی عێراقە پیرێژنێکم وەگیر کەوێ...

* ئەگەر بە(سیغە)ش بوایە...

– (پێ دەکەنێ)... ئەگەر بەسیغەش بووبا... بەڵێ...

* ئەوە پاشان دێمەوە سەر ئەو باسە... بەڵام شتێکت باس کرد کە تۆ وا دیارە ئەوەی خۆتت لەبیر چۆتەوە. ئەو سەرەتا دوور و درێژەی تاریک و ڕوونت نووسیبوو، لەیەک شوێنا باسی خێزانەکەی خۆتت بەناو نەکردبوو... دواییش لەسەر ئەوە ڕەخنەیان لێ گرتی...

– بەڵێ

* ئەوە چی بوو...؟

– عەرزت دەکەم... من لەو ڕەخنەدا جوابم داوەتەوە، دەڵێم ئەوە پاشماوەی ژیانی چینایەتی بووە کە تەئسیری کردووە لەمندا و، بەئیستلاحی فارسی، نازانم بەکوردی بڵێم چی، (ناخوداگاه) من باسم نەکردووە، دوایە لە مەقالەیەکی بچووکدا مەعزەرەتم خواستووە...

* دەڵێی «نەچووە بچێ»...

– نەچووە بچێ... بەڵێ... بەڵێ... ئەوە پاشماوەی... جا ئەلعان کە ئەوە لەمندا نەماوە... ئێستاکە زەمان وای کردووە پێک گەیشتووینەوە، دیسان هەر لە شارێکی غوربەتین ئیدی...

* بەڵێ...

– ئەگەر من جارێکی بمەوێ کۆمەکێکی... وەکو دەزانم ئەتۆ لە ئەوروپایە... ڕەنگبێ... بەماڵە خۆت بکەی... ئەگەر من بمەوێ... ئەو ماڵ دەماڵێ، بڵێم بیدە بەمن برێک گەسک لێ دەم، ئەو پاشماوەی چینایەتی تێدا ماوە، دەڵێ تۆ چۆن کاری ژنانە دەکەی؟! (پێ دەکەنێ)... دەنا من پاشماوەی چینایەتیم تێدا نەماوە...

* باشە... ئەگەر وابێ باشە... بەهەڵسوکەوت لەگەڵ ژندا، بابڵێین بۆ شاعیرێک... پێت وایە لە ڕێگەی دڵدارییەوە پیاو باشتر ژن دەناسێ، یا ژن هەر وەکو خۆی لە تەبیعەتدا هەیە...

– وەڵڵاهی، کاکە، من وەکو کوردێک تووشی ژن بووم. بۆ خۆت دەزانی داب و ڕوسوومی کوردی، دڵدارییەکی... دڵدارییەکەش هەر مەحدوودە، وەکو ئەو دڵدارییەی کە دەزانم ئەتۆ دەڵێی چی... و من بەو شکافتەیی بڵێم... وەڵڵاهی پێم وایە، پیاو تەنیا وەختێک دەتوانێ ژن دەرک کا، کە ئیزدیواجی کردبێ، یانی ژنی هەبێ، ئەو دەمی دەتوانێ دەرکی کا... پێم وا نییە لە دڵداریدا پیاو بتوانێ ئەو تەجروبەی بێتە دەستی وەکو ژندارێک هەیەتی... عیشقێک، ئەوینێک یا عیشقێک پایەدارە کە ئەخلاقیشی لەگەڵ

بێ. گوایە... ئەگەر تۆ سەیری دیوانەکانی من بکەی، من لە ساڵی ١٣٢٥ی هەتاویدا ژنم هێناوە...

ئەگەر تاریخەکان بەهی زایینی بڵێی... کە دەکەنە تەقریبەن چل و شەش، ١٩٤٦ من ژنم هێناوە. ئەگەر تەماشای تاریخی شێعرەکانم بکەی، شێعرە دڵدارییەکانی من هەموو پاش ژن هێنان گوتراون، ئەوانی کە تام و خوێیەکیان هەیە.

* کەواتە بۆ کێت وتوون...؟!

– کە وابوو زۆری شایی بەخۆ دەبێ، قسەکانمان توندە (پێ دەکەنێ)... کە وابوو پێم وا نییە بۆ شتێکی دیکەم گوتبێ...

* هەندێ بیروڕای جیاواز لە بارەی پێوەندی ژن و پیاوەوە هەیە، سیکس بەردەوامی دڵدارییە، لووتکەی دڵدارییە یا دڵدارییە، یا دڵداری لەگەڵ سێکسدا دەمرێ... تۆ چۆنی دەبینی؟!

– من پێم وایە دڵداری لەگەڵ سێکسدا پەروەردە دەبێ و دەڕواتە لای سەروو...

* یانی بەلای تۆوە لووتکەیە؟!

– بەلای منەوە، بەڵێ، لووتکەیە... من زۆرم بڕوا بەعیشقی ئەفلاتوونی نییە.

* ئەم جارە لەو گشتییەوە دێمەوە سەر تۆزێ تایبەتیتر، دەربارەی تەجرووبەی خۆت. دایکی سەلاح، با بڵێین خێزانەکەت بۆ تۆ چی دەگەیەنێ؟! ئەمن ناویم لەبیر نییە...

– نێوی ئاییشە... بەڵێ...

* بەڵێ...

– وەڵڵاهی لە هەموو کەس خۆشەویستترمە لە ژیاندا، بێ ئەولا و ئەولای، با گوێشی لێ نەبێ...

* بۆ ئەمەیان گوێی لێ نەبێ ها...؟!

– بەڵێ گوێی لێ نەبێ، زۆر غوروور دەیگرێ (پێ دەکەنێ)... با غوروور نەیگرێ... بەڵام بەلای منەوە لە هەموو کەس بۆ من خۆشەویستتر بووە لە ژینمدا... و ئەلعانیش تەحەککومێکی کە گاڵتەم بەگیانی خۆم کردووە لە تەواوی ژیانمدا، دەگەڵ زۆر ملهوڕی گەورەدا موبارەزەم کردووە، خەباتم کردووە، لە موقابیلی ویدا، ئەلعان، زۆر بێ دەسەڵاتم. لە حاڵی حازردا زۆر بێ دەسەڵاتم... بەڕاستی دەبێ لەسەرم بکەنەوە (پێ دەکەنێ).

* ڕەنگە هەر تۆ وانەبی... تەجروبەی تۆ... نازانم ئێوە چەند ساڵ بوو یەکتان نەدیبوو؟!

– ئێمە... پتر لە دە ساڵ و نیو...

* بەڵێ...

– دەڵێن کە نازم حیکمەت... نازم حیکمەتیش تەجروبەیەکی وای هەیە...

* بەڵێ...

دوای، وابزانم، یانزدە یا دوانزدە ساڵ کە مونەووەری بینییەوە... ژنەکەی...

– بەڵێ...

* هەمووی هەر چوار مانگ لەلای مایەوە... ناردییەوە... ئیدی نەشیدییەوە... تۆ چۆن بووی؟!

– وەڵاهی... من پێم خۆش نییە تازە لێک جوێ بینەوە... تا ئەوەی پێی دەڵێن مەرگە و هادیموللەزات (هادم اللذات) لە یەکمان جوێ نەکاتەوە، پێم خۆش نییە، لێی جوێ ببمەوە، ڕاستییەکەی ئەوەیە. بەڵام بەڕاستی وەکو من، پاش گەڕانەوەشم ئیتر شێعری دڵداریم نەگوتووە و هەر مانایشی نەماوە بۆ من و، ڕەنگبێ بڕانی کەلیماتە. یانی، بەڕاستی کەلیمەم بۆ جوانی لەدەست چوو. ئیدی هیچم نەماوە پێی بڵێم. ڕەنگە ئەوەش مەسەلێک بێ، کە ئیتر من چ بڵێم... من کەلیمەی کلاسیکم لەبارەی شێعری کوردیدا پێ غەڵەتە، بەڵام لە شێعری ئەو ڕۆژەدا ئەوەی من لە بارەی ژندا دەڵێم:

بەڕیشی بۆزەوە سوجدەی دەبەم من بۆ جەمالی تۆ

ئەدی بۆچی دەیانگوت دار کە پیر بوو تازە دانایە

تازە ئیدی تەماشا دەکەم شتی وا لەتیفم نایەتەوە خەیاڵ و لەبەر وەی دەستم لێ هەڵگرتووە... بەهەزار زەحمەت توانیومە لەو بەینانەدا شێعرێک لەسەر حیجابی ئیسلامی بڵێم کە پێم وایە شێعرێکی خراپ نەبێ، ئەمما لەبەرم نییە ئەلعان بۆت بخوێنمەوە.

* ئەمە پیاو بۆ پرسیارێکی تر ڕادەکێشێ... بەڵام مەبەستم تۆ خۆت، وەکو مام هێمن، نییە. بەڵکو شاعیر بەگشتی، ژن هێنان بەلای تۆوە چۆنە، یەعنی شاعیر دەبێ ژن بهێنێ؟!

– وەڵڵاهی، کاکە، ئاخر وەکو عەرزم کردی، من پێم وایە هێندێ کەس، دەگەڕێمەوە بۆ پرسیارەکەی تۆ، هێندێ کەس پێی وایە ئەگەر ژنی هێنا دادەمرکێ و، هێندێ کەس... من بۆ خۆم ئەگەر ژنم هێنا بوومە شاعیر، بەڵام نازانم خەڵکی دیکە چۆنە؟

* تۆ پێت وانییە مامۆستا گۆران پاش وەی دایکی ڕووناکی بوو (دەبێ مەبەستی دایکی هێرۆ بێ، نەک دایکی ڕووناک – ف.ش) ئیدی شێعری دەربارەی جوانیدا کەم کوتووە؟!

– جوانترین شێعرەکانی ئەوانەن کە لە بەینی ژن هێنانەکانی و دوای ژن هێنانەکانی گوتوونی...

گوتوویەتی...

– بەڵێ...

* نازانم، چونکو تاریخیان نییە... بەداخەوە شێعری مامۆستا گۆران عەیبێکیان هەیە کە پیاو نازانێ... بیستوومە ژنە عەرەبەکەی زۆر جوان بووە، من کە نەمدیوە. پێت وا نییە دامرکابێ پاش وەی ژنە عەرەبەکەی بووە؟!

– وەڵلاهی، وەک تۆیش باست کرد، نازانم، یانی لەبەرئەوەی تاریخەکەی پێوە نییە، پیاو نازانێ...

* بەڵێ... بەڵام من شاعیرێک دەناسم، ئەلعان دەتوانم لێرە باسی بکەم، ئەمما پێم خۆش نییە لە زمان منەوە، ئەوە بکوترێ بۆ خۆت قسەی لەگەڵ دەکەی. ئەمن پێم وایە مامۆستا هەژار لەگەڵ ژنی هێنا ئیتر شێعری جوانی نەگوت. لەگەڵ ژنی دووەمی هێنا شێعری عاشقانەی جوانی نییە... بەڵێ، لەبەرەو موکریاندا، کە دووربۆتەوە، بۆ ماوەیەکی لە براژنم دووربۆتەوە، برێک شێعری عاشقانەی جوانی تێدا هەیە، کە ئەویش بۆ ماوەیەکی موختەسەر بووە. یا لە بابا هەژاری موکریانیدا برێک عاشقانە شێعر دەڵێ، بەڵام تۆ پێت وا نییە زۆریان تەقلیدین؟!

– وایە... ڕاستە...

* بەڵێ...؟!

ڕاستە وایە

– بەڵێ... و من لەبیرمە کە هەژارێکی زۆر منداڵ پێش وەی ڕەنگبێ ئەو شێعرانەی لە ئاڵەکۆکدا بلاوبووبنەوە، پێش وەی ژن بێنێ دەیتوانی شێعری عاشقانە بڵێ...

چاوت کە گۆشەدارە وەکو ڕۆژی نیشتمان
پەیدا دەکا هەرایەکی لەو کوردەوارییە

ئەو شێعرەی زەمانی زۆر منداڵی مام هەژارییە، زۆریش جوانە. ئەوە مەربووتە بەئەو ڕۆژەی کە لە پشتی گۆڤاری نیشتماندا چاپ دەکرا، تەماشا دەکەی ئەو شێعرەی زۆر جوانە...

* وایە...

– بەڵێ...

* ئەم دوو سێ پرسیارەی دوای هەستێکی وا بەپیاو دەدات، وەک بڵێی شاعیر، کۆمەڵێ قانوون هەیە کە دەیگرێتەوە، یا کۆمەڵێ چوارچێوە هەیە کە تەنیا بۆ شاعیرە و ڕەنگە بۆ خەڵکی تر نەبێ. من بەش بەحاڵی خۆم ئەوەندە باوەڕم بەوە نییە قانوونی تایبەتی هەبێ بۆ شاعیر، کە خەڵکی دیکە نەگرێتەوە.

– بەڵێ...

* بەڵام، بەهەرحاڵ، دیسان یەک دوو پرسیاری لەو بابەتەت لێ دەکەم. بەلای تۆوە پێوەندی نێوان شاعیر و ئازادی چییە و... چۆنە؟ ڕەنگە وا ڕاستتر بێ بڵێین نووسەر و ئازادی، چونکە مەسەلە تەنیا شاعیر نییە... (ئەگەر ئەم پرسیارەم ئەمڕۆ بکردایە دەمگوت هونەرمەند و ئازادی – ف.ش).

– بەعەقیدەی من... بەڵێ... ئەفسووس... لەوەتی من قەڵەمم بەدەستەوەیە قەتم هەست بەئازادییەک نەکردووە کە قەڵەمی خۆم بەکەیفی خۆم بەردەم... پێم وایە قەید و قیوودێک هەمیشە هەیە کە شاعیر یا نووسەر ناتوانێ ئەو ئازادییەی حیسسی دەکا...

هەرچی دەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم (لەڕاستیدا – هەرچەند –ف.ش) بۆی بێتە سەر کاغەز. سەیرە... ئێوە پێتان وایە شاعیرەکانی غەربی یا ئەورووپایی، نووسەرەکانی غەربیش توانیویانە بەو هەموو ئازادییەی، بەرەڵلایی، یا... نازانم چی شێعر بنووسن...؟ ڕەنگبێ هەموو کەس پێی وابێ ئیعترافاتی ڕۆسۆ زۆر سەریحە.

بەڵام تۆ فکر دەکەیەوە ڕۆسۆ شتی شاردۆتەوە یا نە؟! من پێم وایە زۆر شتی شاردۆتەوە... لە هەموو کەس سەریحتری نووسیوە، بەڵام ئایا شاعیرێک ئینسان نییە؟! ئینسانێک جارێک، بڵێی ڕۆسۆ، دەعومری خۆیدا جارێکی زگەشۆرەی نەگرتبێ... تۆ تەواوی ئیعترافاتەکەی بخوێنەوە، قەت باسی وەی تێدا هەیە...؟! (پێ دەکەنێ)...

– جوانە...

– کەوابوو، کاکە بەڕاستی قەت ئەو ئازادییەی کە ئیدەئالە بۆ شاعیر و نووسەر... بەتایبەتی شەرقی، ئیدی بۆ خۆت دەزانی شەرق ئەوپەڕی... بەعەقیدەی من، ئەو ئازادییە، هەڵنەکەوتووە. جا ئەو جار بۆ من پترە، چونکو من...

– بەڵێ... لەپێش هەموو شتێکدا چونکو کوردم... ئەو جارەکانە ماوەیەکی دوور و درێژ، خۆت دەزانی... ئەوەشت با پێ بڵێم، ئەگەر نەکەوتبامە عێراق و، چاپەمەنییەکانی عێراق شێعرەکانیان بۆ چاپ نەکردبام و هەر دەمەتبووعاتی حیزبدا چاپ کرابایە. زۆر لە شێعرەکانم دەفەوتان. من ناڵەی جودایییم دەدا بەئۆرگانی حیزبەکەمان، دەیگوت بەمن چ مەربووتە تۆ مەشرووب دەخۆیەوە یا نە... (هەموو پێ دەکەنن)... و ڕەنگبێ لە ناڵەی

جودایی چاتر من شێعرێکم هەیە بەنێوی (سووڕی دەوران)، بەڕاستی هەر لە ناڵەی...

... ناڵەی جودابیدایە...

تێیدایە...

* بەڵێ...

– من لەوێدا پێشبینی ڕووخانی شام کردووە... دوو سێ ساڵ پێش ڕووخان... پێم وابوو...

بەئەفسانەی دەزانن سووڕی دەوران
غولام و ورتکەخۆری دەرکی گەوران
بەلام ڕۆژێک دەبێ دەوران بدا سوور
لەبەر گەوران نەبێ پشتی خەڵک کوور

* ببوورە... پێش ئەوەی بچمە سەر پرسیارەکەی تر...

– بەڵێ... من لەوەیدا زۆر...

* بۆچی پێت وایە ئەمە پێشبینییە؟! خۆ هەر زۆر کەس وای وتووە و واش دەڵێ کە زۆرداری نامێنێ، هەر دەبێ بڕووخێ و... یانی بووە بەقسەیەکی کە هەموو کەس دەیلێ... (هەموو پێ دەکەنن)...

– وەڵڵا... ئەلعان ئەوەیە، ئیدی... من حەیاتم داوەتێ، خەڵکی دیکە... ئی خەڵکی دیکە با بردوویەتی... (پێ دەکەنێ)... بەڵێ، ڕاستە... ئەوە مەسەلەیەکی دیکەیە، بەڵام من دەمزانی کە زۆردار هەر دەڕووخێ... بەڕاستی هێندە نیزیکیشم پێشبینی نەکردبوو... ئەم ڕۆژانە برایەکی عێراقیم دی، گوتی ئەتۆ وەسیەتنامەیەکت لەکن خوشکەکەی من هەیە، کە وەسیەتت کردووە، نووسیوتە کە ئەگەر مردم چی لێ بکەن. یانی من پێم وابوو لە کوردستانی عێراق دەمرم و تازە کوردستانی ئێران نابینمەوە... یانی ڕووخانی ئەو زۆردارەی برێک دوورتر بوو... پێم وابوو دوورترە... بەڕاستی ئینقلابی ئێرانی وەکو من دەخەیاڵی خۆمدا پێشبینیم کردبوو، پێم وانەبوو وا هاسان و وا زوو ئیمپریالیزمی پاشەکشە دەکا... ئەگەرچی ئێستاش نەیکردووە، بۆ خۆت دەزانی... ئەوی زوڵم و زۆرە هەر دەیکا، بەڵام نیوە بەزیوێکی، بەڵکە بەزیوە ئیدی...

* دیسان یەکێ لەو شتانەی کە زۆر باسی لێوە دەکرێ، شاعیر و سیاسەت، یا نووسەر و سیاسەت. تۆ پەیوەندی ئەو دووانە چۆن دەبینی؟! سیاسەت شێعر ناکوژێ؟

– وەڵا بەعەقیدەی من، زۆر زەرەر دەدا لە شاعیر، زەرەری زۆر گەورەش دەدا،

موقەییەدی دەکا، بەڵام بۆ کوردێک چ بکا؟! پێی وایە ئەوەش ئەرکێکە لەسەر شانی کە دەبێ بۆ ڕزگاری خۆی هەوڵ بدا... ئەمن لە وڵاتێکدا کە ژیانێکی نەتەوایەتی سەربەخۆم هەبا، پێم وایە قەت نەدەچوومە ناو سیاسەتەوە. یانی من پێم وانییە ئەدەب لە سیاسەت دووربێ... ئەوە شتێکی سەیرە... کە هەر کەس دەتوانێ نەوعێک لە ئەدەب بۆ خۆی هەڵبژێرێ... و ئەدەب، هەموو ئەدەبێک، کەم و زۆر لە خزمەتی سیاسەتدا هەر هەیە، بەڵام خۆبەستنەوە بەحیزبێک زۆر زەرەر لە شێعر دەدا. تۆ ڕەنگ بێ هەموو ژمارەکانی ڕۆژنامەی کوردستانت، کە لە عێراق دەردەچوو و، ئێمە دەرمان دەکرد، هەمووت...

* بینیومە... بەڵێ...

– بینیوتە و، لەوێ کەم شێعری من دە ڕۆژنامەدا چاپ کراوە. ئەو شێعرانەی بێ ئیمزان زۆریان هی منن ئیدی. ئەو دەمەی من حەقم نەبوو هێمنیان لەبن بنووسم. ئەگەر ڕۆژگارێکی «تاریک و ڕوون» بڵاو نەبووباوە تۆ نەتدەزانی «گەرمەشێن» هی کام شاعیرە، یا «کاروانی خەبات» هی کام شاعیرە، جا وەرە بەدوایدا بگەڕێ. دەبێ کێ بێ «کاروانی خەبات»ی گوتبێ، دەبێ کێ بێ «ئارەق و تێن»ی گوتبێ... مەسەلەن شێعرێکی کە من بۆ تەرمی حاجی قادری کۆییم گوتبوو، ڕۆژنامەکەی خۆمان حازر نەبوو چاپی بکا ئیدی. دەیگوت تۆ تازە ئاشکرابووی و شاعیری ئەو شێعرەی، ئێمە دەمانەوێ شاعیری ئەو شێعرە ئاشکرا نەبێ. تەنیا شێعرێ کە من بەتەواوی، وەکو خاتیرەیەکی، لەززەتم لە شێعری خۆم بردووە، چونکو تەئسیری ئانی کردۆتە سەر خەڵک، ئەو شێعرە بوو کە من بۆ تەرمی حاجی قادری گوتوومە، بۆ کۆتەڵی حاجی قادر گوتم. لەو کۆبوونەوەی کۆیەدا، کاکە، تەئسیری ئانیی هەبوو لەسەر خەڵکەکەی کە لەوێ بوو. زۆرم ئەودەمی خۆ خۆشویست کە دەتوانم شێعرێکی وا بڵێم...

بەڵام شاعیری کورد، وەک گۆران دەیگوت:

لەپێش هەموو شتێکا چونکو کوردم
چۆلەکەی ناو هەزاران داوی وردم

* هەرچۆنێ بێ، خۆ دەبێ کوردایەتی بکا...

– بەڵێ...

* کوردایەتی لە پارتایەتی جیا دەکەتەوە؟!

– نەخێر... ئەوەیە عەرزت دەکەم... بەڵام پارتێک کە لە خزمەتی کوردابێ. وەختێکی من پارتێکم دیت کە لە خزمەتی کوردا نەبێ، ئیدی بۆ دەبێ جاش بم کە من دەخزمەتی ئەو

پارتییەدا نەبم؟! من دەتوانم لە ڕێگایەکی دیکەدا خزمەتی ئەو کوردە بکەم. بەداخەوە سەرکردەکانی مە زۆر بێ ئینسافن، پێیان وایە هەر کەس دەگەڵ وان نەبێ دوژمنی وانە...

* بەڵام ئەگەر مەسەلەکە لەو چوارچێوەیە ببەینە دەرەوە کە مەبەست هەر تۆ یا شێعری کوردبێ، با هەر باسی شاعیر بەگشتی بکەین... ئایا شاعیر پێویستی بەوە هەیە لە ژیانیدا فەلسەفەیەکی هەبێ؟ خۆی بەفەلسەفەیەکەوە ببەستێتەوە؟!

– نەوەڵڵا... من زۆرم فەلسەفە لە شێعردا... خۆش ناوێ. من پێم وایە شێعر هەر ئەوەیە کە ئیحساساتی ئەو ئینسانەی بێ کە خۆی پێ شاعیرە... بەڵام وا دەبێ هێندێک هەن شاعیری باش کە فەلسەفە بەئەندازەیەکی باش دێننە بەرهەم. عەرزت دەکەم مولاحەزە بفەرموو فەلسەفە ناسکی شێعر دەکوژێ. حاجی قادری کۆیی ئەو شاعیرە مەزنەی ئێمە ئیتر ویستوویەتی فەلسەفەی کوردایەتی، ڕزگاری کورد، بخاتە چوارچێوەی، چونکو وەسیلەیەکی دیکەی نەبووە ئەو بیروڕای خۆی بەکورد بگەیەنێ، ئیللا شێعر نەبێ، یەعنی نەزم نەبێ... لەبیرت نەچێ... من شێعر و نەزمیش فەرق دەکەم... حاجی قادر ئەگەر تەماشا دەکەی... تەماشای شێعرە غەرامییەکانی دەکەی شاعیرێکی تەواو بووە... بەڵام وەختێکی تەماشای شێعرە سیاسییەکانی دەکەی ئیدی گوێی نەداوەتە جوانی شێعر، هەر ویستوویەتی ئەو پەیغامەی پێیەتی، ئەو ڕیسالەتەی پێیەتی بەخەڵکی ڕابگەیەنێ. تەنیا کەسێکی کە من پێم وایە فەلسەفەشی هەبووە و شێعریش... حافزی شیرازییە، بەعەقیدەی من لە عەینی حاڵدا شێعرەکانی یەکجار زۆر جوان و پڕ مەعنان، شێعریشن، فەلسەفەیەکی زۆر گەورەش لە شێعرەکانیدا هەیە. نوێخوازییەکی زۆر گەورە لە شێعرەکانیدا هەیە کە ئێستاش بۆ من نوێن. مولاحەزە بفەرموو پاش نیزیک بەحەوتسەد ساڵ شێعرەکانی نوێن، ئەوڕۆکانەش نوێن... کەچی (مەسنەوی) کە بەلای ئێمەوە زۆر کتێبێکی گەورەی فەلسەفی یا عیرفانییە، هەریەک شاعیر کوتوویەتی... دیوانی شەمس و مەسنەویش هەر شاعیرێک کوتوویەتی. لە دیوانی شەمسدا لەباری قالب و کەلیمات و ئەوەدا زۆر گەورەترە، بەڵام لە مەسنەویدا فەلسەفەکەی گەورەترە... نازانم... لێرەش دەبێتە دوو ئینسان لە جێگایەکی توانیویەتی قالبی جوان، کەلیماتی جوان، فکری جوان لە شێعری خۆیدا بگونجێنێ. دەمەسنەویدا زۆری گوێ نەداوەتە قافیە و وەزن و کەلیماتی جوان، هەر ویستوویەتی فەلسەفەکەی نیشان بدا، عیرفانەکەی نیشان بدا...

* باشە ئەم ئیمتیازە بۆ تەنها دەدەیت بەحافز خۆ شاعیرە سۆفییەکان، بەگشتی یا بڵێین ئەدەبی سۆفی، ئەگەر هەمووشی نەبێ، ئەوا بەشێکی زۆری، شتی زۆر جوانیان وتووە، ئەوجا سۆفیگەری نەک هەر لای ئیسلام بەڵکە ئەوەی بەزمانانی ئەورووپایی پێی دەڵێن

Mysticism دەورێکی گەورەی لە ئەدەبدا بینیوە...

– جا ئەوە سەیرە کە منیش بەخیلافی، بەپێچەوانەی هەموو کەس حافزم پێ سۆفی نییە.

* من مەبەستم بەستنەوەی فەلسەفەیە بەشێعرەوە...

– بەڵێ...

* خۆ سۆفیزمیش...

– بەڵێ بۆ خۆی فەلسەفەیەکە. جا ئەو جار بێینە سەر ئەوە. ئەگەر بێینە سەر سۆفیزمیش... هەن، شاعیری وا کە بەڕاستی سۆفیزمیان لە شێعردا زۆر جوان کوتووە، وەکو مەحوی خۆمان... یا مەولەوی خۆمان، سەید عەبدولڕەحیمی مەولەوی بەڕاستی توانیویەتی؛ سۆفیزمی بەشتێکی مومتاز دەزانم، دەنا دیوانی شاعیرەکانی دیکەی فارسیش هی وای زۆر تێدایە... سەنایی باس دەکەی، عێراقی باس دەکەی، بەڕاستی ئەوانەش زۆریان هەن، شاعیری زۆر بەرز، سۆفیزمیان زۆر چاک هێناوەتە ناو چوارچێوەی شێعرەوە... بەڵام حافیز من پێم وایە زۆر بەرزترە لە سۆفیزمیش، پێم وایە عارفێکی زۆر گەورەیە کە دەڵێ:

بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم
فلک را سقف بشکافیم و طرح نو در اندازیم
اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد
من و ساقی بهم سازیم و بنیادیش براندازیم

کوا ئەوە لەگەڵ شێعری سۆفییەکی وەک یەک دەچێ، ئەوە شێعرێکە نازانم لە کوێیە. هەتا مەسەلەن خەڵک پێی وایە... خەییام زۆر مەشهوورە، کەچی، من سەیرە کە هیچ... پێم وایە خەییام نە فەلسەفەی هەبووە و نە هیچ... پێم وایە شک و دوودڵی و تەردیدێک لە شێعرەکانیدا گونجاوە، کە بۆ خۆشی ئینسانێکی شەککاکە، کە نازانێ... من فەلسەفەی خەییامم هیچ بەلاوە فەلسەفەیەکی عەجایب و غەرایب نییە. ئیدی ئەوە عەقیدەی شەخسی خۆمە. خەڵکی دیکە نازانم تۆ چ بەراوردێکی لەوەی دەکەی کە من فەلسەفەی خەییامم زۆر پێ فەلسەفەیەکی سەیر نییە.

* ئەی جەلالەددینی ڕوومی؟ تۆ لە باشترین شێعرتا کە ناڵەی جوداییبیە، لە دوو شوێنا پەنات بردۆتە بەر جەلالەددینی ڕوومی... بۆچی؟

– بەڵێ... من پێم وایە عارفێکی یەکجار زۆر گەورەیە...

* لەبەر عارفییەکەی یا لەبەر شێعرەکانی؟

– عەرزت دەکەم... عەرزم کردی لە شەمسدا... لە دیوانی شەمسدا شاعیرێکی زۆر گەورەیە... لە مەسنەویدا ئەو شاعیرە نییە، یان ساحیبی ئەو قالبە کە لەوێدا ئیستیفادەی لێ کردووە، ساحێبی ئەو کەلیماتە جوانانە نییە کە لە شەمسدا، لە دیوانی شەمسدا باسی کردووە. مەسەلەن «خود» و «بەد – بد» کە ئێمە ئەلعان تەلەفوزی دەکەین، زۆر جاری کردۆتە قافیە، کە ئەودەمی زۆر عەیب بووە، بەڵام گوێی نەداوەتە قافیە... ئەگەر تەنیا موقەدیمەکەی کە من... منیش هەر زۆر لە موقەدیمەکەی موتەئسیرم: بشنو از نی چون حکایەت می کند.

کاکە، ئیدی ئەوە... ئەلعانیش ئەمن هەر تێیدا حەبسم... لە موقەدیمەی بەولاوەتر ناچم... پێم وایە موعجیزەیە، شێعر نییە... لە موعجیزەش گەورەترە... بەڵام لە دیوانی شەمسدا کە دەڵێ... تەماشای ئەو شتە جوان و تازەی، کە ئەلعانیش هەر تازەیە:

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر

کز دیو و دد ملولوم و انسانم آرزوست

لەو دەمێوە لە ئینسان دەگەڕێ، ئێمە ئەلعانیش لە قەڕنی بیستەمدا... ئاخر و ئۆخری قەڕنی بیستەمدا هەر لە ئینسان دەگەڕێین...

* بەڵام دێوجین، ئەوەی یۆنانی، پێش ئەو، دەڵێن بەچراوە دەگەڕا، دەیگوت لە ئینسان دەگەڕێم...

– بەڵێ... ئیدی ئەو... بەڵام ئەو خستوویەتە ئەو زوبانە جوانەوە... لە ئینسان دەگەڕێ... بەڕاستی لە ئینسان دەگەڕێ...

* باشە پێت وانییە ئەم ئیعجابەی تۆ، ئەم خۆشویستنەی تۆ، بۆ جەلالەددین مەسەلە ئەوەیە تۆ زیاتر فارسی دەخوێنیتەوە...

– بەڵێ... جا من چ بکەم... غەیری فارسی و کوردی چی دیکە نازانم... زبانی دیکە نازانم غەیری فارسی و کوردی و... کوردییەکانیشمان... بەخوای... کاکە... مامۆستای وا هەیە دەڵێ... مێژووی ئەدەبی شەش هەزار شاعیرم کۆ کردۆتەوە، بەڵام ئەمن هەرچەند دەیانبژێرم هەر قامکەکانم بەسن بۆ شاعیرە گەورەکانمان... بۆ شاعیرە گەورەکانی پێشوومان و لەنێو لاوەکاندا دەبینم شاعیر هەن و ئەمما ئیدی وێستا کاڵ و وێستا مەجالیان نییە شێعر بڵێن و... چووزانم، هەزار دەرد و گرفتاری کە بۆ خۆت دەزانی بۆ شاعیری کورد هەیە. بەڵام شاعیرە گەورەکانی مە... مامۆستا عەلائەددین سەجادی، هێندەی گڵ لەسەر

ویییە، هێندە عومری لاوەکانمان بن کە دەیانەوێ مێژووی ئەدەبی کوردی ئینشائەڵڵا بنووسن... ئەو کتێبە زەلامە، پێم وایە دوازدە شاعیرە باسیان دەکا، کە هیچیشیانی نەتوانیوە بەخەڵک بناسێنێ ئەوەیە کە... کاکە چ بکەین... لەبەر وەی ڕوو دەکەمە ئەدەبی فارسی، بڵێم چی، ئەدەبی فارسی ئەدەبێکی دەوڵەمەندە.

* تۆ باسی حافز و مەولانات زیاتر کرد، ئەدەبی فارسی هیچی تری تیا نییە؟!

– هاه... شاعیری زۆر گەورەی تریش هەیە... مەسەلەن گەنجەوی، کە کەسیش نازانێ میللەتی چییە.

* دەڵێن کوردە...

– کورد دەڵێ کوردە، چونکو دایکی:

گر مادر من رئیسهء کرد

مادر صفتانه پیش من مرد

ئەوە گومان لەوەیدا نییە دایکی کوردە. ترکیش دەڵێن ترکە، چونکو قەبری لە گەنجەیە و ژنێکیشی هەبووە بەنێوی «ئافاق» ترک بووە. بەڵام من عەقیدەم وایە نە لاوانەوەی ڕەئیسە خانمی دایکی کردوویەتییە کاژیک (پێ دەکەنێ)، نە ئافاق خانم کردوویەتییە پانتورکیست، نە... پیاو نازانێ بابیشی کێیە و بەڕاستی... بۆ خۆی... ناوی دەبا، بەڵام میللییەتەکەی ناڵێ بۆ خۆشی بەمیللییەتی نەنازیوە، وەک فیردۆسی دەڵێ:

بسی رنج بردم در این سال سی

عجم زنده کردم بدین فارسی

بەعەقیدەی من ئەو عەجەمی زیندوو کردۆتەوە بەپێنج گەنجەکەی، بەڵام نەیگوتووە زیندووشم کردۆتەوە... بەزمانی فارسی چاک دەردەبڕێ. ڕەنگبێ تورکیشی زانیبێ، تۆ پێت وایە پیاو دایکی کوردبێ و کوردی نەزانێ، بەعەقیدەی من زانیویەتی...

* دەبێ زمانی دایکیشی زانیبێ...

– ژنیشی کورد (بێگومان مەبەستی مامۆستا هێمن تورکە، نەک کورد. ف.) بێ، ئیدی چۆن، چۆن نازی ئەو خانمەی هێندەی خۆشویستووە... پێم وانییە بەلاڵی ئەویش ڕازی بکات... بەزبانی بەینەلمیلەلی (بین المللی) ئەوە کوا جێبەجێ دەبێ (پێ دەکەنێ)... بەڵام «فارسی» پێی وا بووە موناسیبترە بۆ شێعرەکەی، بۆ ئیحساساتەکەی. و لە هیچ کوێ ناڵێ من بۆیەم ئەو شێعرە بەفارسی گوت پێم وایە فارسی چاترە لە تورکی یا لە کوردی. بەڵام تەواوی ئاسارەکەی، حەتتا بۆ نموونەش ئێمە نابینین ئەم کابرایە میسرەعێکی کوردی

کوتبێ، وەکو هێندێک بۆ خۆت دەزانی، شاعیرەکانی مە، هی قەرنی، نۆزدەمان، بۆوەی کە بلێ فارسی دەزانین، ئەقەللەن... باوەڕ بفەرموو وەختێکی دیوانی مەحوی بلاوبۆوە من زانیم مامۆستا گۆران فارسی باش نەزانیوە، چونکو کاکەی فەللاح بۆی گێڕامەوە کوتی: مامۆستا دەڵێ ئێوە شێعرەکانی مەحوی مەعنا نازانن، هونەری مەحوی لە فارسی گوتنەکەیدایە، وە حاڵێکی من دەزانم، فارسییەکانی، بەداخەوە، هەر کاوێژی کوردییەکانێتی (پێ دەکەنێ)... وە لە کوردییەکەیدا زۆر چاکی پتر دەربڕیوە، کەوابوو...

* ئەی مەولانا فارس بوو، تورک بوو، چ بوو، بەلای تۆوە؟!

– وەڵڵاهی، کاکە، ئەویش... بڕوا... نازانم... لە بەڵخەوە هاتووە، بەڵخیش ئەو دەمی... فارسی زوبانێکی... ڕەواجی هەبووە، نووسین بەفارسی بووە، تۆ بۆ خۆت، کاکە فەرهاد، پێت وایە تاران بەقەد سولەیمانی تۆ فەرەیدوون و ئیرەج و نازانم گەرشاسب و... ئەوی تێدان... ئەسفەندیار و... وەڵڵاهی ڕەنگبێ، تاران بەقەد سولەیمانی سی ساڵ لەوەی پێش ئەسفەندیاری تێدا نییە... ئەدەبی فارسی ڕۆییوە کاکە... ئەدەبی فارسی ڕۆییوە، وای لێ کردوون کە پادشایەکانی خەلیفەکانی عوسمانی ویستوویانە، هەمیشە شەڕیان بووە لەگەڵ فارس، کەچی بەفارسییان شێعر گوتووە بۆ خۆیان. من زۆر بەزەحمەت، لە بولغاریا بووم، فێری ئەو خەتە عەجایب و غەرابییەی بووم کە ئەوان پێیان دەنووسی، بۆ ئەوەی تابلۆیەکی بخوێنمەوە. ڕۆژێکی بەبەر دەرکێکدا ڕۆیشتم، تەماشام کرد لێی نووسراوە «مەیخانە» ئەوپەڕی تەعەجوبم کرد، گوتم کاکە مەیخانە چ دەکا لە بولغارستانێ؟! تەماشا دەکەم لێرەڕا ڕۆییوە، چۆتە تورکیە و لە تورکیەڕا، لەگەڵ تورکان چۆوەتە بۆ بولغارستان و لەوێ بە«باڕ»ێ کە تەواوی ئەوروپایی دەڵێن باڕ...

* لەوێ بۆتە مەیخانە...

– لەوێ بۆتە مەیخانە... کەوابوو ئەدەبی فارسی ڕۆییوە ئیدی... ئێمەی کورد، سەیرە، دیوانی خانای قوبادیت نازانم بەنەزەر گەییوە یا نا؟ ئێستاش، ئەمن مەم و زینێکی کۆنم، ئەلعان، لێرە لەکن ڕەفیقەکەت هەیە، کە ئەودەمی هەمزە بلاوی کردۆتەوە، سەر بەحسەکانی هەموو بەفارسی نووسیوە...

* ڕاستە...

– کەوابوو ئێمە پێمان وا نەبووە کوردی نەسری پێ دەنووسرێ. هەر پێی وابووە شێعری مومکینە پێ بکوترێ، ئەمما نەسری نابێ پێ بنووسرێ، حاڵێکی ئەمە دەزانین کە بەڕاستی دەتوانین پەخشانی زۆر بەرز بەزمانی کوردی

بنووسین. من «شازادە و گەدا»م لە فارسیڕا، دیارە، تەرجەمە کردووە، هی مارک تۆینی. لەبیرمە بەموتەرجیمە فارسییەکەی، کە بەڕاستی جێی فەخری ئێران، وە ناتوانم بلێم جێی فەخری کوردە، با وجوودی کە کوردە، چونکو خزمەتی بەزمانی فارسی پتر کردووە، بەداخەوە. کوردی وا باش نازانێ ئەگەرچی کوردیش دەزانێ، ئاغای محەمەدی قازی، کە ئەگەر ئینشائەڵڵا ڕێت لە تارانێ کەوتەوە بەخزمەتی بگە، بەڕاستی پیاوێکی زۆر گەورەی کوردە... ئەو... نازانم لە چ زمانێکرا وەری گێڕاوەتە سەر فارسی، منیش لەسەر فارسییەکەی ویڕا کردوومەتە کوردی. بەداخەوە ئێستاش چاپ نەکراوە. هەر لە عێراقیشم کردبووە کوردی. وە لێرەدا بەحسێکی دیکە دێتە گۆڕێ. من دەعەینی حاڵدا کە ناڵەی جودایيم دەگوت، بۆ ئەوەی کە برێکیش دڵی خۆم خۆش بێ و پێکەنینێک بێتە دڵم، شازادە و گەداشم تەرجەمە دەکرد کە کتێبێکی تەنز و... ڕۆژێکی عەرزم کرد، کوتم مامۆستا من شازادە و گەدام لەسەر فارسییەکەی تۆ تەرجەمە کردووە، دە زۆر جێگایاندا پێم وایە ڕەتم کردووە لە تۆ، بەڵام لە جێگای واشە زۆر دەست کورتم... کوتی – تەوازوعی فەرموو – فەرمووی تۆ نەخێر هەر چاترت کردووە. بەڵام واقعییەت ئەوەیە، لە جێیەکی من گەیشتوومە باسی هەژاری، فەقیری، نەداری، باسی هەژاری و فەقیری و نەداری و چارەڕەشی و بەدبەختی دەکەم، بەبێ شک چاکم کردووە، چونکو ئەوەندەم لە ئیختیاردایە و فرمێسک و ڕۆندک و نازانم چم لە ئیختیاردایە.

* لای فارس نەبووە...

– لای فارس نییە. بەڵام وەختێکی دەگەمە تەخت و تاج و پادشا و تالاری پادشایی و پەردەی پادشایی و سفرەی پادشایی، تەماشا دەکەم منێکی کە لەسەر کەوڵی ڕەق نانم خواردووە، چۆن دەتوانم، ئەو کەلیماتانەی لە کوێ بێنم کاکە... منێکی کە بەنان و ماست و لۆرک و شیرێژ پەیدا بووم، کوا دەزانم باسی خۆراکی پادشایانە بکەم و لەوێدا زەعیفم. من خۆم ئیعتراف دەکەم زەعیفم... لەباتی ئەعلا حەزرەتی قودرەتی نازانم هومایونفەڕی نازانم چی، ئێمە هەمانە و نیمانە خاوەن شکۆیە (پێ دەکەنێ)، ئەویش دروست کراوە بۆ خۆت دەزانی.

* باسی نەسر و شێعر و ئەوەت هێنایە پێشەوە، باسێکی چاکە! زۆر کەس پێی وایە تۆ نەسرت لە شێعرت جوانترە!

– وەڵڵاهی منیش... هەر لە ئەوەڵی موساحەبەکەمدا کوتم، ئەگەر کورد نەبام، مەجبوور نەبووم ئیحساساتی خۆم بەشێعرەوە بەخەڵک ڕابگەیەنم، منیش پێم وایە نەسر نووسینم خۆشترە. وەنەبێ بۆ خۆم موخالیفی ئەو کەسانە بم کە وا دەڵێن.

* بێجگە لە ئەدەبی فارسی، ئەدەبی میللەتانی تر چی و چەندت خوێندۆتەوە، مەبەستم لە ڕێگەی فارسییەوە...؟!

– بەڵێ... هەر لە ڕێگەی فارسییەوە... وەڵڵاهی، کاکە، من تەقریبەن ڕەنگبێ دوو ساڵ بێ، موتالەعەم لە کەمی داوە، چونکو کاری دیکەم هەیە، بەداخەوە موتالەعەم کەمە، دەنا پێم وایە تەواوی شاکارەکانی ئەدەبی غەربی کە بەفارسی تەرجەمە کرابن خوێندوومەتەوە. مەسەلەن پێم وایە هیچی چیخۆف و تۆلستۆی و شۆلۆخۆف و ئەوە نەمابێ نەمخوێندبێتەوە.

* ئی دیستۆفسکی و شکسپیر؟!

– شکسپیر کاکە، من بەڕاستی لە شێعری تەرجەمە... شێعری شکسپیرم خوێندوونەوە، بەڵام من لە شێعری تەرجەمەکراو ئەو لەززەتە نابەم کە... وەختێکی هاملێت دەخوێنمەوە نازانم، بەڕاستی ناتوانم گەورەیی شکسپیرێک کە بۆ منی تەشریح دەکەن، بەو هاملێتەی... دۆنی ئارام دەخوێنمەوە و شۆلۆخۆفی وا دەناسم. وەختێکی جەنگ و سوڵحی تۆلستۆی دەخوێنمەوە، وەختێک ئاناکارنینای دەخوێنمەوە، وەختێکی چیرۆکەکانی جەک لەندەن و ئەوی دیکە، نێوی چییە پیاو!! (خوشەهای خشم) هی کێیە، نازانم، دەخوێنمەوە، بەڕاستی ئەو نێوە ئەوروپاییانەش هێندە ناخۆش دێنە بەر گوێی پیاوی نازانم بیانلێیم. ئەمما، بەڵێ شاکارەکانی ئەدەبیاتی غەربم هەموو...

* جۆن شتاینبێکی ناوە...

بەڵێ... بەڵێ... وەختێکی (خوشەهای خشم) دەخوێنمەوە دەزانم چی گوتووە... بەڵێ... بەڕاستی... باسی دۆمای کرد... ئەلیکساندر دۆما منی زۆر کێشا بۆ لای... دیارە بۆ خۆت دەزانی زۆر ڕۆمانتیکن نووسینەکانی. بەڵام بەڕاستی پیاوی بەزەوق دەکەن، یانی پیاو ناتوانێ... فێری خوێندنەوەی دەبێ... وەختێکی سێ چەوەندەری دۆمای دەخوێنییەوە ئیدی ناتوانی دەست لە خوێندنەوەی هەڵگری. پێم وایە حەتا من لەبیرمە بەجەوانی چیرۆکەکانی پۆلیسیشم دەخوێندەوە و زۆریشم بەلاوە خۆش بوو...

* شەرلۆک هۆڵمز و شتی وا...؟!

– بەڵێ... ئەوانەشم دەخوێندەوە و زۆریشم بەلاوە خۆش بوو. ئەم ڕۆژانە باسی ئەوانەم بەوانە کرد، دوایە دەستم بەخوێندنەوەکانی دۆما و نووسەرانی ڕۆمانتیکی فەرانسەیی... زیاتر ئەودەمی لە فەرانسەوە شت دەکرا بەفارسی... باوەڕ دەکەی تۆ، من (بینوایان)ی: فیکتۆر هۆگۆم لە سێ ڕۆژاندا خوێندبێتەوە چونکو ڕەفیقەکەم بەئەمانەتی دامێ، گوتی لە سێ ڕۆژان زیاتر نابێ و، هەمووشم خوێندۆتەوە و ئەلعانیش کە دەیکەمەوە، ڕەنگبێ چل

ساڵ ڕابردبێ بەسەر ئەو خوێندنەوەی مندا، ئەگەر دەیکەمەوە، تەماشا دەکەم دێتەوە بیرم، ئەودەمی هێندە بەدیققەتم خوێندۆتەوە. ئەلعان وا نیم، بەداخەوە، کتێبێکی دەخوێنمەوە لەبیرم دەچێتەوە. ئەمما بەمنداڵی خوێندوومەتەوە، بەجەوانی خوێندوومەتەوە، تازە ئیدی تازەگی بۆ من نەماوە.

* باش بوو هێناتە سەر باسی خوێندنەوە، تۆ چیت خوێندۆتەوە، چ دەخوێنیتەوە؟ یانی خوێندنەوەکانت زیاتر لە چ مەجالێکدان؟!

– وەڵڵاهی کاکە، من بەڕاستی عەلاقەیەکی زۆرم بەداستان هەیە، ڕۆمان هەیە...

* تۆ خۆت شاعیری و داستان زۆرتر دەخوێنیتەوە...

– زۆرتر دەخوێنمەوە... زۆر سەیرە، باوەڕ بفەرموو وەختێ دیوانی شاعیرێکم وەدەست دەکەوێ، لە پێشدا موقەدیمەکەی دەخوێنمەوە. پێم خۆشە لە پێشدا موقەدیمەکەی بخوێنمەوە تا بچمە سەر شێعرەکانی. پێم خۆشە بزانم نەسرەکە چۆن نووسراوە لە بارەیدا، ئەو شاعیرە چۆن بەمن ناسێنراوە بەڵێ، ڕۆمان و داستان دەخوێنمەوە. بەڵام تۆ نازانی بەڕاستی لە فارسیشدا، بێجگە لەوەی تەرجومە کراون، ئەمجار خۆشیان، فارسی بەڕاستی نووسەر و شاعیری گەورەیان هەیە، نووسەری گەورەیان هەیە. باوەڕ بکە ئەو بەینانە کتێبێکم خوێندەوە، (از صبا تا نیما) ئەدەبی کوردی لە بەینی دوو شاعیردا، شاعیرێک کە...

* ئەدەبی فارسی...

– بەڵێ... ئی فارسی...، بەڵێ... باوەڕ بفەرموو پیاو تەعەجەجوب دەکا، ئەو ئینسانە چەندەی موتالەعە کردووە بۆ نووسینی ئەو کتێبە، وە چۆنی توانیوە نەسر نووسەکان و شاعیرەکانی لە (صبا) وە تا (نیما) – پێم وایە قەرنێک یا قەرن و نیوێکی بەینە – هەمووی بەخەڵک ناساندووە. نە ئەوەی کە مەسەلا عیشقی هەمەدانی بابی نێوی سەید ئەبولقاسمی کوردستانی بووە، ئەوە موهیم نەبووە لە نەزەر ویدا، چی کوتووە ئەو کابرایە، ئەوە بۆ وی موهیم بووە، وە تەحلیلی کە ئەو کردوویەتی لەسەر ئەوە، کە بەداخەوە ئێمە وێستاش شتێکی وامان لە ئەدەبی کوردیدا نییە. ئەوەش هی چییە... من خودای نەخواستە، پێم وابێ کورد بێ ئیستیعدادە؟! نا... خودای نەخواستەش نییە، چونکو بڕوام بەوەی هەیە کە کورد بەئیستیعدادە، بەڵام مەجالی نییە کاکە. ئەلعان ئایە ئەگەر محەممەدی قازی مەجالی با، ئەو هەموو کتێبەی کە بەفارسی تەرجەمە کردووە – ڕەنگبێ بۆ خۆشی حیسابیان نەزانێ چەندی کتێب تەرجەمە کردووە – بەفارسی تەرجەمە دەکرد؟! نا... پێم وایە ئەگەر لە کوردستانێکدا با بۆ کوردی تەرجەمە دەکرد. وە ئەلعان تەسمیمی گرتووە کە ئەوی تەرجەمەی دەکا، حەددی ئەقەل حەول دا شتێ تەرجەمە بکا کە لەسەر

کوردی شت تێدابێ، کە ئەلعان کورد و کوردستانەکەی نیکیتینی لەبەر تەرجەمە دایە و ئەو ڕۆژانە پێم وایە، ئینشائەڵڵا دەگاتە دەستمان و ئەگەر منیش بمێنم یا بۆ خۆم تەرجەمەی دەکەمە سەر کوردی یا یەکی دیکە وادار دەکەم کە تەرجەمەی بکاتە سەر کوردی. یەکێک لە مامۆستاکان کتێبێکی بەعەرەبی... من نەمدی، ئەو دەمی چاپ نەکرابوو، گوایە، دەبێ پاش من چاپ کرابێ... قەتم لەبیر ناچێ و، ئەوە داخێکە لە دڵما. کوتم تۆ بۆ لەسەر ئەحمەدی خانی بەعەرەبی دەنووسی، خۆ وێستا کورد ئەحمەدی خانی نەناسیوە، بۆ بەعەرەبی دەناسێنی؟!... کوتی وەڵڵاهی کاکە ئەوە پوولی پتر تێدایە... باوەڕم پێ دەکەی، بۆ خۆم لێم بیستووە، ئایا من دەبێ چ بکەم ئەحمەدی خانی ناناسم وەکو... وەک ئەو دەیناسێ، یا وەک هەژار دەیناسێ، من نایناسم. وە لەبەری پاڕامەوە، کوتم بریا تەرجەمەت نەکردبا شێعر بەشێعر پێت ناساندباین... پێت ناساندباین خانی چییە، بەڕاستی خانی ناناسین، بەڕاستی نازانین چ بلیمەتێک بووە... بەخۆڕایی نییە کاکە، ڕەنگبێ لە جێگایەکی دیکەشدا نووسیومە کە کاکە ئێوە چ هەرا و هۆریایەکتانە. شێعر هەر بەکوردی بڵێین و کەلیمەی عەرەبی تێدا نەبێ و... خۆ بۆ مەم و زین دەبێ تەماشای قامووسی فیرووزئابادی بکەی تا لە کەلیمەکانی بگەی، بەڵام تا وێستا، بۆ خۆت دەزانی، بەچەند زمانی دنیایە تەرجەمە کراوە مەم و زین...

* بەزۆر زمان...

– بەڵێ... کەوابوو بەوەی کە: (سەرنامە بەنامی تۆیە ئەڵلا) بەوەی پێم وا نییە خانی لەبەر چاوی دنیایە کەوتبێ، شاعیرێکی گەورەیە.

ڕاستە... خانی... ئەڵبەتە دوایی دێینە سەر خانی... خانی تەنیا شاعیر نییە، موفەککیرە، خاوەن بیرە، بیریارە، دەردی کاک مەسعوود دەڵێ... وە باوکی کوردایەتیشە...

* بەڵێ...

– یەکەم کەسە کوردایەتی کردووە و بەپرۆگرامیش کردوویەتی...

– بەڵێ بەپرۆگرامیش... وە من... با ئەوەشت عەرزکەم، کە کوردایەتی، یا ناسیۆنالیزم لە شێعری خانیدا، دیفاع لە هەژارترین، چارەڕەشترین قەومی دنیایە بووە، وە حەتا ئەو کەسانەی کە موعتەقید بەناسیۆنالیزمیش نین، ئەگەر لە موقابیلی ئەوەیدا، ئەگەر بڵێم ئەوە ناسیۆنالیستە زوڵمە... ئەوە ناسیۆنالیستی نییە... دیفاع لە...

* بۆ خۆت دەزانی... ئەو باسەی کە زۆر جار خەڵک وای باس دەکەن... شەڕی نێوان، یا بڵێین پێوەندیی نووسەر و ڕەخنەگر... تۆ چۆنی دەبینی؟! بۆ خۆت تەجروبەی خۆت لەو بارەیەدا چۆن بووە؟

– وەڵڵاهی، کاکە من، بەداخەوە، کەم ڕەخنەگری وام دیوە، کە لە کوردستاندا، لە خۆم ڕەخنەی باش بگرێ. بەڵام زۆر بڕوام بەڕەخنەگر هەیە. من پێم وایە ڕەخنەیە نووسەر و شاعیر دەکاتە نووسەر و شاعیر. وە هەر شاعیرێکی یا نووسەرێکی، لە ترسی ڕەخنەگر، دەستی بەقەڵەمەوە نەلەرزیبێ وەختی نووسینێ پێم وایە قەت ناگاتە... نازانم لە کوێدا خوێندوومەتەوە دەڵێ شاعیرێک بەڕەخنەگرێکی کوت، کوتی ئەمن دەچمە هەر جێگایەکی پەیکەری شاعیرێکی لێیە، بەڵام تا ئێستا پەیکەری ڕەخنەگرێکم نەدیوە لە هیچ کوێ. گوتی ئاخر لە سایەی ئێمەیە کە ئێوە...

* پەیکەرتان بۆ دەکرێ...

– پەیکەرتان بۆ دەکرێ... بەڵێ... من پێم وایە ڕەخنەگر زۆر باشە، وە بەداخەوە کورد... من... لە کوردستانی عێراق دەگەڵ مەتبووعات سەروکارم بووە، خەڵک زۆر دوژمنایەتی لەگەڵ پیاوی پەیدا دەکرد ئەگەر ڕەخنەی لێ دەگرت. تەنیا کەسێکی کە ڕەخنەیان لێ گرت و ڕەخنەیەکی بەعەقیدەی من بەجێش نەبوو، هی دڵشاد محەممەد ئەمینە لەسەر من. خۆی لێ شاردمەوە، ڕۆژێکی لێی گەڕام، ماچم کرد، کوتم کاکە گیان، تۆ بوویە باعیسی ئەو هەموو هەرایەی...

* لەسەر تاریک و ڕوون کرا...

– لەسەر تاریک و ڕوون... نەخێر، وەڵڵاهی بەکەیفی خۆتم لەسەر بنووسە... زۆریشم پێ خۆش بوو... ئەلعانیش هەر پێم وایە کە ڕەخنەگر زۆر زۆر دەورێکی گەورەی لە بووژاندنەوەی ئەدەب و فەرهەنگی میللەتێکدا هەیە.

* ئەی بڵاوکردنەوە چۆنە بەلاتەوە؟ زۆر کەس پێی وایە کە پیاو مەجالی هەبوو بڵاو بکاتەوە، شتی خراپیش دەڵێ... وای لێ دەکا، حەز لە بڵاوکردنەوە کردن وای لێ دەکا کە شتی کاڵ و کرچیش بخاتە سەر لاپەڕان...

– وەڵڵاهی، کاکە، ئیدی،... من هەر ئەو ڕۆژانەش دەگەڵ مامۆستا هەژار لەبارەی وەیدا موناقەشەیەکمان بوو. من پێم وایە هەموو نووسینەکانی ئەو کەسانەی دە پازدە کتێبیان نووسیوە، بەئەندازەی شێعری «شوکری فەزڵی»م بەلاوە موهیم نییە... هەر ئەو غەزەلەیشم لێ دیوە، ئەو پێنج شەش شێعرەی بۆ کوردی گوتووە. کار کە ڕووی ئێستە لە هەورازە سەرەولێژی نەکەی... (ڕاستییەکەی: ئیش کە ڕووی ئەمرۆ... ف) من پێم وایە کەم و پوخت زۆر چاکترە، وەک زۆر و... لەگەڵ زۆر و بۆری یەکجار موخالیفم. پێم وایە کەمی بنووسی و چاکی بنووسی باشە.

* سانسۆرت پێ چۆنە؟!

– وەڵڵاهی لێی بێزارم...

* سانسۆری سیاسی ئەڵبەتە...

– بەڵێ... بەڵێ... ئیدی... وەڵڵاهی لە هەموو نەوعە سانسۆرێکی بێزارم...

* ئەی هەندێ جار پیاو خۆیشی دەبێ بەسانسۆری خۆی...

– بەڵێ، لێی گەڕێ شاعیر بۆ خۆی، یا نووسەر بۆ خۆی سانسۆری خۆی بکا...

* باشترە...؟!

– باشترە... دەزانی، سانسۆر زۆر لە زەوق دەدا! لە حەتتا سانسۆری ئەخلاقی، حەتتا سانسۆری نازانم عەقیدەتی. بەعەقیدەی من لێی گەڕێ، پێی بڵێ خۆت خۆت سانسۆر بکە نووسەر! نووسەرێکی عەقلی وەی نەبێ خۆی خۆی سانسۆر بکا حەیفە هەر قەڵەم بەدەسەوە بگرێ.

* یانی لە کوردستانێکدا ئەگەر تۆ وەزیری ڕاگەیاندن بی، چ دەکەی...

– وەڵڵاهی ئەگەر (پێ دەکەنێ)...

* کە ناشبێ...

– بەڵێ... دیارە... (آرزو بر جوانان عیب نیست)، لە فارسیشدا شتی وا هەیە... بەڵام قەت ئەوەی نابینم. ئەمما ئەگەر ببینم... ئیللا شتی خراپ نەبێ... ها... (پێ دەکەنێ).

* شتی خراپ چییە؟!

– شتی خراپ، لە باری ئەدەبییەوە ئەرزشی نەبێ، دەنا لە باری دیکەوە هەرچی دەیڵێ من سانسۆری ناکەم. بەڵام کەسێکی بەڕاستی ئەرزشی نەبێ و بیەوێ خۆ بەسەر خەڵکیدا بسەپێنێ ڕەنگبێ (پێ دەکەنێ) نەیەڵم شتی وی چاپ بکرێ...

* ئەی باشە، باشتر نییە ئەوەش بکەوێتە بەرچاوی خەڵک و خەڵک بۆ خۆی بڵێ تۆ خراپی...؟

– کاکە هێند دواکەوتووین، بەداخەوە. مامۆستا زەبیحی دەیکوت، بۆ خۆی هەزار جاری کوتووە، لە کتێبەکەشیدا نووسیویەتی. نووسیویەتی، من نامەیەکم لە بەروارەوە بۆ هاتووە، وەختێ کۆمەڵەی ژێ. کاف بووم، نووسیویەتی بەرواری...

* ئەوەندەی ئەوەندە...

– ئەوەندەی ئەوەندە... دەڵێ پەنجا ساڵە... من بۆ خۆم ئەودەمی بەتەئریخم زانیوە، پەنجا ساڵە خەریکم لەبیر خەڵکی بەرمەوە لەبیری ناچێتەوە. وە باوەڕم پێ بکە لەو نامانەی کە ئێستا بۆمان دێ، بۆ سروە دێ، ئەغلەبی بەرواری نووسیوە... بڵێین چی... وەختێکی

غەڵەت هاتە گۆڕێ... نازانم بۆ ئەو کوردە ئەو نەخۆشییەی هەیە، شتی غەڵەتی چاتر دێتە بیر...

* تۆ، ئەڵبەتە، سانسۆرت تووش بووە، سانسۆری داگیرکەرانی کوردستان...

– تەواوی ژیانی خۆم من لەژێر سانسۆردا بووم...

* ئەی سانسۆری کورد...؟

– لەژێر سانسۆری کوردیشدا بووم.

* ئەوەیان چۆن...؟

– وەڵڵا، کاکە، ئەوەم دەتوانی ڕەفع بکەم. سانسۆری کوردم دەتوانی ڕەفع بکەم، بەوی دەوێرام. لەولایە، وەکو عەرزم کردی، وەختێکی ئەندامی حیزب بووم، سانسۆریان دەکردم، دەچووم لە جێگەیەکی دیکە بڵاوم دەکردەوە، یا ئەقەللەن دەمدایە دەسی خەڵکی...

* ئەی ئەو شێعرانەت کە بەبێ ناو لە کوردستاندا بڵاوت دەکردنەوە، مەبەستم لە ڕۆژنامەی کوردستاندا...

– بەڵێ ئیدی، ئەوە سانسۆرەکە بوو، بەڵام لە تاریک و ڕووندا شێعرێکم هەیە، کە دیارە ئەوەش دەبێ لەبیر نەچێ کە مەحەللییە. لە مەهابادا وەختێک کە من ئەو شێعرەم بڵاوکردەوە بەنێوی (ڕاوە بەراز)، ئەوەڵا شوجاعەتێکی سەیرم کرد، کە چەکی ڕاویان، تفەنگی ڕاویان لە هەموو کەس ستاندبۆوە و کە لە عێراق تەقە هەیە، نابێ لێرە تۆ تفەنگی ڕاوت بەدەستەوە بێ، من وێرام، بۆ خۆشم ڕاوکەر بووم، ئەودەمی، ئەو ئیحساساتەی خۆم بڵاو بکەمەوە. لەوێدا بڕێکیشم گاڵتە کردووە. لە کوردستانی عێراق ئەو شێعرەی من زۆری دەنگ نەداوە، بەڵام لە کوردستانی ئێران ئەو وەختی، دەنگێکی عەجایبی داوە، چونکو ئەوەڵا کەس نەیدەوێرا بڵێ بۆ شا چەکی لە خەڵکی ئەستاندەوە. من ئەوەم بڵاوکردەوە، بەڵام دە لیباسی جەفەنگ و شتی وادا ونم کرد. حەتتا وایان لێ هاتبوو زابتەکان، ئەفسەرەکان، ئەفسەرەکانی ڕاوکەر، بۆ خۆیان هەموو لەبەریان بوو، ئەوانی کورد. مەسەلا دەوێدا دەڵێم:

ئیتر مەحموود بانادا سمێڵی
سمێڵ بادانی پێ عەیبە بەدێڵی
کە ڕاوکەر بێ تفەنگ ئەڵبەتە دیڵە
لە هەموان دێڵتریش مەحموود سمێڵە

لەوانەدا دوو سێ شێعری وای تێدا بوو کە پساوە، ئەلعان دێمەوە، پاش ئەوەی

هاتوومەوە مەهابادێ، پێم دەڵێن بۆ ئەو شێعرەی تێدا نییە. خەڵکی مەهاباد لەبەریان ماوە، بەڵام سانسۆری حیزب ئەو شێعرانەی لێ پەڕاندن. هەرچی حەولم دا کە باوکم ئەقەللەن نوختەیان لە جێگا دانێن... گوتیان نا. کەچی شێعرەکە لەبیر خەڵکی ماوە. ئەوە سانسۆری حیزب بوو کە ئەمە کەلیمەی سووکی تێدایە. بڕێکم گاڵتە کردبوو، دوو سێ کەلیمەی، ڕەنگبێ، دەگەڵ ویقاری (ئەلفەکە بەشێوەیەکی گاڵتە ئامێز درێژ دەکاتەوە. ف) سیاسی یەکی نەگرتباوە، لێیان فڕێ داوە.

* ئێستە کە ئەندامی پارتی نیت، یا ئەندامی پارتییەک نیت، زۆرتر باسی سیاسەت و باشتر باسی سیاسەت دەکەی. ئەودەم بۆ نەتدەکرد...؟ لە تاریک و ڕوونیشدا وات نەگوتووە، یا پێشانت نەداوە کە سانسۆری حیزبیش و کوردایەتیش تەئسیری لێ کردووی...

– ئەوەش هەر سانسۆری حیزبە کاکە (پێ دەکەنێ)، مەگەر تاریک و ڕوون کێ بڵاوی کردۆتەوە؟! حیزب بڵاوی کردۆتەوە، خۆ من بڵاوم نەکردۆتەوە.

* ئەی ئێستە چۆن سەیری تەجروبەی سیاسی خۆت ئەکەی؟!

–قەرار وا نەبوو لە سیاسەت قسە نەکەین...؟!

* نا... مەبەستم ئەوە نییە بەدرێژی باسی بکەی، تەنیا وەک یەکێ لە تەجروبەکانی، سەرچاوەکانی شێعر لای تۆ، هەڵبەتە سیاسەتیش دەورێکی بینیوە. ئێستە چۆن سەیری ئەو ژیانە دەکەی کە لە سیاسەتدا بردووتە سەر؟!

– وەڵڵاهی من ئەلعانیش بەجێی شانازی خۆمی دەزانم، چونکو پێم وایە کورد هەر بەشێعر ڕزگاری نەدەبوو... لە ڕژێمی تاغووتیدا، پێم وابوو کە دەبوو سیاسەتیشی بۆ بکەی، حەتتا چەکداریشی بۆ بکەی. لەشەڕی سێ مانگەی لەگەڵ لیبرالیزم و بەنی سەدردا من چەکداریشم کرد، بەو پیرییەی خۆمەوە. ئەلعان «بەردە هێمن» مەشهوورە کە لەبن بەردێکی دانیشتووم و هێلیکۆپتەرم وەبەر تفەنگان داوە. بەدەست و تفەنگیش خوێڕی نیم، ئەمما پێم وابوو بەنەفعی ئیمپریالیزم کورد نابێ دەست بداتە چەک ئیدی. من دەو بڕوایەدام، ئەلعانیش هەر دەو بڕوایەدام کە ئیمپریالیزم دەیتوانی لە شەڕی ئەووەڵی جیهانیدا کوردستانێ بەوجوود بێنێ، زۆر بەئاسانی دەیتوانی، نەیکرد، بەتایبەتی ئەو ئیمپریالیزمەی فەرەنسە، کە بەحاڵەتێکی برا کوردەکانی سووریەمان بەلەش و خوێن و هەموو شتێکی خۆیانەوە، ئیحساسیان کردووە. تاریخ نیشانی داوە ئەگەر ئیمپریالیزمی فەرەنسە یاریدەی کەمال ئەتاتورکی نەدابا، بەو زووانە شۆڕشی کوردی تورکیەی دانەدەمرکایەوە. ئێمە چۆنمان هیوا بەوەی بێ. ئەوەیە کە من، ڕاستییەکەی، وەکو

ئینسانێکی دژی ئیمپریالیزمی ئەلعان لە سیاسەتدام.

* ئەوجا با بچینە سەر شێعری کلاسیکی کوردی یا هەر ئەدەبی کلاسیکی کوردی...

– بەڵێ...

* چەند شارەزاییت لێی هەیە؟

– بەڵێ، وەڵڵاهی هەر لە پێشداش گوتم من کلاسیک نالیم، کاکە، چونکو... من دەڵێم، عەرووزی، کۆن، نازانم... هەرچی دەڵێ... وەڵڵاهی زۆر شارەزام من.

* کلاسیک کە دەڵێم، لێرەدا مەبەستم تەنیا شەکل بابڵێین فۆرمی شێعر نییە، بەڵکە هەر وەک قۆناغێکی تاریخی ناوی کلاسیک دەبەم... هەر ئێمەش نین، میللەتی دیکەش هەموو وان...

– ئێمە دوو نەوعمان ئەدەب هەیە، بەڕاستی... ئەدەبیات، شێعر هەیە... نابێ بڵێین ئەدەبیاتمان هەیە بەتەواوی مەعنای کەلیمە... دوو نەوعمان ئەدەبیات هەیە، نووسراو و نەنووسراو، یانی ئەوانەی وەک شاعیرەکانی لە جزیری، فەقێ تەیران و لە جزیری ڕا دێیە خوارێ... ئەگەر ئەوانە دەڵێی من شاعیری زۆر گەورە دەنێو وانەدا دەبینم. ئەگەرچی زۆر چاک لەهجەی گۆرانی نازانم من – با ئەو حەقیقەتەش بڵێم – بەڵام وەختێکی بەراوردێکم کردووە لە بەینی شیرین و خوسرەوی خانای قوبادی و نیزامیدا هیچ بەکەمی نازانم لە نیزامی، لە نیزامی بەکەمتر نایەتە بەرچاوی. وەختێکی مەم و زینی لە موقابیلی یەکێک لە پێنج کتێبەکانی نیزامیدا دادەنێم، ئەگەر مەم و زین دە موقابیلی لەیل و مەجنوونی کە هەر لەسەر ئەو وەزنە دانراوە، موقابیلیان بکەین، ئەمن پێم وایە لە باری مەعناوە، مەم و زین چێتر و فەیلەسووفانەترە. وە بۆیەش زۆری بەموەفەق دەزانم قارەمانەکانیشی کوردن، سەحنەی داستانیشی هەر کوردستانە، فەرهەنگ هەر فەرهەنگی کوردییە. داب و ڕەسم هەر داب و ڕەسمی کوردییە، بەڵام نیزامییەکی لە گەنجەیڕا دەچێ بۆ خۆڵی عەرەبستانی نەیتوانیوە ئاداب و ڕوسوومی عەرەب وەکو عەرەبێک بەیان بکا. دیارە فارسییەکەی زۆر ڕێک و دروستترە لە کوردییەکەی خانی. دەگەڕێینەوە بۆ نالی و مەحوی و ئەوانە، بەڕاستی پێم وایە شاعیری زۆر گەورەن، وە زۆرم ئیمان پێیانە... شاعیرەکانی قەڕنی بیستەمان...

* ئەی شێخ ڕەزا...؟!

– وەڵڵاهی کاکە، شێخ ڕەزا بەڕاستی نازیمێکی چاکە...

* نازیم...؟!

– نازیم، فەرقی هەیە بەعەقیدەی من. یەعنی توانیویەتی وەزن و قافیە و قالبی زۆر جوان دروست بکا. بەڵام شێعرەکانی سەرفی نەزەر لەوەی هەجون، تەنز نین...

* ئەی ئەوە، بەڕەئی تۆ، تازە نییە؟ شتێکی تازە نەبوو لە ئەدەبی کوردیدا؟!

– نەخێر... دە ئەدەبی کوردیدا تازەن، بۆچی...

* ئەی زمانی شێخ ڕەزا، بۆچی پیاو باسی ئەوەش نەکا...؟!

– ئای... زۆر، زۆر... بەڕاستی ڕەوانە...

* زمانێکی زۆر سوارە...

– زۆر ڕەوانە... زۆر سوارە... عەرزم کردی، من لەباری وەزندا شێخ ڕەزای زۆر بەگەورە دەزانم و، لەباری وەیدا کە تەعبیری کوردانەیشی هێناوەتە ناو شێعری خۆیەوە، کە لە پێش ویدا دیارە لە شێعری نالیدا کەم تا کورتێک دەبینرێ، لەبیرت نەچێ، بەڵام:

کارێ کە غەم و دەردی فەراقت بەمنی کرد
سەرما بەهەتیو، با بە دەواری شڕی ناکا

ئیدی کوردی کوردییە. لەبەروەی شێخ ڕەزاشم... بەڵام بەداخەوە شێعرەکانی زۆریان رووی مەجلیسیان نییە ئیدی... دەڵێی چی... تۆ خوداکەی... ئەوە لەکن خۆمان بێ ئینشائەڵڵا، خۆ ئەوەی بۆ هەموو کەس لێنادەی... ڕۆژێکی کچەکانی تەلەبەی بەشی کوردی دانشکەدەی بەغدا هاتنە لام هەموویان پێدەکەنین...

* جا کوا کچمان هەبوو...؟!

– بەدی، سێ چوارێکمان هەبوو...

* نیویان لەپیاو دەچوون.

– هاها... وا... هاتنە لام، پێدەکەنین سەیر. کوتم بەچی پێدەکەنن؟! کوتیان وەڵڵا مامۆستا عەلائەددین سەجادی ئەورۆ لەسەر دەرس باسی شێخ ڕەزای بۆ کردووین و ئەو شێعرەشی بەنموونە خوێندۆتەوە:

بەو جووتە گونە من کە دەڵێی عەنتەری نێرم
لێم لادە نەوەک بتخەمە بەر حەملەیی کێرم

دەیگوت مامۆستامان بۆ خۆمان وەک عەنتەری نێر هاتبووە بەرچاو (هەموومان پێدەکەنین)... هەموو پێدەکەنین، بەڕاستی ئەگەر لەبیرت بێ ڕەنگبێ، مامۆستا ئەگەر رووتت کردباوە، ڕەنگبێ لە شتێکی سەیری بکردایە... بەڵێ... شێخ ڕەزا، بەداخەوە،

شێعرەکانی، بڵێم چی، بۆ پێکەنین دەبن، بۆ خۆشی دەبن. بەڵام کاکە، شێخ ڕەزا، ئەو کەسەی شارەزای ئەدەبی فارسی بێ، زۆر شاگردی عوبەیدی زاکانی بووە، زۆریش لەوی شاعیرتر بووە، یانی، موسەللەتتر بووە بەسەر وەزن و قافیە و... بەڵام ئی شێعری عوبەیدی زاکانی دەعەینی حاڵدا کە جنێوی داوە، کە هەجوی کردووە، نەتیجەیەکی موسبەتی لە شێعرەکانی وەرگرتووە، بەداخەوە شێخ ڕەزا هەر جنێوی داوە، بۆ خۆت دەزانی... ئەم جنێودانە وە نەبێ بۆیە بووبێ ئیسلاحی جامیعەی بکا... دەنا حاجی قادری کۆییش جنێوی گەورەیە. بەڵام هێمن لە مەقابیلی وەیدا دەڵێ: وەکو باڵی پەری پاکە جنێوت... چونکو جنێوەکەی موسبەت بووە. لەبەروەی ئەو نەقدەم لە شێخ ڕەزا هەیە... و پێم وایە، با ئەوەش دەربارەی شێخ ڕەزا بڵێم: هیچ کوردێک لە شێخ ڕەزای ئەلعانیش فارسی چاکتر نازانێ...

* فارسی؟

– بەڵێ... بەعەقیدەی من، ئەلعانیش، لەو کوردستانە ئێرانەیدا، کە هەموومان بەفارسیمان خوێندووە، هێچمان ناتوانین شێعری فارسی وەکو وی بڵێین. مەحشەرێکە لە شێعری فارسیدا کە پیاو هەر سەری... تەعەججوب دەمێنێ. ئەڵبەتە من دەگەڵ فیکرەکەی یەک نیم، بەڵام تەماشای ئەو دوو شێعرە دەڵێ:

رسم فرنگیان کله از سر فکندن است
تعظیم چون کنند خداوند جاه را
من اکتفا بشیوهء ایشان نمی کنم
هم سر بەپایت افکنم و هم کلاه را

کە ڕەنگبێ شاعیرە مەدداحەکانی فارس بۆ خۆیان مەدحی وای پادشایان نەکردووە، ئەمما پێم وایە هیچی نەداوەتێ چونکو کورد بووە... (پێدەکەنێ)... بەڵێ...

* ئەی مەلای جەزیریت پێ چۆنە؟

– وەڵڵاهی کاکە، توخواکەی من شتێکی نازانم بۆ دەبێ بەزۆری... من کرمانجی وا نازانم... حەتتا کاک هەژارم ئینتقاد کرد، کە تۆ دەڵێی ئەوە لەگەڵ مەولانای ڕۆمی هاوشانە... پێم وایە برێک زێدەڕەویت کردووە لەوەیدا. بەڕاستی شێعرێکی بۆ خوێندمەوە کە من موتەوەججیهی نەبووم، ئەلعانیش لەبیرم نییە، هۆ وەتا دیوانەکەشی، بەداخەوە فرسەتی وام نییە تەماشای بکەم، بۆم نابینرێتەوە. تەماشام کرد بەڕاستی عارفێکی گەورە بووە. ڕەنگبێ جەلالەددین شێعری وای نەبووە. کە وابوو هەژار بەخۆڕایی هێندەی پێ هەڵنەکوتووە. بەڵام ئەوەی ئەگەر مامۆستایەکی کرمانجی چاتر دەزانن لە من، ئەگەر

بەوان بلێیی... من گۆرانی چاتر دەزانم لە کرمانجی. بەڕاستی لە کرمانجیدا زۆر کۆڵم... ئەگەر عەرزت دەکەم بڕێک لە خانیدا شارەزاترم ئەوەیە کە ئەوەڵا زۆر پترم خوێندەوە... دە بێکاریدا توانیم مەم و زین چاکتر بخوێنمەوە.

* بەکرمانجییەکەی یا ئەوەی هەژار؟

– بەکرمانجییەکەی. هی هەژاریش یارمەتی دام، پیاو حەق بڵێ، ئەویش یارمەتی داوم ئیدی. وەختێکی شێعرێکی تێ نەگەیشتووم چووم تەماشای هەژارەکەشم کردووە. تەماشام کردووە، ئەگەرچی ئەگەر تەماشای پێشەکی توحفەی موزەففەرییە بکەی هەژارم نەقد کردووە کە نەیتوانیوە فەلسەفەکەی خانیمان پێ نیشان بدا.

ئەو ڕۆژانەش تووشی ئەدیبێکی زۆر گەورەی کورد بووم بەنێوی سەید تاهیری هاشمی، کە ئێوە نایناسن... بەڕاستی گەورەیە. ئەو، حەتتا ئینتقادی لە ماموٚستا مەلا کەریمی بوو کە بەخۆڕایی شەرحی لەسەر نالی کردووە. دەبێ شاعیر لێی گەڕێی، هەر کەسە وەکو دەریاییێک، بەشی خۆی لێ هەڵێنجێنێ. حەیفە... حەیفە ئەو کەسەی لە نالی ناگا، تێی بگا... لێی گەڕێ با تێی نەگا... بەڕاستیش ئەوەندەی جوان فەرمووە. حەتتا لەسەر مەلای جزیری کاک هەژاریش ئەو نەقدەی هەر هەبوو. دەیکوت ماموٚستا هەژار دەبوو ئەو کەلیمانەی بۆ ئێمەی گۆران موشکیلە بۆمان بکاتە فارسییەک، یا کوردییەکی سۆرانی، با تێی گەیشتباین، ئیدی لازم نەبوو ئەو شەرحەی لەسەر بکا. ئەو عەقیدەی وایە...

* سەیید تاهیری هاشمی...

– بەڵێ... بەڕاستی ئەدیبێکی گەورەی کوردە. ئەدەبناسێکی گەورەی کوردە.

* ڕەخنەگرێکی باشیشە وا بزانم...

– ڕەخنەگرێکی باشە...

وتارەکانی لە ڕادیۆ کرماشانەوە دەیخوێندنەوە شتێکی بەڕاستی نایاب بوون. بەڵێ، عەرزت دەکەم، ئەو جار کتێبخانەیەکی زۆر عەزیمی کوردی هەیە. دەیگوت پتر لە بیست دیوانی مەولەوی...

* دەستنووس مەبەستت...

– دەستنووسی هەیە. بەڵێ وە دەیگوت وەختێکی ماموٚستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس خەریکی مەولەوی بوو، لە منی نووسی کە ئەتۆ عەقیدەت چۆنە... بنووسە، ئەو شتانەی کە مەشکووکی هی مەولەوین، یا هی مەولەوی نین. گوتی وەڵا هەمووم بۆ نووسی، بەداخەوە هەمووی چاپ کردووە (پێ دەکەنێ)... کوتی ئەوەی ئێوە لە سروەتاندا

چاپ کردووە یەکێک لەوانە بوو کە ئەمن بەمەشکووک پێم موعەڕڕەفی کردبوو و من دڵم نەهات دەو مەجلیسە خوسووسییەیدا بڵێم کتێب لە عێراقێدا هەتا ئەستوورتر بێ پتری پووڵ لێ وەگیر دەکەوێ... دڵم نەهات ئەوەی عەرز بکەم (پێ دەکەنێ) بەڵێ، گوتی، زۆریان بەمەشکووک دەزانم ئەوی ئەو هەیەتی. من شتی چاترم هەیە. وە ئەوەی کە ئێمە لە سەفحەی دووەمی...

* سروە.

– لە سروەدا نووسیومانە: هەرچەن مەواچان...

* ئەوە هی خانای قوبادییە...

– خانای قوبادییە، خەڵک بەنەوعی دیکەی بۆ ناردووین: «مەحزووزەن هەر کەس وەزوان خوێش»، ئەو دەڵێ: دڵشادەن... عەرزت دەکەم، دەڵێن (ئەورەنگ) وای دروست کردووە. ئەوەمان لە زمانی ماموٚستا تاهیری بیستووە، دەڵێ من دەستم لێ نەداوە، وەرن نوسخە ئەسڵییەکەتان نیشان دەم خۆی وای نووسیوە. ئەم کەسانەی تەسەڕوفیان تێدا کردووە پاش وی تەسەڕوفیان کردووە...

* ئەی مەولەوی...؟! سەید عەبدولڕەحیم.

– بەڵێ... سەیید عەبدولڕەحیمیش هەر ئەو چاکی دەزانێ.

* نا، مەبەستم وەکو شاعیرێک چۆنی دەبینی؟

– من زۆر بەگەورەی دەزانم. زۆر سەیرە، بارەها، لە بیرتە کە لە عێراقیش ئەگەر دەیانکوت بەموناسەبەتی، مەسەلەن، وەفاتی (ئەلفەکە بەشێوەیەکی گاڵتەئامێز درێژ دەکاتەوە. ف) تەوفیق وەردی شێعرێک بڵێ (پێ دەکەنێ)، من شێعرم بۆ نایێ بەموناسەبە، دەمکوت من شاعیری موناسەبات نیم، کەچی ئەم کابرایە هەموو شێعرەکەی موناسەبەتە، کەچی دەهەموویدا، بۆ خۆت دەزانی، گەیبووەتە ئەوج، پێم وایە...

* ڕاستگۆ بووە، ئەوەیە مەسەلە...

– بەڵێ زۆ ڕاستگۆ بووە...

* بەڵام ڕەنگە لە هەمووی جوانتر ئەوانە بن کە بۆ عەنبەر خاتوونی نووسیون؟!

– پەک، پەک، پەک، پەک... بەڵێ، بەڵێ، پێم وانییە... دیارە لە بیرت نەچێ کە، نازانم شێعری کامەیانە، پێش وی، حەماغای دەربەند فەقەرەیە، نازانم چی، کە ئەویش لەسەر گڵکۆی تازەی لەیلێ...

* ئەحمەد بەگی کۆماسی...

– کۆماسی بێ، یا نازانم، بەڵێ... گڵکۆی تازەی لەیلێ دەپێش عەنبەر خاتووندا کوتراوە. ئەگەر ئەوە نەبا، یانی ئەوەشمان لە ئیختیاردا نەبا، دەبوو بەقەتعە شێعرێکی عالەمی ناسرابا، بەڕاستی. پێم وانییە کەس شینی بۆ خۆشەویستی خۆی وا گێڕابێ، وەک ئەو دووانە هەردووکیان گێڕاویانە. هەردووکیان زۆر چاکن... بەڵێ... و خۆشەویستی عەنبەر خاتوونی هەر لە مەرگەکەیدا دیار نییە. ئیدی، لە نەخۆشییەکەیدا کە جەرگی بۆ دەکاتە، دڵی بۆ دەکاتە هەنار و دەڵێ کون کونی کە و بۆنی پێوەکە، هەنار بۆ هەڵامەت...

* ئەویشی هەر بۆ عەنبەر خاتوون نووسیوە؟!

– بەڵێ. ئەویشی هەر بۆ عەنبەر خاتوون نووسیوە... بەڵێ... نەخێر، شتێکی سەیرە. باوەڕ بفەرموو شێعرێکمان... قەرار وایە مامۆستا تایەر بۆمان بنووسێ، ئەگەر ئینشائەڵڵا سروە گەیشتە فەسڵی زستانێ. بۆی، خوێندینەوە مەفهوومەکەم لەبیرە ئەگەر شێعرەکانم لەبیر نەبێ، مەفهوومە بۆ خۆت دەزانی، کە... ئەگەر بیکەیە زبانێکی دیکەش ئەو تام و بۆنەی هەر هەیە، دەڵێ زستانە و عوزری هەیە بۆ دیتنی... بچێتە خزمەت شێخەکەی، شێخی سەراجوددین، زستانە. ناتوانم بێم، پیرم، نازانم چم، ئەمن ناتوانم بێم، بەفر ڕێگای گرتووم، بەڵام ئەو کەسانەی شەوقی زیارەت زۆری بۆ هێناون، من ڕێگاکەیان پێ نیشان دەدەم زۆر بەئاسانی بڕۆن بۆ لای وی، ئەویش ئەو ڕێگایەیە کە هەناسەی من بۆ خزمەت شێخ کردوویەتیەوە، ڕەشانگە... هێند گەرمە هەناسەکەم، بەڕەشانگەکەیدا بڕۆن دەگەنە تەوێڵە... ئایا تا ئێستا فکری وا ناسکت... پێم وایە زۆر کەم هەیە. لەسەر زستانی ناشیرینی چەند جوان... ئەوی کردووە، بەڵێ...

نووری چاوم کەریم(١) گیان:

بەم نیوە شەوە ساردە، سڵاوێکی گەرمت پێشکێش دەکەم. وەبیرم دێ کە تازە عەلائەددین پەیداببوو کاک مامەندی شەختانێ هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی بێ و دەگەڵ نووری خودای وەخەبەربێ، خەبەر دەزانێ و بەپەلە پیاوێک دەنێرێ بۆی بکڕێ و بیهێنێتە شەختان. سەرتان نەیەشینم زۆری پێدەچێ عەلائەددین دەگاتێ. بەداب و دەستوور لە دیوەخان هەڵدەکرێ کاک مامەندی ڕەحمەتی خۆی ڕێ دەخا و تەماشا دەکا تینێکی ئەوتۆی نییە دەڵێ: «ئەوەیە عەلائەددین؟» دەڵێن: «بەڵێ». دەفەرمووێ: «هەر سێک تەڵاقی دە مامەندم کەون و کچی خۆم... بێ تسی مامەندی گەرمترە» منیش ئێستا وام بەسەرهاتووە. منێکی بەمنداڵی لەبن کورسی ڕەژی کوورانێدا پەرەوازە بووم، بەمێر منداڵی و لاوی و ئەکابری لە لاچین و شیلاناوێ لە تەنیشت کوورەی سووربۆوەی سەختەداری بەتین دەنوستم، بەپیریش تووشی گەرمای بەغدا بووم و لەو ئاخرانەشدا دیسان لە کورسی بەرکەمران خزاوم. ئەمساڵ ئەوە تووشی ورمێ بووم. گوتیان بابم ئەتۆ لەو قەلاقووچکەدا بەکوورەی نەفتی ئەم زستانە نەک مەقاوی دەگری بەڵکو تووشی ئیپلیگیش دەبی و سەکەت دەبی. وا چاکە خانوویەکی شووفاژدار بگری. پاش هەوڵ و تەقەلایەکی زۆر شووفاژم پەیدا کرد. هەر ئێستاکە ئەم نووسراوەت بۆ دەنووسم سەعات سێ و نیوی پاش نیوەشەوە کە لە سەرمان دەرپەڕیوم و پاڵم وەئاسنی شووفاژ داوە. بەڵام ئەگەر لەترسی دایە خانم وێرابام «بەقوربانی بەژن و باڵای بم» سێ بەسێ تەڵاقم دەخوارد تسی خانباغی گەرمترە لەو شووفاژە.

کەریم گیان! مزگێنیت دەمێ دیزەی سەروپێمان لەسەر سێ کوچکان دامەزراند، بەڵام جارێ ئاورمان کەم وەبەر داوە. هیوادارم ئەگەر لەسەرمان ڕەق نەبم و لەبرسان بەلادا نەیەم و بەکلکەلەقە بگەمە بەهارێ وای بکوڵێنم هەل و پەل بێ. بەڵام کوا ئەوە بەتەنێ بەمنی پیری سەرمابردەڵە دەکرێ. باوی ئێوەیە ئەی نووری چاوی هەموو کوردێکی ڕاست و دروست و ئەدەبدۆست بگەنە هانام. ئێوارەی ڕابردوو لەلام بوون دەیانگوت هازا گۆ و هازا مەیدان. پێشنیارم کرد لەپاش دیوانی حەریق کتێبێکی شێعری بەناوی «تەبیعەت لە شێعری کوردیدا» ئامادە بکەین. بیرم کردەوە بۆ خۆم

بەتەنێ چم پێ ناکرێ، واش دەستەوەستان نیم. ئەمما دەمدی شتێکی باش دەردەچێ بۆیە پەنام بۆ ئێوە دۆستانی لاو هێنا. تکایە بێ هەدادان خەریک بن لە بەهاری «سێمان» و «نالی» و «حاجی قادر» و «پایزە»وە دەس پێ بکەن، تا دەگاتە زستانی سەیف هەر کەس لەبەر خۆیەوە خەریک بێ نەواران بێنێتە سەر کاغەز، دیوانان بپشکنن. سەفەران بکەن، خەڵکی تازە ببینن. پێویست ناکا هەر شێعر بێ. نووسینی تۆم دیوە ڕەنگە زۆری وەک تۆ هەبن نەیانناسم بەپەخشانی جوان وەسفی جوانی تەبیعەت بکەن. کاک عەلی حەسەنیانی بێ ئەزموون نییە ببینن. بۆ خۆتان خۆپەسەندی وەلا بنێن، لێک هاڵێن. دیارە هەر بەوەندەوە زەود نابێن. خەریکی کۆکردنەوەی هەموو جۆرە فۆلکلۆرێک بن. پەندی پێشینیان، گۆرانی باش، حەیران، گەلۆ و چیرۆکی منداڵان، کورە ئەگەر خۆ سەخڵەت بکەین زۆر هەژار نین. ئاغای خانباغی خوا ڕاوەستاوی بکا، قسەی خۆشی قسەخۆشەکانی سابڵاغێ و خۆی ئامادە بکا، ئەحمەدی بەحری خەریکی کۆکردنەوەی پەندەکان بێ، هەر کەس بەقەد خۆی. دیارە من چاوەڕوانی یارمەتی پیاو و ئینسانانم، لە باڵندە و دڕندە و بڕندە داوای هیچ ناکەم. ڕەش ئەحمەدی «تحفه مظفریه»ی پێ شک دێ. دەکرێ خاوەنەکەی ئەوەندە، پیاوەتی بکا و یارمەتیمان بدا. دەسبەجێ دەگەڵ عەلی تەماس بگرە. بۆ خۆت و هەر کەسی دیکە پاش جێژن دەتوانن سەرم بدە و کەللەپاچە تەماشا بکەن. من بەهیوای ئێوە خۆم لەو قاڵمەقاڵە هاوێشتووە. وەباڵی کوردتان بەئەستۆی ئەگەر خۆتان ماندوو نەکەن. قاسم و سمایلی پاکزادت لەبیر نەچێ. لە ئێستاوە دیمەنێکی بەهاری کوردستان بۆ پشتی کتێب ئامادە بکەن. کە هاتی زۆر قسە دەکەین.

برات هێمن

(١) کەریمی قەیبوومی.

کاک کەریم

نووسینەکەت لەبارەی شاعیری پایەبەرزی کورد (سالم)دا پەسندکرا و ئەوە لە گۆوارەکەماندا چاپ بوو و سوپاست دەکەین. ئێمە وامان دانابوو کە لە هەر ژمارەیەکدا شاعیرێکی مەزنی کورد بناسێنین. بۆ خۆمان مێژووی

ئەدەبی مامۆستا مەلا عەلائەددینی خوالێخۆشبوومان لە دەسدا بوو بەڵام زۆرمان پێ جێگای متمانە نییە. چەند کەسی دیکەش نووسینی ئاماڵ جوانیان لەسەر شاعیرەکانی کورد بۆ ناردبووین. بەڵام چ بکەن هەر ئەو سەرچاوەیان پێ شک هاتبوو و کەڵکیان لێ وەرگرتبوو. بۆیە بەدڵمان نەبوو. ئەوەی تۆ هەرچەند بەداخەوە سەرچاوەی وات نەبووە کە سالم باشتر بناسێنی دیسان کەلێن پڕکەرەوە بوو.

بەڕاستی سالم شاعیرێکی مەزنە و باش نەناسراوە. کەسێکی زۆر شارەزای ئەدەبی دەوڵەمەندی فارسی نەبێ ئەگەر سالمیش باش نەناسێ عەیب نییە. وا دیارە ئەگەر دیوانی سالمت لەدەسدابایە بۆ تۆیەکی کە شارەزای ئەدەبی فارسیی، ناساندنی سالم دژوار نەبوو.

کەسێکی لە وردەکاری شێعر بگا و دیوانی تەواوی شاعیریشی لە دەسدابێ چۆن ئەو شێعرە جوانە بەڵکو کەم وێنەیەی سالمی لەبیر دەچوو کە دەڵێ:

قەراری ئاشق و قانوونی حیکمەت زیدی یەک هاتن
کە تەسکینی برینی دڵ بەنەفحەی زولفی موشکین بوو

یا:

بەعیشوە و غەمزەیی مەعشووقە ئاشق کێو لەبن دێنێ
بە لای سالم کەنندەی بێستوون موژگانی شیرین بوو

چ بنووسم، کورە بەگیانی تۆ هێندەم نووسیوە چم لە «نووسیندان»دا نەماوە دیسان بۆ خاتری تۆ بۆ خاتری کەسێکی بەدڵ خۆشم دەوێ و هیوادارم خزمەتکارێکی باشی گەلە بێ بەش و چارەڕەشەکەمان بێ، بۆ کەریمی ئازیزم ئەم چەند دێرە دەنووسم و ئەم دوو شێعرەی خۆم کە زۆرم خۆش دەوێن تۆمار دەکەم:

تەک و تەنیام و عەزیزانم کوان؟
بۆنی گۆڕخانەیی لێ دێ جێ ژوان
نامەوێ پاشی نەمان بۆم بگری
ئێستە ماچم بدەیە کیژی جوان!

١٧-٧-٦٤

خۆت بناسە

خۆشەویستەکەم: خۆت بناسە بزانە تۆ کێی؛ مێژوو بخوێنەوە و تێبگە لە چ ڕەگەزێکی، ئەگەر بڕوا بەمێژوونووسەکانی خۆمان ناکەی، ئەگەر وەکو جۆلاکە بەسەردڕی خۆت ڕازی نی، بڕوا بەبێگانەکان و بەرۆژهەلاتناسەکان بکە بزانە ئەوانە دەربارەی تو، باب و باپیری تو، خاک و نیشتمانی تو، چی دەڵێن و چی دەنووسن.

ئازیزەکەم: تو کوردی، تو لە نەتەوەکی خاوێنی، تو ڕەگەزێکی پاکی، باپیرەکانی پێشووی تو هەر لەم خاکەدا (کە کوردستانی پێ دەڵێن و ئێستا تۆی تیا دەژی و داخەکەم هەر لەتەی بەدەست کەسێکەوەیە) ژیاون، بەلام چۆن ژیانێک؟ وەک تۆ دیل و ژێردەستی دراوسێکان بوون؟ نە بەخوا ئەوان سەربەست و سەربەخۆ بوون و ئازاد ژیاون.

گیانەکەم؛ کوردەگیان بەقسەی برای خۆت بکە، لە خەوی نەفامی هەڵسە تۆزێ لە حاڵی خۆت وردبەوە هۆشت بینەوە بەر خۆت، قۆڵت هەڵماڵە بەهەموو هێزی خۆت بقیژێنە بڵێ: ئەمنیش ئادەمیزادم، حەقی ژیانم هەیە ئەمەوێ وەکو خەڵک ئازاد و سەربەست بژیم سەربەخۆییم دەوێت و حەقی مەشروعی خۆم داوادەکەم، لە دیلی و ژێردەستی دراوسێکان جارس بووم و ئەمەوێت ڕزگاربیم.

گۆڤاری (نیشتمان)، ژمارە (٢)، خەزەڵوەری ١٩٤٣/١٣٢٢.

***

ڕۆژی کارە

چاکە بەرژەوەندێکی لە حاڵی خۆمان بکەین و بزانین بۆچی وەپاش کەوتووین؟ بۆ چما ئێمە لە ڕەگەزی ئەو میللەتە نەجیبە نین کە بەگوێرەی مێژوو ئیقراری هەموو مێژووزان و ڕۆژهەلاتناسێک یەکێک لە میللەتە هەرە گەورە و لەمێژینەکانی ڕۆژهەلاتە، مەگە ئێمە لە نەتەوەی ئەو قەومە غەیور و دلێرە نین کە لاپەڕەکانی مێژوو پڕن لە شەرحی ئازایەتی ئەوەوە بەعالەم دەسەلمێنن کە قەت لە چ دەور و زەمانێکدا هیچ دراوسێک نەیتوانیوە ئاسوک پەڕێنی و بچێتە نێو سنووری موڵک و نیشتمانی ئەو.

ئەدی بۆچی ئێستا وامان بەسەرهاتووە؟ بۆچی هێندە وەپاش کەوتووین و بووینە ژێر چەپۆکەی هەموو کەس؟ ئەگەر کەمێک بیر بکەینەوە و تۆزێک لە حاڵی خۆمان وردبینەوە بۆمان دەردەکەوێ کە مایەی چارەڕەشی و بەدبەختی ئێمە هەر ئەم نیفاق و دووبەرەکییەی ناو خۆمانە، کە وابێ لەسەر هەموومان لازم بەڵکو واجبە بۆ ڕێکخستنەوەی براکانمان تێکۆشین ڕەگوڕیشەی دووبەرەکیی لەبن بهێنینەدەر و یەکیەتی و برایەتی لە هەموو کوردستاندا دامەزرێنین.

ئەی برا خۆشەویستەکان، ئەی لاوە بیر ڕووناک و خوێندەوارانی کورد؛ مایەی ئومێدی ئەو قەومە لێقەوماوە ئێوەن، ئەوڕۆ ڕۆژێک نییە ئێوە بێدەنگ و هەست دابنیشن و لە قوژبنێک بخزن. کاتی ئاسایشت و تەمبەڵی ڕۆیی، جەنگەی هەوڵدان و تێکۆشان و ماندووبوونە، بەڵێ ئەمڕۆ ڕۆژی کارە و نابێ قەت لە کارکردن ڕاوەستن، دەنا ئەو هەلەتان لەکیس دەچێ و زەحمەت وەگیرتان دەکەوێتەوە.

لازمە بەدڵێکی پڕ هیواوە بەهەموو هێزی خۆتان بۆ ڕزگارکردنی نیشتمان وە نەجاتدانی هاوخوێنەکانتان کۆشش بکەن هیچ شتێک نابێ ببێتە پێشگری کارتان بەنەیروی یەکێتی و برایەتی ئەو کەسانەی کە دەبنە بەرهەڵستی پێشکەوتنی ئێوە و حەز بەلەناوچوونتان دەکەن، لەناوبەرن.

ئەگەر ڕۆژگار یارمەتی ئێوەی نەدا ئەگەر چەرخی چەپگەرد بەمرادی ئێوە نەگەڕا مەبەزن و مەیدان بەتاڵ مەکەن و دڵنیابن بەسەر هەموو قۆرت و تەگەرێکدا زاڵ دەبن و لە هیچ کەس و هیچ شتێک مەترسن خوا پشتیوانتانە و هەمیشە ئەم وتارەی پێغەمبەری گەورەی ئیسلام و ناردراوی خۆشەویستی یەزدان کە دەفەرمووێت:

«کار بکە و دڵنیابە بەئاوات دەگەیت!»

لەبیر بێت و بیکەنە سەرمەشقی هەموو کارێکتان تا بەیارمەتی یەزدان حەقی مەشروعی خۆتان لە بێگانە دەستێننەوە.

گۆڤاری (نیشتمان)، ژمارە (٥)، ڕێبەندانی ١٩٤٤/١٣٢٣.

سکاڵایەک لەگەڵ نیشتمان

ئەی نیشتمانی خۆشەویستم، بۆیە هێندەم خۆش دەویەی چونکو ئەمن ئێستا کە لاوێکی توند و تۆڵم لە پێشا کۆرپەیەکی لاواز و ساوا بووم لە دامێنی تۆدا گەورە پەروازە بووم و گەیشتوومە ئەم ڕۆژە گەورەی وەک (حەزرەتی محەمەد «ص») و گوێیان لە قورئان خوێندنی دەبوو ئیمانیان پێهێنا، یا لە حاڵێکا کە کتێبە ئاسمانییەکەی ئەم زاتە پەردەیەکی ئەستووری لە نێوان خۆیان و هەوا و هەوەسی ناپاکەکەیان ئەکێشا و پیاوە زانا و تێگەیشتووەکانی لەوان بەزیاتر دەزانی و دەیفەرموو:

«هل ي□ستوى الذين يعلمون والذين لايعلمون»!؟

خوێنەرە خۆشەویستەکان ئەگەر نموونەیێکو لە ژیانی عەسری خۆمان نیشان بدەین سەرتان سوڕنامێنێ ئەویش ئەمەیە: ئاغایێکی کوردی عێراق، بەڵکو سەردار عەشیرەتێک یەک دوو ساڵ لەمەوبەر نامەیێکی بۆ ئاغایێکی کوردی ئێران نووسیبوو: «کە دەستی من و دامانی تۆ نەکەی بەهیچ بارێک لەپێناوی کوردایەتیدا تێبکۆشی چونکو کوردایەتی مانای ئەمەیە هەموو لاوە خوێندەوار و گەنجە تازەپێگەیشتووەکان بێنە سەرکار و ئێمە لە ژووری دیوەخانا دابنیشین».

ئێمە نازانین خوێنەرە بەڕێزەکانمان چەندە فەرق لەنێوان ئەم ئاغا کوردە عێراقییە خۆشەویستە و (ئەبو جەهل) و (ئەخنەس) دائەنێن بەڵام ئێمە ئەڵێین: ئەی بەبڕین چی دەستێکی بۆ زیانی نەتەوەی خۆی داوێنی مەردوم ئەگرێت ئێوەش بڵێن ئامین.

گۆڤاری (نیشتمان)، ژمارە (٦)، ڕەشەمەی ١٩٤٣/١٣٢٢

***

شێخ یوسف شمس الدین البرهانی

«چەندێک لەمەوپێش بەسەرهاتێکی دوور و درێژی ئەم زاتەم نووسیبۆوە و پێشکەشی ئیدارەی ناوەندیم کردبوو تا بۆ چاپ بینێرنە دایرەی چاپەکانی کۆمەڵە، بەڵام عەینی ڕیسالەیان بۆ ڕەدکردمەوە تا چاوێکی تری پێدا بخشێنم، ئێستا خەریکی ئەو کارەم بەڵام تا حازربوونی بەسەرهاتی موفەسەڵی شێخ، چەند دێرێک دەربارەی ژیانی ئەم زاتە دەنووسم».

کە میری گەورەی ڕەواندز لە داگیرکردنی وڵاتانی (سۆما و برادۆست بووەوە - ١٢٤١هـ)، بەوڵاتی لاجاندا دەگەڕاوە ڕەواندز، بەگوندی (نەڵۆس)دا کە گوندێکی زل و دارای قەڵاتێکی بڵیندە ڕادەبرد خەڵکی ئەم گوندە کە بە(بەگزادە) نێویان کردبوو، پێیان وابوو میر شکاوە و بەشپرزەیی هاتوونەوە، دەستیان کردە گەپ پێدان و «قەبو، قەبو»یان لێداناوە؛ میر ڕقی هەڵستا گەڕاوە کوشتارێکی زلی لێکردن، تەنیا ژنێک بەکوڕێکی ساوای مەمک مژەوە ڕزگاری بوو بۆ لای (سابڵاخ) هەڵات لە گوندی (عیساکەند) جێگیر بوو، کوڕەکەی (وسوو) بەخێوکرد تا گەورە بوو کرا بەگوێلکەوانی (ئاغا). بەڵام (وسوو) کە دیتبووی لە مزگەوتێ فەقێیان دەخوێنن ئەویش ئارەزووی خوێندنی کرد، هەموو بەیانێک دەچووە کن مەلای ئاوەدانی دەرسی دەخوێند تا بیێتە(مەلا!).

ئاغا کە زانی (وسوو) دەرسی دەخوێنێ بانگی کرد و لێی تووڕە بوو گوتی: ئەگەر جارێکی دیکە بزانم دەرست خوێندووە دەتکوژم، بەڵام هەڕەشەی ئاغا گیانی پاکی (وسوو)ی لە خوێندن نەگێڕاوە و ئیجازەی لە دایکی وەرگرت و ڕۆیشتە شاری (سابڵاخ) لە مزگەوتی (ڕۆستەم بەگ) دەستی بەخوێندن کرد. چەندێک علومی دینی خوێند پاشان سەودای تەسەوفی کەوتە مێشکێ، وەکو دەگێڕنەوە خەونێک دەبینێ پێی دەڵێن وەرە شێخ عوسمان بانگت دەکا، ئەویش لەبەر سادەیی خۆی وا دەزانێت شێخ فەقەت لە (مەکە) و (مەدینە)ی دەبن، دەست دەداتە گۆچان و توورینی نان و ملی ڕێگا دەگرێت، نازانم لە چی شارێکی کوردستانی عێراق پیاوێک پرسیاری لێ دەکا: «بۆ کوێ دەچی؟» وەڵامی دەداتەوە دەڵێ: دەچم بۆ (مەکە)ی خزمەت شێخ عوسمان، کابرا پێدەکەنی و دەڵێ: «فەقێ، شێخ عوسمان وا لە تەوێڵە»، ئەو نێزیک بوونەوەی ڕێگا دڵخۆشییێک بۆ (وسوو) سازدەکا، ڕێگای تەوێڵە دەگرێتە پێش دەخزمەت حەزرەتی شێخ عوسمان (سراج الدین)دا تا چەند ساڵ ڕیازەت دەکێشێت پاشان لەلایەن ئەم زاتە موعەزەمە ئیرشادی بۆ موکریان دەدرێتێ، پاڕانەوە و تکای زۆریش نەیتوانی باری ئەم وەزیفە قورسە لەسەر شانی (وسوو) یاوەکو حەزرەتی سیراجوددین فەرموویانە (مەلا وسوو) لابەرێت، بەناچاری دێتە موکریان لە گوندی (بورهان) دادەنیشێت مەشهور دەبێ بە(شمس الدین البرهانی)،

دوای چەند ساڵێک دەچێتە گوندی (شەرەفکەند) لە زەوییەکی بێ کەلک خانەقاییێک بینادەنێ و دەست دەکا بەئیرشاد. لە ساڵی (١٢٢٨ھ) دەتەمەنی ٩٧ ساڵیدا لەم جێگایە وەفاتی کردووە و نێژراوە.

شێخ یوسف پیاوێکی زۆر موتەعەسیب بووە بۆ قەومی کورد، هەمیشە بەکوردییێکی پەتی دواوە، بەفەرمانی ئەم زاتە موقەدەسە گەلێک کتێبی شەرعی وەکو (ابن حجر) لەلایەن مەلاکانەوە کراوەتە کوردی، ماڵ و دراو نەیتوانیوە هیز بخاتە سەر مێشکی، دەوڵەمەند و هەژار لەبەرچاوی وەکو یەک بووە خوای لێ خۆش بێ.

گۆڤاری (نیشتمان)، ژمارە (٩.٨.٧)، بەهاری ١٣٢٣/١٩٤٤.

***

ئەدەبیاتی تازەی سۆڤیەت

نامەی کچێکی دیل

هەڵبەستەی: ئارکاد

خۆشەویستەکەم

غەم و دەردی من یەکجار زۆرە، لە درێژایی شەقامی مژاویدا گۆڕاییییەکانی ئێمە لەپێش چاو ون دەبن، ئەمن بەخڕ و دۆڵاندا دەبەن و بۆ لای شاری مەرگم ڕادەکێشن، بەتەنێ هەر ئەمن نیم بەڵکە هەموو کچانی گوندەکەم دەگەڵن. خواهی نەخواهی لە کەسوکار و ماڵی خۆمان دووربووینەوە، ئاوەڵەکانم هەموو بەتاو دەگرین، بەڵام ئەمن لەبەر زۆربەی غەم و فرمێسکم لە چاویدا قەتیس ماوە. ئاواتم هەر ئەوەندەیە کە کەزیەکانی خۆم وەبەر ئەو چەرخانە بدەم کە هەمیشە دەسوورێن، بەڵام سوودی نییە، دەگەڵ ئەو کێشکچیانەی ئاگاداریمان دەکەن هیچ ناکرێ!

خۆشەویستەکەم

لەو کاغەزە ژاکاوە نامەت بۆ دەنووسم، ناتوانم بڵێم ئەو وتانە بەخوێنی خۆم دەنووسم چونکو خوێن دەڕەگ و دڵی مندا بەستوویەتی. بەڵکە ئەو نامەت بەو میدادە بۆ دەنووسم کە لە گیرفانمدا شاردوومەتەوە و ئەتۆش تکا دەکەم بۆ خزمەکانمی بخوێنیەوە. ئەتۆ چوویتە جەبهەی جەنگ و ئەمن

تاوێستا لە تۆ بێ خەبەرم، تەنانەت ئادرێسیشت نازانم، ئەدی بۆ کوێ؟ بۆ کوێ دەنووسم؟ تەنیا مەزووعێکی دەدەمە دەستی دوژمن تا پێم پێکەنی!، ئەمن بەقەولی گۆرانیبێژانی شارەکەمان وەڵامم بەئاسماندا دەنێرم.

نامەکەی من کە بەدوای بادا بۆ لای هەوران دەڕوا، شایەد ڕۆژێک دەگەڵ پریشکە پریشکی بارانێ وەدەس تۆ بکەوێ.

خۆشەویستەکەم: ئێمە بەبەستێنی چۆمە بەرینەکانی خۆماندا تێپەڕین و چەپکە گوڵێکمان لە چۆمی هاویشت[1]، شەپۆلی ئاوێ چەپکە گوڵەکانی مەی قوم کرد، ئاواڵەکانم هەموو هەویا بڕاوبوون، تەنها چەپکە گوڵەکەی من قوم نەبوو و ئاو بردی. لەوکاتەدا ئەتۆم بەجلکی سەربازییەوە هاتە پێش چاو، لەسەر بەردێکی ڕاوەستابووی و کڵاوەکەت بۆ لای من ڕادەوەشاند و بزەت پێم دەهاتێ، گوللە بەهەوادا دەڕۆیشتن بەڵام وەتۆ نەدەکەوتن و ئەگەر وێشت کەوتبان نەیان دەبڕی و برینداریان نەدەکردی. لە پاشان ئێمە بەدابی جاران دەگەڵ یێکتر وەڕێ کەوتین، ئەمن لەو کاتەدا پێم وابوو کە بەدبەختی بۆمە لە خەو و خەیاڵێک زیاتر نییە، چونکو لەتەنیشت یەکترین و خۆشبەختین. ئەدی هیچ پێمان وانییە کە عەرابەکانی دوژمن بەنێو زەمەند و گیاوگژ و دەخلۆداندا ڕێگامان بۆ دەکەنەوە.

لەو عانەدا ئەمن پێم وابوو خێزانی تۆم، یێکترمان لە ئامێز دەگرت و قاقا پێدەکەنین. چەپکە گوڵەکەی من هەروا بەسەر ئاوا دەڕۆیشت، بەڵام بیرکردنەوەی من لەو بابەتەوە بێ کەلکە، چونکو بەڕاستی ئەمن بڕوام بەفاڵ نییە.

خۆشەویستەکەم: تاو پەڕیوە، تارمایی بەسەر لێرەوارەکاندا کشاوە، بەسەر چلوکی دارەکانی کاج دا و، بەپەڕپەڕۆچکەی ئاسماناندا مانگی هەنگوینی منی لێقەوماو، دەچێتە پێش. لە پەنجەرە گوڵی عال دەبیندرێن کە ئاونگیان لەسەر دەدرەوشێ.

هەر دەڵێی چاوی کاڵە دەگری، بەڵێ دەگری تا نەنگی من نەبینێ و دەزانی چ شەوێکم لەپێشدایە!، شەوێکە کە نازانم لە ئامێزی پیاوێکی بێگانەدا یا لە باوەشی خاکی شاردا دەبێ بنووم. ئەمن بەندەیەکی شەرمەزار زیاتر نیم تا دەژیم، لەباتی وەی دەگەڵ تو جووت بم دەگەڵ خەم و کوێرەوەری

بوومە ئاواڵ. بەسە ئەو شکایەتە خۆڕایانە، ماڵئاواییت لێدەکەم و نازانم ئەو نامە نووشتاوەوەت لە کوێ پێدەگات. ئەگەر ئەو نامەیەت پێنەگەیشت، دەبێ نامە درێژەکەی دیکە بخوێنیەوە، کێهە نامە؟، ئەو نامەی کە فرمێسکی دەسگیرانەکەت لە ڕێگای ئاسنی نووسیویە. ئەگەر ئی منیش نەبێ هی ئەو کچانەیە کە لەسەر هەموو شەقامێک و هەموو ڕێگایەکی ئاسن فرمێسکیان ڕشتووە.

بیخوێنەوە و وەڵامەکەت ئامادە بکە و بەنووکی سەر نیزەتەوە بیهێنە بەرلین. گوێت لە دەنگم بێ و بەدرێژایی ئەو ڕێگایانە فرمێسکەکانی من بەخوێنی دوژمنان بشۆوە. ئەمن لە تۆ دەنووسم، لە تۆ دەپاڕێمەوە و دەڵێم بەو چەشنە ناتوانم بژیم، نەنگی من بشۆوە، پەلەی بکە تۆڵەم بستێنەوە، بەتایبەتی تۆڵەی خاکەکەم بستێنەوە، ئی کێهە خاکی؟، ئی ئەو خاکەی لەژێر پێماندا نەرم و ڕەحەتە.

گۆڤاری کوردستان، ژمارە(٢)، ٣٠ سەرماوەز١٣٢٤، ٢١دیسەمبەر

(١) ئۆکرانی و هێندێک لە شارانی دیکەی ڕوسیە لە ڕۆژی جەژنی ... دا (ناوی جەژنێکە ناخوێندرێتەوە) کچان هەریەکە چەپکە گوڵێکی دەبەستن و بەئاوێی دادەدەن، ئەگەر گوڵ قوم بێ نیشانەی بەدبەختییە و ئەگەر قوم نەبوو ئەوە باشە.

***

ئیقتیباس لە ڕۆژنامەی ئارەزوو

ئازایەتی سمایل ئاغای سمکۆ

دەگێڕنەوە دەڵێن سمایل ئاغای سمکۆ سەرداری ڕەشید و بەنێوبانگی کورد لە چاخێکدا کە شاری ڕەزائیەی داگیرکرد لەپێش ئەوەدا بچێتە نێو شاری، گەورە گەورەکانی وڵات بەپیریەوە چوون و لە دەرەوەی شار دیدەنییان لێکرد. سمایل ئاغا دەهات و دەچوو گەفی لێدەکردن، لەو کاتەدا مارێک لەو مارانەی کە بە بەبێ ڕەزای لەو وڵاتەدا مەشهوورن بۆ لای هات. سمایل ئاغا بۆ ئەوەی ئازایەتی خۆیان پێ نیشان بدا و بەیەکجاری بیانتۆقێنی، داهاتەوە و مارەکەی گرت. ماوەیەک هەر هاتوچوو و هەڕەشەی لەوان کرد و مارەکەی دەدەستەوەدا، لە نەکاو ڕەنگی بزرکا و لێوی بەددان گەست و مارەکەی لە هەردی دا و کوشتی. لەدوایە خەنجەری

هەڵکێشا و ئەو قامکەی کە مارەکە پێوەی دابوو پەڕاندی و دەگەڵ ئەوەشدا کە خوێنی قامکی وەک پلوسک هەڵی دەداشت وازی لە قسەکردن نەهێنا تا قسەکەی تەواوبوو.

وام بیستووە لە پاش کوشتنی ئەو مەردە نەبەردە و ئەو پیاوە نەبەزە و ئەو سەردارە بەجەرگە کە لە ساڵی (١٣٠٩)دا بەدرۆ و دەلەسە هەڵیان خەڵەتاند و هێنایانە ناو شاری شنۆ و لەوێ بەفێڵ شەهیدیان کرد، کەلاکیان لەنێو کەلاکی سائیری شوهەدادا بەو قامکە پەڕیوە ناسییەوە، چونکو هێندە شپڕزە کرابوو ئەگەر ئەو نیشانەی نەبوایە بەزەحمەت دەناسراوە.

ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٣)، ٢٦ بەفرانباری ١٣٢٤/ ١٥ ژانویە ١٩٤٦.

***

ئازادیمان دەوێ

شەش ساڵ جەنگ بوو، شەش ساڵ خوێن ڕژا، شەش ساڵ کوشتارکرا، شەش ساڵ، بەڵێ شەش ساڵی تەواو ئاڵا هەڵگرەکانی دیموکراسی بێ وچان و پشوودان، بێ دامان و ڕاوەستان هەوڵیان دا و تێکۆشان و خەو و خواردنیان لە خۆیان حەرامکرد. بۆچی؟ هەر لەبەرئەوەی بناغەی زوڵم و زۆرداری برووخێنن و ڕەگوڕیشەی جەور و بێداد لە بنەڕەت دەربێنن و ئازادی و دیموکراتی لە گێتیدا بڵاوبکەنەوە و نەهێڵن چیدی زۆرداران ماڵی هەژاران بخۆن و بەدەستەڵاتان حەقی بێ دەستەڵاتان پامال بکەن. لەپاش کێشە و هەرایەکی زۆر، لەپاش جەنگ و کوشتار و خوێنڕێژییەکی بەسام، لە دوای زەرەر و زیانێکی بێ ئەندازە ئازادیخوازەکان زاڵبوون و دەس لە کوشتار هەڵگیرا، خوێنڕێژی نەما، کۆشکی زوڵم و ئیستیبداد ڕووخا، نەمامی جەور و بێداد هەڵکێشرا، مۆسۆلینی کوژرا هیتلەر مرتەی لێبڕا گوڕنیک گیرا و دنیا حەساوە.

جا ئەوجا باوی هەژار و زۆرلێکراو و لێقەوماوانە و کاتی هاوارکردن هاتووە و ئەو نەتەوانەی کە هەمیشە لەژێر پێی دوژمندا ناڵاندوویانە هاوار دەکەن و دەڵێن: «ئازادیمان دەوێ»!

ئێمەش واتا میللەتی کورد یەکێکین لەو نەتەوانەی کە لەمێژە دیل و یەخسیر و ژێر چەپۆکی و تامی ئازادیمان لەبیر چۆتەوە و دەمێکە دەربەدەر و

قوڕبەسەر و زۆرلێکراو و تێشکاو و داماوین. ئێستاکە کولاوکەی هەویامان بۆ کراوەتەوە و تا ڕادەیەک ژیاوینەوە، هاوار دەکەین و دەڵێین ئازادیمان دەوێ، بەڵێ ئازادیمان دەوێ و نابێ چیدی دیل و ژێردەست بین و ئامادەین لە ڕێگای ئازادیدا فیداکاری بکەین و دەس لەگیان و ماڵی خۆمان هەڵگرین.

ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٥)، ٢٩ بەفرانباری ١٣٢٤/ ٢٠ ژانویە ١٩٤٦

***

نامەیێکی سەرئاوەڵە

برای هەرە خۆشەویستم: مەجدی گیان

لەپێشدا تکات لێدەکەم لووتم لێ خوار نەکەی و ڕووم لێ وەرنەگێڕی و قەڵس و تووڕە و زیز و دڕدۆنگ نەبی و وەپەڵەنەکەوی و پێت وانەبی ئەمن لینگەبەریت دەکەم و ناخۆشم دەوێیی و ناتناسم و نازانم چ شیرین کوڕێکی.

خۆشەویستەکەم: بڕوام پێبکە ئەتۆم بەقەدەر چاوی ڕاستم خۆش دەوێیی و باشیشت دەناسم و دەزانم:

ئەتو لاوێکی خوێندەوار و دانا و تێگەیشتوو و بیرڕوون و پیتۆڵی، ئەتو زۆرت کوێرەوەری دیوە و سخلەتت کێشاوە بەدوی خوێندندا هەڵوەدای ولاتان بووی، ئەتو ئێستا کاپین «مودیری و مامۆستای هەرە گەورەی دەبیرستانی مەهابادی». وە تەنانەت ئەوەشم بیستووە کە ئەوساڵ چوویە تاران و لەوێ لە تاقیکردنەوەدا وریایی و زرنگی خۆت نواند و ڕووی کوردانت سپی کردەوە و بێجگە لەوانە دەزانم کوڕی زانایەکی بەنێوبانگ و ماقوولی کوردستانی و تێگەیشتن و زانینی بۆ تۆ بەمیرات گەییوە.

بەڵام داخی گرانم نازانی بەزمانی کوردی و، واتا زمانی دایک و بابی خۆت بنووسی!، یا دەزانی و بەئانقەست وا خراپ و تێکەڵ و پێکەڵی دەنووسی. ئەگەر نایزانی ئەوە هەوڵدە تێبکۆشە خۆت ماندوو بکە فێربە جا ئەوجار بنووسە، خۆ ئەگەر دەزانی و هەر بەئانقەست وا دەنووسی، پێویستە بزانی و تێبگەی کە بەو کردەوە ناشیرینە دڵی هەموو نەتەوەی کورد لە خۆت دێشینی و دەبیتە نیشانەی تەوس و پلار و تووکی کوڕەکانی هاوخوێن و هاونیشتمانت، براکەم، هەر کوردێکی خونگەرم و

نیشتمانپەروەر و کوردیزان چاوی بەنووسراوەکانی تۆ بکەوێ نێوچاوانی گرژ دەکات و تووڕە دەبی و مل دەنێ لە پرتە و بۆڵە و...بڕوات بێ ئەمن کە خۆم بەبرایەکی بەئەمەگ و...(١) و بەکەوچکە ئاوێکی وەمەلە دەکەوی، پێم خۆشنەبوو کێشەت دەگەڵ بکەم و بەخۆتدا بشکێنمەوە و دڵت بێشێنم. لەبەرئەوە گوێی خۆم لێ ئاخنی و قوڕوقاپ دانیشتم و چاوەنۆڕ بووم کە بۆ خۆت ئەغیار بیەوە.

ئەمە پێی چوو هەتا ئەوشۆ لە ژمارە (١٥)ی ڕۆژنامەی کوردستاندا نووسراوێکی تۆم لەژێر سەرەتای (ئاتۆم)دا چاوپێکەوت بەڕاستی کە خوێندمەوە وەختابوو لەداخان شەق بەم و بدڕێم! وەیەکجار زۆر تووڕە بووم و گەلێکم پیش خواردەوە و تارماییم بەسەرچاوی کشا، دەسبەجێ دەرهەڵ بووم و دەستم دا قەڵەم و ئەم نامەیەم بۆ نووسی: تررووسکەکانم، بەبەلەی چاوانم مەجدی گیان بەقوربانت دەبم ئاخر پێم بڵێ ئەتو ئەو نووسراوانە بۆ کێ دەنووسی؟ لەکنە خۆت بۆ کوردانی نانووسی؟ بۆیەی نانووسی خەڵک بیخوێنێتەوە و کەلکی لێوەرگری، بۆیەی نانووسی هەموو کوردێکی خوێندەوار و نەخوێندەوار تێی بگا؟ ئەدی بۆچی وا تێکەڵ و پێکەڵی دەنووسی؟ بۆچی بەکوردییێکی پەتی و پاک و خاوێن و بەڕێوجێ نانووسی؟ کە بۆ خەڵکی قازانجی هەبێ.

براگیان، ئەو چەشنە نووسینە بێجگە لەوەی هیچ قازانجێکی بۆ کوردان نییە زیانیشی یەکجار زۆرە، چونکو ئەو ڕۆژنامەیە بەدنیادا بڵاوەبێتەوە و دەکەوێتە دەس دوژمنان و ئەوانیش لە بیانوو دەگەڕێن کە نووسراوەکانی تۆیان خوێندەوە دەیکەنە هەرا و لێمان لەچەپڵە دەدەن و دەڵێن؛ چۆن ئەوەیە زمانی کوردی! ئەوەیە ئەو زمانەی هێندەیان پێهەڵدەگوت و شاخ و باڵیان بۆ دروست دەکرد؟ و دەیانگوت هێندە هێندە باش و بەر ئاوەڵەیە، بەو بۆنەیەوە هەویام هەیە لەوەی پاش زۆر بەشێنەیی بنووسی و هەتا دەتوانی وتارەکانت پەتی بن. ئیدی بەخوام ئەسپاردی.

ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٧)، ڕەشەمە ١٣٢٤/ ٢٠ فوریە ١٩٤٦.

---

(١) ئەو شوێنە لە دەقە ئەسڵیەکەدا ناخوێندرێتەوە.

***

ئەی دنیا بزانە کورد سەربەخۆئی دەوێ

زۆر کەس بەتایبەتی ئەو کەسانەی کە سەریان لە سیاسەت دەخورێ پێیان وایە کە هەڵپەڕینەوە و قیامی نەتەوەی کورد و داوای ئیستیقلال و ئازادی و سەربەخۆئی کردنی ئەو میللەتە هەر لە تاوی جەزرەبە و زۆری کاربەدەستانی مچومۆڕ و زۆردار و بلەوەزی بێگانەیە، ئاشکرایە کە بێگانەکان یانی فارس و عەرەب و تورک لەو ماوە دوور و درێژەدا کە دەستەڵاتیان بەسەر کورداندا هەبووە هەرچی نەدەبوو بکرێ دەگەڵ ئەو میللەتە دڵپاکەیان کردووە و خۆیان لە هیچ خراپەییێک نەپاراستووە.

ئێستاش خوێنی شەهیدانی ڕێگای سەربەستی کورد کە بەدەستی کەمالی بێ کەماڵ و دەستوپێوەندە خوێنمژەکانی ڕژاوە هەر دەکوڵێ. ئێستاش گوڵاڵە سوورەکانی کێوی ئاگری خوێنی نەوجەوانانی ڕەشید و ئازای کورد وەبیر پیاو دێننەوە. ئێستاش قاژ و قووژ و زیڕ و هۆڕی ژن و منداڵ و هاوار و ناڵە ناڵی لاوانی برینداری کوردی مەریوان کە لە ساڵی ڕابردوودا بەدەستی سەرتیپ هۆشمەندی دیکتاتۆر قەتل و عام و تارومار کران لە گوێیان دەزرینگێتەوە، ئێستاش بەندیخانەی ئەو دژمنە زۆردارانە پڕن لە لاوی بێ سووچ و تاوانی کورد و هەر ڕۆژە نارۆژێک یەکێک لەوان بەسێدارەوە هەڵداوەسرێ.

خۆ حاڵی زاری کوردی هەژاری بارزان کە چەند مانگ لەوەی پێش دەوڵەتی ئیستیعماری عێراق تاڵان و بێ خانومان و دەربەدەر و ماڵوێرانی کردن لە هەموو کەس مەعلوومە و ئاشکرایە، دروستە کە ئەو کردەوە ناشیرنانە ڕۆژ بەڕۆژ هەستی تۆڵە ئەستاندنەوە لە دڵی لاوانی خوێن گەرم و مللەتپەرستی کوردا بەهێزتر دەکەن. دروستە ئەو ڕەفتار و ئاکارە وەحشیانە سات بەسات لاوان وەگەنجانی کورد بۆ لای ڕزگاری و ئازادی هان دەدەن بەڵام ڕاستێکەی ئەوەیە ئەوانە هیچیان نەبوونە هۆی هەڵپەڕینەوە و قیامی نەتەوەی کورد، ئەوانە هیچیان کوردیان وادارا نەکردووە کە داوای ئیستیقلال و سەربەخۆئی بکا بەڵکو کورد میللەتێکی (١١) ملیۆنییە و بەهەموو شەرع و قانوونێک حەقی ئیستیقلال و سەربەخۆیی هەیە و داوای ئەو حەقە مەشروعەی خۆی دەکا.

ئەی دنیا، ئەی دنیای ئازادی تەلەب، ئەی دنیاییێکی شەش ساڵ تەواو دەگەڵ زۆرداران ملەت کرد و لەو پێناوەدا بەشی زۆری لاوانی خۆت بەکوشت دا، بزانە: کورد ئیستیقلالی دەوێ. بزانە: کورد زوڵمی لێکراوە حەقی خوراوە موڵکی لێ داگیرکراوە و دەیەوێ بەحەقی خۆی بگا. بزانە: کە سیاسەتی شوومی ئیستیعماری بۆ قازانجی خۆی ئەم میللەتەی لە ئازادی بێ بەش کردووە و لە ئەنجامدا بزانە کە کورد ڕوشدی ئەوەی هەیە کاروباری ماڵە خۆی بەچاکی هەڵسووڕێنی و پێداویستی کۆمەگی کەس نییە قیوومی ناوێ و تا تاقەتی لێدەبڕێ سەر وەباری کەس ناهێنێ و بۆ ئەستاندنی سەربەخۆیی هەوڵ دەدا.

ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٢٩)، ١٠ خاکەلێوە ١٣٢٥/ ٣٠ مارس ١٩٤٦.

***

ژوانی دوو خوێنمژ

لەو کاتەدا کە پاش شەش ساڵ شەڕ و کوشتار، پاش گەلێک ڕەنج و ئازار و خوێنڕژان و پیاوکوژان، دوای زۆر کوێرەوەری و دەربەدەری و تاڵان و بڕۆ، ئادەمیزاد دەیەوێ لە بەروبووی کردەوەی خۆی بخوا و لەژێر سێبەری داری ئازادیی کە بەخوێنی خۆی پەروەردەی کردووە و چەند ساڵان بەدیارییەوە دانیشتووە، دانیشێ و بحەسێتەوە و ماندوئی ئەو دەورەی شەڕی لەبیر بچێتەوە. لەو ڕۆژانەدا کە لە هەموو جێگایەک قسە لە سولح و ئاشتی دەکرێ. ڕادیۆ و ڕۆژنامەکان بڵاویان کردەوە کە دوو جەردەی پیاوکوژ، دوو زەروی خوێنمژ، دوو ماری بێ ڕەزا، دوو زۆردار و دیکتاتۆر دوو دوژمنی خوێنی کورد! یەعنی نوری سەعید پاشا و سیراج ئۆغڵو بۆ بەستنی پەیمانێکی نوێ یا تازەکردنەوەی پەیمانی شوومی (سعد آباد) لە ئانکارا کۆبوونەوە، ئایا ئەو پەیمانە چییە؟ ئایا ئەو پەیمانە بۆیە بەستراوە کە قازانجی بۆ ئادەمیزاد بێ؟ ئایا ئەو پەیمانە بۆیە بەستراوە کۆمەگ بەڕاوەستانی ئاشتی و سولح بکا؟ نەء نەء ئەو پەیمانە... قڕدانی ئادەمیزاد........... تێک دانی .... چونکو ئەو کەسانەی .... ڕێگر و شەڕانی و........[١] ئەوانە لەوانەن بۆ دەسرێکی قەیسەرییێکی ئاور تێبەردەن، ئەوانە دوژمنی سولح و نەتەوی ئادەمیزادن و ئەو پەیمانە شوومەیان بۆیە بەستووە کە تۆوی کورد لەسەر زەوی نەهێڵن و ئەو نەتەوە

بەیەکجاری نابوود و حەقی مەشرووعی وی پامالّ بکەن. وەکو بیستوومە سیراج ئۆغلّو بەنوری سەعیدی گوتووە هەنگینێ ئێمە دەتوانین دەگەڵ ئێوە ببینە دۆست و هاوپەیمان کە ئەو نەختە حەقەش کە عیبارەتە لە نووسین و خوێندنەوەی زمانی کوردی ئەویش لەژێر سانسۆرێکی قەویدا، بۆ کوردان قائیل نەبی و ئەلبەتە ئەویش لە خودای دەوێ کورد نینۆکی نەبی خۆی پێ بخورێنی - بەلاّم داخوا ئەوانە دەتوانن کوردان بەجارێکی لەنێو بەرن و تۆویان لەسەر زەوی هەڵگرن.

داخوا دەتوانن کوردان وادار بکەن واز لەو حەقە مەشروعەی خۆیان بینن! نەء نەء پێویستە ئەوانە بزانن و باش تێبگەن کە کورد میللەتێکی نەمر و نەبەزە و بەبابەوەش بمرن ناتوانن لەنێوی بەرن و بێدەنگی بکەن.

کورد هەیە و لە مەیدان دەرناچی و بەهەڕوگیف ناپەشۆکێ و واز لە حەقی خۆی ناهێنێ و هەتا تنوکێکی خوێن دەبەردامابێ لە ڕێگای ئازادی و سەربەخۆییدا کۆشش دەکا و حازر نییە چیدی نۆکەری بێ جیرە و مواجب و سووک و چرووکی تورک و عەرەب و فارس بێ و ئەو هاوار دەکا و دەڵێ: ئەی ئەو کەسانەی موقەدەراتی دنیا دەبەر دەستی ئێوەدایە، ئەی ئەو کەسانەی کە بۆ هەڵکەندنی نەمامی زوڵم و بێداد ئەو هەموو فیداکاریو کرد، ئەی ئەو کەسانەی کە دەتانەوێ ....[2] کە بەشادی و ئازادی بژی، سەرنجێکی بدەنە حالّی ئێمە و مەیەڵن چیدیکە ئەو زۆردارانە لەژێر پێی خۆیاندا بمان تولخێننەوە، قەبوول مەکەن لەوەی پاش ئەو خوێنمژانە خوێنی ئێمە بمژن و ئەگەر هاوارێکمان کرد یا لەجێی خۆمان جوولاینەوە لێمان لەهەرا بدەن و مەڵێن کورد ڕێگر و شەڕانییە.

توبی خودا ئەوە ئینسافە کابراییێک بێ بەزۆری مڵکت لێ زەوت بکا و ئەگەر پێت گوت ئەوە موڵکی باب و باپیری خۆمە و دەبی بۆم بەجێ بێڵی، لەباتی بەجێهێشتن پێت بڵێ ڕێگر و شەڕانی و کێشەم پێدەفرۆشی.

هەویام هەیە ئالاّ هەڵگرەکانی ئازادی چیدی ئەو ناحەقیانە قبووڵ نەکەن و نەهێڵن بەتەنها لە دنیادا مللەتی کورد لە ئازادی بێ بەش بێ.

ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٣٢)، ١٧ خاکەلێوە ١٣٢٥/ ٦ آورێل ١٩٤٦.

(١،٢) ئەو شوێنانە لە دەقەکەدا ڕەشبوونەتەوە و ناخوێندرێنەوە.

بۆچی کوردستانو لەبیر کردووە؟

بەقەڵەمی: ئەحمەد حەمروش

کورد ئێرانین و بێجگە لە ئێران حەشارگەیەکیان نییە میللەتی ئازا و لەمێژینەی کورد کە لەبەر هێندێک شت لە نیشتمانی ئەسڵی خۆی دوورکەوتۆتەوە و ئەوڕۆ لەژێر چەکمەی نۆکەرانی ئیستیعمار و تەرفەدارانی سیاسەتی (پان تورکیسم) ژیانێکی تاڵ و پڕ لە ناخۆشی ڕادەبوێرێ، ئاخری ڕۆژێک دەبێ ڕاستەوەبێ و شێرانە زنجیری ئەسارەت بپسێنێ و تۆڵەیەکی زۆر بەسام و پیاوانە لەو کەسانەی دەستدرێژییان بۆ حقوقی وی کردووە و ئازاریان داوە و ئازادییان لێ سەلب کردووە بستێنیتەوە و زیندوو و نەبەزی خۆی بەدانیشتووانی سەر زەوی بسەلمێنی و دەدوژمنانی خۆی بگەیەنێ کە کورد هەر زیندووە پایەدارە و بەهیچ جۆرێک نامرێ و سێلاوی حەوادیس بناغەی عەزم و غیرەتی وی نالەقێنی.

تێفکرن، کیهە میللەتە لە بەرابەر ئەو هەموو کۆششەی کە بۆ لەنێوبردنی وی کراوە وەدەکرێ هێندە بەهیمەت و خۆڕاگر و پایەداربێ.

کیهە میللەتە بۆ پارازتنی میللەتی خۆی بتوانی دەگەڵ میللەتی غالیب وە بەدەستەلاّت و زۆردار ملە و مبارەزە بکات.

چ نەتەوەیەک بەقەدەری ئەو نەتەوە لە ڕێگای ئازادی و سەربەستیدا فیداکاری و جانبازی کردووە و قوربانی داوە و زیانی دیوە و ئاوارە و دەربەدەرکراوە.

میللەتی غەیورتر و ئازاتر و نەبەزتر لە برا کوردەکانی ئێمە، کە داخەکەم ئێستا لەژێر پەنجەی بێ ڕوحمی بێگانەکاندا ئەسیرن، کەمتر وەگیر دەکەوی بەڵکە هەر نابیندرێ. هێندێک لە دەوڵەتە ئیرتیجاعییەکانی عێراق، کە بەیارمەتی و مەبەستی ئیستیعماری و بەپێچەوانەی مەیل و ڕەغبەتی میللەتی عێراق هاتوونە سەرکار و هەمیشە لاگری سیاسەتی ئیستیعماری بوون و قازانجی میللییان چاوەدێری نەکردووە، بۆ پەیداکردنی دووبەرەکی و دوژمنایەتی لە بەینی کورد و عەرەبدا ڕەفتاری یەکجار بێ شەرمانە و خراپیان دەگەڵ کوردان کردووە.

دیسان دەوڵەتی تورکیاش ئەو ڕەفتارەی دەگەڵ ئەو میللەتە ئازایە کردووە و بەکوشتار و قەتل و عامی وان سەحنەییێکی خوێنینی لە دونیادا هێنا ڕوو کە ڕووحی بەشەریەت و نەوع دۆستی لەو کارە بێ شەرمانە بێزارە.

تاریخ زوڵم و زۆرێکی کە دەوڵەتە ئیرتیجاعییەکانی عێراق و تورکیا لە برا کوردەکانی ئێمەیان کردووە قەت فەرامۆش ناکا. میللەتی قارەمانی کورد بەخوێنی گەش و سووری خۆی نێوی بڵێندی خۆی بۆ ئەبەد لە لاپەڕەکانی مێژوودا سەبت کردووە و هەتا ئادەمیزاد لە دونیادا دەژی نێوی ئەو جەللادە بێ ڕوحمانەی کە دەستە دەستە و پۆل پۆل لاوانی کوردیان سەر بڕیوە و زیندوو زیندوو دەئاوریان هاوێشتوون بەخراپە دێنێ. بەڵام هەرچی زووتر زۆری بۆ میللەتی کورد بهێندرێ و زیاتر جەزرەبە بدرێ ئەو ئاورە مقەدەسەی کە لەنێو دڵی پاکی ویدا لەمێژە دایسێ پتر بڵێسە دەستێنی و بێگومان سەرتاپای دوژمنانی دەسووتێنی. سەردانەواندن و چاوسۆرکردنەوە لە قامووسی کوردیدا نییە. ئەوە حەقیقەتێکە کە مێژووی خوێنین و پڕ ئیفتیخاری کوردستان شاهێدی لەسەر دەدا.

وەنەبێ کوردان هەر لە دەرەوەی نیشتمانی خۆیاندا تووشی کوێرەوەری و سەخڵەت و ناڕەحەتی بووبن بەڵکە لە نیشتمانی ئەسڵی خۆیان یەعنی لە ئیرانیشدا لە زەمانی حکومەتی ڕەزاخانی پەهلەویدا تووشی گەلێک مەینەت و کوێرەوەری بوون و حەقی ژیانیان نەبووە.

پەیمانی سەعد ئاباد کە هەموو کەس دەزانی سرفەن بۆ لەنێوبردنی کوردان ئیمزا کراوە، ئیمزای دەوڵەتی (ظل الله)ی ئێرانیشی پێوە بوو. ڕەفتار و ئاکارێکی ڕەزاخان دەگەڵ کوردانی دەکرد بەڕاستی یەکجار زۆر ناپیاوانە بوو، هەڵپەڕینەوەی ئێستای کورد عەکسولعەمەلی ئەو زوڵم و زۆرەی پێشووە.

ئەورۆ تەواوی ئەو کوردانەی کە لە وڵاتاندا بڵاوبوونەوە و لەژێر پەنجەی تورک و عەرەبدا، دیسان چاوی ئومێدیان دە نیشتمانی ئەسڵی خۆیان بڕیوە.

نەهزەتی دیموکراتیکی کوردستان کە بناوانی لە نێوەڕاستی نیشتمانی ئەسڵی کورداندا هەڵگیراوە هەموو کوردی دنیای متەوەجیهی ئێران کردووە ئەگەر دەوڵەت لە ئیحساساتی پڕ شۆری کوردان ئیستیفادە بکا و تۆڵەی

بێ بەشی و چارەڕەشی زەمانی ڕەزاخانیان بەچاکی بۆ بکاتەوە و دەگەڵ جەنابی قازی محەمەد ڕەهبەری مەحبوب و مەزنی کوردستان، کە بێ شک لە ڕیزی پیاوە هەرە گەورە و زانایەکانی ڕۆژهەڵات حیساب دەکرێ، واریدی موزاکەرەبێ و مەسئەلەی کوردستان بەقازانجی ئازادی ببڕێتەوە، قووەتێکی وا بەهێز و نەبیندراو لە ئێراندا پەیدا دەبێ کە گرێی پشتی ئیستیعمار تێک دەهاڕێ و دەیشکێنێ.

ئەگەر کوردان لە دەرەوەی نیشتمانی خۆیاندا بەدەستی عەرەب و تورک گرفتاربن هیچ نەبێ دەبێ لە نیشتمانی ئەسڵی خۆیاندا حەقی ژیانیان هەبێ و بەئازادی ڕابوێرن.

داخەکەم ڕەفتاری ڕەزاخان هیچ لە ڕەفتاری تورک و عەرەبان کمتر نەبوو ئێستاش خوێنی برا کوردەکانمان لە دەشتە پان و بەرینەکاندا شەپۆڵ دەدا، ئێستاش زنجیری دیلی لە دەست و پێی میللەتی ئێران دانەڕندراوە، ئێستاش دەستی بێ ڕەحمی حاکمی نیزامی لە کۆبوونەوە و ئیجتماعات لە سنەدا جلۆگێری دەکا و نایەڵی شکایەتی کەس بەگوێی ئەولیای ئوموور ڕابگا. گرانی هەڕەشە لە سەقز دەکا، کوردستان لە حاڵی تۆقین دایە.

ئەگەر دەوڵەتی ئێستاکە ئازادیخوازی و تێگەیشتنی سیاسی خۆی لە جێبەجێ کردنی مەسئەلەی ئازەربایجان و لە ڕووناک کردنی ئاسۆی تاریکی سیاسەتی خارجیدا نیشان داوە، دەگەڵ ڕەهبەرانی فرقە دیموکراتی کوردستان واریدی موزاکەرەبێ بەشەرتێکی عەناسیری ئیرتیجاعی و بەکرێگیراو لێبگەڕێن، مەسئەلەی کوردستان پێش بەتەقەدومی ئازادی و قازانجی ئێران تەواو دەبی.

ئێمە لە جەنابی ئاغای (قوام السلطنه) تەمەنا دەکەین کە هەرچی زووتر ئاغای (مظفر فیروز) کە لاوێکی موتەرەقی و زانای موعاسیرە بۆ کوردستان بەڕێبکات تا مەسئەلەی کوردستان حەل بکرێ.

کورد برای ئێمەن، یادگاری باب و باپیری ئێمەن، دەبێ بۆ داوا مەشروعەکانی وان گوێ ڕادێرین، ئەوان بێجگە لە ئازادی و عەدالەت چی دییان ناوێ.

ئەمن پێم وایە ئەو چرا ڕووناکەی کە ئێستا لە کوردستاندا هەڵکراوە بەو زووانە سەرتاسەری ڕۆژهەڵات ڕووناک دەکا و ئازادیخوازانی ئێران کە لە

خوزستان و ئازەربایجان و کوردستان و سایری نوقاتی ئێراندا هەن، کارێکی وا دەکەن کە ڕۆژی سەرئالاییێکی کە هەرگیز ڕۆژی لێ ئاوانەبووە، بیلئاخیرە لێ ئاوابێ و میللەتانی ئەسیری ڕۆژهەڵات نەجات دەدەن!

(*) ڕۆژنامەی (کوردستان)، ژمارە (٧٩)، ٢٩ گەلاوێژی ١٣٢٥-١٩٤٦.

***

ناوەڕۆک

* شێرەژن 7
* یەکەم ڕۆژنامەی کوردی لە کوردستانی ئێران 13
* کارەساتی کوژرانی خالۆ قوربان 16
* نامەیەکی ئەدەبی 20
* ئەرکی بەیان لە هەلومەرجی ئێستادا 26
* مامۆستای شاعیرانی موکریان 34
* حاجی قادری شۆڕشگێڕ 46
* عەلی ئاشق 57
* زۆرزانیش بەهەڵە دەچێ 65
* ئەرکی نەتەوایەتی ئیمڕۆی شاعیر و نووسەرەکانمان 70
* وەڵامێکی دۆستانە 72
* ئەزموونی شاعیریم 78
* ئاسۆگە 89
* کورد بۆ گشتی شاعیرە؟ 91
* چەند نوکتەیەک لەبارەی مێژووی ئەدەبی کوردییەوە 95
* پێشەکییەک بۆ «پێکەنینی گەدا»ی حەسەن قزڵجی 100
* پێشەکی بۆ قەڵای دمدم 106
* هەژار و شەرەفنامە 116
* پێشەکی بۆ دیوانی نالی 122
* ڕاوە تاژی 129
* نەورۆز 139
* جوانترین دیمەن 141
* بووکی یەکشەوە 144
* هەواری خاڵی 152
* مەهاباد 158
* لە ڕۆژێکی پایزیدا 162
* شیری بەدەستێکەوە بوو هەتاوی بەدەستی دیکەوە 165

* ئەو جۆرەی بتەوێ ... 176
* رێزی نان بگرن ... 184
* کورتەی ئۆدیسە ... 187
* وشە ونبووەکان ... 194
* لامەزبی خێرەومەند ... 198
* تەنیا هەمیشە تەنیا ... 205
* چیرۆکی کوولەکە ... 209
* مامۆستا هێمن و دیوانی تاریک و روون و چەند پرسیارێک ... 216
* وتووێژ دەگەڵ مامۆستا هێمن ... 222
* دەگەڵ مامۆستا هێمن ... 228
* وتووێژێکی بلاونەکراوە دەگەڵ مامۆستا هێمن ... 231
* لە بەهاری شیلاناوێوە تا پایزی ورمێ ... 244
* نامە بۆ کەریمی قەیبوومی: یەکەم ... 282
دووەم ... 283

نووسینەکانی بەرایی

* خۆت بناسە ... 285
* رۆژی کارە ... 285
* سکالآیەک لەگەڵ نیشتمان ... 287
* شێخ یوسف شمس الدین البرهاني ... 287
* ئەدەبیاتی تازەی سۆڤیەت
* نامەی کچێکی دیل ... 289
* ئیقتیباس لە رۆژنامەی ئارەزوو
* ئازایەتی سمایل ئاغای سمکۆ ... 291
* ئازادیمان دەوێ ... 292
* نامەیێکی سەرئاوەڵە ... 293
* ئەی دنیا بزانە کورد سەربەخۆیی دەوێ ... 295
* ژوانی دوو خوێنمژ ... 296
* بۆچی کوردستانو لەبیر کردووە؟ ... 298

چاپکراوەکانی دەزگای ئاراس لە ساڵی ٢٠٠٣

١- بیرەوەرییەکانی سەعید ناکام.
٢- البارزاني. مسرحية للأطفال. تأليف: أحمد إسماعيل إسماعيل
٣- بارزانی. شانۆگەری بۆ منداڵان. نووسینی: ئەحمەد ئیسماعیل ئیسماعیل. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: مەهدی خۆشناو.
٤- کابینەی چوارەم: تەمەنێکی کەم و بەرهەمێکی زۆر. چالاکییەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان لە ساڵی ٢٠٠٢دا.
٥- من مهاباد الی اراس. ترجمە من الفارسية الی الكردية: شوكت شيخ يزدين. نقله الی العربية: شاخوان كركوكي.
٦- تەمی سەر خەرەند. رۆمان. شێرزاد حەسەن.
٧- بارگەی یاران. سەرجەمی شیعری هێمن.
٨- هەواری خاڵی. سەرجەمی نووسینی هێمن.